

T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

71574

ZÂTÎ'NİN ŞEM Ü PERVÂNE'Sİ (İnceleme-Metin)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Sadık ARMUTLU

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman

Prof. Dr. Mustafa İSEN

MALATYA-1998

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatında değişik konuların işlenmesinde çok kullanılan bir nazım şekli olan mesnevî ile pek çok eserler yazılmıştır. Bazı mesnevîler okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek için, bazıları da okuyucunun kahramanlık duygularına hitap etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Mahallî unsurların ağır bastığı, toplum hayatından kesitler veren mesnevîlerin yazıldığı bilinmektedir. Bunların yanında okuyucunun edebî zevkine hitap eden ve sanat kaygısı ilk planda olan mesnevîler de yazılmıştır. Bunların konusunu aşk ve macera oluşturur.

Konusu aşk ve macera olan bu eserler, Türk ve Doğu edebiyatlarında ortak olarak işlenerek, klasik bir mesnevî konusu oluşturmaları yönüyle, diğer mesnevîler arasında ayrı bir yere sahiptirler. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si de çift kahramanlı aşk mesnevîlerinden birisidir.

Zâtî, XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, yazdığı manzum ve mensur eserlerle tanınmış, döneminin önde gelen şairlerindedir. Kolay şiir yazan ve Divan şiir tekniğini iyi bilen bir şair olarak Zâtî'nin şiiri, Erken dönem ile (1453'e kadar olan dönem) Klasik dönem arasında bir geçiş şiiri özelliği gösterir. Daha bir çok özelliklere de sahip olan şair üzerinde ciddi araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın amaçlarından biri budur.

Zâtî'nin Divanı'ndan sonra en tanınmış eseri Şem ü Parvâne mesnevîsidir. Mesnevî, Türk mesnevîciliğinin gerek teknik, gerekse muhteva bakımından büyük bir gelişme göstererek klasikleşme dönemine girdiği ve sonraki yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçesinden, Klasik Osmanlıcaya geçiş döneminde yazılan eserlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Bu sebeple, mesnevî dil tarihi bakımında önem arz eder. Şimdiye kadar böyle bir eserin tenkitli metninin yapılmaması, bu çalışmaya yönelmemizin bir diğer nedenidir.

Şem ü Pervâne, Fars ve Türk edebiyatlarının Klasik mesnevî konusu olduğundan, adı geçen edebiyatlarda başka şairler tarafından da yazılmıştır. Bu önce Fars edebiyatında tasavvufî düşünce içerisinde işlenmiş, daha sonra Türk edebiyatına geçmiştir. İki edebiyatta yazılan Şem ü Pervâne mesnevîlerinde sadece Zâtî'nin eserinde beşeri aşk dile getirilmiştir. Bu yönüyle eser, türünün orijinali olarak dikkati çeker. Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervâne

mesnevîlerini ayrıntılı biçimde ortaya koymak, özellikle de Türk edebiyatında ilk Şem ü Pervâne yazarı olarak Zâtî'nin etkilenmesini ve etkilerini tesbit etmek, bu çalışmanın amaçlarındandır.

Bu çalışma giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmuştur. Giriş kısmında XVI. yüzyılın siyasi edebî durumu anlatıldı. Daha sonra başlangıçtan XVI. yüzyıla kadar Fars edebiyatında yazılan mesnevîler konularına göre tasnif edilerek, ayrıntılı bir şekilde ele alındı. Aynı şekilde Türk edebiyatı Anadolu sahası mesnevîleri hakkında da bilgi verildi.

Birinci bölümde Şem ile Pervâne kelimelerinin anlamları, kullanılışları ve kaynağı üzerinde duruldu. Daha sonra Fars edebiyatında bir eser içerisinde yazılan Şem ü Pervâne mesnevîlerinin özetleri verildikten sonra, kaynaklarda bağımsız Şem ü Pervâne eserleri yazdığı kaydedilen şairlerden bahsedilerek, hakkında bilgiler verildi. Daha sonra Türk edebiyatında Şem ü Pervâne yazan şairlere ve eserlerine geçildi. Bunları takiben Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan İlahi aşk konulu mesnevîlerin özetleri ayrıntılı bir şekilde belirtilerek, bunların kadroları, mukayeseleri, işlenen tema genişçe anlatıldı. Bu bölümün sonunda da beşerî aşk konulu Şem ü Pervâne mesnevîlerine geçildi.

İkinci bölümde Zâtî incelendi. Önce birinci derecedeki kaynaklara başvurularak, Zâtî'nin hayatı tesbit edilmeye çalışıldı. Yine kaynakların ışığı altında ve eserlerinden hareket edilerek hakkında bilgi verildi. Bölümün sonunda da eserleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde duruldu.

Şem ü Pervâne'nin, vak'aya dayalı bir tahkiyeli eser olması sebebiyle, üçüncü bölüm onun hikâye yapısının incelenmesine ayrıldı. Mesnevî, tahkiye yapısı üslup, dil ve muhteva açısından üç kısımda incelendi. Tahkiye; olay örgüsü, zaman, makân, anlatıcı ve bakış açısı, şahıs kadrosu yönüyle geniş bir şekilde tahlil edildi. Tahlil yapılırken modern roman incelenmesinde kullanılan teknikler denendi.

Üslupda, mesnevînin içinde görülen çeşitli nazım şekilleri ele alındıktan sonra mesnevînin vezni üzerinde durularak, şairin vezni kullanması örnekler verilerek izah edildi. Aynı metodla mesnevînin kafiye ve redifi de incelendi. Eserin Eski Anadolu Türkçesinin pek çok özelliklerini taşıması gözönüne alınarak, dil özelliklerine genişçe yer verildi. Burada son olarak Talîm-i Edebiyat'da kaydedilen üslup bilgisinden hareket edilerek eserin üslubu hakkında ayrıntılı bir şekilde duruldu.

Muhteva, Klasik usule uyularak genişçe tahlil edildi. Bu bölümün sonunda da aşk mesnevîlerinde görülen ortak motifler ve masal unsurları üzerinde duruldu.

İnceleme kısmında kullanılan dipnotlarda eserlerin tam bir künyesi verildikten

sonra, eser ve makale ikinci kez başka sayfalarda geçtiğinde sadece eserin yazarı, adı ve sayfa numarası gösterildi. Eser ve makale adlarının kısaltılarak gösterilmesi, sadece aynı sayfada ikinci kez geçtiğinde yapıldı. Başka yerlerde bu üsule uyulmadı.

Çalışmanın dördüncü bölümü, Şem ü Pervâne'nin karşılaştırılmalı metnini ihtiva eder. Önce yurtiçi ve yurtdışında bulunan nüshalar tanıtılarak, değerlendirmeleri yapıldıktan sonra metnin kuruluşuyla ilgili açıklamalar yapıldı. Bu sahada yapılan çalışmalarda uygulanan teknik gözönüne alınarak, nüshalar karşılaştırıldı ve nüsha farkları dipnotta belirtildi.

Sonuç kısmında da bütün bu araştırma ve incelemeler sonunda elde edilenler, ortaya çıkanlar ana çizgileriyle özetlendi. Bibliyografyada, giriş ve bölümlerde kullanılan ve dipnotlarda zikredilen eserlere yer verildi. Belirli sözlüklerin dışındaki sözlüklerle kataloglar bibliyografyaya alınmadı.

Zâtî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsi üzerine hazırladığımız bu tezde, beni yönlendiren ve karşılaştığım güçlükleri yenmemde yardımcı olan, tezi baştan sona kadar okuyarak titiz dikkatleriyle bana yol gösteren, ayrıca tez danışmanlığımı kabul etme lütfunda bulunan sayın hocam Prof.Dr. Mustafa İSEN'e teşekkür ederim. Çalışma sırasında yardımlarını gördüğüm başta sayın Doç.Dr Zeki KAYMAZ olmak üzere, sayın Prof.Dr. Mehmet KANAR'a da teşekkür ederim. Olması muhtemel hata ve eksiklerimizi göstermek inceliğinde bulunarak, bizim daha iyiye ve daha güzele ulaşmamıza yardımcı olacaklara da teşekkürümü ifade etmek üzerime düşen bir borçtur.

Sadık ARMUTLU

Malatya - 1998

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ

1. XVI. Yüzyıl.....	2
1.1. Siyasî Durum.....	2
1.2. Edebî Durum.....	3
1.3. Dil Anlayışı.....	6
2. Mesnevî Edebiyatı.....	7
2.1. XVI. Yüzyıla Kadar Fars Edebiyatında Mesnevîlere Genel Bir Bakış.....	7
2.2. XVI. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîlerine Genel Bir Bakış.....	27
2.3. XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîlerine Genel Bir Bakış.....	33

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ŞEM Ü PERVÂNE KELİMELERİNİN ANLAMLARI, KULLANIŞLARI, KAYNAĞI.....	53
1.2. FARS EDEBİYATINDA ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVÎLERİ.....	59
1.2.1. Bir eser içerisinde yazılan Şem ü Pervâne Mesnevîleri.....	59
1.2.1.1. Mantıku't-Tayr.....	59
1.2.1.2. Bûstân.....	60
1.2.1.3. Muhabbet-nâme.....	61
1.2.1.4. Dîvân.....	61
1.2.1.5. Dîvân.....	62
1.2.2. Bağımsız Bir Eser Olarak Yazılan Şem ü Pervâne Mesnevîleri.....	62
1.2.2.1. H ^v acû-yı Kirmânî.....	63

1.2.2.2. Fehmî.....	63
1.2.2.3. Ehlî-i Şîrâzî.....	63
1.2.2.4. Şeyh Abdullah-ı Şebüsterî-i Niyâzî.....	64
1.2.2.5. Zamîrî-i Hemedânî.....	64
1.2.2.6. Vâsîf-ı İrânî.....	64
1.2.3. Kaynaklarda Belirtilen ve Elimize Geçmeyen Şem ü Pervâne Mesnevîleri.....	64
1.2.3.1. Hayrânî-i Hemedânî.....	65
1.2.3.2. Emir Eminüddin Nezlebâdî.....	65
1.2.3.3. Mevlânâ Rûhî-i Horâsânî.....	65
1.2.3.4. Mevlânâ Hâkî-i Belhî.....	65
1.2.3.5. Kemaleddin Taşkendî.....	65
1.2.3.6. Akilhân-ı Râzî.....	66
1.3. TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVÎLERİ.....	66
1.3.1. Zâfî.....	66
1.3.2. Lâmi'î Çelebi.....	66
1.3.3. Mu'îdî.....	67
1.3.4. Feyzî Çelebi.....	67
1.4. İLAHÎ AŞK KONULU ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVÎLERİ.....	67
1.4.1. Özetleri.....	68
1.4.1.1. Fehmî'nin Şem ü Pervâne'si.....	68
1.4.1.2. Ehlî-i Şîrâzî'nin Şem ü Pervâne'si.....	79
1.4.1.3. Niyâzî'nin Şem ü Pervâne'si.....	89
1.4.1.4. Lâmi'î Çelebi'nin Şem ü Pervânesi.....	96
1.4.1.5. Mu'îdî'nin Şem ü Pervâne'si.....	109
1.4.1.6. Feyzî Çelebi'nin Şem ü Pervâne'si.....	118
1.4.2. Sembolik Anlatım.....	125
1.4.2.1. Fehmî'nin Eserindeki Semboller.....	125
1.4.2.1.1. Nesîm.....	125
1.4.2.1.2. Meşşâte.....	126
1.4.2.2. Ehlî-i Şîrâzî'nin Eserindeki Semboller.....	127
1.4.2.2.1. Anber.....	127
1.4.2.2.2. Nesîm.....	128

1.4.2.2.3. Fânûs.....	129
1.4.2.2.4. Kâfûr.....	129
1.4.2.2.5. Nûr.....	130
1.4.2.3. Niyazî'nin Eserindeki Semboller.....	130
1.4.2.3.1. Anber.....	130
1.4.2.3.2. Kâfûr.....	131
1.4.2.3.3. Nesîm.....	131
1.4.2.3.4. H'âce-i Nûr.....	132
1.4.2.4. Lâmi'î'nin Eserindeki Semboller.....	132
1.4.2.4.1. Anber.....	132
1.4.2.4.2. Nesîm.....	133
1.4.2.4.3. Bahâr.....	134
1.4.2.4.4. Bâd.....	135
1.4.2.4.5. Kâfûr.....	135
1.4.2.4.6. Şeyh Nûrullah.....	137
1.4.2.5. Mu'idi'nin Eserindeki Semboller.....	137
1.4.2.5.1. Anber.....	137
1.4.2.5.2. Kâfûr.....	138
1.4.2.5.3. H'âce-i Nûr.....	139
1.4.2.6. Feyzî Çelebi'nin Eserindeki Semboller.....	140
1.4.2.6.1. Bâd-ı Sarsar.....	140
1.4.2.6.2. Fânûs.....	140
1.4.2.6.3. Şeb-i Târik.....	141
1.4.2.6.4. Subh-ı Sâdik.....	141
1.4.2.6.5. Âfitâb.....	142
1.4.3. Mukayese.....	142
1.4.4. İşlenen Tema.....	147
1.5. BEŞERÎ AŞK KONULU ŞEM' Ü PERVÂNE MESNEVİLERİ.....	164
1.5.1. Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si.....	164

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ZÂTÎ.....	166
2.1.1. Hayatı.....	166

2.1.2. Kişiliği.....	178
2.1.3. Sanatı.....	182
2.1.4. Zâtî'ye Tesirler.....	208
2.1.5. Çağdaşları Arasındaki Yeri.....	212
2.1.6. Eserleri.....	217
2.1.6.1. Dîvân.....	217
2.1.6.2. Edirne Şehr-engîzi.....	225
2.1.6.3. Letâyif.....	226
2.1.6.4. Mektup.....	227
2.1.6.5. Şem ü Pervâne.....	228

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. İNCELEME.....	230
3.1.1. TAHKİYE YAPISI.....	230
3.1.1.1. Olay/Vak'a.....	230
3.1.1.2. Olay Örgüsü.....	237
3.1.1.3. Zaman.....	241
3.1.1.4. Mekân.....	244
3.1.1.5. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	246
3.1.1.5.1. Anlatma.....	250
3.1.1.5.2. Gösterme.....	251
3.1.1.5.3. Tasvir/Tanıtm.....	252
3.1.1.5.4. İç Çözümleme.....	254
3.1.1.5.5. Montaj Tekniği.....	255
3.1.1.5.6. Diyalog.....	256
3.1.1.6. Şâhıs Kadrosu.....	257
3.1.1.6.1. Başkişiler.....	258
3.1.1.6.1.1. Pervâne.....	258
3.1.1.6.1.2. Şem.....	262
3.1.1.6.2. Norm Karakterler.....	264
3.1.1.6.2.1. Şâh Jâle.....	264
3.1.1.6.2.2. Şükûfe.....	265
3.1.1.6.2.3. Lâlâ Nâsır.....	266

3.1.1.6.2.4. Naccâr	267
3.1.1.6.2.5. Şâh Fâğfûr.....	267
3.1.1.6.2.6. Dâye	268
3.1.1.6.2.7. Dellâle	268
3.1.1.6.2.8. Bercîs	269
3.1.1.6.2.9. Vezir.....	269
3.1.1.6.3. Fon Karakterler	270
3.1.1.6.3.1. Tabîb	270
3.1.1.6.3.2. Remmâl	270
3.1.1.6.3.3. On Güzel Nedim	270
3.1.1.6.3.4. Hizmetçi	270
3.1.1.6.3.5. Cennet-âbâd Halkı.....	271
3.1.1.6.3.6. Kalabalık Asker.....	271
3.1.1.6.3.7. Müjdecî/Beşîr	271
3.1.1.6.3.8. Heyk/Haberci	271
3.1.1.6.3.9. Beyler-Ağalar	271
3.1.1.6.3.10. Kapı Halkı.....	271
3.1.1.6.3.11. Askerler.....	271
3.1.1.6.3.12. Ulaklar.....	271
3.1.1.6.3.13. Elçi	272
3.2. ÜSLÛP.....	272
3.2.1. Nazım Tekniği	272
3.2.1.1. Nazım Şekilleri.....	272
3.2.1.2. Ahenk.....	274
3.2.1.2.1. Vezin.....	275
3.2.1.2.2. Kafiye.....	278
3.2.1.2.3. Redif.....	284
3.2.2. Dil ve Üslûp	285
3.2.3. Edebî Sanatlar	312
3.3. MUHTEVA	316
3.3.1. Din ve Tasavvuf	316
3.3.1.1. Din.....	317
3.3.1.1.1. Allah.....	317

3.3.1.1.2. Peygamberler.....	319
3.3.1.1.2.1. Hz. Adem.....	319
3.3.1.1.2.2. Hz. İdris	320
3.3.1.1.2.3. Hz. Nûh.....	320
3.3.1.1.2.4. Hz. İbrahim	320
3.3.1.1.2.5. Hz. Yakûp.....	320
3.3.1.1.2.6. Hz. Yûsuf.....	320
3.3.1.1.2.7. Hz. Mûsâ.....	321
3.3.1.1.2.8. Hz. Yûnus.....	321
3.3.1.1.2.9. Hz. Süleyman.....	321
3.3.1.1.2.10. Hz. Îsâ.....	322
3.3.1.1.2.11. Hz. Muhammed.....	322
3.3.1.1.3. Çâr-yâr ve Ehl-i Beyt.....	324
3.3.1.2. Tasavvuf.....	325
3.3.1.3. Tarihi Kişiler.....	328
3.3.1.3.1. Kanunî Sultan Süleyman.....	328
3.3.1.3.2. Cem.....	330
3.3.1.3.3. İskender.....	330
3.3.1.3.4. Neriman/Rüstem.....	330
3.3.1.3.5. Âsaf/Aristo.....	330
3.3.1.3.6. Mânî.....	331
3.3.1.4. Dünya Görüşü.....	331
3.3.1.5. Ahlakî ve Didaktik Düşünceler.....	334
3.3.1.6. Aşk.....	339
3.3.1.7. Ayrılık.....	345
3.3.1.8. Tabiat.....	346
3.3.1.8.1. Çiçekler	349
3.3.1.8.2. Kuşlar ve Hayvanlar.....	350
3.3.1.8.3. Kozmik Âlem.....	352
3.3.1.9. Sosyal Hayat.....	355
3.3.1.9.1. Eğitim.....	356
3.3.1.9.2. Eğlence Hayatı.....	357
3.3.1.9.3. Avlanma.....	359

3.3.1.9.4. Mektuplaşma/Haberleşme	360
3.3.1.9.5. Savaş	364
3.3.1.9.6. Ziyafet Törenleri.....	367
3.3.1.9.7. Hediye Verme ve Saçı Saçma.....	369
3.3.1.9.8. Yas Tutma.....	371
3.3.1.9.9. Fal Bakma	372
3.3.1.9.10. Diğerleri	373
3.3.1.10. Motifler.....	374
3.3.1.10.1. Çocuğu Olmayan Padişah	374
3.3.1.10.2. Talih Öğrenme.....	375
3.3.1.10.3. Küçük Yaşta Yetenekli Olma.....	375
3.3.1.10.4. Genç Yaşta Savaşçı Olma	376
3.3.1.10.5. Resimde Görüp Aşık Olma.....	376
3.3.1.10.6. Duvardaki Resmin Kazdırılması.....	377
3.3.1.10.7. Kuyuya Düşme	377
3.3.1.10.8. Resimdeki Sevgilinin Aranması	377
3.3.1.10.9. İşiterek (kulaktan) Aşık Olma	378
3.3.1.10.10. Kılık Değıştirme.....	378
3.3.1.10.11. Sevgililerin Birlikte Kaçması.....	378
3.3.1.10.12. Yedi Gün Yedi Gece Düğün Yapılması.....	379
3.3.1.11. Masal Unsurları.....	379
SONUÇ.....	383
BİBLİYOGRAFYA	386

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. KARŞILAŞTIRMALI METİN	400
4.1.1. Nüshaların Tanıtılması.....	400
4.1.2. Nüshaların Değerlendirilmesi	403
4.1.3. Metin Kuruluşuyla İlgili Açıklamalar	404
4.1.4. Transkripsiyon Alfabetesi	406
4.1.5. Metin Ara Başlıkları	407
4.1.6. Metin	420
4.1.7. Ekler	789

KISALTMALAR

a.g.ans	: adı geçen ansiklopedi
a.g.ç.	: adı geçen çalışma
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.mad.	: adı geçen madde
a.g.yaz.	: adı geçen yazı
Ank.	: Ankara
Ans.	: Ansiklopedi
b.	: beyit
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ens.	: Enstitü
Fak.	: Fakülte
g.	: gazel
Haz.	: Hazırlayan
hş.	: hicri şemsi
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
krs.	: karşılaştırınız
ktp.	: Kütüphane
Mad.	: Madde
Mec.	: Mecmua
Neş.	: Neşreden
nr.	: numara
öl.	: Ölümü
s.	: sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sad.	: Sadeleştiren
sal.	: saltanat süresi
str.	: satır
sy.	: sayı
TA.	: Türk Ansiklopedisi
TDAY	: Türk Dili Arştırmaları Yıllığı
TDED.	: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
trc.	: tercümesi
Ter.	: Tercüme
trs.	: tarihsiz
ty	: Türkçe yazmalar
Üniv.	: Üniversite
v.	: Varak
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve devamı
v.dd.	: ve devamının devamı

G İ R İ Ş

1. XVI. YÜZYIL

1.1. Siyasî Durum

XV. yüzyılın hemen başında Timur'un Yıldırım Bayezid'i yenmesi (1402)'nden sonra şehzade kavgaları neticesinde I. Mehmed'in yönetime hakim olmasıyla büyük ölçüde Anadolu birliği sağlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinde 1453 yılında İstanbul'un alınmasıyla da Anadolu ve Rumeli'de merkeze bağlı, sağlam temeller üzerine oturan siyasî bir birlik kurulabilmiştir.

XVI. yüzyılda ise Osmanlı İmparatorluğu, birkaçı çok güçlü padişahların yönetiminde büyüme ve gelişmesini sürdürerek büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Bu yüzyılın başında tahtta bulunan babası Sultan Bayezid'den 1512 yılında devlet idaresini devir alan Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu bölgesinde Osmanlı Devleti'ni uzun süre uğraştıran Şah İsmail'e karşı Çaldıran'da kazandığı zafer (1514), devletin devamlı başarılar zincirinin ilk halkası olmuştur. Ardından Mercidabık zaferi (1516), Suriye, Lübnan ve Filistin'in fethi (1516) ve Ridaniye zaferi (1517) ile Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine alınmıştır. Bu seferlerin sonucu, Halifelik Abbasi'lerden Osmanoğullarına geçmiştir (29 Ağustos 1516)¹.

Avrupalıların muhteşem Süleyman diye adlandırdıkları Kanunî Sultan Süleyman, doğuda ve batıda büyük başarılar kazanmıştır. Saltanat sürdürdüğü 46 yıl içerisinde Belgrad (1521), Rodos (1522) alınmış, Mohaç zaferi (1526) ile Macaristan devletin bir eyaleti haline getirilmiştir. Bütün Avusturya toprakları işgal edilmiş (1532), Avrupa ortalarına kadar yürüten Osmanlı orduları Viyana kapılarına dayanmıştır. öte yandan İrakeyn Seferi'nde Tebriz, Bağdad (1534) ve Nahçıvan (1554) alınmış, Asya ve Avrupa'daki sınırlar genişletilmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa, Turgut Paşa, Piyale Paşa komutalarındaki Osmanlı donanması Preveze zaferi (1538) ile Cezayir (1556), Trablusgarb (1551) ve Tunus'un alınışı (1534), ayrıca Cerbe zaferi (1560), Malta Seferi (1565) sonucunda da Akdeniz bir Türk gölü haline getirilmiştir. Seydi Ali Reis, Hind ve Umman Seferleri neticesinde, Kanunî ile Osmanlı Devleti'nin sınırları üç kıt'aya yayılarak Türk tarihindeki en geniş sınırlara ulaşmış, kudret ve zenginlikte üstünlüğü övülecek

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, Ank. 1988, s. 249-297; Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. II, İst. 1994, s. 5-60; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi** (Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), c. II, İst. 1989, s. 396-532; Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. I, İst. 1994, s. 204-232

duruma gelmiştir¹.

Kanunî Sultan Süleyman 7 Eylül 1566 tarihinde ölünce yerine oğlu II. Selim tahta geçti. II. Selim, 8 yıl süren saltanat dönemi (1556-74)'nde daha çok deniz seferleriyle meşgul olmuştur. En önemli olay, Lala Mustafa Paşa tarafından 1 Ağustos 1571'de Kıbrıs'ın fethidir. Padişahken hiç bir sefere bizzat başkomutanlık yapmayan II. Selim döneminde Sokullu Mehmed Paşa'nın tedbirli yönetimiyle Osmanlı Devleti'nin büyüklüğü ve ihtişamı sürmüştür².

XVI. yüzyılın son çeyreğinde hükümdar olarak II. Selim'in oğlu III. Murad tahta çıkmıştır (22 Aralık 1574). Osmanoğullarının en bilginlerinden biri olan III. Murad zamanında (1574-95) Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırlarına, bu devirdeki fetihlerle ulaştı. Hükümdarlık müddeti 20 yıl 1 ay 2 gün olan III. Murad, 15 Ocak 1595 tarihinde öldüğünde, İmparatorluk sınırları Atlas Okyanusu'ndan Kafkas'lara Habeşistan'dan Tuna'ya kadar uzanmış ve tam 20 eski krallığın arazini kaplamışsa da, sonraki asırlarda açıkça ortaya çıkan gerileme ve çökme sebepleri, III. Murad'ın devrinde teşekkül etmiştir³.

1.2. Edebî Durum

XVI. yüzyılda, siyasi gelişmenin yanında devletin bütün kurumlarında da gelişmeler olmuştur. Ülkedeki umumî gelişmenin doğal sonucu olarak, ilim, kültür ve edebiyat da bu yüzyılda devletin büyümesiyle orantılı olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Osmanlı padişahları, bir yandan ardarda yaptıkları seferlerle büyük İmparatorluğun kuruluşunu tamamlamaya uğraşırken, bir yandan da ilim kültür, edebiyat ve bütün sanatlarda ilerleme ve yükselmenin gerektiğini görmüşler, bunun gerçekleşmesi için büyük çabalar göstermişlerdir. Saraylarını yabancı ilim adamlarına ve sanatkârlara açtıkları gibi, yaptıkları seferler sonunda tanınmış kişileri toplayıp başkente getirmişlerdir.

Sanat ve edebiyatın bu yüzyıldaki gelişmelerden biri, padişahlardan başlayarak bütün devlet büyüklerinin sanat ve edebiyata önem vermeleri, şair ve sanatkârları

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 307-418; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 123-445; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. III, s. 1-494; Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 237-333.

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., c. III, s. 1-40; Yılmaz Öztuna, a.g.e., c. III, s. 101-175; Hammer, a.g.e., c. III, s. 528 v.d.; c. IV, s. 5-48; Ziya Nur Aksun, a.g.e., c. I, s. 338-365.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., c. III, s. 40-72; Yılmaz Öztuna, a.g.e., c. III, s. 291-307; Hammer, a.g.e., c. IV, s. 57-219; Ziya Nur Aksun, a.g.e., c. I, s. 369-418.

korumaları ve değerli eserleri ödüllendirmeleri olmuştur. İstanbul ve Edirne'de padişah sarayı ve devlet büyüklerinin konukları, vilayetlerde şehzade sarayları ile, paşa ve beylerin konakları, devlet merkezi ile çeşitli şehirlerde oluşturulan şura meclisleri, dükkanlar, meyhaneler, tekkeler, bozahaneler v.b. yerler ilim mahfili durumuna sokulmuş, buralarda ilim ve sanat tartışmaları ve sohbetleri yapılmıştır.

İşte böyle bir ortam içinde sanatın bir dalı olan edebiyat da son derece gelişmiştir. Divan edebiyatının en zengin ve en parlak devri, XVI. yüzyıldadır. Bu yüzyılda Divan edebiyatı örnek aldığı Fars edebiyatı ile boy ölçüşecek bir seviyeye ulaşmıştır. Üç yüz yıldan beri Fars edebiyatını örnek alan şairlerimiz, ahenk ve üslup yönlerinden büyük bir başarıyla Fars örneklerinden hiç bir şekilde aşağı kalmayan eserler ortaya koymanın huzuru ve gururu içindedirler.

Bu yüzyılda Divan şiirindeki gelişmeler, gitdikçe Türk'ün olan bir edebiyatın ortaya konulduğu, bir Türk klasizminin kurulduğunu göstermiştir. Çünkü bundan böyle gelen Türk şairleri, bu yüzyılda yaşamış büyük şairlerin izlerinde yürümüşler, ancak çok az şekilde Fars şairlerinden etkilenmişlerdir. Bundan böyle kendi şairlerimiz takdir edilmeye, örnek alınmaya başlanmıştır.

XVI. yüzyılda yüzlerce şair tarafından işlenen Divan şiiri sanat ve ahenk yönünden zirveye ulaşmıştır. Tezkirelerde yer alan bütün şairler, Türk Divan şiirinin işlenip gelişmesine yardım etmişlerdir. Divanlardaki şiirlerin konuları genellikle eski konulardır. Din, tasavvuf, hikmet, övgü, rindlik, aşk, tabiat v.b. gibi. Bu yüzyılda bu konular işlenirken yapılan benzetmelerde, kullanılan mecazlarda çevrenin ve yerli unsurların şiire çokça girdiği görülür. Geleneklerle, göreneklerle ilgili benzetmeler, deyimlerin mecazlı anlamlarından yararlanılarak yapılan sanatlar, çevre ile ilgili somut tasvirler ve benzetmeler gibi.

Bütün bu unsurlar XVI. yüzyılda Türk şiirine daha yerli bir nitelik kazandırmıştır. Ahî (öl. 1517), Hayretî (öl. 1534) gibi şairlerin şiirlerinde sadelik, tabiiyet ve çevre ile ilgili tasvirler çokça yer almıştır. Çoğunlukla divanların içerisinde yer alan şehir-engizlerin bu yüzyılda çok yazılmış olması da edebiyattaki yerleşme eğilimiyle ilgilidir.

Bu yüzyıl kaside, gazel ve mesnevîde parlak bir devirdir. Türk şiiri bu duruma gelinceye kadar üç yüz yıllık bir deneme, uygulama ve gelişme sürecinden geçmiştir. Lâmiî (öl. 1532), Zâtî (öl. 1546), Hayâlî (öl. 1557), Fuzûlî (öl. 1566), Yahyâ Bey (öl. 1582), Nev'î (öl. 1599), Bâkî (öl. 1600) v.b. gibi gazel ve kasideleriyle meşhur olanların yanında, her çeşit meslekten olup gazel ve kaside yazmış yüzlerce Divan şairi bilinmektedir. Bazı gazel ve kaside şairleri aynı zamanda mesnevî de yazmış veya yalnızca mesnevî yazan şairler de yetişmiştir.

Muîdî (öl. 1537), Kara Fazlî (öl. 1563), Bursalı Rahmi (öl. 1567), İznikli Bekâyî (öl. 1572), Bursalı Cinânî (öl. 1595) v.b. gibi.

Bu yüzyılda şiirin gelişmesi ve güzelleşmesinde şiir ölçüsü olarak benimsenen aruzun en iyi biçimde kullanılmaya başlamasının da büyük etkisi olmuştur. XVI. yüzyılda artık, büyük şairlerin elinde hatasız ve ustaca kullanılan, söze ahenk katan, şiir ölçüsü haline gelen bir Türk aruzu meydana getirilmiştir.

XVI. yüzyılda yazılmış biyografik eserlerden edebiyat tarihimiz için birinci derecede kaynak teşkil eden şuarâ tezkirelerinin sayısının bu yüzyılda birden arttığı görülmüştür. Şuarâ tezkireleri Sehî Bey (öl. 1548), Lâtîfî (öl. 1582), Aşık Çelebi (öl. 1571), Kınalızâde Hasan Çelebi (öl. 1603), Bağdadlı Ahdî (öl. 1593) ve Mustafa Beyanî (öl. 1598)'nin eserleridir. Özellikle Lâtîfî, Aşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin eserleri edebiyat tarihimizin en tanınmış tezkireleridir.

Tarih alanında da bu yüzyılda bir hayli gelişme olmuştur. Resmi vak'anüvislerin eserleri yanında özel tarihler, manzum Selîm-nâme, Süleyman-nâme ve gazavât-nâmeler yazılmıştır. Yüzyılın büyük tarihçileri olarak en başta Kemalpaşazâde (öl. 1530), Lütfî Paşa (öl. 1563), Hoca Sadeddin (öl. 1599), Selânikli Mustafa Efendi (öl. 1600) ve Gelibolulu Âlî (öl. 1600)'yi saymak gerekir.

Bu yüzyılda menâkıb-nâme türünden örnekler de verilmiştir. Bunların çoğu sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılda ahlâk kitapları da yazılmıştır. Bunlar içinde en meşhuru Kınalızâde Alî Çelebi (öl. 1571)'nin Ahlâk-ı Alâf'sidir. Yine edebiyatımızın önemli eserlerinden olan ve en meşhur nazire mecmuaları, XVI. yüzyılın ürünüdür. Bu yüzyılın ilk mecmuası, Eğridirli Hacı Kemal tarafından 1512'de düzenlenen Câmî'ü'n-Nezâir adını taşır. Diğer mecmualar ise Edirneli Nazmî'nin 1523'de topladığı Mecma'ü'n-Nezâir ve Pervâne bin Abdullah'ın 1560 yılında meydana getirdiği Mecmu'a-i Nezâir'dir.

XVI. yüzyılda Gelibolulu Surrî (öl. 1561), Prizrenli Şem'î (öl. 1591) ve Bosnalı Sudî (öl. 1596) şerhleriyle tanınmışlardır. Tasavvuf ve edebiyat alanlarında tanınmış eserlere yapılan bu şerhler, geniş bilgi ve düşünce mahsulü olup, kılı kırk yararcasına açıklamalar yapılmıştır. Bu şerhler tarandığında tasavvuf ve edebiyat terimlerini, bunların inceliklerini ve tanımlarını belirtecek çok değerli malzeme elde edilecektir.

Bu yüzyılda diğer sahalarda olduğu gibi mensur eserler bakımından da, devrin aktivitesine uygun olarak telif, şerh ve tercüme yönlerinden büyük bir faaliyetin bulunduğu, XVI. yüzyılın mensur eserler açısından da çağına yakışır bir

şekilde zengin bir devreyi teşkil ettiği söylenebilir.

XVI. yüzyılda dinî, ahlâkî ve eğitici amaçlarla kaleme alınmış pek çok mensur eser yazılmıştır. Ayrıca menâkıb-nâme'lerin çokluğu da dikkati çekmektedir. Mektup türleri, muhabbet-nâmeler, münşeât'lar, tarihler, letâyifler v.b. çeşitli konularda yazılmış mensur eserler elimizde mevcuttur¹.

1.3. Dil Anlayışı

XVI. yüzyıl, edebî dilin Arapça ve Farsça kelime ve dil kurallarıyla en fazla yüklü olduğu devirdir. Türkçe kelimeler gittikçe azalmış, aruz kalıplarına daha iyi ve daha kolay uyan yabancı kelimeler Türk şiirini kuşatmıştır. Türkçe aruza uygun bir dil durumuna gelmiştir. Bu nedenle bu yüzyılda Türk dili, tümüyle nazım tekniği, mısralardaki sanat örgüsü açısından çok başarılı bir düzeye varmıştır. Ayrıca şiir dili üslup ve ahenk bakımından da çok yükselmiştir.

Yabancı kelimelerin dile girmesi ve Türkçe kelimelerin azalmış olmasına karşılık Türkçe, cümle yapısında kendini hissettirmeye başlamış, böylece kelimeleri yabancı, ama söylenişi Türkçe olan bir şiir dili geliştirilmiştir. Şiirde kullanılan dilin ölçüsü, kafiye ve nazım şekillerinin belli kaideleri içinde yine nesir diline göre daha sade olduğu söylenebilir.

Bu yüzyılda ağırlaşan şiir dilini yabancı kelimelerden kurtarmak, sade Türkçe ile de şiir yazılabileceğini göstermek üzere bazı teşebbüsler de olmuştur. Bu konuda Güvâhî (öl. 1519-26?), Tatavlı Mahremî (öl. 1536), Edirneli Nazmî (öl. 1554) gibi, daha çok halkın içinden yetişmiş ve Türkî-i Basît akımının temsilcileri sayılan şairlerin çabaları, iyi niyetle başlatılmış denemeler olarak kalmış, bu şairler sanatçı olarak fazla güçlü de olmadıklarından hareketleri başarılı ve etkili olamamıştır.

XVI. yüzyılın nesir dili ise, çoğunlukla inşa sanatında ustalık göstermek isteyen yazarların elinde uzun cümleler, ardarda sıralanmış secîler, sözlüklerden çıkarılan nadir yabancı kelimelerle, anlamı kaybettirecek kadar sanatlı, ağır bir dil haline gelmiştir².

¹ Bu konu şu kitaplardan özetlenmiştir: Fuat Köprülü, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, İst. 1949, s. 131-39; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, İst. 1987, s. 557-563; Orhan Sosyal, *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*, Ank. 1978, s. 330-339; *Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat)*, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", c. III, Ank. 1992, s. 130-145; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Ank. 1996, 59-134 v.dd.; TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., c. XXXII, İst. 1983, s. 111-113; *Büyük Türk Klasikleri (Ötüken-Söğüt)*, "XVI. Yüzyıl Divan Nazmı" mad., c. III, İst. 1986, s. 195-210.

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: bir önceki dipnot, gösterilen yerler.

2. Mesnevî Edebiyatı

2.1 XVI. Yüzyıla Kadar Fars Edebiyatında Mesnevilere Genel Bir Bakış

Mesnevî, Arapça “sny” kökünden, “ikişer ikişer” anlamına gelen “mesnen” kelimesinin bir nisbet şekli olup, her beyti kendi arasında kafiyeli, aruz bahirlerinden biriyle yazılmış bir nazım şeklidir. Arapça olan bu kelime, Arap dilinde kullanılmamıştır¹.

Mesnevî menşe itibariyle oldukça eski olup, Pehlevî edebiyatına kadar uzanır. İran menşeli olmakla birlikte, bugüne kadar gelen kayıtlara göre ilk olarak Arap edebiyatında kullanılmıştır. Aslen İranlı olan Lâhikî (öl. 815)'nin ilk önce Kelîle ve Dimne'yi mesnevî şekli ile Pehleviceden Arapçaya tercüme ederek Yahya Bermekî'ye ithaf etmiştir. Bu eserden bahseden kaynakların bu şekil için, müzdevice, kasîdetü'l-müzdevicât ve şîrî'l-müzdevic tabirlerini kullanmışlardır².

Bu bilgilerden anlaşılıyor ki, Arap edipleri mesnevî tabirini kullanmamışlar, bu şekildeki bir manzume veya esere kasîde demişler, ancak bunu müzdevic (müennesi müzdevice) sıfatı ile tavsif etmişlerdir. Sonraları ise, bu sıfat asıl isim yerine kullanılmıştır. Arap edebiyatında bu şekilde yazılmış eser, yalnız Kelîle ve Dimne tercümesi değildir. Başka eserler de bilinmektedir. Bu eserler, aruzun recez bahriyle yazıldığı için bunlara recez veya urcûze gibi adlar da verilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı edebî amaçla kaleme alınmış ise de, daha çok öğretici mahiyette, özellikle ezberlenmesi istenilen konularda yazılmıştır³.

Mesnevî asıl gelişme ortamını Fars edebiyatında bulmuştur. İran menşeli olan mesnevî, Yeni Fars edebiyatının başladığı dönemlerde de çok miktarda kullanılmıştır. Metinleri tam olarak elimize geçmemiş olmasına rağmen, Esed-i Tûsî (öl. 1072)'nin Lugât-ı Fûrs'ünde bugüne kadar muhafaza edilmiş olan müteferrik beyitlere bakılacak olursa, Samanîler devri (874-999)'nde mesnevî şeklinin hiç olmazsa kasîde şekli kadar, önemli olduğuna ve belki de ondan daha fazla mahsüller verdiğine hükmedebiliriz⁴. Zira elimizde bulunan ve XI. yüzyılda yazılmış edebiyat bilgilerini içeren en eski Farsça eser olan Tercümânü'l-Belâga'da mesnevî tabiri geçtiğine göre XI. yüzyıldan önce Fars edebiyatında mesnevî adı

¹ Celâleddin Hümâî, *Funûn-ı Belâgat u Sinâ'ât-ı Edebî*, c. I, Tahran trs., s. 156; İA, "Mesnevî" mad., c. VIII, İst. 1971, s. 127.

² İA, a.g.mad., s. 128.

³ İA, a.g.mad., s. 128; Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İst. 1973, s. 58-74.

⁴ İA, a.g. mad., s. 129.

kullanılmış ve eserler yazılmış olması gerekmektedir¹.

Yeni Fars edebiyatını kuranlar, daha IX. yüzyıldan itibaren uzun konuları kaside nazım şekliyle anlatmanın zorluğunu gördükleri için, örnekleri Sasanî edebiyatında bulunan ve mısraları kendi aralarında kafiyelenmiş beyitlerden meydana getirilmiş bir şekil kullandılar. Vezin olarak önce 11 hecelik mütekarip bahrini tercih ettiler. Bu 11'li hece Sasanî (Pehlevî) şiirinin mısralarında da görülmektedir. Böylece tamamiyle millî bir İran nazım şekli, vezin ve kafiyede yapılan küçük bir değişiklik ile Fars ve daha sonra da Türk edebiyatında mesnevî ismiyle kullanılmaya başlanmıştır².

Horasan bölgesinde başlayan İran millî hareketleri neticesinde, IX. yüzyıl başlarında ilk müstakil bağımsız devlet ve hanedanlar kurulmuştur. Tahirîler (810-872), Saffariler (868-907) ve Samanîler (874-1005) adıyla tarih sahnesine çıkan bu devletlerin yöneticileri yeni Fars dili ve edebiyatının ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. IX. yüzyılın başından X. yüzyılın başına kadar hükümran olan bu hanedanlar döneminde, mesnevî şekli ile eserler yazıldığı bilinmektedir. Mesnevîler daha bu devirden itibaren konularına göre birkaç kısma ayrılmıştır³.

Bu devrede (IX. ve X. yüzyılda) yazılan mesnevîler arasında hamâsî mesnevîleri başta zikretmek gerekmektedir. Buna sebep olarak, İran'da millî uyanış hareketi, millî düşüncenin yayılması, Horasan ve Maveraünnehir'deki İranlı yöneticilerin hükümranlıklarına yasallık kazandırmak için uydurma şecerelerle kendilerini eski Sasanî hükümdarlarına bağlama gayretlerinin neticesinde, özellikle hamâsî şiirin revaç bulmasına neden olmuştur⁴.

Farsça ilk hamâsî mesnevî, IX. asrın sonlarına doğru yazılan ve İran millî hareketinin merkezi olan Horasan ve Maveraünnehir'de şöhret bulup, sonradan ortadan kaybolan hezec-i müseddes bahrinin mefâilün mefâilün feülün vezni ile yazılmış Mesûdî-i Mervezî'nin Şeh-nâme'sidir⁵.

Mesûdî-i Mervezî'den sonra bu konuda yazılmış ikinci mesnevî, IX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Dakîkî'nin Şeh-nâme (veya Guştâsb-nâme)'sidir. Dakîkî, Samanî hükümdarı Nuh b. Mansur (Sal.s. 977-997)'un emriyle eserini

1 Ömer Râdûyânî, *Tercümânü'l-Belâga* (Neş. Ahmed Ateş), İst. 1949, s. 90

2 İA, "İran" mad., c. V, İst. 1977, s. 1046.

3 Muhammed Ca'fer Mahcûb, *Sebk-i Horâsânî der Şîr-i Farsi*, Tahran 1345 hş., s. 589 v.d.

4 Zebihullah Safâ, *Genc-i Suhan*, c. I, Tahran 1357 hş., mukaddime pencâh u nü. h.

5 Zebihullah Safâ, a.g.e., mukaddime şast u yek; Muhammed-i Kazvinî, *Bist Makâle*, c. II, Tahran 1313 hş., s. 7 v.d.;

yazmaya başlamış, henüz Guştâsb'ın saltanatı, Zerdüşt'ün ortaya çıkışı ve Guştâsb ile Turan hükümdarı Efrasiyap arasındaki mezhep savaşlarını anlatan 1000 beyitlik kısmı yazılmışken, kendi kölesi tarafından öldürülmesi üzerine eserini bitirememiştir¹.

Bu yüzyılda aşıkâne mesnevîler de yazılmıştır. Kaynaklar Ebu'l-Müeyyed-i Belhî'nin konusunu Kur'an'ın Yusuf suresinden alan ve bugüne kadar muhafaza edilmemiş bulunan ilk Farsça Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi yazdığını kaydetmişlerdir².

Adı geçen devrede (IX. ve X. yüzyılda) daha çok öğüt ve nasihat içeren ilk didaktik eserler de mesnevî şekli ile kaleme alınmıştır. Bunlardan Ebu Şekûr-ı Belhî'nin Samani hükümdarı Nuh b. Nasır (Sal.s. 942-954) ın adına yazdığı ve 947 yılında bitirdiği Âferîn-nâme ile IX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Bedî-i Belhî'nin Pend-nâme-i Anûşirvân'ı zikredilebilir³.

Ayrıca Rûdekî (öl. 941)'nin Samanî emiri Nasr b. Ahmed (Sal.s. 914-943)'in emri ile Farsçaya tercüme ettiği remel-i müseddes veznindeki Kelile ve Dimne'si de bu tür mesnevîlerdendir⁴.

Kaynakların Fars edebiyatının ilk büyük şairi olarak kabul ettikleri Rûdekî'nin Kelîle ve Dimne'den başka mesnevîler de yazdığını söylemişlerdir. Elimizde mütekârib, hafif, hezec ve serî' bahirlerinde yazılmış beyitler mevcuttur⁵. Bu mesnevîlerin ne gibi mevzulara ait olduğunu tahmin etmek mümkün değil ise de, bunlar mesnevî şeklinin bu devirde pek revaçta olduğunu isbat etmeğe kâfi gelir⁶.

IX. yüzyılda yazılan mesnevîlerin hiç biri, tam olarak bugüne kadar muhafaza edilmemiş olduğundan, bütün olarak şekilleri bakımından bir şey söylemek, yani daha sonraki devirlerde yazılan mesnevîlerde bulunan kısımların, bunlarda bulunup-bulunmadığını tahmin etmek zordur⁷.

Mesnevî şekli ilk olgun örneğini, Gazneliler döneminde (963-1186) vermiştir. IX. yüzyılda olduğu gibi Gazneliler döneminde de, hamâsî mesnevîler rağbet

¹ Şibli Nu'mânî, *Şi'rü'l-Acem* (Ter. Seyyid Muhammed Takî Fahr Dâi-yi Gilânî), c. 1, Tahran 1335 hş., s. 37 v.d.; Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, Tahran 1352, hş., s. 138 v.d.

² Zebihullah Safâ, *Târih-i edebiyât der İran*, c. I, Tahran 1351 hş., s. 401

³ Bedüzzamân Fürûzânfer, *Suhan u Suhanverân*, Tahran 1358 hş., s. 25; Muhammed Avfî, *Lübâbü'l-Elbâb* (Neş. Sa'id-i Nefisi), Tahran 1333 hş., s. 258.

⁴ Sa'id-i Nefisi, *Ahvâl u Eş'âr-ı Rûdekî*, c. III, Tahran 1319 hş., s. 1076-1095.

⁵ Sa'id-i Nefisi, a.g.e., s. 1096-1112.

⁶ İA, "Mesnevî" mad., s. 129.

⁷ İA, a.g. mad., s. 130.

görmüşlerdir. Mesûdî-i Mervezî ile başlayan Ebû Şekûr-i Belhî ve Dakikî-i Tûsî ile devam eden hamâsî mesnevîler Gazneliler döneminde Firdevsî (öl. 1020) ile doruk noktasına ulaşmıştır¹.

Firdevsî, büyük bir ihtimalle 999 yılında tamamladığı ve Gazneli Sultan Mahmûd (Sal.s. 998-1030)'a sunduğu Şeh-nâme eseriyle büyük bir şöhet kazanmıştır. İranlıların müslüman olmadan önceki 1000 yıllık tarihini anlatan bu hamâsî (dâsîtanî) mesnevîde, ilk mitolojik hükümdar olan Keyumers'ten başlayarak son Sasani hükümdarı III. Yazdicerd'e kadar 50 hükümdarın hayat ve savaşları anlatılmıştır².

Firdevsî, bu eseriyle kendisinden sonra aynı konuda mesnevî yazarlara da örnek teşkil etmiştir. Şeh-nâme'yi takliden pek çok hamâsî mesnevî meydana getirilmiştir. Bunlardan birkaç tanesi şunlardır: Esedî-i Tûsî (Öl. 1072)'nin Gerşâsb-nâme'si, İrânşâh bin ebi'l-Hayr (öl. 1125'den sonra) Behmen-nâme'si, Atâ bin Yakub (öl. 1088 veya 1097)'un Burzu-nâme'si, Osman Muhtâr-ı Gaznevî (öl. 1159)'nin Şehriyâr-nâme'sidir³.

Gazneliler döneminde (X.-XI. yüzyılda) hamâsî mesnevîlerin yanında aşıkâne mesnevîlere de rastlanmaktadır. Bunların başında Unsurî (öl. 1040)'nin Vâmık u Azrâ ve Ayyûkî'nin Varka vü Gülşâh'ı gelir. Unsurî taafından yazılan Vâmık u Azrâ mesnevîsi, konusunu Yunancadan Pehlevinceye tercüme edilmiş bir aşk ve macera hikâyesinden almıştır. Şehnâme vezni (mütekarib) ile yazılan eserin tamamı günümüze kadar gelememiştir. Bugün daha çok eserin baş tarafına ait 513 beyitlik bir kısım elimizde olup, neşredilmiştir⁴.

Ayrıca Unsurî'nin yalnız adları bilinen Hing-büt ü Surh-büt ve Şâd Bahr u Aynü'l-Hayât mesnevîleri de, konularını çeşitli kaynaklardan alan aşk ve macere hikâyesi gibi görülmektedir. Bunlardan birincisinin ismi Radûyânî'nin Tercümânü'l-Belâga'sının neşrinden sonra öğrenilmiş olup, vezni Vâmık u Azrâ ile aynıdır⁵.

Yunan kaynaklı olan Şâd Bahr mesnevîsi hafif bahriyle yazılmış olup, bugün

¹ Zeynelabidin Mu'temen, *Tahavvul-i Şîr-i Fârsî*, Tahran 1355 hş., s. 106; Muhammed Mahcûb, *Sebk-i Horâsânî der Şîr-i Fârsî*, s. 589 v.dd

² E.G. Browne, *A Literary History of Persia*, c. II, Cambridge 1967, s. 129; Herman Ethe, *Târih-i Edebiyât-ı Farsî* (Ter. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 55 v.d.; Jan Rypka, *Târih-i Edebiyât-ı İrân* (Ter. Keyhüsrev Kişâverzi), Tahran 1370 hş., s. 243-264.

³ Zebihullah Safâ, *Hamâse-sarâyî der İrân*, Tahran 1333 hş., s. 283-317

⁴ Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İrân*, c. I, s. 599 v.d.; Şiblî Nu'mânî, *Şî'rü'l-Acem*, c. I, s. 48 v.d.; Zeynelabidin Mu'temen, a.g.e., s. 134 v.d.; Muhammed Şafi', *Vâmık u Azrâ-yı Unsurî*, *Metn-i Vâmık u Azrâ-yı Unsurî*, Lahor 1967.

⁵ Ömer Radûyânî, *Tercümânü'l-Belâga*, s. 86; İA, "Unsurî" mad., c. XIII, İst. 1986, s. 47.

bu mesnevînin 59 beyti elimizde bulunmaktadır¹.

Gaznelilerin ilk döneminde yaşamış olan Ayyûkî'nin Varka vü Gülşâh isimli mesnevîsi Sultan Mahmûd adına yazılmış ve konusu Urfâ bin Hizâm isminde VI. yüzyılda yaşamış Arap şairlerinden birisinin amcasının kızı olan Arfâ ile arasında geçen aşkı anlatan bir mesnevîdir. Mütেকârib vezniyle yazılan bu eser, bilinen en eski aşıkâne mesnevî olması yönüyle de büyük bir ehemmiyete sahiptir².

Mesnevî şeklinin tarihi gelişimi içerisinde Ayyûkî'nin eserinin önemli yeri vardır. Mesnevîde ilk kez kahramanların ağzından gazel söylenmiştir. Mesnevî içerisinde lirik yönü ağır basan bu gazeller 10 tane olup, vezinleri mesnevînin vezniyle birdir. Mesnevîde şekil yönünden yapılan bu değişiklik, ilk kez Ayyukî tarafından gerçekleştirilmiştir³.

Gazneliler döneminde yazılan mesnevîler, bir tevhîd ile başlamakta, bunu bir na't ve sonra eserin ithaf edildiği hükümdarın medhi ve nihayet sözün medhi kısımları ihtiva etmektedir ki, sonraki devirde bu kısımlar, küçük bazı ilâveler ile, tam bir mesnevînin esaslı unsurlarını teşkil edeceklerdir⁴.

Selçuklular devrinde (1038-1194) mesnevî şekli sürekli artan bir rağbete mazhar olmuştur. Çeşitli konularda mesnevîler yazıldığı gibi, ilk kez beş mesnevî yazılarak bir hamse oluşturulmuştur. Yine ilk kez bu devrede tasavvufi duygular, mesnevî şeklinden istifade edilerek, mutasavvif şairler tarafından işlenmiştir.

Samanîler ve Gazneliler döneminde yazılmaya başlanan ve İran'ın destanî geleneklerini bir bütün halinde toplayan hamasî (dasitanî) mesnevîler, Selçuklular döneminde de rağbet bulmuştur.

Firdevsî (öl. 1020)'nin Şeh-nâme'sinden sonra bu türün en güzel örneğini Esedî-i Tûsî (öl. 1072) yazmıştır. Esedî'nin 1065'de tamamladığı ve yaklaşık 10.000 beyit olan Gerşâsb-nâme isimli mesnevîsi, Sistan pehlîvanı ve Rüstem'in dedesi olan Gerşâsb'ın hikâyesini içerir. Eser, Gerşâsb'ın nesebi, Cemşid'in firarı, perişan hali, Sistan'da Şâh Kureng'in evine sığınması, Şâhın kızına aşık olup,

¹ *Dîvân-ı Unsuri* (Neş. Yahyâ Karîb), Tahran 1341 hş., s. 21-23, krş. Bediüzzamân Fîrûzânfer, *Suhan u Suhanveran*, s. 116; Jan Rypka, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 271.

² Jan Rypka, *History of Iranian Literature* (Edited Karl Jahn), Dordrecht/Hollanda 1968, s. 177; Zebihullah Safâ, *Genc-i Suhan*, c. I, s. 153 v.d; Ahmed Ateş, *"Yek Mesnevî-i Gum Şode ez Devre-i Gazneviyân"*, Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât, c. I, sy. 4, Tahran 1333 hş., s. 1 v.dd.

³ Ayyûkî, *Varka vü Gülşâh* (Neş. Zebihullah Safâ), Tahran 1343 hş. s. 8-16; Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, c. I, s. 603; Jan Rypka, a.g.e., s. 275; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Restgâr Feşâî, *Envâ'-ı Şîr-i Farsî*, Şîrâz 1373 hş., s. 462 v.dd.

⁴ İA, *"Mesnevî"* mad., s. 130.

onunla evlenmesiyle başlar. Sonra Gerşâsb'ın maceraları, seyahatleri, savaşları, dinine ait felsefî konuşmaları v.b. anlatılmıştır¹.

Firdevsî'nin Şeh-nâme'sinden sonra, onu takip ederek yazılan ilk hamâsî destan olan Gerşâsb-nâme, mütekârib vezniyle yazılmış ve Esedî, mesnevîyi kuru olmaktan çıkarmak için; övme, hamd, dinin niteliği, insanın yaratılışı, can ve ruhun vasfı, gece ile gündüzün tasviri gibi bazı bahisleri eserine eklemiştir. Ayrıca eserine daha önce yazılan mesnevîlerden alıntılar yaparak, onlardan bahsetmesi, tarihî gelişimi içinde mesnevî şeklinde yapılan düzenleme olarak görülmektedir².

Selçuklular döneminde yazılan hamâsî (dasitânî) mesnevîlerden biri de Kûs-nâme (veya Kavs-nâme)'dir. Belh valisi Emir Muhammed bin Komaç için yazılan ve Kûş-i Pildân'ın maceralarının anlatıldığı bu mesnevînin yazarı olarak Katrân-ı Tebrizî (öl. 1073) gösterilmiş, fakat bazıları bu eserin Katrân-ı Tebrizî'den üç çeyrek yıl sonra yaşamış ve hakkında fazla bilgi olmayan Katrân-ı Tirmizî'ye ait olduğunu söylemişlerdir³.

Selçuklu devrinde hamâsî mesnevî yazan bir diğer şair, Atâyî Râzî (öl. 1086 veya 1097)'dir. Bu konuda yazılmış iki mesnevîsi vardır. Biri Burzû-nâme olup, Rüstem'in torunu ve Sührâb'ın oğlu Burzî'nin yaşantısı, maceraları ve savaşları anlatılmıştır. Eserde kullanılan mazmunlar, Şeh-nâme'de de görülmektedir. Firdevsî'nin üslubunu en iyi takip eden eser olarak bilinmiştir⁴.

Diğeri Bijen-nâme ise ünlü kahraman Giv'in oğlu Bijen'in hayatı ve kahramanlıklarının anlatıldığı 1900 beyitlik bir mesnevîdir⁵.

Osman Muhtârî (öl. 1149)'nin de elimizde bu türde yazılmış bir mesnevîsi vardır. Şehriyâr-nâme, Sührâb'ın torunu ve Burzû'nun oğlu olan Şehriyâr'ın hayatından bahseder. Eserde Şehriyâr'ın ejderha, dev ve Hind sipehsalarlar ile yaptığı savaşlar anlatılmıştır. Son bölümde de şair, eserini üç yılda bitirip, Gazneli Mehmed bin İbrahim (1099-1115) adına yazdığını belirtmiştir⁶.

Selçuklu dönemi hamâsî (dasitânî) mesnevîlerden biri de Behmen-nâme'dir.

¹ Şibli Nu'mânî, *Şi'rü'l-Acem*, c. I, s. 140-43; Bediüzzamân Fîrûzânfer, *Suhan u Suhanverân*, s. 438-441; Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İnan*, s. 245-249; Muhammed Mahcûb, *Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Fârsî*, s. 589 v.d.

² Zebihullah Safâ, *Hamâse-sarâyî der İnan*, s. 283-88.

³ Rızâzâde Şafak, a.g.e., s. 260; Bediüzzamân Fîrûzânfer, a.g.e., s. 497 v.d.; Jan Rypka, *Târih-i Edebiyât-ı İnan*, s. 301; İA, "Katrân" mad., c. VI, İst. 1977, s. 450 v.d.

⁴ Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 303-310; Herman Ethel, *Târih-i Edebiyât-ı Fârsî*, s. 58.

⁵ Zebihullah Safâ, *Genc-i Suhan* c. I, s. 254

⁶ Zebihullah Safâ, *Hamâse-sarâyî der İnan*, s. 311-315.

Sultan Muhammed b. Melikşâh-ı Selçukî (Sal.s. 1105-1118)'nin çağdaşı olan İrânşâh tarafından yazılmıştır. Muhammed b. Melikşâh adına 1106'da mütekârib bahriyle yazılmış olan Behmen-nâme dört bölümden oluşmuştur. İlk kısmında Keyânî hükümdarı Geştâsb'ın torunu İsfendiyâr'ın oğlu Behmen'in tahta çıkışı, Rüstem'in ölümü v.s., ikinci kısımda Sistân pehlivanlarıyla Behmen'in savaşları v.s., üçüncü kısımda Behmen'in Rüstem'in kızlarını takip ederek, Sistân'da yakalayıp esir etmesi, sonra pişmanlık duyarak geri göndermesi v.s., son bölüm, Behmen'in saltanatını kızı Hümâ'ya bırakarak, ejderha avlamak için başka taraflara gitmesiyle son bulur¹.

Selçuklular devrinde aşk ve macera konusunda da mesnevîler yazılmıştır. Bu mesnevîlerin başında Fahreddin-i Gurgânî (öl. 1054'den sonra)'nin yazdığı *Vis ü Râmîn* gelmektedir. Gurgânî, yaşadığı içli bir aşkın üzüntüsü ile zengin lirizm özelliklerine yer verdiği eserini, İsfahan valisi Ebu'l-feth Muzaffer bin Hüseyin'in isteği üzerine kaleme almıştır.

Mesnevî, hezec bahriyle ve 8000 beyit halinde yazılmıştır. Eşkânîlerin son döneminde Pehlevî diliyle yazılan ve Gurgânî tarafından Pehleviceden Farsçaya tercüme edilen *Vis ü Râmîn*'in en önemli yönü, mesnevîdeki romantik özellikler ile kahramanlığa ait vasıfların bu eserde ayrılmış olmalarıdır. Ayrıca pehleviceden tercüme edildiği için, mezkur dilden bir hayli kelime ve terkipler Farsçaya, bu eserle birlikte geçmiştir².

Diğer taraftan çeşitli içtimaî tesir ile süratle gelişen tasavvuf cereyanı, esaslarını ve temsil ettiği hayat tarzını telkin etmek ve herkese kabul ettirmek için, mesnevî şeklinden istifade etmiştir³. Böylece Selçuklular devrinde mutasavvıf şairler tarafından ilk tasavvufî mesnevîler yazılmaya başlanmıştır. Mesnevî şeklinin istenildiği kadar genişletilmesinin kolay olması ve araya sokulan hikâyeler ile usanmadan okunur bir hale getirilebilmesi, sufi şairlerin mesnevîye ilâve ettiği özelliklerdir⁴.

Tasavvufî mesnevî tarzının ilk temsilcisi ve Mevlâna ile Attâr'ın mübeşşiri olan Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd bin Adem Senâî (öl. 1130)dir. Serahst'da yazılan 770 beyit tutan ve ruhun türlü aşamalarda, varlıklar içinde dolaşmasının anlatıldığı

¹ Zebihullah Safâ, *Hamâse-sarâyî der İnan*, s. 289-294.

² E.G. Browne, *A Literary History of Persia*, c. II, s. 274 v.d.; Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 177; Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İnan*, c. II, s. 375 v.d.; Bediüzzeman Fürûzânfer, *Suhan u suhenverân*, s. 371 v.d.

³ İA, "Mesnevî" mad., s. 130.

⁴ İA, a.g. mad., s. 130.

Seyrül-ibâd ilâ'îl-ma'âd mesnevîsi ve aşkın tasavvufî bir zaviyeden izah edildiği 576 beyitlik küçük bir mesnevî olan Işk-nâme ile beraber Hadîka'sı bu türde yazılan mesnevîlerin ilk örnekleridir¹.

Senâ'î'nin bu mesnevîleri içerisinde en mühimi Hadikatü'l-Hakîka ve Tarîkatü'l-Şerî'a'dır. Gaznelî Behrâmşâh (sal. 1117-1152) adına hafif bahrinde yazılan ve 10.000 beyit tutan bu mesnevî, tevhid, na't v.b., akl, ilm, hikmet, aşk v.b. konulardan oluşan 10 baba ayrılmıştır. Her babda düşünceler bir takım hikâyeler ile genişletilmiştir. Senâ'î, yazdığı eseriyle Nizâmî (öl. 1203), Mevlâna (öl. 1273), Hüsrev-i Dihlevî (öl. 1325), Câmî (öl. 1492) v.b. şairleri etkilemiştir. Hadîka aynı zamanda İlahî-nâme adıyla şöhret bulmuştur².

Senâ'î'den sonra yazdığı tasavvufî mesnevîlerle büyük şöhret bulan ve orijinal fikirleriyle Mevlâna'yı hazırlayan, az da olsa Türk ve Arap edebiyatlarını etkileyen Feridüddin Attâr, bu tür mesnevîde bir çığır açmıştır.

Horasan Selçuklularının son zamanlarında (1142-1145) yılları arasında Nişabur'da doğan ve Moğol saldırılarının başlarında, 1221 yılında ölen Attâr, yazdığı tasavvufî mesnevîlerle şöhret bulmuş, Şebüsterî (öl. 1320), Sa'dî (öl. 1292), Câmî gibi mutasavvıf şairlere önderlik etmiştir. Özellikle de Mevlâna'yı aşırı derecede etkilemiştir³. Attâr'ın yazmış olduğu tasavvufî mesnevîleri şunlardır:

İlahî-nâme; 6500 beyitlik bir mesnevîdir. Çerçeve hikâye, bir hükümdarın altı oğluna dünyada en çok arzu edip elde etmek istedikleri şeyleri sorması, onların da sırasıyla cevap vermeleridir. Esrâr-name: Attâr'ın ilk tasavvufî mesnevîsidir. 26 bölüme ayrılan eser, küçük hikâyelerden meydana gelmiştir. Çerçeve hikâye yoktur. Musibet-nâme: 5740 beyitlik bir mesnevî olup Cevâb-nâme adıyla da bilinir. Attâr'ın tasavvufî görüşlerini ve fikrî dünyasını en düzenli şekilde aksettiren mesnevîsidir. 40 bölüme ayrılan eserde Allahı dış âlemde arayan salikin çeşitli yerleri dolaşıp gördükleriyle konuşduktan sonra O'nu iç âlemde (kendinde) bulması

¹ İA, "Senâ'î" mad., c. III, İst. 1979, s. 481 v.d.

² E.G. Browne, *A Literary History of Persi*, c. II, s. 317; Rızâzâde Şafak, *Târîh-i Edebîyât-ı İrân*, s. 222; Bediüzzamân Fîrûzânfer, *Suhan u suhaverân*, s. 254; Ahmed Ateş, "Senâ'î'nin Hâl Tercümesinin Meseleleri" Necati Lügal Armağanı, Ank. 1969, s.; 115-150 İA, "Senâ'î" mad., s. 481 v.d.

³ Sa'id-i Nefisi, *Cust Cûy der Ahvâl u Âsâr-ı Şeyh Feridüddin Attâr-ı Nişâbüri*, Tahran 1320 hş.; Abdülhüseyn-i Zerrinkûb, *Bâ Karvân-ı Hulle*, Tahran 1347 hş., s. 159-179; Bediüzzamân Fîrûzânfer, *Şerh-i Ahvâl ü Nakd ve Tahlil-i Âsâr-ı Şeyh Feridüddin Muhammed Attâr-ı Nişâbüri*, Tahran 1339 hş.

anlatılmıştır¹.

Şüphesiz Attâr'ın bu konuda yazdığı mesnevîlerin başında Mantıku't-Tayr isimli eseri gelir. Makâmât-ı Tuyûr veya Tuyûr-nâme adlarıyla da anılan ve 1187'de kaleme alınan bu eser, temsilî bir şekilde vahdet-i vücûd inancını anlatan bir mesnevîdir. Bu mesnevîdeki kuşlar salikleri temsil eder. Hüdhüd kılavuz yani mürşiddir. Sîmûrg (otuz kuş = ankâ) Allahın zuhur ve taayyünüdür. Bir çerçeve hikâye ile araya yerleştirilen birçok küçük hikâyeden meydana gelen hikâyenin konusu ve aslı Ahmed Gazalî'nin Risâletü't-Tayr'ından alınmıştır².

Selçuklular döneminin ünlü şairi Nâsır-ı Hüsrev (öl. 1088)'in Rûşenâî-nâme, Sa'âdet-nâme ve Zâdü'l-Müsâfirin gibi küçük mesnevîleri, bir bakıma eski nasihat konusunun devamı gibi sayılabilir ise de, yazarın İsmâîlî dünya görüşünü aksettirmesi bakımından, belki tasavvufî mesnevîlerin başına almak icap eder³.

Bu mesnevîler içinde en önemlisi Yemgan'da 1061 yılında yazılan Zâdü'l-müsâfirin'dir. İsmâîlî doktrinin rehberi mahiyetinde çok önemli bir eser olup, mezhep akidesini kademe kademe izah etmiştir⁴.

İran edebiyatında Selçuklular devri mesnevîde bütün bu türlerin hepsinden birden, gerek şairlik, gerek hikâyecilik bakımından fevkalâde bir başarı göstererek, tam bir mesnevîye son şeklini veren Nizâmî (öl. 1203)'nin yetiştiği devirdir. Nizâmî, hamse ismi altında toplanan beş mesnevîsinde, mesnevî şekli ile anlatılan her çeşit konularda, gerek bütün halinde, gerek ayrı ayrı İran ve Türk edebiyatlarında son devirlere kadar tetkik ve taklid edilen örnekler vermiştir⁵.

Öyleki, sonraki edebiyat nazariyecileri tam bir mesnevînin giriş kısmının ihtiva etmesi lâzım geldiğini söyledikleri tevhid, münacât, na't medhiye, kelâmın övülmesi, sebab-i te'lîf v.b. kısımları Nizâmî'nin mesnevîlerine bakarak tesbit etmişlerdir. Ayrıca Nizâmî'nin kullandığı vezinler, sonraki şairler tarafından, konularına en uygun vezinler telakki edilmiş, gerek hamseye nazire yazarlar, gerek

¹ Feridüddin Attâr'ın eserlerinin konuları ve tercümeleri için ayrıntılı bilgi olarak bir önceki dipnotdan başka bkz.: Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 775-776; Herman Ethel, *Târih-i Edebiyât-ı Farsî*, s. 154-158; Helmuth Ritter, *Oriens*, XIII-XIV, Leiden 1960-61, s. 195-228; İA, "Attâr" mad., c. II, İst. 1979, s. 8-12; DİA, "Attâr" mad., c. IV, İst. 1991, s. 96-98; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliya* (Ter. Süleyman Uludağ), Bursa 1994, s. 9-44.

² Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 233 v.d.; Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, c. II, s. 862 v.d.; Jan Rypka, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 260 v.d.; DİA, "Attâr" mad. s. 97.

³ İA, "Mesnevî" mad., s. 130.

⁴ Zebihullah Safâ, a.g.e., c. II, s. 443 v.d.; Bediüzzamân Fürûzânfer, *Suhan u Suhanverân*, s. 154; İA; "Nâsır-ı Hüsrev" mad., c. IX, İst. 1979, s. 97.

⁵ İA, "Mesnevî" mad., s. 130.

hamsedeki konulardan birini kaleme alanlar, hemen daima, Nizâmî'nin kullandığı vezni kullanmışlardır¹.

Nizâmî'nin beş mesnevisinin adları ve içerikleri şöyledir². Mahzenü'l-Esrâr: Serî' bahrinde yazılmış, 2400 beyitten ibaret ahlâkî bir mesnevîdir. Eser, çeşitli ahlâkî konuları içine alan 20 makâlâta bölünmüş ve her makâleden sonra, o fikirleri daha ziyade açıklayan küçük bir hikâyeye getirilmiştir. Mesnevî, Farsça ahlâkî (terbiyevî) şiir tarihinde önemli bir yer tutar.

Hüsrev ü Şîrin: Hezec bahriyle yazılmış, 5700 kadar beyit ihtiva eden bir mesnevîdir. Konu bakımından, esas itibari ile, Sasanî hükümdarı Hüsrev Pervîz'in hayatını anlatır. Eserdeki tarihî olaylar, destanî bir şekilde değil, aşk duygularını ifade edecek bir şekilde, manzum bir aşk romanı haline getirilmiştir. Şîrin'in mimar Ferhad ile olan macerası daha sonraları, özellikle Nizâmî'nin verdiği şekil ile, ayrı bir konu halini almıştır.

Leyla vü Mecnûn: Hezec bahriyle yazılmış yaklaşık 5100 beyitlik bir mesnevîdir. 1118'de kaleme alınan bu hikâyenin esasî Arap kaynaklarına dayanır. Nizâmî, çeşitli şekilde söylenen rivayetleri konuya uygun biçimde değiştirip yenileştirmiştir. Nizâmî'nin en başarılı mesnevîsi olan Leylâ vü Mecnûn, çok rağbet gördüğü gibi, pek çok şair tarafından da taklid edilmiştir.

Heft Peyker: Hafif bahrinde yazılan ve 5600 beyit kadar olan mesnevînin konusu, halk arasında maceraları çok sevilen Sasanî hükümdarı Behrâm Gûr'un hayatıdır. Ancak burada da Nizâmî, asıl tarihî ve destanî şahsiyete çok önem vermemiş, daha ziyade bir takım tasvirlerle kendi hayal gücünü ön plana çıkararak, hikâyeye anlatma sanatı ve hayal genişliğini en yüksek dereceye vordürmüştür. Eser Behrâm-nâme veya Heft Gunbed olarak da bilinmektedir.

İskender-nâme: Mütেকârib bahriyle kaleme alınan bu mesnevî 10.800 beyittir. Meşhur İskender'in hayatının başından sonuna kadar anlatıldığı eser, Firdevsî (öl. 1020)'nin Şehnâme'sinden de istifade edilerek yazılmıştır. Fakat, Nizâmî hem sanat hem de düşünce bakımından bütünüyle, yeni bir cepheden ele alarak mükemmel bir eser ortaya koymuştur.

Mesnevî şekli Moğollar ve Timurlular devrinde (XIII.-XV. asırlar) de çok rağbet görmüştür. Her konuda mesnevî yazılmıştır. Ancak büyük mesnevî üstadları

¹ İA, "Mesnevî" mad., s. 130-31.

² Nizâmî'nin mesnevîlerinin konuları, baskıları ve tercümeleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Zebihullah Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İnan*, c. II, s. 801-810; Rızâzâde Şafak, *Târîh-i Edebiyât-ı İnan*, s. 370-387; İA, "Nizâmî" mad., c. IX, İst. 1979, s. 321-327; Mehmet Emin Resulzâde, *Azerbaycan Şairi Nizâmî*, Ank. 1951, s. 117-163.

hamâsi mevzulara çok önem vermemişlerdir. Özellikle İran'ın eski efsanevî tarihine ait konuları hemen tamamıyla terketmişlerdir. Bunun yerine, gerçek tarihî olayları ele alan ve edebî değerleri ekseriya çok yüksek sayılmayacak olan mesnevîler kaim olmuştur. Ahlâkî mesnevîlerin en çok sevileni ve en mükemmeli yine bu devrede kaleme alındığı gibi, büyük üstadlar hamse geleneğini sürdürerek, benzeri az görülen örnekler oluşturmuşlardır¹.

Konusu gerçek tarihî olayları anlatan mesnevîlerin başında Hamdullah Müstavfî (öl. 1350)'nin Zafer-nâme'si gelir. 1320 yılında yazılmaya başlanan ve 1335'de tamamlanarak vezir Gıyaseddîn Muhammed'e sunulmuştur. Eser üç kısımdan oluşur. Birinci kısım; Tarih-i Arap adını taşır. Hz. Muhammed'den Abbâsî halifelerine kadar geçen zaman tasvir edilir. Bu kısım yaklaşık 25.000 beyittir. İkinci kısım; Tarih-i Acem adını taşır ve İslâmî dönemden itibaren İran'da hüküm süren sülâlelerden sırayla bahsedilmiştir. Yaklaşık 20.000 beyittir. Üçüncü kısım; Tarih-i Moğol olup, Türk ve Moğolların menşе tarihinden, İlhanlılar döneminin (1256-1353)'nin sonuna kadar geçen olaylar anlatılmıştır. Mütেকârib bahriyle kaleme alınan mesnevî 75.000 beyit olup, Türk tarihi açısından son derece önemli bir eserdir².

Ahmed-i Tebrizî'nin mütেকârib bahrinde yazdığı ve 18.000 beyit olan Şehinşâh-nâme isimli mesnevîsi, Cengiz Han (1206-1227) zamanından 1337 yılına kadar olan Moğol tarihinden bahseder. Şemseddîn Muhammed'in 1361 yılında Celâyir hükümdarı Sultan Üveys (sal. 1356-1374) adına yazdığı bir başka Moğol tarihi de Gâzân-nâme'dir³.

Bu konuda yazılmış bir diğer mesnevî de XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan şair Seyfî'nin Gurlular soyundan gelen Celâleddîn Muhammed Sâm adına yazdığı 20.000 beyitlik Sâm-nâme-i Seyfî'dir⁴. Ayrıca ileride bahsedileceği gibi, Hâcû-yi Kirmanî'nin hamsesini oluşturan mesnevîlerden biri olan Sâm-nâme de bu konuda yazılan eserlerdendir.

Hâce Abdulmelik İsâmî (öl. 1350'den sonra)'nin Futûhu's-Selâtin'i Hindistan'da kurulan İslâm devletleri hakkında kaleme alınmış önemli bir mesnevîdir. Şeh-nâme taklid edilerek kaleme alınan, 12.000 beyitlik eserde, Gazneli, Gûr ve Delhî

¹ İA, "Mesnevî" mad., s. 131.

² Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, c. III/2, Tahran 1371 hş., s. 1278 v.dd.; Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 538; İA, "Hamdullah Müstavfî" mad., c. V/I, İst. 1977, s. 186-188.

³ Zebihullah Safâ, a.g.e., c. III/1, Tahran 1371 hş., s. 325-328.

⁴ Zebihullah Safâ, a.g.e., gösterilen yerler.

Sultanlarının Hindistan'da yaptıkları fetihler anlatılmıştır¹.

Timurlular dönemi şairlerinden Şerefeddin Ali Yazdî (öl. 1457)'nin Zafer-nâme'si bu konuda yazılmış en tanınmış mesnevidir. Timurlu Şâhrûh (1405-1447)'un oğlu Mirzâ İbrahim (öl. 1435)'in adına Şirâz'da 1424 yılında, mütekârib bahriyle yazılan mesnevî, Timur (öl. 1405)'un hayatı ve savaşlarını tasvir etmiştir².

Azerî-i Tûsî (öl. 1461) tarafından yazılan Behmen-nâme, Hindistan'da 1347-1527 yılları arasında hüküm süren Behmenî'ler hanedanı şahlarının hayat ve savaşlarını anlatır. Mesnevî, şairin otuz yıl kaldığı Hindistan'da Ahmet Şâh-ı Behmenî'nin isteği üzerine mütekârib bahriyle kaleme alınmıştır³.

Moğollar ve Timurlular döneminde (XIII.-XV. yüzyıl) de aşk ve macera konulu mesnevîler yazılmıştır. Aşk konulu mesnevîlerden biri Ubeyd-i Zâkânî (öl. 1370) tarafından yazılmıştır. 1350 yılında yazılıp, şeyh Ebu İshak'a ithaf edilen, 600 beyitlik eserin adı Uşşâk-nâme'dir. Mütekârib bahriyle yazılan eserin konusu, âşık ile maşuk arasındaki ilişkiden ibarettir. Maşukun vasfı, visal, ayrılık, maşukun âşiğe yazdığı mektuplar v.b. konular lirik bir şekilde işlenmiştir⁴.

Mesnevînin tarihî gelişimi içerisinde Uşşâk-nâme, önemli bir yer işgal eder. Ayyukî ile başlayan ve mesnevî ile aynı vezinde gazel yazma geleneği bu mesnevîde devam ettiği gibi, başka şairlere ait gazeller de (örneğin Hümâmî-i Tebrîzî'den iki gazel) mesnevînin içine yerleştirilmiştir. Ayrıca başka mesnevîlerden (örneğin Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn isimli eserinden alınan) birkaç beyit de mesnevî arasında tazmîn edilmiştir. Bu gelenek, daha sonra da bazı şairler tarafından devam ettirilmiştir⁵.

Selmân-ı Sâvecî (öl. 1376) tarafından yazılmış iki aşk konulu mesnevî bugün elimizdedir. Cemşid ü Hürşid: Celâyirli hükümdar Sultan Üveys (Sal. 1356-1374)'in isteği üzerine hezec bahriyle yazılmış, yaklaşık 2700 beyitten ibaret olan bu mesnevî 1361'de tamamlanmıştır. Çin Fâğfûrunun oğlu Cemhid ile Rûm kayserînin kızı Hurşid arasında geçen aşkı anlatan eser, ağır bir dille yazılmıştır⁶.

Firâk-nâme: Mütekârib bahrinde yazılan ve 1000 beyit olan mesnevî, yaşanan

1 Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, c. III/2, s. 917 v.d.

2 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. IV, Tahran 1363 hş., s. 327 v.d.

3 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. IV, s. 485 v.d.

4 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. III/2, s. 975.

5 Restgâr Feşâî, *Envâ'-ı Şîr-i Fârsî*, s. 468-470.

6 Raşid-i Yâsimî, *Ahvâl u Âsâr-ı Selmân-ı Sâvecî*, Tahran trs., s. 117-121; Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 499; Jan Rypka, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 389; İA, "Selmân-ı Sâvecî" mad. c. X, İst. 1979, s. 460.

bir olayın sonunda meydana getirilmiştir. Celayir hükümdarı Sultan Üveys'in çok sevdiği dostlarından biri olan Mercan Hoca'nın oğlu Behramşâh'ın Gilân savaşında 1359 yılında ölmesi üzerine, Sultan Üveys çok sevdiği bu dostunun ölümü karşısında duyduğu acıları terennüm eden bir eser yazmasını Selmân-ı Sâvecî'den ister. Selmân-ı Sâvecî de hükümdarın bu arzusunu yerine getirmek için, bu mesnevîyi yazmıştır. Eser, Leylâ vü Mecnûn, Vâmık u Azrâ kabilinden olup, oldukça samimi bir dille kaleme alınmıştır¹.

Bir başka aşk konulu mesnevî Assâr-ı Tebrizî (öl. 1383) tarafından yazılmıştır. Celâyir hükümdarı Sultan Üveys'e sunulan 5120 beyitlik bir eser olan Mihr ü Müşteri, İstahr ülkesinde Şapur adlı hükümdarın oğlu Mihr ile, bu hükümdarın vezirinin kızı Müşteri arasındaki aşkı anlatır. 1337 yılında yazılarak Celayir hükümdarı Sultan Şeyh Üveys (öl. 1374)'e sunulan mesnevî 5120 beyit olup hezec bahrinde yazılmıştır².

Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin çağdaşı ve dostu olan Hasan-ı Dihlevî'nin hezec bahriyle 1300 yılında yazdığı Aşk-nâme'sinde Hindistan'da halk arasında bilinen iki gencin arasında geçen beşerî aşk anlatılmıştır³.

Ayrıca Emir Hüsrev-i Dihlevî (öl. 1325)'nin Şîrîn ü Hüsrev, Mecnûn u Leylâ ve Heşt Behişt'i; Hâcû-yı Kirmânî (öl. 1362?)'nin Hümâ vü Hümâyûn, Gül ü Nevrûz ve Güher-nâme isimli mesnevîleri de aşk konusunda yazılmış önemli eserlerdendir. İlerde bu devirde yazılan hamselerden bahsedilirken bu mesnevîler hakkında ayrıca ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Daha sonraki yüzyıllarda (XV. yüzyılda) aşk konusu işleyen şairlerden biri de Fettâhî-i Nişâbüri (öl. 1448)'dir. Hezec bahrinde, 5000 beyitten oluşan eserin adı Hüsn ü Dil'dir. Yazarına haklı bir şöhret kazandıran mesnevînin konusu, Yunan diyarının hükümdarı Akl'ın oğlu Dil (gönül) ile Mağîb hükümdarı Aşk'ın kızı Hüsn (güzellik) arasındaki aşk macerasıdır⁴.

¹ Raşîd-i Yâsimî, *Ahvâl u Âsâr-ı Selmân-ı Sâvecî*, s. 120; Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İnan*, s. 499; Jan Rypka, *Târih-i Edebiyât-ı İnan*, s. 389; İA, "Selmân-ı Sâvecî" mad., s. 460 v.d.

² Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İnan*, c. III/2, s. 1024 v.d.; Meliha Ambarcıoğlu, "Türk ve İnan Edebiyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri" *Belleten-1983*, c. XLVII, sy. 188, Ankara 1984, s. 1152 v.d.

³ Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 826.

⁴ Fettâhî Nişâbüri, *Hüsn ü Dil* (Neş. Gulam Rıza Ferzânpur), Tahran 1351 hş., mukaddime, s. 5-12; Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 284 v.d.; DİA, "Fettâhî" mad., c. XII, İst. 1995, s. 485; Güler Alioğlu, *Fettâhî-i Nişâbüri ve Hüsn-ü Dil*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE., Erzurum 1988.

Şâhruh (sal. 1405-1447) döneminin ünlü şairi Arifi-i Herâvî (öl. 1449)'nin *Gûy u Çevgân* adlı eseri de aşk konusunda yazılmıştır. *Hâl-nâme* adıyla da bilinen bu eseri şair, 1438'de Şâhruh'un oğlu Sultan Muhammed Baysungur adına yazmaya başlamış ve iki haftada tamamlamıştır. Hezec bahriyle yazılan ve 500 beyit olan bu eserde, bir derviş ile bir şehzâde arasındaki aşk anlatılmıştır. Arifi, eserini Nizâmî (öl. 1203)'yi taklid ederek yazmıştır¹.

Hintli şair Cemâli-i Dihlevî (öl. 1535)'nin, İran edebiyatında ilk kez yazılan *Mihr ü Mâh* mesnevîsi de aşk konusunda yazılmış bir eserdir. Cemâli, eserini 1499 yılında *Assâr-ı Tebrîzî*'nin *Mihr ü Müşteri* isimli eserinden etkilenerek yazmıştır. Hezec bahrinde yazılan ve 3600 beyit olan mesnevînin konusu, Bedahşan padişahının oğlu Mâh ile, Minâ şehrinin padişahı Behram'ın kızı Mihr arasındaki aşktır².

Aşk konusunda mesnevî yazan bir diğer şair de Mekteb-i Şîrâzî (öl. 1510)'dir. Şîrâzî, Nizâmî'yi taklid ederek 1489 yılında 2160 beyitlik *Leylâ vü Mecnûn* adlı bir mesnevî yazmıştır³.

Yukarıda adları geçen mesnevîlerin yanında Câmî (öl. 1492)'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sı* ve *Leylâ vü Mecnûn'u*; Hatifi (öl. 1520)'nin *Şîrîn ü Hüsrev*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Heft Manzar* isimli mesnevîleri, bu dönemlerde yazılmış aşk konulu eserlerdir. İleriki sayfalarda bunlar hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Selçuklular devrinde ilk kez yazılmaya başlanan ve ağırlığını tasavvufî duygu ve düşünceyi anlatan, sonraki yıllarda ahlâkî ve içtimaî düşüncelere de yer veren tasavvufî mesnevîler, Moğol ve Timurlular dönemlerinde hayli rağbet bulmuşlardır.

Bu dönemlerde siyasî ve sosyal hayatın çalkantılı geçmesi halkın tasavvufî ve ahlâkî konulara ihtiyaç duyması, bu tür mesnevîlerin yazılmasına neden olmuştur. Bu konuda eser veren şairler, genellikle Senâî (öl. 1130) ve Attâr (öl. 1221)'in eserlerini kendilerine örnek almışlardır.

Adı geçen dönemlerde tasavvufî ve ahlâkî konularda mesnevî yazan şairlerin en meşhuru Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 1273)'dir. *Mesnevî-i Ma'nevî* isimli eseri, altı defterden mürekkep olup, 25.700 beyiti ihtiva eder⁴.

¹ Zebihullah Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İran*, c. IV, s. 457 v.d.; E.G. Browne, *ez Sa'dî tâ Câmî* (Ter. Ali Hikmet Askar), Tahran 1351 hş., s. 718 v.d.

² Meliha Ambarcıoğlu, "*Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri*", s. 1159 v.d.

³ Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 387 v.d.

⁴ Mevlânâ ve Mesnevî'nin konusu, üslubu, etkisi, baskı ve tercümelere hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İA, "*Celâleddîn Rûmî*" mad., c. III, İst. 1977, s. 53-59; *Türk Dili ve Edebiyatı Ans. (Dergah)*, "*Mevlânâ*" ve "*Mesnevî*" mad., c. VI, İst. 1986, s. 282-288, 299-311.

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (öl. 1312)'in de tasavvufî ve ahlâkî üç mesnevîsi vardır. İbtidâ-nâme: 1291 yılında hafif bahrinde yazılan bu eser, 900 beyittir. Rebâb-nâme: 1300 tarihinde remel bahriyle yazılan bu mesnevî 800 beyittir. İntihâ-nâme: 1300-1312 tarihleri arasında kaleme alınmıştır. 700 beyit olan mesnevînin vezni, Rebâb-nâme'nin vezniyle birdir¹.

Sultan Veled'in tasavvufî ve ahlâkî konularda yazdığı, ayet ve hadislerle de desteklenen bu üç eseri, Mesnevîyât-ı Velediyye ve Veled-nâme olarak da bilinir. Mesnevîler, Mevlânâ ve çevresindekiler hakkında gerçek bilgileri vermesi bakımından, önemlidirler.

Bu konuda yazılmış bir diğer mesnevî Uşşâk-nâme'dir. Lema'ât adlı eseriyle tanınmış mutasavvıf şair Fahreddîn-i Irâkî (öl. 1289) tarafından kaleme alınan mesnevî Deh-nâme diye de bilinir. Hafif bahrinde yazılan bu mesnevî, Irâkî'nin tasavvufî aşk, âşık ve maşukla ilgili düşüncelerini yansıtır. Vezir Atâ' Melik Cüveynî (öl. 1283)'ye ithaf edilen eser, on fasıldan meydana gelmiştir².

Mutasavvıf şairlerden Hümâm-i Tebrîzî (öl. 1314)'nin 300 beyitlik hezec vezniyle yazdığı Sohbet-nâme; aşk, âşık, maşuk, firak, visal, iştîyak v.b. konularda yazılmış tasavvufî bir eserdir. Mesnevî içinde birkaç gazel de yazılmıştır. Tebrîzî, Ayyukî'den sonra mesnevîde gazel yazma geleneğini sürdüren şairdir. Eserin en önemli özelliği de Deh-nâme türünün ilk örneği olmasıdır³.

XIII. yüzyılın ünlü mutasavvıf şairlerinden biri olan Emir Hüseyinî-i Herevî (öl. 1319)'nin bu türde yazılmış üç küçük mesnevîsi vardır. Zâdü'l-Müsâfirin; mücahade, taleb, hak, irşad, aşk v.b. konularda kaleme alınmış ve sekiz makaleden oluşmuştur.

Kenzü'l-Rumûz; remel bahrinde yazılmış, 950 beyitlik bir mesnevîdir. Eserde ilm, tevhîd, gönül, ruh, akl, kabz, bast, tecrîd, semâ' v.b. konular işlenmiştir. Sî-nâme; 1200 beyit civarındadır. Hezec bahrinde yazılan mesnevîde, yüzeysel olarak tasavvufî âşık ve maşuk konuları işlenmiş, seyr-i süluk hakkında bilgi verilmiştir⁴.

Adı geçen devrede yazılan tasavvufî mesnevîlerin en önemlilerinden biri de

¹ Zebihullah Safâ, *Târih-i edebiyât der İran*, c. III/2, s. 705-12; E.G. Browne, *ez Sa'di tâ Câmî*, s. 201.

² *Külliyât-ı Şeyh Fahrüddin İbrâhim-i Hemedânî el-mütehallas be-İrâkî* (Neş. Sa'id-i nefisi), Tahran 1335 hş., naşirin önsözü s. 1-20, 277-326; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler*, Ank. 1992, s. 82-85; E.G. Browne, *ez-Sa'di tâ Câmî*, s. 176; DİA, "İrâkî" mad., c. XII, İst. 1995, s. 84-86.

³ Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 720.

⁴ Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 751-63.

Gülşen-i Râz'dır. Mesnevî, Mahmûd-ı Şebüsterî (öl. 1320) tarafından ünlü mutasavvîf şair Emir Hüseyinî-i Herevî'nin 1317'de kendisine gönderdiği manzum sorulara cevap olarak yazılmıştır. Şebüsterî'ye on beş soru sorulmuştur. Sorular mefâ'ilün mefâ'ilün fe'lün vezniyledir. Verilen cevaplar da bu vezinle yazılmıştır.

Önce sorulan her soruyu birer beyitle hemen cevap vermesi ve sonra da bu cevapların biraz daha genişletilmesini isteyenlerin isteğine uymasından, 993 beyit olan eser ortaya çıkmıştır. Mesnevînin giriş kısmı mantık, felsefe ve vahdet-i vücûd gibi ilmî konulardan oluşmuştur¹.

Bir başka meşhur mutasavvîf olan Evhâdî-i Merâğî (öl. 1338)'ye ait tasavvufî ve ahlâkî konularda yazılmış mesnevîler vardır. Deh-nâme (Mantıku'l-Uşşâk): 600 beyit civarında olan bu tasavvufî mesnevî 1307'de Irakî'nin aynı adı taşıyan mesnevîsine nazire olarak yazılmıştır. Âşık ve maşukun mektuplaşması tarzında kaleme alınmıştır.

Câm-ı Cem: 1333 yılında tamamlanan ve Senâ'î (öl. 1130)'nin Hadîka'sı tarzında ve aynı vezinde yazılan ahlâkî ve tasavvufî bir eserdir. Yazıldığı tarihe kadar hiç bir şarinin temas etmediği ahlâkî disiplin, beşerî münasebetler, çocukların eğitimi, hakimlerin vazifeleri ve tasavvuf esaslarıyla ilgili hususlar, eserde son derece başarılı bir şekilde ele alınmıştır².

Şüphesiz XIII. yüzyılın ortalarında (1257) tamamlanan, İranlı büyük şair Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 1292)'nin mütekarib vezinde yazdığı ahlâkî mesnevîsi Bostan, yazarının dehasının damgasını taşır ve bugüne kadar, İran edebiyatında bu tür eserlerin en çok sevileni ve en mükemmeli olarak durmaktadır. Yaklaşık 5000 beyit ihtiva eden Bostan, bir mukaddime ve on bab halinde tertip edilmiştir³.

İmâdüddin Arabşâh (öl. 1392)'ın 1000 beyitlik Munisü'l-Uşşâk isimli mesnevîsi ünlü mutasavvîf Sühreverdî (öl. 1191)'nin eserinde geçen aşk, aşkın kaynağı, başlangıcı, merhaleleri v.b. konuları kapsar. Arabşâh, Sühreverdî'de geçen bu konuları remiz ve işaretlerle ve de büyük bir beceriyle, mesnevîsinde

¹ Zebîhullah Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İran*, c. III/2, s. 763-71; E.G. Browe, *ez-Sa'dî tâ Câmî*, s. 186-93; Jan Rypka, *Târîh-i Edebiyât-ı İran*, s. 378.

² DİA, "*Câm-ı Cem*" mad., c. VII, İst. 1993, s. 42 v.d.; A.g.ans., "*Evhâdüddîn-i Merâğî*" mad., c. XI, İst. 1995, s. 520 v.d.; Zebîhullah Safâ, a.g.e., s. 831-44

³ Bostan ve yazarı ayrıca eserin muhtevası, üslûbu, tercümeleri ve şerhleri için bkz.: *Külliyyât-ı Sa'dî* (Neş. Ali Furûğî-Abdulazîm Karîbi), Tahran 1351 hş., nâşirlerin önsözü, s. 9-12; Zebîhullah Safâ, a.g. c. II, s. 605 v.d.; Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 250-53; İA, "*Sa'dî*" mad., c. X, İst. 1979, s. 36-41; DİA, "*Bostân*" mad., c. VI, İst. 1992, s. 307 v.d.

işlemiştir¹.

Ayrıca İmâd-i Fakih'in hamsesini oluşturan beş mesnevîsi ile Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin beş mesnevîsinden biri olan Matla'ü'l-envâr'ı bu konuda yazılmış mesnevîler olup, bunlar hakkında ileride hamseler anlatılırken bilgi verilecektir.

XV. yüzyılda da tasavvufî ve ahlâkî mesnevîler yazılmıştır. Bu mesnevîlerde Mevlânâ ve Sa'dî'nin eserlerinin etkisi hemen hissedilir. Bu türde bu yüzyılda eser verenlerden biri şeyh Sadreddîn-i Erdebilî'nin talebelerinden ve tanınmış mutasavvıflardan Kâsım-ı Envâr (öl. 1433)'dir. Enîsü'l-Arifin adındaki ve sade bir dille yazılan 507 beyitlik bu tasavvufî mesnevînin konusu nefis, ruh, kalb, akl, aşk hakkındaki beş sorunun verilen cevabından ibarettir. Mesnevîde, beyan üslubu ve manaların edası bakımından Mevlânâ'nın Mesnevîsi ve Sa'dî'nin Bostan'ı taklid edilmiştir².

Şâh Dâ'î (öl. 1465)'nin sade bir dille yazmış olduğu ve 1452'de bitirdiği Aşk-nâme isimli mesnevîsi; rıza, teslim, tevhid, tevekkül, terk v.b. makamlardan bahseder³.

Timurluların son dönemlerinde yetişen Hilâl-i Esterâbâdî (öl. 1528)'nin bu türde yazılmış iki mesnevîsi vardır. Şâh u Dervîş; ilâhî güzelliği görerek, ona samimi duygularla (platonik bir aşkla) vurulan bir Dervîş ile Şehzade arasındaki aşk anlatılmıştır. Hafif bahrinde yazılan bu mesnevî 1325 beyittir.

Sıfatü'l-Âşıkîn: 1237 beyit ve yirmi babdan meydana gelen mesnevîde, aşk, cömertlik, yiğitlik, ihsan, tevazü, sabır, şükür v.b. hususlar hakkında bilgi verilmiştir⁴.

Genceli Nizâmî (öl. 1203)'nin çeşitli konularda yazdığı hamse ismi altında topladığı beş mesnevî yazma geleneği, XIV. ve XV. yüzyıllarda da devam etmiş ve büyük hamse üstadları bu yüzyıllarda yetişmişlerdir. Adı geçen yüzyıllarda yaşamış ve hamse sahibi olarak kaynaklarda bahsedilen şairler ve bunların eserlerinin muhtevaları şunlardır:

Emir Hüsrev-i Dihlevî (öl. 1325)⁵

1 Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, c. III/2, s. 1095.

2 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. IV, s. 252-64.

3 Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 337.

4 Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 434 v.d.; Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 572 v.d.

5 Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin hayatı, kişiliği ve hamsesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Erkan Türkmen, *Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, Ank. 1989, s. 1-67, 77 v.d.; Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 257-59; Zebihullah Safâ, a.g.e., c. III/1, s. 771-797; Şibli Nu'manî, *Şi'rü'l-Acem*, c. II, s. 77-179; DİA, "Emir Hüsrev-i Dihlevî" mad., c. XII, İst. 1996, s. 135-137; Sa'id-i Nefisi, *Târih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî*, c. I, Tahran 1344 hş., s. 170 v.d.

1. Matla'ül-Envar: 1298'de yazılan bu eser, 3310 beyit ihtiva eder. Mahzenü'l-Esrâr gibi bu eser de çeşitli konulara değinen yirmi makaleden oluşmuştur. Bu konular, insan yüceliği, gerçek dostluk, ihtiyarlık, yalnızlık v.b. gibidir.

2. Şîrîn ü Hüsrev: 4124 beyitten ibaret olup, 1290'da tamamlanmıştır. Ermenistan kraliçesinin kızı Şîrîn ile Hüsrev'in aşkı anlatılmıştır. Vezin ve ana konu Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ile aynıdır.

3. Mecnûn u Leylâ: Nizâmî'nin Leyâ vü Mecnûn'uyla aynı vezinde olup, 1299'da yazılmış olan eserin beyit sayısı 2660'dır. Mecnûn (Kays Benî Amir) ile Leylâ'nın ünlü aşk hikâyesini anlatan bir eserdir.

4. Ayîne-i İskender: Nizâmî'nin beşinci kitabı İskender-nâme'ye uyarak 1299'da yazılan ve tamamı 4450 beyit ihtiva eden bir eserdir. Eser, İskender'in hayatı ve savaşları hakkındadır.

5. Heşt-Behişt: Nizâmî'nin Heft Peyker'i gibi Sasanî hükümdarı Behrâmgûr'un hayatı ve yedî ülkenin padişah kızlarıyla evlenmesini ve onların Behram'a anlattıkları hikâyeleri kapsamıştır. 1301'de yazılan bu eser, 3344 beyitten oluşmuştur.

H'âcû-yı Kirmânî (öl. 1352)¹

1. Hüma vü Hümâyûn: 1332 yılında mütekârib bahrinde yazılan 4407 beyitlik bu mesnevî, Nizâmî'nin İskender-nâme'sine nazire olarak yazılmıştır. Mesnevî, Arap hanı Menuşeng'in oğlu Hüma ile Çin hükümdarı Hümâyûn'un aşkı anlatan romantik bir aşk mesnevîsidir.

2. Gül ü Nevrûz: Horasan hükümdarı Firûz'un oğlu Nevrûz ile Rûm kayserinin kızı Gül'ün aşkı anlatan bu eser, 1342 yılında tamamlanarak Kirmân'in önde gelen kişilerinden Tacüddîn Ahmed Irakî'ye sunulmuştur. 5302 beyit olan mesnevî, Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ile aynı vezindedir.

3. Ravzatü'l-Envâr: Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına nazire olarak yazılan bu mesnevî 1343'de tamamlanmıştır. Tasavvufî ve ahlâkî muhtevalı olan bu eser, bir giriş ve yirmi makale içinde 2024 beyit ihtiva eder.

4. Kemâl-nâme: 1344 yılında tamamlanarak ve Nizâmî'nin Heft Peyker'i

¹ H'âcû-yı Kirmânî ve Hamsesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: *Divân-ı Eş'âr-ı H'âcû-yı Kirmânî* (Neş. Ahmed-i Süheylî Hansârî), Tahran 1336 hş., naşirin önsözü, s. 2-85; Zebihullah Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, c. III/2, 886-915; Rızâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İran*, s. 479-489; E.G. Browne, *ez-Sa'dî tâ-Câmî*, s. 301 v.dd.; Sa'id-i Nefisi, *Târih-i Nazm u Nesr der İran*, s. 918; DİA, "H'âcû-yı Kirmânî" mad., c. XIV, İst. 1997, s. 520 v.d.

vezninde yazılmış olan mesnevî, tasavvufî ve ahlâkî konuludur. Hezec bahrinde yazılan bu mesnevî, 1022 beyit ihtiva eder.

6. Sâm-nâme: Firdevsî (öl. 1020)'nin Şâh-nâme'si taklid edilerek kaleme alınmıştır. Hamâsî nitelikteki bu eserde Sâm-ı Nerimân adlı kahramanın hayatı anlatılır. Vezni mütekâribdir.

İmâdüddîn-i Fakîh-i Kirmânî (öl. 1371)¹

1. Sihat-nâme: İlhanlı Ebu Saîd (Sal. 1317-1335)'in ünlü veziri Reşîdüddîn adına mütekârib bahriyle yazılan eserde, adabın çeşitli dereceleri hakkında bilgi verilmiştir.

2. Muhabbet-nâme: Hezec bahriyle kaleme alınan bu eser, sekiz bab üzerine kurulmuştur. Bu bölümlerde ruh ile beden, miknatis ile saman, gül ile bülbül, şem ile pervâne, zerre ile güneş arasındaki ilişkiler anlatılmıştır. Mesnevî, 1322 yılında Tâcüddîn İrakî adına yazılmıştır.

3. Deh-nâme: Şairin hezec bahriyle Şah Şucâ (Sal. 1364-1384)'ya, dostlarına ve bazı din bilginlerine yazdığı mektuplardan oluşmuştur.

4. Safâ-nâme: Munisü'l-Ebrâr adı da verilen bu eser, tasavvufî ve ahlâkî bir mesnevîdir. 1364 yılında serî bahriyle Şah Şucâ adına yazılan eser, üç babdan meydana gelmiş olup, Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr adlı eserinden esinlenilerek yazılmıştır.

5. Tarîkât-nâme: Hezec bahriyle Emir Mübarizüddîn Muhammed adına yazılan 2800 beyitlik tasavvufî eserdir. Eser, on babdan oluşmuştur.

Kâtibî (öl. 1435)²

1. Gülşen-i Ebrâr: Çeşitli konularda yazılmış olan bu eser, Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ı taklid edilerek kaleme alınmıştır.

2. Mecma'ü'l-Bahreyn: Selmân-ı Sâvecî (öl. 1376)'nin Cemşîd ü Hurşîd isimli eseri taklid edilerek yazılmış aşk konulu bir eserdir. Eserin bir adı da Nâzır u Manzûr'dur.

3. Deh-bâb: Tecnîsât olarak da bilinen bu eserde lâfız sanatlarına yer verilmiştir. Mesnevîde mısraların son kelimeleri cinaslıdır. Ahlâkî konulu eser, Sa'dî'nin ünlü eseri Bostan'ın taklitidir.

4. Sî-nâme: Muhib ve Mahbub adlı iki kişinin gönderdiği otuz tasavvufî aşk mektubundan oluşmuştur.

¹ Zebihullah Safâ, *Târîhi Edebiyât der İrân*, c. IV, s. 333-342.

² Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 233-244; E.G. Browne, *ez-Sa'dî tâ-Câmi*, s. 333-342; Aysun Çakmak, *Katibî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mecma'u'l-Bahreyn'i* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE., Erzurum 1997.

5. Dil-rubây: Yemen padişahı Kubad ile hilekâr veziri arasındaki olayları anlatan temsili bir eserdir.

Şah Dâ'i-i Şirâzî (öl. 1465)¹

Tanınmış mutasavvıf şairlerden biri olan Şâh Dâ'î'nin hamsesini oluşturan mesnevîler, bütünüyle tasavvufî makam ve halleri (rıza, teslim, tevekkül, tövbe, teveccüh, terk, kanaat, tecrid, fenâ v.b.) temsil ve hikâyelerle açıklayan eserlerdir. Mesnevîlerin içinde kıt'a ve gazel nazım şekilleriyle yazılmış şiirler de vardır. Şairin hamsesini oluşturan mesnevîlerin isimleri şunlardır: 1. Şâhid; yazılış tarihi 1432 2. Genc-i Revân, yazılış tarihi 1437 3. Çâr Çemen, yazılış tarihi 1438 4. Çihil Sabâh, yazılış 1439 5. Çeşme-i Zindegâni 6. Aşk-nâme yazılış tarihleri 1452

Abdurrahmân Câmî (öl. 1492)²

1. Sîlsiletü'z-Zehâb: Hafif bahriyle 1485 yılında yazılan eser, Sultan Hüseyin Baykara (1470-1506)'ya sunulmuştur. Çeşitli ahlâkî, dinî ve felsefî konular hakkında üç defter şeklinde yazılmış bir eserdir. Birinci defter; ahlâkî ve tasavvufî konuları kapsar. İkinci defter; mecazî ve hakikî aşk hakkındadır. Üçüncü defter; hükümdar ve tabîblere aittir.

2. Salâmân u Absâl: Remel bahriyle yazılan ve Akkoyunlu Yakup Bey (Sal. 1478-1490)'e ithaf edilen mesnevî, 1130 beyit ihtiva eder. Eserde Yunan hükümdarının oğlu Salaman ve güzel bir kız olan dadısı Absal arasında geçen macera, alegorik bir şekilde işlenmiştir. Eserde ruhun (mana), vücûd (madde) hakimiyetinden nasıl kurtulacağı, tasavvufî niteliklerle anlatılmıştır.

3. Tuhfetü'l-Ahrâr: Bu mesnevî Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına ve Hüsrev-i Dihlevî'nin Matla'ül-Envâr'ına bir nazire olup, yirmi makaleden meydana gelmiştir. 1481 yılında yazılan bu eser, serî' bahriyle kaleme alınmış, didaktik bir mesnevîdir.

4. Subhatü'l-Ebrâr: Bu mesnevî de diğerleri gibi didaktik, dinî ve tasavvufî olup, yirmi makaleden oluşmuştur. Remel bahrinde yazılmıştır.

5. Yûsuf u Züleyhâ: Hezec bahrinde yazılan bu mesnevî Câmî'nin en meşhur eseridir. Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilen, âşıkâne ve lirik mesnevînin kaynağı Kur'an'ın 12. sûresi olan Yûsuf sûresidir.

6. Leylâ vü Mecnûn: Nizâmî ile Hüsrev-i Dihlevî'nin aynı addaki eserinin örnek alınmasıyla kaleme alınan ve hezec bahrinde, âşıkâne bir üslup ve lirik bir

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Zebihullah Zafâ, *Târih-i Edebiyât der İrân*, c. IV, s. 708-718.

² Câmî'nin hayatı ve Hamsesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 347-368; E.G. Browne, *ez-Sa'dî tâ-Câmî*, s. 745-792; Ali Asgar Hikmet, *Câmî, Hayatı ve Eserleri* (Ter. M.Nuri Gencosman), İst. 1991; DİA, "Câmî" mad., c. VII, İst. 1993, s. 94-97.

ifade ile yazılmıştır.

7. Hirednâme-i İskenderî: Müttekârib bahriyle yazılan bu eser, Nizâmî ve Hüsrev-i Dihlevî'nin İskender-nâme'leri tarzında yazılmıştır. Ahlâk ve felsefe konularından bahseden didaktik bir eserdir.

Hâtîfî (öl. 1520)¹

Timurluların son döneminde ve Safevîlerin ilk yıllarında yaşayan Hâtîfî'nin hamsesi tam değildir. Yazmış olduğu Leyla vü Mecnûn, Şîrîn ü Hüsrev ve Heft Manzar isimli mesnevîler vezin, konu, üslup bakımından Nizâmî'nin eserlerinin bir taklitidir. Zafer-nâme, aynı zamanda Timûr-nâme olarak da bilinir. Nizâmî'nin İskender-nâme mukabilinde yazılmış, 2500 beyitlik bir eserdir. Hamsesinin beşinci eseri Şâh-nâme'dir. Şah İsmâil Safavî (sal. 1501-1524)'nin fütûhatı hakkında kaleme alınması düşünülen mesnevî, 1000 beyit yazıldıktan sonra, yazarının ölümü üzerine yarım kalmıştır.

XV. asırdan sonra da bir kısmı bize kadar gelen pek çok mesnevî yazılmıştır. Bununla beraber meydana getirilen eserler, daha önceki devirlerdekilerle kıyas edilemeyecek kadar, düşük sayılabilir. Eski konular, pek az değiştirmeler ile devam ederken, gerek İran'da gerek bir çok İran şairlerinin gidip yerleştikleri Hindistan'da, eski cereyanların tabii bir neticesi olarak, yeni bir temayül meydana çıkmıştır. Bu da, adeta uzun konuları nazmetmeğe sabırları kalmamış olan sanatkârların kaleme aldıkları çok küçük mesnevîlerdir².

Hilâlî'nin (öl. 1528)'nin Şah u Dervîş'i, Örfî (öl. 1583)'nin Mecma'ül-Ebkâr ve Ferhâd ü Şîrîn'i, Vahşî (öl. 1583)'nin Nizâmî'yi taklid ederek yazdığı Huld-ı Berîn, Nâzır u Manzûr, Ferhâd u Şîrîn'i, Amilî (öl. 1620)'nin Nân u Helvâ ile Şîr ü Şekker mesnevîleri v.b. dikkate değer birer örnek olarak kaydedilebilir³.

2.2. XVI. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîlerine Genel Bir Bakış

Türk edebiyatında Anadolu sahasında XVI. yüzyılda yazılmış olan mesnevîlere geçmeden önce, önceki dönemlerde yazılan mesnevîler hakkında kısaca bahsetmekte fayda vardır.

Türklerin Müslümanlığı kabul ettikten sonra oluşturduğu edebiyatta, mesnevî şekliyle yazılan ilk eser, Karahanlı sahasında XI. yüzyılda Yusuf Has Hacip (öl.

¹ Zebihullah Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân*, c. IV, s. 438-447.

² İA, "Mesnevî" mad., s. 131

³ İA, a.g. mad., s. 131.

1077) tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig'dir. Anadolu sahasında ise, bugünkü bilgilerimize göre yazılı Türk edebiyatı, XIII. yüzyılda başlar. Bu yüzyılda, burada başlayan Türk edebiyatı ürünleri arasında, mesnevîler, en geniş yeri kapsar¹.

Bu durum, aşağı yukarı XIV. yüzyılda da böyledir. Bundan dolayı, bu yüzyıllarda edebî ürünler arasında mesnevîler çoğunluğu teşkil ettiğinden, bu yüzyıllara (XIII. ve XIV.) mesnevî edebiyatı denilmesinin, abartılı bir hüküm olmayacağı ileri sürülmüştür².

XIII. yüzyılda mesnevî sahasında akla gelen ilk isim, Mevlânâ (öl. 1273)'dir. Ünlü eseri Mesnevî'yi Farsça kaleme almasına rağmen, Türk şairleri üzerinde etkisi büyük olmuştur. Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu sahasında ilk Türkçe mesnevî, Ahmed Fakih tarafından yazılan Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi's-Şerife'dir. 339 beyitlik mesnevî dinî konuda yazılmıştır³.

XIII. yüzyılın sonunda yazılan Şeyyad Hamza'nın 1529 beyitlik Yusuf u Züleyhâ mesnevîsi Divan edebiyatında aşk konusunda yazılmış ilk mesnevîdir⁴. Ayrıca Şeyyâd Hamza'nın 79 beyitlik Dastân-ı Sultan Mahmûd isimli bir mesnevîsi de vardır. Eser dinî konuda yazılmıştır⁵.

Ayrıca Şeyyâd İsâ'nın dinî konulu 343 beyitlik Ahvâl-i Kiyâmet'i ve sadece adı bilinen, yazarı bilinmeyen Abdurrezzak Destanı, XIII. yüzyılda yazılmış diğer mesnevîlerdendir⁶.

XIV. yüzyılda Anadolu'da gelişen Türk edebiyatında mesnevîler önemli bir yer tutar. Bu yüzyılda yazılmış olan mesnevîler gerek sayı gerek konuların çeşitliliği bakımından bir önceki yüzyıla göre şaşılacak derecede artmıştır⁷.

XIII. yüzyılın sonuyla XIV. yüzyılın başlarında yaşayan Yunus Emre (öl. 1320)'nin Risâletü'n-Nushiyye'si ahlâkî ve öğretici, 573 beyitlik küçük bir mesnevîdir⁸. Gülşehrî'nin 1307'de tamamladığı ve Attâr (öl. 1320)'in aynı addaki

¹ Harun Tolasa, "15 Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", Ege Üniv. Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Der., sy. 1, İzmir 1982, s. 2.

² Harun Tolasa, a.g.m., s. 2.

³ Ahmed Fakih, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerife* (Neş. Hasibe Mazioğlu), Ank. 1974, s. 12 v.dd.

⁴ Şeyyâd Hamza, *Yûsuf u Züleyhâ* (Nakleden Dehri Dilçin), İst. 1946.

⁵ Sadeddin Buluç, "*Şeyyâd Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevîsi*", *Türkiyat Mec.*, sy. XV, İst. 1968, s. 247-256.

⁶ Amil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Dönemi Mesnevîleri* (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1976, s. 23-25.

⁷ TA, "*Eski Türk Edebiyatı*" mad., c. XXXII, İst. 1983, s. 89.

⁸ Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye*, Tenkitli Metin (Neş. Mustafa Tatçı), Ank. 1991.

mesnevîsinin çevirisi olan Mantıku't-Tayr¹ ile Aşık Paşa (öl. 1332)'nin edebiyatımızda ilk büyük telif mesnevîsi olan 12.000 beyitlik Garîb-nâme'si ahlakî ve tasavvufî konularda yazılmış geniş hacimli mesnevîlerdendir. İleriki yüzyıllarda, bu hacimde tasavvufu anlatan başka eserler yazılmamıştır².

Kaygusuz Abdal'ın Gevher-nâme, Minber-nâme, Gülistan gibi tasavvufî küçük hacimli mesnevîler de bu yüzyılda yazılmıştır³.

Kerâmet-i Ahî Evrân (Gülşehrî), Menâkıb-ı Kudsiye (Elvan Çelebî), Menâkıb-ı Aişe, Hikâyet-i Halime, Vefât-ı Hatice, Vefât-ı Fatıma, Maktel-i Hüseyin, Menâkıb-ı İbrahim Edhem, Mansûr-nâme (Niyâzi-i Kadîm) gibi dinî ve menkıbevî mesnevîler bu yüzyılda yazılmıştır⁴.

Yine bu yüzyılda yazılmış Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin savaşlarını ve kahramanlıklarını anlatan eserlerin sayısı da oldukça çoktur. Bu konuda en çok eser yazmış olan şair Tursun Fakih'dir⁵.

Tarihî menkıbevî eserlerin en meşhuru Ahmedî (öl. 1453)'nin İskender-nâme'sidir. Eserde Yunan kralı Filip'in oğlu İskender'in efsanevî hayatı anlatılmıştır⁶.

XIV. yüzyılda aşk mesnevîleri de yazılmıştır. Yüzyılın ortalarında Hoca Mesud bin Ahmed'in 1350'de yazdığı Süheyl ü Nevbahar, Şeyhoğlu Mustafa (öl. 1410)'nın Hurşîd-nâme'si, Sulî Fakih'in 1298'de yazdığı Yûsuf u Züleyhâ'sı, Kadı Darîr'in 1366'da yazdığı Kısâ-yı Yûsuf, Yusuf-ı Meddâh'ın Varka vü Gülşâh'ı, Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i, Mehmed'in 1398'de yazdığı Işk-nâme ve Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd'i bu konuda yazılmış mesnevîlerdir⁷.

XV. yüzyılda siyasî ve sosyal şartların istikrar bulması sebebiyle, XV. yüzyılda siyasî ve sosyal şartlara paralel olarak, büyük bir gelişme gösteren edebiyatın mesnevî alanında da bir ilerleme görülür. XV. yüzyılda yazılan mesnevîlerde gerek muhteva, gerekse üslup bakımından, büyük bir gelişmenin olduğu söylenebilir.

¹ Gülşehrî, **Mantıku't-Tayr** (Neş. Agah Sırrı Levend), Ank. 1957.

² Amil Çelebioğlu, **Sultan II. Murad Dönemi Mesnevîleri**, s. 32-35.

³ Abdurrahman Güzel, **Kaygusuz Abdal**, Ank. 1981, s. 106-120.

⁴ Bu mesnevîler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 25-142.

⁵ TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., s. 89; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 25 v.dd.

⁶ Ahmedî, **İskender-nâme, İnceleme Tıpkıbasım** (Neş. İsmail Ünver), Ank. 1983, s. 9-27.

⁷ Adı geçen mesnevîler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 25-103;

Bazı mesnevîler hariç, XIII. ve XIV. yüzyıllarda yazılan mesnevîlerde hakim düşünce bir şeyler öğretme, faydalı olma, "rızâ-yı İlahî" ye mazhar olma gibi hususların ötesine pek az geçer. XV. yüzyılda ise daha çok sanat endişesi ön plânda olduğundan; nazım tekniği, tavsif ve tasvirler öncekilerle kıyas kabul etmeyecek kadar gelişir. Bu sebeple, XV. yüzyıl mesnevîlerini, gerçek bir gelişim aşamasının bütün niteliklerine sahip örnekler olarak göstermek yerinde bir değerlendirme olur¹.

XV. yüzyılda mesnevî şekliyle yazılmış çeşitli konularda küçüklü, büyüklü yetmişin üzerinde eser vardır². Bu mesnevîlerin tasnifi, İsmail Ünver'in yaptığı sınıflandırma esas alınarak, bu doğrultuda bilgi verilmeye çalışılacaktır³.

1. Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden dinî, tasavvufî, ahlâkî ve ansiklopedik mahiyetteki mesnevîler:

XV. yüzyılda mevlid ve Muhammediyeler, dinî eserler arasında ilk akla gelen örneklerdir. Süleyman Çelebi (öl. 1422)'nin 700 beyit civarındaki Vesiletü'n-Necât adlı eseri, bir mevlid yazma çığırınının açılmasına sebep olur⁴. Yazıcıoğlu Mehmed (öl. 1451)'in yazdığı ve Hz peygamber'in hayatı, Cennet, Cehennem, ahiret, melekler v.b. gibi konuların anlatıldığı Muhammediye'si sevilerek, çok okunmuş olan mesnevîlerden biridir⁵.

Yusuf Hakîkî'nin de Hakîkî-nâme adlı mesnevîsi de, Muhammediye tarzında yazılmıştır. Aynı yazarın Muhabbet-nâme'si de tasavvufî muhtevalı bir eserdir⁶.

Abdulvasi Çelebi'nin Hz. İbrahim'in hayatını anlattığı Halîl-nâme'si dinî konuda yazılmış başka bir mesnevîdir⁷. Dinî mesnevîlerden Hatipoğlu'nun Letâ'if-nâme'si bir Mülk sûresinin çevirisi⁸, Kemal Ümmî'nin Kırk Armağan isimli mesnevîsi de kırk hadis tercüme ve şerhidir⁹.

Ayrıca Hatipoğlu'nun Ferah-nâmesi, Nahifî'nin Hicret-nâme'si, Arifî'nin Vefât-ı

1 Harun Tolasa, "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", s. 2.

2 Harun Tolasa, a.g.m., s. 3.

3 İsmail Ünver, "Mesnevî" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), sy. 415-417, Ank. 1986, s. 438-444.

4 Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler" Türkoloji Der., c. IV, Ank. 1974, s. 31-62.

5 Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediye (Neş. Amil Çelebioğlu), c. I, İst. 1996, s. 81-89.

6 TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., s. 108.

7 Vasfi Mahir Kocatürk, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Ank. 1970, s. 201-207.

8 TA, a.g.mad., s. 107.

9 Abdulkadir Karahan, İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Ank. 1991, s. 153-156.

Nebî'si, Hakânî'nin Hilye-i Şerîf'i, Cemâlî'nin Miftâhü'l-Ferec'i, bu yüzyılda yazılan diğer dinî mesnevilerdir¹.

Ahmed-i Dâî'nin çeng adlı musikî aletinin yapılışını, alegorik bir şekilde anlatan Çeng-nâme'si², Şeyh Elvân-ı Şîrâzî'nin Farsçadan çevirdiği Gülşen-i Râz'ı, Abdulkadir Karahisarî'nin Vahdet-nâme'si, Dede Ömer Ruşenî (öl. 1486)'nin Ney-nâme, Miskin-nâme ve Çoban-nâme'si, İbrahim Tennûrî'nin Gülzâr-ı Ma'nevî'si bu yüzyılda yazılmış tasavvufî mesnevîlerin başında gelir³.

Balıkesirli Devletoğlu Yûsuf'un Kitâbu'l-Beyân (Vikâye), Ahmedî (öl. 1412)'nin Tervihü'l-Ervâh'ı, Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâme'si v.b. ilmi ve ansiklopedik mahiyetteki mesnevîlerin en tanınmışlarındandır⁴.

2. Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkıbelerden ya da tarihten alan mesnevîler:

Konusunu menkıbelerden alanlar; Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan eserler, Tursun Fakih'in Kıssa-i Mukaffa v.b., Battal-nâme ve benzerleri, Darandeli Bakâî'nin Battal-nâme'si; Makedonyalı İskender'in hayatını konu edinen İskender-nâme'ler, Ahmedî'nin İskender-nâmesi, ikinci gruba giren mesnevîlerdir⁵.

Konusunu tarihten alan mesnevîler: Adları ne olursa olsun belli bir dönemin tarihî olayları, özellikle seferleri, savaşları ve fetihleri konu edinmişlerdir. Enverî'nin üç bölümlük dünya tarihini anlattığı Düstûr-nâme'si⁶, Uzun Firdevsî'nin Midilli savaşlarını anlattığı Kutb-nâme'si⁷, Sarıca Kemal'in bir Osmanlı tarihi olan Selâtin-nâme'si⁸, Zâ'ifî'nin Gazâ-nâme'si, Sûzî Çelebî'nin Gazâvât-nâme'si⁹ v.b. bu konuda yazılmış ilk akla gelen mesnevîlerdir.

3. Sanat yönü ilk plânda olan aşk ve macera konulu mesnevîler:

Bu mesnevîlerin konuları genellikle İran ve Arap edebiyatından alınmıştır.

¹ İsmail Ünver, "Mesnevî", s. 438-439.

² Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme (Neş. Gönül A. Tekin), Harvard 1992, s. 72-98.

³ TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., s. 107 v.dd.

⁴ TA, a.g.mad., s. 107-109.

⁵ İsmail Ünver, "Mesnevî", s. 440-441.

⁶ Enverî, Düstûr-nâme-i Enverî (Neş. Mükrimin Halil), ist. 1928.

⁷ Firdevsî-i Rûmî, Kutb-nâme (Haz. İbrahim Olgun - İsmet Parmaksızoğlu), Ank. 1980, s. XIV v.dd.

⁸ Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarı ve Eserleri (Çev. Çoşkun Üçok), Ank. 1982, s. 37.

⁹ Agah Sırrı Levend, Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, Ank. 1956, s. 15, 197 v.dd.

Bunlar içinde çeviri ya da serbest çeviri olanlar yanında, ekleme ve çıkartmalar yapılarak "Türkî libas giydirilen" mesnevîler de vardır¹. Bu gruba giren belli başlı mesnevîler şunlardır:

Hamdullah Hamdî (öl. 1508), Çâkerî ve Behîştî tarafından yazılan Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi²; Şâhidî, Hamdullah Hamdî, Behîştî ve Ahmed-i Rıdvân'ın Leyla vü Mecnun'u³; Şeyhî (öl. 1431), Ahmed-i Rıdvân, Sadrî, Mu'îdî ve Mahvî tarafından kaleme alınan Hüsrev ü Şîrîn'i⁴; Ahmedî⁵ ve Cem Sultan'ın Cemşîd ü Hurşîd'i⁶ bu konularda yazılmış mesnevîlerdir.

Bunların yanında Münîrî (öl. 1520)'nin Mihr ü Müşteri, Ümmî İsâ'nın Mihr ü Vefâ ve 1458'de telif edilen, yazarı meçhul Varka vü Gülşâh'ı⁷, Bihîştî Sinan'ın Vamık u Azrâ'sı, Cemâlî'nin Gülşen-i Uşşâk (Hümâ vü Hümâyûn)'ı⁸ bu konuda yazılmış mesnevîlerdir.

4. Şairlerin gördükleri ve yaşadıkları olayları anlatan, sosyal hayattan kesitler veren, sergüzeşt ve hasb-ı hal, şeh-erengîz türü mesnevîler:

Divan edebiyatında, bu tür mesnevîlerin ilk örnekleri XV. yüzyılda görülür. Tacizâde Cafer Çelebi (öl. 1515)'nin Heves-nâme'si sergüzeşt ve hasb-ı hâl türü mesnevîler arasında oldukça önemli bir eserdir⁹.

Cemâlî'nin der-Beyân-ı Meşakkât-i Sefer adlı, son yıllarda ortaya çıkarılan küçük mesnevîsinde, şairin padişahla birlikte katıldığı Arnavutluk seferinde karşılaştığı zorluklar anlatılmıştır¹⁰.

Yerli konuları işleyen ve edebiyatımızda ilk kez XV. yüzyılda yazılan şeh-erengîz türü, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Mesîhî ile edebiyatımıza

1 İsmail Ünver, "Mesnevî", s. 441.

2 Harun Tolasa, "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", s. 7-9.

3 Agah Sırrı Levend, Arap Fars ve Türk edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi, Ank. 1959, s. 108-132, 148 v.d.

4 TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., s. 109.

5 Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd (Neş. Mehmed Akalın), Ank. 1975.

6 TA, a.g.mad., s. 104.

7 Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş), I. cilt, Ank. 1973, s. 133.

8 TA, a.g. mad. s. 109.

9 The Life And Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of his Divân (by İsmail E. Erünsal), İst. 1983, s. XLVII v.dd.

10 Kayıhan Erimer, "Gün Işığuna Çıkan Değerli Bir Eser", TDAY, Belleten-1973-74, Ank. 1974, s. 269-281.

girmiştir¹.

2.3. XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîlerine Genel Bir Bakış

XVI. yüzyılda mesnevî alanında daha sonraki yüzyıllarda aşılamayan mükemmel eserler yazılmıştır. İran edebiyatından gelen klâsik konular yanında, dinî, ahlâkî, tasavvufî hikâyeler, hilye ve mevlidler, maktel-i Hüseyîn'ler, hadîs-i erbâin, pend-nâme çevirileri, şehir-engizler, sâkî-nâmeler, Selîm-nâmeler, Süleymân-nâmeler, fetih-nâmelerle mesnevî konuları daha zenginleşmiş, eser sayısında büyük bir artış olmuştur. Ayrıca şehir-engizlerde, hamselerdeki küçük hikâyelerden oluşan mesnevîlerde yerli hayattan alınan konular, çevre ile ilgili tasvirler Türk mesnevîciliğinin kendi benliğini bulmasına yardım etmiştir².

XVI. yüzyıl mesnevîlerini yazılış amaçlarına göre dört grupta şöyle toplayabiliriz:

1. Dinî, tasavvufî, ahlâkî ve ansiklopedik mahiyetteki mesnevîler:

XIII.-XV. yüzyıllarda çok yazılan ve rağbet edilen dinî, tasavvufî, ahlâkî mesnevîler XVI. yüzyılda da şairler için cazip bir konu olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu yüzyılda özellikle bu konularda yazılmış mesnevîler dikkat çekecek kadar çoktur.

1541 yılında telif edilmiş olan, yaklaşık 800 beyit civarındaki Şerhü'l-Esmâ'ü'l-Hüsnâ adlı mesnevî, Allahın 99 güzel ismini konu etmiştir. İlyas bin İsâ-yı Saruhanî (öl. 1559)' tarafından yazılan bu eser, devrinde ve daha sonraki devirlerde sahasında tanınmış eserlerdendir³.

Bursalı Derviş Suphî'nin 300 beyte yakın Esmâ'ü'l-Hüsnâ mesnevîsi olduğu gibi, Mir Hüseyin (öl. 1499)'in muamma tarzındaki Esmâ-i Hüsnâ mesnevîsi, Mir'âtü'l-Esmâ vü Câm-ı Cihânnümâ adıyla Lâmiî Çelebi (öl. 1532) tarafından tercüme edilmiştir⁴.

Süleyman Çelebi'nin Hz. Muhammed'e olan derin sevgisini, sade ve samimi bir üslupla dile getirdiği Vesîletü'n-Necât isimli eseri, bir mevlid yazma çığırının açılmasına sebep olmuştur. Bu türün en güzel örnekleri edebiyatımızda XVI.

¹ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İst. 1958, s. 14-18.

² TA, "Eski Türk Edebiyatı", s. 117.

³ Amil Çelebioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İst. 1994, s. 85.

⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, İst. 1333, s. 494; Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 85.

yüzyılda görülür. Genellikle Hz. Muhammed'in doğumunu, nübüvvetini, mucizelerini ve miracını konu alan, on beşe yakın şairin mevlid metni elimizdedir¹.

Edirneli Abdulkerim Efendi (öl. 1584), Emîri (öl. 1534), Hevâyî, Keşfi, Muhibbî, Murâdî, Muğlalı Şahidî, Şemseddîn-i Sivasî, Visâlî v.b. elimizde mevlid metinleri bulunan XVI. yüzyıl şairlerdendir².

Kırk hadis türünün ilk tercümesi XVI. yüzyılda görülür. Bu türün ilk tercümesi, Muhammed bin Abî Bekr'in Arapça kırk hadis şerhinin 1524 yılında Hazînî tarafından yapılmıştır. 3800 beyitlik bu Hadîs-i Erbaîn Şerhi, Türkçeye çevirilmiş bu tür eserlerin başarılı örneklerinden biridir³.

Tezkire şairi Latifî (öl. 1582)'nin Subhâtü'l-Uşşâk'ı da bir kırk hadis tercümesi olup, bu eserin münacât, na't, sebab-i telif-i risâle bahisleri ile sondaki münacât-ı kadi'l-hâcât ve tazarru-ı kâ'il bâ Resûl-i cemîl parçaları mesnevî, asıl hadis metinlerinin manzum tercümeleri kıt'alardan müteşekkildir. Ayrıca edebî değeri yüksek olmayan Gelibolulu Âlî (öl. 1597)'nin Türcüme-i Hadîs-i Erbaîn'i, Latifî'nin eseri gibi mesnevî ve kıt'a karışımı bir türde yazılmıştır⁴.

XVI. yüzyıl şair kadınlardan Abdusselâm Efendi'nin Tuhfetü'l-İslâm adlı eseri, kırk ayet ve kırk hadisin manzum tercümelerinden meydana gelmiştir. Yine XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Sirozlu Hüseyin'in 10.000 beyit civarındaki Câmî'ü'l-Envâr alâ Tefsiri'l-İhlâs adlı mesnevîsi de İhlâs sûresinin tefsiriyle ilgilidir⁵.

Hz. Muhammed'in savaşlarını konu alan Gazavâtü'n-Nebî adlı mesnevî Zaifî (öl. 1559) tarafından yazılmıştır⁶. Şemsî Ahmed Paşa (öl. 1580)'nın Şurûtü's-Salât isimli fıkıh kitabı abdest ve namazdan, İtikâd-nâme'si de kabir ve ahiret hayatından bahseden iki dinî mesnevîdir⁷.

XVI. yüzyılda Menâsikü'l-Hac denilen hac adabı, farızası ve yolculuğuyla

¹ TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., s. 119.

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", Türkoloji Der., c. VI., sy. 1, Ank. 1974, s. 31-67; Tayyib Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlid'inin Tercümeleri", Atatürk Üniv. İslamî İlimler Fak. Der., sy. 1, Erz. 1976, s. 17-78.

³ Abdülkadir Karahan, İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis, s. 161-170.

⁴ Abdülkadir Karahan, a.g.e., s. 187-196.

⁵ Amil Çelebioğlu, Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, s. 86

⁶ Robert Anhegger, "XVI. Asır Şairlerinden Zaifî", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDİD, c. IV, sy. 1-2, İst. 1950, s. 133 v.d.

⁷ Nimet Bayraktar, "Şemsî Ahmed Paşa Hayatı ve Eserleri", İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Der., sy. 33, İst. 1982, s. 99-114.

ilgili bir tür hac rehberi sayılan mesnevîler de yazılmıştır. Akşehirli Abdurahman Gubarî (öl. 1567)'nin 1561'de yazdığı hac adabıyla ilgili Menâsikü'l-Hac isimli 600 beyit civarındaki mesnevî bu türün en tanınmış eseridir¹.

Kâ'be'nin tarihini, kudsiyetini ve çeşitli özelliklerini konu alan ve Kâ'be-nâme olarak adlandırılan mesnevîler de bu yüzyılda yazılmıştır. Bunların en meşhuru Gubarî'nin Kâ'be-nâme'sidir. Gubarî, 3000 beyit civarında ve 1556 tarihinde Mekke'de tamamlayıp Kanunî'ye sunduğu bu mesnevîsinde, hac farızasını, Kâ'be'nin kudsiyetini, tarihini, Kanunî'nin yaptırdığı tamirâtı, sade bir dille anlatmıştır².

Ayrıca Mustafa bin Yusuf el-Maraşî'nin 1585'de yazdığı İmân adlı manzum bir ilmihali ile III. Murad'a yazılmış ve yazarı bilinmeyen bir ilmihal bu yüzyılda kaleme alınmış bir başka dinî konulu mesnevîdir³.

XV. yüzyılın ikinci ve XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Ankaralı Yusuf, 1507 yılında yazmış olduğu Muhammediye (Âdâbü't-Talibîn) adlı eseriyle tanınmıştır. 11.690 beyit olan Yusuf'un Muhammediye'si, Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye tertibinde ve konusundadır⁴.

XVI. yüzyılda, Mevlid, Muhammediye gibi halk arasında rağbet görmüş, hürmet ve muhabbetle okunmuş bir eser de Hakanî (öl. 1606)'nin Hilyesi'dir. Hz. Muhammed'in büyüklüğünü, simasını, şekil, ahlak ve faziletlerini tarif eden eser, 1598'de yazılmıştır. Mesnevî konunun kudsiyeti dolayısıyla çok beğenilmiş ve dinî edebiyatımızda bir hilye çağırısı açılmasına sebep olmuştur⁵.

Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacıyla kaleme alınan sûre çevirileri, kırk hadis çevirileri, ilmihaller, hicret-nâmeler, miraciye, vefât-ı Nebî, Hz. Muhammed ve yakınları hakkında çeşitli hikâyeler v.b. pek çok dinî mesnevîler, XVI. yüzyılda yazılmıştır. Bu tür eserlerin manzum bir şekilde yazılması; bu hususta kurulan bir geleneğin rolü olduğu gibi, eğitici bir amaçla yazılmış mesnevîlerin daha kolay okunması ve ezberlenmesinin de tesiri büyüktür⁶.

XVI. yüzyılda tasavvufî mesnevîler de yazılmıştır. Bu mesnevîler, tasavvufu anlatıp öğretme amacıyla kaleme alındığı gibi, İran edebiyatındaki tasavvufî

¹ Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 89.

² Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 89.

³ TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., s. 119.

⁴ Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 393 v.d.; TA, a.g.mad., s. 119.

⁵ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c. I, s. 602; Hakanî, **Hilye-i Sa'âdet** (Haz. İskender Pala), Ankara, 1992.

⁶ Amil Çelebioğlu, **"Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler"**, Şükrü Elçin Armağanı, Ank. 1983, s. 154 v.dd.

mesnevilerin çevirileri, temsili yoldan tasavvufu anlatan eserler, Mesnevî'nin çevirileri ve evliya menkıbeleri olarak da yazılmıştır.

Arîfî'nin 1540 yılında yazdığı Ravzatü't-Tevhîd, oldukça hacimli bir eserdir. Ezel meclisinin anlatıldığı eserde, rüzgâr yağmur, çemen, jâle, gül, sümbül, nergis... ve bülbül, tavus, tutî, kumru... v.b., kozmik unsur, çiçek ve hayvanlar temsili bir şekilde ve tasavvufî mahiyette konuşturulmuştur. Eserin kuruluşunda Attâr'ın Mantuku't-Tayr tarzı, örnek alınmıştır¹.

Akşehirli Gubarî (öl. 1567)'nin Şebistân-ı Hayal adlı 800 beyitlik mesnevîsi tasavvufî mahiyettedir. 1562'de Mekke'de tamamladığı bu eser, Fettâh-i Nişaburî (öl. 1449)'nin aynı isimli eserine nazire olup, İlahî aşkı terennüm eder².

İlyas İbn İsâ-yı Saruhanî (öl. 1560)'nin Câmî'ül-Esrâr adlı mesnevî etvâr-ı seb'a (yedi nefis) ile ilgili tasavvufî eseri, 1555 yılında yazılıp Kanunî'nin şehzâdesi Sultan Mustafa'ya sunulmuştur³.

Pîr Mehmed'in Şefâ'at-nâme (Ervâh-nâme) adındaki mesnevîsi dinî, tasavvufî, öğretici mahiyettedir. Eserde dünyanın faniliğinden, ahiretten, cennetten, cehennemden bahsedilmiş, Peygambere, O'nun hayatına, sözlerine dair hikayeler anlatılarak dinî-tasavvufî öğütler verilmiştir⁴.

Daha çok manzum sözlüğüyle tanınmış olan Şahidî (öl. 1550)'nin 1530 yılında tamamladığı Gülşen-i Tevhîd mesnevîsi, Farsça olup Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin her cildinden seçilen yüzer beyte ilâve edilen beşer beyitle meydana gelmiş bir çeşit manzum şerhtir⁵.

Ayrıca Şahidî'nin Gülşen-i Vahdet'i, 1530'da kaleme alınan 500 beyit civarında Türkçe yazdığı bir mesnevîdir. Münazara türünden olan bu eserde yazar; yüz, saç, ben ve gözü konuşturmuş. Yüzle vahdet, meclis ile nur saçan sevgili, yanakla Cenâb-ı Hakkın zatı, saçla aşık, benle derviş, ağızla gayb âlemine hükmeden âlemin kutbu, temsil edilmiştir⁶.

Mevlânâ (öl. 1273)'nın Mesnevî'sine nazire yazan bir başka mutasavvıf şair, İbrahim Gülşenî'dir. 40 beyit civarındaki Manevî'si Farsça olup; Râz-nâme, Pend-

¹ Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 395 v.d.

² İsmet Parmaksızoğlu, "**Abdurrahman Gubarî'nin Hayatı ve Eserleri**", Tarih Der., c. 1, İst. 1950, s. 351.

³ Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 92.

⁴ Vasfi Mahir Kocatürk, a.g.e., s. 404 v.d.

⁵ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 92.

⁶ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 92-93.

nâme, Sî-murg-nâme ve Kıdem-nâme adlı mesnevîleri de Türkçedir¹.

Münîrî'nin beş-altı bin beyit arasındaki Gülşen-i Ebrâr isimli mesnevîsi, Attâr'ın Bülbül-nâme'sinden nakil olup, 1549 yılında tamamlanmıştır².

XVI. yüzyılda Attâr (öl. 1221)'in tanınmış eserlerinden biri olan Pend-nâme'nin manzum çevirisinin yapıldığını görüyoruz. Bu yüzyılda dört manzum çevirinin yapıldığı tesbit edilmiştir. Bunlar Edirneli Nazmî, Zaîfî, Şemseddîn-i Sivasî (öl. 1597)³ ve adı son zamana kadar bilinmeyen, Kanunî'nin oğlu Şehzade Bayezîd'in kölelerinden olan Emre isimli bir şaire aittir⁴.

XVI. yüzyılda tasavvufî mesnevî yazar şairlerden biri de Şemseddîn-i Sivasî'dir. Gülşen-âbâd isimli 557 beyitten meydana gelen eser, dinî-tasavvufî konuda telif edilen en orijinal mesnevîlerdendir. Çiçeklerin sırayla bir meclise gelerek konuşmalarını anlatan Gülşen-âbâd, intak sanatına dayalı, sembolik olarak kaleme alınan az sayıdaki eserlerden biridir. Ayrıca eserde seyr ü sülûk, müridlik ve şeyhlik adabından da bahsedilmiştir⁵.

Adı geçen yüzyıl şairlerinden Abdî'nin 1551 yılında yazdığı Gülşen-i Râz adlı mesnevî; âlemin yaratılışı, ruh, dünya ile ilgili eski tasavvufî gelenek ve anlayış içerisinde, ayetlere, hadislere, büyük tasavvuf şairlerinin sözlerine dayanarak yazılmış bir eserdir⁶.

Şüphesiz bu yüzyılın sonlarında 1579 yılında Azerî İbrahim Çelebi (öl. 1585)'nin Nakş-ı Hayâl mesnevîsi edebiyatımızın tanınmış eserlerindedir. Ahlâkî ve tasavvufî 26 hikâyeden oluşan bu mesnevî, şairine ün kazandırmıştır⁷.

Birinci gruba giren bu eserlerden başka XVI. yüzyılda nasihat verme amacı ağır basan dinî-tasavvufî, ahlâkî içerikli didaktik mahiyetteki diğer eserler ise şunlardır:

XVI. yüzyılda özellikle mesnevîleriyle meşhur olan Taşlıcalı Yahya (öl.

¹ Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 394-395; Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 91.

² Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 92.

³ TA, **"Eski Türk Edebiyatı"**, mad., s. 119; Hasibe Mazıoğlu, **"Edineli Nazmî'nin Pend-i Attâr Çevirisi"**, *Türkoloji Der.*, c. VII, Ank. 1977, s. 48-53.

⁴ Hasibe Mazıoğlu, **"Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezîd İçin Yapılan Pendnâme-i Attâr Çevirisi"**, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, c. II, Ank. 1981, s. 1183-1193.

⁵ Hasan Aksoy, **"Şemsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevîsi"**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Der., sy. 3, İst. 1985, s. 127-177.

⁶ Vasfi Mahir Kocatürk, a.g.e., s. 403.

⁷ **Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat)**, **"XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı"**, s. 151.

1582)'nin hamsesini oluşturan *Gencîne-i Râz*, *Kitâb-ı Usul* ve *Gülşen-i Envâr* öğüt verme amacı ağır basan didaktik muhtevalı mesnevilerdir.

Gencîne-i Râz, 1540 yılında yazılmış olup, Kanunî'ye ithaf edilmiştir. Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ından mülhemdir. Eser, her biri makale adı verilen kırk bölümden müteşekkildir. Bu bölümlerde İlahî aşk, namaz, gizli zikir, hakikatı arama, şeytandan sakınma gibi dinî esaslar, tevazu, ilim, gurur, sebât, kanaat, kalp kırma, adalet, zulüm, rüşvet, cömertlik v.b. konular hem dinî, hem de dünyevî bakımdan işlenerek nasihatlar verilmiştir¹.

Kitâb-ı Usûl, 12 makam ve 7 şube başlığı altında 19 bölümden oluşmuştur. Her bölümde çeşitli sosyal konulara ilişkin öğütler verilmiş ve tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu bölümlerde adalet, zulüm, uzlet, velilik, doğruluk, yiğitlik, muhabbet v.b. konulardan bahsedilmiştir. Bu eğitici eserde bölümler hikâyelerle zenginleştirilmiştir².

Gülşen-i Envâr, Taşlıcalı Yahya'nın hamsesini oluşturan sonuncu mesnevîdir. Eser, *Gencîne-i Râz* ve *Kitâb-ı Usul* tarzında tertip edilmiş olup, fasıl, kısım, mertebe gibi 7 bölüm altında dinî ve ahlâkî hikâyeler ile temsillerden teşekkül etmiştir. Eğitici amaçla kaleme alınan bu eserde, Yahya Bey, Şehzâde Mustafa'nın katline yer verdiği gibi, Süleymaniye Camiini de medh etmiş ve sebab-i te'lif bölümünde kendi hayatını anlatmıştır³.

Bu yüzyılda didaktik mahiyette mesnevî yazan bir başka şair, Bursalı Cinânî (öl. 1595)'dir. Devrinde daha çok mesnevî şairi olarak tanınan Cinânî'nin bu konuda yazılmış iki mesnevîsi vardır. *Riyâzü'l-Cinân*, birbirini takip eden çeşitli nasihat ve hikâyelerden müteşekkil olup, 53 fasıldan meydana gelen, 3310 beyit tutarında bir mesnevîdir. Bu fasıllarda zühd, dünya sevgisini terk, öfkenin kötülüğü, cömertlik, dostluk, tevekkül, uzlet, kanaat, aşk v.b. konulardan bahsedilmiştir. Şair, öğütlerinin tesirli olması için, o konu ile ilgili hikâyeler de anlatmıştır⁴.

Cilâü'l-Kulûb ise, 1594'de tamamlanmış olup, 3315 beyit ihtiva eder. Eser, 20

¹ Ramazan Sarıççek, *Yahya Bey Gencîne-i Râz* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991, s. XII v.dd.

² M. Akif Alkaya, *Taşlıcalı Yahya Kitâb-ı Usûl* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1996, s. XVII v.dd.

³ Bekir Kayabaşı, *Yahya Bey Gülşen-i Envâr* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991, s. XV v.dd.

⁴ *Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divanının Tenkidli Metni* (Neş. Cihan Okuyucu), Ank. 1994, s. XXV-XXVII.

"ıkd" dan meydana gelmiştir. Her "ıkd" ise üç kısımdan oluşmuştur. Önce, "ıkd"da verilmek istenen nasihat konu edilmiş, sonra da konuya uygun bir hikâye anlatılmıştır. Bu tertiple eser, Riyâzül'-Cinân'a benzemektedir. Bu "ıkd"larda hükümdarlar, vezirler, hırs, tamam, kanaat, cömertlik, kardeşlik, az konuşmak, sözünde durmak, aşk, sevgi v.b. konular işlenmiştir¹.

XVI. yüzyılda öğretici amaçla kaleme alınan mesnevîlerden biri de Güvâhî (öl. 1526'dan sonra)'nin Pend-nâme'sidir. Konu itibariyle yerli olan ve Attâr (öl. 1221)'ın Pend-nâme'sinden bütünüyle ayrı özellikleri bulunan eser, Kanunî'ye sunulmuştur. Eser, 2133 beyittir. Güvâhî, daha çok çevresinde gördüğü, duyduğu ve kendi başından geçen olayları gerçekçi bir açıdan ele almış, bunları kısa hikâye, lâtife ve fıkralar biçiminde anlatarak, sonunda atasözleriyle öğütler vermiştir².

Bu yüzyılda öğretici amaçla mesnevî kaleme alanlardan biri de Zaîfî'dir. 1555 yılında yazdığı ve 1050 beyitlik didaktik muhtevalı Bostân-ı Nasâyih, Attâr'ın Pend-nâme'sinin manzum tercümesidir. Ayrıca Bağ-ı Behişt eseri de Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 1292)'nin öğretici amaçla yazdığı ünlü Bostân adlı eserinin manzum tercümesidir. Yine Zaîfî, Sa'dî'nin eğitici mahiyetteki tanınmış eseri Gülistân'ı da mesnevî şeklinde tercüme etmiştir³.

XVI. yüzyılda insanın fizikî yapısıyla, ahlâkî yönü arasında ilişki kuran manzum kıyafet-nâme'ler de yazılmıştır. Şaban-ı Sivrihisarî'nin Damat İbrahim Paşa'nın emriyle 1531'de tamamladığı tercümesini, Bayramiye meşayihinden İsâ-yı Saruhanî (öl. 1560)'nin Kıyafet-nâme'sini, Abdülmecid İbn Şeyh Nasuh (öl. 1565)'un Kıyafet-nâme'sini bu yüzyılda yazılan bu tür eserlere örnek olarak verebiliriz⁴.

Okuyucuya bilgi vermek amacıyla yazılan mesnevîlerden ilmî mahiyette eserler de yazılmıştır. Tıbbî konularda, Atufî (öl. 1541)'nin, Sultan II. Selîm'in hekim başlığını yapanlardan Garseddînzâde Şemseddîn'in ve Nidâî'nin mesnevîleri vardır. Billhassa Nidâî'nin bir hayli manzum eseri olup, bu arada baytarlıkla ilgili manzum eseri de bulunmaktadır. Ayrıca İlyâs ibn İsâ (öl. 1559), Kanunî döneminin ulûm-ı garîbe veya gizli ilimler denilen ulûm-ı hafiyeye sahasının en tanınmış

1 Cinânî, *Cilâü'l-Kulûb* (Neş. Mustafa Özkan), İst. 1990, s. 34-40.

2 Güvâhî, *Pend-nâme* (Haz. Mehmet Hengirmen), Ank. 1983, s. 16-28.

3 Robert Anhegger, *"XVI. Yüzyıl Şairlerinden Za'îfî"* İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. IV, sy. 1-2, İst. 1950, s. 133-166.

4 Amil Çelebioğlu, *"Kıyafet İlmî ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkî'nin Kıyafet-nâmeleri"*, Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 11, Ank. 1979, s. 305-347.

temsilcilerinden birisidir¹.

Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden ve konusunu tarihten alan mesnevîler:

Bu gruba giren mesnevîler, Selîm-nâme olarak adlandırılan ve edebiyatımızda edebî tür şeklinde ilk kez XVI. yüzyılda yazılmaya başlanan ve konusu Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliğinden (1509) başlayarak önce Gürcülerle, sonra da giriştiği saltanat mücadelelerini, tahta geçip Safavîler ve Memluklarla yaptığı savaşları anlatan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır².

Ayrıca Selîm-nâmelere benzeyen ve Kanunî Sultan Süleyman dönemindeki (1520-1566) olayları, padişahın fetihlerini konu edinen manzum ya da mensur eserlerin genel adı olan Süleyman-nâme'ler de ilk kez mesnevî şeklinde bu yüzyılda yazılmıştır³.

Gerek Selîm-nâme'ler gerekse Süleyman-nâme'ler, bu devir olaylarının tesbitine ışık tuttuklarından, edebî değerlerinin yanında tarihî kıymete de haizdirler.

XVI. yüzyılda Farsça, Arapça ve Türkçe manzum ve mensur 17 tane Selîm-nâme yazılmıştır. Bunlardan mesnevî nazım şekliyle yazılanlar şunlardır:

Bitlisli Şükrü'nün Sultan Selîm'in şehzâdeliğinden, ölümüne kadar geçen olayları anlatan Selîm-nâme'si vardır. Bu mesnevîyi daha sonra Cevrî 1677'de yeniden nazma çekmiştir. Şuhudî'nin 4000 beyitlik Selîm-nâme'si de bu türe giren eserlerdendir. İznikli Derûnî (öl. 1543)'nin Muhâberât-ı Selîm-i Evvel bâ Şah İsmail ü Gavrî isimli mesnevîsi de Selîm-nâme türünde yazılmış olup, fakat eser bugüne kadar bulunamamıştır⁴.

XVI. yüzyılda 75 tane manzum ve mensur Süleyman-nâme yazılmıştır. Gazâvât-nâme, Fetih-nâme ve Süleyman-nâme gibi değişik isimlerle anılan mesnevîler şunlardır:

Mahremî (öl. 1535)'nin Kanunî'nin tahta çıktığı tarihten Bağdad seferine kadar geçen olayları tasvir eden, 10 bin beyit civarındaki Süleyman-nâme'si, bu yüzyılda yazılmış türünün tanınmış örneklerindendir. Hâkî'nin Niğde kadısı iken Kanunî'nin emriyle başka kadılarla yazdığı ve Kanunî'nin Nahcıvan, Revan seferlerini anlatan,

¹ Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 85-106.

² Şehabettin Tekindağ, **"Selîm-nâmeler"**, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Enst. Der., sy. 1, İst. 1970, s. 197-231.

³ Atilla Özkırmı, **"Süleyman-nâme"**, Türk Edebiyatı Ans., c. IV, İst. trs, s. 1055.

⁴ Agah Sırrı Levend, **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, Ank. 1956, s. 22-24, 33

1554 yılında kaleme alınan Süleyman-nâme'si 600 beyit civarındadır¹.

Futuhî'nin Enisü'l-Guzât'ı ve Baharî'nin 306 beyitlik Fetih-nâme-i Üngürüs'ü Kanunî'nin 1526 yılındaki Macaristan seferini tasvir eder. Merahî mahlaslı bir şairin Fetih-nâme-i Sefer-i Sigetvar'ı Kanunî'nin son seferi olan Zigetvar kuşatmasını anlatır. Ayrıca yazarı bilinmeyen Cihâdü'l-Müccâhidîn isimli mesnevî de, Kanunî devrinde Belgrad'ın fethinden başlayarak, 1531 tarihine kadar geçen olaylardan bahseder².

Senâî mahlaslı bir şair de, Kanunî'nin bazı seferlerini tasvir eden ve 1540 yılında yazılan, 4500 beyit civarında Fütuhât-ı Sultan Süleyman (Süleymâniye) isimli bir mesnevî yazmıştır³.

Eyyübî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman isimli mesnevîsi Kanunî'nin Belgrad, Rodos, Budin, Alman, Bağdad, Van ve Nahçıvan seferlerini tasvir eden 1495 beyitlik bir eserdir. Fakat eser, Kanunî'nin bu seferlerinden kısaca bahsetmekle birlikte, daha çok İstanbul'a su getirilmesi ve çeşitli semtlere çeşmeler yapılmasını konu edilmiştir⁴.

Murâdî'nin 1539'da Nova kalesinin Barbaros tarafından geri alınmasını anlatan Feth-i Kal'a-i Nova'sı ve Barbaros (öl. 1546) ile kardeşi Oruç Reis'in gazalarını tasvir eden ve 1524 yılında yazılan 10 bin beyit tutarındaki Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa'sı, Galatalı Nakkaş Nigârî Haydar Çelebi (öl. 1573)'nin 1553-54 arasında İspanyol donanmasına karşı Sinan Paşa (öl. 1554)'nın kazanmış olduğu zaferi tasvir eden 1000 beyit civarındaki Gazavat-ı Sinan Paşa'sı ve Nidâ'nin 1560 yılında tamamladığı Piyale Paşa'nın Cerbe'deki düşman filosuna karşı kazandığı zaferi anlatan Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe isimli mesnevî bu yüzyılda yazılmış ve konusunu tarihten alan, belli bir dönemin tarihi olaylarını, seferleri ve fetihlerini konu edinmiş diğer mesnevîlerdir⁵.

XIV. yüzyılda Ahmedî'nin başlattığı manzum Osmanlı tarihçiliği, XVI. yüzyılda Hadîdî tarafından devam ettirilmiştir. Hadîdî'nin 1523-24 yılında tamamlanan 6646 beyitten oluşan eseri Tevârih-i Âl-i Osmân'ı Osmanlıların cediti Süleyman Şah'ın kıssası ile başlayıp, Maktul İbrahim Paşa'nın 1523 yılında

¹ Agah Sırrı Levend, **Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi**, s. 49-50, 57-58.

² Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 40, 45-47, 59-60.

³ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 66; Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 96.

⁴ **Eyyübî, Menâkıb-ı Sultan Süleyman** (Neş. Mehmed Akkuş), Ank. 1991, s. 6 v.d.

⁵ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 70-73, 76-78.

sadarete getirilişi ile tamamlanan genel Osmanlı hanedanı tarihidir¹.

Ayrıca XVI. yüzyıl şairlerinden Şirî'nin çağdaşı Lokman adında bir şairin de Kitâb-ı Esrâr-nâme-i Aşıkân isimli, Kanunî dönemine kadar manzum bir Osmanlı tarihi yazdığı bilinmektedir².

Mahlası Şirî olan Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu Ali'nin de manzum tarihi, Târih-i Feth-i Mısır başlığını taşımakla beraber, çerçeve bakımından Selim-nâme'lere benzemektedir. Eserde Sultan Selim'in şehzâdeliği, tahta geçişi, Safevî ve Memluklarla yaptığı savaşlar üzerinde durulmuş, Selim'in ölümü ve Kanunî'nin tahta geçmesine kadar geçen olaylar anlatılmıştır³.

Sanat yönü ilk planda olan aşk ve macera konulu mesnevîler:

Genellikle konuları Arap ve İran edebiyatından alınan bu mesnevîler içinde çeviri veya serbest çeviri olanlar yanında, ekleme ve çıkarma yapılarak "Türkî libâs" giydirilen eserler de vardır⁴. Bu mesnevîler müteakip asırlarda dahi şöhreti ve tesiri devam edecek birer abidevî eserlerdir. Yer yer bu tür mesnevîlerde, masal motifleri, dinî-tasavvufî, temsili, tarihî v.b. özellikler bulunsa bile neticede bunlar, hikâye ve tasvir edilen olaylar, kahramanlar ve maceralarıyla devrinin genellikle romantik birer destan, hikâye ve romanlarıdır⁵.

İslamî edebiyatlarda şairlerin en çok rağbet ettikleri "ahsenü'l-kıyas" olarak kabul edilen ve ilk plânda ilham kaynağı Kur'an-ı Kerîm olan Yûsuf u Züleyhâ kıssası, XVI. yüzyılda konusu aşk olan manzum eserlerden en çok işlenenidir.

Bu yüzyılda kaynaklarda Kemal Paşazâde (öl. 1533), Likâî, Nimetullah, Ziyâî (öl. 1543), Karamanlı Kâmî Mehmed Efendi (öl. 1545), Akşehirli Gubârî (öl. 1566), Bursalı Hamîdizâde Celîlî (öl. 1569), Halife (öl. 1572), Manastırlı Kadı Sinan, Taşlıcalı Yahya (öl. 1582) ve Şikârî (öl. 1584) Yûsuf u Züleyhâ yazan şairler olarak kaydedilmişlerdir⁶.

Türk edebiyatında yazılan Yusuf u Züleyhâ mesnevîlerinde Abdurrahman Câmî (öl. 1492)'nin aynı addaki eserinin tesiri büyüktür. Edebiyatımızda bu konuda yazılan en meşhur Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi, XVI. yüzyılın başlarında vefat

¹ Hadîdî, *Tevârih-i Al-i Osman* (Haz. Necdet Öztürk), İst. 1991, s. XXX-LIII.

² Şehabettin Tekindağ, *"Selim-nâmeler"*, s. 221, 90 nolu dipnot.

³ Şehabettin Tekindağ, a.g.m., s. 220-222.

⁴ İsmail Ünver, *"Mesnevi"*, s. 441.

⁵ Amil Çelebioğlu, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, s. 97.

⁶ Agah Sırrı Levend, *"Divan Edebiyatında Hikâye"*, TDAY Belleten-1967, Ank. 1989, s. 97; a.g.yaz., *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 128 v.d.

eden Hamdullah Hamdî (öl. 1508)'nin eseridir¹.

Kemal Paşazâde'nin 1492-1512 yılları arasında yazdığı Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi, İran şairi Câmî'nin aynı isimli eserinden etkilenerak yazdığı ve büyük ölçüde çeviri havası veren 7777 beyitlik bir eserdir. Metnin içinde çok orijinal ve oldukça bol Türkçe kelime ve deyimler olması, eserin önemli bir yönünü gösterir².

Hamdullah Hamdî'nin eseri gibi, Taşlıcalı Yahya'nın Yûsuf u Züleyhâ'sı da çok tanınmış ve bu türün bir şahasesi kabul edilmiş bir eserdir. Yahya Bey, bu eserini yaşlandığı sıralarda yazdığını "hatime" de belirttiğine ve Kanunî'nin övüldüğü kısımda padişahın yaşlandığına işaret ettiğine göre bu manzume, Kanunî'nin vefat tarihi olan 1566 yılından bir kaç yıl önce yazılmış veya tamamlanmış olabilir³. Yahya Bey'in bu eseri⁴, İran örneklerine tıpatıp uymaması, bol bol yerli özellikleri taşıması yönleriyle edebiyatımızın bu konudaki en güzel, en orijinal ve mesnevî tarzının en kusursuz örneklerinden birisidir⁵.

Yûsuf u Züleyhâ'dan sonra en çok yazılan mesnevî Leylâ vü Mecnûn'dur. Leylâ vü Mecnûn mesnevîsi, XV. yüzyılda Sevdâî, Hakirî, Fuzulî (öl. 1555), Celalzâde Salih (öl. 1565), Hamidzâde Celîlî, Larendeli Hamdî, Halife tarafından yazılmıştır⁶.

İlk kaynağı olan Arap edebiyatında, sonradan Mecnûn lâkabını alan şair Kays b. Mülevvaha'l-Amirî'nin amca kızı olan sevgilisi Leylâ için söylediği şiirlerle, bu şiirleri açıklamak üzere yapılan yorumlardan ve bunlara eklenen söylentilerden meydana geldiği kaydedilen⁷ Leylâ vü Mecnûn hikâyesi, en tesirli ve samimi şekilde Fuzulî'nin eserinde ifadesini bulmuştur⁸.

Fuzulî, bu manzumesinde de şairlik şahsiyetini, kendine mahsus lirizmini bir vak'a örgüsü, bir hikâye tasviri içinde, adeta Mecnûn'u kendisi yaşayarak en güzel biçimde edebîleştirmiştir. Devrinde ve daha sonra yüzyıllar boyunca aşılamayan yer

¹ Hamdullah Hamdî, *Yûsuf u Züleyhâ* (Neş. Naci Onur), Ank. 1991.

² Cahit Kavcar, "*Kemâl Paşa-zâde'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı*", TDAY Belleten-1969, Ank. 1989, s. 240-249.

³ Amil Çelebioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, s. 103.

⁴ Yahya Bey, *Yûsuf u Züleyhâ* (Haz. Mehmed Çavuşoğlu), İst. 1979.

⁵ Cahit Kavcar, "*Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı*", TDAY Belleten-1968, Ank. 1989, s. 158 v.d.

⁶ Agah Sırrı Levend, "*Divan Edebiyatında Hikâye*", s. 101 v.d.; a.g.yaz., *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 131 v.d.

⁷ Agah Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi*, İst., 1958, s. 5 v.d.

⁸ DİA, "*Fuzulî*" mad., c. XIII, İst. 1996, s. 239-246.

yer beşerî, yer yer İlahîleşen, yaklaşık 3000 beyit içinde ifadeleşen bir aşk hikâyesi, Türkçe konuşulan bütün sahalarda sevilerek okunmuştur¹.

Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u 1514'de nazmedilmiş olup 2116 beyittir². Sevdâ'î eserini 1514'de arkadaşlarının ısrarı üzerine yazdığını "sebeb-i nazm-ı kitâb" bölümünde belirtmiştir. Hakîrî, eserini 1524'de, Celâlîzâde Salih ise 1554 yılında yazmıştır³.

Gerek Yûsuf u Züleyhâ, gerekse Leylâ vü Mecnûn mesnevîleri gibi çok yazılan bir diğer mesnevî türü de, Fars ve Türk edebiyatlarında Sasanî hükümdarı Hürmüz'ün oğlu Hüsrev-i Perviz ile Ermenî melikesi Şîrîn'in efsanevî aşklarını konu alan Hüsrev ü Şîrîn'dir.

Lâmi'î (öl. 1531), Celîlî, Fethullah Arif Çelebi, Kastamonulu Şânî, İmamzâde Ahmed b. Mehmed (öl. 1570), Halife (öl. 1572), Mahvî İdris (öl. 1580) bu yüzyılda Hüsrev ü Şîrîn yazan şairlerdir⁴.

Celîlî'nin 24 yaşında yazdığı (1512) ve 2019 beyit olan Hüsrev ü Şîrîn'i Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Eserde Nizâmî ve Şeyhî'nin aynı adlı eserinin tesiri vardır⁵.

Lâmi'î Çelebi'nin Ferhâd-nâme ya da Ferhâd u Şîrîn adlarıyla da bilinen Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsi, 1512'de yazılmış ve Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Bursa valisi Celaleddîn Mehmed'in teşviki ile yazılan mesnevî, Nevâî (öl. 1501)'nin aynı adlı eserinin Türkçe çevirisi olarak kabul edilmesine rağmen, şairin yaptığı değiştirme ve eklemelerle yeni bir telif eser hüviyetini kazanmıştır⁶.

XVI. yüzyılda aşk konusunun işlendiği Şâh u Gedâ ve Şâh u Dervîş mesnevîleri de yazılmıştır. Bu mesnevîler içinde en tanınmış Taşlıcalı Yahyâ'nın eseridir. Alegorik olan bu mesnevîde İlahî güzelliği görerek ona platonik bir aşkla vurulan Gedâ ile Şâh olan sevgilisinin hikayesi anlatılmıştır. Eserde, konunun

¹ Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 99; ayrıntılı bilgi için bkz.: Agah Sırrı Levend, **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikayesi**, s. 237-268; Fuzûlî, **Leyla vü Mecnun** (Haz. Hüseyin Ayan), İst. 1981.

² Hüseyin Ayan, **"Hâmîdî-zâde Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u"**, Türk Dünyası Araştırmaları Der., sy. 27, Ank. 1983, s. 67-93.

³ XVI. yüzyılda yazılan Leyla vü Mecnun mesnevîleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Agah Sırrı Levend, **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi**, s. 199-313.

⁴ Agah Sırrı Levend, **"Divan Edebiyatında Hikâye"**, s. 100.

⁵ Agah Sırrı Levend, **"Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i"**, TDAY Belleten-1965, Ank. 1989, s. 103-127.

⁶ Agah Sırrı Levend, **"Lâmi'î'nin Ferhad u Şîrîn'i"**, TDAY Belleten-1964, Ank. 1989, s. 85-112; Nuran Tezcan, **"Bursalı Lâmi'î Çelebi"**, Türkoloji Der., c. VIII, Ank. 1979, s. 317.

geçtiği şehir olan İstanbul'un Gedâ ile Şâh'ın tanıştığı Sultan Ahmed Meydanı'nın tasviri ve Ayasofya'nın tarifi en çok dikkati çeken bölümlerdir. Tamamen telif ve mahallî karakterler taşıyan mesnevî 48 bölümden meydana gelmiştir¹.

Bursalı Rahmî (öl. 1567)'nin Şâh u Gedâ (Şâh u Dervîş)'sı İranlı şair Hilâlî-i Esterâbâdî (öl. 1528)'nin aynı addaki eserinden ilham alınarak yazılmıştır. Eserde şairin Gedâ ve Dervîş kelimelerini kullanması, mesnevînin adı üzerinde tereddütler oluşturmuştur. Kanunî'ye ithaf olunan bu mesnevî 1536-38 tarihleri arasında yazılmış olup, 734 beyitten müteşekkildir².

Fuzulî'nin yazdığı söylenen Şâh u Gedâ mesnevîsi bulunamamıştır. İmamzâde b. Mehmed (öl. 1569)'in Şâh u dervîş mesnevîsi yazdığını kaynaklar söylemiştir³.

Türk edebiyatında ilk kez Mihr u Mâh mesnevîleri, XVI. yüzyılda yazılmıştır. Kaynaklar bu yüzyılda adı geçen mesnevîyi yazan üç şairin ismini kaydetmişlerdir⁴.

Gelibolu Âlî (öl. 1599)'nin 1561-62 yılında tamamladığı, Kütahya'da şehzade Selim (II. Selim)'e sunduğu (1555) Mihr u Mâh mesnevîsi tamamen eski astronomi kurallarına uygun alegorik bir eserdir. Her bakımdan orijinal sayılan eser, alegorik ve tasavvufî niteliktedir. Sembollerle anlatılan tasavvufî bazı meseleler, son derece çoşkulu bir dille ve akıcı bir üslupla açıklanmıştır. Mesnevî 1164 beyittir⁵.

İkinci Mihr u Mâh mesnevîsi Kıyâsî'ye aittir. 1200 beyit olan mesnevînin konusu beşerî bir aşk hikâyesidir. Kıyâsî, mesnevîye kendi edebî hüviyetini kazandırması bakımından tamamen orijinal bir eser vücuda getirmiştir. Eser, tasavvufî tesirden kurtulmuş bir aşk hikâyesi olması itibarıyla de orijinal bir eserdir⁶.

Çorlulu Zarîfî'nin yazmış olduğu Mihr u Mâh mesnevîsi 1588 yılında

¹ Kazım Yoldaş, **Yahya Bey Şâh u Gedâ**, İnönü Üniv. SBE., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya 1993, s. 38-58.

² Sevim Birinci, **Bursalı Rahmî Şâh u Gedâ**, Fırat Üniv. SBE., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1996, s. XIII v.d.

³ Agah Sırrı Levend, "**Divan Edebiyatında Hikâye**", s. 103; a.g.yaz., **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 133 v.d.

⁴ Agah Sırrı Levend, a.g.m., s. 102; a.g.yaz., **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 132.

⁵ Meliha Anbarcıoğlu, "**Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri**", s. 1181-1189.

⁶ Meliha Anbarcıoğlu, "**Kıyâsî'nin Mihr ü Mâh Mesnevîsi**", Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Der., c. II, sy. 4, Ank. 1986, s. 87-170.

yazılmış olup, III. Murad'a ithaf edilmiştir. Mesnevî 1146 beyittir¹.

Mihr ü Müşteri, Ümmülveledzâde Alî Efendi (öl. 1572) ile Pir Mehmed Azmî Efendi (öl. 1582) tarafından II. Selîm'in emriyle 5000 beyit kadar tercüme yapılmış, kalan kısmı da Hâletî (öl. 1629) tarafından tamamlanmıştır².

Bir diğer aşk hikâyesi olan Mihr ü Vefâ mesnevîsi XVI. yüzyıl şairlerinden Bursalı Haşimî, Mustafa-yı Deftereminî (öl. 1569), Harîmî ve Gelibolulu Âlî (öl. 1600) tarafından yazılmıştır. Harîmî'nin eseri 1541 tarihinde yazılmış olup, 8000 beyit civarındadır. Gelibolulu Âlî, Mihr ü Vefâ'yı 1563 yılında Konya'da yazıp, Şehzade Selîm'e ithaf etmiştir. 7000 beyit olduğu söylenen mesnevî, bugüne kadar ele geçmemiştir³.

Kaynağı eski Yunan ve Pehlevî edebiyatına dayandırılan, kahramanları Vâmık ve Azrâ olan, bu iki kişi arasında geçen aşkın anlatıldığı klâsik mesnevî konularından Vâmık u Azrâ hikâyesi XVI. yüzyılda üç şair tarafından kaleme alınmıştır.

İlki XV. yüzyılda Behiştî Sinan tarafından yazılan Vâmık u Azrâ, bu dönemde Kalkandelenli Muîdî, Manisalı Câmi'î ve Bursalı Lâmi'î tarafından kaleme alınmıştır. Muîdî'nin Kanunî'ye sunduğu, fakat Kanunî'nin beğenmeyip Lâmi'î Çelebi tarafından yazılmasını istediği bu mesnevî bugüne kadar bulunamamıştır⁴.

Kanunî devrinde öldüğü, şairliği yanında hattat ve nakkaş olduğunu Latîfî'nin haber verdiği Manisalı Câmi'î'nin Kaptan-ı Deryâ Sinan Paşa'nın emriyle yazılan, 5000 beyitten fazla Vâmık u Azrâ mesnevîsi bulunmaktadır⁵.

Kaynaklarda Unsûrî (öl. 1050)'nin aynı addaki eserinin çevirisi olarak geçen, fakat iki eser arasında ortak nokta sadece baş roldeki iki kahramanın aynı adı taşımış olmaları olduğu tesbit edilen⁶, Lâmi'î Çelebi (öl. 1531)'nin Vâmık u Azrâ'sı Türk edebiyatında bu sahada yazılan eserlerin en ünlüsüdür. Unsûrî'nin eseri kadar orijinal olan bu mesnevî, Kanunî'nin Unsûrî'nin eserini tercüme etmesini değil, aynı mevzuda herkesin hayran kalacağı yeni bir eser yazmasını emretmesi üzerine,

¹ Meliha Anbarcıoğlu, "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri", s. 1153; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ank. 1989, s. 345.

² Amil Çelebioğlu, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, s. 100.

³ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 100; DİA, "Ali Mustafa Efendi" mad. c. II, İst. 1989, s. 418.

⁴ Agah Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye", s. 103; İskender Pala, a.g.e., s. 512.

⁵ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 102; İskender Pala, a.g.e., s. 512.

⁶ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed Safi; *Vâmık u Azrâ-yı Unsûrî, Metn-i Vâmık u Azrâ-yı Unsûrî*, Mukaddime, s. 6-9, 31-35, 125 v.d.

kaleme alınmıştır. Altı ayda yazdığı söylenen eser, 5000 beytin üzerindedir¹.

Kanunî devri şairlerinden Zîya Yusuf (öl. 1543) ve Bedî'nin Varka vü Gülşâh isimli bir aşk konulu mesnevî yazdıkları bilinmektedir. Bedî'nin Varka vü Gülşâh'ı 6000 beyit civarındadır².

Nâlân u Handân, Mûyi mahlâslı bir şairin 1530 tarihinde tamamladığı bir aşk hikâyesi olup, Nâlân, âşığın, Handân ise sevgilisinin adıdır. Niyâz-nâme-i Sâd u Humâ, 1545 yılında II. Selim'in şehzadeligi sırasında Manisa'da yazılmış ve ona ithaf edilmiş manzum bir aşk hikâyesi olup şairi, Abdî mahlâslı birisidir³.

Lâmi'nin yaşlılık dönemi eserlerinden, Vis ile Horasan padişahının oğlu Râmîn arasındaki aşkı anlatan Vis ü Râmîn'i, Fahraddîn-i Cürcânî (öl. 1030)'den oldukça serbest bir çeviri ile Türkçeye aktarılmış bir mesnevîdir. Eserde görülen gerçek aşk, İlahî aşka dönüşmüştür⁴.

Doğu ve Batı edebiyatlarında gül ile bülbül arasındaki aşkı anlatan mesnevî tarzında temsili hikâyelerin ortak adı olan Gül ü Bülbül, XVI. yüzyıl şairleri tarafından da kaleme alınmıştır. 1565 veya 1572 yılında yazıldığı tahmin edilen İznikli Bekâyi (öl. 1595)'nin Gül ü Bülbül'ü 935 beyitlik bir mesnevîdir⁵.

Kara Fazlî (öl. 1563)'nin Gül ü Bülbül'ü bu tür içinde en hacimli olup en çok beğenilendir. 2450 beyitlik bu mesnevî 1553'de tamamlanarak Kanunî'nin oğlu Şehzâde Mustafa'ya sunulmuştur. Tamamen temsili bir tarzda kaleme alınan eserin kahramanlarını çiçek ve bitkiler, tabiat varlıkları, mevsim ve aylar ile kuşlardan bülbül oluşturmuştur. Bu kavramlar arasındaki ilişki alegorik (temsili) anlatılarak, esere orijinallik kazandırılmıştır. Ayrıca mesnevînin bir orijinal yönü de gül ve bülbül söyleşmesinin gazellerle yürütülüşüdür⁶.

Şairlerin gördükleri ve yaşadıkları olayları anlatan, sosyal hayattan kesitler veren, sergüzeşt, sûr-nâme, tarifat, şeh-erengîz türü mesnevîler:

Zaîfi Pîr Mehmed b. Evrenos (öl. 1559)'un Ser-güzeşt-i Za'îfi isimli mesnevîsinde şairin fizikî ve ruhî özellikleriyle çektiği çileler samimi bir şekilde

¹ Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 102; İA, "Vâmık u Azrâ" mad. c. XIII, İst. 1986, s. 190-194.

² Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 102.

³ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 100.

⁴ Nuran Tezcan, "Bursalı Lâmi'i Çelebi" s. 319.

⁵ DİA, "Bekâyi" mad., c. V, İst. 1992, s. 360.

⁶ Nezahat Öztekin, "Fazlî'nin Gül ü Bülbül Üzerine Bir İnceleme", Marmara Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Der., sy. 4, İst. 1988, s. 119-134; Gencay Zavotçu, **Bir Şair ve Bir Klasik Fazlî Gül ü Bülbül (Mesnevî)**, Erzurum 1995.

anlatılmıştır. Kanunî'nin bazı seferleri ile Zenbillî Âlî Cemalî Efendi'nin hayatı hakkında bilgi vermesi bakımından, eser bu yönüyle de önemlidir¹.

Bursalı Celilî (öl. 1569)'nin Hecr-nâme'si 483 beyitlik bir mesnevî olup 1509 yılında kaleme alınmıştır. Aşk konusunun işlendiği eserde olayların kahramanı doğrudan doğruya şairin kendisidir. Şair genç yaşta başından geçen bir aşkın tesiriyle yazdığı bu orijinal mesnevîde kendi iç dünyasına da ışık tutmuştur².

Sûr-nâmeler, şehzadelerin sünnet düğünlerini, hanım sultanların evlenme düğünlerini anlatan eserlerdir. XVI. yüzyılda mesnevî şekliyle yazılan tek eser Câmî'ü'l-Hubûr der Mecâlis-i Sûr'dur. Eser, Gelibolulu Âlî (öl. 1599) tarafından Halep Defterdârı olduğu sırada ve Şehzâde III. Mehmed'in 1582 yılındaki sünnet düğünü dolayısıyla yazılmıştır. Âlî, 2735 beyitlik eserinde, 60 gün süren düğünün her safhasını tesbit edip, sıraya koyduktan sonra, gördüklerini tasvir etmiştir³.

Çeşitli meslek sahiplerini ve yapmış oldukları işleri iğneleyerek anlatan ve ta'rifât (ta'rif-nâme) diye isimlendirilen bu tür eserlerden birisi de Fakîrî tarafından yazılmıştır. Fakîrî, eserinde devrindeki mesleklerden (vezir, kazasker, nişancı, müftü, müderris v.b.) bahsetmiş ve devrin içtimî bozukluğuna değinmiş, mevki sahiplerinin kötü gidişdeki rollerini dile getirmiştir⁴.

Şehr-engîz ise, daha çok bir şehir ve o şehrin güzelleri hakkında yazılan manzum eserlerdir. Türk edebiyatında XVI. asırdan itibaren görülmeye başlar. Türk edebiyatında ilk şehr-engîzi Mesihî (öl. 1518) yazmıştır. Yazılış tarihi bilinmeyen Edirne Şehr-engîz'inde Mesihî, Edirne'nin 47 tane güzelinden bahseder⁵. Zatî'nin Edirne şehr-engîz'i 1512'den biraz önce yazılmıştır. Eserde Edirne'nin 34 dilberi tasvir edilmiştir. Mesihî ile Zatî'nin Şehr-engîz'leri elimizde bulunan Şehr-engîz'lerin ilklerinden kabul edilmiştir⁶.

XVI. yüzyılda yazılan şehr-engîz'ler ve yazarları şunlardır: Antakya Şehr-engîzi (Galatalı Siyamî), Belgrad Şehr-engîzi (Hayretî), Bursa Şehr-engîzi (İshak Çelebi, Lâmi'î, Mânî), Gelibolu Şehr-engîzi (Gelibolulu Âlî, Vechî), İstanbul Şehr-

¹ Kamil Akarsu, *Rumelili Za'ifî (Hayatı, Sanatı ve Divanından Seçmeler)*, İst. 1993, s. 28.

² Hüseyin Ayan, "Celilî'nin Hecr-nâme'si" Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der., sy. 14, Erzurum 1986, s. 155-173; DİA, "Celilî" mad., c. VII, ist. 1993, s. 269.

³ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Câmî'ü'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr* (Neş. Ali Öztekin), Ank. 1996, s. 4-5; Mustafa İsen, *Gelibolulu Âlî*, Ank. 1988, s. 11.

⁴ *Türk Dili ve Edebiyatı Ans. (Dergah)*, "Risâle-i Ta'rifât" mad., c. VII, İst. 1990, s. 336.

⁵ Agah Sırrı Levent, *Türk Edebiyatında Şehr-engîzler ve Şehr-engîzlerde İstanbul*, İst. 1958, s. 14-18.

⁶ Agah Sırrı Levent, a.g.e., s. 18-20.

engîzi (Çorlulu Katib, Yahyâ Bey, Fakîri, Tab'i İsmail, Cemalî Ahmed, Azizî), Manisa Şehr-engîzi (Ulvî), Sinop Şehrengîzi (Sinoplu Beyanî), Siroz Şehr-engîzi (Cemalî Ahmed), Yenice Şehr-engîzi (Hayretî, Usulî), Yenişehir Şehr-engêzi (Rahmî Pir Mehmed)¹.

Lâmi'i Çelebi'nin Şehr-engîz'inde, bir çok şehr-engîzlerden farklı olarak Bursa'nın ünlü yerleri, yaylaları, kaplıcaları ileri gelenleri, dört mevsimi v.b. bölüm bölüm anlatılmıştır. Eser, büyük bir ihtimalle 1522'de kaleme alınıp, Kanunî'nin Bursa'ya geleceği haberi üzerine padişaha Bursa'yı tanıtmak üzere kaleme alınmıştır².

XVI. yüzyılda yazılmış olup ve dört grupta toplayıp bilgi verdiğimiz mesnevî konularıyla, kısmen ilgili veya tamamen farklı mevzularda, tesbiti hiç de kolay olmayacak çok isim ve eserle karşılaşmak mümkündür³. Bu türde yazılmış bazı eser ve müellifleri şunlardır:

XVI. yüzyılda yazılan ve bir edebî tür olarak ele alınması gereken Fazilet-nâme'ler de yazılmıştır. Bunlar, Mekke, Medine, Kâ'be gibi kutsal şehir ve yerlerle ilgili olabileceği gibi, kavim şahıs, günler ve benzeri farklı konularda da olabilir. Hafızoğlu Mehmet Yemînî'nin, 7000'in biraz üzerinde mesnevî tarzındaki Fazilet-nâme'si, Hz. Ali'nin faziletleriyle ilgili olup, Kanunî henüz şehzade iken 1519 tarihinde kaleme alınmıştır⁴.

Kastamonulu Latifi (öl. 1582)'nin Hz. Ali'nin sözlerini ihtiva eden Nazmül-Cevâhir adlı eseri, Nasrî'l-Leâlî'den nazmen tercüme edilmiştir. Ayrıca genel isim olarak "Kelimât-ı Sad-güher-i Alî" veya "Kelimât-ı Sad-güher-i Ebu Bekir" başlığını taşıyan ve bir tür olarak alınabilecek mesnevîler de XV. yüzyılda yazılmıştır⁵.

Türk edebiyatında Kerbelâ faciası dolayısıyla yazılan mersiyelerin dışında, konuyu anlatan bir hayli Maktel-i Hüseyin türünde eserler de yazılmıştır. Lâmi'i (öl. 1531)'nin duygulu bir anlatımla Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da öldürülmesini dile getirdiği ve Peygamber soyunu övdüğü Maktel-i İmam Hüseyin'i bu türün ilk örneğidir⁶.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, s. 17-53.

² Nuran Tezcan, *"Bursalı Lâmi'i Çelebi"*, s. 317-318.

³ Amil Çelebioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, s. 104.

⁴ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 104.

⁵ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 104 v.d.

⁶ Nuran Tezcan, a.g.m., s. 313.

Türk ve Fars edebiyatlarında gerçek veya mecazlı anlamıyla içki ve içki âleminin övülerek anlatıldığı manzum eserlerin genel adı olan sakî-nâme'ler, Anadolu sahasında ilk kez XVI. yüzyılda yazılmıştır. Revanî (öl. 1524)'nin Yavuz Sultan Selime ithaf edilen İşret-nâme ünvanlı bu ilk müstakil Sakî-nâme 557 beyitlik bir mesnevîdir. Bu türün ilk örneği olan eserde sohbet ile işret adabından bahsedilmiştir¹.

Fuzulî (öl. 1556)'nin Farsça yazdığı Sakî-nâme ya da Heft Câm diye anılan ve 327 beyitlik eseri, yedi kısım ve bir hatimeden oluşmuştur. Mesnevîde bir içki ve musiki toplantısı anlatılır. Tasavvufî duygu ve düşüncelerin anlatıldığı küçük bir mesnevîdir².

Zarîfî (öl. 1554)'nin Fâl-ı Murgân'ı, İlm-i Tefe'ül denilen fal ilmiyle ilgili ve Fal-nâme türünde orijinal bir eserdir. Eser, Fal-nâme geleneği içinde Türk edebiyatının manzum kuş falı türüne güzel bir örnek teşkil etmiştir. Eserde kuşlarla ilgili özellikler, inanışlar ve telakkilere de yer verilmiştir. 59 kıt'ada 59 kuş ismi ve insanla ilgili olan bazı özellikler zikredilen eserin başlangıç ve bitiş kısımları mesnevîdir³.

Lâmi'î Çelebi'nin 300 beyit civarında mesnevî ve kaside tarzında Farsça-Türkçe küçük bir Lügat-ı Manzûm'e isimli eseri bilinmektedir. Aruz ölçüsünün bahirlerine göre düzenlenmiş bölümlerden oluşan bu eser, Tuhfe-i Lâmi'î olarak adlandırılmıştır⁴.

Şâhidî İbrahim Dede (öl. 1550)'nin Tuhfe-i Şâhidî adlı manzum lügatı 400 beyitin üzerindedir. Şâhidî'nin Farsça-Türkçe bu lügatı 1515 tarihinde yazılmıştır. Yüzyıllar boyunca manzum lügatlar arasında en tanınmış olan, hakkında en fazla nazireler yazılan, şerhler yapılan, Şâhidî'nin mesnevî şeklinde yazdığı manzum lügatı olmuştur⁵.

Bilindiği gibi bir yazarın beş kitabını içine olan eserler topluluğu hamse adıyla anılır⁶. Bu adla daha çok beş mesnevîden oluşan eserler anlamında kullanılan hamse, XVI. yüzyılda altın çağını yaşamıştır. Türk edebiyatında hamse

¹ Abdulkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İst. 1980, s. 121.

² Tunca Kortantamer, *"Sakî-nâmeler'in Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış"*, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Der. (Harun Tolasa Özel Sayısı), c. II, İzmir 1983, s. 85.

³ Cemal Kumaz, *Divan Edebiyatı Yazıları, "Zaifi'nin Fâl-ı Murgân'ı"*, İst. 1997, s. 183-205.

⁴ Nuran Tezcan, *"Bursalı Lâmi'î Çelebi"*, s. 317.

⁵ Amil Çelebioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, s. 107.

⁶ İsmail Ünvar, *"Mesnevî"*, s. 461.

sahibi olan ve beş mesnevîsi elimizde bulunan, XVI. yüzyılda yaşamış dört şairimiz vardır. Bunların isimleri ve eserleri şunlardır:

Ahmed-i Rıdvan: İskender-nâme, Leyla vü Mecnûn, Hüsrev ü Şîrîn, Rıdvaniyye, Mahzenü'l-Esrâr, Heft Peyker¹.

Lâmi'i Çelebi (öl. 1531): Vamık u Azrâ, Vis ü Ramîn, Ferhad-nâme, Şem ü Pervâne, Gûy u Çevgân, Heft Peyker, Absâl u Salamân, Maktel-i Hüseyin, Şehr-engîz-i Burusa².

Hamidî-zâde Celilî (öl. 1569): Hüsrev ü Şîrîn, Leyla vü Mecnûn, Gül-i Sadberg-i bi-Hâr, Hecr-nâme, Mehek-nâme³.

Taşlıcalı Yahya (öl. 1582): Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yusuf u Züleyha, Gülşen-i Envâr⁴.

Kaynaklarda hamse sahibi olarak belirtilen fakat beş mesnevîyi tamamlayacak olan manzumeleri elimize geçmeyen XVI. yüzyıl şairleri olarak Bihiştî Sinâ, Çâkerî Hayatî, Revanî, Muidî, Arifî, Fuzulî, Kara Fazlî, Derviş Fikrî'nin de adları zikredilir⁵.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Ünver, **Ahmed-i Rıdvan, İskendername** (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ank., 1986; a.g.yaz., **"Mesnevî"** s. 463.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Tezcan, **"Bursalı Lâmi'i Çelebi"**, s. 312-320.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz., DİA, **"Celilî"** mad., s. 269.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu**, İst. 1961, s. 42-80.

⁵ Hüseyin Ayan, **"Divan Edebiyatında Hamseler"**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 10, Ank. 1979, s. 89-91.

B İ R İ N C İ
B Ö L Ü M

1.1. ŞEM Ü PERVÂNE KELİMELERİNİN ANLAMLARI, KULLANILIŞ- LARI KAYNAĞI

Şem', Arapça bir kelime olup "mum, aydınlanmak için yakılan her şey, çerağ, kandil" manalarına gelir¹. Şem kelimesi aşağıdaki tamlamalar ile "güneş" anlamını verir:

"şem'-i âsmân, şem'-i âftâb, şem'-i encüm, şem'-i haver, şem'-i rûz-ı rûşen, şem'-i zer-endûde-i firûzelegen, şem'-i zümürdlegen, şem'-i sipih, şem'-i sipihri, şem'-i seher, şem'-i seherî, şem'-i sehergehî, şem'-i subh, şem'-i subhdem, şem'-i subgâhî, şem'-i târem-i nüh pencere, şem'-i felek, şem'-i gerdûn, şem'-i gîtî-firûz, şem'-i maşrık, şem'-i maşrîkî, şem'-i heft-çarh, şem'-i kâfûrî-i subh"²

بامدادان که ز خلوتگه کاخ ابداع
شمع خاور فکند بر همه اطراف شعاع³

گل چو در گیرد چراغ از شمع کافوری صبح
بلبل شوریده چون پروانه بی پروا شود⁴

Bu kelime şu tamlamalar ile de "ay" anlamında kullanılır: "şem-i âsmân, Şem'-i âsmânî, Şem'-i felekî, Şem'-i kafurî-i şebtâb-ı kamer, Şem'-i âlemtâb"⁵

Şem kelimesi tasavvufî anlamlar da içerir. "şem'-i Hak" ve "şem'-i Hudâ" Allahın nuru, ışığı⁶ ve Mürşid-i Kâmil'dir⁷. "şem'-i hu" "şem'-i visâl" ve "şem'-i zafer" hakiki bir aydınlık, İlahî nur anlamında kullanılır⁸. İstiare yoluyla Allaha "şem'-i lâ-Yezâlî" denilmektedir⁹.

¹ Muhammed Mu'in, *Ferheng-i Fârsî*, c. II, Tahran 1360 hş., s. 2077; Ali Ekber Dihhodâ, *Lugat-nâme*, c. XXXI, Tahran 1349 hş., s. 596 v.d.

² Rahim Afifi, *Ferheng-nâme-i şî'ri*, c. II, Tahran 1372 hş., s. 1601-1608

³ *Divân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şîrâzî*, (Neş. Halil Hatib-i Rehber) s. 393 (293-1), trc. "Sabahları güneş yenilik sarayı (dünya)'nın halvetinden her tarafa ışık saçar."

⁴ *Divân-ı Selmân-ı Sâvecî* (Neş. Mansûr-ı Müşfik), Tahran 1336 hş. s. 493, trc. "Gül, sabahleyin güneşden ışık alınca; perişan bülbül pervane gibi korkusuz olur."

⁵ Rahim Afifi, a.g.e., s. 1601 v.d.

⁶ Rahim Afifi, a.g.e., s. 1603.

⁷ Ali Ekber Dihhodâ, a.g.e., s. 598.

⁸ Rahim Afifi, a.g.e., s. 1606-1608.

⁹ Rahim Afifi, a.g.e., s. 1607.

چه خواهد کرد شمع لایزالى
فلک را وین دو شمع سر نکون را

"şem'-i Hudâ" ve "şem'-i Zül'-celâl"dan maksat da Hz. Muhammed'dir².

باز در معراج شمع ذو الجلال
مى شنود آواز نعلین بلال³

Ayrıca sâlikin kalbini yakan İlahî nurun parıltısı, müşahade ehlinin kalbinde parlayan irfan nuruna da "şem" denilir⁴. Mutasavvıflar İslâm dini ve Kur'ân'a "şem'-î İlahî" derler⁵.

"Şem" kelimesi, klâsik Fars şiirinde "sevgili" ve "güzele" teşbihde de kullanılmıştır. Bu teşbihe esas olan özellik, onun yüzü ve yanağıdır. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüz ile yanak, parlaklık ve aydınlık yönüyle ele alınıp, çeşitli tasavvur ve tahayyüllerde kullanılmıştır. Bu duygular dile getirilirken aşağıdaki tamlamalardan istifade edilmiştir:

"şem'-i cemâl, şem'-i cem, şem'-i Çigil, şem'-i Hoten, şem'-i dil-efrûz, şem'-ruh, şem'-i ruhsâr, şem'-i saâdet-pertev, şem'-i şeb-efrûz, şem'-î şeb-hîzân, şem'-i şeker-.leb, şem'-i tıraz, şem'-i tarab"⁶.

بازار شوق گرم شد آن شمع رخ کجاست
تا جان خود بر آتش رویش کنم سپند⁷
هر کسی با شمع رخسارت به وجهی عشق باخت
زین میان پروانه را در اضطراب انداختی⁸

Klâsik Türk şiirinde de "Şem" bir takım unsurlara benzetilmiştir. Güzelliğın

1 *Dîvân-ı Şems-i Tebrizî*, (Neş. Bedî'üzzamân Firûzânfer), Tahran 1360 hş., s. 45 (103-3); trc. "Allah, feleğe ve bu baş aşağı olmuş iki muma ne yapacak."

2 Rahim-i Afifi, *Ferheng-nâme-i Şi'ri*, c. II, s. 1608.

3 Şeyh Feridüddîn Muhammed Attâr-ı Nişâbüri, *Mantuku't-Tayr* (Neş. Seyyid Sâdık-ı Gevherîn), Tahran 1348 hş., s. 19; trc.; "Halbuki Hz. Muhammed, Mirac gecesi, Bilal'in nalın seslerini duyuyordu."

4 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1995, s. 491.

5 Rahim-i Afifi, a.g.e., s. 1602; Ziya Şükün, *Gencine-i Güftâr*, c. II, İst. 1984, s. 1328; Ali Ekber Dihhoda, a.g.e., s. 598.

6 Rahim-i Afifi, a.g.e., s. 1602 v.dd.

7 *Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şirâzî*, s. 243 (180-6), trc. "arzu pazarı canlandı, o güzel yanaklı nerede? Ta ki canımı onun yüzünün ateşinde üzerlik tohumu yapayım (üzerlik gibi yakayım)"

8 *Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şirâzî*, s. 588 (433-4), trc. "Herkes bir şekilde senin yanağınla aşk oynadı; Bunlar içinde pervaneyi ızdıraba sürekledin."

Şem'e benzetilmesi, âşık veya gönlü ona yanan pervâne şeklinde hayal edilmesindedir. Yüz ve yanağın Şem'e benzetilişinde renk, parlaklık ve yakıcılık ile başka müşahadeye dayanan tasavvurlar rol oynar¹.

Çün cemâlün Şem^cine pervânedür Ahmed bu gün

°Ākıbet ışkuñ odına yanasıdur dostum²

°Ārızun Şem'ine dā'im dil-berā pervâneveş

Oda düşüp yanmaga gör nice şâtırdur gönül³

Pervâne kelimesi "Pervin, Ülker (yıldızı)," anlamına gelen "perv" ile nisbet bildiren "âne" son ekinin birleşmesiyle meydana gelmiştir⁴. Bu kelime "padişah fermanı, berat, havale, izin, icâzet, ulak, öncü, asker, hacib, delil, rehber" anlamlarına geldiği⁵ gibi, "gemilere, torpidolara, uçaklara takılan ve bir motorla çalıştırılan itme, çekme ya da tutunma aygıtı (uskur)" anlamında da kullanılır⁶. Ayrıca, otomobil uçak, gemi ve benzeri şeyleri hareket ettirmeye yarayan veya hava akımı meydana getiren cihaz, çark da "pervâne" kelimesiyle ifade edilmiştir⁷.

"Kara kulak" denilen bir hayvana verilen isme de "pervâne" denilmiştir⁸. "Siyâh-gûş" da denilen kara kulak; pervâne nasıl ışığın etrafında dolaşırsa, bu hayvan da aslanın etrafında öyle dolaştığı için, pervâne adını almıştır⁹.

"Pervâne" kelimesi daha çok, "genellikle karanlıkta ortaya çıkarak ışık çevresinde toplanan gecekelebekleri (Heterocera) öbeğinden pulkanatlılara verilen ortak ad"¹⁰ için kullanılan bir kelimedir.

¹ Ali Nihat Tarlan, *Şeyhi Divânını Tetkik*, İst. 1964, s. 104-105, 156, 163 Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ank. 1973, s. 227 v.d.; Cemal Kurnaz, *Hayali Bey Divanı Tahlili*, Ank. 1997, s. 244 v.d.; Nejad Sefercioğlu, *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Ank. 1990, s. 168 v.d.

² *Ahmet Paşa Divanı*, (Neş. Ali Nihat Tarlan), İst. 1966, s. 247 (137-5).

³ *Hayali Bey Divanı*, (Neş. Ali Nihat Tarlan), İst. 1945, s. 269 (21-3)

⁴ Seyyid Sadık-ı Gevherin, *Ferheng-i Lügat u Ta'birât-ı Mesnevî-i Celaleddin Muhammed b. Hüseyin-i Belhî*, c. II, Tahran 1338 h.ş., s. 302.

⁵ Muhammed Mu'in, *Ferheng-i Fârsî*, c. I, s. 761.

⁶ *Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)*, c. XV, İst. 1986, s. 9307; Muhammed Mu'in, a.g.e., s. 761; Ziya Şükün, *Gencine-i Güftâr*, c. I, s. 466.

⁷ *Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)*, c. XV, s. 9307 v.d.

⁸ Muhammed Mu'in, a.g.e., s. 761; Ziya şükün, a.g.e., s. 466.

⁹ Ziya Şükün, a.g.e., s. 466.

¹⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (Neş. Ahmed Cevdet), c. I, İst. 1317, s. 353; *Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)*, c. XV, s. 9307-9308.

Pervâne kelimesi, bazı kelimelerle birlikte kullanıldığında; kendinden geçen, kararsız, sabırsız ve perişan bir gönüle sahip, çekinmeden kendini feda eden "âşık" anlamına gelir¹. Bu manada kullanılan birleşik kelimeler şunlardır: "Pervâne-hû, pervâne-dil, pervâne-sıfat, pervâne-meşreb"².

در انتظار صحبت پروانه مشربان
چون شمع تا به صبح به يك پا ستاده ای³

Geceleyin ışığın çevresinde görülen kelebek (pervâne), klâsik Fars ve Türk şiirinde âşığı temsil etmiş, Pervânenin muma (Şem'e) âşık olduğu kabul edilmiştir. Âşığın sevgilinin muhitinin etrafında dolaşması, pervânenin mumun etrafında dolaşmasıyla ifade edilmiştir. Öyleki pervâne, mum ışığının çevresinde döner, döner ve öyle bir an gelir ki kendisini mumun alevine bırakmış. Bundan ilham alan şairler, sevgiliyi mum ışığına (şem'e), âşığı da pervâneye benzeterek, onun uğrunda can vermeye hazır olduğunu dile getirmişlerdir⁴.

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز⁵
کان سوخته را جان شد آواز نیامد
بخواهم مرد چون پروانه پیش شمع رخسارت
که پیش از مردنم پیش تو پروائی نمی باشد⁶
تو شمع انجمنی يك زبان و یکدل شو
خیال و کوشش پروانه بین و خندان باش⁷

Cemâli şem'ine pervânevâr uram pervâz

Yâ maḥv olam ya kamu şu'lesinde yane yazam⁸

Şairler, "şem" ile "pervâne" arasındaki bu ilişkiyi, önce gazellerinin

1 Rahim Afifi, *Ferhang-nâme-i Şi'ri*, c. I, s. 377.

2 Rahim Afifi, a.g.e., s. 377.

3 *Divân-ı Sa'ib-i Tebrîzi*, (Neş. Emîri Firûzkuhi), Tahran 1333 hş., s. 765 (2142-6), trc. "Âşıkların sohbetini bekleme uğruna; mum gibi sabaha kadar tek ayak üzerinde durdun."

4 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü*, s. 402; Harun Tolasa, *Ahmed Paşanın Şiir Dünyası*, s. 316.

5 Sa'di-i Şirâzi, *Gülistân* (Neş. Halil Hatib-i Rehber), Tahran 1348 hş., trc. "ey seher kuşu, aşkı pervaneden öğren. Yandı, can verdi, sesi çıkmadı."

6 *Dîvân-ı Selmân-ı Sâveci*, hş., s. 111, trc. "yanağının güzelliği (mumu) önünde pervane gibi öleceğim. Zira huzurunda ölmezsem, benimle hiç alâkadar olmayacaksın".

7 *Dîvân-ı Gazaliyât-ı Hâfız-ı Şirâzi*, s. 369 (273-7), trc. "sen meclisin güzelisin (mumusun), bir dilli, bir gönüllü ol. Pervanenin (sana kavuşmak için) hayaline ve çabasına bak da gül"

8 *Şeyhî Divanı*, (Neş. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz), Ank. 1990, s. 209 (113-7).

içerisinde geçen bazı beyitlerde, gerek maddî aşkı, gerekse İlahî aşkı anlatmada işlemişlerdir. Yapılan bir çalışmada gazellerde işlenen bu ilişkinin geçtiği 117 beyit tesbit edilmiştir. Bu beyitlerde, şem ile pervâne arasındaki ilişki çeşitli hayal, benzetme ve tasavvurlar içinde İran şairleri tarafından nasıl ele alınıp işlendiği tesbit edilmiştir¹.

Mutasavvıf şairler, "şem" ile îmanın kendisini kasetmişlerdir:

Evvelâ dimiş idüm şem^c-i cihân
Andan murâd olmuşdı zâtü'l-îmân²

Onlara göre îman, nefsin kötülüklerinden sıyrılmış olan insanın kalbinde tecelli eden bir ışıktır. Bu ışık, insanın kalbine Allahtan gelir ve egosundan temizlenmiş nefse, yani nefs-i mutmainneye bir lâmba veya mum şeklinde görünür. Daha doğrusu bu lâmba veya mum o imanlı kişinin kalbinden başka bir şey değildir³.

Kalbde tecelli eden imanın lâmba, ışık, şamdan, şem' olarak sembolize edilmesi Gazalî (öl. 1111) ve Necm-i Râzî (öl. 1256) gibi ünlü mutasavvıfların eserinde de görülür. Buna göre, nurların menşei çeşitlidir. Hepsi de kalbde tecelli eder. Çerağ, şem', meş'ale şeklinde görünür. Görünen bu şeyler, kalbin kendisidir. İman ışığıyla kalb, çerağa, şem', meş'aleye dönüşmüştür⁴. Bu manada lâmba motifi, Kur'ân'ın 24. sûresinin 35. ayetiyle uygunluk arz etmektedir⁵.

Tasavvufî manada Peygamber'lerin, velilerin ve de tarikat yolunda yürümekte olan insanın kalbindeki ışık olduğu söylenen ve lâmba, şamdan, ışık sembolüyle gösterilen "şem" in⁶ kaynağı İslâmiyet öncesine kadar götürülmektedir:

Buna göre, Mani metinlerindeki İlahîlerde Mani'nin bizzat kendisi lâmba ile sembolize edilmiştir. Aynı şekilde Mandeist metinlerinde lâmba Manda Hayye'nin sembolüdür. Hz. Süleyman'ın İlahîlerinde ise dinî kanunlar ve îman bir lâmba olarak sembolize edilmiştir. Yine Musevî dininde lâmba veya şamdan, özellikle

¹ Hüseyin-i Mekki, *Gülzâr-ı Edeb*, Tahran 1329, hş., s. 50-62.

² Feyzi Çelebi, *Şem ü Pervane*, (Neş. Gönül A. Tekin), Harvard 1991, s. 96/979.

³ Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 6.

⁴ al-Ghazzalî's, *Mişkâtü'l-Envâr "The Niche for Lights"*, (trans. W.H.T. Gairdner), London 1924, s. 55, 79-81.

⁵ "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam içerisindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız...", Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, 1st. trs. s. 353.

⁶ Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 30.

"menorah" adlı yedi kollu şamdanın birden fazla kavrama işaret eden sembolik anlamlar taşıdığını görürüz¹.

Şem sembolünün kaynağının bilinmesine rağmen, sufi şairlerinin eserlerinde hemen hemen her zaman şemle beraber bulunan pervâne motifine İslâm öncesi metinlerinde rastlanmadığı belirtildikten sonra, Pervâne sembolünün doğmasına zemin hazırlayacak bir takım dağınık ve parça parça bilgilerin, sembolik imajların daha eski metinlerde görüldüğü de söylenmektedir:

Şem, ışık olduğuna göre, pervâne de karanlıktır. Esasen O, nefis olduğu için madde ve varlık dünyasına aittir. Madde dünyası ise karanlıktır, kötülüktür, ölümdür. Şem ü Pervâne mesnevîsinde de, ebedî hayat olan ışık ile, aslı ölüm olan karanlık çarpışmaktadır. Bu mevzuyu da, Maniheist görüşteki yaratılış mitolojisine bağlayabiliriz. Çünkü Gnostik görüşlerin içinde, özellikle Mani dininde ve Mandeizim'de karanlık ile aydınlık ve onların arasındaki savaş büyük bir önem taşımaktadır².

İşte İslâm dünyasında sûfiler ve sanatçılar Allahın nurundan bir nur olan insan ruhunu, eski geleneğe uyarak lâmba, şamdan ve mum ile sembolize etmişlerdir. Karanlık, kötülük ve ölüm demek olan nefse bir sembol bulmaları gerektiğinde, yine eski geleneğe uyarak, çok iyi bildikleri eski Babil'in ve Manî dininin yaratılış efsanelerinde kâinatın maddesini, kötülük prensibini temsil eden kanatlı ejderden ilham almışlardır. Tabi ki, bu ilhamı, ışık ile onun etrafında dönerek ölen Pervâne fenomeniyle birleştirmişlerdir³.

Orjinal bir konu alan şem ve pervânenin hikâyesi, tesbit edebildiğimiz kadarıyla en erken Attâr (öl. 1221)'in Mantıku't-Tayr isimli eserinde görülmektedir. Burada, mumun ateşinde kendini yakarak mumla birlikte olan Pervânenin hikâyesi yer almaktadır⁴. Attâr'dan önce şem ve pervâne motiflerini bu konuyu anlatırken başlıca sembol olarak kullanmış hiç bir şaire rastlanmamıştır. Öyleki Dakîkî (öl. X. yüzyıl), Firdevsî (öl. 1020), Ferruhî (öl. 1037), Unsurî (öl. 1040), Minuçihri (öl. 1040) gibi tanınmış şairlerin şiirlerinde şem motifi geçmesine rağmen⁵, bu iki motif birlikte bulunmamaktadır. Hatta ünlü mutasavvıf şair Senâî (öl. 1130)'nin meşhur Hadikâtü'l-Hakîkât isimli eserinde lâmba, mum imajlarına rastlanmasına

1 Feyzi Çelebi, *Şem ü Pervâne*, s. 29.

2 Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 30.

3 Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 31.

4 Şeyh Feridüddin Attâr-ı Nişâbüri, *Mantıku't-Tayr*, s. 222.

5 Ali Ekber Dihhoda, *Lügat-nâme*, s. 597.

rağmen¹, pervâneye rastlanmamaktadır.

İlk defa Attar'ın eserinde belli bir anlamı ifade etmede şem ile pervâne motifi birlikte kullanıldığına göre, her halde önceki yüzyıllarda da şairler tarafından bu iki motifin bilinmiş olması gerekir. Bu düşünceden hareket edersek şem ile pervânenin birlikte kullanılışı, 12. yüzyılın öncesine kadar gidebilir. Bu da aklımıza bu iki motifin birlikte kullanılması müslüman yazar ve şairler tarafından mı gerçekleştirildi? Yoksa İslam öncesi yazılan eserlerde de mevcut muydu? sorusunu getirir.

1.2. FARS EDEBİYATINDA ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVİLERİ

1.2.1. Bir eser içerisinde yazılan Şem ü Pervâne Mesnevileri

Şem ile onun etrafında dönen ve sonunda kendisini ateşe atmak suretiyle ölen Pervâne arasındaki ilişki, ayrı bir eser olarak yazılmadan önce bazı şairler, mesnevî ve divanların içerisinde fazla uzun olmayan Şem ü Pervâne şiirlerine yer vermişlerdir. Her hangi bir eser içerisinde görülen Şem' ü Pervâne şiirleri genellikle münazara tarzında olup, mesnevî nazım şeklinde yazılmıştır. Bu şiirlerde Pervânenin Şem'e aşkı, etrafında dönüşü, kendini ateşe atarak canını kıyması işlenmiştir. Sonunda da İlahî aşkın ne demek olduğu belirtilmiştir.

Bir divân veya bir mesnevî içerisinde yazılan Şem ü Pervâne şiirleri, aşağıdaki şairlerin eserlerinde görülmektedir:

1.2.1.1. Mantıku't-Tayr

Eserin adı : Mantıku't-Tayr

Yazarı : Feridüddin Attâr (öl. 1221)²

Attâr, tanınmış tasavvufî eserinin 29. makalesinde bulunan "yedinci vadi: fakr u fena vadisi" kısmının üçüncü hikâyesinde şem ile pervâne konusunu dile getirmiştir. "el-Hikâye ve't-temsîl" başlığı altında, 18 beyit içerisinde³ şu şekilde işlemiştir:

Bir gece pervâneler, daracık bir yere toplanıp şem'i aramaya koyulurlar. Bütün pervâneler "birisi gerek ki, istediğimizi arasın bulsun. Bize birazcık olsun haber getirsin." derler. Bir pervâne uçar gider ve şem'in sarayını görür. Geri döner

¹ Ebû'l-Mecd Meccûd b. Adem Senâ'i-yi Gaznevî, *Hadikâtü'l-Hakika vü Şeri'atü'l-Tarika*, (Neş. Müderris Razavî), Tahran 1359 hş., s. 62-79.

² Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DİA. "**Attar**" mad., s. 95.

³ Şeyh Feridüddin Muhammed Attâr-ı Nişâbüri, *Mantıku't-Tayr* s. 222 v.d.

ve gördüklerini anlatır. Topluluğun içerisinde bulunan bir ulu pervâne, onun şemden haberi olmadığını söyler. Bunun üzerine bir başka pervâne gider. O da şem'in etrafında döner, kanat çırpar ve geri döner. Bazı sırlardan bahseder, şem'in vuslatından dem vurur. Ulu pervâne onu da eleştirir. Bir başkası kalkıp gider. Ateşe atılır, canından el çeker, kendisini yok eder. Kınayıcı ulu pervâne, "işte şem'den yalnız onun haberi var"der. Hikaye, "candan da, cisminden de biha her olmadıkça nasıl olur da canandan haberdar olursun?" denilerek biter.

Attâr, aynı konuyu başka bir yerde de işler¹. Burada hikaye şu şekilde nakledilir: Bütün uçan kuşlar, pervânenin yanıp yakındığını görürler ve hep birden: "Ey zayıf pervâne, ne zamana kadar tatlı canımla oynayacaksın?" derler. "Şem'e kavuşamayacağına göre, bilgisizce canımı verme" demeleri üzerine, pervâne üzülür ve "ona kavuşmasam da, arıyor soruyorum" diye cevap verir.

1.2.1.2. Bûstân

Eserin adı : Bûstân

Yazarı : Sa'dî-i şîrâzî (öl. 1292)²

Sa'dî, tanınmış eserinin üçüncü babının sonunda bulunan ve 50 beyit olan hikâyede, şem ile pervâne arasındaki ilişkiye yer vermiştir³. Burada pervânenin seme karşı duyduğu samimi sevgi anlatılır.

Münazara tarzında geçen hikaye, kınayıcı bir kimsenin pervâneye: "Ümitsiz bir yolda yürüme, git de kendine göre bir sevgili bul. Sen kim, şem'e aşık olmak kim?" demesiyle başlar. Pervâne de "yansam ne çıkar? Benim gönlümde öyle bir ateş var ki, şem'in şulesi onun yanında adeta gül olur. Yanmaya niçin can atıyorum, biliyor musun: Çünkü sevgili varken, ben olmasam da olur. Âşığının maşuğunun yambaşında ölmesi gerekir. Doğrusu da budur" diyerek cevap verir⁴.

Sa'dî daha sonra şem ile pervânenin münazarasına geçer. Pervâne, şem'e "Ben âşığının yansam da yaraşır. Fakat sen niçin ağlayıp yamyorsun"der. Şem de pervâneye "ah zavallı âşığım. Benim de güzel bir sevgilim vardı. Ben de ondan ayrıldım, ateş başıma çıktı" diyerek cevap verir⁵.

Sa'dî, münazarayı "sevgilin seni öldürdüğü zaman kurtulacaksın. Aşkın sonu

¹ Şeyh Feridüddin muhammed Attâr-ı Nişâbüri, *Mantıku't Tayr*, s. 232 v.d.

² Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İA, "Sa'dî" mad. s. 36 v.dd.

³ Şeyh Müslihüddin Sa'dî-i Şîrâzî, *Sa'dî-nâme yâ Bûstân*, (Neş. İsmail Emîrhizî), Tahran 1317, hş., s. 125-128.

⁴ Şeyh Müslihüddin Sa'dî-i Şîrâzî, a.g.e., s. 125 v.d.

⁵ Şeyh Müslihüddin Sa'dî-i Şîrâzî, a.g.e., s. 126 v.d.

budur. Bir kere baştan geçen insan, başına taş ve ok yağmuru yağsa da, dileğinden el çekmez" diyerek bitirir¹.

1.2.1.3. Muhabbet-nâme

Eserin adı : Muhabbet-nâme

Yazarı : İmadüddin Fakîh-i Kirmânî (öl. 1371)²

İmadüddin Fakîh-i Kirmânî'nin hamsesini oluşturan beş mesnevîden biri olan Muhabbet-nâme veya Muhabbet-nâme-i Sâhib-dilân isimli ve sekiz babdan meydana gelen tasavvufî mesnevîsinin altıncı babı, şem ü pervâne arasındaki ilişkiye aittir. Altıncı bab "Münâzara-i Şem ü Pervâne" başlığında olup 75 beyitten meydana gelmiştir³. Hezec bahrinin "mefâilün mefâilün feülün" vezniyle yazılan mesnevînin tercümesi yapılan bir doçentlik çalışmasında verilmiştir⁴.

1.2.1.4. Dîvân

Eserin adı : Dîvân

Yazarı : Nâsır-ı Buhârâî (öl. 1379-1388 arası)⁵

Kaside ve gazel şairi olarak tanınan Nâsır-ı Buhârâî, Dîvanı'nın içerisinde "Hikâyet" başlığı altında, 20 beyit içerisinde şem ile pervâne arasındaki ilişkiyi işlemiştir⁶.

Münazara tarzında yazılan hikâye, bir kimsenin pervâneye "aşkıta güçlük çekiyorum. Buna çare bulmalısın. Bana aşkın yolunu anlat. Aşıkların bu yoldaki ustalıkları nedir?" diye sormasıyla başlar⁷. Pervâne de o kişiye gece olunca gelmesini söyler. Gece olur, hizmetçi gelir ve şem'i (mumu) yakar. Bir pervâne gelerek mumun etrafında döner. Sonra da onun çağrısı üzerine de kendini ateşe atar ve yanar. Derinden gelen bir sesin "ey gönlü uyanık işte aşk yolu budur" demesiyle hikâye biter⁸.

¹ Şeyh Müslîhüddin Sa'dî-i Şîrâzî, *Sa'dî-nâme yâ Bûstân*, s. 127.

² Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zebîhullah Safa, *Târîh-i Edebiyat der İnan*, c. IV, s. 333-342.

³ Süleymaniye Ktp. Ayasofya K. 4131, v. 45^a-47^a

⁴ Mürsel Öztürk, *İnan Edebiyatında Münazara* (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ank. Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak., Ank. 1982, s. 126-129.

⁵ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zebîhullah Safâ, a.g.e., c. III/2, s. 995-1003.

⁶ *Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâî* (Neş. Mehdi Dirahşân), Tahran 1353 hş., s. 428-429.

⁷ *Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâî*, s. 428.

⁸ *Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâî*, s. 429.

1.2.1.5. Dîvân

Eserin adı : Dîvân

Yazarı : Kâsım-ı Envâr (öl. 1433)¹

XV. yüzyılın ünlü mutasavvıf şairi Seyyid Kâsım-ı Envâr da Külliyatı içerisinde Şem ü Pervâne konusuna yer vermiştir. Remel bahrinde yazdığı "el-Hikâye fi Kemâli'l-Aşk ve'l-tevhîd" başlıklı ve 38 beyitlik mesnevîsinde, münazara tarzından faydalanarak, şem ile pervâne ve şem ile ateşi konuşturmuş; İlahî aşkı ve gerçeklerini anlatarak, varlık iddiasında bulunmanın kötü olacağını, biz ve ben demenin tehlikeli sözler olup imanı yok edebileceğini ve İlahî kavuşmanın sevgilide yok olmakla mümkün olacağını dile getirmiştir².

Şem ile Pervânenin karşılıklı konuşmaları, Pervânenin Şem'e "her gece niçin sabahlara kadar yanıp yakılarak gözyaşı döküyorsun" demesiyle başlar³. Şem de "gönlümde ayrılık derdi vardır. Işığımı, sevgilimi arayıp bulma ümidiyle yakıyorum" diyerek Pervâne'ye cevap verir. Şem'in bu sözlerinden etkilenen Pervâne heyecanının etkisiyle de, büyük bir iştiaqla kendini ateşe atar ve onun varlığında yok olur. Bunun üzerine Şem, "varlığımdan utanıyorum. Pervâne gibi yok olmak istiyorum" diyerek ateşe seslenir. Ateş de Şem'e "gerçek âşık olan Pervâne varlığından korkmadı ve kendi canını sevgilisinin önünde feda etti. sonunda da sevgilisiyle bütünleşerek arzusuna kavuştu" diyerek cevap verir. Böylece Şem, topluluk içinde kendisini ifşa ettiğinden dolayı arzusuna kavuşamaz⁴.

1.2.2. Bağımsız Bir Eser Olarak Yazılan Şem ü Pervâne Mesnevîleri

Önceleri Şem ile Pervâne kelimeleri, gazellerde âşık-maşûk ilişkileri içerisinde ele alınmış, sonra da her hangi bir eser içerisinde mesnevî nazım şekliyle, özellikle de münazara tarzında yazılarak, Pervânenin Şem'e karşı duyduğu aşk ve bu aşk uğrunda kendisini ateşe atarak canını feda etmesi işlenmiştir. Daha sonra da (her halde şairler tarafından çok beğenilmiş olacak ki) bazı şairler de ayrı bir eser olarak "Şem ü Pervâne" mesnevîleri kaleme almışlardır. İlerde de görüleceği gibi kaleme alınan bu mesnevîlerin bazıları günümüze kadar ulaşamamıştır.

Aşağıda isimleri yazılan şairlerin bağımsız Şem ü Pervâne yazdıkları bilinmekte olup, bunların eserleri bugün elimizdedir:

¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zebihullah Safâ, *Tarih-i Edebiyat der İrân*, c. IV, s. 1429-1430.

² *Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr*, (Neş. Sa'id-i Nefisi), Tahran 1337 hş., s. 381-382.

³ *Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr*, s. 381.

⁴ *Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr*, s. 382.

1.2.2.1. H^vacû-yı Kirmânî

XIV. yüzyılın ünlü gazel şairi olan H^vacû-yı Kirmânî (öl. 1352), tesbit edebildiğimiz kadarıyla günümüze kadar gelebilen ilk bağımsız Şem ü Pervâne eseri yazan şairdir. Hâcû'nun Şem ü Pervâne'si mensur olup, araya manzum parçalar da sıkıştırılmış bir risâledir. Bu eser, Hâcû-yı Kirmânî'ye ait külliyatlar yazmaları¹ içinde sadece birisinde mevcuttur. Bu külliyat, Tahran Senâ Kütüphanesi'nde 352 numarada kayıtlıdır². Külliyat'ın 210b-226a sayfaları arasında bulunan eser, "Risâle el-Şem' ve'l-Pervâne" başlığını taşır³.

Diğer Şem ü Pervâne mesnevîleriyle konu benzerliği taşımayan bu kısa eserde şair, o zamana kadar nazım ve nesirde kullanılan gelen edebî mazmunları, secilî ifadelerle yer vererek işlemiş ve bir bakıma Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 1292)'nin Gülîstân'ını taklid etmiştir. Farsça bir ibarenin ardından, secî teşkil edecek şekilde bir başka Farsça ibare veya Arapça âyet ve ibare getirmiş, araya çeşitli vezinlerde Farsça ve Arapça beyitler serpiştirmiş, böylece bu alanda hünerini göstermek istemiştir⁴.

1.2.2.2. Fehmî

Hayatı hakkında şimdiye kadar her hangi bir bilgi elde edemediğimiz Fehmî'nin kim olduğunu bilemiyoruz. Elimizde bulunan ve 1486 yılında Osmanlı hükümdarı II. Bayezîd (öl. 1512) adına yazdığı Şem ü Pervâne isimli eserinde hayatını aydınlatacak bir bilgi de yoktur.

Fehmî'nin bilinen tek eseri Şem ü Pervâne isimli mesnevîdir. Eser tek nüsha olup, Süleymâniye Kütüphanesi Fatih kısmında 4002 numarada kayıtlıdır. Bu mesnevî hakkında ileriki sayfalarda ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.2.2.3. Ehlî-i Şîrâzî

XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ünlü bir şairdir. Gençliğinde Sultan Hüseyin Baykara (öl. 1524) ve Akkoyunlu Sultan Yakup (öl. 1491)'un da sarayında bulunarak, adı geçen kişilerden itibar görmüştür. Ehlî-i Şîrâzî 1535 yılında Şîrâz'da ölmüştür. Şem ü Pervâne'den başka Sîhr-i Helâl mesnevîsi ve Divanı vardır⁵. Ehlî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsi hakkında ilerideki

¹ Ahmed Munzevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Hattî-i Fârsî*, c. III, Tahran 1348 h.ş., s. 1857-1858.

² Ahmed Munzevî, a.g.e., c. III, s. 1858.

³ Mehmet Kanar, *Fehmî ve Şebisterî'den Şem ve Pervâne*, İst. 1995, s. 31.

⁴ Mehmet Kanar, a.g.e. s. 33.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî*, (Neş. Hâmid-i Rabbânî), Tahran 1344 h.ş., mukaddime, s. 3-15; Rîzâzâde Şafak, *Târih-i Edebiyât-ı İrân*, s. 573-574.

sayfalarda ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.2.2.4. Şeyh Abdullah-ı Şebüsterî-i Niyâzî

Ünlü mutasavvıf Şeyh Mahmud-ı Şebüsterî (öl. 1320)'nin torunudur. İlk tahsilini Şebüster'de yaptıktan sonra, tahsilini ilerletmek için bazı şehirler dolaşmış ve 1520 yılında Anadolu'ya gelmiştir. Şair, Yavuz Sultan Selim (öl. 1520)'in takdirini kazanmış, O'nun adına eserler yazmıştır. İstanbul'da Abdullah Niyâzî Efendi adıyla bilinen şair, Kanuni Sultan Süleyman (öl. 1566) adına kasideler de kaleme almıştır. Şebüsterî 1529 yılında İstanbul'da ölmüştür¹. Şairin Şem ü Pervâne eseriyle ilgili bilgiler ileride zikredilecektir.

1.2.2.5. Zamîrî-i Hemedânî

XVII. yüzyıl şairlerinden olup, hayatının büyük bir kısmını Hemedân'da geçirdiği için Hemedânî nisbesiyle tanınmıştır. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Nâhîd ü Behrâm ve Asmân u Zemîn adlı mesnevîleri olan Hemedânî 1628 yılında Hemedan'da ölmüştür².

Zamîrî-i Hemedânî'nin yazmış olduğu Şem ü Pervâne isimli mesnevîsi, Bombay Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir mecmuanın içerisinde yer almaktadır. Remel bahrinde yazılan mesnevî oldukça kısadır³.

1.2.2.6. Vâsîf-ı İrânî

XVII. yüzyıl şairlerindedir. Tam adı Mirzâ Muhammed Emîn-i Yazdî'dir. Hindistan'da yaşamış ve orada 1658 yılında vefat etmiştir. Divan'ı ve dinî içerikli eserleri vardır. Elimiz de bulunan Şem ü Pervâne mesnevîsinin konusu, akıllı birisi ile deli arasındaki münazaradır. Hayalî bir münazara olan bu eser basılmıştır⁴.

1.2.3. Kaynaklarda Belirtilen ve Elimize Geçmeyen Şem ü Pervâne Mesnevîleri

Kaynaklarda aşağıda isimleri belirtilen şairlerin bağımsız Şem ü Pervâne

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Muhammed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Azerbaycan*, Tahran 1314, hş., s. 266-267; Sa'îd Nefîsî, *Tarih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-i Farsi*, c. II, s. 790; Taşköprüzâde İsmâmeddin Ahmed, *Şakâ'ikü'n-Numâniye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye*, (Neş. Ahmed Suphi Fırat), İst. 1985, s. 457-458; Muhammed Emin Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı* (Ter. Mehmet Kanar), İst. 1995, s. 182.

² Emîn Ahmed-i Râzî, *Heft İklim* (Neş. Cevâd-ı Fazıl), c. II, Tahran tsz., s. 564; Katib Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, (Neş. Şerefeddin Yalçınkaya-Kilisli Rifat Bilge), c. II, İst. 1972, s. 1064.

³ Mehmet Kanar, *Fehmî ve Şebüsterî'den Şem ü Pervâne*, s. 28.

⁴ Mehmet Kanar, a.g.e., s. 47.

mesnevileri yazdıkları kayıtlıdır. Fakat bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyip, sadece isimleri belirtildiği için, mesnevilerin günümüze kadar gelip gelmediği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ayrıca yazma nüshalarına da tesadüf edemedik.

1.2.3.1. Hayrânî-i Hemedânî

XV. yüzyıl şairlerinden olup, Kum şehrinde doğmuştur. Hemedan şehrine yerleştiğinden dolayı Hemedânî nisbesini almıştır. Güçlü bir hafızaya sahip olan Hemedânî 1497 yılında ölmüştür. Münazara tarzında yazdığı Şem ü Pervâne'den başka yine münazara tarzında kaleme aldığı Âsmân u Zemîn ve Sîh ü Murg mesnevilerinin yanında Behrâm u Nâhid mesnevîsi de vardır¹.

1.2.3.2. Emir Eminüddin Nezlebâdî

XV. yüzyıl şairlerindedir. Emîn mahlâsıyla şiirler yazmıştır. Zarif ve güzel yaratılışlı olduğu söylenen Nezlebâdî'nin Misbâhü'l-Kulûb adını verdiği tasavvufî Şem ü Pervâne eserinden başka, Salvettü'l-Tâlibîn, Akl u Aşk ve Feth ü Fütûh isimli mesnevîleri vardır².

1.2.3.3. Mevlânâ Rûhî-i Horâsânî

XVI. yüzyıl şairlerindedir. Molla Câmî (öl. 1492)'nin öğrencisidir. Münazara tarzında Şem ü Pervâne ve Gül ü Bülbül isimli mesnevîleri vardır³.

1.2.3.4. Mevlânâ Hâkî-i Belhî

XVI. yüzyıl şairlerinden olup Hâkî ve Sürûşî mahlâsıyla şiirler yazmıştır. Derviş-meşrep birisi olan Hâkî-i Belhî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsinden başka, beş mesnevîsi, dört divanı ve fıkıhla ilgili risâleleri vardır⁴.

1.2.3.5. Kemaleddin Taşkendi

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Taşkendi'nin hayatı hakkında bilgiler yok denecek kadar azdır. Mutasavvıf bir şair olduğu tahmin edilen yazarın sadece Şem ü Pervâne isimli bir eseri vardır⁵.

¹ Sa'id Nefisi, *Tarih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî*, c. I, s. 510.

² Sa'id Nefisi, a.g.e., s. 304; Devletşâh-ı Semerkandî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* (Neş. Muhammed-i Abbâsî), Tahran 1337 hş., s. 508 v.d.; Mevlânâ Muhammed Sabâ, *Tezkire-i Rûz u Rûşen*, (Neş. Muhammed Hüseyin Ruknzâde-i Ademiyet), Tahran 1343 hş., s. 82.

³ Sa'id Nefisi, a.g.e., s. 344; Mevlânâ Muhammed Sabâ, a.g.e., s. 316.

⁴ Sa'id Nefisi, a.g.e., s. 587.

⁵ Sa'id Nefisi, a.g.e., s. 625; Mevlânâ Muhammed Sabâ, a.g.e., s. 682.

1.2.3.6. Akilhân-ı Râzî

XVII. yüzyılın tanınmış Hind şairlerindedir. İyi bir eğitim görmüştür. Şah Cihân'ın üçüncü oğlu Evrenzib-i Alemgîr (öl. 1707) döneminde resmî görevlerde bulunmuş ve uzun bir süre Delhî valiliği yaptıktan sonra 1696'da Delhî'de ölmüştür. Şairin bir kaç mensur eseri yanında Mihr ü Mâh ve Şem ü Pervâne mesnevîleri vardır¹.

1.3. TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVİLERİ

Konunun kaynağı ve ilk çıkış noktası olarak Fars edebiyatında yazılan Şem ü Pervâne mesnevîleri, Türk şairlerinin de ilgisini çekmiştir. Ortak bir medeniyetin temsilcileri olarak Türk şairleri, kendilerinden önce Farsça kaleme alınmış şairlerin Şem ü Pervânelerinden etkilenerek, aynı tarz ve bağımsız olarak Türkçe Şem ü Pervâne mesnevîleri yazmışlardır. Böylece Fars ve Türk şairlerinin yazmış oldukları Şem ü Pervâne'ler Fars ve Türk edebiyatlarında klâsik mesnevî konusu olmuştur. Türk edebiyatında Şem ü Pervâne yazan şairler şunlardır:

1.3.1. Zâtî

Bu çalışmanın konusu Zâtî ve ünlü eseri Şem ü Pervâne olduğundan dolayı; hayatı, eserleri ve mesnevîsi hakkında bilgi, ilgili yerlerde ayrıntılı bir şekilde verilecektir.

1.3.2. Lâmi'î Çelebi

XVI. yüzyıl Türk edebiyatının tanınmış mutasavvif şairlerinden olan Lâmi'î Çelebi, 1472'de Bursa'da doğmuştur. Asıl adı Mahmud olup, II. Bayezid devri (1447-1512) Hazine Defterdarlarından Osman Çelebi'nin oğludur. Şair, Bursa'da medrese öğrenimini tamamladıktan sonra, tanınmış Nakşî şeyhi Emir Buhârî'nin tesirinden kalarak, tasavvufa yönelmiş ve şeyhliğe kadar yükselmiştir. Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) şöret bulan Lâmi'î, özellikle Kanunî devrinde (1520-1566) padişahın ve devletin ileri gelenlerinin teşvikiyle otuza ulaşan çeviriler yapmış, telîf eserler meydana getirmiştir. Hayatı boyunca resmî görev kabul etmeyen Lâmi'î eserlerinden elde ettiği gelire geçimini sağlamıştır. Şair, hayatının tamamını geçirdiği Bursa'da 1532 yılında ölmüştür². İlahî aşk konulu Şem ü

¹ Harmann Ethe, *Târîh-i Edebiyât-ı Fârsî*, s. 94; Mehmet Kanar, *Fehmî ve Şebüsteri'den Şem ü Pervâne*, s. 28 v.d.

² Lâmi'î Çelebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Latifi, *Tezkire-i Latifi*, (Haz. Mustafa İsen), Ank. 1990, s. 280-283; Sehî Bey, *Tezkire "Heşt Behişt"*, (Haz. Mustafa İsen), İst. 1980, s. 103-105; Günay Kut, *"Lâmi'î Çelebi and His Works"*, *Journal of Near Eastern Studies*, Volume 35, number 2, 1976, s. 73-93.

Pervâne mesnevîleri bölümünde, Lâmi'nin Şem ü Pervâne mesnevîsi hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.3.3. Mu'idi

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Mu'idi, Kalkandelen (Tetova) kasabasında doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Medrese öğrenimini tamamlayıp Kazasker Mirim Çelebi'den mülâzım almıştır. Daha sonra ilmi çalışmalarını terk edip Hacca gitmiş ve dönüşde Mısır'da kalmış ve orada Beytü'l-Mâl kâtibi olmuştur. Bu görevdeyken Mısır'da 1586 yılında ölmüştür. Mu'idi'nin Türkçe hamsesi olduğu söylenmekte, bunları Nizâmî (öl. 1203)'ye nazire olarak yazdığı belirtilmektedir. Vâmık u Azrâ, Şem ü Pervâne, Gül ü Nevrûz, Hüsrev ü Şîrîn ve Divan'ı eserleridir¹. Şem ü Pervâne mesnevîsi hakkında, ileride İlahî aşk konulu Şem ü Pervâne'ler bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.3.4. Feyzî Çelebi

Feyzi Çelebi'nin hayatı hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır. Mesnevîsinde belirttiğine göre mahlâsı Feyzî, ünvanı Çelebi'dir. Asıl adı, kimliği, almış olduğu eğitim, ölümü ve benzeri konular hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Şem ü Pervâne mesnevîsini Osmanlı hükümdarı I. Ahmed (öl. 1614) zamanında yazıp, Niğbolu mutasarrıfı Tiryaki Mehmet Paşa'ya sunduğu doğru ise, Feyzi'nin XVII. yüzyılda yaşadığını söyleyebiliriz². Feyzi Çelebi'nin Şem ü Pervâne mesnevîsinden başka Divançe'si de vardır³.

1.4. İLAHÎ AŞK KONULU ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVÎLERİ

Mum ile onun etrafında dönerek, yorgun düşen ve sonunda mumun alevinde ölen pervânenin realist hikâyesi, Şem ü Pervâne mesnevîlerinin konusu olmuştur.

Kimi şair duygu ve düşünce dünyasında kendini pervâne yani âşık yerine, şem'i de maşuk yerine koyarak, pervânenin şem'in etrafında dönmesini; aşığın, maşuğun etrafında dolaşmasıyla ifade etmiştir. Bazı şairler de tek bir ışığın etrafında dönen ve kendini yakıp yok eden pervâneyi vahdet yolundaki dervişin yok oluşuna benzetmiş; şem'i yani ışığı, İlahî aşk, pervâneyi de bu aşka kendini

¹ Sehi Bey, *Tezkire "Heşt Behişt"*, s. 229; Latifi, *Tezkire*, s. 189; Katip çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, c. II, s. 1506 ; E.J.M. Gibb, a.g.e., c. III s. 160; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1980, s. 388; *Büyük Türk Klasikleri, (Ötüken-Söğüt)*, c. IV, İst. 1986, s. 46.

² Feyzî Çelebi, *Şem ü Pervane*, s. 1-4.

³ *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Neş. Haluk İpekten ve Diğerleri), Ank. 1988, s. 149.

kaptırarak yanan kavru lan salık olarak tasavvur etmiştir.

Böylece Şem ile Pervânenin bu hikâyesi değişik şekillerde ele alınmış ve klâsik bir mesnevî konusu olmuştur. Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervâne mesnevîleri genellikle tasavvufî manada ele alınmış veya tasavvufî bir hava verilmeye çalışılarak işlenmiştir.

1.4.1. Özetleri

Fars ve Türk edebiyatlarında İlahî aşk konusunda yazılmış mesnevîler ve özetleri aşağıda yazılıdır:

1.4.1.1. Fehmî'nin Şem ü Pervâne'si

Mesnevî 1486 yılında II. Bayezid adına, hezec bahrinin "mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün" kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevînin bugüne kadar tesbit edilebilen iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Fatih 4002 ve Kadızâde Mehmed Efendi 415 numaralarda kayıtlıdır.

Mesnevînin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir* :

Risâle-i Şem ü Pervâne

Tevhîd, 15 beyit (v. 1a, str. 1)

Na't (Peygamber hakkında), 13 beyit (v.2b, str. 1)

Medhiye (II. Bayezid hakkında), 16 beyit (v. 3a, str. 6)

Münâcât, 16 beyit (v.4a, str. 6)

Sebeb-i Te'lif

a. Bu başlık 32 beyittir (v. 5a, str.5)

b. Özeti

1. Bir gece şair hü zünle otururken, ansızın kapı açılır ve içeri bir pervâne girer.

2. Pervâne şairin etrafında döner ve önüne düşer.

3. Şem'den ayrı kaldığını, bu ayrılığa dayanamayacağını söyler ve bayılır.

4. Kendine gelince; Pervâne, gece rüyada Şem'in yüzünü gördüğünü ve aşık olduğunu söyler.

5. Uyandığında, Şem'i göremeyince, onu aramak için evden dışarı çıktığını ve uzaktan bir ışık gördüğünü, neticede buraya kadar geldiğini, şaire söyler.

* Mesnevîdeki başlıklar Türkçeye tercüme edilerek verildi ve Süleymaniye Ktb. Fatih Kısmı nr 4002'deki nüsha esas alındı

6. Pervâne, şaire adının ne olduğunu, burada ne yaptığını sorar.

Pervâne'ye Cevap

a. Bu başlık 10 beyittir (v. 7a, str. 2)

b. Özeti

1. Şair, Pervâne'ye "Ben sırdaşım madem aşktan bahsediyorsun, yaklaş" der.

2. "Kimsin? Nereden geliyorsun? Pervâneye benziyorsun, fakat Hüma'sın" der.

3. "Yüzün sararmış, aşktan dolayı derdli olduğun belli, aşk dışında rehber arama, zira aşksız bir yere ulaşamazsın."

4. "Şem'e kavuşmak istiyorsan, cemali arzuluyorsan bu yolda canını ve gönlünü feda et ve adil şahın sarayına git" der.

Şahın ve Sarayının Tarifi

a. Bu başlık 12 beyittir (v. 7b, str. 4)

Şâh Kıssası

a. Bu başlık 38 beyittir (v. 8a, str. 7)

Lâfife

a. Bu başlık 14 beyittir (v. 10b str. 2)

Pervâne'nin Şem'i Araması

a. Bu başlık 14 beyittir (v. 11a, str. 8)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'i arzular ve O'nu aramaya başlar.

2. Şaşkın ve hüznülüdür. Memleketinden ve dostlarından ayrı kalmıştır.

3. Şem'in hayali ile kendinden geçmiş, gece ile gündüzü bir olmuştur.

Ayrılık Gecesi

a. Bu başlık 10 beyittir (v. 12a, str. 5)

b. Özeti

1. Uzun gecenin (şeb-i yeldanın) tasviri yapılır.

2. Pervâne'nin hüznülü bir şekilde, yalnız başına dolaşması anlatılır.

Pervâne'nin Nesîm'e Şem'in Yerini Sorması

a. Bu başlık 42 beyittir (v. 12b, str 7)

b. Özeti

1. Pervâne, Nesîme Şem'i sorar ve ondan yardım talep eder.
2. Nesîm, Pervâne'ye yardım eder.
3. Birlikte Şem'i aramaya başlarlar.
4. Pervâne, Nesîm'le birlikte Şem'in bulunduğu saraya varırlar.

Nesîm'in Çatıya Çıkması ve Pervâne'nin Camdan İçeri Bakması

a. Bu başlık 41 beyittir (v. 15a, str. 5)

b. Özeti

1. Pervâne ile Nesîm Şem'in sarayına gelip, sarayın çatısı üzerine yerleşirler.
2. Pervâne, camdan içeri bakar, bir şey göremez.
3. Nesîm, pervâne'ye "sarayda benim tanıdığım, senin de içeri girme iznin yok"der.
4. O sırada iğne deliği misali ışık süzülen bir yarık görürler.
5. Pervâne, yarıktan içeri bakar ve Şem'i görür. Kendinden geçer ve bayılır.
6. Nesîm, Pervâne'yi kucağına alarak çatıdan aşağıya indirir ve sarayın kilerine götürür.
7. Pervâne'yi saray kilerinin bir köşesine bırakan Nesîm, O'nu ayıltmak için gülsuyu ile misk bulmaya gider.
8. Bulduğu gülsuyu ile miski bir şişe içerisinde karıştırarak, Pervâne'nin burnuna sürer.
9. Bunun üzerine Pervâne, kendine gelir, gözlerini açar ve şaşkın bir vaziyette etrafına bakar.

Kiler ve Sakinlerinin Vasfı

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 17b, str. 2)

b. Özeti

1. Pervâne, Nesîm'e "Burası neresi? Buraya nasıl geldim?" diye sorar.
2. Nesîm, Pervâne'ye bulunduğu yerin Şem'in sarayının kileri olduğunu, buraya sığınanın arzu ve muradına nail olacağını, Cennete ulaşacağını söyler.
3. Yine Nesîm, Pervâne'ye "Burada otur. Bekle. Belki Şem'in Meşşâtesi gelebilir. Derdini ona söyler, bir çare bulabilirsin"der.

4. Nesîm, Pervâne'ye tekrar: "Meşşâte, senin ızdırabından haberdar olursa, haline acır, merhamet eder ve Şem'den sana bir nişan verir, böylece üzüntüden kurtulursun" der.

5. Nesîm, Pervâne'ye nasihata devam eder ve şöyle der: "Adil şahın (Şem'in) sarayı, muradının hasıl olduğu yerdir. Sen kendi ihtiyacını o saraya götür. Oradan kimse mahrum olmamıştır. Her diyardan saraya, dostlar gelirler ve bu kapıdan çıkış yolu bulurlar."

Nesîm'in Öğütü

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 18b, str 8)

b. Özeti

1. Nesîm, Pervâne'ye öğütte bulunur ve bu öğütü tutması için Şem'in üzerine yemin ettirir.

2. Pervâne'ye "Burası mübarek yerdir. Sen mesut ol, ben de buradan ayrılalım"der.

3. Nesîm, konuşmasına şöyle devam eder: "Benim huzurum yoktur. Diyardan diyara avare avare dolaşırım. Bir dost kokusu bulmak ümidi ile, gecemle gündüzüm aramakla geçer. Bazan muğların hizmetçisi, bazan da bağ kapısının bekçisiyim"

4. Nesîm, Pervâne'ye: "Seher vaktinin habercisiyim. Bana ulaşamayan kimselere koşarak giderim. Âşıklar yolunun Hızır'ıyım. Gece, gündüz onlardan haberdar olurum. Yusuf'tan Yâkûb'un yönüne koku götürürüm" dedikten sonra oradan ayrılması için müsaade ister.

Pervâne'nin Nesîm'den Özür Dilemesi

a. Bu başlık 34 beyittir (v. 19b, str. 8)

b. Özeti

1. Pervâne, Nesîm'in bu sözlerini işitince üzüldü, hastalanır.

2. Nesîm, Pervâne'ye veda eder, bir müddet birbirleriyle kucaklaşırlar, sonra da pencereden çıkıp gider.

3. Pervâne, üzüldü ve mahsunlaşır.

4. Sabah oluncaya kadar Şem'in kilerinde kalır.

5. Sabahleyin, elinde altın bir buhurdan ile kapıyı hizmetçi (Meşşâte) açar ve içeri girer.

6. Meşşâte'nin önünde bir elinde şamdan, diğer elinde makas bulunan bir

genç de içeri girer. Genç, makası koyduktan sonra dışarı çıkar.

7. Uykusuz olan Meşşâte, Şem'in kürsüsüne başını koyup uykuya dalar.

Pervâne'nin Meşşâte'yi Uyurken Görmesi ve Onun Yanına Gitmesi

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 21b, str. 7)

1. Gece Şem'in hizmetinde bulunan Meşşâte, genellikle gündüzleri uyurdu.
2. Pervâne, gizlendiği köşeden başını uzatır ve Meşşâte'ye bakar.
3. Onun uyuduğunu görünce, Pervâne, Meşşâte'nin uykusunun sevab olduğunu anlar.
4. Bulunduğu yerden çıkar ve Meşşâte'nin ayağının toprağına yüzünü sürer, göztünü öper.

Meşşâte Uyanınca Pervâne'yi Ayağının Dibinde Görmesi

a. Bu bölüm 21 beyittir (v. 22b, str 7)

b. Özeti

1. Meşşâte uyanınca, ayağının dibinde Pervâne'yi görür.
2. Pervâne'yi bir köle gibi başını yere koymuş ve ayağını öper bir durumda görür.
3. Meşşâte, göz altından Pervâne'ye bakar, onun âşık ve garip birisi olduğunu anlar.
4. Meşşâte, Pervâne'nin âşık olduğunu, inlemesi ve sararmış yüzünden anlar.
5. Pervâne, Meşşâte'ye hizmet eder ve bu hizmetten dolayı Meşşâte utanır.
6. Meşşâte, Pervâne'nin yanına gelir, ona duada bulunur ve dost olduğunu söyler.
7. Sonra Meşşâte, Pervâne'ye: "Ey yâr! Ne işle meşgulsun? Kime visali arzuluyorsun? Buraya nereden geldin? Kimin ayrılık ateşinden ah ediyorsun? Nasıl gurbete düştün? Memleketinden nasıl ayrı kaldın?" diye bazı sorular sorar.

Pervâne'nin Meşşâte'ye Ayrılık ve Gurbete Düşmesini Anlatması

a. Bu başlık 27 beyittir (v. 24a, str. 2)

b. Özeti

1. Pervâne, Meşşâte'ye şöyle cevap verir: "Şam diyarımdanım. Adım Pervâne'dir. İstanbul'da garip düşmüşüm. Aşk derdiyle meşgulüm. Gündüzüm hicran ile, gecem inlemekle geçiyor. Gönüle huzur veren birine âşık olmuşum. İçime ondan bir ateş düştü. Onun ayrılığı ile yanmış, iştiağıyla şaşkına

dönmüşüm"

2. Pervâne, Meşşâte'ye: "O sevgili halimden haberdar değildir. Ona bu durumumu kim söyler "diye sorar.

3. Pervâne, Meşşâte'ye tekrar şöyle der: "Onun vasfını benden sorma! Onun kölesi olmuşum. Eğer adını ağzıma alırsam, ağzımın yanacağından korkarım."

4. Pervâne, Meşşâte'ye sevgilisinin adını, ima ve remiz yoluyla bir muamma ile açıklar.

Meşşâte'nin Muammayı Çözmesi

a. Bu başlık 24 beyittir (v. 25b, str. 3)

b. Özeti

1. Meşşâte, Pervâne'nin söylediği muammayı çözer ve kime âşık olduğunu anlar.

2. Meşşâte, Pervâne'nin sevgilisinin adının Şem olduğunu söyler.

3. Meşşâte, Şem'in vasıflarını Pervâne'ye anlatır.

4. Meşşâte, Pervâne'ye "Eğer sen, belâ arayıcı değilsen, onun aşkından vazgeç. Onun aşkını aklından çıkar, bu beladan sakın ve kaç!" diyerek onu caydırmaya çalışır.

Pervâne'nin Sabırsızlığı ve İnlemesi

a. Bu başlık 26 beyittir (v. 27a, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, Meşşâte'nin sözlerini işitince, kendini yerlere atar.

2. Pervâne, Meşşâte'nin ayağına kapanır ve ona şöyle der: "Ey derdimin mahremi, yaralı gönlüme merhamet et! Bu ateşle ne zamana kadar yanayım: Gündüzüm ayrılıkla, gecem aramakla geçiyor. Beni bu durumdan kurtar."

3. Pervâne, Meşşâte'ye Şem'in yanına gitmesini, Allah için gönül derdini söylemesini ister.

4. Ayrıca Meşşâte'den Şem'in yanına gittiğin de onun saçını taradığı sırada" bir misafir geldi ve yarım canını hediye getirmiş" demesini de ister.

Meşşâte'nin Pervâne'ye Acıması

a. Bu başlık 66 beyittir (v. 28b, str. 1)

b. Özeti

1. Meşşâte, Pervâne'nin durumuna üzülür.

2. Meşşâte, Pervâne'ye "uygun bir zaman olursa, derdini söyleyeceğine" dair söz verir.
3. Pervâne, Meşşâte'ye dua eder.
4. Gece olur ve Meşşâte Şem'in yanına gider.
5. Meşşâte, Şem'e övgü ve tazimde bulunur.
6. Meşşâte, Şem'in saçını tararken, aşkla ilgili hikâyeler anlatır.
7. Meşşâte, fırsatını bulup, Şem'e Pervâne adında bir âşığının geldiğini söyler.
8. Şem'den Pervâne'ye merhamet etmesini, ona yüzünü göstermesini ister.

Meşşâte'nin Konuşması Üzerine Şem'in Öfkelenmesi

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 32a, str. 5)

b. Özeti

1. Bu sözleri işiten Şem, Meşşâte'ye kızar, onu edepsizlik ve küstahlıkla suçlar.
2. Kibirlenerek, Pervâne'yi de küçümser ve onun hakkında şöyle konuşur: "O kim oluyor? Bana onun ismini söylüyorsun? O kendini ne zannediyor? Haremime yerleşmek istiyor? O kim ki benim bulunduğum yeri soruyor? O benim sevgimden nasıl bahseder?"
4. Şem, Meşşâte'ye: "Benim huzurumda ondan bahsetme, bana selâmını getirme, ona benden fayda gelmez" diyerek, Pervâne'yi semtinden sürmesini ister.
5. Bunun yanında da Meşşâte'den Pervâne'yi dövüp, ağlatmamasını ve küfredip, gönlünü incitmemesini ister.
6. Son olarak da, Meşşâte'ye "Pervâne'nin ömrünü boşuna zayi etmemesini, benim hayalimle yetinmesini" söyler.

Meşşâte'nin Üzülmesi ve Şem'den İzin İstemesi

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 33b, str. 8)

b. Özeti

1. Şem'den bu sözleri işiten Meşşâte, perişan olur ve söylediğine pişman olur.
2. Şem'den izin ister, oradan ayrılır ve Pervânenin bulunduğu yere gider.
3. Pervâne'ye: "Ey kötü huylu avcının tuzağına düşmüş olan" diyerek, konuşulanları ona aktarır.
4. Meşşâte, Pervâne'ye: "Eğer beni dost biliyorsan, bu hayalden vazgeç,

kendine başka bir sevgili bul" diyerek, ona Şem'den vazgeçmesini öğütler.

Sevgiliden Umutsuzluk Haberini Alırsan Pişman Olursun

- a. Bu başlık 19 beyittir (v. 35b, str. 2)
- b. Özeti
 1. Pervâne, Meşşâte'nin sözlerini işitince üzülür, ağlayıp inler ve dövünmeye başlar.
 2. Şem'i Allaha havale eder.
 3. Bulunduğu yere çöker ve kendi matemini tutar.
 4. Kendi kendine bahtının ve talihinin yaver gitmediğinden bahseder ve şikâyetinde bulunur.

Meşşâte'nin Öğüdü

- a. Bu başlık 33 beyittir (v. 36b, str. 4)
- b. Özeti
 1. Meşşâte, Pervâne'ye nasihatta bulunur.
 2. Sabretmekten başka bir şey olmadığını söyler
 3. Pervâne'ye "gül hikâyesi"ni anlatır.
 4. Gül hikâyesinden sonra Pervâne'ye "müsk hikâyesi"ni anlatır.
 5. Meşşâte, bu hikâyelerde gerçek âşığın nasıl olması gerektiğini anlatır.

Meşşâte'nin Pervâne'nin Elinden Tutması

- a. Bu başlık 36 beyittir (v. 38b, str. 2)
- b. Özeti
 1. Pervâne, Meşşâte'den hikâyeleri dinledikten sonra, tekrar ondan yardım ister.
 2. Meşşâte, Pervâne'ye acır ve tekrar yardım etmeye karar verir.
 3. Pervâne ile dostluğu daha da sağlamlaşan Meşşâte, bir köşede uykuya dalar. Pervâne ise durmadan ah çekerek, ağlar.
 4. Meşşâte, sabaha doğru Pervâne'nin ahlarından uyanır.
 5. Pervâne, Şem'in saçından bir tel alması için Meşşâte'ye yalvarır.

Meşşâte'nin Şem'in Yanına Gitmesi

- a. Bu başlık 49 beyittir (v. 40b, str. 3)
- b. Özeti

1. Pervâne'den ayrılan Meşşâte, Şem'in odasına hizmet etmek için girer.
2. Şem, Pervâne'yi hatırlar ve alaylı bir şekilde onun halini Meşşâte'den sorar
3. Meşşâte, Pervâne'nin perişan olduğunu, onu daha fazla üzmemesi gerektiğini söyler.
4. Şem, Meşşâte'den Pervâne hakkındaki sözleri işitince, Pervâne'ye acır.
5. Şem, Meşşâte'ye: "Kokum, ona yeter! Onun için saçımdan bir tel kopar ve parçalanmış gönlünü dik, gözyaşlarını dindir" der.
6. Meşşâte, Şem'in sözünden memnun kalır ve çok sevinir. Sabaha kadar Şem'e arkadaşlık eder.
7. Meşşâte, Şem'den sabah olunca izin ister ve Pervâne'nin yanına gider.
8. Pervâne, bütün gece uyumaz ve Meşşâte'nin yolunu gözler.

Meşşâte'nin Hediye Olarak Saç Getirmesi

- a. Bu başlık 55 beyittir (v. 43a, str. 8)
- b. Özeti
 1. Meşşâte, kapıdan içeri girer ve Pervâne sevinir.
 2. Pervâne, Şem'in saçının kokusunu hisseder.
 3. Pervâne sevincinden Meşşâte'nin ayağına kapanır ve Meşşâte, onu tutup kaldırır.
 4. Meşşâte, Pervâne'ye Şem'in saçının telini getirdiği müjdesini verir.
 5. Meşşâte, Şem'in saçının telini gösterir ve Pervâne onu eline alır, öper, sararmış yüzüne sürer ve sevinçten ağlar.
 6. Meşşâte, Şem'in saçının telini tutar ve Pervâne'nin boynuna asar.
 7. Sonra Pervâne'ye "ûd hikâyesi"ni anlatır.
 8. Akşam olup da, Meşşâte, Şem'in yanına gideceği sırada, Pervâne de onunla birlikte gitmek ister.
 9. Meşşâte, Pervâne'ye: "İzin almadan seni oraya götürmek hoş olmaz!" der.
 10. Meşşâte, Pervâne'nin isteğini Şem'e bildireceğini söyler ve oradan ayrılır.

Meşşâte'nin Şem'in Meclisine Gitmesi

- a. Bu başlık 66 beyittir. (v.46b, str.1)
- b. Özeti
 1. Meşşâte, Pervâne'nin isteğini Şem'in kabul etmesi için Allaha yalvarır. Sonra da Şem'in huzuruna çıkar.

2. Meşşâte, Şem'e şunları söyler: "Pervâne'ye senin saçından bir tel götürdüm, onun sevdası daha da arttı zülfünün teli onu cezbedi. Ayrılığından dolayı ölmek üzere. Onun ölmesi sana ne kazandırır?"

3. Meşşâte, Şem'e bu sözleri söyledikten sonra, ona Hz. İbrahim kıssasını anlatır.

4. Bu sözleri işiten Şem, memnun olur.

5. Meşşâte'ye: "Sabaha kadar otur ve bana aşktan bahset" der.

6. Şem, Meşşâte'ye kendisinin de aşkın cezbesine gönlünü kaptırıldığını söyler ve ağlamaya başlar. Ateşi yükselir, dudağı uçuklar.

7. Meşşâte, Şem'in bu halini görünce, Pervâne'yi unuttur.

8. Şem, aşk ateşiyle sabaha kadar yanar.

9. Sabah olunca Şem, Meşşâte'ye: "Senden saklayamam. Bana âşık olana, âşık olmuşum. Yüzünü görmemiş olsam da, hayali aklımdan hiç çıkmıyor. Benden selâm söyle ona! kendisi ile akşama kadar otur. Akşam olunca da meclisine getir." der.

Meşşâte'nin Pervâne'ye Haber Getirmesi

a. Bu başlık 45 beyittir (v. 50a, str. 5)

b. Özeti

1. Sabah olunca Meşşâte, Pervâne'nin yanına gider.

2. Meşşâte'nin geldiğini gören Pervâne, ona hürmet eder ve ikramda bulunur.

3. Meşşâte, Pervâne'yi yanına çağırır ve ona: "Artık dertler yok olacak, hicran sona erecek. Senin, uğruna canını verdiğin kişi senin âşığın oldu. O, sana âşık, sen ona âşık. Sevdiğin, seni visale çağırdı, sana ziyafet vermek istiyor" der.

4. Pervâne, bu sözleri işitince, o sözlere inanamaz.

5. Meşşâte, Şem'in üzerine yemin eder.

6. Pervâne, Meşşâte'ye teşekkür eder ve duada bulunur.

7. O gün, iki can dostu mesut ve bahtiyar olurlar.

Meşşâte'nin Habercisinin Gelmesi

a. Bu başlık 39 beyittir (v. 52b, str. 6)

b. Özeti

1. Akşam, Şem'in hizmetçisi Meşşâte'yi çağırmaya gelir.

2. Meşşâte, hizmetçinin geldiğini görünce, kavuşma zamanının geldiğini anlar.

3. Pervâne, hizmetçiyi görünce, ayağına kapanır.
4. Hizmetçi, Pervâne'ye ayağına kapanmasının sebebini sorar.
5. Pervâne de, "Sevgilinin kulu olana, ben de kul olurum" der ve Şem'in meclisinden kendisini mahrum etmemesini ister.
6. Meşşâte, hizmetçiye Pervâne'nin âşık olduğunu söyler.
7. Üçü birlikte Şem'e gitmek için hareket ederler.
8. Meşşâte, Şem'in huzuruna çıkar. Şem de Pervâne'yi sorar.
9. Meşşâte, Pervâne'nin dışarda olduğunu söyler.
10. Hizmetçi, dehlizden Şem'in sözlerini dinler ve Pervâne'ye aktarır.
12. Hizmetçi, Pervâne'ye "Şem'e kavuşmayı isteyen, öne gel! Zira senin arzun gerçekleşecek" der.

Pervâne Şem'in Evinde

a. Bu başlık 50 beyittir (v. 55a, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, heyecanlı bir şekilde bulunduğu yerden hareket ederek, Şem'in meclisine gelir.
2. Şem'in kurduğu meclis, Cenneti andırır. Her taraf gılmanlarla dolmuş, altın şamdanlar yanmış, cilveler başlamış
3. Mecliste Şem, tahtına oturur
4. Pervâne, Şem'i görünce ah çekip, iki üç kere döner ve onun ayağına düşer.
5. Düştüğü yerden kalkan Pervâne, sonra Şem'in etrafında dönmeye başlar.
6. Şem, nazlanır.
7. Pervâne, Şem'e: "Sana âşığım. Senden ayrı yaşayamam, ayrılığa gücüm yetmez." der.
8. Bu sözlerden sonra Şem, Pervâne'yi kucaklar. Pervâne, Şem'e kavuşunca ruhunu teslim eder.
9. Bu olay karşısında Şem, sabaha kadar ağlar, sabah olunca o da can verir.

Nasihat

Bu başlık 12 beyittir (v. 57b, str. 7). Burada şâir, nasihatta bulunur, "fâni olan cihanda, ebedilik nasıl olur?" der.

Hatime

Bu başlık 12 beyittir (v. 58b, str. 2). Burada da şair, mesneviye başlamaya nasıl karar verdiğini anlatır.

1.4.1.2. Ehli-i Şîrâzi'nin Şem ü Pervâne'si

Ehli-i Şîrâzi eserini Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup (öl. 1491) adına kaleme almıştır¹. Mesnevî, Allahın 1001 isminden dolayı, şair tarafından 1001 beyit olarak yazılmıştır². Hezec bahrinin "mefâilün mefâilün feülün" kalıbıyla yazılan Şem ü Pervâne, yazarının ifadesine göre 894/1489'da bitirilmiştir. Yazar, eserinin sonunda "Temme'l-Kitâb" ibaresiyle tarih düşererek, bittiği yılı (894/1489) zikretmiştir³. Yedi elyazma nüshası tesbit edilen⁴ Ehli'nin Şem ü Pervâne mesnevîsi basılmıştır⁵.

Mesnevînin düzenleniş biçimi ve özeti şöyledir*:

Bahş-ı Heftum

Şem ü Pervâne

Başlangıç kısmı, 24 beyit (s. 571)

Münâcât, 21 beyit (s. 572)

Na't (Peygamber hakkında), 19 beyit (s. 573)

Na't (Hz. Ali hakkında), 15 beyit (s. 574, str. 2)

Sebeb-i Nazm-ı kitâb

a. Bu başlık 23 beyittir (s. 574, str. 18)

b. Özeti

1. Bir bahar mevsiminde, hüznün dolu gecenin bitiminde, gün doğarken, binlerce çiçek açar.

2. Şairin, bu güzel günün sabahının ilk vakitlerinde, gayp âleminden yüzüne bir kapı açılır.

3. Açılan bu kapıdan mana mumu ile şaire, bir yol gösterilir. Gönlü

¹ Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehli-i Şîrâzi, s. 514-516

² Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehli-i Şîrâzi, s. 619, beyit 13

³ Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehli-i Şîrâzi, s. 619, beyit 16

⁴ Mesnevînin yazma nüshaları hakkında bkz. Ahmed Münzevi, Fihrist-i Nüshahâ-yı Hatt-i Fârsî, c. III, s. 1847 v.d.

⁵ Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehli-i Şîrâzi, s. 571-619.

* Mesnevîdeki başlıklar Türkçeye Tercüme edilerek verildi ve neşredilen mesnevîden faydalanıldı.

aydınlanır ve kendine ilham gelir.

Medhiye (Sultan Yakup hakkında), 29 beyit (s. 575, str. 19)

Medhiye (Vezir Kulî Beg hakkında), 13 beyit (s. 577, str. 3)

Sıfat-ı Aşk, 15 beyit (s. 577, str. 17)

Ağaz-ı Dâstân-ı Şem ü Pervâne

a. Bu başlık 23 beyittir (s. 578)

b. Özeti

1. Şair, hikâyeyi birinden duymuştur. Bu hikaye Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinden daha tatlı, Leylâ ile Mecnûn hikâyesinden daha yakıcıdır.
2. Hikâyeyi anlatan yaşlı ihtiyar, Pervâne ile Şem'den şöyle bahseder.
3. Bir gün Şâm ülkesinin padişahı olan Şem, eğlenmek için, bahçede bir meclis kurdurur.
4. Meclistekiler eğlenceye dalarlar, eğlence geceden gündüze kadar sürer.

Şem'in Meclise Gelmesi

a. Bu başlık 16 beyittir (s. 579)

b. Özeti

1. Mecliste eğlence devam ederken Şem, meclise gelir.
2. Işıyla meclisi aydınlatır.
3. Padişah gibi başına tacı koyup, altın bir kürsüye oturur

Pervâne'nin Şem'i Görmesi

a. Bu başlık 23 beyittir (s. 580)

b. Özeti

1. Pervâne, uzakdan meclisi aydınlatan ışığı görür.
2. Işığın cezbisine kapılarak, Şem'e yaklaşır.
3. Kendinden geçer, gönlüne bir ateş düşer.

Pervâne'nin Âşık Olması

a. Bu başlık 18 beyittir (s. 581)

b. Özeti

1. Pervâne, gönlüne düşen âşk ateşi ile Şem'in etrafında şaşkın bir halde döner.
2. Gönlüne düşen âşk ateşiyle Pervâne, Şem'e âşık olur.

Şem'in İki Hizmetçisi ve Şem'in Mesajını Pervâne'ye İletmeleri

- a. Bu başlık 15 beyittir (s. 582)
- b. Özeti
 1. Şem'in, Kâfûr ve Anber isminde iki hizmetçisi vardır.
 2. Pervâne'nin ıstırabından haberi olan Şem, hizmetçilerine şu sözleri söylemelerini ister.
 3. "Meclisimizin üzerinde ne vakde dek uçacaksın? Buraya nasıl düştün? Ne kaybettin? Neyi arıyorsun? Beni görmemiş ol. Kendi işinin peşine git, kendini ateşe atma."
 4. Şem'in mesajını Pervâne'ye iletirken Kâfûr, soğuk ve kötü, Anber de öğüt verip, sevgiyle yaklaşır.

Pervâne'nin Cevâbı

- a. Bu başlık 18 beyittir (s. 583)
- b. Özeti
 1. Hizmetçilerin sözlerini işiten Pervâne, çok üzülür.
 2. Pervâne, Şem'in hizmetçilerine Şem'in güzelliğini anlatır.
 3. Pervâne, Şem'e canını feda etmek istediğini söyler ve O'na dua eder.

Şem'in Pervâne'ye Kızması

- a. Bu başlık 29 beyittir (s. 584)
- b. Özeti
 1. Şem, bu haberi alınca çok kızar.
 2. Pervâne'ye "Ey divane niçin saçmalıyorsun? Ölümünü benden niçin arıyorsun? Senin gibi niceleri yüzüme baktı ve vuslat istedi, fakat sonunda yandı. Sakın benden sevgi ve merhamet bekleme"der.
 3. Yine Şem, Pervâne'ye: "Ey olgunlaşmamış olan! Bana kavuşmak gibi bir maksadın olmasın. Pişman olursun! Artık meclisime gelme. Kendini küçük düşürme. Eğer bana ulaşmaya çalışırsan zararın kendine olur." diyerek sözlerini bitirir.

Pervâne'nin Şem'e İncinmesi

- a. Bu başlık 22 beyittir (s. 585)
- b. Özeti
 1. Pervâne, Şem'e: "Nazından yandım. Üzüntümü anlayacak olsan, acırsın

halime. Sen bir ateşsin, ben de bir kıvılcım. Senin yanından başka bir yer ararsam ölüürüm. Senin yanında ölmekten başka arzum yoktur." der.

2. Pervâne, sözlerini şöyle bitirir: "Senin çevrende dönsem, sana köle olsam ne olur? Zira biliyorsun ki sen bir padişah ben de bir dilenciyim. Sana bir hikâye anlatayım dinle."

Pervâne'nin Şem'e Hikâye Anlatması

a. Bu başlık 24. beyittir (s. 586)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'e Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunarak, bir hikaye anlatır.

Şem'in Perâne'yi Yâr Edinmesi

a. Bu başlık 35 beyittir

b. Özeti

1. Pervâne'nin gönül yangını, hikâyeyi dinleyen Şem'e tesir eder.

2. Şem, Pervâne'nin samimi bir âşık olduğunu anlar.

3. Nazlanmaktan vaz geçer ve Pervâne'yi kendine yâr eder.

4. Pervâne'ye: "Yanıp yakılarak gönlümü çaldın. Seni üzerek sınıadım, fakat sana olan inancım daha da arttı. Sevgin gönlümde yer etti." der.

5. Şem, Pervâne'ye: "Ârtık bir gün bile yüzünü görmesem, yaşayamam. Senden ayrı kalırsam, başımı kılıçla vücudumdan ayırın. Senden ayrı olursam ölüürüm." diyerek sözlerini bitirir.

6. Şem, sözlerini bitirdikten sonra birlikte sohbeğe başlarlar.

7. Şem' ile Pervâne sohbet ederken, Nesîm'in maksadından haberleri olmaz.

Nesîm'in Pervâne İle Şem'in Arasını Ayırması

a. Bu başlık 29 beyittir (s. 589)

b. Özeti

1. İki sevgili sohbeğe başlayınca felek, onları kıskanır ve üzerlerine bir rakip gönderir.

2. Rakip, Nesîm'dir. Bunun mizacı sert, tavrı çirkindir.

3. Nesîm, Şem ile etrafında dönen Pervâne'yi görünce, onları kıskanır.

4. Nesîm, Şem ile Pervâne'nin üzerlerine saldırır ve meclistikiler paniğe kapılırlar.

Nesim'in Pervâne'yi Şem'den Uzaklaştırması

- a. Bu başlık 19 beyit (s. 590)
- b. Özeti
 1. Nesim'in haset ateşi yükselince, birini öldürmek, diğerini de yakmak ister.
 2. Şem'in ışığını (nurunu) çalıp, Pervâne'yi kavuşmaya (vuslata) erdirmemek ister
 3. Nesim, Şem'e saldırarak, boynunu eğer.
 4. Nesim'in saldırması üzerine meclis karışır ve mecliste panik başlar.

Şem'in Fânûs'a Gitmesi

- a. Bu başlık 19 bölümdür.
- b. Özeti
 1. Şem'in "Fanus" adlı bir otağı vardır.
 2. Nesim'den sonra hizmetçi gelir ve Şem'i Fanus'a götürür.
 3. Şem'in eğilen boynu tekrar düzelir.
 4. Pervâne, içinde Şem'in bulunduğu Fanus'un etrafında dönmeye başlar.

Pervâne'nin Avâre Olması

- a. Bu başlık 15 beyittir (s. 592)
- b. Özeti
 1. Şem'e bir şey yapamayan Nesim, Pervâneye eziyet eder
 2. Pervâne'yi Şem'den ayırır ve onu yerden yere vurur.
 3. Nesim'in eziyetinden dolayı Pervâne, avare olur ve uzaklara kaçar!

Divane Olan Pervâne'nin Çöle Yönelmesi

- a. Bu başlık 38 beyittir (s. 593)
- b. Özeti
 1. Şem'den ayrılan Pervâne'nin akli başından gider ve deliye döner.
 2. Çılgına dönen Pervâne, yönünü çöle çevirir.
 3. Gecesi karanlık, gündüzü korkunç sıcak olan bu çölde Pervâne, mum gibi erir, güç ve kuvvetten düşer.
 4. Bağırır, ama feryadını kimse duymaz.

Şem'den Ayrılan Pervâne'nin Üzüntüsü

- a. Bu başlık 43 beyittir (s. 595)

b. Özeti

1. Çölde tek başına kalan Pervâne'nin içini dökcek bir dostu yoktu.
2. Kendi kendine gönül sırlarından bahseder ve bahtından yakınır.
3. Şem'in yanında iken ölmediğine pişman olur.
4. Kendi kendine: "Bana Şem'den bir haber kim getirir? Kim söyler Şem'e benden bir selâm? Bulunduğu yere bir mektup nasıl gönderirim?" diye konuşur.

Pervâne'nin Geçirdiği Gecenin Tasviri

a. Bu başlık 22 beyittir (s. 597)

b. Özeti

1. Bu bölümde "gece tasviri" yapılmıştır.
2. Gece olunca Pervâne'nin sıkıntısı artar.
3. Şem'in olmadığı bu gece, Pervâne için daha da karanlık olur.
4. Pervâne, ayrılıktan şikâyet edip, bulunduğu yerden kurtulmak için Allaha yalvarır.

Pervâne'nin Münacâtı

a. Bu başlık 21 beyittir (s. 598)

b. Özeti

1. Bu bölümün tümünde çölde yalnız kalan Pervâne'nin münacâtı zikredilir.
2. Pervâne: "Ya Rab! izzetin hakkı için, gözyaşı dökkenlerin hakkı için; mürşide yönelen müridlerin hakkı için; şehadet yolunda şehid olanların tekbirlerinin hakkı için..." diye münacâta bulunduktan sonra, bu çölden kurtulması için Allaha yalvarır.

Gaipten Pervâne'ye Müjde Verilmesi

a. Bu başlık 27 beyittir (s. 599)

b. Özeti

1. Pervâne'nin duası kabul edilir.
2. Pervâne'nin akıl kulağına "Gözünün çerağı tekrar aydınlanacak; bu karanlık geceden sonra, seni aydınlığa kavuşturacak yeni bir güneş doğacak" diye gaipten bir ses gelir.
3. Ayrıca Pervâne'nin akıl kulağına: "Senin durumundan haberdarız, üzülme! Sana bir elçi gelecek, gözün aydın!" diye bir ses de gelir.

Pervâne'den Ayrılan Şem'in Üzüntüsü

- a. Bu başlık 23 beyittir (s. 600)
- b. Özeti
 1. Pervâne'nin gitmesiyle perişan olan Şem'in gönlüne yalnızlıktan dolayı ateş düşer
 2. Fanus'un içinde sıkılan Şem, dert ve ızdıraptan damlaya damlaya erir.
 3. Şem, Fanus'un içinde "Bu ıssız yer benim zindanım oldu. Hatta zindan değil, cehennemim oldu. Evimde yanmak istiyorum. Bu gam duvarını önümden kaldırın" diyerek kendi kendine konuşur.
 4. Şem, felekten yakını, bedduada bulunur.

Şem'in Hastalanması ve Felekten Şikâyeti

- a. Bu başlık 39 beyittir (s. 601)
- b. Özeti
 1. Şem, Pervâne'nin üzüntüsünden hastalanır ve ateşi yükselir.
 2. Üzüntü ve inlemesinden başka bir sermayesi kalmaz.
 3. İçinden ah çekerek, şikâyette bulunur ve "Ey felek senin kinin bana niçindir? Niçin beni yardan ayırdın. Tenimi yaktın, beni erittin, uzun olan ömrümü kısalttın. Tek başıma garipler gibi öleceğim"der.

Şem'in Durumunu Kâfûr ve Anberin Öğrenmesi

- a. Bu başlık 17 beyittir (s. 603)
- b. Özeti
 1. Şem'in hastalığından, inleme ve üzüntüsünden Anber ile Kâfûr'un haberi olur.
 2. Ona: "Niçin sürekli eriyip, gözyaşı döküyorsun? Eğer âşık değilsen, niçin inliyorsun? Ciğerin yanmıyorsa, niçin geceleri uyanıksın?" derler.
 3. Anber ile Kâfûr, Şem'e: "Bizden sırrını gizlemesen iyi olur!" diyerek onun derdine çare olmaya çalışırlar.

Şem'in Sırlarını Hizmetçilerine Söylemesi

- a. Bu başlık 17 beyittir (s. 603)
- b. Özeti
 1. Şem, Anber ve Kâfûr'a sırrını söyler ve ciğerinin yanmasından bahseder.
 2. Şem, hizmetçilerine: "Benim gönlümü birisi çaldı. Felek, onu benden kötü

bir şekilde ayırdı. Şimdi onu kime sorayım? Onun haberini kimden alayım." diyerek, Pervâne'yi görüp, göremeyeceğini bilmediğini söyler.

Kâfûr'un Şem'e Nasihatı

a. Bu başlık 16 beyittir (s. 605)

b. Özeti

1. İki hizmetçi Şem'in hikâyesini dinledikten sonra Kâfûr, tecrübeli gibi nasihat eder ve Şem'e şöyle der: "Ağlayıp, inleme! Onu hatırlama! Güzelleğini zayi etme! Her soysuzun yüzüne gülme ve insanların kınamasını üzerine çekme."

2. Kâfûr, Şem'e: "Her zaman gözyaşı dökme. Yalnız kendini değil, bizi de yakıyorsun. Bak! Benden gençlik gitti, yaşlandım. Tecrübe sahibi yaşlıların sözünü dinle, gevşek davranma!" diyerek sözünü bitirir.

Şem'in Kâfûra Cevabı ve Ondandır Yardım Dilemesi

a. Bu başlık 21 beyittir (s. 606)

b. Özeti

1. Şem, Kâfûr'a cevap olarak şunları söyler: "Derdin olmadığı için, soğuk sözlerin donduruyor. Ey solmuş olan! Sen, gönül ateşini ne bilirsin? Çünkü sen, ölülerle birsin. Ben aşk ateşine müptelâ olmuşum. Ancak bu hal üzerine ölürsem gönlüm huzura kavuşur. Benim gibi canını ateşe atan kişi için, ölmek edebî hayattır."

2. Şem, tekrar Kâfûr'a: "Vücudum baştan ayağa kadar yanmıştır. Senin ilacın bir fayda vermez. Benim işimi Anber halleder, zira vefa kokusu Anber'den geliyor." diyerek boş yere kendisine öğüt vermemesini söyler.

Anber'in Şem'i Teselli Etmesi ve Dardine Çare Bulması

a. Bu başlık 26 beyittir (s. 607)

b. Özeti

1. Şem gibi içi yanmış olan Anber, Şem'e hoş kokulu nefesinden şu sözleri söyler: "Sadece sana canım ve gönlüm bağlı değildir, varlığım da sana bağlıdır. Senden her zaman samimiyet gördüğümünden, gül gibi yüzünün mutluluktan parıldamasını istiyorum. Ben senin hizmetçinim, senin için ölebilirim."

2. Anber, Şem'e: "Benim işim sihir ve büyüye bağlıdır. Çünkü ben sihir ve büyü biliyorum. Eğer ateş üzerine bir koku koyarsam, gayb sırlarını söylerim. Kokumun olduğu yere bir peri gelir. Birer birer gayb sırlarını bana gösterir."der.

3. Anber, sözlerine devam eder ve Şem'e: "O, gözlerden uzaktır. Gerek

gökyüzünün doruklarında olsa gerekse yerin altında bulunsa veya gevher gibi taşın içinde olsa da senin için onu bulur çıkarırım ve durumunu teker teker söylerim" diyerek sözünü bitirir.

Anber'in Ateş Üzerine Koku Koyması ve Pervâne'den Haber Vermesi

a. Bu başlık 26 beyittir (s. 608)

b. Özeti

1. Anber, Şem için ateşe koku koyar ve gayb sırlarını söylemeye başlar.
2. Anber, Pervâne'nin perişan bir halde olduğunu, çöllerde dolaştığını, artık üzülmemesi gerektiğini ve vuslatın çok yakın olduğunu, Şem'e bildirir.

Şem'in Pervâne'ye Kavuşması İçin Anber'e Yalvarması

a. Bu başlık 28 beyittir (s. 609)

b. Özeti

1. Anber'den bunları işiten Şem, ona yardım etmesi için yalvarır.
2. Şem, Anber'den derdine bir çare bulmasını, kendini vuslatı yakınlaştırmasını, sihir (efsun) ile Pervâne'ye bir elçi göndermesini ister.
3. Anber, Şem'e cevap olarak: "Senin haberini Pervâne'ye götürecek kişi peri gibi görünmeyecek, su gibi akacak birisi olmalı. Bu işi ancak Nur yapabilir"der.

Şem'in Nur'u Pervâne'ye Elçi Göndermesi

a. Bu başlık 35 beyittir (s. 611)

b. Özeti

1. Şem, Nur'u yanına çağırır.
2. O'na: "Dostumun yanına gitmen gerekir. Kendisine durumumu bildir. Üzüntümden bahset. İçimin yanışını anlat." diyerek, mesajı verir.
3. Şem, yapılması gerekeni Nur'a söyledikten sonra, Nur, şimşek gibi yerinden kalkar ve oradan ayrılır.

Şem'in Fânûs'dan Çıkması Nur'un Pervâne'yi Araması

a. Bu başlık 14 bölümdür (s. 612)

b. Özeti

1. Nur; gittikten sonra, hizmetçi gelir ve fanusu kaldırır, Şem'in güzelliği ortaya çıkar.
2. Nur, ışığıyla bütün bir gece sürekli Pervâne'yi arar ve sonunda onu bulur.

Nur'un Pervâne'yi Bulması ve Şem'in Halini Ona Bildirmesi

a. Bu başlık 24 beyittir (s. 613)

b. Özeti

1. Nur, Pervâne'yi perişan bir vaziyette görür.

2. Pervâne, Nûr'u görünce sevinir ve ona. "Benim halim böyle, onun hali nasıldır?" diyerek Şem'i sorar.

3. Nur, Pervâne'ye Şem'in üzüntü ve sıkıntularından bahseder, hastalandığını söyler.

4. Pervâne, Nur'un söylediklerini dinledikten sonra ağlar ve ona "üzüntülüyüm! Bana dert ortağı ol, hasta gönlüme şifa ver, lütfundan bana bir kapı aç" diyerek ondan yardım ister.

Nur'un Pervâne'ye Şem'in Bulunduğu Yeri Göstermesi

a. Bu başlık 17 beyittir (s. 614)

b. Özeti

1. Nur, Pervâne'ye dost olduğunu isbat etmek için, uzaktan Şem'in güzelliğini gösterir.

2. Pervâne, Şem'i uzaktan görünce, şevkinden kendinden geçer ve onun yönüne gitmek için can atar.

3. Pervâne, Nur ile beraber Şem'in bulunduğu yere gitmek için hareket eder.

4. Pervâne, Şem'in semtine gelince, onu görme arzusu artar.

Pervâne İle Şem'in Buluşması ve Pervâne'nin Kendini Feda Etmesi

a. Bu başlık 36 beyittir (s. 615)

b. Özeti

1. Nihayet Şem ile Pervâne buluşur ve iki âşık göz göze gelerek, ağlamaya başlarlar.

2. Vuslata eren Şem'in içi daha da şiddetle yanmaya başlar ve gönül ateşi daha da artar.

3. Pervâne, Şem'in halini iyi görmez ve onun etrafında dönmeye başlar.

4. Pervâne, "Bu nasıl bir hal, maşuk ölür de, âşık sağ kalır mı?" diyerek büyük bir zevk ile kendini ateşe atarak, canını feda eder.

Pervâne İçin Şem'in Matem Tutması ve Canını Cananına Teslim Etmesi

a. Bu başlık 33 beyittir (s. 617)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümü üzerine Şem, gözyaşı dökmeye başlar. Ağlamaktan göziinde yaş kalmaz, gücü tükenir. Bitkin bir duruma düşer.
2. Üzüntü ve kederinden dolayı dumanının isiyile karalar bağlar ve yasa oturur.
3. Bu matemle içten bir ah çeker ve canını teslim eder.

Hatîme

- a. Bu başlık hatîme olup 22 beyittir (s. 68)

1.4.1.3. Şeyh Abdullah-ı Şebüsterî-i Niyâzi'nin Şem ü Pervâne'si

Abdullah-ı Şebüsterî, eserini Yavuz Sultan Selim (öl. 1520) adına kaleme almıştır¹. Eser, hafif bahrinin "fâilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevînin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Kadızâde Mehmet Efendi kısmı 415 numarada kayıtlıdır.

Eserin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir*:

Tevhid, 19 beyit (v. 1b, str. 1)

Münâcât, 18 beyit (v.2a, str.2)

Na't, 14 beyit (v. 3a, str. 2)

Mirâc, 15 beyit (v. 3b, str. 4)

Medhiye (Yavuz Sultan Selim Hakkında), 40 beyit (v. 4a, str. 7)

Nasihât, 20 beyit (v. 5b, str. 11)

Sebeb-i Nazm-ı Risâle

- a. Bu başlık 34 beyittir (v. 6b, str. 6)

b. Özeti

1. Şair, bir gün gönül dostlarının bulunduğu bir meclise girer.
2. Mecliste baş köşede oturan ile, şair arasında konuşmalar geçer.
3. Şair, sohbet anında Şem ile Pervâne hikâyesini anlatır. Hikaye mecliste bulunanlar tarafından beğenilir.
4. Orada bulunanlar, hikâyenin nazma dökülmesi halinde daha güzel olacağını söylerler.

¹ Taşköprüzâde İsmâeddin Ahmed, Şakâ'ikü'n-Nu'mâniye, s. 458.

* Mesnevîdeki başlıklar Türkçeye tercüme edilerek verildi ve Süleymaniye Ktb. Kadızâde Mehmet Efendi kısmı nr. 415'deki nüshadan istifade edildi.

Agâz-ı Dâstân

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 9a, str. 6)

b. Özeti

1. Şam vilâyetinde Şem adlı ayın ondördü gibi bir güzel vardır.

2. Şem'in Anber ve Kâfûr isimli iki hizmetçisi vardır.

3. Bu hizmetçilerden Anber, Rûmlu, Kâfûr da Habeşlidir. Gece gündüz Şem'e hizmet ederler.

O Ay Yüzlünün Meclisi ve Sürahi İle Kadehin Münazarası

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 9a, str. 6)

b. Özeti

1. Şem'in hizmetçileri işret meclisi kurar ve orayı Cennet gibi süslerler.

2. Sazlar çalınır, kıssalar anlatılır, kadehler elden ele dolaşır.

3. Kadehin ağzı, sevgilinin dudağına değince, sürahi kadehi kıskanır.

4. Sürahi ile kadeh arasında münazara başlar.

Sürahinin Kadehe Sitem Etmesi

a. Bu başlık 9 beyittir (v. 9b, str. 11)

b. Özeti

1. Sürahi kibirlenir, kadehin kendisine muhtaç olduğunu belirttikten sonra şöyle konuşur:

2. "Senin yüzünün kırmızılığı benden dolayıdır. Ben olmasam, sen muradına ulaşamazsın. Gözün sürekli beni gözetmede. Sen mücevher de, yıldız da olsan, sâkî boynuma el atınca, ayaklarımın altında toprak gibi kalırsın. Yükselme arzun yok, başını ayaklarımın altına at."

Kadehin Sürahiye Cevap Vermesi

a. Bu başlık 12 beyittir (v. 10a, str. 8)

b. Özeti

1. Kadeh, sürahinin sözlerini işitince hüznlenir ve üzülür. Asık suratıyla şöyle cevap verir:

2. "Ey sürahi, ne vakte dek dil uzatacağım? Ne zamana kadar gösteriş yapıp çalım satacağım? Benden daha yüce isen, neden önümde iki büklüm olursun? Rütbece senden üstünüm. Önümde niçin secde edersin? Sâkî senin boynuna elini atarken, ben onun dudağından muradımı alırım."

Sürahi ile Kadehin Barışması

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 10b, str. 8)

b. Özeti

1. Sürahi, kadehten bu sözleri işitince ona: "Ey akibeti iyi olan! Ben ve sen birbirimizle dostuz, birbirimize her zaman yakınız" diye cevap verir.
2. Sürahi'nin sözleri karşısında, kadeh mahcup olur.
3. Kadeh sürahiden özür diler. Böylece sürahi ile kadeh tekrar dost olurlar.
4. Şem, meclise girer ve içki içmeye başlanır.

Şem'in Gülbahçesine Gelişi ve Fırtına Sebebiyle Çadıra Girişi

a. Bu başlık 27 beyittir (v. 11b, str. 3)

b. Özeti

1. Sarhoş olan Şem, ağlamaya başlar ve bir süre sonra uykuya dalar.
2. Şem, uyandıktan sonra bahçeye çıkar. Hafif bir yağmur yağmış, güzel bir bahar günüdür. Çiçekler açmış, bülbüller ötmektedir.
3. Ansızın bir rüzgâr çıkar ve her taraf toz duman içinde kalır.
4. Şem, rüzgârlardan kurtulmak için çadırına girer.
5. Rüzgâr durunca da hizmetçiler çadıra girerler. Önce kâfûr içeri girer ve yaygıyı sarıp, tahtını kurar. Arkasından da Anber içeri girip, buhurdana bir parça üd bırakır.

Pervâne'nin O Ay Yüzlüye Âşık Olması

a. Bu başlık 38 beyittir (v. 12b, str. 5)

b. Özeti

1. Şam'da Pervâne isminde bir derviş vardır.
2. Âşıktır ve ızdırap çekmektedir.
3. Bir gece, kimsesiz ve yalnızlığından şikâyet edip, dışarıya dolaşmaya çıkar.
4. Pervâne, ızdırapla dolaşırken, uzaktan bir ışık görür ve heyecanlanarak, o ışığa doğru gider.
5. Işığın çadırdan geldiğini görür ve çadırın etrafında dönmeye başlar.

Pervâne'nin İnlemesi ve O Ay Yüzlünün Haberdar Olması ve Anber'i Ona Göndermesi

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 14a, str. 5)

b. Özeti

1. Pervâne, çadırın etrafında döner ve içeriye giremeyince üzülür, sızlanır.
2. Gönül derdiyle yanan Pervâne Şem'e şöyle seslenir: "Senin yüzünün parlaklığından dolayı, gönlüme ateş düştü. Bu perdenin dışında nasıl kalayım? Perdeyi kaldır da yanayım! Gönül ateşinden dolayı kapına geldim."
3. Şem, Anber'e Pervâne'nin yanına gidip, ona, aşkının yakıcı olduğunu, kendisini bu ateşe atmamasını, vuslatın hayal olduğunu onun gibi binlercesini yaktığını söylemesini emreder.

Anber'in Pervâne'nin Yanına Gidip Meseleyi Anlatması Pervâne'nin İnlemesi ve Anberin Onun Haline Acıması

- a. Bu başlık 20 beyittir (v. 15a, str. 1)
- b. Özeti
 1. Anber, Pervâne'nin yanına gider ve onu perişan bir halde görür.
 2. Şem'in sözlerini ona iletir.
 3. Pervâne, Anber'in etrafında döner ve ona "Şem'in biraz olsun yüzünü bana göster" diyerek yalvarır.
 4. Anber ona acır ve durumu Şem'e ileteneğine söz verir.

Anber'in Şem'in Yanına Gitmesi ve Kara Gönüllü Pervâne'ye Dikkatini Çekmesi

- a. Bu başlık 27 beyittir (v. 15b, str. 10)
- b. Özeti
 1. Anber, Şem'in yanına gider ve ona Pervâne'nin durumunu anlatıp, yüzünü göstermesini ister.
 2. Şem de Anber'e: "O, gerçekten âşıkça, aşk yolunda canını vermesi gerekir" der.
 3. Anber, tekrar Şem'e ısrar eder. Bunun üzerine Şem, yumuşar ve çadırın perdesini aralar.
 4. Şem'i gören Pervâne, ah çekip bayılır.
 5. Şem, onun haline acır ve ağlar. Sonra da gider, yatar.

Kafur'un Pervâne ile Münazarası

- a. Bu başlık 28 beyittir 8v. 16b, str. 13)
- b. Özeti
 1. Sabah olunca, sert mizaçlı ve aşk sıcaklığından nefret eden Kâfûr,

Pervâne'yi bahçede götür.

2. Kâfûr, Pervâne'ye "Seni buraya kim getirdi? Buranın yolunu sana kim gösterdi?" diye sorar.

3. Pervâne de "Şaşırmış bir haldeyim. Kendi durumumu bilmiyorum" diye cevap verir.

4. Kâfûr ile Pervâne, bir süre karşılıklı konuşurlar.

5. En sonunda Kâfûr, Pervâne'yi azarlayıp ona soğuk davranıp, eziyette bulunur.

Pervâne'nin Ayrılık Günü İhtiyak Derdiyle İnlemesi Yanıp Yakılması

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 18a, str. 3)

b. Özeti

1. Kâfûr'un kötü davranması üzerine Pervâne, evine gider.

2. Pervâne, içini yakan aşk ateşi ile evinin bir köşesine çekilip, inler durur.

O Ay Yüzlünün Meclis Tertip Etmesi ve Kara Bahtını Anması

a. Bu başlık 39 beyittir (v. 19a, str. 1)

b. Özeti

1. Akşam olunca Şem, uyanır. Süslenir ve gelip tahtına oturur.

2. Meclis kurulur. Çalgıcılar çalmaya başlar ve sâkiler içki dağıtırlar. Eğlence başlar.

3. Bu sırada Şem, Pervâne'yi hatırlar.

4. Pervâne'nin halini hatırlayınca Şem'in içine bir ateş düşer. Durumuna üzülür ve üzüntüsünü gizler.

5. Kimse derdini anlamasın diye kalkıp, perde arkasına geçer ve ağlamaya başlar.

6. Şem, meclisten çekilince, meclisin neşesi kalmaz ve herkes bir köşede uykuya dalar.

Anber'in O Güneş Yanaklının Derdini Anlaması ve Pervâne'yi Çağırması

a. Bu başlık 24 beyittir (v. 20b, str. 2)

b. Özeti

1. Anber, içeri girer, Şem'in dertli olduğunu görür ve bunun sebebini sorar.

2. Şem, Anber'e: "İçimdeki bu ateş onun eseridir" diyerek, ondan Pervâne'yi getirmesini ister.

3. Anber, Şem'in yanından ayrılarak, Pervâne'nin bulunduğu yere gider.
4. Pervâne'nin yanına giden Anber, ona Şem'in kendisini görmek istediğini söyler.

Pervâne'nin Şem'in Yanına Gelmesi ve Onunla Sohbet Etmesi

- a. Bu başlık 96 beyittir (v. 21b, str. 1)
- b. Özeti
 1. Pervâne, Anber ile birlikte Şem'in yanına giderler.
 2. Pervâne, Şem'i görünce, vücudunda güç ve kuvvet kalmaz.
 3. Pervâne, önce Şem'in etrafında döner. Sonra önüne düşer ve Şem, Pervâne'yi şefkatle okşar.
 4. Şem, Pervâne'ye: "Ayrılık derdiyle nasılsın?" diye sorar. Pervâne de "durumumu gör ve nasıl olduğumu anla!" diye cevap verir.
 5. Böylece Pervâne ile Şem dost olurlar ve sabaha kadar sohbet ederler.
 6. Bir ara Şem, Pervâne'ye Nesîm adlı düşmanından bahseder ve Pervâne'ye yanında bulunmasının doğru olmayacağını söyler.
 7. Sabah olunca Şem, akşam tekrar görüşme dileğiyle Pervâne'nin yanından ayrılır ve Anber'in yaptığı yatağa yatar.
 8. Bir müddet Şem ile Pervâne'nin görüşmeleri devam eder. Gündüz evde, gece çadırda buluşurlar.
 9. İki arasında samimi dostluk ilerler ve bu durumdan kimsenin haberi olmaz. Fakat Kâfûr, şüphelenir.

Aşğın Vuslat Sarayına Girmesi ve Nesîm'in Kâfûr'dan Haberdar Olması

- a. Bu başlık 56 beyittir (v. 25a, str. 7)
- b. Özeti
 1. Kâfûr, Anberin yanına gider ve Şem'in yanında bulunanın kim olduğunu sorar.
 2. Anber, Kâfûr'a sert çıkarak, onlardan uzak durmasını ister.
 3. Anber'in sözleri karşısında ezilen Kâfûr, intikam almak için Nesîm'in yanına gider ve olanları ona anlatır.
 4. Kâfûr'un hilesini anlayan Anber, durumu Şem'e bildirir.
 5. Bunun üzerine Şem, Pervâne'ye aciz olduğunu, gitmesini ve çevresinde dolaşmamasını söyler.
 6. Pervâne, üzgün bir şekilde Mecnûn gibi yönünü sahraya çevirir.

7. Şem'den tekrar ayrılan Pervâne, yeniden ayrılık gamına müptelâ olur.

Nesîm'in Şem'in Yanına Gelmesi ve Şem'in Saklanması

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 27a, str. 12)

b. Özeti

1. Kâfûr'dan durumu öğrenen Nesîm, çok kızar ve Şem'in çadırına doğru hareket eder.
2. Çadırda Şem'i göremeyince, sinirlenir ve Şem'in çadırını yerle bir eder.
3. Şem'i bulamayan Nesîm, oradan ayrılır.
4. Nesîm'in oradan ayrılmasından sonra, Şem tekrar meclise gelir ve topluluğun arasına katılır.

Şem'in Kabirleri Ziyaret Etmesi ve Hâce-i Nur'un Mezarına Gelmesi

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 28a, str. 7)

b. Özeti

1. Nesîm'den kurtulan Şem, yüzünü niyaz kıblesine çevirir.
2. Şem, Şam'da bulunan Hâce-i Nur'un kabrini ziyaret etmek ister.
3. Şem, mahfesine binip, maiyetiyle birlikte türbeye gider, yüzünü toprağa sürer ve yalvarır.

Pervâne'nin Yakıcı Ayrılık Gününde Halsiz Düşmesi ve İştîyak Derdini Güneşe Açması

a. Bu başlık 35 beyittir (v. 29a, str. 5)

b. Özeti

1. Şem'den ayrılan Pervâne, Mecnûn gibi çöllerde dolaşır.
2. Mevsim yazdır ve her yer sıcaktan kavrulmaktadır.
3. Pervâne, güneşe derdinden bahseder.
4. Pervâne, halsiz bir vaziyette mezarlığa doğru yürürken, uzaktan bir bina görür ve oraya girer.
5. Burası Hâce-i Nur'un türbesidir.

Ayrılık Derdinden Sonra Pervâne'nin Şem'i Görmesi ve Şevk İle Canını Vermesi

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 30b, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne, Hâce-i Nur'da Şem'i görünce, canlanır.
2. Kendi kendine: "Bu bir rüya mıdır? Yoksa hayal mi görüyorum?" diye konuşur.
3. Büyük bir şevkle Şem'in etrafında döner.
4. Şem, Pervâne'yi yanına sesler ve muhabbetle onu kucaklar.
5. Pervâne heyecanlanır! İçini yakan aşk ateşi ile toprağa düşer ve orada can verir.

Şem'in Pervâne'nin Başucunda Yana Yakıla Ağlaması ve O Nazlı Sevgilinin Ömrünün Sona Ermesi

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 31a, str. 11)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümüne Şem çok üzülür ve üzüntüsünden içi yanan Şem, ağlamaya başlar.
2. Yüzü sararır, ateşi yükselir. Dayanma gücü azalır. Sabaha kadar yanar.
3. Nihayet gücü tükenerek tamamen erir ve yere yığılır.
4. Son kez Pervâne'yi kucaklar, yüzünü onun yüzüne koyar ve canını teslim eder.
5. Her ikisi de Hâce-i Nur'un türbesine defnedilir.

Hatime

a. Bu başlık "Hâtıme" olup, 43 beyittir (v. 32a, str. 9)

1.4.1.4. Lâmi'i Çelebi'nin Şem ü Pervânesi

Lâmi'i Çelebi, Şem ü Pervâne mesnevîsini Rodos'un fethi münasebetiyle yazmıştır. Bilinmeyen bazı sebeplerden dolayı, yazıldığı tarihte (1522) Kanuni Sultan Süleyman'a sunulamamış, daha sonra Vâmık u Azrâ ile birlikte sunulmuştur¹. Mesnevî, hafif bahrinin "fâilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Sa'îd-i Nefîsî, Lâmi'i'nin bu mesnevîyi Ehlî-i Şîrâzî'den tercüme ettiği görüşündedir². Şeyh Abdullah-ı Şebüsterî'den tercüme ettiği fikri de ileri sürülmüştür³. Eserin bugün için bilinen sekiz nüshası vardır⁴.

¹ Günay Kut, "Lâmi'i Çelebi and His Works", s. 88.

² Sa'îd-i Nefîsî, Târih-i Nazm u Nesr der İnan ve der Zebânî Fârsî, c. I, s. 390.

³ Günay Kut, a.g.m., s. 90.

⁴ Nuran Tezcan, "Bursalı Lâmi'i Çelebi", s. 315

Eserin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir*:

Kitâb-ı Şem ü Pervâne-i Lâmi'i Rahimehu'llah

Başlangıç, 30 beyit (v. 1b, str. 1)

Tevhîd, 30 beyit (v. 2b, str. 4)

Kelime-i Tevhîd'in manası hakkında, 22 beyit (v. 3b, str. 5)

Tevhîd, 21 beyit (v. 4a, str. 12)

Münâcât, 25 beyit (v. 5a, str. 5)

Na't, 34 beyit (v. 6a, str. 1)

Na't, 30 beyit (v. 7a, str. 7)

Sebeb-i Te'lif

a. Bu başlık 79 beyittir (v. 8a, str. 14)

b. Özeti

1. Şair, bir gün uzlete çekilir. Düşünceye dalar. Geçmişin muhasebesini yapar, zararda olduğunu anlar.

2. Bu düşünceler içerisinde inleyip, halini muma yanarken, zayıf kanatlı bir Pervâne gelip mumun etrafında döner ve kendini büyük bir şevk ile ateşe atarak canını feda eder.

3. Şair, bu olaydan etkilenir, üzüntüyü bir kenâra bırakır, ihtiyarı elinden gider, canını şiir denizine salar ve Şem ile Pervâne'nin hallerini kendince nazım eder.

Medhiye, (Kanuni Sultan Süleyman hakkında) 32 beyit (v. 11a, str. 4)

Kaside-i Asîde (bir çeşit tatlı) 27 beyit (v. 11a, str. 4)

Âgâz-ı Kitab

a. Bu başlık 47 beyittir (v. 13a, str. 4)

b. Özeti

1. Şam ilinde ay yüzlü bir güzel vardır.

2. Adı Şem olup, rind-meşreb birisidir. Gündüz uyur, geceleri eğlenirdi. İşreti sever, sohbetten hoşlanırdı.

3. Şem'in iki hizmetçisi vardır. Birinin adı Anber, diğeri ise Kâfûr'dur. Anber Rûmî, Kâfûr da Habeş'tir.

* Mesnevîde Farsça yazılan başlıkların tercümeleri verildi ve Süleymaniye Ktb. Esad Efendi kısmı nr. 2744'deki nüsha esas alındı.

4. Anber, Şem'in dert ortağı, Kâfûr da perdedâridir.

Karanlık Gecede Ateş Yanaklı Şem'in Meclisi Aydınlatması ve Şarap İçin Güler Yüzlü Dostların Toplanması

a. Bu başlık 28 beyittir (v. 14b, str. 9)

b. Özet

1. Şem, bir ilkbahar gecesinde meclis tertip eder.
2. Hizmetçiler meclisi süslerler.
3. Sazlar çalınır, kadehler elden ele dolaşır.
4. Kadehin ağzı, yârin dudağına deyince, sürahi kadehi kıskanır.
5. Kadeh ile sürahi arasında münazara başlar.

Sürahinin Kadehe Kötü Sözler Söylemesi

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 15b, str. 9)

b. Özeti

1. Sürahi özelliklerini sayarak kendini över ve kadehe, sevgilinin dudağının sırlarına nasıl vakıf olduğunu, yârin kendisine neden kıymet verdiğini sorar.
2. Sürahi kibirlenir, kadehe hakarete bulunur ve dilini tutmasını, ağzını yummasını ister.

Şarap ve Sürahinin Barışmaları

a. Bu başlık 7 beyittir (v. 17a, str. 3)

b. Özeti

1. Şarap, sürahi ile kadehin tartışmalarına kendisinin neden olduğunu ve meclisin tadının kaçtığını ifade eder.
2. Şarap, sürahi ile kadehin arasına girerek, ikisini barıştırır.
3. Sürahi, kadehten özür diler ve uzun süreden beri tasada ve kıvançta dost olduğunu ifade eder.

Sürahi Önünde Kadehin Utancını Göstermesi Birbiriyle Anlaşarak İyi Geçinmeleri

a. Bu başlık 8 beyittir (v. 17a, str. 5)

b. Özeti

1. Sürahi özür diler ve kadehin yüzü utançtan kızarır. Sürahinin önüne gelir, ondan özür diler. Sayesinde huzur bulduğunu, böylece lütf edip üzüntüye

düşürmemesini kadeh, sürahiye söyler ve birbirleriyle el sıkışarak dost olurlar.

Lâle Yanaklı Şem'in Meclisinin Tamamı Baharın ve Gülbahçesinin Nitelikleri

a. Başlık 69 beyittir (v. 17b, str. 5)

b. Özeti

1. Kadehin özür dilemesinden sonra, herkes O'na aferin der.

2. Sâkiler yeniden içki dağıtırlar, sazlar çalmaya da başlarlar.

3. Meclis ehli tamamen sarhoş olur.

4. Şem de kendinden geçer ve bir müddet sonra da uykuya dalar.

5. Uykudan uyanan Şem, meclisin kurulmasını emreder. Meclis kurulur. Güzel bir ilkbahar günüdür. Çiçekler açmış, bülbüller ötüşmektedir.

6. Çalgılar tekrar çalmaya, sâkiler şarap sunmaya başlarlar. Diğer taraftan da gazelleri okunur.

7. Hafif sarhoş olan Şem, çadırından çıkarak bahçeyi dolaşmaya başlar. Bahçeyi dolaştıktan sonra, tekrar çadıra dönerek, işrete katılır.

Gönül Yakan Şem'in Güzelliğini Seyretmede Kara Bahtlı Pervâne'nin Tasa Dolu Hikâyesi

a. Bu başlık 75 beyittir (v. 20a, str. 1)

b. Özeti

1. Magrib ülkesinden ince bedenli genç bir yigit Şam'a gelir. Bu yigidin içi Allah aşkıyla doludur. Dünya yaşantısıyla tüm ilgisini kesmiştir. Geceleri nerede bir aydınlık meclis görse, hemen o yana doğru gitmektedir.

2. Onun cana rağbeti ve meyli olmadığından, gönlü pervasız (korkusuz), adı da Pervâne idi.

3. Işığa talib olduğundan Şem'in meclis kurduğu bahçeye yönelir ve çehresinde dolaşır.

4. Ansızın gözü Şem'in çadırına takılır ve o çadırın perdesinden bir ışığın çıktığını görür ve gözünü o ışıktan ayırmaz.

5. Işığın karşısında hayrete düşerek, kendinden geçer.

Perdedâr Anber'in Dertli Pervâne'yi Azarlaması

a. Bu başlık 19 beyittir (v. 22b, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, şaşkın bir durumdayken, Anber ile karşılaşır. Anber, Pervâne'ye

burada ne aradığını, niçin şaşkın bir halde bulunduğunu, dilenci mi yoksa hırsız mı olduğunu sorar.

2. Anber, Pervâne'ye buralarda dolaşmanın tehlikeli olacağını anlatır ve O'na "sözümü dinle! Nasihatımı tut!" diyerek, geldiği yere geri dönmesini ister.

Ateşlere Yanmış Pervâne'nin Anber'e Yalvarması

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 23a, str 5)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'i dinledikten sonra derdini anlatmaya başlar. Aşk ateşinde yandığını, aşk yoluna baş koyduğunu ve sabrının kalmadığını söyledikten sonra, çadırın perdesini kaldırmasını Anber'den ister.

Anber'in Nazar Dağıtan Pervâne'ye Söz Dinlemediğinden Bahsetmesi

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 23b, str. 7)

b. Özeti

1. Anber, Pervâne'ye nasihatta bulunur. Perdenin kaldırılamayacağını, zayıf vücudu ile büyük işlere kalkıştığını, perde arkasından gördüğü ışığın kendisi için yeterli olduğunu, o ışığın bir ateş olduğunu, görünmek istediğinde Tur dağına ne hale getirdiğini anlatır. "Eğer perdenin kalkmasını istiyorsan, canını terk et" diye Pervâne'ye telkinde bulunur.

Dost Anber'in Uyarılarından Pervâne'nin Memnûn Olması ve Güzel Şem'in Önünde Yalvarıp Yakarması

a. Bu başlık 22 beyittir (v. 24a, str. 11)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'in bu sözlerini dinledikten sonra, kendine O'ndan fayda gelmeyeceğini anlar.

2. Pervâne, Şem'e niyaz etmeye başlar. Şem'i görme ve O'na kavuşma arzusunu yana yana anlatır ve bir kez olsun yüzünü görüp ölmeye razı olduğunu bildirir.

Güzellik Meclisinde Şem'in Dışarı Çıkması ve Tecelli Etmesi ve Kaybolması

a. Bu başlık 25 beyittir (v. 25a, str. 6)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'e niyazdan sonra, bağı dolaşıp ve o ışığa yönelip, canını feda etmek ister.

2. Fakat Pervâne, ansızın o ışığın kaybolduğunu görür. Bağın her tarafını dolaşır ama Şem'den bir iz bulamaz.

Bağbân Nesîm'in Gülzâra Gelmesi ve Şem'in Kaçtığına Anlaşılması

a. Bu başlık 44 beyittir (v. 24a, str. 3)

b. Özeti

1. Şem'in bulunduğu bağın bahçıvanı olan bir pir vardır. Bu pir, rahmani olup, Anber'in dostu, Kâfûr'u nda mahremidir.

2. Her seher vakti bâğı dolaşmış. Yine bir seher vakti bağı gezmeye çıktığında, bahçenin bozulduğunu görür.

3. Adı Nesîm olan bu pir, bahçenin durumunu görünce hiddetlenir. Bağı bu hale getireni bulmaya kalkar.

4. Bir müddet bâğı dolaşır ve Şem'i görür. Bu işi onun yaptığına kanaat getirip, O'nu cezalandırmak ister.

5. Nesîm'in maksadını anlayan Şem, çadırına girer ve yorgun olduğu için de hemen uyumaya başlar.

6. Şem'in niyetini anlayan Nesîm, bu sefer de meclis ehlini cezalandırmak ister.

7. Nesîm, ansızın bir inleme duyar. Sesin geldiği yöne yönelir ve Pervânenin ağladığını görür.

Pervâne ve Nesîm'in Soru-Cevâbı

a. Bu başlık 40 beyittir (v. 27b, str. 3)

b. Özeti

1. Nesîm Pervâne'yi yerden kaldırır ve halini sorar. Pervâne de Nesîm'e "gönlümün yanmasından anla beni" diyerek cevap verir.

2. Nesîm, Pervâne'ye: "İçindeki ateşi kim yaktı? Bunun belirtisi nedir? Bundan kurtuluşun yolu yok mu? Yanmaktan maksad nedir?" diye sorar.

3. Pervâne, Nesîm'e "Bu hayret ateşini bana hatırlatma. Ateşin belirtisi alevimdir. Yanmaktan maksat cânın kurtulmasıdır" diye cevap verir.

4. Pervâne'yi dinleyen Nesîm, O'nun derdini anlar. Bilmeden Pervâne'yi üzdüğünü hisseder.

5. Daha sonra Nesîm, bahçeyi dolaşır ve meclis ehlinin mest olduğunu görür. Sözüünün de fayda vermeyeceğine kanat getiren Nesîm, meclis ehline olan kızgınlığını terk eder.

**Bâğbân Nesîm'in Gülbahçesinin Halini Bahar Sultanına Arz etmesi ve Onun
Şimşek Bulutlarını Gülzar tarafına Göndermesi**

a. Bu başlık 58 beyittir (v. 28b, str. 14)

b. Özeti

1. Meclis ehlinin mest, bahçenin de alt üst olduğunu gören Nesîm, olanları söylemek için bağın şehriyârına gider.

2. Nesîm, bağın şehriyârı olan Bahar'ın huzuruna gider ve bahçenin halini tasvir ederek, bahçenin harabeye çevrildiğini söyler.

3. Bahar, Nesîm'i dinledikten sonra öfkelenir, kızar ve hizmetçilerine hemen Hacib Bad'ı bulmalarını ve bağda bulunanları yok etmesini emreder.

4. Bahar'ın fermanını alan Hacib Bad, bağa gider ve bağdakilerin uykuda olduğunu görür. İçindekiler ile birlikte bağı alt üst ederek, meclis ehlini helak eder.

Kara Bahtlı Pervâne'nin Bu Belâdan Allaha Sığınması

a. Bu başlık 31 beyittir (v. 30b, str. 12)

b. Özeti

1. Hacib Bad'ın bağda yaptığı belâyı gören Pervâne, bir köşeye çekilir ve Allaha dua ve niyazda bulunur.

2. Düştüğü durumdan kurtulmasını, gamdan canının azad olmasını ve Şem'e bir nazar etmesini niyaz eder.

**Şem'in Sarayında Tekrar Meclisin Kurulması ve Anber'in Zavallı Pervâne'yi
Çağırmaaya Gitmesi**

a. Bu başlık 56 beyittir (v. 32a, str. 3)

b. Özeti

1. Bağın Hicab Bad tarafından viran edilmesinden sonra Şem, Kâfûr'u yanına davet ederek, yeniden meclisi tertip etmesini emr eder.

2. Kısa zamanda bâğda meclis kurulur ve her şey eskisi gibi olur.

3. Bezmi yabancılaroan korumak için bağın kapısını duvarla örerler ve gözcülük yapması için de Anber görevlendirilir.

4. Kâfûr da meclisin içinde kalarak, meclis ehline hizmetle vazifelendirilir.

5. Yine çalgılar çalınır, içkiler içilir, mest olanların "hay u huyı" duyulur, bülbüller ötüşür...

6. Bu sırada Pervâne'yi hatırlayan Anber, O'nu bulmak için bahçeye yönelir.

Anber'in Pervâne'yi Çağırarak İçin Gitmesi Onu Bulması ve Birbirinin Halini Sormaları

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 34a, str. 1)

b. Özeti

1. Anber, bağa gelir ve Pervâne'yi bulmak için bağın etrafında dolaşırken, bir inleme işitir.

2. Sesin geldiği tarafa gider. Pervâne'nin yere yatmış inlediğini görür ve O'nu bu hale kimin getirdiğini sorar.

3. Pervâne Anber'i görünce başlar halini yana yana anlatmaya. Sevgilinin aniden ortadan kaybolduğunu, nereye gittiğini bilmediği için, ayrılığın dayanamadığından dolayı inleyip ağladığını, Anber'e söyler.

4. Pervâne, Anber'e Şem'den haber vermesini ister.

Anber'in Pervâne'ye Şem'den ve Onun Güzelliğinden Haber Vermesi

a. Bu başlık 12 beyittir (v. 35b, str. 3)

b. Özeti

1. Anber, Pervâne'ye Şem'in sağ ve esenlikte olduğunu, bağda işrette bulunduğu müjdesini verir.

2. Bu müjdeyi duyan Pervâne, cana gelir. Anber ile birlikte Şem'e giderler.

Pervâne ve Anber'in Peri Yüzlü Şem'in Sarayına Gitmeleri

a. Bu başlık 39 beyittir (v. 34a, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber ile Şem'in sarayına gelir. Yüksekliği arşa kadar uzanan, kapıları birbiriyle bağlı ve kapı kanatları kapalı olan sarayın etrafında içeriye girmek için birkaç kez dolaşır.

2. Saraya giremeyeceğini anlayan Pervâne, yeniden inlemeye, ağlamaya başlar.

Kâfûr'un Pervâne ve Anber'e Sert Davranması

a. Bu başlık 22 beyittir (v. 37a, str. 13)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'in sarayının etrafında gezerken; Kâfûr, dolaşmak için saraydan dışarı çıkar ve Pervâne ile Anber'i görür.

2. Kâfûr, Anber'e: "Bu ayyar ve müflisi nereden buldun" diye sorar.

3. Daha sonra Kâfûr: "Kötü yaratılışlı, fesad birisisin. Utanma duygun

yoktur. Hırsız ve ayyarlar ile birsin. Eğer sen buna (Pervâne'ye) rehber olmasaydın, yolunu şaşırın bu kişi kasrı bulamazdı" diyerek Anber'e sert bir şekilde çıkışır.

Kâfûr'un Sert Davranışından Anber'in Kızması ve Ona Cevap Vermesi

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 38a, str. 6)

b. Özeti

1. Kâfûr'un bu sözlerine karşı, Anber de O'na: "Özün gibi sözün de sert ve zerre kadar sıcaklığın yok. Cihanda aşk ile tanışmamışsın. Halkın ayıbını yüzlerine vurmaktan başka bir iş yapmazsın. Gözün beyazını nur sanma! Beyaz saç ile herkes pir olmaz." diyerek aynı sertlikte karşılık verir.

Anber ve Kâfûr'un Tartışmayı Bitirmeleri Şeyh Nûrullah'ın Gelmesi

a. Bu başlık 44 beyittir (v. 39a, str. 7)

b. Özeti

1. Kâfûr, Anber'in cevabı karşısında titredi. Anber'e cevap verip, canını yakmak ister.

2. Ansızın doğu tarafından gelen nuranî bir cemâat görülür. Bu cemaatin önünde de nuranî bir pîr vardır.

3. Kâfûr, onları görünce korkudan gizlenir ve gidip Şem'e haber verir.

4. Şemin yüzünde fer kalmaz. Bir süre ağlar

5. Anber de bir köşeye sığınır.

6. Olanlar karşısında Pervâne şaşırır ve Anber'in saklandığı yere giderek; gelenlerin kim olduğunu, Şem'in niçin ağladığını, meclisin neden dağıldığını, sohbet ehillerinin niçin gizlendiğini Anber'e sorar.

7. Anber, Pervâne'ye: "Bu gelen gayb sırlarını bilen bir mürşiddir. Adı da Şeyh Nurullah'dır. Bu cemaat meclis ehlini namaza ve oruca davet eder" diye cevap verir.

8. Ayrıca Anber, Pervâne'ye, Şeyh Nurullah'ın yanına gitmesini ve isteğini arz etmesini de söyler.

Pervâne'nin Şeyh Nûrullah'ın Önünde Yalvarması

a. Bu başlık 49 beyittir. (v. 50b, str. 6)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'i dinledikten sonra, doğruca Şeyh Nurullah'ın yanına gider

ve durumunu yana yana Şeyh'e anlatır.

2. Pervâne, Şeyh Nurullah'a; muradsız olduğunu, canını aşkın esir aldığını, Şem'e âşık olduğunu, canını ona feda etmek istediğini, inleyip ve ağlamanın ona fayda vermediğini söyler.

3. Ayrıca Pervâne, Kâfûr'u Şeyh'e şikâyet ederek, O'nun visale engel olduğunu da söyler.

Şeyh Nûrullah'ın Kâfûr'u Davet Etmesi Ona Aşkın Gizli Hallerini Açıklaması

a. Bu başlık 59 beyittir (v. 52a, str. 13)

b. Özeti

1. Şeyh Nurullah, Pervâne'yi dinledikten sonra, O'nun âşık olduğunu yüzünden anlar.

2. Şeyh Nurullah, Kâfûr'ı yanına sesleyip aşk ile ilgili gizli sırları söyleyerek, Pervâne'yi kiblesinden uzaklaştırmamasını tenbih eder.

3. Kâfûr, Şeyh Nûrullah'ın aşk ile ilgili sözlerini dinledikten sonra, Şeyhin sözünü tutacağına dair söz verir.

4. Kâfûr, Şeyhin yanında bulunan Pervâne'yi görür, ondan özür diler, Pervâne'ye Şem'in gece meclis kuracağını, o meclise kendisini de götüreceğini müjdeliler.

Pervâne'nin Hasretle Beklemesi ve O Can Yakan Ayrılıkta Onun Efsâne Söylemesi

a. Bu başlık 30 beyittir (v. 54a, str. 13)

b. Özeti

1. Kâfûr, ahde vefa göstereceğine söz vererek, oradan ayrılır. Pervâne, gece olmasını bekler. Beklemek Pervâne'ye ağır gelir. Bir günün her saati ona bin yıl gibi gelir. Zaman bir türlü geçmez! Sürekli inler, ağlar ve ah çeker. Kıl gibi incilir. Bekleyiş günü onun için kıyamet günü olur.

2. Pervâne, akşam vaktini bu halet-i ruhiyye üzerine bekler.

Kâfûr'un Şem'le Gece Meclisi Düzenlemesi

a. Bu başlık 76 beyittir (v. 55a, str. 14)

b. Özeti

1. Gece olduğunda Şem, uyanır. Kâfûr'u yanına sesleyip, meclis kurmasını ister.

2. Kâfûr, her zaman olduğu gibi yine muhteşem bir meclis kurar. O meclisi Cennet gibi donatır.

Âlemi Aydınlatan Şem'in Meclisinin Güzelliği ve O Ay Yüzlülerin Toplanması

a. Bu başlık 36 beyittir (v. 58a, str.)

b. Özeti

1. Kâfûr, meclisi donatır ve gelip Şem'e haber verir. Şem meclise gelir. Sâkiler içki dağıtır. Çalgıcılar çalmaya başlar. Yine mest olunur, yine naralar ayyuka çıkar. Güller açar, bülbüller öter. Şaraplar su gibi akar. Sineleri ateş kaplar, mestler birbirlerine düşer (saldırır).

2. Bu sırada şamdânın micmere gözü ilişir. Micmer, ay yüzlülerle şakalaşmaktadır. Micmerin bu haline kızan şamdân, ona dil uzatır.

Şaşkın Micmerin Küstahlığı Üzerine Şamdânın Sözü Uzatması

a. Bu başlık 26 beyittir (v. 59a, str.)

b. Özeti

1. Şamdân, micmere: "Ey alçak! edeb bilmez misin. Siyah yüzlü bir Hindisin. Sende zerre kadar nur yoktur. Çalgısız oynar, civa gibi kaynarsın" diyerek sert bir şekilde çıkışır ve kendi özelliklerini micmere anlatır.

Gönül Ferahlandıran Micmerin Dertli Şamdâna Cevabı

a. Bu başlık 22 beyittir (v. 40a, str. 4)

b. Özeti

1. Şamdân'ın sözlerinden micmerin bağı yanar. Şamdân'a: "Ey şamdân ejderha gibi ateş dillisin. Mecliste zehirler saçman normaldir. Ey arsız! gönlünde nur olmadığından başında ateş yanar. Gevşek olduğundan yüzünde fer kalmamış" diyerek karşılık verir ve Micmer de kendi vasıflarını Şamdân'a söyler.

Kâfûr'un Pervâne'nin Perişan Halini Nurlu Şem'e Anlatması

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 40b, str. 12)

b. Özeti

1. Micmer'den cevabını alan Şamdân sesini keser ve eğlenmeye devam eder.

2. Tekrar mutribler çalar, yine rakkaseler döner. Sâkiler içki sunar, sinedeki ateşler yükselir.

3. Kâfûr, Şem'in meclisin havasına uyduğunu görür ve Pervâne'den söz

ederek, "muradının bir nazar olduğunu" Şem'e söyler.

4. Şem de Kâfûra "yanmayı arzu eder ve yanıma gelmekten çekinmez ise, gelsin" diye karşılık verir.

Kâfûr'un Pervâne'ye Buluşma Müjdesini Vermesi

a. Bu başlık 10 beyittir (v. 41b, str. 6)

b. Özet

1. Kâfûr, Şem'den visal müjdesi alır ve hemen Pervâne'nin yanına gider. Pervâne köşesinde oturmuş inleyerek, hicrandan dem vurur.

Kâfûr'un Pervâne'ye Müjde Vermesi

a. Bu başlık 68 beyittir 8v. 42a, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne'nin yanına gelen Kâfûr, O'na kavuşma müjdesini iletir.

2. Kâfûr ile Pervâne birlikte Şem'in meclisine gitmeye karar verirler.

3. Kâfûr, Pervâne'ye "Şem'in meclisinde dikkatli olmasını, yüzüne gizlice bakmasını, gülyüz gösterirse aldanmamasını ve meclis ehlinin kötü davranacağını" söyleyerek nasihatte bulunur.

4. Pervâne, meclisin içine girer ve havuzun başında Şem'i görür. Heyacanlanır ve büyük bir arzu ile Şem'in alevinde yanmak ister.

5. Meclis ehli dört taraftan saldırır ve Pervâne'nin murada nail olmasına engel olurlar.

6. Durumu gören Şem, meclis ehline Pervâne'yi bırakmalarını ister. Anber'i onların yanına bırakarak, halvetine gider.

Şem'in Kendi Özel Odasında Meclisi Aydınlatması Pervâne'nin Şem'le Konuşması ve Canını Fedâ Etmesi

a. Bu başlık 86 beyittir (v. 44a, str. 11)

b. Özeti

1. Halvetine gelen Şem, sabahtan akşama kadar uykuya dalar. Adet üzere akşam olunca uyanır ve Pervâne'yi görür.

2. Kâfûr'a Pervâne'yi meclise getirmesini söyler.

3. Kâfûr, Pervâne'yi bir köşede inler vaziyette bulur ve Şem'in meclisine tekrar getirir.

4. Pervâne, Şem'in etrafında birkaç kez döner ve yüzünü ayağının toprağına

sürer.

5. Şem, Pervâne'ye "aklını topl!" der. Pervâne de "aklım yok ki sakınayım!" diye cevap verir.

6. Şem, Pervâne'ye: "maksadın nedir?" diye sorar. Pervâne de: "Yüzünü gördüm maksadımdan vazgeçtim" diyerek karşılık verir. Şem, Pervâne'ye: "Arzuna uyup, ateş ile tutuşma" demesine, Pervâne: "Canım o ateştir! Ateşte yanmak bedenime oyun gibi gelir" diyerek cevap verir. Şem, tekrar: "Bu yolda canını vermezsen olmaz mı?" diye sorunca Pervâne de: "Bir işaret verilirse, cana bir değil bin müjde verilmiş olur" diyerek karşılık verir.

7. Pervâne, Şem'e uzun uzun aşkı ve aşkın gereklerini anlattıktan sonra, kendini Şem'in alevine atarak canını Şem'e teslim eder.

Pervâne'nin Ateşinde Şem'in Yanıp Yakılması Güçsüz Kalması ve Şeyh Nûrullah'ın Önünde Canını Teslim Etmesi

a. Bu başlık 49 beyittir (v. 47a, str. 9)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümüne Şem, çok üzülür. Pervâne'nin yasını tutar. Ayrılık acısıyla yanar, ateşi yükselir ve gözyaşı döke döke erir.

2. Meclis ehli Şem'in bu durumuna üzülür. Onu iyi etmeye çalışırlar.

3. Birden Şeyh Nûrullah görülür. Şem'in durumu O'na ayan olur.

4. Şeyh Nûrullah, Şem'in yanına gider. Birden Şem' gözünü açar ve Şeyhi görür.

5. Şeyh Nûrullah'ı gören Şem, O'nun nefesi ile huzur bulur. Bu hal üzerine Şeyh Nûrullah'ın huzurunda canını teslim eder.

6. Şeyh Nûrullah, Kâfûr'dan kefen getirmesini ister. Kâfûr, Şeyhin bütün istediklerini yerine getirir. Şeyh Nûrullah, Şem'in namazını kılar, kabre indirir ve duada bulunur.

Hatîme

a. Bu başlık hatîme olup 52 beyittir (v. 49a, str. 1)

b. Bu bölümde şair, eserini bitirdiği için Allaha ham eder, ömrünün boşa geçtiğini söyleyerek, Allahdan afv etmesini diler. Devrin hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos adasının fethinin tarihi düşürülür. Eser de bu adanın fethi üzerine kaleme alınmış olup, Kanunî'ye ithaf edilmiştir.

1.4.1.5. Mu'idi'nin Şem ü Pervâne'si

Mu'idi, eserini hafif bahrinin "fâilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazmıştır. Mesnevînin bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan birincisi Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi kısmı, manzum 1193 numarada, diğeri de İstanbul Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 2255 numarada, 78b-121b sayfaları arasında kayıtlıdır.

Mesnevînin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir* :

Başlangıç, 25 beyit (v. 78b, str. 15)

Tevhid, 22 beyit (v. 79a, str. 15)

Münâcât, 12 beyit (v. 80b, str. 6)

Na't, 34 beyit (v. 80b, str.1)

Sebeb-i Te'lif

a. Bu başlık 34 beyittir (v. 81b, str. 1)

b. Özeti

1. Bir ilkbahar mevsimidir. Her taraf yeşilliktir. İşret kurulur, zevk ü safa başlar.
2. Şair, bu duruma üzülür. Günlerin boşa gittiğini anlar.
3. Sonra eğlence olsun diye, bu kıssayı yazar.
4. Hikâyeyi yazmanın amacı, aşkın hakikatini anlatıp, aşk mushafından fal açmaktır.

Şem'in Vasfı

a. Bu başlık 36 beyittir (v. 83a, str. 1)

b. Özeti

1. Şam ilinde, Şem isminde çok güzel biri vardır.
2. Bu güzel, gülistanda meclis tertip eder.
3. Bu güzelin gece gündüz ona hizmet eden iki hizmetçisi vardır.
4. Birinin adı Kâfûr, diğeri Anber'dir.
5. Şem, hizmetçilerine çadırını kurdurup, gülistanda işrete başlar.

Şem'in Meclisi ve Sürahi ile Kadehin Münazarası

a. Bu bölüm 36 beyittir (v. 83a, str. 1)

* İst. Üniv. Ktp. ty. nr. 2255'deki nüsha esas alındı.

b. Özeti

1. Gül bahçesinde kurulan eğlencenin mumlarını Kâfûr yakar, micmerlerini Anber asar.
2. Eğlence başlar ve bütün ihtişamıyla devam eder.
3. Kadeh, güzellerin ağzından buse alınca, sürahi kıskanır.
4. Sürahi, kadehe "Sevgilinin dudağında ne işin var. Visal sana göre değildir. Sevgilinin gönlüne hileyle girdiğinden dolayı itibarın yoktur. Hâlâ gaflet uykusundasın"der.

Kadehin Sürahiye Cevap Vermesi

a. Bu başlık 67 beyittir (v. 85a, str. 12)

b. Özeti

1. Kadeh, sürahinin sözlerini tebessümle karşılar.
2. Sürahi, kadehe söylediklerinden dolayı önce sitemde bulunur, sonra da sözlerinin doğru olduğunu kabul eder. Bundan böyle kadehin sözünden dışarı çıkmayacağını söyler.
3. Münazara sonunda tekrar eğlence başlar.
4. Herkes gibi Şem de sarhoş olur ve uykuya dalar.
5. Şem, rüyasında güllün aşkıyla yanıp inleyen bir bülbül görür.
6. Tekrar uyanan Şem, bahçeyi dolaşmak için dışarı çıkar. Ansızın rüzgârın çıkmasıyla, yeniden çadırına döner.
7. Rüzgârın zarar verdiği meclisi, Anber ve Kâfûr tekrar kurarlar, eğlence yeniden başlar.

Pervâne Kıssasının Başlangıcı ve Şem İle Olan Macerası

a. Bu başlık 74 beyittir (v. 87b, str. 3)

b. Özeti

1. Şam şehrinde temiz yaratılışlı, yeri yurdu olmayan bir derviş vardır. Aşk ateşinde canını yakmağa hazırdır.
2. Dertli ve çaresiz olan bu dervişin adı Pervâne'dir.
3. Gündüz kederlenir, gece sevinirdi. Uyku nedir bilmezdi. Sabaha kadar sevgilinin hayaliyle konuşurdu. Bazan ağlar, bazan inlerdi. Bir türlü ayrılık ateşini söndüremezdi. İnledikçe gamı artar, gönlü kararır.
4. İçi ve dışı gam ve elemle dolu olarak, şaşkın bir halde sürekli gezerdi.
5. Yine bu şekilde dolaşırken, karşıdan bir ışık görür. Işığa yaklaşıncaya, ışığın

bir çadırdan geldiğini görür.

6. Çadırın içerisinde peri gibi güzel olan Şem'i görür ve O'na âşık olur.

7. Çadıra giremeyen Pervâne, üzgün bir şekilde evine geri döner. İzdırabı daha da artar.

Pervâne'nin Aşk Ateşiyle Yanması

a. Bu başlık 57 beyittir (v. 89b, str. 10)

b. Özeti

1. Evine dönen Pervâne'nin Şem'e olan aşkı artar.

2. Şem'in yüzünü göremeyen Pervâne, çadırının etrafında dolaşmaya karar verir.

3. Pervâne, Şem'in yüzünü görebilmek için, tekrar evini barkını terk ederek, Şem'in çadırına doğru yönelir.

4. Şem'in çadırının önüne gelen Pervâne, O'na karşı duyduğu aşkı yanıp yakılarak dile getirir. Ayrılıktan dem vurur.

Şem'in Pervâne'nin İnlemesinden Haberdar Olması

a. Bu başlık 19 beyittir (v. 91b, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, çektiği ızdırabı samimi duygularla anlatır. Fakat kimseye sesini duyuramaz.

2. Şem, hizmetçisi Anber'e "Çadırın önünde inleyen kimdir?" diye sorar. Sonra konuşmasına şöyle devam eder: "Git o kimseye söyle edepsizlik etmesin. Çadırın önünde ne arar? Burada durmasın, çekip gitsin. Yoksa kavga çıkar. Bundan da sakınsın".

3. Şem'den bunları işiten Anber, dışarı çıkarak, Pervâne'nin yanına gelir. O'na sorular sorarak, sabretmesini ister.

Pervâne'nin Söylediklerini Anber'in Şem'e İletmesi

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 92a, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'in sözlerini dinledikten sonra O'na "Güçsüz ve çaresiz biriyim, bana merhamet et. Senden isteğim söyleyeceğimi Şem'e ilet" der.

2. Pervâne, Şem'e karşı duyduğu aşkı ve çektiği ıztırapları birer birer Anber'e anlatarak, bunları Şem'e aktarmasını ister.

3. Anber, Şem'in yanına geri döner ve Pervâne'den dinlediklerini O'na anlatır.

4. Pervâne'nin Şem'den tek isteği çadırın perdesinin kaldırılması ve Şem'in yüzünü görmesidir.

5. Şem, Pervâne'nin isteğini kabul eder ve çadırın perdesinin aralanmasını ister. Perde kalkar ve Şem'in cemâli ortaya çıkar.

6. Şem'in nurunu gören Pervâne'nin derdi ve iştiyakı daha da fazlaşır. Dayanamayıp düşer, bayılır.

7. Şem ise çadırının içerisine girer.

Kâfûr'un Pervâne'ye Çıkışması

a. Bu başlık 34 beyittir (v. 93b, str. 1)

b. Özeti

1. Şem'in bir diğer hizmetçisi olan Kâfûr, bir sabah uykudan uyanır, gülbahçesini dolaşmak için dışarı çıkar.

2. Şem'in çadırının önünde perişan bir halde Pervâne'yi görür.

3. Kâfûr, Pervâne'ye "kimsin? Adın nedir? Nerelisin?" dedikten sonra da "nefsine uyarak, niçin buralara geldin?" diye sorar.

4. Kâfûr, Pervâne'ye nasihat eder. Düşüncesinden vaz geçmesini, bunu yapmadığı zaman kendisine zarar vereceğini söyledikten sonra da Pervâne'ye artık buralarda kendisini görmek istemediğini bildirir.

Pervâne ile Kâfûr'un Söyleşisi

a. Bu başlık 47 beyittir (v. 94b, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, Kâfûr'a: Âşık olduğunu, sabrının kalmadığını, yerinin gam köşesi olduğunu, ihtiyarının elinden gittiğini, belâ ve derdinin çok olduğunu yana yakıla uzun uzun anlatır.

2. Fakat, Kâfûr merhamet etmez, Pervâne'yi incitir.

3. Pervâne büyük bir üzüntü ile tekrar oradan ayrılarak, meskenine gider. O, yine dert ve gam köşesine çekilir ve sürekli gözyaşı döker.

Pervâne'nin Felekten Yakınması ve Allaha Yalvarması

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 95b, str. 14)

b. Özeti

1. Meskenine gelen Pervâne, içten duygularla çektiği acılardan dolayı felekten

şikâyet eder.

2. Felekten cevap alamayan Pervâne, yüzünü Allaha çevirir, ona niyazda bulunur. Kendisine canın da cihanın da gerekmediğini, ancak tek arzusu sevgiliye kavuşmak olduğunu söyleyerek, duasının reddedilmemesini ister.

3. Pervâne duadan sonra Allaha şükreder. Yeniden Şem'in bulunduğu gülistanına gelir.

Pervâne'nin Şem'in Meclisine Gelmesi

a. Bu başlık 51 beyittir (v. 97a, str. 10)

b. Özeti

1. Pervâne, gülistanına gelir ve Şem'in meclis kurduğunu görür.
2. Eğlenceye dalan Şem, birden Pervâne'yi hatırlar, hüzünlenir ve dışarı çıkar.
3. Yamık yüreğiyle Pervâne'yi hayal ederek, O'na niyazda bulunur.
4. Şem de Pervâne'ye âşık olduğunu anlar.

Şem ile Anber'in Başbaşa Konuşması

a. Bu başlık 52 beyittir (v. 98b, str. 12)

b. Özeti

1. Pervâne'ye âşık olduğunu anlayan Şem, bir köşeye oturup ağlarken, Anber bu haliyle O'nu görür.
2. Anber, Şem'e derdinin ne olduğunu sorar.
3. Şem, Anber'e âşık olduğunu, O'nsuz olamayacağını bir bir söyler. Pervâne'nin ne halde bulunduğunu sorar.
4. Anber de Şem'e Pervâne'nin kapının eşiğinde durduğunu, arzu ederse O'nu getireceğini söyler.
5. Anber, bunları söyledikten sonra, dışarı çıkar, Pervâne'nin yanına gider ve Şem'in de kendisini arzu ettiğini söyler, visali müjdeler.
6. Pervâne, Şem'in davetine icabet eder.

Pervâne ile Şem'in Mülakatı

a. Bu başlık 50 beyittir (v. 100a, str. 13)

b. Özeti

1. Anber, Pervâne'yi Şem'in bezmine getirir.
2. Şem ile Pervâne buluşur ve birbirleriyle kucaklaşırlar. Şem, Pervâne'nin halini sorar. Kötü günlerin bittiğini söyler.

3. Şem, hizmetçilerini çağırır, Pervâne için meclis kurdurur.

Şem ile Pervâne'nin Birlikte Eğlenmesi

a. Bu başlık 51 beyittir (v. 101b, str. 13)

b. Özeti

1. Kurulan mecliste Şem ile Pervâne birlikte eğlenirler.

2. Eğlence anında Şem ile Pervâne karşılıklı konuşurlar.

3. Şem, Pervâne'ye soru sorar, Pervâne de cevap verir. Pervâne'nin cevapları Şem'e tesir eder, Şem de perişan olur.

4. Geceyi sohbetle geçirip, sabaha kadar eğlenirler.

5. Sabah olunca, Şem, Pervâne'ye bir atabeginin bulunduğunu ve adının da Nesim olduğunu söyler.

6. Şem, Nesim'in sert mizaçlı olduğunu, ikimizi birlikte gördüğünde zarar verebileceğini, Pervâne'ye söyledikten sonra gitmesini, akşama kadar sabr etmesini ve akşam olunca da gelmesini söyler.

7. Pervâne üzgün bir vaziyette Şem'in yanından ayrılır. Sonra da Anber gelerek, Şem'in yatağını hazırlar ve Şem de ağlayarak yatağa girer, hemen uykuya dalar.

Şem'in Meclisine Pervâne'nin Gelip Gitmesi

a. Bu başlık 32 beyittir (v. 103a, str. 14)

b. Özeti

1. Gece olunca, Pervâne, Şem'in meclisine tekrar gelir.

2. Pervâne'nin geceleri, meclise gelip, Şem ile sabahlara kadar sohbet edip eğlenmesi bir müddet devam eder.

3. Bu durumu, bir zaman sonra Şem'in hizmetçilerinden Kâfir anlar.

4. Şem'in Pervâne'ye karşı duyduğu aşk da gitdikçe artar. Geceleri inler, gündüzleri sürekli ağlar.

Pervâne'nin Şem'in Çadırının Önünde Yalvarması

a. Bu başlık 39 beyittir (8v. 104a, str. 13)

b. Özeti

1. Pervâne de çadırın dışında bir köşede kendinden geçmiş bir vaziyette, Şem'e duyduğu aşk ile inleyerek oturur.

2. Gece ile gündüzü bir olur, sürekli ağlar.

3. Şem'i, karşısında durur gibi hayal edip, duygu ve düşüncelerini inleyerek dile getirir.

Pervâne'nin Hitabı ve Şem'in Pervâne'ye Acıması

a. Bu başlık 53 beyittir (v. 105b, str. 2)

b. Özeti

1. Şem'in çadırının önünde arzu ve isteklerini söyleyen Pervâne'nin sesini Şem duyarak, çadırın perdesinin kalkmasını ister.

2. Perde kalkınca Pervâne içeri girer, şükrederek yüzünü yere sürer.

3. Pervâne'yi gören Şem de sevinir. Tekrar eğlenceye başlarlar.

4. Bu sırada Kâfûr, Şem'i görmek için Anber'den izin ister.

5. Anber, Kâfûr'a Şem'in uykusu var diyerek, içeri girmesine engel olur.

6. Bunun üzerine Kâfûr, Anber'e ağza alınmayacak sözler söyleyerek, bütün bu olanların sorumlusunun kendisi olduğunu bildirir.

7. Kâfûr, neler olduğunu, Pervâne'nin kim olduğunu, Şem'in çadırının kapısına neden geldiğini, karga ile hümanın bir olmadığını, olayları öğrendiğini, Anber'e söyledikten sonra, Nesim'in bunları duyunca kızacağını da ifade eder.

Anber'in Kâfûr'a Cevap Vermesi

a. Bu başlık 18 beyittir (v. 107a, str. 5)

b. Özeti

1. Anber, Kâfûr'un sözlerinden incinir.

2. Gönlü kırılan Anber, Kâfûr'a şöyle cevap verir: "İkimiz Şem'in hizmetçisiyiz. Birbirimize niçin düşman olalım? Beni niçin ihanet etmekle suçlarsın? Boş yere dedi kodu yaparsın? Eger sen de Pervâne'nin halini görseydin O'na acır ve yardım ederdin? O, garip ve kimsesizdir. İş, gece gündüz inlemektir. Ayrılık ateşiyle yanmaktadır."

Kâfûr'un Nesim'e Haber Vermesi

a. Bu başlık 56 beyittir (v. 107b, str. 7)

b. Özeti

1. Kâfûr, Anber'in sözlerini dinledikten sonra Nesim'in yanına gider.

2. Kâfûr, olup bitenleri birer birer Nesim'e anlatır.

3. Nesim, olanlardan dolayı gazaplanır ve Şem'i cezalandırmak ister.

4. Kafur ile Nesim'in arasında geçen konuşmayı öğrenen Anber, durumu

Şem'e bildirir.

5. Şem, çadırına girerek, bir köşede saklanır.
6. Nesîm çadıra gelir, Şem'i bulamaz ve dağlara doğru çekip gider.
7. Anber, Nesîm'in gittiği müjdesini Şem'e verir.

Şem'in Hâce-i Nûr'un Türbesini Ziyareti

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 109a, str. 13)

b. Özeti

1. Şem, yeniden meclis kurarak, eğlenceye başlar
2. Şem, eğlence esnasında üzülür ve Hâce-i Nûr'un kabrini ziyaret etmek ister.
3. Hâce-i Nûr türbesine gelen Şem, gözyaşı akıtarak, niyazda bulunur. Sabaha kadar tesbih çekip, zikreder.

Pervâne'nin Şem'i Arzulaması

a. Bu başlık 73 beyittir (v. 110b, str. 11)

b. Özeti

1. Şem'den ayrı düşen Pervâne, ayrılık ateşiyle yanar ve sıcak bir temmuz günü şaşkın bir halde dağları dolaşır.
2. Ansızın gözü güneşe ilişir, O'nunla dertleşir.
3. Perişan bir halde bazan sahrada bazan da çölde ümitsizce dolaşır.
4. Pervâne'nin ızdırabı her geçen gün artar ve Şem'den bir haber gözler.

Pervâne'nin İztırabı ve Feleğe Yalvarması

a. Bu başlık 26 beyittir (v. 112b, str. 17)

b. Özeti

1. Pervâne bu hal üzere hiç uyumadan gece gündüz dolaşır.
2. Felekle konuşur, derdini anlatır.
3. Gökyüzünden de cevap alamayan Pervâne, bu kez de ay ile konuşur. Durdurdu onla anlatmaya başlar.

Pervâne'nin Ay Vasıtasıyla Şem'e Haber Göndermesi

a. Bu başlık 64 beyittir (v. 113b, str. 10)

b. Özeti

1. Pervâne aya, Şem'den ayrı kalmanın üzüntüsünü anlatır. O'nun aşkıyla

kendinden geçtiğini, ayrılığa dayanamadığını, sabrı ve gücünün kalmadığını söyler ve bunları Şem'e iletmesi için niyazda bulunur.

2. Pervâne daha sonra çektiği ıztırapları gökyüzüne anlatır.

3. Pervâne derdini anlattıklarından hiç birisinden cevap alamaz.

4. Bu sefer de kendisiyle konuşarak, dertleşir ve kendine sitem eder. Aradaki engellerin kalkması halinde vuslatın gerçekleşeceğini söyler.

Pervâne'nin Şem'e Kavuşması ve Ölümü

a. Bu başlık 37 beyittir (v. 115b, str. 7)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ıztırabı gittikçe artar, sabrı kalmaz, gücü tükenir.

2. Bu şekilde dolaşırken, yolun sonunda bir yere gelir. Burada Şem oturmaktadır.

3. Şem'i gören Pervâne, rüya gördüğünü zanneder.

4. Şem, Pervâne'yi yanına sesler.

5. Şem'in yanına giden Pervâne, mutluluktan havaya sıçrar, vecde gelir. Başını yere koyup, yüzünü toprağa sürer.

6. Pervâne'de aşk ateşi çoğalır. Gözü kararır. Şem'in etrafında dönmeye başlar.

7. Sonunda, Pervâne Şem'in üzerine düşerek, canını feda eder.

Şem'in Ölümü

a. Bu başlık 41 beyittir (v. 116b, str. 12)

b. Özeti

1. Şem, Pervâne'nin ölümü üzerine üzülür ve ağlar. Felekden şikâyet eder.

2. Yemeden içmeden kesilir. Cihan gözüne karanlık görünür.

3. Ağlamaktan gözüne perde iner. Yere düşen Pervâne'nin yüzünü, yüzüne koyar, yanağından öper.

4. Bu şekilde Şem de canını teslim eder.

Pervâne ve Şem İçin Matem Tutulması

a. Bu başlık 31 beyittir (v. 117b, str. 14)

b. Özeti

1. Gülistandaki çiçeklerin matem tutmaları tasvir edilir.

2. Şem ile Pervâne, Hacı-i Nûr türbesinin karşısına defnedilir.

Risâle-i Muhabbet-nâme'nin Tamamlanması

- a. Bu başlık 61 beyittir (v. 118b, str. 12)
- b. Mesnevînin hatîme kısmıdır.

1.4.1.6 Feyzî Çelebi'nin Şem ü Pervâne'si

Feyzî Çelebi eserini 1603 yılında yazıp Tiryaki Hasan Paşa'ya ithaf etmiştir. Mesnevînin bilinen tek nüshası vardır. Bu nüsha, Gönül A. Tekin'in özel kütüphanesindedir. Bu nüsha, kitapçı E.J. Brill'den satın alınmıştır. Eser 31 varak olup 987 beyitten ibarettir. Eserin sonu eksiktir. Orijinal yönü, eser mesnevî nazım şekliyle yazılmasına rağmen, eserde 11'li hece vezni kullanılmıştır. Bu bakımdan bu eser, şimdiye kadar eşine henüz rastlanmamış bir özellik taşımaktadır. Mesnevî, yeni harflerle neşredilmiştir¹.

Eserin düzenleniş biçimi ve özeti şöyledir* :

Kitâb-ı Şem ü Pervâne

Başlangıç kısmı, 27 beyittir (s. 36)

Tevhîd, 20 beyit (s. 37)

Na't, 20 beyit 8v. 39)

Mu'cizât, 14 beyit (s. 40)

Na't (Dört Halife hakkında), 52 beyit (s. 46)

Na't (Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında), 13 beyit (s. 45)

Methiye (Sultan Ahmet hakkında) 10 beyit, (s. 46)

Duâ, 10 beyit (s. 47)

Mehâmid-i Veliyyü'n-Ni'am, 33 beyit 8s. 47)

Münâcât-ı Feyzî, 54 beyit (s. 49).

Sebeb-i İnşâ-i İn-kitâb

- a. Bu başlık 118 beyittir (s. 52)
- b. Özeti

1. Şair, bir bülbülle konuşarak, duygularını açmasını ve kime âşık olduğunu söylemesini ister.

2. Bülbül yeryüzünde benzeri olmayan bir güzelden bahseder. Âşık olduğunu

¹ Feyzî Çelebi, Şem ü Pervâne, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım, (Haz. Gönül A. Tekin), Harvard 1991.

* Yeni harflerle neşredilen mesnevîden faydalanıldı.

ve vuslata eremediğini dile getirir.

3. Şair, bir gece dostlardan birisiyle sohbet ederken, Allah dostu olan bir dost, hal dili ile "ecel gelmeden önce gönlünü gaflet uykusundan uyandır" diyerek, kitap yazmasını ister.

4. Bülbül de Allah dostuna "Bende söz söylemeğe ne takat var, ne de halimi arz etmeğe liyakat var." dediğini söyler.

5. Sonunda o dost, Şem ü Pervâne hikâyesini kaleme almaya, şairi ikna eder. Şair, hemen kalemi eline alır ve Şem ü Pervâne hikâyesini yazmaya başlar.

Mahiyet-i Işk, 37 beyit (s. 59)

Mebde-i Dâstân Işkile Meşhûr-ı Âlem Olan Şem ü Pevâne'dür

a) Bu başlık 56 beyittir (s. 61)

b) Özeti

1. Yeryüzünde geniş ve müreffeh bir memleket vardır. Burada herkes mutlu bir şekilde yaşar.

2. Sanki bu memleket "aman yurdu" idi. Bu memleketin adı "Şebistân"dır.

3. Şebistân'da güzel bir dilber vardır. Güzellik ülkesinin şahı olup, güzellikte benzeri yok imiş.

4. Bir gece o güzel bir meclis kurar, süslenerek meclise gelir ve yüzünü göğe çevirerek dua eder.

5. Yalnızlığını dile getirir. Vücudunun mumunu yaktığını ve ona bir Pervâne ihsan etmesini ister.

6. Allah duasını kabul edip, Pervâne'yi Şem'e âşık eder.

Derd-mend Pervâne Şem-i Cân-sûzı Görüp Mübtelâ Olduğudur

a) Bu başlık 29 beyittir (s. 65)

b) Özeti

1. Şebistân'da bir seyyah varmış. Marifet ehli birisi imiş. Sırları gizler ve susarmış.

2. Keçe giyen, kalender olan bu dervişin adı Pervâne imiş.

3. O, irfan ehli âlemi gezerken, gözü Şem'i görür ve ona âşık olur.

4. Şem'in güzelliği Pervâne'yi çılgına döndürür.

Pervâne-i bi-Çâreye Âteş-i İşk Tesîr ve Ser-gerdân İtdüğüdür

a) Bu başlık 35 beyittir (s. 67)

b. Özeti

1. Pervâne Şem'e âşık olunca, kendisinden geçer. Hasret ateşi içini yakar.
2. Boynu bükülür, aşk yükünün altında ezilir.
3. Başını alıp çöle yönelir.

**Pervâne Işk ile Ser-gerdân, Sahrâda Gezerken Bâd-ı Sarsar Nâmında Bir
Ayyara Rast Gelüp Ayyâr Haline Merhamet İdüp Visâle İrgürmek İçün Şem'i
Şeb-efrûza Pervâne'yi Götürdügidür**

a. Bu başlık 41 beyittir (s. 69)

b. Özeti

1. Çölde Şem'in hayali ile dolaşırken, Pervâne'nin gözü, adı Bâd-ı Sarsar olan bir ayyara ilişir.
2. Bâd-ı Sarsar, Pervâne'ye selâm verip, halini sorar. Pervâne de herşeyi ona anlatır.
3. Pervâne'yi dinleyen Bâd-ı Sarsar, haline acır ve Pervâne'ye: "Üzülmemesini ve kendini dağıtmamasını" söyler.
4. Bâd-ı Sarsar, Pervâne'ye kılavuz olmak ve onu Şem'in haremine sokmak ister.
5. Bâd-ı Sarsar, Pervâne'ye yardım etmesinin nedenini şöyle açıklar: "Şem'in pederi bana çok cefâ etmiştir. Bundan dolayı intikam almak istiyorum. Yeryüzünden onun varlığını yok edip, hiç doğmamış gibi yapmaktır."
6. Bâd-ı Sarsar daha sonra Pervâne'ye: "Ben bu niyette idim. Fakat şimdi ise sana acıdım. Zira sen Şem'e bağlanmışsın, canımı vermeğe razı olmuşsun" diyerek, birlikte Şem'e gitmeyi önerir.

**Fânûs Nâmında Bir Rakîp Şem'in Hem Âşıkı ve Hem Hâfızı Olup Şem'i
Dil-ârâyı Cümle Şeylerden Hıfz İtdügidür**

a. Bu başlık 28 beyittir (s. 72)

b. Özeti

1. Bâd-ı Sarsar ile Pervâne, Şem'in bulunduğu yere doğru birlikte hareket ederler.
2. Şem'in Fânûs isminde bir seveni vardı. Şem'i canı gibi sever, rüzgârdan korur ve yabancılardan saklar idi. Şem'in dünyaya bakmasını istemez, yüzünü kimseye göstermezdi.
3. Fânûs, uzaktan ayyar ile Pervâne'nin geldiğini görür ve hemen Şem ile

birlikte Şebistân'a girerler.

4. Bâd-1 Sarsar ile Pervâne, bir rakibin olduğunu ve Şem'e kimseyi yaklaştırmadığını görürler. Şem'in haremine girmenin mümkün olamayacağını anlarlar.

5. Bâd-1 Sarsar, çok çalışmasına rağmen Pervâne'yi Şem'in haremine sokamaz. Pervâne'ye kılavuz olduğuna pişman olur ve konuştuklarından dolayı da utanır.

6. Bâd-1 Sarsar, bu durum karşısında Şebistân'ı terk eder, çöle tekrar yönelir ve tek başına dolaşır.

7. Pervâne de yalnız kalır, Şem'in etrafında ah edip, aşk ateşi ile yanar ve Şem'in mahallesinde şaşkın bir şekilde dolaşır.

Fânûs-1 nâ-bekâr Pervâne'ye Nifak İdüp Kûy-1 Yârdan Redd İtdügidür

a. Bu başlık 46 beyittir (s. 74)

b. Özeti

1. Fânûs, Pervâne'yi Şem'in muhitinde görür ve âşık olduğunu halinden anlar.

2. Fitneye baş vurur, Pervâne'yi Şem'in dergâhından uzaklaştırmanın yollarını arar. Nifak tohumlarını saçmaya başlar.

3. Fânûs, Şem'e: "Pervâne isminde birisi senin adını anacak, semtinde ölçüsüz sözler söyleyip ve sana âşık olduğunu iddia edip, adını halka bildirecek. Ne kimseden utanır ne de buralardan ayrılır. O, arzusunun tutsağı olan fasık ve facir her yerde senin aşkınla övünüyor." diyerek Şem'i söylediklerine inandırır.

4. Şem, Fânûs'un sözlerini dinledikten sonra sinirlenir ve Pervâne'ye bir mektup yazmaya başlar.

Şem'ün Pervâne'ye İrsâl Eyledügi Nâme dürki Zikr Olunur

a. Bu başlık 28 beyittir (s. 76)

b. Özeti

1. Şem, Pervâne'ye şöyle bir mektup yazar: "Bu ne küstahlık! Önce âşığımı diyorsun, sonra da âleme kendini tellal ediyorsun. İsmimi âleme rezil ettin, adıma dünyaya duyurdun. Cümle âlem beni kınıyor. Bu adalet midir? Bu insaf mıdır? Önce seveceksin, sonra ifşa edeceksin. Gerçekten bana âşık isen, aşkın gereği sözünün eri ol! Mektubumu okuduktan sonra, başımı alıp, buralardan gidesin. Âşkını gönlünde saklayıp, adıma asla anmayasın. Âşık olan her zaman sevdiğinin

emrini tutar, sevdiğinin sözünden asla çıkmaz. Benim sana sözüm budur: Buradan uzaklaş, gözüm seni görmesin"

Anest Hasb-i Hâl-i Pervâne-i bi-Mecâl

a. Bu başlık 22 beyittir (s. 78)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'in mektubunu alınca, sevinir ve mektubu öpüp başına koyar.
2. Mektubu açıp okuyunca, aklı başından gider ve kendinden geçer, düşüp bayılır. Bir müddet sonra da kendine gelir.
3. Kendi kendine konuşur ve hatalı bir iş yaptığını, bilmeden sırları açığa vurduğunu ve yabancılara sırrını açarak yalınış bir iş yaptığını anlar.
4. Neticede Pervâne, Şem'in istekleri doğrultusunda hareket ederek, ülkeyi terk eder.

Pervâne Tib ü Tenhâ Gezerken Sitârelere Hâlini Arz İtdügidür

a. Bu başlık 12 beyittir (s. 80)

b. Özeti

1. Pervâne, aşk ile yanıp, kavrulurken gökyüzünde yıldızların doğduğunu görür ve güçsüz bir şekilde başını kaldırır ve yıldızlarla konuşur.
2. Pervâne, yıldızlara: "Ey gökyüzü ehli olan yıldızlar, içimi aydınlatın. Bahtım hiç uykudan uyanmadı, muradımın lâmbası hiç yanmadı." diyerek yardım istedi.

Hasb-ı Hâl

a. Bu başlık 3 beyittir (s. 81)

b. Özeti

1. Pervâne, yıldızlara derdini anlatmasına rağmen, onlardan kendine bir fayda görmedi. Tekrar yalnız kaldı. Pervâne: "Ben batanları sevmem" diyerek yıldızlardan yüzünü çevirdi.

Pervâne'nün Mâh-ı Serî'ü's-Seyrden İstimdâd Eyledügidür

a. Başlık 24 beyittir (s. 81)

b. Özeti

1. Pervâne, bu haliyle kimi görse ondan yardım talebinde bulunur. Buna rağmen derdini bildirecek bir dert ortağı yok idi. Aşk ateşi ile yanarken, gökteki ay gözüne ilişti.

2. Aya derdini anlatıp, ondan yardım istedi. Fakat sözlerine bir cevap alamadı. Ay da kendisine çare olmayınca Allaha yalvarmaya başladı.

Sitâre ve Mâhdan Me'yûs Olup Âhir Ol Kadi'ül-Hâcâta Niyâz İtdügidür

a. Bu başlık 31 beyittir (s. 83)

b. Özeti

1. Pervâne, Allaha şöyle yalvardı: "Bu ayrılık ateşini bana sen verdin. Bunun çaresi de yine sendendir. Bu belânın bir sonu yok mu? Bu ayrılığın nihayeti yok mu? Durumum sana malûmdur. Halimi ona anlatacak kimse yoktur. Gurbette kalmışım. Ne dostum ne de arkadaşım var. Ağlama ve inlemeden başka birşey yapmıyorum. Keşke dünyaya gelmeseydim. Hikmetinle derdime deva eyle."

2. İçtenlikle yalvaran Pervâne'nin duasını Allah kabul etti.

Duâsı Kabûl Olup Şeb-i Târikin Tarîf Recâsıyla Vuslat Bulup Velikîn Celâl-i

Yâre Takat Getürmeyüp Akibat Helâk Olduğudur

a. Bu başlık 27 beyittir (s. 84)

b. Özeti

1. Bu sırada Şem, Fânûs'a kızar ve onu yanından uzaklaştırır. Bir zaman kendi ateşi ile yanar.

2. Şem'in zenci olan bir hizmetçisi vardı. Bunun adı Şeb-i Tarik idi.

3. Şem, ona: "Git! cihanı baştan başa dolaş, ibretle âlemi gözet. Benim gibi bir güzel var mıdır?" der.

4. Şem-i Tarik, cihanı tümü ile dolaşır ve her tarafı gözetir. Bir yerde aşk gamıyla yüreği yaralı, keçe giymiş bir derviş görür.

Münâzara-yı Şeb-i Târik be-Pervâne-i Garîb ü bî-Çâre

a. Bu başlık 104 beyittir (s. 86)

b. Özeti

1. Pervâne'yi gören Şeb-i Târik, yanına gidip, onunla arkadaşlık yapar.

2. Pervâne'ye "Adın ne? Burada ne yapıyorsun? Muradın nedir?" diye sorar.

3. Pervâne de: "Aşkta murad alamayan birisiyim. Aşk ile sarhoş olduğumdan adımları dahi bilmiyorum" der.

4. Şem-i Târik, Pervâne'ye: "Aşkta kime ilgi duydun, kime âşık oldun? Aşkta nişanın nedir? Hangi dervişler gurubundansın" diye sorar.

5. Pervâne de: "Aşk, nişansızlıktır. Âşık olana aşk, lâ-mekândır" diyerek

karşılık verir.

6. Şem-i Târik: "Aşkta maksat nedir? Aşkta âşığa yol var mı?" diye Pervâne'ye sorunca, Pervâne de: Aşkta maksat Allahta yok olmaktır. Âşığa ondan yol bekâ billah'tır" diye cevap verdi.

7. Böylece Şeb-i Tarik ile Pervâne arasında karşılıklı konuşma bir müddet devam eder.

8. Neticede Şeb-i Târik, Pervâne'ye Şem'e kavuşacağını söyleyince, Pervâne zevkten sarhoş olur ve kendinden geçer.

9. Pervâne kendine gelince Şeb-i Târik ile birlikte Şem'in sarayına varmak için hareket eder. Uzun bir yolculuktan sonra, Şem'in sarayına gelirler.

10. Şeb-i Târik, hemen Şem'in huzuruna çıktı ve olanların hepsini Şem'e anlatarak, Pervâne'yi huzura kabul etmesi için ricada bulunur.

11. Şem, Şeb-i Târik'e Pervâne'yi huzuruna kabul edeceğini bildirir. Bunu duyan Pervâne, vuslatın gerçekleşeceğini anlar. Vecde gelir ve secdeye kapanır.

12. Bir müddet sonra da Pervâne, Şem'le buluşur. Birlikte sohbet ederler. İki sevgili beraberce eğlenirken, Şem, büyük bir coşkunlukla Pervâne'ye olan sevgisini izhar edip, pırıl pırıl parlayınca, Pervâne sevinç ve mutluluktan kendini kaybeder ve kendisini Şem'in ateşine atarak, Şem'in ışığı içinde kaybolur. Canını cananeye teslim eder.

Her Vuslatun Sonı Fûrkat ve Nûş Âhiri Niş ve Her Gülşene Hazân ve Devlet Sonı Zillet Mukarrer Olup Subh-ı Sâdik Nâmında bir nâ-Murâd-ı Sâhip-Hurûc Zuhûr İdüp Şebistânı Harâb ve Nâm-ı Şem'i nâ-Pedîd İtdügidür

a. Bu başlık 45 beyittir (s. 92)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümü üzerine, Şem tek başına kalır. Ansızın doğu tarafından Subh-ı Sadık adında bir yiğit görülür ve Şebistân'a seher zamanı ayak basar.

2. Şebistân'ı istilâ eder ve bütün dünyayı hükmü altına alır. Onun Afitâb adlı bir oğlu vardır. Bu genç kudret sahibi olan Afitâb, bütün âleme iyilik saçan birisidir. Bunu gören hiç kimse artık Şem'e itibar etmez. Şem, kendini saklar. Sonunda başını alır gider ve görünmez olur. Böylece Şem'in kurduğu düzen bozulup, hiç bu dünyada var olmamışa döner.

Bu Hikâyet-i Pür-Şikâyetden Garaz ve Erbâb-ı Dile Kıssâdan Hisse Ne İdûgi Zıkr Oldı Şeylerin Tevli Ne Gûnedür Beyân Olmadı

a. Bu başlık 22 beyittir (s. 95)

b. Bu bölümde şair, maksadın kıssadan hisse olduğunu belirtir ve mesnevînin içinde geçen sembollerin ne manaya geldiğini bildirir. Ne yazık ki eserin sonu eksik olduğu için bazı sembollerden neyi kastedtiğini bilemiyoruz.

1.4.2. Sembolik Anlatım

Bilindiği gibi bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir kavramı ya da bir varlığı başka bir varlık ya da nesneyle somutlaştırarak; yani sembollerle canlandırılıp anlatılmasına "alegori" denir. Başka tasavvufî eserlerde olduğu gibi, Şem ü Pervâne mesnevîlerinde de alegoriye başvurulmuştur. Bu yolla da "bir şeyi, kendisiyle benzetme ilgisi bulunan başka şeylerle anlatma" denenmiştir.

Buradan hareketle sufilerce "nûr-ı İlahî" demek olan Şem, ve bu İlahî nura kavuşup onda yok olmak (fenâfillah) isteyen salık, Pervâne'ye benzetilerek orijinal bir konu oluşturulmuştur.

Tasavvuf vadisinde ilerlemek isteyen salık (Pervâne), maksada (Şem'e) ulaşabilmesi için, çeşitli engellerle karşılaşarak, bunları birer birer aşması gerekecektir. Bu engeller, karşımıza başka başka semboller olarak çıkar. Böylece Şem ü Pervâne mesnevîlerinde Şem ve Pervâne sembolünün yanında diğer semboller de yerlerini almış olur.

Bu semboller, mesnevîlerde soyut ve somut kavramlar olarak, karşımıza çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, eserdeki bazı kavramlar (isimler, şahıslar) sembollerle ifade edilmiştir. Mesnevîlerde sembollerle ifade edilen kadrolar ile ne kastedildiğini bilemiyoruz. Zira bunların sembolik anlamları hakkında bilgi verilmemiştir. Kısmen bu bilgiler Feyzî'nin eserinde görülmüştür.

Semboller, eserlerde geçtiği şekilde alınmış, olumlu ve olumsuz yönleri gösterilmiştir.

1.4.2.1. Fehmî'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.1.1. Nesîm

Nesîm, iyiliğin sembolüdür. Pervâne'nin sıkıntı ve karanlıkta kaldığı bir zamanda, O'na yardım edendir. Nesîm, Pervânenin eski dostudur. Birlikte Şem'i ararlar:

بر خیز که تا روانه کردیم
 در جستن آن یگانه کردیم¹
 همزه نسیم بود او را
 چون یار قدیم بود او را²

Pervâne'yi Şem'in sarayına kadar getirir ve Şem'in bir ara yüzünü görmesine de yardımcı olur Pervâne, Şem'in yüzünü görünce bayılır. Nesîm de Pervâne'yi kaldırarak, Şem'in sarayının kilerine götürür.

Nesîm, Pervâne'nin Şem'e ulaşması için elinden gelen her şeyi yapar; ancak başarılı olamaz. Pervâne'den izin ister ve O'nu Şem'in kilerinde bırakarak pencereden çıkar gider.

Nesîm, seher vaktinin habercisidir. Kendisine ulaşamayan kimselere koşarak gidendir. O, diyardan diyara avare avare dolaşan ve bir dost kokusu bulmak ümidi ile gece gündüz arayandır:

چون نیست مرا دمی قراری
 سرگشته روم بهر دیاری
 دارم شب و روز جوست جوی
 باشد که بزم ز دوست بوی³

1.4.2.1.2. Meşşâte

Meşşâte, Şem'in hizmetçisidir. O'na âşk hikâyeleri anlatarak, saçını tarar. Pervâne ile Şem'in kilerinde karşılaşır ve Pervâne'nin aşık birisi olduğunu görür. Onun Şem'e aşık olduğunu da anlar, O'na Şem'in vasıflarını anlatır ve bir dost olarak Pervâne'ye bu beladan sakınmasını ve kaçmasını tavsiye eder:

مهر رخ او ز سر بدر کن
 بگریز و ازین بلا حذر کن⁴

Pervâne, Meşşâte'den Şem'e dardını söylemesini ve saçını taradığı sırada saçından bir tel getirmesini ister. Meşşâte, yardımcı olacağına söz verir ve Şem'e

¹ v.13a/str.8, trc "kalk gidelim o biricik yarı arayalım".

² v.13b/str.6, trc. "yanında giden Nesim onun eski dostu gibiydi".

³ v.19a/str6-7, trc. "ben bir yerde kalamadığım için avare avare her diyara giderim. Ben dosttan haber alma umuduyla gece gündüz arayış içindeyim. Gece gündüz arayıp durmaktayım. Meclisi meydana getiren sevgilinin kokusudur.

⁴ v.26/str.7, trc. "onun yüzünün sevgisini çıkar aklından. Kaç, sakın bu beladan."

Pervâne'den bahseder. Pervâne yüzünden O'ndan azar işitir. Meşşâte, olanları Pervâne'ye anlatır ve tekrar bu işten vaz geçmesini ister.

Meşşâte, Pervâne'ye âşğın nasıl olması gerektiğini hikâyelerle anlatır. Pervâne bunları, dinler, tekrar yardım ister. Meşşâte, O'na acır, yeniden yardım eder ve Şem'in saçından bir tel alarak, Pervâne'ye getirir:

از بهر تو بوی یار دارم
 بوی چه که موی یار دارم¹
 مشاطه نمود تار مو را
 پروانه گرفت دست او را²

Meşşâte, Şem'e hizmet için gitmek istediği zaman, Pervâne de gelmek ister. Meşşâte "izin almadan seni oraya götürmek hoş olmaz" diyerek durumu Şem'e iletteğine söz verir. Ayrıca Meşşâte, Pervâne için hacet duasında da bulunur.

کردی بخدای خود مناجات
 میخواست ز لطف دوست حاجات³

Meşşâte, Şem'den visâl sözü alır. Bunu Pervâne'ye bildirir ve O'nu Şem'e götürür.

1.4.2.2. Ehlî-i Şîrâzî'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.2.1. Anber

Anber, Şem'in hizmetçisi ve dostudur. Şem'in mesajını Kâfûr ile birlikte Pervâne'ye ulaştırandır. O'na öğüt verir, yumuşak davranır. Anber, Şem'e içtenlikle bağlıdır. Uğrunda ölmekten dahi sakınmaz. Çünkü O, vefalıdır. Zira, Şem'e yardım eden Anber'dir.

مگر کاین کارم از عنبر گشاید
 که این بوی وفا از عنبر آید⁴

Anber, sihir ve büyü bildiğinden, gaybden haberler de verir. Şem'e Pervâne'nin yerini sihir ve büyü ile söyler. Bu sihir ve büyü sayesinde Şem'e Pervâne'nin yerini, durumunu ve visâli söyler:

¹ v.43b/str.8, trc. "sana yarin kokusunu, koku şöyle dursun saçını getirdim."

² v.44a/str4, trc. "Meşşâte bir tel saç gösterdi, Pervâne onun elini tutup öptü."

³ v.46b/str8, trc. "Tanrısına yalvardı, dostun lütfu için ihtiyaçlarını gidermesini istedi."

⁴ s.607/b.12159, trc. "bu vefa kokusu Anber'den geldiği için, işimde ancak onunla açılıp yoluna girebilir."

که حالی منقلب می بینم او را
 1 بغایت مضطرب می بینم او را
 اگر پرسى کجا او را مقام است
 زمینی تیره از سرحد شام است
 مخور غم گرچه جانت هجر او سوخت
 2 که خواهد رویت از وصل وی افروخت

Ayrıca Pervâne'ye kendisi ile ilgili haberin Nûr'un götürebileceğini Şem'e söyleyen Anber'dir:

رسولی کین رسالت زو بر آید
 3 بجز نور تو غیرى را نشاید

1.4.2.2.2. Nesîm

Nesîm, Şem ve Pervâne ile savaşmak için gönderilen rakiptir. Şem ve Pervâne'nin düşmanı olduğu için Şem'in ışığını söndürüp, Pervâne'yi vuslata erdirmemek düşüncesini taşır. Bunun için gönderilmiştir:

رباید از سر شمع افسر نور
 4 کند پروانه را از وصل او دور

Sonuçta, Pervâne'yi Şem'den ayırır. O'na eziyet ederek, yerden yere vurur.

Nesîm'in mizacı sert, davranışı çirkindir. Yararsız ve boş işlerle meşguldür. İtibarsız olduğu için belli bir yeri de yoktur. İnsanların gönlüne soğukluk bırakır. Aynı zamanda kıskançtır.

رقیبى تند خوئى زشت کردار
 شد از باد هوا گویى پیدار

1 s.609/b.12191, trc. "onu perişan bir halde ve son derece muzdarip görüyorum."

2 s.610/b.12220,29, trc. "eğer onun yeri neresi diye sorarsan, onun yeri akşam karanlığının çöktüğü yerdir. Onun ayrılığı canını yakıyorsa da gam yeme, çünkü senin yüzün onun vaslı ile aydınlanacak."

3 s.610/b.12239, trc. "ondan bu haberi getiren Nur'dan başkası değildir. Sen başka birini kabul etme, yanına alıp oturma."

4 s.591/b.11833, trc. "Şem'in başındaki ışık tacını çalarak, Pervâne'yi ona kavuşmaktan uzaklaştırıyor."

ازین بی لنگری بی اعتباری
کز بودی بهر خاطر غباری¹

1.4.2.2.3. Fânûs

Fânûs, Şem'in otağıdır. Nesîm'in saldırısından sonra sığındığı yerdir. Korkunun olmadığı bir yer yani "amân" yurdu. Heva ve hevesin giremeyeceği yerdir. Nesîm, bundan dolayı etrafında dolaşmasına rağmen içeri girememiş, Fânûs'u bırakarak Pervâne'ye saldırmıştır.

Fânûs, aynı zamanda bir örtüdür. Yani âşık ile maşuk arasına giren engeldir. Pervâne de O'nun etrafında dönmüş fakat içeriye girememiştir:

چو شد نومید زو پروانه آشففت
به حسرت گرد او می گشت و می گفت
چه پوشی شمع ای فانوس امشب
که افتد آتشت در جامه یا رب²

1.4.2.2.4. Kâfûr

Kâfûr, Şem'in hizmetçilerindendir. Şem'in mesajını Anber ile birlikte Pervâne'ye götürür. Pervâne'ye soğuk davranır ve O'na çıkışır. Şem, kendisine derdini açtığı vakit, Şem'in derdine çare olacağına O'na hoş olmayan sözler ile nasihatla bulunarak, Şem'i üzer ve incitir.

Kâfûr, soğuk yaratılışlı, yaşlı bir ihtiyardır. Sözleri soğuktur, dondurur. Aşkı bilmediği gibi ondan da hoşlanmaz. O aşk hususunda ölümlerle birdir, yani ölü gibidir.

بر او کافور بس دلسرد بودی
ولی عنبر نیاز آورد بودی³

¹ s.589/b.11807-08, trc. "kaba huylu çirkin davranışlı rakip, nefsinin arzusuna göre konuşmasından tanınmaktadır. Bu vakarsızlık ve itibarsızlık, ondan kaynaklanıyor; kalpler de onun yüzünden kırılıyor."

² s.592/b.11855,57, trc. "Pervâne, ondan ümidini kesince kendini dağıttı. Onun hasretine düşüp dolandı ve dedi ki: senin ateşin elbisenin içinde olduğu halde, Şem'i ne diye saklıyorsun? Bu ne iştir ya Rabbi!"

³ s.583/b.11658, trc. "Kâfûr kendisine karşı çok soğuk davrandığı halde, Anber yine de ona yalvarıp yakarıyordu."

بدو گفتا که نبود هیچ دردت
از آن یخ بارد از گفتار سردت
تو ای فرسوده سوز دل چه دانی¹
که دایم همنفس با مردگانی

1.4.2.2.5. Nûr

Nûr, Peygamber gibi ümmî bir elçidir. Gizli sırları bilendir. Adının Nûr olması, gönlünün aydınlığından ileri gelir:

رسولی بود امی چون پیمبر
که بی خط سر پنهان بودش از بر²
ازین روشن ضمیری نام او نور
بعنوان رسولی گشته مشهور³
سیک سیری که چون برق یمانی
نکردی باد با او همعنانی⁴

Su gibi akıp, şule gibi tekrar dönme ve peri gibi de kimseye görünmeme özelliğine sahip olduğundan, Şem'in haberini Pervâne'ye ulaştırmıştır.

Nûr, Pervâne'ye visâl haberini verendir. Pervâne'nin en sıkıntılı zamanlarında O'nun yardımına gelen tek kişidir. Aşk ateşi ile yanan Pervâne'ye çok uzaklarda bulunan Şem'i gösterir. Pervâne'ye vuslatı tattırmak için Şem'in yanına götürendir.

1.4.2.3. Niyazî'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.3.1. Anber

Anber, Şem'in hizmetçisidir. Rûm ülkesindedir. Şem'e hizmet etmekle görevlidir. Anber, Şem'in hemdemi ve mahremi olarak O'na yardım edendir.

گفت آن به عنبر ای همدم
که ندارم بجز تو کسی محرم⁵

Anber, Şem ile Pervâne'yi birbirlerinden ayırmak için onları Nesîm'e gammazlayan Kâfûr'un hilesini anlayan ve durumu Şem'e bildirendir.

¹ s.606/b.12144-45, trc. "evvela sende hiç dert yok o yüzdendir ki senin soğuk sözlerinden buz parçaları (dolu) yağıyor. Ey gönlü yanmış yıkılmış olan, sen her zaman ölümlerle yaşadığın için hiç bir şeyi bilmiyorsun."

² s.611/b.12240, trc. "Peygamber gibi yazısız gizli sırlara vakıf ümmî bir elçi idi."

³ s.611/b.12243, trc. "bu iç aydınlığı nedeniyle, onun adı Nur oldu Resûli ünvanıyla meşhur olup gitti."

⁴ s.611/b.12244, trc. "Yemen şimşeği gibi hızlıydı, rüzgar onunla yarışmadı."

⁵ v.20b/str7, trc. "Şem Anber'e cevap verdi: Ey dostum, senden başka yok mahremim"

Anber, Pervâne'nin de dostudur. O'na yardım edendir. Şem'den Pervâne'ye yüzünü göstermesi için ricada bulunan Anber'dir. Pervâne'ye visal müjdesini veren, O'nu Şem'in bulunduğu yere getiren yine Anber'dir.

دوش کان آن نازنین ترا دیده
 مایل صحبت تو گردیده¹
 برد او را بسوی خلوت یار
 داده از کف عنان صبر و قرار²

1.4.2.3.2. Kâfûr

Kâfûr, Şem'in Habeşli hizmetçisidir. Kâfûr kötü düşünceli olduğu için, Şem ile Pervâne'yi ayırmak için Nesîm'in yanına giden ve onları gammazlayandır. Kâfûr, sert mizaçlı olup, aşk sıcaklığından nefret edendir. Soğuk davranışlar içerisinde bulunurdu:

سرد خو بود آنچنان کافور
 که ز گرمی عشق داشت نفور
 خنک اطوار بود و سرد نفس
 غیرى سردى ندیده از وی کس³

Kâfûr, Pervâne'ye de sert davranır. O'nu azarlar, basit birisi olarak niteler ve O'na çeşitli eziyetlerde bulunur.

1.4.2.3.3. Nesîm

Nesîm'in mizacı serttir. Aniden ortaya çıkar. İnsanları söğüt yaprağı gibi titretir. Sert huylu bir rakiptir.

دارم ای دوست يك رقیب درشت⁴
 که مرا عاقبت بخواهد گشت
 نام آن تند خوی هست نسیم
 سوخت جان مرا ز آتش بیم

¹ v.21a/str6, trc. "dün gece o nazlı güzel seni görünce konuşmak istemiş"

² v.21a/str.13 trc. "yerden kaldırıp sabir dizginini elinden kaçırın o yar ile halvete götürdü (Pervâne'yi)"

³ v.17a/str.6-7, trc. "Kâfûr o kadar soğuk mizaçlıydı ki aşkın sıcaklığından nefret ediyordu. Tavırları soğuk, nefesi soğuktu. Soğukluktan başka bir şey görmemişti kimseden."

⁴ v.23a/str13, trc. "ey dost kaba bir dostum eninde sonunda öldürecek beni."

چون رسد بر کنم ز خویش امید
لرزن از بیم او چو برک بید¹

Şem'in meclisine saldıran, her tarafı toz duman içinde bırakan ve eğlenceyi dağıtandır. Şem, bu saldırıdan çadıra girerek kurtulur.

Nesîm, kötülük yapacağı zaman çok çabuk davranır ve hemen sonuca gitmek ister. Kâfûr'un Şem ile Pervâne hakkındaki sözleri üzerine de heyecanlanır, hemen hareket eder ve hiç dinlenmeden sonuca gider. Neticede Şem'in çadırı yerle bir olur.

1.4.2.3.4. H^vâce-i Nûr

H^vâce-i Nûr, Şam'da bulunan bir Allah dostunun kabridir. Şem, Nesîm'in düşmanca saldırısından kurtulduktan sonra, bu kabri ziyaret eder ve duada bulunur.

Şem'den uzak düşmüş Pervâne de perişan bir halde uzaktan gördüğü H^vâce-i Nûr'un türbesine gelir ve burada Şem'i görür. Yani vuslat burada gerçekleşir.

Bu türbede önce Pervâne, sonra da Şem ölür. Her ikisini de H^vâce-i Nûr'un türbesine gömerler.

1.4.2.4. Lâmfî'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.4.1. Anber

Anber, Şem'in Rûmlu hizmetçisidir. O'nun perdedârıdır. Pervâne'nin Şem'e ulaşmak istediğinde karşılaştığı ilk kişidir. Önce, Pervâne'ye öğüt veren sonra da Pervâne'yi ışıktan yani nurdan mahrum ederek, geldiği yere geri dönmesini isteyendir:

Eylemez bu harîme bād güzer
Nazar ehlişüñ andan eyle hazer²

Bu sarây ıssı kıtî ser-keşdür
Dili bî-rahm u cāmî âteşdür

Ṭuymasun kaşrını tolandıġuñı
Âteş-i hasret ile yandıġuñı

¹ v.23b/str.2-3, trc. "o sert mizaçlının adı Nesîm. Korku ateşiyle yaktı canımı; O gelince kendimden ümidimi keserim korkusundan kavak yaprağı gibi titrerim"

² v.22b/str.15

Kül eder yakup âteşiyle seni
 Ne seni kor eger tuya ne beni
 Sözümü tut naşihâtum güş it
 Geldüğüñ yolla başuñ al dön git¹

Pervâne'nin "bu yola baş koydum, muradım Şem'e bir nazardır" sözüne;

Nâr dirsın tolaşma bu nūra
 N'itti āhir tecellī gör Tūra²
 Perde keşf ola dirseñ āhir-i kār
 Çeşm-i bî-perde haşıl it yūri var
 Perde sensin hemīn aradan çık
 Terk-i cān it bu gam-serādan çık
 Yūri irşādumı kabūl eyle
 Cān içinden o nūra yol eyle³

diye cevap verendir. Yani bir rehber, kılavuz, yol gösterendir.

Bād (fırtına)ın bağı alt üst etmesinden sonra Pervâne'yi düşünen, O'nu arayıp bulan ve Şem'in hayatta olduğunu bildirerek, Pervâne'ye şevk veren Anber'dir. Pervâne'ye visali bildiren ve O'nu Şem'in sarayına kadar götüren de Anber'dir.

1.4.2.4.2. Nesîm

Nesîm, bağın bahçivanı olan hoş bir pirdir. Gönlü neşeli, içi aydınlıktır. Nefesi Hz. İsa gibi rahmanîdir. Şem'in hizmetçilerinden Anber'in dostu, Kâfûr'un da mahremidir.

Nesîm, merhamet ehlinden olup, yaratılışı yumuşak ve izzet sahibidir:

Mekremet ıssı idi adı Nesîm
 Şevkât ehli idi nihâdı halîm⁴

Nesîm'in görevi seher vakitlerinde bağı dolaşıp, kontrol etmektir. Yine böyle bir dolaşmada bağın tahrip edildiğini görür ve hiddetlenir. Bağı bu hale getireni

1 v.23a/str.1-4

2 v.23b/str.3

3 v.24a/str.3, 4, 10

4 v.26a/str.10

bulmak için harekete geçer. Bu haliyle Nesîm, gazap ehlidir ve korku verir:

Ğağap ehli ħalümi görme aceb
 Kātı eyler ħälüm idince ħađab
 Bĩ-ğağab olsa ħilmüñ ehli eger
 Ħayr yokdur dir anda Peyğamber¹

Nesîm, bağın etrafında bir kaç kez dolaşır ve karşısında Şem'i görür. Şem, Nesîm'in niyetini anlar, O'nunla kavgada başa çıkamayacağını anlar ve çadırına girer. Şem'in niyetini anlayan Nesîm, bu seferde bezm ehline saldırmaya karar verir. İşte bu sırada bir köşede inleyen Pervâne'yi görür. Önce O'na çıkışır, sonra O'nunla konuşunca sert hali yumuşar. Pervâne'yi kendi haline bırakır ve tekrar bağı dolaşmaya başlar. Meclis ehlinin sarhoş olduğunu görür, onlara öğüt verir. Sözünün etkili olmadığını anlayan Nesîm, kızgınlığını bırakır ve yumuşar. Sabah oluncaya kadar sabırla bekler. Sabah olunca da gider bağdakilerin durumunu Bahar'a arz eder.

Nesîm bazen yumuşak, bazen de serttir. Yumuşak huylu olduğu zaman ümit, şiddetlendiği zaman korku dağıtır.

Gerçi herbirisine virdi Nesîm
 Lîynet ile ümid ü ħunf ile bîm²
 Şem^c-i iħbälümi söyündürdüñ
 Bağrumı ħabħara göyündürdüñ³
 Didi bu derde yok durur çäre
 İrmeyince vişäl-i yäre⁴

1.4.2.4.3. Bahâr

Bahâr, bağın amiri ve kumandanıdır. Hükmü Kaf dağına kadar uzanır. Azametini herkes kıskanırdı. Aydın görüşlü olup, son derece eli açık ve cömerttir.

Bahâr, gazab, öfke ve azametın sembolüdür. Nesîm, bağdaki meclis ehlinin iyi işler yapmayıp "bade-perest" ve "mest" olduklarını söyleyince, kızar ve onların helâk olmasını emreder ve bu işe de Bâd'ı görevlendirir:

1 v.26b/str.12-13

2 v.28b/str.7

3 v.28a/str.5

4 v.28a./str.14

Dil ü cānını yaqdı hışm odı
 Çarha çıqdı dimāğınuñ dūdı
 Gürleyüp ra^cdvār qaıdı key
 Tutuşup berq gibi şaqıdı gey
 Didi çākerlerine tiz oluñuz
 Hācib Bādı qandadur buluñuz
 Varup ol qavmi hep helāk itsün
 Hārdan şahın-ı bāğı pāk itsün¹

1.4.2.4.4. Bād

Bād sert mizaçlıdır. Ağzından ateş saçan ejderhaya benzer. Ansızın yüzünü görenin ödü kopardı. Şekli korkunç yaratıklara benzerdi. Öfkelense yüzünden zehir akardı. Kükrese, aslanlar titrer; gürlerse kevn ü mekân inlerdi.

Bu özellikleriyle Bād, Bahār'ın vermiş olduğu emri yerine getirir ve iyi işlerle meşgul olmayan meclis ehlini helak eder:

Komadı ^cayş için o qavme qarār
 Eyledi rüz-ı rüşeni şeb-i tār²
 Şoḥbet aşhābı tarmār oldı
^cİşret esbābı hāksār oldı³

1.4.2.4.5. Kāfūr

Kāfūr, Şem'in Habeşli hizmetçisidir. Pervâne'nin Şem'e visaline engel olanların başında gelir. Kendisi Şem'in nedimi olup, herkes tarafından hürmet edilen, saç ağarmış nurlu bir ihtiyardır:

Ben ki şeybümle nūr-ı ihlāsām
 Bu harīm içre maḥrem-i hāsām
 Bulmuşam qadr-i şeyble hürmet
 Ne senüñ gibi ^cayıbla töḥmet⁴

1 v.29b/str.9-12

2 v.30a/str.15

3 v.30b/str.15

4 v.37b/str.11-12

Pervâne yüzünden Anber ile girdiği tartışmada Anber tarafından: Sözünün özü gibi sert olduğu, aşkın ne olduğunu bilmediği, halkın ayıplarını söylemekten başka bir iş yapmadığı ve her beyaz saçının pir olamayacağı gibi suçlama ile suçlanır.

Kâfûr, Şeyh Nûrullah'tan aşk ve onunla ilgili gizli bilgileri dinledikten sonra, Şeyh'in manevî nüfuzu sayesinde iyiliğin sembolü olur. Önce Pervâne'ye visali müjdeler:

Hâzır ol her kaçan ki bezm ide yâr
 Cānum üstine hıdmetüñ ne ki var
 Seni iltem o bezme bülbülveş
 Görüp ol mâhı cānuñ ola güneş
 Eyleyem mihrüñ ile göñlüñi germ
 Kılam âhen-dil cānını nerm
 Çün cemâlinden olasın pür-nür
 Cürmümi °avf ider sen olmaya dūr¹

Sonra da visal ruhsatını alır:

Eyledüm yâre hālûñi taqrîr
 Âh u derd ü melâlûñi taqrîr
 İştîyâkuñ odıyla yaqdum anı
 Görmege kılca kaldı cānı seni²

Kâfûr, Pervâne'ye visalden önce nasıl davranması gerektiğini söyleyerek, nasihatte bulunur. Ayrıca yabancıların (ehl-i meclisin) visali engellemesi üzerine Pervâne'ye tekrar yardım eder ve visâlin gerçekleşmesine yardımcı olur.

Kıldı Hâk hufte-bahtuñı bidâr
 Kalmadı bezm-i gülde mihmet-hâr
 Tarh-ı agyâr idüp o yâr-ı güzîn
 Yola dikmiş dūrür ümîdi gözün

¹ v.54a/str.8-11

² v.42a/str.6-7

Saîadur intizârı gel gidelüm
Rağm-ı devrâna bezm-i hâs idelüm¹

1.4.2.4.6. Şeyh Nûrullah

Şeyh Nûrullah, insanları Allahın emirlerine davet eden, heva ve hevesine tutsak olanların düşmanı, darda kalanlara yardım eden, yolunu kaybedenlere yol gösteren, ihtiyaç sahiplerine kible olan, sürekli Allahı zikreden, temiz yaratılışlı, himmeti yüce olan "İlahi mürşid"dir:

Bu gelen mürşid-i İlahîdür
Düşmen-i şoḫbet-i melâḫîdür²

Pervâne, Şeyh Nûrullah'a visale engel olan Kâfûr'u şikâyet ettiğinde Şeyh, kötü vasıflarıyla tanınan Kâfûr'a aşktan bahsederek kalbini yumuşatandır. Bu vasıfıyla, Pervâne'nin önündeki visal engelini kaldırandır.

Pervâne'nin ölümüne dayanamayıp perişan olan Şem'in ölümü Şeyh Nûrullah'ın önünde gerçekleşir:

Ṭuncunup âhınuñ duḫânından
Bir nefes ḳalmışdı cânından
Eyledi anı daḫı şeyḫe nişâr
Yile ḳapıldı ol gül-i fer-hâr³

1.4.2.5. Mu'iddî'nin Eserinde Semboller

1.4.2.5.1. Anber

Şem'in hizmetçisi, Pervâne'nin dostudur. O'na yardım edendir. Çektiği ıztırabı Şem'e anlatan ve çadırın perdesinin kalkmasındaki Pervâne'nin arzusunu Şem'e ileten yine Anber'dir.

Geldi °Anber bu macerâyı didi
Bir bir aḫvâl-i mübtelâyı didi⁴

1 v.45a/str.3-5

2 v.50a/str.3

3 v.48a/str.12-13

4 v.92b/str.2

Gördi kim yaqdı şevk odı yüregın
 Qaldırın didi çâderüñ etegin¹

Anber, Şem'in de Pervâne'ye âşık olduğunu anlayan ve O'nun duygularını uzun uzun dinleyen bir dost, bir arkadaştır. Pervâne'ye visali haber veren ve O'nu Şem'in yanına getiren, yine Anber'dir:

Giryeden el çeküp inâbet kıl
 Da^cvete gelmiş icâbet kıl
 Niçe da^cvet ki yâr da^cvetidür
 Dem-i vahdet vişâl şöhetidür²

Nesîm'in Şem'in atağına saldırıp, yerle bir edeceğini haber veren ve Şem'in saklanmasını sağlayan Anber'dir. Ayrıca Nesîm'in gülistandan ayrılıp gittiğini de haber verir.

Macerâyı didüm ben icmâli
 Sen kıyâs ile bâkî ahvâli
 Bu sözi söyleyüp fiğân kıldı
 Şem'i bir küşede nihân kıldı³
 Ki seni saklayup Hudâ-yı kerîm
 Gitdi düşmen savuldu âfet-i bîm⁴

1.4.2.5.2. Kâfir

Şem'in hizmetçisi olup, kötü düşüncelere sahiptir. Pervâne'yi Şem'in çadırının etrafında gördüğünde O'nu azarlayıp, düşüncesinden vaz geçmesini söyleyen sonra da çadırın etrafından uzaklaşmasını isteyendir:

Gel bu endîşeden ferâgat kıl
 Sen huzûr ile bizi râhat kıl⁵

1 v.92b/str.7

2 v.99/str.14-15

3 v.108b/str.6-7

4 v.109a/str.4

5 v.94a/str.12

Yüri turma hemîn ayağı götür
Yirüfi bekle bir bucağda otur¹

Kâfir, Şem ile Pervâne'nin buluşup kötü işler yaptığını Nesîm'e gammazlar ve Şem'in cezalandırılmasını ister:

Gördüm ol genc-i hüsn ü sîmîn-per
Haymesi içre ʿayş u nüş eyler

Oturup kendü gül gibi hurrem
Yâr idi meclisinde nâ-mahrem

Tend olup işbu sözler ile Nesîm
Ğadabından yeminler itdi azîm

Ki varup güşmâl ide Şem^ce
Şeb-i târ içre âl ide Şem^ce²

1.4.2.5.3. H^vâce-i Nûr

H^vâce-i Nûr, Allah dostu birinin türbesidir. Şem, Nesîm'in saldırısından sonra, dünyanın geçici olduğunu hisseder ve bu türbeyi ziyaret eder. Şem, Hâce-i Nûr'un türbesinde sabaha kadar tesbih çekip, niyazda bulunur:

Var idi bir ulu ziyâretgâh
H^vâce-i nûruñ mezârı hacetgâh³

Şem^c gözden akıdı akıdı yaş
Varup ol âstâneye kodı baş⁴

Gice olup şabağa dek kâ'im
İşi tesbîh u zîkr idi dâ'im⁵

Pervâne, Şem ile ikinci vuslatını burada gerçekleştirir. Yine bu türbede, Şem ile Pervâne birlikte ölürler. Türbenin karşısına gömülürler.

1 v.94a/str.15

2 v.108a/str.1-4

3 v.109a/str.17

4 v.110a/str.13

5 v.110a/str.17

1.4.2.6. Feyzî Çelebi'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.6.1. Bâd-ı Sarsar

Bâd-ı Sarsar, Pervâne'nin çölde dolaşırken rast geldiği bir ayyardır. Pervâne O'na derdini anlatır. Bâd-ı Sarsar da Pervâne'ye kılavuz olup, O'nu Şem'in haremine sokmak ister:

Haremine seni ideyin idhâl
Şâyed tulû^c eyleye vişâl¹

Bâd-ı Sarsar'ın Pervâne'ye yardım etmesi, O'nun Şem'den intikam almasından ileri gelir. Zira bir zamanlar Şem'in babası Bâd-ı sarsar'a çok eziyet etmiştir. Fakat Pervâne'ye acır, bu işten vaz geçer ve Pervâne'ye Şem'e gitmeyi önerir.

Bâd-ı Sarsar, çok uğraşmasına rağmen Pervâne'yi Şem'in heremine sokamaz O'na kılavuz olduğuna pişman olur ve Pervâne'yi terk ederek çöle yönelir:

Peşimân oldı olduğuna delîl
Urduğu lâf-ı güzâfdan oldı hacîl
Çün ^caciz oldı bu huşûšta ^cayyâr
Başın alup eyledi terk-i diyâr²

Bâd-ı Sarsar, nefis-i emmâre denilen nefsin arzu ve istekleridir:

Bâd-ı Şarşar didük ehl-i zarâfet
Hevâ vü hevese oldı işâret³

1.4.2.6.2. Fânûs

Fânûs, Şem'in dostudur. Onu korur ve yabancılardan saklayandır. Öyleki hileye baş vurarak Pervâne'yi Şem'e gammazlar ve Şem'in Pervâne'ye bir mektup yazarak O'nu azarlamasına sebep olur:

Hileye başladı hemân nâ-gehân
Diledi redd ide anı dergâhdan
Başladı itmege garîbi nifâk
Çalışdı düşüre ortaya firâk⁴

¹ s.71/b.566

² s.73/b.609-10

³ s.96/b.983

⁴ s.75/b.639-40

Daha sonra Şem, Fânûs'a kızar ve O'nu yanından uzaklaştırır. Fânûs, âşıkı maşuktan uzak tutan mania (engel)dir.

Ol ki Fânûs dinmişti Şem^ce niķāb
Fîl-meşel insānda yetmiş biñ hicāb
Vücūd-ı insānda oluben hā'il
Māni^c olur olmağa Hākķa vāşıl¹

1.4.2.6.3. Şeb-i Târik

Şeb-i Târik, Şem'in hizmetçisidir. O'nun emri ile cihanı baştan başa dolaşır. Yine böyle bir dolaşmada bir yerde Pervâne'yi görür, O'nunla konuşur ve Pervâne'ye visal müjdesi verir. Uzun bir yolculuktan sonra Pervâne'yi Şem'in sarayına getirir ve O'nu huzura kabul etmesi için ricada bulunur:

Şerbet-i vuşlatuñla eyle dermān
Āzāt it anı ğamdan eyle handān
N'ola vaşluñla sevinsün üftāde
Gülşenüñde olsun bir serv-i āzāde
Anı bir dem eşikinden itme dur
Eşikin yasdanup eylesün huzūr²

Şeb-i Târik, Allahın Pervâne'ye gönderdiği lütufdur. Sâliki Allaha götüren yoldur:

Şeb-i Târik dimişdüm Şem^cün yâri
Haķikatde oldı ċināyet-i Bārī
ċĀşıklara olupdur ecr-i Cemīl
Kim hidāyet rāhına oldı delīl³

1.4.2.6.4. Subh-ı Sâdik

Subh-ı Sâdik, ansızın doğu tarafından çıkıp gelen ve seher vakti Şebistân'ı istila eden bir yiğittir. Şebistân'ı istila eder ve bütün dünyayı hükmü altına alır. Görevi halkı gaflet uykusundan uyandırmaktır.

1 s.96/b.984-85

2 s.89/b.874-76

3 s.96/b.986-87

Bir gün taraf-ı maşrıktan nā-gehān
 Belürüp zuhūr itdi bir pehlevān
 Serverlikde kimse olmaz muvāfık
 Nāmuna dirlerdi Şubh-ı Şādık
 Şubh-ı Şādık yerinde oldı kām
 Halkı gâfletten uyarurdu dā'im¹

1.4.2.6.5. Âfitâb

Subh-ı Sâdik'ın oğludur. Bütün âleme iyilik saçan biridir. Afitâb'ı gören hiç kimse artık Şem'e itibar etmez.

1.4.3. Mukayese

Şem' ü Pervâne mesnevîlerinin karşılaştırılarak mukayese edilmeleri, sembol-kadrolar, konuların işlenişi ve olayların gelişimiyle ilgili olacaktır.

Fehmî'de sembol-kadrolar dardır. Şem' ve Pervâne'nin dışında, Nesim ile Meşşâte vardır. Nesim, Pervâne'nin yardımcısı ve dostudur. Meşşâte ise Şem'in hizmetçisidir. Aynı zamanda Pervâne'ye de yardım eder.

Ehlî-i Şîrâzî'nin eserinde sembol-kadro: Anber, Nesim, Fânûs, Kâfûr ve Nûr'dan oluşmuştur. Lâmi'î'den sonra en geniş kadroya sahiptir. Nesim, Fehmî'de Pervâne'nin dostu, Ehlî'de ise Şem' ve Pervâne'nin düşmanıdır.

Niyâzî'nin sembol-kadrosu dört kişiden meydana gelmiştir: Anber, Kâfûr Nesim ve Hâce-i Nûr. Nesim, Ehlî'de olduğu gibi kötülüğün temsilcisidir. Bir Allah dostunun kabri olan Hâce-i Nûr, sadece Niyâzî ve Mu'îdî'de vardır.

Lâmi'î Çelebi, Şem' ü Pervâne mesnevîleri içinde en geniş sembol-kadroya sahiptir. Kadro: Anber, Nesim, Bahâr, Bâd, Kâfûr ve Şeyh Nûrullah'tan oluşur. Nesim, ümid ve korkunun sembolüdür. Bahar ve bâd, diğer Şem' ü Pervâne mesnevîlerinde görülmeyen bir semboldür. Şeyh Nûrullah, bir müşid olarak sadece Lâmi'î'nin mesnevîsinde yer alır.

Mu'îdî'nin eseri Fehmî'den sonraki en dar sembol-kadroya sahiptir. Anber, Kâfûr ve Hâce-i Nûr'dan oluşmuştur.

Feyzî Çelebi'nin eseri de Ehlî gibi Lâmi'î'den sonra geniş bir kadroya sahiptir. kadro: Bâd-ı Sarsar, Fânûs, Şeb-i Tarik, Subh-ı Sâdik ve Âfitâb'dan meydana gelmiştir. Fânûs dışındaki sembol-kadro, diğer mesnevîlerden farklılık

¹ s.94/b.950-53

arzeder. Bu kadro, hiç bir Şem' ü Pervâne mesnevîsinde görülmez. Fânûs, gerek Feyzî'de gerekse Ehlî'de aynı misyona sahiptir. Yani aşığı maşuktan uzak tutan, engeldir. Ayrıca Feyzî'nin eserindeki kadrolar birer sembol olup, şair bu sembollerin ne anlama geldiğini mesnevînin sonunda açıklar. Bu durum diğer mesnevîlerde görülmez.

Mesnevîlerde sembol-kadroların yanında konuların işlenişinde de bazı farklılıklar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Fehmî'de olaylar sadece Şem'in sarayında geçtiğinden dolayı, hadise dar bir mekânda cereyan eder. Diğer mesnevîlerde mekan daha geniş bir alanı kapsar. Pervâne'nin kendini Meşşâte'ye tanıttığında, sevgilisinin kim olduğunu bir muammayla bildirmesi, Fehmî'nin dışında diğerlerinde görülmez. Şem'in sarayının kileri sadece Fehmî'de vardır. Meşşâte'nin sabahlara kadar Şem'e hikaye anlatması, yine Fehmî'de görülür. Meşşâte'nin Şem'in saçından bir tel alarak Pervâne'ye getirmesi Fehmî'nin eserinde vardır. Öteki mesnevîlerde buna benzer bir konu yoktur.

Ehlî'de hadise geniş bir alanda geçer. Pervâne'nin Şem'in çadırının kapısında O'na bir aşk kıssası anlatması, sadece Ehlî'nin mesnevîsinde vardır. Bu hikayeyi dinleyen Şem, Pervâne'nin samimi bir aşık olduğunu anlar ve O'nu kendine yâr edinir. Bu konu sadece Ehlî'de vardır. Nesîm'in, Şem'in meclisine saldırması sonucu, hizmetçilerin gelerek Şem'i Fânûs'a götürmeleri, Ehlî'de işlenir. Pervâne'nin Şem'den ayrılıp çöle gittiğinde konuşacak kimseye rastlamaması, Ehlî'de görülür. Çölde yalnız kalan Pervâne'nin kulağına "senin durumundan haberdarız, üzülme! Sana bir elçi gelecek, gözün aydın!" diye gaibten bir ses gelmesi Ehlî'de anlatılmıştır. Şem'in Fânûs'un içinde feleğe yakınip, bedduâda bulunarak kendi kendine konuşması, diğer mesnevîlerde işlenmemiştir. Şem', kendi sırrını yani Pervâne'nin aşkıyla yandığını Anber ve Kâfûr'a söylemesi, Kâfûr'un yardımcı olmaması, Anber'in sihir ve büyüye baş vurarak O'na yardım etmesi konusunu sadece Ehlî işlemiştir.

Niyâzî'de meclis kurduran Şem'in içki içerek sarhoş olması, Anber'in Şem'i ikna etmesiyle çadırın perdesini aralayıp, Pervâne'nin Şem'i görmesi, sadece Niyazî ve Mu'îdî'de, ayrıca perde aralanıp Şem'in cemalinin ortaya çıkması ve Pervâne'nin Şem'i görmesiyle bayılması Mu'îdî ve Niyâzî'de vardır. Bayılma konusu Fehmî'de de görülür. Fehmî'de çadır motifî yoktur. Pervâne, sarayda iğne deliği misali ışık süzülen bir yarık görür. Işık süzülen o yerden içeri bakar, Şem'i görür ve bayılır. Ayrıca Nesîm'in saldırısından kurtulan Şem'in, Pervâne'ye kavuşması için şefaet dilemek amacıyla bir Allah dostu olan Hâce-î Nûr'un türbesine gitmesi, Niyâzî ve

Mu'îdî'de işlenmiştir.

Şem'in Pervâne'ye çadırın içinde değil, bağın içerisinde, bağı gezerken görünmesi Lâmi'î'de vardır. Mecliste eğlenenlerin cezalandırılması ve dağıtılması sadece Lâmi'î ve Ehlî'de görülür. Şem'in çadırının yanında, sarayının da bulunması sadece Lâmi'î'de işlenmiştir. Şem'in hizmetçilerinin Pervâne yüzünden tartışmaları Lâmi'î'de, buna benzer bir münazara da Ehlî'de geçer. Ehlî'de tartışma, Şem' ve iki hizmetçisi arasında yapılır. Bir müşîd olarak Şeyh Nûrullah'ın sahneye çıkıp bazı bilinmeyen sırları, visali engelleyen Kâfûr'a anlatması, sadece Lâmi'î'de zikredilir. Ayrıca kadeh ile sürahinin münazarası Lâmi'î, Niyazî ve Mu'îdî'de varken, şamdan ile micmerin münazarası yalnız Lâmi'î'de görülür.

Mu'îdî'de Pervâne'nin Şem'e kavuşması yani vuslat iki kere gerçekleşir. Birincisinde mecliste gerçekleşir, ikincisinde Hâce-i Nûr'un türbesinde. Bu iki kere visal, sadece Mu'îdî'de anlatılmıştır. Pervâne'nin çöllerde ayrılık ateşinin verdiği ızdırapla, güneş ve gökyüzüyle konuşması, sadece Mu'îdî'de görülür. Böyle bir konuşma Feyzî'de de vardır. Feyzî'deki konuşma ay ve yıldızlarla olur.

Pervâne'nin Şem'i görüp aşık olunca hemen çöllere yönelmesi, Feyzî'de işlenmiştir. Şem'in Pervâne'ye kızıp, bu sevdadan vazgeçmesini mektupla bildirme motifi, sadece Feyzî'de vardır. Feyzî'de Şem', hiçbir zaman saldırıya uğramaz. Sadece Ayyâr ve Pervâne'den korunmak için Şebistân'a sığınması işlenir. Şem, hizmetçisi Şeb-i Tarîk'e "git cihanı başdan başa dolaş, benim gibi bir güzel var mıdır?" demesi ve Şeb-i Tarîk'in cihanı gezmesi, Feyzî'de anlatılır. Diğer mesnevîlerde görülen, Şem'in Pervâne'ye aşık olmasını anlaması, Feyzî'de anlatılmamıştır. Feyzî'de daima Pervâne aşıktır.

Feyzî'de Şem' ölmez. Olaylar biraz daha gelişir. Subh-ı Sâdık isimli yiğit Şebistân'ı istila eder. Afîtab ismindeki oğlunu gören herkes artık Şem'e itibar etmez. Bundan dolayı Şem' saklanır. Sonunda da başını alır gider ve görünmez olur. Bu konu diğer mesnevîlerin hiç birinde anlatılmamıştır.

Yukarıda mesnevîlerde kısaca sembol-kadroların ve konuların işlenişiyile ilgili farkları göstermeye çalıştık. İlahî aşk konulu Şem' ü Pervâne mesnevîlerinde konunun işlendiği bölümden, bitiş bölümüne kadar, konuların akışı ve olayların gelişimiyle ilgili farkları ana hatlarıyla şu şekilde gösterebiliriz:

Fehmî		Ehli-i Şirazî		Niyazî		Lâmî'î		Muîdî		Feyzî	
Şem hizmetçilerine		Meclis kurdurur	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.
Şem,		Şam Ülkesinde padişahtır.	Şam vilayetinde güzeldir.	Şam'da bir derviştir.	Şam'ın çadırının etrafında dolaşır.	Şam'ın çadırının etrafında dolaşır.	Şam'ın çadırının etrafında dolaşır.	Şam ilinde güzeldir	Şam ilinde güzeldir	Şebistan'da güzeldir.	Şebistan'da güzeldir.
Pervâne,								Şam şehrinde derviştir.	Şam şehrinde derviştir.	Şabistan'da marifet ehli bir seyyahtır.	Şabistan'da marifet ehli bir seyyahtır.
Şem'e	Pervâne görmeden aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görek aşık olur.	Pervâne görek aşık olur.	Pervâne görek aşık olur.
Pervâne,	Şem'in sarayının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in mahallesinde dolaşır.	Şem'in mahallesinde dolaşır.
Pervâne, Şem'e ulaşmaya ve aşkını anlatmaya çalışır.		Çadırın önünde aşık olduğu anlatır.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.		
Pervâne, Şem'e ulaşmada ilk yardımı,	Nesim'den ister	Anber ve Kâfûrdan ister	Anberden ister	Anberden ister	Anberden ister	Anberden ister	Anberden ister	Anberden ister	Anberden ister	Bad-ı Sarsar'dan ister	Bad-ı Sarsar'dan ister
Şem, Pervâne'ye etrafında dolaştığı için kızar.	Meşşate, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Kızdığını hizmetçileriyle iletir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâne'ye iletir.	Şem, kızgınlığını bir mektup yazarak Pervâne'ye bildirir.	Şem, kızgınlığını bir mektup yazarak Pervâne'ye bildirir.
Şem, Pervâne'ye yaptıklarına üzülür ve O'na aşık olduğunu anlar.	Pervâne'ye aşık olduğunu Meşşate'ye söyler.	Birlikte eğlenir ve sohbet ederler.	Sabaha kadar zevk ve safaya dalarlar.	Sabaha kadar zevk ve safaya dalarlar.	Sabaha kadar zevk ve safaya dalarlar.	Sabaha kadar zevk ve safaya dalarlar.	Sabaha kadar zevk ve safaya dalarlar.	Sabaha kadar eğlenir ve sohbet ederler.	Sabaha kadar eğlenir ve sohbet ederler.	Şem'in Pervâne'ye aşık olması yoktur.	Şem'in Pervâne'ye aşık olması yoktur.

Fehmi	Ehli-i Şirazi	Niyazi	Lâmi'i	Mu'idi	Fezvi
Şem ve Pervâne'yi kiskanırlar. Şem saldırıya uğrar ve Pervâne Şem'den ayrı düşer.	Nesim, kiskandığından dolayı, saldırıya geçer	Kafur, ikisini kiskanır ve durumu Nesim'e bildirir Nesim saldırıya geçer.	Emir Ebr, Şem'in meclisine saldırır.	Kâfûr, durumu Nesim'e bildirir. Nesim saldırıya geçer.	
Şem saldırıda	Fânûs'a sığınır.	Çadıra sığınır.	Çadıra sığınır.		
Pervâne, saldırıdan sonra Şem'in muhitini terk ederek Şem'den ayrılan Pervâne	Çöller kaçır	çöle yönelir	Çadıra sığınır.	çöle yönelir	
Pervâne düştüğü durumdan kurtulması için	Meşşate'den yardım ister	güneşe dardını anlatır, ondan yardım ister	Anber'den yardım ister.	Güneşe, aya, gökyüzüne dardını anlatır, yardım ister.	ay ve güneşten yardım ister. Allaha yavarr.
Pervâne'ye visalin gerçekleşeceğini	Meşşate'ye haber verir.	Nûr haber verir.	Şeyh Nûrullah'la konuşuktan sonra Kâfûr haber verir.		Şeb-i Tanik haber verir
Bir süre sonra vuslat,	Şem'in meclisinde gerçekleşir.	Hacc-i Nûr'un türbesinde gerçekleşir.	Şemin meclisinde gerçekleşir.	Hacc-i Nûr'un türbesinde gerçekleşir.	Şem'in sarayında gerçekleşir.
Bir müddet sonra,	Pervâne, Şemin ateşine kendini atarak canını feda eder	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak canını feda eder.	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak canını feda eder.	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak canını feda eder.	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak, canını feda eder.
Pervâne'nin ölümünden sonra,	Şem, sabaha kadar ağlar. Sabah olunca da can verir.	Şem, uzun süre ağlar, ah çeker ve canını teslim eder.	Şem, ağlamaktan gücü tükenerek tamamen erir ve yere yığılır.	Şem, gözyaşı döke döke, erir ve Şeyh Nûrullah'ın huzurunda ölür.	Şem, başını alır gider ve görünmez olur.

1.4.4. İşlenen Tema

Bilindiği gibi tasavvufta nihaî gaye "bekâbillah"tır. Bu da, insanın yeryüzünde varlık kazandıktan sonra tek varlık olan Allaha ulaşması, onunla bir olması demektir. Tasavvufta buna "urûc" denir. İnsanın bu serüveni Şem ü Pervâne mesnevîlerinin konusunu oluşturur. Şem', İlahî ışık; Pervâne de bu ışığa ulaşmaya çalışan bir salıktır. Bir başka söyleyiş ile Pervâne'nin "seyr-i urûc"u bu mesnevîlerde anlatılır.

Tasavvufta iniş (nüzü'l), çıkışı (urûc) gerektirir. İniş insanın bir yarısı ise, çıkış da diğer yarısı olur. Şem' ü Pervâne mesnevîlerinin konusunu oluşturan urûca geçmeden önce; aslî vatandan kopup gelen ve varlık âleminde insan bedenine girerek cisim kazanması demek olan rûhun serüveni yani "nüzü'l" hakkında kısa bilgi vermek, Şem' ü Pervâne mesnevîlerinin konusunu anlamada fayda sağlayacaktır:

Mutasavvıflara göre, insan ruhu ruhlar âleminde bulunduğu sırada kendini yaratıcı perdesiz olarak görmüş ve yaratılışının sebebini yani Allaha hizmet için yaratıldığını bilmiş "elestü bi-Rabbikum" (Araf/172) hitabıyla da mest olmuştur. Ruh, daha sonra da o vuslat âleminde, bu hasret ve fîrak dünyasına gelerek, muhabbet meclisinden beden hapisanesine girmiş, ruhanî halden cismanî hale intikal ederek, beden ağı tarafından sıkıca bağlanmıştır¹.

Ruh, varlık âlemine inerken, bir çok âlemden geçmiş ve geçtiği her âlemin bir vasfıyla donanmıştır². Böylece bu âleme geldiğinde, geldiği yer ile kendisi arasında 70 bin nuranî ve 70 bin zülmanî perde oluşmuştur³. Bunun neticesinde, ruhlar geldikleri yerden hiç bir şey hatırlamaz olurlar. Mevlânâ (öl. 1276) bu hususu şöyle dile getirmiştir:

آمده اول باقلیم جمده
وز جمادی در نباتی اوفتاد
سالها اندر نباتی عمر کرد
وز جمادی یاد ناورد از نبرد
وز نباتی چون بحیوانی فتاد
نامدش حال نباتی هیچ باد
هم چنین اقلیم تا اقلیم رفت
تا شد اکنون عاقل و دانا و رفت

¹ İbrahim Hakki, *Marifet-nâme*, (Sad. Abdullah Aydın), İst. 1992, s. 335.

² İbrahim Düzen, *Aziz Nefesî'ye Göre Allah, Kainat ve İnsan*, Ank. 1991, s. 137-147.

³ Ahmet Avni Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (Haz. Mustafa Tahrallı-Selçuk Eraydın), c. I, İst. 1987, s. 163.

باز از حیوان سوی انسانیش
می کشید آن خالق که دانیش¹

Buna göre ayrılışımız uzun bir geçmişle derinleşmiş, bugünkü haline ulaşmıştır. Bir başka söyleyiş ile, ayrılığın merhalelerinden geçerken, geçtiği her âlemin bir vasfını alan insan Allahtan uzaklaştıkça, Allahla arasında engeller (perde) oluşmuş, böylece ruh, gelmiş olduğu âlemin ve bir zamanlar seyrettiği güzelliğın yabancı olmuştur.

Ruhların gökten inip dünyaya ulaşınca, maddeye ve bedene tutsak olup, geldikleri yeri unutacakları görüşü Hermetik ve Gnostik düşüncede de vardır².

İnsan, ayrıldığı bütünü yabancı değil, sadece uzağına düşmüştür. Yani insanla Allah iki yabancı değil, asılları bir fakat ayrı kalmış iki sevgilidirler. Ayrı kalmadan oluşan yabancılaşma, iki sevgilinin tekrar yakınlaşmasıyla mümkündür. Bu da istemek ve özlemekle olur. İstemek ve özlemenin temelinde de aşk yatar. Bir başka ifade ile aşk, aslı vatana dönme eyleminin başlangıcıdır. Bu aslı vatan, insanın ayrıldığı bütün olan Allahtan başkası değildir. İbrahim Kuşadalı (öl. 1845): "Vatan-ı aslimiz bezm-i elesttir. Her yerde misafir gibiyiz" demiştir³. Mevlânâ da duygularını şöyle dile getirmiştir:

پولاد پارهاییم آهن ریاست عشقت
اصل همه طلب تو در تو طلب ندیدم⁴

Gönülde beliren aşk kıpırdanışları, Allahın bizi özlemekte ve çağırmakta olduğuna delil sayılmıştır⁵. Böylece aslı vatana uzanan yolda çağrı (davet) Allahtan gelir ve kul da ona cevap verir, yani icabet eder. Bu icabetin sonucu da

¹ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Neş. Reynold Nicholson), Tahran trs., defter-i çehârum s. 804-805/b3660-67, trc. "önce cemâd (cansızlar) ülkesine gelmiş ve cemâddan nebât âlemine düşmüştür. Yıllarca nebât içinde ömür sürmüş ve cemâdda bulunduğu hatırına bile girmemiştir. Nebatlıktan hayvanlığa düşünce de nebât olduğu zamanki halini hiç hatırlamaz. Bildiği yaratıcı tekrar onu hayvanlıktan insanlığa çeker çevirir. Böylece iklimden iklime gide gide (insan aleminde) akıllı, bilgili ve yüce bir hal alır."

² Edourd Schure, *Les Grands Initiés*, "Büyük İnisyeler, (Çev. Yavuz Keskin), İst. 1989, s. 200; Rudolph, *Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion*, Edinburgh 1983, s. 109-116.

³ Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)*, İst. 1982, s. 58 v.d.

⁴ *Divân-ı Şems-i Tebrizi*, kismet-i devvum, s. 129, trc. "biz demir parçalarıyız, aşkınsa mihladız; bütün isteklerin aslı sensin"

⁵ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İst. 1990, s. 402.

Suhraverdî (öl. 1191)'nin sözüyle "nurların nuruna ulaşmak"¹ yani "vuslat"la neticelenir.

İnsanın geldiği yere yani aslı vatanına dönmeye davet edilmesi ve bu davete icabet ederek cevap vermesi Hermetik görüşlerde de bulunur:

Hermetik görüşe göre, ruhlar gökyüzünden varlık âlemine düştüklerinde, geldikleri yerleri unuturlar. Tekrar geldikleri yere dönebilmeleri için, kalb temizliği, hakikat aşkı olmalı ve dünya varlıkları ile ve nimetlerine yüz çevirmeleri gerekir. Böylece insana melekut âleminin yolu açılır, Ozirisin nuru ile nurlanır ve her şeyin başlangıcı ile sonu olan ve baştan başa nur ile çağlayan Amon-Ra'ya yükselir².

İnsan ruhunun bir zindan olan bedenden kurtulması ve tekrar geldiği yere dönmesi Brahmanizm'de, antik Yunan düşüncesinde ve Musevilik'te de görülür³. Gnostikler de gökten düşmüş olan ruhun bedende mahpus kaldığını ve yedi gök kapısından geçerek aslı vatanına geri döneceğine inanırlar⁴. Elözis inanç sistemi de, ruhun süfli âleme inip maddeyle temasa geçişini, nisyan karanlıklarında ıstırap çekişini, ardından tekrar aslı vatanına doğru tırmanışını ve nihayet tekrar İlahî hayata nail oluşunu sembolize eder⁵.

İşte ruhun bedenden kurtularak, unutilan aslı vatanına dönmeye davet edilmesi ve davete icabet ederek cevap vermesi yani aslı vatanını hatırlaması, mutasavvıflara göre imanla olur. Bunun temeli de aşk ve özlemdir. Yine onlara göre imanın madeni kalbdır. Yani iman ve hidayet nuru kalbde parlar⁶. Fakat iman nuru herkesin kalbinde parlamaz, yanmaz. Bu nur (ışık) kalbini tasfiye, tezkiye ve cilalayan kimselerde yanar. Böylece kalbini temiz eden de felaha kavuşur. Kalbin temiz edilmesinden gaye; iman nurlarının orada hasıl olmasıdır. yani marifet nurunun parlamasıdır⁷. Bu nur (ışık) Allahın seçtiği insanlara verilir. "Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir" (Nur: 24/35) denmesinin sebebi budur. Bunlar maddî nefislerinin pisliklerinden kurtularak Allaha yönelmiş olanlardır.

1 Seyyid Hüseyin Nasr, *Three Muslim Sages*, Cambridge 1964, s. 80.

2 Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe*, Ank. 1974, s. 15; Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, c. II, İst. 1975, s. 410 v.d.

3 Cavit Sunar, a.g.e., s. 14-24.

4 Rudolph, *Gnosis*, s. 121 v.d. S.Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, İst. 1979, s: 112; Mehmet Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, İst. 1992, s. 20, 164, 171 v.d.; Şinasi Gündüz, Yavuz Ünal, Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, İst. 1996, s. 18

5 Edourd Schure, *Les Grands Initiés*, s. 548.

6 Mehmet Ali Ayni, a.g.e., s. 283.

7 İmâm-ı Gazâlî, *İhyâ-i Ulûmid-Dîn* (Ter. Ali Arslan), İst. 1926, c. VI, s. 45.

Buraya kadar anlatılanlar Pervâne ile tam bir uygunluk içindedir. Allah aşkı Pervâne'nin içini yakmış, dünya varlığından kurtulmuş, dünya yaşantısıyla ilgisini keserek, Allaha yönelmiştir. İşte Allah, nurunu seçtiğine yani Pervâne'ye iletmiştir. Pervâne de bu davete karşılık vermiştir. Başka bir deyimle aslî vatana dönme çağrısı önce Allahtan gelir ve kul O'na cevap verir. Yani icabet eder. Bundan dolaydır ki Pervâne nura (Şem'e) talib olmuştur:

Haşıl-ı kıssa ol şeb ol mehcür
Mâh-ı nev gibi oldu t̄alib-î nūr¹

Maksada ulaşmak, nura (Şem'e) talib olmak için evini barkını terkederek Pervâne, "karanlık ülke" olan Şebistân/Şâm'a gelir:

Didi gelmişdi mülk-i magribden
Şâma nev-civân-ı nahîf-beden²

Meger ki ol şehrin içinde nâ-gâh
Var idi anda bir piyâde seyyâh

Gedâ şeklinde ehl-i hiffet idi
Lîkin gayet ehl-i ma^crifet idi³

Her ne kadar Şebistân/Şâm'a kalender ve ehl-î marifet olarak gelen Pervâne bu uzun yolun henüz başındadır. O, marifet bağında yeni filizlenmekte olan bir yapraktır.

Bâg-ı marifetde berk-i ter idi
Ol anda olmuş müheyyâ ber idi⁴

Pervâne Şem'e ulaşma yolunda daha çok makamlar geçecek, geçtiği her makamda kendiliğinden gelen bir takım ruhî yaşantıları (halleri) yaşayacaktır⁵.

Pervâne, bu hallerden önce "yakaza"yı yaşar. Kendisini uyaran bir şey olmadıkça, kulun gözleri uyanık olsa da kalbi uyur. Kalbde bulunan nurların tecelli sebebiyle gaflet uykusundan uyanır, intibaha gelir. İşte bu gaflet uykusundan

¹ Lâmi'i v.21a/str.6

² Lâmi'i v.20a/str.7

³ Feyzi Çelebi s.15/b.13,15

⁴ Feyzi Çelebi, s.65/b.489

⁵ Hal, Allah tarafından gelen bir mevhıbedir. Makam ise kulun cehdiyle elde ettiği şeylerdir. Makam, devamlı, hal Geçicidir. Makam sahibi, makamda yerleşmiştir. Hal ise, halinde yerleşik değil, değişiktir. Halden hale yükselir, geçer. Makamların da birbiri ardına gelmesi gerekli değildir. (Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, İst. 1992, s. 155 v.d.).

uyanana kulun kendine gelme mertebesi "yakaza"dır¹.

Şun^cu'llaha bakup ol ehl-i ʿirfān
 Eylerken ʿālemi bu gūne seyrān
 Çeşmi dūş oldu Şem^c-i dil-ārāya
 Kıpıldı şarkdan ğarba nūr-efzāya
 Kaldı mir'at-ı cemāline hayrān
 ʿAklı gidüp medhūş oldu bir zamān
 Gaflet uyhusundan itdi çün kıyām
 Zāhir oldu çeşmine serv-i hırām²

Yakaza halini yaşayan, başka bir deyimle gaflet uykusundan uyanan Pervâne, "terk" ve "tecrîd" halini yaşar³. O, dünya varlığından kurtulmuş, dünya yaşantısıyla ilgisini kesmiş ve halvet köşesinde nefsini öldürmüştür:

Terk ü tecrîdde kâlemler idi
 Kışver-i ʿaşka şāh u server idi⁴
 ʿAyş-ı dünyādan inķita^c itmiş
 Mevlevîlerle çok semā itmiş
 Eylemiş ʿālem içre ʿizzetler
 Künc-i hālvette çok riyāzetler⁵

Masivadan gönlünü arındıran, nefساني arzulardan sıyrılan Pervâne, gönlündeki sevgi ateşiyle "maksud kıblesine" yönelmiştir. Yani Şem'i aramaya kalkmıştır. Çünkü Pervâne'de yakaza hali sağlam olduğu için, O kalbini "fikre/tefekküre"⁶ sevk ettirmiştir. Bu da bize Pervâne'nin süluk yolunun başlangıç derecelerinden

¹ Abdullah Herevi, *Menāzilü's-Sāirîn*, Kahire 1908, s. 6; İsmail-i Ankaravî, *Minhaci'l-fukarā*, İst. 1328, s. 141.

² Feyzî Çelebi, s.65/b.492-495

³ Terkin tasavvufta dört şekli vardır: a) Terk-i dünya b) Terk-i ukba c) Terk-i hestî d) Terk-i terk. Tecrid: Salikin zahirini mal ve mülkten, batınını karşılık bekleme anlayışından ve kalbi masivadan arındırmadır. (Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991, s. 482, 474).

⁴ Lâmi'i v.20a/str.13

⁵ Lâmi'i v.20b/str.5,7

⁶ Fikre/tekekür: Salik için hakikatleri idrak etmenin bir yoludur. Bu mertebede bulunan sufi, kainat kitabında yazılı olanlar üzerinde tefekküre dalmalı, gönlünü aydınlatarak Hakk'a ve hakikate yol bulmalıdır. (Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, İst. 1992, s. 187).

olan "irâde" makamında olduğunu gösterir. İrade: Sülûkun başlangıcı olup, kalbin Hakk'ı aramağa kalkmasıdır:¹

ز آتش شوق ازو بر آمد دود
 2 لیک ظاهر به قبله مقصود
 پروانه ز سوز عشقبازی
 فارغ ز حقیقی و مجازی
 از جان شد شمع را طلبکار
 3 بیچاره نداشت جز طلب کار

Oldı ol gice ana dağı bu iş
 Dil ü cânına virdi çok teşviş
 Didi burda ol durur çäre
 °Azm kılam bu gice gülzäre⁴

Buraya kadar tekrar edersek Pervâne, iman nuru ile gaflet uykusundan uyanmış (yakaza), dünya yaşantısından el çekmiş (terk ü tecrîd), nefsinin ıslah ederek (riyazet) Şem'i aramaya (irade) başlamıştır. Bu da bize, Pervâne'nin aslı vatanına dönme eyleminde yükseklik (terakki) halinin devam ettiğini gösterir. Bunu Şem'in tecelli etmesiyle anlıyoruz.

Allahın kullarına ihsan buyurduğu tecelli iki kısımdır: A) Dünyada iken insana takdir edilen İlahî tecelliler ki bu dört çeşittir: 1) Nur tecellisi, nur müşahadesi: Bu tecelli, salikin ilk hallerinde ihsan olunur. Daha çok "levvâme" sıfatı makamında bulunanlara ihsan olunur. Salik istediği vakitte, bu halî bulamaz, ancak terakki hallerinde zuhur eder. 2) Nur tecellisi, sıfatların müşahadesi 3) Sıfatların tecellisi, zatın müşahadesi 4) Zat tecellisi, zatın müşahadesi B) Cennetteki tecelli⁵.

Şem', kendisini bir perdeden tecelli ettirir:

¹ Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, s. 167.

² Niyazi, v. 13b/str. 4 trc. "şevk ateşiyle ondan (içinden) bir duman yükseldi. Lakin görünüşde maksudun kıblesine (yönelmişti)."

³ Fehmî, v. 1b/str. 1-2 trc. "Pervâne, aşk ateşiyle yanarak, hakiki ve mecazi (derdinden) farig bir halde içtenlikle Şem'e talib oldu. Zavallının taleb dışında bir işi yoktu."

⁴ Lâmi'i, v.21a/str.13-14

⁵ Muhammed Nuri Şemseddin-i Nakşibendî, **Miftâhü'l-kulûb**, (Ter. Abdulkadir Akçipek), İst. 1982, s. 222 v.d.

Gördi ol perdeden çıkar bir nūr
Ruh-ı dehre anunla gerdūn yur¹

Pervâne, Şem'in ışığını (nur müşahadesini) görür. O'na aşık olur, kendinden geçer ve bayılır. Pervâne, "muhabbet"² halini yaşar. Muhabbetin olduğu yerde ızdırıp da vardır. Pervâne de ızdırıp çeker ve yüzü sararır:

کز غم عشق زرد و زار شده
دلش از دست غم فکار شده³
چشم تر و روی زرد داری
در سینه ز هجر درد داری⁴

Nihayet Pervâne'nin Şem'e karşı duyduğu aşk, o kadar fazlalaşır ki bu aşk ile kıpkızıl bir divâne olur:

°Aşık oldu Şem°e çünkü Pervâne
°Işk ile oldu kıpkızıl divâne⁵

Pervâne'nin yükselişine (terakkisine) devam ettiğini sarı ve kızıl renklerden anlıyoruz. Kalbde tecelli eden ışıkların renkleri ile salikin içinde bulunduğu hal (ruhî. yaşantı) arasında paralellik vardır. Necmeddin Kübrâ (öl. 1221)'ya göre sarı renk zayıflığı ve za'fı temsil eder. Kırmızı ise himmetin yani kudretin işaretidir⁶. Bu da nefisle yapılan mücahedenin sertliğini gösterir. Buradan da, Pervâne'nin "nefs-i emmâre"⁷den sıyrılıp "nefs-i levvâme"⁸ye geldiğini anlıyoruz. Ayrıca daha önce dediğimiz gibi Pervâne'nin nuru müşahade etmesi de O'nun "levvâme"

1 Lâmi', v.21b/str.13

2 Muhabbet: Saf sevgi olup, kalbin sevilene ulaşmak için çırpınmasıdır. Muhabbet, kalbdeki kuvvet ve za'f derecesine göre çeşitli isimler alır (Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, s. 417 v.d.).

3 Niyazî, v.17a/str.3 trc.: "Aşk gamıyla sararmış solmuş; gönlü gam elinden yaralanmıştı."

4 Fehmî, v.26a/str.5 trc.: "Gözlerin ıslak, yüzün sarı. Gönlünde ayrılık derdi var."

5 Feyzî Çelebi, s.68/b.536

6 *Fevâihu'l-cemâl, Tasavvufi Hayat*, (Haz. Mustafa Kara), İst. 1980, s. 97.

7 Nefs-i emmare: Beden tabiatına meyleden; hissi lezzet ve şehvetleri emreden; kalbi süfli tarafa çeken nefistir. Yani insan bedeniyle karışmış olan, maddeye hayat veren, maddenin tesirinde olan nefistir (Süleyman Ateş, a.g.e., s. 522; Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayrani Altıntaş *Marifet-nâme'de Tasavvuf*, İst. 1981, s. 124-129.

8 Nefs-i Levvâme: Gaflet uykusundan uyandığı nisbette kalb nuruyla nurlanan nefistir. Karanlık yaratılışı icabı kendisinden bir kötülük çıkınca kendini ayıplar ve kendisinden nefret eder. (Süleyman Ateş, a.g.e., s. 522; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hayrani Altıntaş a.g.e., s. 129-138.

makamına ulaştığını gösterir.

Renkler, eski Hint düşüncesi Jainizm'de de önemli bir yer tutar. Genellikle siyah zalimliğin, koyu mavi hırsın ve şehevi duyguların, gri sıcakkanlığın, kırmızı basiret gücünün sarı ise şefkatin karesteristik renkleridir¹.

Levvâme makamında kıpkızıl bir divane olan Pervâne, aşk ve hasretle dolu olarak derdine çare aramaya başlar. Bu sırada karşısına "Bâd-ı Sarsar"/"Nesîm" çıkar. Pervâne, bunlara derdini anlatır ve yardım ister. Bâd-ı Sarsar/Nesîm, Pervâne'ye acıyarak O'na yardım ederler. Bâd-ı Sarsar, Pervâne ile birlikte Şem'in bulunduğu yere gelir, fakat Şem'in dostu "Fânûs"dan büyük bir direniş görür. Sonunda Pervâne'yi Şem'e ulaştıramayacağını anlayarak verdiği sözden dolayı utanır ve geldiği yere geri döner:

Peşimân oldı olduğına delîl

Urduğı lâf-ı güzâftan oldı hacîl

Çün 'aciz oldı bu huşûšta ağıyâr

Başın alıp eyledi terk-i diyâr²

Nesîm de Pervâne'yi Şem'in sarayının dışına kadar götürmesine rağmen, içeri sokmak için çok uğraşır, fakat başarılı olamaz. Neticede Pervâne'den özür diler ve pencereden çıkıp gider.

کردند وداع هر دو باهم

گشتند ز هم جدا هماندم

از روز نه شد نسیم بیرون

³ پروانه خسته ماند مخزون

Gerek Bâd-ı Sarsar, gerekse Nesîm çok uğraşmalarına rağmen Pervâne'yi Şem'e neden ulaştıramamışlardır? Buna cevap verebilmek için Bâd-ı Sarsar ile Nesîm'in vasıflarını bilmek gerekir. Nesîm, belli bir yeri olmayan, avare avare her diyarı dolaşan ve gece gündüz arayış içinde olan birisidir⁴. Bâd-ı Sarsar da, arzu ve istekle dolu, kendini dünyevî zevklere kaptırmış bir ehl-i zerâfettir:

¹ M.M. Şerif, *İslam Düşüncesi tarihi*, c. I, s. 48.

² Feyzî Çelebi, s.73/b.609-610

³ Fehmî, v.20a/str.8-9' trc.: "her ikisi birbirlerine veda ettiler ve hemen ayrıldılar. Nesim pencereden dışarı süzüldü. Yorgun pervâne (geride) mahzun kaldı."

⁴ Fehmî, v.19a/str.6

Bâd-ı Şarsar didük ehl-i zerâfet
Hevâ vü hevese oldu işâret¹

Buradan da anlaşılıyor ki, serseri serseri dolaşan birisi ile, arzu ve isteklerine tutsak olan birinin Pervâne'ye yardım etmesi mümkün değildir. Çünkü ehl-i zerâfet ile hevesler, arzular madde dünyasına aittir; bu dünyadan çıkıp libâs-ı beşerîden soyunmak isteyen Pervâne'ye bilmedikleri bu yolda bunlar yardım edemezler. Şu halde Pervâne kendisine yardımı yalnız yerde aramıştır².

Pervâne, her ne kadar "levvâme" makamında bulunuyorsa da Bâd-ı Sarsar ve Nesîm gibi madde dünyasına mensup olan kişiler ile arkadaşlık yaptığı için kendisi hâlâ emmârenin izlerini taşıyor diyebiliriz. Çünkü nefs-i levvâmenin iki yüzü vardır. Bir tarafı nefs-i emmâre'ye diğer tarafı, nefs-i mülhimeye³ yönelmiştir. Eğer nefs-i levvâme, nefs-i emmâre'ye tabi olursa, emmâre kuvvetlenir, vücud mülkünü eline alır, mutasarrıfı olur. Onda haram olan arzu ve istekler belirir⁴. Bu da Pervâne'nin Şem'e kavuşması için en büyük engeldir. Kendisinden yardım isteyen Pervâne'ye Anber şöyle cevap verir:

Çeşm-i cânunda yoç durur ol fer
Ki ide bî-perde âfitâba nazar
Hiç ola mı ki dâide-i huffâş
Tal^cat-ı âfitâbı seyr ide fâş
Yürü ey perr ü bâli. hasta-mekes
Vaşl-ı anka da^cvasın itme heves⁵

Ayrıca Pervâne, Nesîm'e Şem'in sarayının giriş yolunu sorunca, güler ve "bu şahın sarayına girmek için ne benim iznim var, ne de sana bir yol var" diyerek cevap verir:

در دم ز نسیم راه پرسید
از پرسش او نسیم خندید

1 Feyzî Çelebi, s.96/b.983

2 Feyzî Çelebi, Şem ü Pervâne, s. 14.

3 Nefs-i mülhime: Allah tarafından iyilik ilham edilen ve kötülüklerden arınmış olan nefistir. Seyri Allah'tır. Âlemi ruhlar âlemidir. Yeri ruhtur. Hali aşktır. Sıfatları, ilim, cömertlik, kanaat, tevazü, sabır, tahammül v.s.'dir. (Hayrani Altuntaş, Marifet-nâme'de Tasavvuf, s. 138-148).

4 Eşrefoğlu Rûmî, Müzekki'n-Nüfus, İst. 1991, s. 293 v.d.

5 Lami'i, v.23b/str.11-13

گفتا که ببارگاه این شاه
نه بار مرا و نه ترا راه¹

Buradan da anlaşılıyor ki, Pervâne'de hala nefis-i emmâre'nin izleri kalmıştır veya levvâme makamında bulunan Pervâne'nin bir yüzü nefis-i emmâre'ye dönüktür. Pervâne zor durumdadır. Vuslata kavuşması ve aslı vatanına geri dönmesi için yükselişe (terakkiye) devam etmesi gerekiyor. Bu da bulunduğu hal ve makamları aşmakla mümkündür. İşte Bâd-ı Sarsar ve Nesîm'in Pervâne'yi Şem'in bulunduğu yerde yalnız başına bırakıp terketmeleri, aynı zamanda Pervâne'deki son heva ve isteklerinde O'nu terkedip gittiğine işarettir².

Nesîm ve Bâd-ı Sarsar'ın Pervâne'yi Şem'e ulaştıramamaların sebebi, O'nu koruyan ve gece gündüz O'nun yanından ayrılmayan, yabancıları O'nun yanına yaklaştırmayan dostlarının olmasıdır. Bunların adı Kâfûr ve Fânûs'dur. Kâfûr, Şem'in etrafında Pervâne'yi görür ve O'nunla münazaraya başlar. O'nu incitir, çeşitli cefalar ettikten sonra O'nu kovarak, Pervâne'yi Şem'in bulunduğu yerden uzaklaştırır:

کرد او را جفای گوناگون
کردش انکه بصد جفا بیرون
گوید آن روز کز جفا گافور
کرد پروانه را ز جانان دور³

Fânûs da Şem'in aşığı olup O'nu koruyandır. Şem'i herkesten saklar, yüzünü kimseye göstermezdi. Pervâne'yi Şem'e gammazlayarak, Şem'in yanından uzaklaştırılmasını sağlar. Kâfûr ile Fânûs, aşık ile maşukun birleşmesini engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkar. Bunun tasavvufta karşılığı hicâb/perde'dir:

Ol ki Fânûs dinmişti Şem'e niķâb
Fi'l-meşel insânda yetmiş biñ hicâb
Vucûd-ı insanda oluben hâ'il
Mani° olur olmaya Hâķķa vâşıl⁴

¹ Fehmî, v.15b/str.6-7 trc. "bir vakit Nesim'den yol sordu onun bu sorusuna Nesim güldü ve dedi ki: bu şahın sarayına gitmek için ne bize izin var nede sana yol"

² Feyzî Çelebi, *Şem ü Pervâne*, s. 14.

³ Niyâzî, v.18a/str.2,4 trc.: "(Kâfûr) ona çeşitli cefalar yaptıktan sonra, onu dışarı çıkardı. Kâfûr, o gün cefa ederek Pervâne'yi canandan uzaklaştırdı."

⁴ Feyzî Çelebi, s.96/b.984-985

Mutasavvıflara göre ruh, beden âlemine gelmezden önce ruhlar âleminde bulunuyordu. Ruhlar âlemine gelmezden önce mana âleminde idiler. Ruhlar buldukları manâ âleminden melekût âlemine, oradan da mülk âlemine, mülk âleminden de bedene yani görülen âleme indirilmiş ve insanın bedeninde cisim ve şekil kazanmıştır¹. Yine onlara göre insan ruhu, her âlemden geçerken o âleme mahsus önemli bir öz ve karakter kendisine bahşedilmiştir. O halde insan bütün âlemlerin özetidir². Şayet bu âlemlere büyük âlem (Âlem-i kebir/makro kosmos) dersek, bu büyük âlemin hakikatını bize en güzel şekliyle bildirecek olan yegâne varlık, onun özeti durumunda olan insandır. Bundan dolayı insana, küçük âlem (Âlem-i sagir/mikro kosmos) denilmiştir³. Diğer bir deyimle makro kosmosta ne varsa insanın bedeni ve ruhunda (mikro kosmos) da o vardır. Bunun için Hz. Ali:

جَرْمٌ صَغِيرٌ وَفِيكَ أَنْطَوَى عَالَمٌ أَكْبَرٌ 4

demıştır⁵.

Yine mutasavvıflara göre ruh, Rahmân'ın muhatabı iken sonradan nefis, şeytan ve hayvana yakın olmuş, Rahmân ile arasındaki mesafe çok açılmış ve doğu ile batı arasındaki mesafe gibi olmuştur⁶. İşte ruh, bedene girdiği zaman kendisi ile geldiği âlem arasında, 70 bin aydınlık ve 70 bin karanlık perde oluşmuştur⁷. Neticede de ruh, gelmiş olduğu yeri unutarak oranın yabancıları olmuştur. Yabancılaşma hadisesi Gnastik düşüncede de vardır. Bu dünyaya gelen tam bir gaflet içinde, veya uykuda, ya da sarhoş gibi yaşar. Bir vesile ile, mesela bir çağrı sonucunda ruh başka bir yerden geldiğini anlar. Bu defa kendini yabancı hisseder. İstirap çeker⁸.

Ruh bedene girip, bu dünyada vücut bulunca bu perdeler, onda psikolojik özellikler olarak nefsi-i insanîsinde (anima humane) ortaya çıkar. Yani ruhun vücûdla izdivacından sonra doğan nefsin meydana getirdiği perdeler ile bu dünyada vücut bulmadan önce melekût âemindeki seyri sırasında her bir âlemden aldığı özelliklerle meydana gelen perdeler aynıdır ve maddeye ait değildir. Nefsin bu

1 İbrahim Hakkı, *Marifet-nâme*, s. 312.

2 Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi*, s. 114, 282.

3 Azizüddin Nesefi, *Kitâbü'l-İnsânî'l-Kâmil*, Marijan Molé, Tahran 1962, s. 158.

4 trc.: "sen kendini küçük bir cisim sanıyorsun Oysa sende büyük bir âlem toplanmıştır."

5 İsmail Hakkı Bursevî, *Lubbu'l-Lub ve Sırru's-sır*, İst. 1328, s. 13.

6 İbrahim-Hakkı, a.g.e., s. 344.

7 Ahmet Avni Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. I, s. 163.

8 Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, Boston 1970, s. 49 v.d.

dünyada yaptığı bir kötü eylem ile bu perdeler giderek çoğalır¹.

İnsan geldiği yerdeki ülfet ve ünsiyet zevkini unutmayıp orayı arzu ederse, aradaki perdeleri kaldırması gerekir. Visale engel en büyük perde insanın kendi benliği, vücududur. Nitekim Pervâne'nin de Şem'e ulaşım, onda kendini yok etmesi için en büyük engel kendi benliğidir:

Perde keşf ola dırsen āhir-i kār
Çeşm-î bî-perde hâşıl it yūri var

Olmaz ol dem sana cihān perde
Ne cihān cümle ʿaql u cān perde

Perde sensin hemīn aradan çık
Terk-i cān it bu gam-serādan çık²

Perdenin kalkması için "terk-i can etmek" maddi kirlere ve nefsanî pisliklerden arınmak demektir. Buna kalb tasfiyesi denir. Tasfiye yapılmış kalbe iman nuru tecelli eder. Kalbinde iman ışığı beliren kimse de bekâya, cefası olmayan sefâya, noktasız cemâle ve ebedî mutluluğa kavuşur³.

"Terk-i can etmek" hususunda, Cavid Sunar da Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe isimli eserinde şöyle der: "...varlık diye övündüğün maddi vücudunun hiç olduğunu bilip, bütün mertebeleri ve mertebedeki şekilleri ve suretleri mertebelerinde bırakarak, onların gerçekte yok olduklarını düşünerek aslına zatına ruhen yükselmek, ruhunla başbaşa kalmak demektir. Hayalden, perdeden sıyrılıp, ruhunla başbaşa kaldığın zamanda sende sen de kalmazsın, yalnız Hak kalır, çünkü mevcut olan O'dur."⁴ .

Kalbinde iman nuru tecelli eden ve tasfiyede bulunarak, dünya ile ilişkisini kesen Pervâne, daha önce de dediğimiz gibi, son arzu ve isteklerden de kurtulmuştur. Bunu Bâd-ı Sarsar ve Nesim'in Pervâne'yi Şem'e ulaştıramayıp O'nu Şem'in bulunduğu yerde yalnız başına bırakarak terk edip gitmelerinden anlıyoruz. Şem'in etrafında tek başına kalan Pervâne, Şem'den uzaklaştırılmasıyla aklı başından gider, deliye döner ve çöle yönelir. Çölde tek başına kalan Pervâne, sıkıntılı günler ve zîfirî karanlık geceler yaşar. Pervâne korkulu anlar geçirmektedir. Bu

¹ Feyzi Çelebi *Şem ü Pervâne*, s. 19 v.d.

² Lâmi'î v.24a/b.5-7

³ İbrahim Hakkı, *Marifet-nâme*, s. 340.

⁴ Cavit Sunar, *Tasavvuf Felsefesi*, s. 300.

korku gelecekte olabilecek kötü bir olaydan korkarak kalbin yanması, rahatsız olmasıdır. Çünkü Pervâne, çölde kendi kendine şöyle konuşur:

چرا اندم که وصلم دسترس بود
نمردم چون مرا مردن هوس بود
که سوی من ز شمع آرد پیامی؟
که گوید شمع را از من سلامی؟
که بهر نامه در کویش فرستم؟
مگر هم مرغ جان سویش فرستم؟¹

Pervâne'nin endişesi; Şem'den bir haber gelecek mi? Şem'e selâmını birisi söyleyecek mi? Bulunduğu yere bir mektup gönderebilecek mi? gibi geleceğe ait endişelerdir. Çünkü çölde tek başına kalan ve içini dökecek bir dostu dahi olmayan Pervâne'nin olabilecek olayları bilmeden beklemekten başka yapacak bir şeyi yoktur. Zira bu, Şem'e kavuşamama gibi hoş olmayan bir şey de olabilir. Pervâne 'havf' makamında² "haşyet" halini³ yaşamaktadır.

Şem'in yanından uzaklaştırılmasıyla Pervâne için "araf" makamı dönemi başlar. Araf makamında ruhun bekletilmesi gerekir. Bu bekleyiş maşuka olan muhabbeti ve hasreti fazlalaştırır. Öyle bir mertebeye ulaşır ki, gayb âleminden kerametler ve inayetler ulaşmağa başlar⁴. Yine bu "araf" makamında ruhaniyet nurları, gönül gözünde müşahade edilmeğe başlar ve sâlik kalbinin göğünde yıldızları ay ve güneşi temaşa eder⁵.

Şem'den ayrılarak çöllere düşen Pervâne de uzun süre çöllerde dolaşır. Şem'e karşı duyduğu şevk fazlalaşır ve önce gökyüzünde yıldızların doğduğunu görür, onlarla konuşur ve "ben batanları sevmem" (En'am: 6/76) diyerek onlardan yüzünü çevirir. Sonra da gökyüzündeki ay ile konuşur, ondan yardım ister. Daha sonra

¹ Ehli, s.595/b.11922,25-26, trc. "vuslata kavuştuğum zaman niçin ölmedim? Çünkü bizim için ölmek arzuladığımız bir şeydi. Kim bize Şem'den bir haber getirir? Kim bizden Şem'e bir selam götürür? Kiminle onun bulunduğu yere mektup göndereyim? veya ona can kuşunu yollayayım?"

² Havf: Gelecekte vukuulacak kötü bir olaydan korkarak, kalbin yanması, rahatsız olmasıdır. Vukubulacak olay, sevilmeyen bir şey ise bunu beklemekten korku doğar. Bu bekleyişe havf denir. (Süeyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, s. 404; Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kuşeyri Risalesi* (Haz. Süleyman Uludağ) İst. 1978, s. 220-227)

³ Haşyet: Korkunun özel bir çeşididir. saygı ile karışık bir korku halidir. (Süleyman Ateş, a.g.e., s. 404).

⁴ Feyzi Çelebi, *Şam ü Pervâne*, s. 21.

⁵ Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 22.

güneşle konuşur, ondan da yardım ister, fakat sözlerine cevap alamaz. Bu psikolojik durum içerisinde kimden yardım isterse cevap alamaz.

Kimseden yardım göremeyen Pervâne'nin sabrı tükenir, takatı kesilir, feryad ve figan ederek aklını yitirme durumuna gelir. Pervâne, kendi varlığından bile bezme noktasındadır. Artık O, "fakr" makamına ulaşmıştır. Kişinin kendisini mutlak surette Hakk'a muhtaç bilmesi demek olan "fakr" makamında¹ yapacak tek hareket vardır. Allaha yönelmek ve O'na yalvarmaktır. Çünkü Pervâne, kimseden yardım görmediği için, Allahtan başka herhangi bir şeye ihtiyaç duyma halinden uzaklaşmış, Allaha muhtaç olmuştur. Yine O, bütün nefis arzularını, hırsını, tamahını atmış, yani maddî varlığından bütünüyle sıyrılmıştır. Bunu Fânûs'un ortadan kaldırılmasıyla anlıyoruz:²

در آمد خادم و دامان فانوس
به خدمت در میان زد از زمین بوس³

Cân-ı azîzi sıkılıp oldu pür-derd
Ol Fânûsı eyledi yanından red⁴

Fakr makamında bulunan Pervâne, acz içinde Allaha yalvarır, Pervâne'nin yoluna devam etmesi ve Şem'e kavuşarak O'nda yok olması için, Allahın lütfunun Pervâne'ye ulaşması gerekmektedir. Pervâne'nin acz içinde yalvarması neticesinde Allah da katından O'na bir lütuf olarak "Şeb-i Tarik/Nur/Şeyh Nurullah'ı" gönderir. Bunlar Allahın yardımı olup, saliki Allaha götüren yoldur ve güzel bir mükâfattır:

Şeb-î târîk dimişdüm Şem^cün yârı
Haqîkatde oldu inâyet-i Bârî

°Aşıklara olupdur ecr-i Cemîl
Kim hidâyet râhına oldu delîl⁵

Nâ-geh açıldı bâb-ı şark-ı felek
Toldı nûr ile cümle mülk-i melek

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hucvîrî, **Keşfü'l-Mahcûb**, (Haz. Süleyman Uludağ), İst. 1982, s. 99-111; Kelâbâzî, **Ta'arruf**, (Haz. Süleyman Uludağ) İst. 1979, s. 144-146.

² Feyzi Çelebi **Şem ü Pervâne**, s. 22.

³ Ehli, s.612/b.12278 trc.: "hizmetçi gelerek fanusu kaldırır, yeri öper, hizmete başlar"

⁴ Feyzi Çelebi, s.85/b.803

⁵ Feyzi Çelebi, s.96/b.986-987

Bu gelen mürşid-i İlahîdür
 Düşmen-i şöhet-i melâhîdür
 Gönlîdür rāz-ı ğaybdan āġāh
 Şeyh-i devrān ü adı Nûrullah¹

Bunlardan Şeyh Nûrullah, Pervâne'nin önündeki visal engelini ortadan kaldırır. Şeb-i Tarîk ve Nûr da Pervâne'yi bulunduğu yerden alarak, Şem'in huzuruna getirirler. Şem'in semtine gelen Pervâne'de Şem'i görme arzusu aşırı derecede fazlaşır. Çünkü O, bir şeyi arzu etmek, gönülden istemek, sevilen bir şeye meyl ve teveccüh etmek demek olan "rağbet" makamına² ulaşmıştır. Visali şiddetle arzulayan Pervâne, "Hızır'ın ab-ı hayata kavuşması gibi canana kavuşma umudu ile yaşıyor ve Şem'i arzulamaktan şaşkına dönmüş bir haldedir":

زنده بامید وصل جانان
 مانند خضر ز آب حیوان
 در کوی تو استاده از دور
 حیران شده ز آرزویت ای حور³

Pervâne, Şem'in huzuruna varınca sinesi tutuşup alevlenir kendinden geçer. Şevkiyle mest olur, halden hale girer. İçinden bir ah çekerek dönmeye başlar. Artık Pervâne "sekr" makamına ulaşmıştır. Bu makam sevenlerin makamıdır. Kuvvetli bir hal ile kendinden geçmektir. Sekr'in sebebi lezzettir. Lezzetin sebebi de sevgiliye kavuşmaktır. Muhabbet kuvvetli ve sevgiye kavuşmak güçlü olduğu zaman sevgiliyi elde etmekten dolayı oluşan lezzet ile bilinç kaybetmektir⁴.

Bu makamın derecesi sevginin kuvveti ile, sevileni algılama gücü ile orantılıdır. Öyle ki Şem'in hizmetçisi Şem'in zülflerinden tutup bir tutam kesince, Pervâne kendinden geçer, ah çeker, halden hale girer, etrafında döner ve sonunda Şem'in ayağının dibine düşer:

مشاطه گرفت زلف آن ماه
 تاری ببریید قصه کوتاه

¹ Lâmi'i, v.50a/str.3-5

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ca'fer Seccâdi, *Ferheng-i Lügat u Istilâhât u Ta'birât-ı İrfânî*, Tahran 1350 hş., s. 233.

³ Fehmî, v.54a/str.6-7, trc. "Hızır'ın ab-ı hayatla yaşaması gibi, o da sevgiliye kavuşma ümidi ile yaşamıştır. Ey güzel o, senin muhitinde uzağında durmuş ve sana olan arzusu nedeniyle kendinden geçmiştir."

⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikîn*, (Ter. Heyet), İst. 1991, c. III, s. 263-72.

پروانه از شوق مست گردید
 حیران شد و حال خود دگر دید
 بیچاره کشید از جگر آه
 با آه بچرخ رفت همراه
 دور دو سه چرخ گرد بنیاد
 سرگشته بی پای شمع افتاد¹
 پروانه نظر چون باز میکرد
 ز شوقش مرغ جان پرواز میکرد²

Kul, marifette öyle bir sınıra varır ki Allahın Kemal ve Celâl sıfatlarını görür gibi olur, ruhunu Allaha yakın görür. Hatta ruhu ve kalbi ile Allah arasındaki perdenin kaldırıldığını müşahade eder. İşte Şem, Pervâne'yi huzuruna çağırdığında hizmetcisi Meşşâta'dan aradaki perdenin kalkmasını ister. Artık Şem' ile Pervâne arasındaki perdenin kalkma zamanıdır:

خواهم که نباشدش حجابی
 بر خیز و برو بکن ثوابی³

Zira perde, kulun kendi nefsidir. Allah O'nun nefsinin aradan kaldırınca, kalb ve ruh Allaha akar. Artık O, Allahtan başkasını görmez. Çünkü basireti kapatan nefis perdesi açılmış, kalb gözünden bulutlar kaldırılmıştır⁴.

Nā-gehān taraf-ı havza itdi nigāh
 Āb içinden tecellī ider o māh
 Līk perhīze kanı cānda mecāl
 Kāplamışdur cihānı nūr-ı cemāl
 Derd ü gam bana kendü odumdur
 Perde ol nūra bu vücūdumdur⁵

¹ Fehmî, v.52a/str.9-12 trc.: "Meşşâte, Şem'in zülflerinden tutup bir tutam kesdi. Pervâne onun şevkiyle mest oldu, halden hale girdi. Yürekten gelerek bir ah çekerek dönmeye başladı. Döne döne sonunda Şem'in ayağına düştü."

² Ehlî, s.615/b.12335 trc.: "Pervane (Şem'e) bakınca, şevkten anın can kuşu uçtu."

³ Fehmî, v.50a/str.4 trc.: "arada perde olmasını istemiyorum. Kalk git haydi, yap bir sevab."

⁴ İbn. Kayyım el-Cevziyye, **Medâricü's-Sâlikin**, C. III, s. 195 v.d.

⁵ Lâmi' v.43^a/str.5,9,12

Böylece "mükâşefe" makamında¹ bulunan Pervâne'nin önündeki engeller kalkmıştır. Uyuyan bahtı uyanmış, gül bezminde mihnet dikenini kalmamış; sevgili, yabancıları yanından uzaklaştırmış, ümid gözünü yola dikerek aşığını beklemede...:

Kıldı Hâk hufte-bahtuñı bîdâr
 Kalmadı bezm-i gülde miñnet-i hâr
 Tarh-ı ağıyâr idüp o yâr-ı güzîn
 Yola dikilmiş durur ümîdi gözün
 Sañadur intizârı gel gidelüm
 Rağm-ı devrâna bezm-i haş idelüm²

Artık Pervâne "müşâhade" makamına ulaşmıştır. Mükâşefe'den sonra gelen müşâhade³, perdenin tamamen kalkması; engelsiz, perdesiz, açıktan açığa sırların kalbe açılmasıdır. Bu hal, kalbin basiret denen kendine has gözüyle gizli gizli bilgileri algılamasıdır. Sır göğü, gölge yapan perde bulutlardan temizlenince, şeref burcunda şühud güneşi görünür⁴.

Şem^c, kendisini tecellî ile Pervâne'ye gösterir:

Dîdi ey şeh-r-yâr-ı hüsñ ü cemâl
 Bu tecellîye kimde ola mecâl
 Tûr-ı aşkuñda çağırup Lebbeyk
 Hayretümden dirüm ki unzur ileyk
 Vâdî-i Eymen oldu baña bu bezm
 Bilmeyüp nûr u nârı itdüm c'azm⁵

Beşeri vasıflardan ve aşağı arzulardan sıyrılan Pervâne, artık yanıp, yok olmaya hazırdır. O, yanarak vuslata nail olup, Şem'le özdeşleşme noktasına gelmiştir. Yani "fenâ fi'llah" mertebesine⁶ ulaşmıştır. Cüzlerin, kendi cüzi varlıklarını zât deryasında yok edip, zât olmaları demek olan fenâ fi'llah, başka bir

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kutû'l-Kulûb*, Beyrut trs., c.I, s. 88-94.

² Lâmi'i, v.45a/str.3-5

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hucvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 474 v.d.

⁴ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufi*, s. 476.

⁵ Lâmi'i, v.43b/str.2-4

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sühreverdî, *Avârifü'l-Ma'ârif*, (Haz. Kamil Yılmaz-İrfar Gündüz), İst. 1989, s. 646-650.

vücutla Allahın ışığında yeniden hayata doğma demek olan "bekâ bî'llah" mertebesinin¹ eşigidir.

آغوش گرفته شمع را تنگ
 2 کردید بشمع خویش یکرنگ
 آن سوخته شد بشمع واصل
 3 بر وی می سوخت شمع را دل
 باشم سر یگانگی داشت
 4 آخر بدرود آنچه میکاشت

Pervâne, sevinç ve mutluluğundan kendini kaybeder ve kendisini Şem'in ateşine atarak, Şem'in ışığında kaybolur. Daha doğrusu vücudu Şem'in ışığına dönüşür. Şem'le bir olmak ve yakadan baş çıkarmak isteyen Pervâne, muradına nail olmuştur. Bu da bize, Şem ile Pervâne'nin birbirinden ayrı, farklı kişilikleri olmadığını gösterir.

1.5. BEŞERÎ AŞK KONULU ŞEM' Ü PERVÂNE MESNEVİLERİ

1.5.1. Zatî'nin Şem ü Pervâne'si

Şem' ile Pervâne arasındaki aşkı hikaye eden Zatî'nin bu mesnevîsi, çift kahramanlı aşk ve macera konulu eserlerden biridir. Burada anlatılan aşk, gayesi kavuşma olan beşerî ve maddî bir aşktır.

Bu çalışmanın amacı, adı geçen mesnevînin incelenmesi olduğu için, ilgili yerlerde eser hakkında gerekli bilgiler verildiğinden dolayı, burada mesneviyle ilgili ayrıca bilgi vermeye ihtiyaç duyulmamıştır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. kelâbâzî, Ta'arruf, s. 182-193.

² Fehmî, v.57b/str.2 trc.: "mumu sıkıca kuçakladı; mumun kendisiyle bir oldu (onunla özdeşleşti),

³ Fehmî, v.57b/str.5 "yanarak Şem'in vuslatına nail oldu; Şem için yanarak onun gönlü (alevi) haline geldi."

⁴ Fehmî, v.57b/str.6, trc. "böylece başımı onun başıyla birleştireyim. Neticede insan, ne ekmişse onu biçmektedir."

İKİNCİ
BÖLÜM

2.1. ZÂTÎ

2.1.1. Hayatı

XVI. yüzyıl Divan şiirinin tanınmış şairlerinden olan Zâtî, kaynakların verdiği bilgiye göre Karesi vilayetine bağlı Balıkesir kasabasında dünyaya gelmiştir¹. Biyografik eserlerde, özellikle de şairlerden bahseden şuarâ tezkirelerinde her hangi bir şairin doğum tarihini, takvime dayalı olarak tesbit etmek zordur. Aşık Çelebi'nin Zâtî'ye ait olmak üzere verdiği şu bilgiler, bu konuda sözünü edebileceğimiz çok nadir örneklerden biridir:

"... ammâ ben kendüden işitdiğüm budur ki mevlidüm sene sitte ve seb'ın ve semâniye mi'edür. Adum 'İvâzdur ve hem lafz-ı 'İvâz târih-i velâdetüm i'câmından 'İvâzdur, dirdi."²

Bu bilgiler (eğer bir şecere uydurması gibi değilse) bize hem adını, hem de adının ebced hesabıyla karşılığı olan 876/1471-1472 yılını, yani doğum tarihini gösterir.

Kaynaklarda ismi hakkında değişik rivayetlere rastlanır. Sehi Bey³ ve Latifî⁴ isminin Bahşî olduğunu yazmışlardır. Zâtî'nin ismi hakkında en ayrıntılı ve dikkat çekici açıklamayı Aşık Çelebi yapmıştır. Şairin ismi ile ilgili olarak gerek çevresine ve gerekse şairin kendisine dayandırdığı bilgiler şunlardır:

"... ammâ ismi hakkında halk dirler ki nâm-ı mâder-zâdı Şatılmış'dı ki 'avâm tağyîr idüp Şatı dirlerdi. Vaktâ ki şi'r söylenüp maħlaş lâzım oldu Şatı'yı tağyîr eyledi Zâtî diyü ta'bir eyledi..."⁵

Bu bilgilerden, asıl adının Satılmış olup, halkın bunu bozarak, kendisine Satı dedikleri, şairin de Zâtî şekline sokup mahlas edindiğini anlıyoruz.

Gelibolulu Âlî de Aşık Çelebi'nin şairin ismi hakkındaki vermiş olduğu bilgileri tekrarlar:

"... ba'zılar kavlince ism-i mâder-zâdı Şatılmış olup mâ-dâmki müze-düz imiş

¹ Sehi, *Heşt Behişt*, İst. 1325, s. 107; Latifi, *Tezkire*, İst. 1314, s. 106; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, (Neş. G.M. Meredith Owens), London 1971, s. 277b; Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı* Ank. 1994, s. 215; Ahdi-i Bağdadî, *Gülşen-i Şu'arâ*, İst. Millet ktp. Ali Emiri Kısmı nr. 774, v.93a; Mustafa Beyânî *Tezkire-i Şu'arâ* İst. Millet Ktp. Ali Emiri Kısmı nr. 757, v.34a; Mehmet Riyazî, *Riyâzü's-Şu'arâ* Nuruosmaniye, ktp. nr.3724, v.70a.

² Aşık Çelebi, a.g.e., s. 277^a

³ Sehi Bey, a.g.e., s. 107.

⁴ Latifi, a.g.e., s. 106.

⁵ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 277^b

nāmı ol lafzūnı murahhamı olan Şatı edası ile mermüz imiş sonra ki şā^cirliye heves itmiş ismini min vechī tağyīr itmemiş gibi Şatı edāsını Zâtî ile mu^cabber kılmış..."¹

Fakat, Aşık Çelebi Zâtî'nin kendisinden duyduğunu belirterek, naklettiğine göre, asıl adı İvaz'dır². Kınalızâde Hasan Çelebi de şairin asıl isminin İvaz olduğunu kaydetmiştir³.

Mehmet Çavuşoğlu'nun şairin ismi hakkındaki görüşü şöyledir: "Her ne kadar hakın rivayetine dayanan Satılmış veya Satı ismi gerçeğe uygun görünmekteyse şairin söylediğine inanmak ve Zâtî'nin asıl isminin İvaz olduğunu kabul etmek akla daha yakındır."⁴

Zâtî'nin şiirleri üzerinde yapılan bir lisans üstü çalışmada ise, Zâtî'nin ismi hususunda farklı bir yorum yapılmıştır:

"Ancak cahil bir çizmeci olan babasının çocuğuna ebced hesabına göre isim koyması uzak bir ihtimal olacağından, bizce asıl ismi, Aşık Çelebi'nin belirttiği Satılmış isminin halk ağzında bozularak söylenişi olan Satı'dır. Herhalde İvaz ismini Zâtî, şiirde şöhret sahibi olduktan sonra, devrin modasına uyarak, Arapça bir isme olan ihtiyacından uydurmuş olmalıdır."⁵

Zâtî'nin ailesi hakkında bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Kaynakların "aşhâb-ı hıref ve erbâb-ı şan^catdan müze-düz olup niçe sâl u mâh elden geldükçe şan^cat-ı mezbûre ile ma^cişet iderdi."⁶ Sözcülerinden hareketle Zâtî, hayata çizmeci mesleğiyle atılmıştır. Bu da bize, babasının bir çizmeci ustası olduğu kanaatini verebilir. Fakat bunun aksini de düşünebiliriz. Zâtî, baba mesleğini değil, hoşlandığı meslek olan çizmeciliği de seçmiş, hatta babası tarafından daha iyi kazanç getiren kendi mesleğine veya kendi mesleği dışında başka mesleğe, yani çizmecilik sanatına verilmiş de olabilir.

Bundan dolayıdır ki "ilk işi baba mesleği olan çizmecilik"⁷ sözünü kaydeden

1 Mustafa İsen, *Kühül'-Ahbâr'ın Tezkire kısmı*, s. 215.

2 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 277a

3 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), c. I, Ank. 1989, s. 382.

4 İA, "Zâtî" mad., c. XIII, İst. 1986, s. 464.

5 Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Divânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. SBE., Ank. 1995, s. VII.

6 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 277b; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 382; Mustafa İsen, a.g.e., s. 216.

7 Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, s. 592; Amil Çelebioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, s. 81; Nurer Uğurlu, *Divan Bahçesi*, İst. 1992, s. 31; Günay Alpay, "Zâtî ve Şem ü Pervâne Mesnevisi", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XI, İst. 1961, s. 130.

kaynakların bilgilerini şüpheyile karşılamak gerekir. Çünkü şairin hayatı ile ilgili verilen bilgileri içeren, birinci derecedeki kaynaklarda babasının mesleğinin "çizmecî" olduğuna dair bilgilere rastlanamamıştır.

Aşık Çelebi'nin "... iki kaynı oğulları vardı ki ikisi bile veled-i şulbîsi gibi..."¹ dediğine göre, Zâtî evli ve çocuk şâhibi bir kimsedir. Fakat, evliliği ile çocuk (veya çocukları) hakkında başka bilgiye tesadüf edilememiştir.

Zâtî, gençlik yıllarını geçirdiği Balıkesir'de geçimini çizmecilikle sağlarken, bir yandan da Balıkesir'e Sancak Beyi olarak gelenlere kaside sunup, hediyeler almış. Zâtî, Letâyifinde bu hususu şöyle nakleder:

"Bir zamânda Balıkesre'ye Sancak Begi geldi. Gâyet hasîs herîf idi. Yanuñdan bir mankıır çıksa cânı çıkar şanurdu. Bir kasîde didüm cāize virmedi. Beni tonatmışsın yalan söylemişsin didi. Ben ayıtdum: Gerçek söylense nesne hâşıl olur mıydı? Bu kıtcayı didüm okudum. Ziyâde hazz itdi vâfir cāize virdi kıt'a:

Geldi bir server-i kerem kânı

Kereminden cihâmı itdi gâni

Luftı şöyle laţîfdür kim anuñ

Kimse görmez leţâfettüñden anı"²

Bu latifeden hareketle, çizmecilik sanatını icra ederken, genç denecek yaşda şiir yazdığını söyleyebiliriz. Yine Letâyifinde geçen "Bir zamânda Balıkesre'de Mustanzır-zâde Sancak Begi idi. Anlarla muşâhabet iderdük..."³ sözünden Sancak Beğinin sanat ve kültür sohbetlerine katıldığına göre, Zâtî'nin gençlik yıllarında belli bir eğitim gördüğünü de düşünebiliriz.

Zâtî'nin Balıkesir'de ve gençlik yıllarında nasıl bir eğitim gördüğünü, kimlerden neyi ne ölçüde okuduğunu bilemiyoruz. Bu hususta kaynaklarda yeterince bilgi verilmemiştir. Letâyifinde anlattığına bakılırsa Bursa'da, Edirne'de ve İsrâfil-zâde'nin Manisa kadısı olduğu yıllarda bu şehirlerde bulunmuştur⁴. Adı geçen yerlerde, eğitim amacıyla mı, maişet için mi bulunduğu belli değildir.

Kanaatimizce Zâtî, devrinin önde gelen bir çok şairi gibi ilk tahsilini doğduğu yerde yani Balıkesir'de yapmıştır. Sancak Bey'lerine kasideler sunup,

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 281^b.

² Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, İst. 1970, s. 9.

³ Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 12.

⁴ Mehmet Çavuşoğlu, a.g.m., s.7 v.dd.

onların sohbetinde bulunduğuna göre, zamanının ilim merkezleri sayılan Bursa, İznik, Manisa gibi yakın vilayetlere giderek eğitimini ilerletmiş ve görgüsünü artırmış olmalıdır. Fakat, bununla asla yetinmemiştir. O, eğitim ve öğretimini ilerletmek, devletin ileri gelenlerinden caize ve maaşlar almak, büyük şehrin imkanlarından faydalanmak için çizmecilik sanatından vazgeçip, Balıkesir'i terk ederek şair olma amacıyla İstanbul'a gelmiş olmalıdır.

Ayrıca dükkanını kapatıp, çizmecilik mesleğini terk ederek, şairliğe yönelmesinde, şüphesiz mizaç ve yaralışındaki şair kabiliyetinin de etkisi büyük olmuştur. Fuat Köprülü de O'nun hakkında "Zâtî kendisini hiç bir zaman sadece bir çizmeci olarak hissetmemiştir. O'nun çalak, kaynar, neşeli, avare, serseri, taşkın bir ruhu vardı. O, sabahtan akşama kadar bir dükkanın içine kapanarak oturacak bir şahsiyet değildir."¹der.

Zâtî'nin İstanbul'a geliş tarihi belli değildir. O'nun Aşık Çelebi'ye "... İstanbul'a geldüm. merhûm Sultân Bâyezîd devrânıydı..."² dediğine göre Zâtî, II. Bayazîd'in saltanat yıllarında (1480-1512) İstanbul'a gelmiştir.

Elimizde bulunan bir İn'amât Defteri'nde³ Zâtî'nin adı ancak 916 yılının Rebi'ül-ahir'inde saraya bir kaside getirmesi münasebetiyle zikredilmiştir. Daha önceki yıllarda Zâtî'ye ait bir ihsan ve in'am kaydına rastlanılmamasından, O'nun II. Bayazîd'in saltanatının son yılları olan 916/1510 yılında İstanbul'a geldiği söylenebilir.

İstanbul'a gelen Zâtî, burada diğer şairler arasında kendini göstermek ve şairlikle geçimini sağlamak için, şiirin malzemesi olan asgarî bilgileri edinmeğe, eksiklerini tamamlamaya başladığını düşünebiliriz.

Latîfi'nin "... ömrünün bir miqdârın naḥve şarf itdi. Müneccim-zâde'den kavâ'id-i reml öğrenüp reml ve nücüm tarîkine gitdi..."⁴ dediği gibi Zâtî, İstanbul'a geldiği ilk yıllarda Arapça gramerin yanında, remil kaidelerini öğrenmiştir.

Zâtî, bir taraftan tahsilini ilerletirken, diğer taraftan da devrin önde gelen şairlerinin bulunduğu meclislere, devrin şiir mahfilleri olan tekke ve meyhanelere devam ederek görgüsünü artırarak, yeni dostlar edinmeye başlamıştır. Gerek tezkirelerde, gerekse Letâyif'inde bununla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu konuda

¹ Fuat Köprülü, *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*, İst. 1322, s. 254.

² Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 280^a.

³ İsmail E.Erünsal, "*Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri*", *Türkiyat Mec.*, c. XIX, İst. 1980, s. 216.

⁴ Latîfi, *Tezkire*, s. 157.

Letâyifinden şu satırları örnek olarak verebiliriz:

"Bir zamānda Şaşa Beg merhūm İstanbul'da Şu Başu idi. Bir gice bir °ālī meclis eyledi zurefā cem' itdi..."; "Bir zamānda bir olay nāzükler ile bir meyhānede muşāhabāt iderdük..."; "Bir gün yārān ile Galata cānibine seyre gitmelü olduk..."; "Bir zamānda Ferruhī ile Vefā-zāde'de olurduk. Gündüzün şā'im olur gice ekābir evine varurduk..."¹ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu sıralarda Zâtî, Hâdım Ali Paşa (öl. 1511)'nın Divan Katibi olan Mesihî (öl. 1513) ile tanışır ve O'nun yardımıyla Paşa'nın himayesine girer. Böylece Zâtî de her şair gibi kendisini himaye edecek birisini bulur. Aşık Çelebi tezkiresinde bu durumu şöyle ifade eder:

"... kezālik °Alī Paşa vezīr-i nükte-dān u kām-bahş u kam-rān idi. Evvel ki aña kāsīde virdüm:

Şitā vücūd-ı nebātātı eylemişdi °adem
Yine vücūda getürdi bahār-ı °İsā-dem
İdinse gerdüñi remmāl remil aña kalmaz
Sūrādikāt-ı guyüp içre hiç sırr-ı mübhem

bir beyit dağı budur ki:

Figān-ı velvele-i bülbülān-ı şubḥ-ı çemen
Kamu mekīn u mekāmı simātı itdi aşam

Maḥlas beytini dağı okudum. didi ki bu kāsīde de üç maḥlaş derc itmişsün. Biri aşam, biri remmāl, biri Zātī. Pādşāh-ı merhūma yılda üç kāsīde virmeñ buyurdi."²

Böylece Zâtî, kısa sürede şairlikteki hünerini kabul ettirmiş, şöhret sahibi olmuştur.

Hâdım Ali Paşa'nın desteğiyle devrin büyük âlim ve devlet adamlarının sohbet ve meclislerinin kapısı kendisine açılmıştır. Vezirlerden Hersek-zāde Ahmed Paşa'nın, âlimlerden ve o tarihte Rûmeli Kazaskeri olan hemşehrisi Hacı Hasan-zāde Mehmet Efendi (öl. 1505)'nin, Müeyyed-zāde Abdurahman Çelebi (öl. 1516)'nin ve Nişancı Tâci-zāde Cafer Çelebi (öl. 1513) ve Pîri Paşa (öl. 1537)'nin himayelerinde onlara takdim ettiği kasideler karşılığında verilen ihsan ve câizelerle,

¹ Mehmet Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi", s. 5, 6, 10, 15.

² Aşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ, s. 280^a.

Zâtî mutlu bir hayat sürmüştür¹.

Zâtî'nin şöhret basamaklarını birer birer tırmanmasında şair yaratılışının yanında, Hadım Ali Paşa'nın himayesinin de büyük etkisi olmuştur. Paşa'nın Zâtî'ye en büyük faydası da kendisini devrin hükümdarıyla tanıştırmasıdır. Zâtî'nin ve devrin şairlerinin hayal ettikleri ve ulaşabilecekleri son nokta padişaktır. Zâtî, Hâdım Ali Paşa'nın tavsiyesi üzerine Padişaha (II. Bayazîd'e) biri Nevruz, ikisi bayramlarda olmak üzere yılda en az üç kaside takdim eder².

Artık Zâtî, hamisi sayesinde saraya girip, II. Bayazîd'e kaside sunup, O'ndan caize ve ihsanlar alır. Bu hususu yakın arkadaşı olan Aşık Çelebi'ye kendisi şöyle anlatmıştır:

"Kezâlik °Alî Paşa... ve pâdşâh-ı merhûma yılda üç kasîde virmeñ buyurdu. Birin nev-rûzda virürdük ve birer kasîde bayrâmlarda virürdük. Nev-rûzda iki biñ aqçe cā'ize ve her bayrâmda birer yüzü kemhâ birer yüzü çuğhâ. Nice yıl ol cā'ize ve sâliyâne ile geçindüm."³

Zâtî, şairliği sayesinde şöhrete ulaşmış ve adını duyurmuştur. Öyle ki II. Bayazîd'in devrin şairlerinden seçme gazeller istemesi üzerine, Zâtî de diğer meslektaşları gibi bir kaç gazel yazar ve onları saraya teslim eder. Herkesin gazeli II. Bayazîd'in huzurunda okunur. Sıra Zâtî'nin gazelinin okunmasına gelince, sunduğu gazellerden birisinin bir beyti okununca II. Bayazîd başını kaldırır ve "Allaha yemin edirim, bak, dünyâda ma'nâ tükendi dirler. Kesinlikle ma'na tükenmez. Dünyâ ma'na ile doludur. Hüner onu bulmaktır."⁴ diyerek, Zâtî'yi över ve O'na memuriyet verilmesini ister. Bu hususu kaynaklar şöyle nakletmişlerdir:

"... şu°arâ-yı vakt taze didüğümüz gazelleri cem° idüp içerti virdük. Ol kadar in°âmlar itdi. Genc-i şâyegâniye irdük. Benüm gazellerüm tettebbu° iderken bu fâiyye gazelin görmüş ve huzûr-ı şâhânede

Dürr-i dendânuña beñzetmese ey ağız şâdef
Bahruñ urmazdı şabâ şüretine hışm ile kef

maṭla°lı gazelümün

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 279b; İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, Balıkesir 1342, s. 20; İA, "Zâtî" mad., s. 435.

² Aşık Çelebi, a.g.e., s. 280^a.

³ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 280^a.

⁴ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 280^b.

Geldi ol zühd libāsına kabâ itdürici

Zahidâ hırkaya çek başuñi mænend-i keşef

beyti okınınca baş götürüp bi'llahi görüñ 'âlemde ma'na dükendi dirler, hâşâ ki ma'na dükene, dünyâ tolu ma'nâdur hüner bulmaktadır. El-kışşa Zâtî'ye mansıp görstünler diyü. Hüseyin Ağaya buyururlar. Anlar dañı fermân-ı pādşâhı vüzerâya ve erkâna duyururlar..."¹

Zâtî'nin şairlik şöretinin doruk noktasına ulaştığının bir başka kanıtı da, Aşık Çelebi'nin naklettiği bir olayda açıkça ortaya çıkar. Aşık Çelebi'nin bildirdiğine göre; bir gün devrin önde gelen şairi Necatî Bey (öl. 1509), Manisa'dan Edirne'ye giderken, İstanbul'a uğrar ve devrin önemli şâirlerinden Revânî (öl. 1523), Mesihî (öl. 1513), Âhî (öl. 1517), Ferruhî ve Şem'î'nin de bulunduğu meclise iştirak eder. Şiirler okunup, şarap sohbeti yapılırken içeriye Sultan Cami'inde müezzinlik yapan ve şiirlerinde Zâtî mahlasını kullanan Hallac Zâtî isimli birisi girer. Necatî Bey kim olduğunu sorar ve orada bulunanlar Zâtî diyerek adı geçen kişiyi överler. O'nu gerçek Zâtî sanıp, şiirini okumasını ister. Necatî onun gerçek Zâtî olmadığını anlar ve ona: "bire edepsiz, bu halinle anunla nasıl atışır ve ona söz söylersin. Eğer padişahın huzurundan şimdi gelmeseydüm, bir mahlasta bir ünlü şair varken, her kendüni bilmez ve taklitçi ünlü şairin mahlasıyla şiire mahlas bulup muaraza etmesün deyü yasaklatdurur hükm-i şerif ihrac iderdüm"² dedi.

Şöhret sahibi olan, aldığı ihsan ve caizelerle müreffeh bir hayat sürmeye başlayan Zâtî, içkili sohbet âlemlerinden de uzak kalmıyordu. Letâyif'inde "yârân sohbeti" dediği bu âlemler ve burada geçen olayları ayrıntılarıyla, Zâtî, anlatmıştır³.

II. Bayazîd tarafından mansıp verilmesi emredilmesine rağmen, Zâtî, bu mansıbı alamaz. Vezirler Zâtî'yi çağırarak "senin sağırlığın bir mansıp ve memuriyet vermeye uygun değildir" diyerek kendisine Bursa'da otuz akçelik bir tevliyet verirler⁴. Zâtî, sağır olduğunu Letâyif'inde kendisi de söyler: "Bir zamânda ziyâde kulağum ağrıdı. haylî zahmet çekdüm..."⁵.

Zâtî'nin sağırlığı şairlerin şiirlerine de konu olmuştur. Kendisinin çağdaşı olan Hafız Andelîbî isminde bir şair, O'nun hakkında şu beyti söylemiştir:

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 280b; Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbârın Tezkire kısmı*, s. 216.

² Aşık Çelebi, a.g.e., s. 277b.

³ Mehmet Çavuşoğlu, *"Zâtî'nin Letâyifi"*, s. 5, 8, 13, 15.

⁴ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 280a.

⁵ Mehme Çavuşoğlu, a.g.e., s. 6.

Biñ kezin söyleseleer güşuna girmez birisi
Dir gören anuñ için Zâtî kulağun dögeyüm¹

Zâtî, kendisine verilen bu tevliyeti kabul etmez. Bu konuda kaynaklar şu bilgileri verirler: "Benüm sâl-be-sâl aldugum cevâ'iz-i seniyye maḥşûli tevliyetden ziyâdedür. Sene-be-sene vech-i ma'âşum anlaruñla murâd üzre âmâdedür diyü terk itmiş. Ne kabûl eylemiş ne Burusa'ya gitmiş. Zîrâ ki bir yaña Vezîr-i A'zam 'Alî Paşa'nun in'âmı bir yaña Müeyyed-zâde merḥûmun iḥsân-ı tammı ve bir taraftan Tâci-zâde Ca'fer Çelebi'nün in'âyet ü ikrâmı Zâtî'ye cidden muzâyaka virmez imiş. Bunlardan gayrı cenâb-ı saltânatdan her nev-rûzda iki biñ akçe câ'izeden ma'adâ her bir bayrâmda birer yüzi surḥ-kemhâ ve birer tarafı çuka hil'at-ı girân-bahâ dahı mükarrar imiş..."²

"... gördüm sâliyâne-i şâhî ile 'aṭâyâ-yı ekâbir andan ekşer İstanbul'dan ve yârândan ayrılmamak için mansıp kabûl itmedüm geçindüm..."³

Böylece Zâtî, düzenli bir gelirden kendisini mahrum eder.

Elimizde bulunan II. Bayazîd devrine ait bir in'amat defterinde Zâtî'nin İstanbul'a geldiği ve saraya kaside göndererek karşılığında iki bin akçe aldığı tarih olan 21 Recep 916/30 Aralık 1511 tarihine kadar saraydan aldığı in'am ve tasadduk elimizdedir⁴.

Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın, 1511 yılında Anadolu da büyük bir isyan çıkarmış olan Şâhkulu ile Gedikhanı mevkiinde yapılan savaşta öldürülmesi⁵ ve II. Bayazîd'in saltanatının sonlarında meydana gelen olaylar⁶ neticesinde Müeyyed-zâde ve Tâci-zâde'nin azli üzerine Zâtî, bir müddet himayesiz kalır⁷. Zâtî, II. Bayazîd'in 1512 yılında ölümüne üzülmüş ve O'nun hakkında duygularını dile getiren beş bendlik bir mersiye yazmıştır⁸.

Fakat, İstanbul'da dost çevresi bulunan şüh-meşrep Zâtî'yi himaye edenler çoğalmıştı. O, büyüklerin meclislerinin bülbülü olmuş, kendisine ait mallar ile,

1 Latifi, *Tezkire*, s. 252.

2 Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 216 v.d.

3 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 281a.

4 İsmail E. Erünsal, "II. Bayazîd Devrine Ait Bir İn'amat Defteri", *İst. Üniv. Tarih Enst. Der.*, sy. 10, İst. 1981, s. 332-338.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 230 v.d.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 233 v.d.

7 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 281a.

8 Mustafa İsen, *Acıyı Bal eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye)*, Ank. 1993, s. 25 v.d.

memduhlarından aldığı caizelerle Zâtî'nin rindane hayatı mutlu bir şekilde devam etmiştir¹.

Zâtî, II. Bayazîd'in ölümü üzerine tahta geçen Yavuz Sultan Selim'e, içerisinde:

Serverā bir bende-i bî-kayddur kapuñda ʿadl
 ʿutamazdı añı zencire çeküp Nüşîrevān

beyti geçen bir cülûsiye sunmuş, padişah, karşılığında salyâne verilmesini ve caizesinin artırılmasını emretmiştir².

Zâtî, bundan sonraki gelişmeleri arkadaşı Aşık Çelebi'ye şöyle anlatmıştır:

"Anadolu kâdî askerî Tâcî-zâde Cafer Çelebiye ʿarzı gelen köylerden birin ʿarz eylemek buyuruldu. Bir gün beni çağurmuş, ʿarz geldi, gel sana münâsîp gördüğün begen, saña ʿarz idelüm, didi. Gördüm, biri Burusa'dan Şeyh Hasan yirine gelmiş. Bunu virün, didüm. Yâ Hasan ne yisün didi. Ağu yisün, didüm. Biri dağı yirümüz olan Balıkesri'den Leylek Seydi dirler bir şahş yirine gelmiş, onu istedüm Yâ Leylek ne yisün, didi. Yılan yisün, didüm. Bu laîfelerle Leylek yirin baña ʿarz itdiler. Sulţān Selīm merhūm pesend idüp Leylek yirin şadağa buyurmuş. İki kırye idi. Onbirbiñ beşyüz akçe yazardı..."³.

Yavuz Sultan Selim ülkeler feth etmekle meşgul olduğundan O'nun muhitine girip ihsanlarına nail olamayan Zâtî, dostları Müeyyed-zâde'nin ölümü ve Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin 1515 yılında katledilmesi⁴ üzerine tekrar himayesiz kalmıştır.

Bu sıkıntılı devre Kanunî'nin tahta çıkışına kadar sürmüştür. O'na takdim ettiği kasidelerle caizeler almağa başlamış ve tekrar yıllığa bağlanmıştır. Elimizde bulunan Kanunî devrine (1520-1566) ait bir in'amat defterinde, 936-939/1529-1532 yılları arasında Zâtî'ye çeşitli vesilelerle 8 kere 100 akçe ve 1 tane de giyim ihsanında bulunulduğunu görmekteyiz⁵.

İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında şair Hayali Bey (öf. 1557)'in telkini ve başka bir sebeple Paşa'nın hoşnudsuzluğunu davet eylediğinden, O'ndan caize ve tevliyet elde etmek ümidi kaybolmuştur. Zâtî, bu hususu Aşık Çelebi'ye şu şekilde

1 İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, s. 20.

2 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 281a.

3 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 281a.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 276 v.d.

5 İsmail E. Erünsal, *"Kanunî Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri"* Osmanlı Araştırmaları IV, İst. 1984, s. 8-17.

anlatmıştır:

"... ammā yine İbrahîm Paşa'nuñ medhinde gavvâş olup talduk. Kâsîdeler diyüp câ'izeler alduk. Ammā Hayâlî Sultânüm beni terbiyet itdügünüzden dilgîrlerdür. Hasedleründen sultânümü tenhâda hicv iderler ve zâhirâ bed du^câlar iderler, didigünden deryâ-yı kâlbi pür-teşvîr oldı. Hatta dügün itdügünde kâsîde iletüm. Okıduğumda kâsîdeyi şöylece diñ diyü Hayâlî^cnuñ ol dügünde pādşâha virdügi, yâiyye kâsîdesinden bu beyti okıdı:

Ne tozlar kim kôparmışdur semend-i tab^c-ı mevzûnum
Gözine tütüyâ eyler Şifâhânda Kemâl anı...

Bu beyt böyle degüldür, didüm. Ya nicedür, didi. Böyledür didüm ve şu beyti okıdum:

Ne tozlar kim kôparmışdur semend-i tab^c-ı Zâtînüñ
Gözine tütüyâ eyler Şifâhânda Kemâl anı

Paşa âzürde-dil olup, âh şu'arânuñ burası olmayaydı, hiç dahl idemezlerdi, tevâritü da^cvâsın iderler, didi. Bu kâsîdeyi ben ibtidâ-yı cülüs-ı Süleymâniyede didüm ve Key İskender-i şani lafzın târih bulup kâsîdede derc itdüm, ayakları toprağına didüm, bu beyt dahı ol kâsîde ebyâtında dâhildür ve aynı ile harem-i padişahîde hâşıldur. İlzâm kâsd itdigümden muğber, mansıp ^cucâle küncer oldı..."¹.

Zâtî'nin bundan sonra şansı yaver gitmemiştir. Eski demler ve âlemler gündün güne birer hayal olmaya başlamıştır. Zâtî için asıl felaket 1535 yılında gelmiştir. İbrahim Paşa'nın katli (1536) üzerine Ayas Paşa Sadrazam ve Mahmûd Çelebî Defterdar olunca, bir çok şairle beraber, Zâtî'nin de sâliyânesi kesilmiştir².

Bu yıllar Zâtî'nin hayatında dönüm noktasını teşkil eder. Koruyucusuz kalması ve devletin ileri gelenleri arasında eski itibarını kaybetmesi, Zâtî'nin rahat ve iyi yaşamasına engel olmuştur. 65 yaşındaki şairin, Bayazîd Cami'î içinde dükkanımsı bir barakada misk, anber, tesbih, Kur'an, misvak sattığı, remil döküp, fala baktığı, muskalar yazdığı, kadın ve erkek aşıklara para karşılığında gazeller kaleme aldığı, nameler döktürdüğü, mektupçuluk yaptığı rivayet edilir³.

Bir hayli yaşlanmış olan Zâtî, kocamıştır. Dükkanı Bayazîd Cami'î avlusunda, evi Fatih'de Sarıgüzel (Sarığürz) semtindedir. Her gün yürüyerek gidip gelemez

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 281a v.d.

² Aşık Çelebi, a.g.e., s. 281b

³ Nurer Uğurlu, *Divan Bahçesi*, s. 33

olmuş dükkana elinde bir asa, çamurda, karda kışda ona dayana dayana yürürmüş. Aşık Çelebi, bir gün yolda rastladığı Zâtî'ye hüznle bakar, uzakdan: Çok halsizdir, Zâtî. Kendi kendine bir şeyler mırıldanmaktadır. Yaklaşır: "Bu ne hal?" diye sorar, Aşık Çelebi. Zâtî şu beyti okur:

Yigitlik cevherin elden yitürdüm hasretâ kanı
Egilüp araram şimdi bulmam neylerüm anı"¹

Zâtî'nin bu küçük dükkânı zamanla genç şairlerin buluşma yeri olmuştur. Hayalî Bey, Yahya Bey, Galatalı Kudsi başta olmak üzere adı bilinen bilinmeyen, divanlı divansız, büyüklü küçüklü her şair gelmiş, şiirlerini ilk kez orada okumuşlar, tartışmışlardır².

Tam bir edebî münekkid konumundaki Zâtî'nin dükkanına Bâkî (öl. 1600) edebiyat dünyasına oradan girmiş, şiirini ve yeteneğini Zâtî'ye beğendirmek mutluluğuna kavuşmuştur³.

Ayrıca Gül ü Bülbül mesnevîsiyle tanınan şair Kara Fazlı (öl. 1563) da, Zâtî'nin öğrencisi olup, Zâtî'yle kurduğu samimi ilişki sayesinde, sarayla tanışmış ve o çevreye dahil olmuştur⁴.

Zâtî, içinde bulunduğu kötü durum karşısında ve hayatın bu ezici halinden, zorluğundan şuh ve kalender meşrep olduğu için asla şikâyet etmemiştir. Bir zaman geldi ki yaşlılık Zâtî'yi dükkanına kadar yürümekten de alıkoymuştur. Bunun için evine yakın Koca İbrahim Paşa Hamamı yakınında bir dükkan açıp, remil atmaya geçimini karşılamaya başlamıştır⁵.

Remilcilikten kazandığı para geçimine yetecek miktarda olmadığı için, para karşılığında şiir yazmaya başlamış olmalıdır. Aşık Çelebi'nin: "yirmi akçe müderrislere, otuz akçe kâdırlara ve ba'zı dânişmendlere kasîde dirdi. Virdügi kasîdenünün cā'izesi dahı bir floriye inmişti..."⁶ demesi bundan dolayıdır.

Kaynakların ifadesine göre Zâtî, hayatının sonlarına doğru bir yandan fakr u

¹ Behçet Necatigil, *Düzyazıları*, İst. 1979, s. 110

² Mehmet Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, Ank. 1981, s. 68; krş. Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 279a.

³ Bu hususta ayrıntılı için bkz. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'ara*, c.I, s. 203 v.d.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Aşık Çelebi, a.g.e., s. 197b; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, a.g.e., c.II, s. 755.

⁵ İsmail Hakkı, *Karesî`Meşâhiri*, s. 22 v.d.; İskender Pala, *Müstesna Güzeller*, "Şiirin İsportacısı Zâtî", İst. 1995, s. 245-251; krş. Aşık Çelebi, a.g.e., s. 282b.

⁶ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 278b v.d.

zaruret çekerken, diğer yandan da bazı dostlarının alay etmeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Çağdaşı şairlerinden Hekim-zâde Atâ, kendisi hakkında şu beyti yazmış ve Zâtî'yi incitmiştir:

Pirlikde yine Zâtî taze dükkân açmışsın
Dükkânunu terk idüp gayrı yire kaçmışsın¹

Yine Letâyif'inde Pirî isminde birisiyle ilgili şunlar kayıtlıdır: "Bir zamânda İstanbul'da remmâl idüm. Leb-i deryâya seyre vardum... PİRİ, nâ-geh çıka geldi, gördi ki deryâ yüzün temâşâ iderin, ayıtdı: Mevlânâ Zâtî remilden ferâgat eylemişsin gibi şuya bakıcılığa başlamışsın"².

Zâtî'nin içine düştüğü durumun şiirlerine yansıdığını da görürüz:

Deryâdan âb istesem ânî serâb olur
Altuna yapışursam o sâ^cat türâb olur

Matlâlı 7 beyitlik gazeli³ ve

Çekdiğüm derdüñ eger kim Zâtîyâ bir zerresi
İrişürse tağulur tâkat getürmez tağlar
Şu deñlü bî-kes olmuşdur ki Zâtî ölicecek anı
Bulutlar su koyup bārân yuyup yiller götürmişdür

beyitleri⁴ şairin içine düştüğü durumu gösterir niteliktedir. Her halde yokluk ve zaruret içinde çırpınan Zâtî, artık haline dayanamayacak bir durum söz konusu olmuş ki samimi bir duyguyla şu hazin ve kendi açısından gerçekçi olan aşağıdaki beyti söylemiş olmalıdır:

Ey ecel kâdesün bu derdden kurtar beni
Kimse yoktur derdümün sen deñlü dermānuñ bilür⁵

Ağır hasta olan Zâtî, 953/1546 senesi Ramazanının ikinci yarısında ölmüştür. Zâtî, Edirnekapı Mezarlığına defnedilmiştir⁶.

1 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, s. 282b.

2 Mehmet Çavuşoğlu, "*Zâtî'nin Letâyifi*" s. 11.

3 *Zâtî Divanı*, (Neş. Ali Nihad Tarlan), c. I, İst. 1967, s. 289.

4 *Zâtî Divanı*, c.I, s. 147(147-5), 164 (164-5).

5 *Zâtî Divanı*, c.I, s. 204 (204-3).

6 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 282a.

Ölümüne tarihler düşürülmüştür:

Zuhurî Acemî : Eş'âr kaldı yâdigâr¹

Abdî : Suhanver göçdi²

Aşık Çelebi : Gitdi Zâl-i nazm³

Kandî : Göçdi suhanver⁴

Âşık Çelebi, Zâtî hakkında söylenen vefat tarihlerini, beş bendlik bir müseddeste toplamıştır⁵.

2.1.2. Kişiliği

Kaynakların bildirdiğine göre dış görünüş olarak Zâtî; büyük burunlu, hantal, cüsseli, çirkin bir yapıya sahiptir⁶. Aşık Çelebi, Zâtî'nin Hadım Ali Paşa ile tanışmalarını anlatırken Paşa'nın "Zâtî pek çirkin şekilli imiş..." dediğini de nakleder⁷. Latifî'ye göre genel görüntüsü, "Külhanbeyi" ve "avâm-süret"dir⁸.

Letâyif'indeki hikayelerden anlaşıldığına göre, sağırılığı "ağır işitmek" diye tarif edilebilecek türdendir⁹. Sağırılığı sosyal statüsüne de engel teşkil etmiştir. Mansıb alamaması, sağır olması sebebine bağlanmıştır. Ayrıca yakınları ve dostları ile sohbet edip, rahatça konuşamaması ve bundan zevk almaması, sağırılığından dolayı olmuştur¹⁰.

Zâtî, yaratılış itibariyle hoş sohbet ve nüktedan birisidir. O, söylenen sözün altında kalmayan ve hemen sözü gediğine oturtmasını bilen, hazır cevap bir kişiliğe de sahiptir. İfadeleri alçak sesledir. Şaka yollu verdiği cevaplarla karşısındaki kişiye konuşma hakkı tanımaz. Letâyif'inde geçen bir olay O'nun bu özelliklerini göstermesi açısından son son derece ilginçtir:

Zâtî bir gün yazdığı gazelleri hamisi Ali Paşa'ya götürür. Zâtî'yi ilk kez gören Paşa: "Zâtî güzelce değilmiş" demesi üzerine Zâtî de "Sultanum, yigit yigidin aynasıdır" diyerek hemen cevap vermiştir. Bunu işiten Paşa, sadece

¹ Aşık Çelebi, *Meş'irü's-Şu'arâ*, s. 282b

² Aşık Çelebi, a.g.e., s. 282b

³ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 282b

⁴ Latifî, *Tezkire*, s. 276

⁵ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 284a.

⁶ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 195a; İA, "Zâtî" mad., s. 465.

⁷ Aşık Çelebi, a.g.e., s.

⁸ Latifî, a.g.e., s. 158.

⁹ Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi" s. 6; İA, a.g.mad., s. 466.

¹⁰ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 278a, 278b.

gülmekle yetinmiştir¹.

Zâtî, rind-meşrep bir kişiliğe sahiptir. Şiirlerinde bu özellikleri görmek mümkündür. Bundan dolayı hayata bağlı, yaşamaktan zevk alan kişiliğiyle karşımıza çıkar:

Destümüzde eylerüz her hamrı şekker şerbeti
Rind-i şafî-meşrebüz biz şanmasunlar fâşıkuz²

Bir yere cem^c olalum şafî ayaklar yürüsün
Çâder-i işretümüz dâmen-i çarhu bürüsün³

Eğlence meclislerine katıldığını ve hoş sohbet kişiliği olduğunu gösteren bilgileri Letâyif'inde de bulmamız mümkündür. Yaptığı edebî sohbetler, güzel şakalar, ince manalı ve zarif şakalı sözlerle herkesin beğenisini kazanan Zâtî, artık meclislerin vazgeçilmez kişisi olmuştur. Eğlence meclislerindeki zarif ve ince sözleriyle "nüktedan" kişiliği ön plana çıkar:

Bir gün arkadaşı şair Keşfî, sohbet esnasında evlilikten şikayet edip, belinin büküldüğünü anlatırken, Zâtî bu sözü işitince kendini tutamaz ve hemen şu beyti okur:

Çarardup bağruñı bükmiş bilüni evlülük Keşfî
Görenler beñizedür seni iki boynuzlu bir yaya⁴

Yukarıdaki beyit, bize Zâtî'nin üzerinde pek durulmayan bir yönünü, hicivci tarafını ve kişiliğini yansıtır. Kaynaklarda O'nun bazı şairlerle hicivleştiği kayıtlıdır. Aşık Çelebi Ferîdî'den bahsederken: ".. merhum Zâtî ile çok mühâcâtı vardır..." dedikten sonra, Ferîdî'nin Zâtî hakkında söylediği şu beyti kaydetmiştir.

Ne okur ne yazar ne hod işidür
Vay anuñ şâ^cir ağzına yebati⁵

Ferîdî'nin Sırpça bir küfür olan "yebati" diyerek küfretmesini işiten Zâtî'nin Ferîdî'yi yedi beyitli bir gazelle hicvettiğini yine Aşık Çelebi'den öğreniyoruz⁶. Bu

1 Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi" s. 17; Ahdî, *Güşen-i Şu'arâ*, v. 93b.

2 *Zâtî Divanı*, (Neş. Ali Nihad Tarlan), c. II, İst. 1970, s. 65(561-3).

3 *Zâtî Divanı*, (Neş. M.Ali Tanyeri-Mehmet Çavuşoğlu), c.III, İst. 1987, s. 84(1139-1)

4 Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 4.

5 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 195a.

6 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 195a.

gazelin son iki beyti şudur:

Yebati diyü sögmişdür dilince
Müselmânlar ne bilsün ol lisānı
Nice hoş yaraşur bi'llahi Zâtî
Anuñ ağzında ol kâfir zebāni

Ayrıca Zâtî'nin şair Keşfi ile hiciv yoluyla birbirilerine şiirler yazdıklarını Aşık Çelebi, Tezkiresinde belirtmiştir¹.

Zâtî'nin hicivci kişiliği, aynı zamanda O'nun edebi yönünü göstermesi bakımından da önemlidir. Hicivlerinde ince hayellerle bezenmiş, zekâ ürünü manzumelerin yanısıra, kaba sözler, itham, küfür gibi sıradan ifadelere de yer verilmiştir. Zâtî, kendine hitap ediliş şekline göre tavır almış, ince nüktelere incelikle, kaba hitaplara kabalıkla cevap vermiştir. Aşağıda yazılı olan, nükteye dayalı zarif bir hiciv örneğidir::

Zâtî'nin sağır olduğunu işiten şair Keşfi, "O'na hukne (şırınga) iyi gelür" diye latife etmiş. Fakat kendisinin başı da kel imiş. Bu sözü işiten Zâtî, aşağıdaki beyti yazarak Keşfi'ye gönderir:

Keşfi fakîre hukne eyüdü aña dimiş
Kel nesne bilse başuña olurdu çâresi²

Edebe aykırı sataşmalara da Zâtî edep dışı cevap vermiştir. O, kendisine sataşıp alay edenlerle, hakkında iğneleyici konuşmaları ve konuşması için kendisine sataşanları hicv etmiştir. Bunlara ait örnekler Letayif'inde vardır³.

Zâtî'de tek olma fikri ön plandadır. Ferdietçi kişiliği ağır basar. Aşık Çelebi'nin "ammâ bir kimsenüñ kendünüñ bir beytin bozsa hânümânüñ almağdan ziyâde bi-huzür olurdu. Tām gazelin alsa hod mālāya^cni söyleyüp dā'ire-i 'aqluñda dur olurdu..."⁴ sözleri, Zâtî'nin şiirdeki bireyci (ferdî) kişiliğini yansıtmaları açısından önemlidir. Fakat başkalarının mana ve mazmununu almayı, kendine göre yorumlayabilmiştir. Bu konuda Aşık Çelebi, şunları kaydedmiştir:

"... fî'l-ħakīa re'is-i şu'arādur diyü çün kimesne şî'rin 'arz idüp ba'zın 'aynı ile alup ve ba'zını 'aynına almazlanup şofra ta'cîb-i âharla dīvānuñda gördük

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 195a

² Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi", s. 6.

³ Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 11, 13, 14.

⁴ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 279b.

hattâ kendüye su'al olunduğda bir hoşça ma^cnîcîkdür gördüm siz gerçekden şâ^cir degülsüz dîvânunuz yokdur, hep bunlar zâyi^c olur biz şâhib-dîvân şâ^cirlerüz kıyâmete dek dîvânımız durur. Bizüm dîvânımızda bulunan zâyi^c olmaz. Ma^cnîcîgi esîrgedüğümden aldum, ne anki ha hırşumdan ya tîma^cından alam..."¹.

Ayrıca Zâtî, remilci dükkanına gelen genç şairlerden Bâkî'nin:

Çaddümi çeng eşkümi rüd eyledüñ
Cismüm âteş cânımı ^cüd eyledüñ

matlamı olduğu gibi alıp tamamlayarak bir gazel yapmış ve Dîvanı'na koymuştur. Kendisini ayıplayanlara "Bâkî gibi şâ'ir-i sâhirün şî'rini uğurlamak ayıp degüldür" dediğini kaynaklar kaydetmişlerdir².

Doğru bildiğini saklamayan ve kişilerin karşısında eğilmeyen bir kişiliği vardır. Fakat saldırgan değildir. Devletten aldığı yıllık kesileceğini bildiği halde, Sadrazam İbrahim Paşa'nın yüzüne Hayâlî Bey'in yazdığı bir beyti, kendisine ait olduğunu çekinmeden söyleyip ve beytin kendisine ait olduğu isbat etmesi ve Paşa'ya minnet etmemesi, kaynaklarda yazılıdır³.

Hayatında kaderin cilvesi olumsuz durumlarla karşılaştığında, içte sarsılmasına rağmen dışına yansıtmayan bir kişiliğe sahip olan Zâtî'nin kaderden şikâyetini gösteren beyitleri yok gibidir. Bu durumu rind kişiliğine bağlayabileceğimiz gibi, kaderci bir anlayışın ve karakterin tezahürü olarak da görebiliriz.

"Büyük ihtirası ve kabiliyetini saran engellerin ruhî baskısı bazan O'nu dengesizliklere sürüklemiştir. İçindeki büyük mücadele hiç bir zaman dinmemişe benzer. Bu ruhî durumu ancak şiir yazmak suretiyle değiştirebilmiştir. Şiirdeki başarısının sebeplerinden biri de bu olsa gerekir. Gençliğindeki külhanbeyliği, ayyaşlığı, zevk-perestliği de bir parça kabına sığmayan bir yaratılışın taşkınlıkları sayılabilir."⁴.

Yukarıdaki satırlar, Ali Nihad Tarlan'ın Zâtî'nin karakteri hakkındaki görüşleridir. Kanaatimizce de bu satırlar, Zâtî'nin kişiliğini tahlil eden gerçekleri yansıtır.

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 279a

² Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, c.I, s. 207; Haluk İpekten, *Bâkî (Hayatı-Sanatı-Eserleri)*, Ank. 1997, s. 21.

³ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 281a; Mehmed Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, s. 71 v.d.

⁴ *Zâtî Divanı*, c. I, s. XXI.

2.1.3. Sanatı

Zâtî, XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, ünlü bir şairdir. Kaynaklar O'ndan daima övgüyle söz etmişlerdir. Zâtî hakkında ilk bilgileri, Sehi Bey (öl. 1549)'in Heşt Behişt isimli Tezkiresinde buluruz. Tezkire, Zâtî ölmeden sekiz sene önce yani 1538 yılında yazılmıştır. Sehi Bey:

"... bu cümleñün efdalı ve bu zümrenün ekmeli, kıdvetü'l-şu'arâi'l-müferridîn, zübdetü'l-füşâhâi'l-mütecerridîn kilid-dâr-ı gencine-i İlahî, kufül-güşâyı hazîne-i nâ-mütenâhî, aşk deryası sadefinün dürri-yektâsı ve ma'rifet göğünüñ mihr-i münir-i cihân-ârâsı"¹ diyerek, Zâtî'yi, şairlerin tek önderi, fasihlerin en seçkini, İlahî hazinenin kilidçisi, sonsuzluk hazinesinin açıcısı, aşk deryası sadefinin biricik incisi ve marifet göğünün cihanı süsleyen parlak güneşi, olarak görmüştür.

Eserini Zâtî'nin öldüğü yılda yani 1546'da yazan Latifi (öl. 1582), O'nu Necâti'den sonra Rûm ülkesi şairlerinin üstadı ve gazel yazarların önderi olarak kabul etmiştir:

"... Necâtiden sonra vilâyet-i Rûmuñ üstâd-ı şu'arâsı ve şu'arâ-yı müteğazzilânun muḳtedâ vü pişvâsıdır..."².

Şüphesiz, Zâtî hakkında en ayrıntılı bilgi veren kaynak, Aşık Çelebi (öl. 1572)'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ'sıdır. Çünkü Aşık Çelebi, şairin dostudur. Hakkında yazdıkları bizzat Zâtî tarafından kendisine anlatılmıştır. Eser, bundan dolayı son derece önemlidir.

Aşık Çelebi: "... şu'arâ-yı Rûmuñ şüyühundan ve suhanverân-ı kurûmuñ ehl-i rûşühundan şî'erde şâhib-mezhebdür. Muḳtedâ-yı şu'arâ olmağa evlâ vü elyâk u ensebdür..."³ diyerek sanat açısından ulaşmış olduğu yüksek derece ve kusursuzluğunu ifade eder.

Tezkiresini Aşık Çelebi'nin eserinden 18 yıl sonra, 1586 yılında yazan Kınalı-zâde Hasan Çelebi (öl. 1595) de, Zâtî'nin benzeri olmayan, eşsiz, mükemmel, güçlü ve büyüleyici bir şair olduğunu şöyle ifade eder:

"... Zâtî dahı külliyyet üzre şâ'ir-i bî-naẓır ü qarîn kelimâtı muḳkem u rasîn vü binâ-yı serâ-yı belâğatı gâyetde kâvî vü metîn.. vü nazîr-i nâdir şâ'ir-i sâhirdür..."⁴

Gülşen-î Şu'arâ yazarı Ahdî-i Bağdâdî (öl. 1593) de Zâtî'yi kendisinden

¹ Sehi Bey, *Heşt Behişt*, s. 107.

² Latifi, *Tezkire*, s. 106.

³ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 278a

⁴ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, c. I, s. 383.

önceki tezkireciler gibi, benzersiz bir şair ve kendi zamanı şairlerinin öncüsü, lideri olarak görerek şunları söylemiştir:

"... melik-i şu^carā-yı rüzgār vü üstād-ı şīrīn-kar diyü nāmdār idi... Hāḫḫa budur ki ol pīr-i suhanverān-ı zamān vü ol bī-nazīr-i nūkte-dān-ı cihān, müselle-i ehl-i zamāndur..."¹

Mustafa Beyānī (öl. 1579) de, Zâtî hakkında: "... üstād-ı şu^carā dimege lā'ik fenn-i şī^crde cümleden fā'ikdür Hāḫḫa ki bu ḫadar leṭāfet ü belāḡatla bu külliyyet Rūm Şu^carāsından birine müyesser olmamışdur..."² diyerek, O'nu övmüş ve şairlerin üstādı olmaya değer bir kişi olarak görmüştür.

Zâtî hakkında bilgi veren bir başka kaynak da Gelibolu Âlî (öl. 1600)'nin Kūnhū'l-Ahbār'ıdır. Eserde sadece Zâtî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler, önceki tezkirecilerin sözlerinden aktarılmıştır. Zâtî hakkında satır arasında "... mā-ḫaşal ṭabakasınca şa^cirdür..."³ gibi kısa cümleden başka, şair hakkında sözlerini bitirirken:

"... ḫülāşa-yı kelām bu tercī^c-i mükemmel ḫadd-i zātuında bir kitāba bedel güftār-ı rūḫ-efzādur. Maṭla^c daḫı mergūb u bī-hemtādur"⁴ diyerek O'nu övücü başka bir söz dememiştir.

XVII. yüzyılın önde gelen şair ve tezkirecisi olan Mehmed Riyâzî (öl. 1644) de öncekilerin sözünü tekrar ederek, O'nu güzel yazan ve söyleyen kişilerden sayarak, şöhretli bir şair olduğunu tekrarlar: "aşḫāb-ı selīḫadan olup... şā^cir-i şöhret şī^cār olmuş idi... ammā ki inşāf budur ki şāḫip-kemāl şā^cir olup..."⁵

Tanzimat dönemi şairlerinden Ziya Paşa, Zâtî'yi Divan şiirimizin temel taşlarından biri sayarak, şunları yazmıştır:

Eslāfdan Aḫmed ü Necātī

Āvāre vü dil-şikeste Zātī

Türki sūhana temel ḫomışlar

Gerçi temeli güzel ḫomışlar⁶

¹ Ahd-i Bağdadî, **Güşen-i Şu'arâ**, v.93b

² Mustafa Beyanî, **Tezkire-i Şu'arâ**, v.34a

³ Mustafa İsen, **Kūnhū'l-Ahbār'ın Tezkire Kısmı**, s. 217.

⁴ Mustafa İsen, a.g.e., s. 218

⁵ Mehmed Riyâzî, **Riyâzî'ş-Şu'arâ**, v.70b

⁶ Önder Göçgün, **Ziya Paşa'nın Hayatı Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri**, Ank. 1987, s. 66.

Kaynakların Zâtî hakkında söylemiş oldukları olumlu ve yüceltici sözler, abartılmış ve her şair hakkında söylenmiş sözler değildir. Yaşadığı çağın büyük şairlerinden birisi olması, genç şairlere hocalık yapması, çok şiir yazıp eserler vermesi v.b. yönü ile XVI. yüzyılın ilk yarısına damgasını vurmuş olduğundan dolayı, hakkında yazılanlar gerçeği yansıtır.

Zâtî'nin güçlü ve şöhretli bir şair olmasında en büyük etken, şüphesiz şahsi kabiliyetidir. O, şair yaratılışlıdır. Bu konuda bütün kaynaklar ittifak etmişlerdir. Aşık Çelebî, yaratılıştan şair olduğuna ve daha çok bu yetenekle şiir yazdığına inandığı Zâtî'yi uzun uzun övmüştür. Zâtî için:

"Şi'r ğayra nisbet  arizî aña nisbet zâtîdür..."¹ bir başka yerde de "... selîkayı  abında kuvvet-i şi'riye olmağla şi'ce heves idüp..."² şeklinde ifade kullanır ki, bu da bir taraftan O'nun yaratılışındaki yetenek bolluğunu, diğer taraftan da bu durumun şairin şiire yönelmesine bir sebep teşkil ettiğini gösterir. Aşık Çelebi konuyu biraz daha açarak kesin hükmünü verir:

"... şi'r aña selîkî vü bahşâyış-i Hakkî idi..."³ diyerek, şiir söyleme ve yazmadaki kabiliyetinin bir Allah vergisi olduğunu ifade eder.

Latîfi de şiir yazma özelliğinin Zâtî'ye Allah tarafından verilmiş kısmet ve bağış olduğu görüşündedir: "... ve nevâle-i sühân ezel  assâminuñ aña kısmet ü bahşı idi..."⁴ Ayrıca "vüs'at-ı kabiliyyet"⁵ sözüyle de O'nun kabiliyetinin çokluğunu dile getirmiştir.

Kaynaklar, Zâtî'nin iyi bir eğitim görmediği hususunda birleşmişlerdir. Yine kaynaklar ciddî bir tahsil görmediği halde, orjinal manaları ve işitilmemiş kendi icadı hayalleri, edebi sanatlarla bezeyip sunmadaki hüneri üzerinde söz birliği etmişlerdir. Bu hususta Latîfi şöyle demiştir:

"... efâzil ü ehâli bu  uşuşda munşiflardur ki bir kimse mu'allim ü müderris ve ders ü tadrîsin görmeden bunca ma'ânî-i bedî'a irâd idüp hâşşa  ayâller icâd ideki tefekkürinde fuzâlâ-yı zevîl-efkâr müte'accib ü müte ayyir olalar..."⁶

Aşık Çelebi de: "... merhûm  ulüm-ı  aliye ve fûnûn-ı bedi'iyede nesne

1 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 278a

2 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 278a

3 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 277b

4 Latîfi, *Tezkire*, s. 156

5 Latîfi, a.g.e., s. 157.

6 Latîfi, a.g.e., s. 158

bilmezdi..."¹ diyerek, fen ve ilim tahsili görmediğini söylemiştir.

Fakat Latifi, "sarf ü nahiv okudu. Münecim-zâdeden remil ve nücüm kâ'idelerini öğrendi"², Aşık Çelebi "biraz Farisî bilürdi"³ ve Ahdî de "... ilm-i nücüm ile remlden hâbir"⁴ diyerek az da olsa eğitim gördüğünü belirtmişlerdir.

Zâtî'nin aldığı eğitim hakkında kanaatimizi, daha önce hayatından bahsederken zikretmiştik. Buna ilaveten şunları da söyleyebiliriz:

Kanaatimizce eğitim görmemiş, bilgi yönünden de fakir olan ve şiirdeki başarısının yaratılışındaki üstün yetenekden ileri geldiğini belirten kaynakların bu tesbitini, şüpheyle karşılamamız gerekir. Zira Aşık Çelebi'nin bir şairin kendisine şiir okuduğu zaman hangi Fars şairinin hangi beytinden alınmış olduğunu söylediğini ve bundan dolayı da: "cüz'i Fârisi bilürdi"⁵ demesi, O'nun Farsçayı birazcık değil, İranlı şairlerin divanlarını okuyup anlayabilecek kadar Farsça bildiğini gösterir.

Zâtî, İran'ın ünlü şairi Hâfız-ı Şîrâzî (öl. 1389)'nin ilk gazelinin birinci mısraı olan:

الا يا ايها الساقى ادر كئاساً و ناولها
6 كه عشق آسان نمود اول ولى افتاد مشكلها

mısraını, Şem ü Pervâne mesnevîsinde aşığın ağzından söylenen bir gazelde tekrar etmesi⁷, O'nun Hafız'ın şiirlerini okuduğunu gösterir. Bu da Farsçayı iyi bilmeyi gerektirir.

Ayrıca Zâtî, İranlı ünlü gazel şairi Selmân-ı Sâvecî (öl. 1376)'nin şu meşhur matlamı:

صفای صفوت رویت صفای گلستان دارد
هوای جنت گوید حیات جاودان دارد
Şafâ-yı şafvet-i rüyuñ safâ-yı gülsitân ancak
Hevâ-yı cennet-i küyuñ hayât-ı câvidân ancak

1 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, s. 277b

2 Latifi, *Tezkîre*, s. 157

3 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 277b

4 Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, v. 94b

5 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 277b

6 *Divân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şîrâzî*, s. 1 (1-1) trc "sakî, döndür kadehi, herkese sun, bana da ver. Çünkü aşk, önce kolay göründü ama, sonradan çok zorluklar çıktı."

7 bkz. Metin, 564/b.1533

şeklinde tercüme edip divanına geçirdiğini Aşık Çelebi, Tezkiresinde zikretmiştir¹. Bu örnekler bize Zâtî'nin Farsçayı iyi bildiğini gösterir.

Zâtî, Letâyifinde anlattığına göre; bir gün şiir yazarak, saraya gönderir ve karşılığında çuka kaftan yerine, yün cübbe taleb eder. Şairlere yün cübbe verilmeyip, mollalara verildiğinden, arzusu gerçekleşmez. Kendisinin de molla olduğunu ifade etmesi üzerine, yetkili: "Sana bir soru sorayım cevabını verebilirsen, sen mollasındır." diyerek, O'na Ferayizden zor bir soru sorar. Bildiği yer olmadığı için cevap veremez². Zâtî'nin "gördüm, bildüğüm yir degül..."³ demesi, O'nun fıkıh eğitimi gördüğünü, fakat gereğince öğrenemediğini düşünebiliriz.

Yine Aşık Çelebi, Keşfî'den bahsederken, Keşfî'nin mahalle imamının hacca gittiğinde Zâtî'yi yerine nâib tayin ettiğini anlatır⁴. Bu da bize, Zâtî'nin imamlık yapabilecek kadar dinî bilgiye sahip olduğu düşüncesini verebilir.

Bunların haricinde Divanı'nın muhtelif yerlerinde, zaman zaman ayetlere, hadislere ve peygamber kıssalarına işaret ve telmihler yapan beyitlerin bulunması, bazı tasavvufî istılahları şiirlerinde kullanması, şiirlerinin çoğu yerinde kelime oyunlarına başvurması, kanaatimizce Zâtî'nin belli bir eğitim gördüğünü gösterir.

Türk edebiyatı içerisinde, kendine mahsus üslubu olan ve bir kaside, gazel, mesnevî şairi olarak, önde gelen isimlerden birinin eğitim görmediğini söylemek imkansızdır. O'nun bilgisini, sanat anlayışını ve ustalığını görebilmek için, bir kaç gazelini, kasidesini okumak yeterlidir.

Zâtî, çağının orjinal şairidir. O'nu orjinal kılan tarafı mana ve hayalinin genişliğidir. Daha önce görülmemiş manaları, kendine mahsus duyulmamış hayalleri sanatlarla süsleyip, sunma başarısını göstermiştir. Aşık Çelebi, Zâtî'nin bu özelliğinin hiç bir şairde görülmediğini şu şekilde ifade etmiştir:

"... ol o kadar ma^cânî-i ğarîbe vü hayâlât-ı hâşşa-yı ^cacîbe vü şanâyî-i bedi^ciyye ki şi^cründe ol cem^c itmişdür. Ğayrî şâ^cirde var idügi ma^clum degüldür, varsa dañı Zâtî'ye ğalîb idügi meczûm degüldür..."⁵

Latîfî, Zâtî'nin bu özelliğini: ".. sebab-i tül-i ^cömrle çok ma^cânî-i ğarîbeye mâlik olmuş ve kemâl-i himmetüñ şi^cre şarf itmekle bî-ħad şanâyî-i ^cacîbe

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 278a

² Mehmet Çavuşoğlu, "*Zâtî'nin Letâyifi*", s. 17.

³ Mehmet Çavuşoğlu, a.g.e., s. 17

⁴ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 129a

⁵ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 278b

bulmuşdur..."¹ diyerek, uzun ömürlü olmasının yanında, çalışmasının bütününe şiire vermesine bağlar.

Sehî de, özel ve değişik manaların bir araya getirilmesi başkası için zor, Zâtî için kolay olduğu görüşünü şöyle belirtmiştir: "... anda derc olunan ma^cânî-i garîbe ve le^tâyif-i ^cacîbe ki aña müyesser oldu, bir kimseye da^hı el vürmedi..."²

Kınalı-zâde Hasan Çelebi: "... lâkin inşâf budur ki merhûm Zâtî... ma^cânî-i garîbe ve hayâlât-ı ^cacîbeye kâdir şâ^cir-i sâhirdür..."³ diyerek, Zâtî hakkında kendisinden önce söylenen sözleri tekrarlamıştır.

Zâtî'nin hususî manalar bulup, onları şiirinde nasıl kullandığına dair en çarpıcı bilgileri, kendisi arkadaşı Aşık Çelebi'ye anlatmıştır. Anlatıldığına göre Zâtî'nin "fâiyye" gazelini gören II. Bayazîd, çevresindekilere, "... bi'llah görün ma^cnâ dükendi dirler. Hâşâ ki ma^cnâ dükene. Dünyâ dolu ma^cnâdur, hüner bulma^ğdur..."⁴ der. Bu da bize Zâtî'nin mana bulmadaki kabiliyet ve başarısını gösterir.

Herkes tarafından söylenen manaların, Zâtî'nin kendine has bir biçimde nasıl yorumlayıp, sanatlarla süsleyip nasıl sunduğuna bir kaç örnek verelim:

Murg-ı zerrîn-per zümürüd-âşyân lû'lu gîdâ
Bâl açup uçma^ğ diler her şub^h küyuından yaña

Zâtî, güneşin kendisini bir kuşa benzetmiştir. Bu kuşun ışınları sarı kanatları, mavî gökyüzü zümrütten yuvası, güneş doğunca ortadan kaybolan yıldızlar da dânelerdir. Zâtî, sevgilinin yerinin bütün divan şairlerince yükseklerde telakki edilişi gibi çok bilinen bir görüşü alıyor, senin yerin göklerde dir gibi herkesin söyleyebileceği bir biçime tenezül etmiyor, güneş her sabah senin bulunduğu yere varmak ister diyerek aynı manayı bir başka biçimde söylüyor, aynı zamanda da çok güzel bir hüsn-i talîl sanatıyla güneşin ufuktan göge doğru yükselişini yorumluyor⁵.

Aşağıdaki gazelinde de Zâtî, başka şairlerin zaman zaman işledikleri tabiat tasvirlerini çok değişik bir açıdan ele alarak gazelini bilgiyle yoğurmuştur:

1 Latifi, *Tezkire*, s. 158

2 Sehî, *Heşt Behişt*, s. 107

3 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, c. I, s. 383.

4 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 280b

5 Mehmet Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, s. 23

Gör ābı ki her dā'ire-i nokta-i bārān
 Bir hāledür içinde ḥabābı meh-i tābān
 Top āyinedür çenber-i kanādil içinde yā
 Zencīr-i şanāyi^cle asupdur yed-i imkān
 Yā top-ı zemīni felek itmişdür ihāṭa
 Bir kubbe-i gencīneyi kuşatdı yā su^cbān
 Yā dīde-i ^cuşşāk durur ḥalkalanupdur
 Şevķ ile olup muntazır-ı vuslāt-ı cānān
 Mir'āta yā ḥod arz-ı cemāl eyledi ol māh
 Ey Zātī içinde görünür ^caķs-i zenahdān¹

Görüldüğü gibi ilk beyitte durgun suya düşerek, önce su yüzünde bir hava kabarcığı, ardından da yavaş yavaş açılarak büyüyen daireler oluşturan bir yağmur damlası ele alınmıştır. Parlak hava kabarcığı dolunaya, etrafındaki dairecikler ise ay etrafındaki hâleye benzetilmiştir.

İkinci beyitte suyun hareketi ve havanın etkisiyle yağmur tanesinin düştüğü merkezden sudaki dairelere doğru hareket eden hava kabarcığını, bu defa kandil çenberlerine asılmış bir top aynaya benzetilmektedir.

Üçüncü beyitte hava kabarcığını bu sefer önce yer küresi, ardından da bir hazine kubbesi (tümseği) olarak tasavvur ediyor. Zâtî, üçüncü beytin her iki mısraında aynı tabiat manzarası hakkında iki ayrı tasavvur geliştirmiştir.

Dördüncü beyitte suda açılan dairecikler bu defa, geleceği ümidiyle gece gündüz bekleyen zavallı aşıkların uykusuz kalan, yol gözlemekten ve yorgunluktan, halkalanan gözlerine benzetilmiştir.

Son beyitte şair, bu defa sevgilisini hatırlayarak, sudaki hava kabarcığının onun çene çukurunun aynadaki aksi olarak düşünmektedir².

Zâtî'nin yukarıdaki gazeli her şeyden önce konu itibariyle çok orjinaldir. Şair, asıl objeyi yani suya düşen yağmur damlasının oluşturduğu kabarcık ve dairecikleri şiir boyunca elden bırakmamış, alışla gelmiş tabiat görünümünü aşarak, dikkatini küçük bir tabiat hadisesine çevirmiş ve hayallere dalmıştır³. Zâtî'nin zengin bir

¹ Zâtî Divanı, c. III, s. 93 (1154/1-5)

² Ahmet Atilla Şentürk, "Zâtî'nin Bir Gazeli ve Düşündürdükleri", Türk Dili, Ağustos 1990, sy. 464, s. 79-82.

³ Ahmet Atilla Şentürk, a.g.m., s. 82.

muhayyile ve geniş bir hayal gücünü gösterdiği, buna benzer yek aheng gazellere Dîvanı'nda rastlamak mümkündür.

Dil-berûñ bir gün yoluñ basmış delü kıanlı yaşum
Kıanlıdan kaçır gibi gördükçe ol nemden kaçır¹

Zâtî, yukarıdaki beyitte de göz yaşını yol basan, yol kesen haramiye benzetiyor. Göz yaşı için yapılan teşbihler arasında harami (yol basan) teşbihi Zâtî'ye kadar hemen hemen hiç rastlanmayan bir kullanımdır². Bu beyit gibi, Zâtî'nin kendi buluşu olan mecazları, başka şiirlerinde de görebiliriz.

Zâtî'yi orjinal kılan duyulmamış anlamları, kendine özel hayalleri sanatlarla bezetip takdim etmekteki hünerini bir kenara bırakırsak, şiirleri alışıla gelenlerden daha değişik nitelikte değildir. Yani O'nda orjinal bir şiir felsefesi yoktur. Kendisinden önce yaşamış şairlerin ifade ettikleri duyguları, ruhuna ve zevkine göre işleyerek, onların yolunu takip etmiştir. Zâtî'nin şiirlerinde işlediği konuların başında aşıkâne şiirler gelir.

Zâtî, bu duyguları, "aşık-maşuk-aşk" üçgeni içerisinde klasik mazmun, ortak kalıp ve teşbihlere yer vererek, dile getirmiştir. Bu üçgen içerisine "maddî ve manevî haller" yanında "rakib" de eklenir. Zâtî, zevkine göre bu duyguları işlerken alışılmış şiir geleneğinin dışına çıkmamıştır.

Zâtî, beşerî aşkı bütün yönleriyle işlemiştir. Söz konusu aşk, asla ilacı bulunmayan bir derddir. Gerçi buna derd denmez. Çünkü şair, bu durumdan mutlu olur. Bu derdin çaresi derdin kendisidir. Dolayısıyla tabibin yapacağı bir şey yoktur.

Derd-i Zâtîye ilâc itme tabîbâ yûri var
İşk bîmârı cihân içre olur mı dervâh³

Fiziki yapısı bakımından zayıf, güçsüz, benzi sarı, beli bükük, kıl gibi ince bir tip olan aşık, ruhî yapısı bakımından da sabırsız kararsız, her türlü azarlama, ilgisizlik, eziyet ve hatta sövmelere bile aldırmayan, sevgiliden bir türlü vazgeçmeyen, zayıf bir tip olarak görünmesine rağmen, acıya ve eziyete son derece tahammüllüdür:

¹ Zâtî Divanı, c. I, s. 276 (276-3)

² Zati Divanından Seçme Gazeller, (Haz. Çoşkun Ak-Mehmet Akkaya), Balıkesir 1993, s. 216.

³ Zâtî Divanı, c. I, s. 107 (107-5).

Ķāmetüm çeng oldı beñzüm sāz döndüm bir kıla
Dostlar düşmānlarum da olmasun dem-sāz-ı  ışķ¹

Beltünüñ şöyle za if itdi hevāsı beni kim
Ķıl kaçadar kimse vücūdum göremez nite ki bād²

Naqd-i kalb ü şabr u ihtiyārı kalmadı
Zātī rāh-ı  ışķda harc eyledi olancasın³

 Adeti  aşıklarunı cevre taħammül eylemek
Şan atı dil-berlerunı cevri ü cefā vü nāz olur⁴

 şık, ateş gibi parlak ve yakıcı olan sevgilinin yanağının etrafında dönüp duran pervâne olmuştur. Kendini bu ateşe atıp yakmak, ateşde yok olmak ister:

Ger şem -i dil-efrūzum par par yaña yañumda
Pervāne gibi nāra düşsem yimeyem pervā⁵

 şık, maşuğun siyah saçına gönül bağlamışsa kurtuluş olmaz, artık bulut gibi gece gündüz yaş dökmeye mecburdur. Nitekim o "kilimini suya salmıştır":

Zülfine gönül bağlama yaşun yenemezsin
Zātī gibi ey ebr şuya salma kilimin⁶

 şık sevgiliyi başkası ile paylaşmak istemez. Onu başkaları ile görmek yerine, ölmeyi arzu eder:

Ağyār ile dil-dārı görmekden ölüm yegdür
Ey derd beni öldür bīmāra devā hoşdur⁷

Vuslat, aşığın yaşadığı sıkıntılı ömrün tek hedefidir. Kavuşma sözünü duymak bile aşığın ağzına bal çalarcasına zevk verir, lakin tek dostu olan "hicran" her an onun aşına zehir katar:

1 Zātī Divanı, c. II, s. 164 (660-2)

2 Zātī Divanı, c. I, s. 126 (126-3)

3 Zātī Divanı, c. III, s. 79 (1131-5)

4 Zātī Divanı, c. I, s. 387 (387-3)

5 Zātī Divanı, c. I, s. 21 (21-2)

6 Zātī Divanı, c. II, s. 216 (712-5)

7 Zātī Divanı, c. I, s. 258 (258-3)

Bal çaldı va^cde-i vaşl ile cānān ağzuma
Zehir katdı aşuma ammā ki hicrān acısı¹

Zâtî'de sevgili mefhumu, diğer divan şairlerinde olduğu gibi kalıplaşmış kelime ve kelime guruplarıyla karşımıza çıkar. Bu kelimelerle onun vasıfları işlenir. Sevgili, acı ve ızdırıp verir. O, zulüm ve eziyet namına elinden ne gelirse onu yapar. Hiç bir zaman aşğa yar olmaz, gönlü taş gibi katıdır. Ağlamak, inlemek ona kâr etmez, merhametsiz ve gaddardır. Ah u feryadları duymakta, fakat duymazlıktan gelir. Yalancı, aldatıcı, vefasız v.b. gibi özelliklere sahiptir. Bu ve buna benzer özellikleri kısaca söylemek gerekirse sevgili, ilgisiz ve acımasız bir tip olarak karşımıza çıkar.

Âşık, sevgilinin kapısının eşiğinden it gibi akşam sabah ayrılmaz, fakat maşuk ona bir it kadar bile itibar etmez, başını çevirir, görmemezlikten gelir:

Raķibe şadr gösterdüñ didüñ ol fitneye ulu
Benüm bir it kadar veh veh kapuñda i^ctibārum yok²

Sevgili daima cevri okunu atar, doğrudan doğruya cana kaseder. Daha ileri giderek aşığı öldürmeye ahdedir. Bu durumda aşık, "ahde vefa eylemek" ister.

°Aşığı öldürmege °ahd eylemişsin gerçi kim
Öldür ey âfet beni sen °ahde eylerseñ vefā³

Naz, sevgilinin en önemli vasıflarından biridir. Ancak bu naz yalnızca aşıklarınadır. Sevgili ile naz birbirinden ayrılmaz bir bütünlük gösterir. Nazın yanında işve, cilve, şive, gaddarlık v.b. sevgilinin önemli vasıfları arasında yer alır.

Zâtî'de sevgili güzellik olarak ay parçasıdır. Zaman zaman güneştir. Boyu servi, saçları sümbül, yanakları gül veya laleyi andırır. Gözleri nergis gibi baygın bakar. Kaşları yay, kirpikleri oktur. Gamzesi kılıç veya hançer olup, aşığın bağına saplanır. Dudaklar hokka yahut mücevher kutusudur. Dişler ise bu kutu içindeki incilerdir. Dudak, bir nokta kadar küçüktür. Bu dudak âb-ı hayât bağışlar. Ondan bir kere içen bir daha ölmez... Örnekleri çoğaltılabilecek bu müşebbehühünbihler, divan şairlerince bilinir ve uygulanırdı. Zâtî de bu çerçevenin dışına taşamamıştır. Zâtî bunları edebî zevkine göre işlemesini bilmiştir. Bu örnekleri, aşıkâne şiirleri içinde geçen beyitlerde görmemiz mümkündür:

1 Zâtî Divanı, c. III, s. 309 (1484-2)

2 Zâtî Divanı, c. II, s. 143 (639-3)

3 Zâtî Divanı, c. I, s. 10 (10-4)

Müjgānuñ itdi oqçıların kāmetin kemān
Ebrūların kemāncıya ta^cn oqın atdılar¹

Qad kıyāmet çeşm kātıl gamze āfet fitne hāl
Mübtelālar āh kim āfetlere tuş oldılar²ü

Leblerüñ büse revān eylese ölmüş dirilür
Hey meded derd ile biçāre de ölmüş diriltür³

Zâti'nin aşıkâne şiirlerinde sevgili ve aşıktan sonra, tip olarak rakib gelir. Rakip de genellikle geleneğe uygun olarak vasedilmiştir.

Bu vasıfların hemen hemen tamamı olumsuzdur ve rakip ile sevgili arasındaki ilginin, aşıkta uyandırdığı kıskançlık duygularının bir eseridir. Rakibin en önemli özelliği, sevgilinin ilgisine mazhar olmak ve onun yakınında bulunmaktır. Böyle olunca da rakibin aşağı görünce yüzünü ekşitmesi, sırtını dönmesi doğaldır. Aşık da rakibi görünce gönlü burulur, içine dert düşer, keyfi kaçar:

Qaçan ki görse beni ekşidüp yüzini raqib
Virür hemin acı dil nice bi-halāvet olur⁴

Rakibin en belirgin vasıflarından biri de soğuk olmasıdır. Rakip soğuk olunca, kış ve yağın kar hatırlanır. Rakibin konuşması kışın esen soğuk yeldir. Konuşma esnasında ağızdan saçtığı köpükler de yağın kar olur:

Söylense toñ toñ köpükler sıçrar ağızından raqib
Kış gününde şaın eser yiller saçılır qarlar⁵

Bazan bu soğukluk kış mevsiminin sonu, ilkbaharın başlangıcına yakın görülen ve Türkçede "kocakarı soğuğu" diye adlandırılan "berdü'l-acûz"e benzetilmiştir:

Söyler rakib toñ toñ ol gül-izāra qarşu
Berd-i acūze beñzer evvel bahāra qarşu⁶

Zâti'nin şiirlerinde rindlik, aşktan sonra gelen en kuvvetli unsurdur. Onun

¹ Zâti Divanı, c. I, s. 152 (152 (152-4))

² Zâti Divanı, c. I, s. 352 (352-6)

³ Zâti Divanı, c. I, s. 198 (198-1)

⁴ Zâti Divanı, c. I, 263 (263-3)

⁵ Zâti Divanı, c. I, 213 (213-4)

⁶ Zâti Divanı, c. III, s. 145 (1233-1)

şiiirlerinin pek çoğunda her şeyden önce hayata bağıllık ve yaşama sevinci vardır. Bunun nedeni, dünya gelip geçicidir. Dünyanın geçici olduğunu şu beyitte dile getirmiştir:

Benüm iki gözüm düşmânlar ile ânı bir görme
Bağa tur dosta luğf it cihân bî-şüphe fânîdür¹

Madem ki cihan fanîdir, zamanı mümkün olduğu kadar zevk, neşe, eğlence ve çeşitli dünya nimetleri bakımından değerlendirmeli, şarap meclisleri kurup, saf şarap içmekle geçirmeli ve ondan yeterince yararlanmak, başka bir ifadeyle kâm almak lazımdır.

Ğoma elden ayağı fırsat el virmişken ey sâkî
Mey iç hoş geç kişiye c'akıbet virmez emân yir yir²

Sür aradan ayağı sâkiyâ şafâyı getir
Bir iki dem sürelüm germ olup şafâ ile zevk³

Sâkiyâ şun ayağı zevkden el yumamaduk
Biz o kan olacağın şöhetün toyamaduk⁴

Kişiye Hâk Ta'âla itmesün eglencesüz süfî
Mey-i nâb olmasa bezm-i cihânda gönlüm eğlenmez⁵

Câmı devr itdürelüm şevk ile geçsün günümüz
Yetiş ey mâh degül kimseye bâkî devrân⁶

Gam, keder ve üzüntüyü bir yana bırakıp, kısacık ömrü iyi değerlendirip, hayatı güzel yaşamak diye özetlenen bu Epikürizm düşüncesi Zâtî'nin şiirlerinde çok görülür. Zâtî'de bu düşüncüyü anlatan beyitler çokdur.

Zâtî'nin rindâne şiirler yazması, içkiye düşkünlüğü ve işreti sevmesinden ileri gelir. Sehî Bey, Latifî ve Âşık Çelebi tezkiresinde bu konuda ismi geçen şairler arasında zikredilmiştir⁷. Ayrıca Letâyif'inde "bir zamânlar mey-hânedede muşahâbet

¹ Zâtî Divanı, c. I, s. 424 (424-4)

² Zâtî Divanı, c. I, s. 321 (321-4)

³ Zâtî Divanı, c. II, s. 169 (665-2)

⁴ Zâtî Divanı, c. II, s. 170 (666-1)

⁵ Zâtî Divanı, c. II, s. 11 (507-3)

⁶ Zâtî Divanı, c. III, s. 72 (1118-3)

⁷ Harun Tolasa, *Sehî, Latifî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıl'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983, s. 133.

iderdik...", "... Ğalaçada Őĥbet iderdük...", "... yārān cem^c olup ^cayŖ u ^ciŖret iderdük..." v.b. gećen ibareler de Zātî'nin eĝence ve ićkiyi sevdiđini gösterir. Fakat bu ićki daha ćok bir sohbet ve sohbele dayalı eĝence ićerisinde yer alan ićkidir¹.

Zātî'nin rindāne duygularının dile getirildiđi Ŗiirlerde, ićki ve onunla ilgili olarak da bir ćok kelime ve terkipler beyitlerini doldurur. Beyitlerde sakî, Ŗarap, mey, cām, sūrahî, meyhane, bezm, mutrîb, saz, Ŗem' v.b. kelimeler etrafında, bunlara aît duygu ve özellikler anlatılmıŖtır:

Destümüzde eylerüz her hamrı Ŗekker Ŗerbeti
Rind-i Ŗafi-meŖrebüz biz sanmasunlar fāsıkuz²

diyen Ŗairin en yakın dostu sakîdir. Sürekli ona seslenir, ondan gönülden gamı, tasayı götürecek olan Ŗarabı ister:

Sāĝarı pür kıll unutma baña geldükce müdām
Sākıyā göster bize guŖŖa ferāmüŖ olduĝun³

Sākî kerem it zevrāk-ı zerrîni yetiŖdür
Bi'llahi halās eyle bizi kulzüm-i gamdan⁴

Ŗarap ićmeyenler onun ićilmesine de engel olurlar. Onlara göre Ŗarap, Ŗerrin ve kötülüklerin odak noktasıdır:

Meyl itme Ŗarāba yüri Zātî ko Ŗarābı
Ma^cnide vü sūretde daĝı Ŗerre maĝardür⁵

Dünyayı fani, hayatı kısa gören Zātî, aŖk peŖinde koŖup, meyhane meyhane dolaŖırken, kendisinin bu arzularına karŖı ćıkanlar vardır. Bunların baŖında zahid gelir. Genellikle Divan Ŗairleri zevke ve eĝenceye düŖkün olduklarından rindāne bir tavır sergilerler. Hatta ićki ićmeyen Ŗairlerin bile zaman zaman meyhane, Ŗarap ve sakîden bahsetmeleri de, rind görünmek istediklerinden dolayısıdır. Zahid ise Allahın emirlerini yaptıktan sonra, Ŗüpheli Ŗeylerden kaćnan ve kendisini ibadete veren kiŖi olarak rindlerin karŖısına ćıkar. Ŗairlerimiz birbirine zıt iki tip olan rind ve zahidden, rindi sećerek, onun yanında yer almıŖ ve zahide saldırmıŖlardır⁶.

¹ Harun Tolasa, *Ŗehî, Latifi, AŖık ćelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıl'da Edebiyat AraŖtırma ve EleŖtiri*, s. 135

² *Zātî Divanı*, c. II, s. 65 (561-3)

³ *Zātî Divanı*, c. III, s. 65 (1107-4)

⁴ *Zātî Divanı*, c. III, s. 63 (1105-5)

⁵ *Zātî Divanı*, c. I, s. 492 (492-5)

⁶ Ahmet Atilla Ŗentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfi Yahut Zâhid Hakkında*, İst., 1996 s. 1-11.

Zahid, ham, kaba ve kuru sofudur. Kaşlarını çatarak bakar, her mübahı haram sayar. Onda hoşgörü yoktur. Tek arzuları Cennete kavuşmaktır. Onlar didarı sevmediklerinden aşkı da inkar etmişlerdir. Bu yüzden aşık olanları kınarlar, meyhaneye gidenleri sevmezler v.b. gibi Divan şairlerinin ortak işledikleri bu konuları Zâtî'nin şiirlerinde de görürüz. Bu duyguları anlatan sayısız beyitler vardır:

Zâhid riyâzât ile riyâz-ı cinân umar
Dîdâra karşı Zâtîyi gör kîm şafâ sürer¹

Zâhidâ mey-hâneye varduğuma incinme kim
Ne günâhum var benüm ol cânibe şudur çeken²

Hâb-ı gafletden uyan zâhid gözünü aç yârı gör
Yum enâniyyet gözünü her nazar dîdârı gör³

Ey zâhid-i mürâyî tesbîh elüfile dâ'im
Avlamağa cihâni dâm-ı riyâ kurarsın⁴

Rind-meşrep olanların karşısına çıkanlardan biri de vaîzdir. Vaîz, dinî öğütlerde bulunan kişidir. Onun da zahidden hiç bir farkı yok gibidir. Çünkü o dinin dış kabuğunda oyalanmaktadır:

Zâtîyâ hûb ile haşr olma diyü pend itme
Vâ'izâ haşr olıcağ sen mi virürsin sorusun⁵

Şarâb içenleri va'iz niçün öldürmelü dirsın
Rızâ vir emrüne Hakkûñ sözüñ hadden birün olmuş⁶

Mısr-ı hüsn-i Yūsufî şerh itme va'iz c'âşıka
Dil-rübâ vaşfını ter kıl geç kuru efsânen⁷

Sufî de, zâhid ve vaîz gibi rindi sevmez ve onun karşısında yer alır. Rind tarafını tutan şair, zahid ve vaîzî sevmediği gibi, sufiyi de sevmez. Vaîz ve zahidin taşıdığı bütün özellikleri sufi de taşır:

1 Zâtî Divanı, c. I, s. 303 (303-7)

2 Zâtî Divanı, c. III, s. 97 (1160-5)

3 Zâtî Divanı, c. I, s. 142 (142-1)

4 Zâtî Divanı, c. III, s. 29 (1048-6)

5 Zâtî Divanı, c. III, s. 84 (1139-5)

6 Zâtî Divanı, c. II, s. 101 (597-2)

7 Zâtî Divanı, c. III, s. 86 (1143-4)

Şūfiyā şafī meye meyl itdügüm °ayb eyleme
Ol ṭabīb-i derd-i ğam ben derdmendī hoş tutar¹.

Rinde sūfī dir imiş yūri ayağı yire dep
°Ārif olan kimse bi'llahi deper mi devletin²

Bu gün bize ṭa°n eylesün dün gice şūfī
Ḥalvetde müselles içüp okırdı murabba³

Zâtî, aşağıdaki beyitte de, sufilerin ziyafetli davetlere katıldıklarını zikrederek, haklarında aşağılayıcı ifade kullanmıştır:

Da°vet iden kişiler ḥod komayupdur sizi aç
Nedür ey şūfī-i sālūs bu ğavğa ğalebe

Yine Zâtî davet edildiği böyle bir meclisi "kuru kavga" olarak vasıflandırarak reddeder:

Benümçün şöḥbet-i zikre niçün gelmez dimiş şūfī
Kuru ğavğa baña ḥacet degül ḥalvet diler gönülüm⁴

Zâtî, şiirlerinde diğer Divan şairlerinde görülen ızdırıp ve ayrılık konusunu da işlemiştir. Bunlar genelde aşkın verdiği sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, ayrılık acılarını v.b. konuları kapsar ve aşıkâne şiirlerinin mevzusu ile yakından ilgilidir. Bu duygular bazan sade, bazan da abartılı bir şekilde dile getirilmiştir:

Minnet itme tıgün ile Zâtîyi öldürmegi
Fürkat anı öldürür yanuñda ṭursun minnetün⁵

Çekdügüm derdi göre idi bir nazar Eyyüb eger
Kendü derdüñ unudurdu dostlar ol derdmen⁶

Hey ne müşkil kār olur °ālemde ey yar ayruluk
N'ola ağlarsam idüpdür cānuma kār ayruluk⁷

1 Zâtî Divanı, c. I, s. 227 (227-3)

2 Zâtî Divanı, c. III, s. 35 (1058-2)

3 Zâtî Divanı, c. I, s. 621 (621-3)

4 Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sufi yahud Zâhid Hakkında*, s. 39

5 Zâtî Divanı, c. II, s. 207 (703-5)

6 Zâtî Divanı, c. I, s. 111 (111-2)

7 Zâtî Divanı, c. II, s. 154 (650-1)

Zâtî, şikayet konusunun işlendiği şiirler de yazmıştır. Çoğunluğu aşıkâne şiirlerin mevzuuna girer. Bunların dışında zaman zaman talihten, felekten ve kadirbilmezlikten şikayet ettiği de olur. Bu beyitlerin sayısı azdır:

Dönmedüñ kütb-ı murādum üzre hergiz ey felek
Döne döne cânuma cevır eyledüñ cânānveş¹
Şabādan gayrı kimse ben garībüñ kapusın açmaz
Bulıtlar gayrı kimsem yok ölürsem üstime ağlar²
Cihānda başuma gün toğmadı bir mäh-pāre yok
Ziyāde tāli'üm bed yılduzum düşkün sitārem yok³

Zâtî'nin şiirlerinde tasavvuf pek görülmez. Beşerî yani insan sevgisini ön plana alan Zâtî, tasavvuf felsefesinden uzak kalmıştır. Onun şiirlerine yerleştirilmiş bazı tasavvufî unsurlar, terimler bir bilgi hududunun dışına taşmamıştır. Sayıları az olan bu beyitlerde samimiyetin izlerini görmek mümkün değildir:

Gizlü genc idüñ sen evvel 'ayn-ı 'aqla 'aķıbet
Şuñ mir'atuñda kendüñ 'aşıkāra eyledüñ⁴
Dostlar bir gün enā'l-Ħaķ sırrını izhār ider
'Ālem-i vaĦdetde Manşür-ı dil-i bī-bākümüz⁵
Bu kesret perdesin ref it şafā isterseñ ey Zātî
Yürü var mu'cekif ol hücre-i vaĦdetde tenhāca⁶

Zâtî', mahalli kültüre fazlasıyla vakıf bir şairdir. Zâtî'nin ilham kaynaklarının en önemlilerinden birisi de örf ve adetler ile günlük hayat sahneleridir. sosyal hayatın akislerini yansıtan bu sahneleri O'nun şiirlerinde çok fazla görürüz. Bu örnekler ileride meydana getirilecek yerli konulardan oluşan çalışmaların temelini oluşturduğu gibi, eski edebiyatın halktan ve günlük hayattan tamamiyle uzak olduğu görüşünü de çürütecek niteliktedir.

Klasik Türk edebiyatında yerlileşme hareketlerinin ilk kıpırdanmaları olarak

1 Zâtî Divanı, c. II, s. 110 (606-3)

2 Zâtî Divanı, c. I, s. 459 (459-2)

3 Zâtî Divanı, c. II, s. 162 (658-1)

4 Zâtî Divanı, c. II, s. 177 (673-5)

5 Zâtî Divanı, c. II, s. 2 (498-5)

6 Zâtî Divanı, c. III, s. 150 (1240-7)

nitelendirilebilecek bu gibi beyitler içinde kurban kanının alna sürülmesi, yolcunun ayağına su dökülmesi, gelinin yüzüne duvak örtülmesi, saçını saçmak ve çeyiz gibi bu gün de yaşayan bir takım adetleri serpiştirilmiş halde bulmak mümkündür.

Nāz ile şalını şalını gelmedi revān
Şu koymalı olupdur o servūñ ayağına¹

Gelirse baña mektubuñ saçarlar başına saç
Şirār-ı nār-ı āhumla gözümüñ yaşı sīm ü zer²

Bu tür beyitler eski hayata dair bu gün terkedilmiş bir takım adetleri ve önemli önemsiz pek çok bilgi kıyıntılarını da içlerinde barındırırlar. Örneğin:

Yoğ ise şıdķuñ beni öldürdüğine kahr-ı hecr
Tut ruħuñ mir'ātuñ ey luṭf ıssı hānum ağzuma

beytinden eskiden ölüm döşeğindeki hastanın nefes alıp almadığını anlamak için ağzına ayna tutulduğunu öğreniyoruz. Eğer ayna buğu tutarsa hastanın halen soluk alıp verdiği ve henüz ruhunu teslim etmediği anlaşılacaktır.

Göreyin dār-ı fenāda ola çengel çiçeği
Kim ki sünbül dir ise zülf-i perīşānuñ için

beyti ise, eski ceza şekillerinden birisine işaretir. İşkence ile öldürülmesi istenilen suçlu elbiseleri çıkarılıp kaba etleri çengele geçirilir ve sarkıtılmış. "çengele gelmek", "çengel çiçeği" deyimleri eski edebiyatımızda bedduā makamında söylenirmiş³.

Zâtî'nin şiirlerinde mahallî hususiyetlerin yanında, inandığı hurafe ve inançların işlendiğini de görürüz. Devrinde cemiyetin aynası olan şair, halkın bu itikadlerini yansıtma görevini üstlendiğinden pek çok şairin divanlarında bu gibi duyguları görmemiz mümkündür. Zâtî'nin beyitleri içerisinde yerleşen halk inançları, gerek folklor, gerekse kültür tarihi açısından önemlidir. Bunlardan bir kaç tanesi şunlardır:

Kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkıp dünyayı fesada vereceğine inanılan Ye'cüc ve Me'cüc⁴ adlı kavmin Çin ülkesinden zuhur edeceği fikrine inanılırdı:

¹ Zâtî Divanı, c. III, s. 173 (1275-5)

² Zâtî Divanı, c. I, s. 408 (408-2)

³ Atilla Şentürk, "Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük Hayattan Sahneler", Türk Dili, sy. 500, Ank 1993, s. 211-224.

⁴ Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, (Haz. Cemal Kurmaz), Ank. 1992, s. 435

Nāfe-i hoş-bū ki Çin ü Maçinden çıkar
Zātiyā Ye'cüc beñzer cānib-i Çinden çıkar¹

Yine adı geçen kavmin İskender tarafından yaptırılan iki seddin arasına hapsedildiği toplum arasında revaç bulan inançlardandır².

Kimsenüñ bulmazdı yanuñda bu deñlü i'ctibār
Olmasa Ye'cüc-i tîre sedd-i İskender siper³

Kaf dağında yaşadığına inanılan efsanevî kuş olan Hümā, göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş⁴.

Şöyle beñzer kim müşābihdür hümāyün zülfüne
Sāyesini her kime şalsa Hümā sultān olur⁵

Yine Hümā kuşunun yükseklerde uçtuğuna inanılmış⁶

Gir bu alçak göñlüme meyl eyle az az Hümā
Yüksek uçup eyleme bi'llahi çok nāz ey Hümā⁷

Bir başka inanç da, kıyamet koptuğu zaman yıldızların yere düşeceği, döküleceğidir⁸.

Ayruluk vaqdinde çeşmümden dem-i aħmer düşer
Güiyā rüz-ı kıyāmetde yire aħter düşer⁹

Ayrıca her kişinin gökde bir yıldızı olduğuna ve o kişi öldüğünde onun yıldızının da gökten kayıp düşeceği telakkisi halk arasında yerleşen inançlardandır¹⁰.

1 Zāfi Divanı, c. I, s. 409(409-7)

2 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, Türk Edebiyatında Mazmunlar, s. 435

3 Zāfi Divanı, c.I, s. 322 (322-2)

4 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 212

5 Zāfi Divanı, c. I, s. 161(161-2)

6 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 212

7 Zāfi Divanı, c.I, s. 30 (30-1)

8 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 437-439

9 Zāfi Divanı, c.I, s. 384 (384-1)

10 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 439.

Yaşumuz Zātî döküldi yire mænend-i şihâb
Yâr rahm eylemedi düşdi bizüm yılduzumuz¹

Gökdeki ayın akrep burcuna girdiğinde yola çıkmanın sakıncalı olduğunu ve ayrılığın devam edeceğine ait bir inanç varmış:

Raķib ile seni görse olur Zātî dili eymen
Sefer cā'iz degül mâhun olıcak menzili akrep²

Şiddetli hastalıklara yakalananlar efsuncuya götürülüp, onlara muska yazılmış. Muska parça parça yapıp yani ezilip bir suyun içine atıldıktan sonra günde bir kaç kere o sudan hastaya içirilmiştir:

Hummā-yı ıışka nuşa yûri kâr eylemez
Ey baña nuşa yazan anuñ iç şuyunu ez³

Bu telakkilerin yanında, Kadir gecesinde yapılacak duanın reddedilemeyeceği (g. 452/4), duanın seher vaktinde müstecap olacağı (g. 403/3), hazineleri yılanların koruduğu (g. 430/1), definenin yıkık yerlerde bulunduğu (g. 343/3), kıyametin Cuma günü kopacağı (g. 1170/1), Süleyman'ın mührü (g. 329/2), İsrail'in surı (g. 329/5), Harut ile Marut (g. 1046/3) v.b. inançlar Zâtî'nin beyitleri arasında mevcuttur.

Zâtî'nin şiirlerinde tabiat önemli bir yer tutar. Diğer bir çok şairde olduğu gibi aynı kelime ve mazmunlarla soyut bir tabiat anlatılmamış, yaşadığı ve gördüğü gerçek tabiat olduğu gibi anlatılmıştır. Bahar mevsiminin canlılığı, sonbahar mevsimindeki ağaçların görüntüsü, kışın öldürücü soğuğu, karı ve buzu müşahhas bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Şu bir kaç beyti örnek olarak gösterebiliriz:

Yağdıķca karlar bizi incitdüğinde kış
Artar yüregi yağı cihânın karış karış
Şanmañ ki karlar yağar onlara nür iner
Zulm ile çok kimesne helâk eyledi bu kış
Bir ejdehâ durur bu şitâ zehridür sovuķ
Yağlar kenâr-ı bâmnda bu ejdehâ diş

¹ Zâtî Divanı, c.II, s. 7 (503-5)

² Zâtî Divanı, c.I, s. 55 (55-5)

³ Zâtî Divanı, c.II, s. 25 (521-1)

Ḥalk içine bıraḫdı zemistān bürüdeti
Saḫt olmasun mı āb-ı revān itdi yavuz iş¹

Yukarıda görüldüğü gibi şairin yaşıyarak gördüğü, hissettiği kış mevsimi, gerçek vasıflarıyla sade bir dille tasvir edilmiştir. Bundan da, Zâtî'nin tasvir yönü güçlü bir gözlemci olduğunu çıkarabiliriz.

Önceki yüzyıllarda da görülen Türkçe kelimelerle kafiye yapma gayretine Zâtî de katılmıştır. Hatta dikkati çekecek kadar Türkçe kafiye ile yazılmış gazelleri vardır. Yabancı kelimelerden oluşan kafiyeli kelimeler çok azdır. Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerde, kafiyeyi oluşturan kelimeleri bulmada bazan zorlanmış olmalıdır ki, aynı kelimeyi bir gazelin içinde iki kere, az olmakla beraber üç kere tekrarladığı da olmuştur.

Zâtî'nin şiirlerinde görülen bir diğer özellik, halk diline yaklaşan külfetsiz sade mısralar söylemiş olmasıdır. Zâtî, bu özelliğiyle konuşma dilini şiire getirmiştir:

Ṭaş atma begüm şişeci dükkānına fır fır²
Düğün evini bilmez o kimse çanak taşır³
Görmedi işitmedi gözi kulağı kimsenün⁴
Yine kılıç gibi kış geldi kesildi yollar⁵
Elvedā ey baş u cānum v'ey ḫayātum elvedā⁶
Başum n'ola dönerse degirmān gibi pır pır⁷

Zâtî, bu vasfıyla bir taraftan konuşma dilini şiire taşıırken, diğer taraftan "iki gözüm" (g. 436-3), "benüm cānum" (g. 373-4), "açam bakam" (g. 490-1), "ölem dirilem" (g. 1106-2), "kulun kurbanınam" (g. 676/2), "ela gözüm" (g. 607-6), "gönlüm kuzusu" (g. 517-7), "behey kâfir" (g. 262-6), "ugrun ugrun" (g. 411-7), "şehir oğlanı" (g. 285-2), "agzunı öpdüğüm" (g. 221-7), "oh vay" (g. 696-2) ... v.b. gibi halk söyleyişlerini de şiirlerinde kullanmıştır.

-
- 1 Zâtî Divanı, c.II, s. 84 (580/-4)
2 Zâtî Divanı, c.I, s. 235 (235-5)
3 Zâtî Divanı, c.I, s. 261 (261-3)
4 Zâtî Divanı, c.I, s. 439 (439-4)
5 Zâtî Divanı, c.I, s. 275 (275-4)
6 Zâtî Divanı, c.II, s. 128 (624-3)
7 Zâtî Divanı, c.I, s. 235 (235-2)

Zâtî, çağdaşı şâirlerinde görüldüğü gibi, şiirlerinde atasözü özellikle deyimle çok yer vermiştir. Bunları ifadeyi kuvvetlendirmek ve zenginleştirmek için kullanmıştır. Atasözü ve deyimler, şairin dile hakimiyetini göstermesi bakımından önemlidir ve gerçekten başlı başına incelenmeye değer bir konudur.

Zâtî'nin şiirlerinde yer alan atasözlerinden ¹ bazıları şunlardır:

Görini gelmez kaza

Dost kûyına °adû uğurlayın şâyed gele
Bu meşel zâhir meşeldür görini gelmez kaẓâ²

Ele iren bela düğün bayram

İ ile iren belâ dirler düğün bayram olur
Savm u hecrün ey hilâl ebrû velî tenhâ baña³

Ademe gökden iner lakab

Yaraşdı kûyuñ itlerinüñ adı Zâtiyâ
Ey meh meşeldür âdeme gökden iner lâkab⁴

İti öldüren sürür

Öldürdüğün raķībūñi °aşık sürür yürür
Cânâ meşeldürür bu iti öldüren sürür⁵

Bir kulağından girer, diger kulağından çıkar

Ney gibi ehl-i havâyem nâşîha pend eyleme
Bir kulağumdan girer ol bir kulağumdan çıkar⁶

Sabır ile koruk helva olur

Gözüme koruk şıdurmaz bâğ-ı vaşlından dime
İvme Zâtî şabr ile âhir koruk halvâ olur⁷

¹ Zâtî'nin şiirlerinde görülen atasözleri için bkz: E. Kemal Eyüpoğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, (Atasözleri), c. I, İst. 1973, s. 1-267; İlhan Çeneli, "Zâtî Divanında Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü*, sy. 23, yıl XI, Ocak 1973, s. 153-154

² *Zâtî Divanı*, c. I, s. 10 (10-3)

³ *Zâtî Divanı*, c. I, s. 33 (33-5)

⁴ *Zâtî Divanı*, c. I, s. 56 (56-5)

⁵ *Zâtî Divanı*, c. I, s. 208 (280-1)

⁶ *Zâtî Divanı*, c. I, s. 370 (s. 370-2)

⁷ *Zâtî Divanı*, c. I, s. 353 (353-5)

Gözün üstünde kaşın var (deme)

El altında olma kimsenüñ Hâtem gibi zinhâr

Kimesne dimeye tâ kim gözün üstünde kaşın var¹

Zâtî'nin Divanı'nda çok sayıda deyimde de yer verilmiştir². Bunlar da ifadeyi kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Bu deyimlere bir kaç örnek olarak aşağıdakileri zikredebiliriz:

Ağzının suyu akmak	: c. I, s. 434 (434-1)
Ayağa düşmek	: c. I, s. 440 (440-5)
Ağız açmak	: c. III, s. (1150-1)
Bir içim su	: c. I, s. 233 (233-1)
Bağrı yanık	: c. I, s. 357 (357-7)
Baş yarmak	: c. III, s. (1103-2)
Can vermek	: c. I, s. 417 (417-5)
Can kurtarmak	: c. I, s. 348 (348-5)
Düş de gör	: c. I, s. 425 (425-2)
Defteri (ni) dürmek	:c. III, s. (1121-2)
El çekmek	: c. I, s. 442 (442-2)
Gam yemek	: c. I, s. 447 (447-3)
Gözlerin aydın	: c. I, s. 210 (210-3)
İki yüzlü	: c. I, s. 361 (361-1)
Kanına girmek	: c. I, s. 162 (162-)
Kanı kurumak	: c. I, s. 412 (412-1)
Kebab olmak	: c. I, s. 403 (403-5)
Ömür tüketmek	: c. I, s. 351 (351-4)
Tuş olmak	: c. I, s. 352 (352-6)
Yüz sürmek	: c. I, s. 355 (355-5)
Yerin kulağı var	: c. I, s. 399 (399-5)
Yele vermek	: c. I, s. 434 (434-5)

¹ Zâtî Divanı, c. I, s. 407 (407-1)

² Bu deyimler ve deyimlerin geçtiği beyitler için bkz., E.Kemal Eyüpoğlu, **Şiirlerde ve Hak Dilinde Atasözleri ve Deyimler, (Deyimler)**, c. II, İst. 1975, s. 2-458; İlhan Çeneli, "Zâtî Divanında Atasözleri ve Deyimler", s. 154-157

Zâtî'nin beyitleri içerisinde yerleşmiş çok sayıda arkaik kelime mevcuttur. Bu kelimelerden bir kaç tanesi şunlardır:¹

Ayıtmak (383-3), aylak (397-7), artuk (510-4), aydur (518-2), agdurmak (1133-7), begdeş (217-5), burılmak (509-5), bön (318-6), börk (692-4), çigzinmek (592-5), dirmek (510-3), dölenmek (531-1), em (559-3), egin (569-3), egirmek (366-1), ebreş (323-4), eyitmek (484-1), gicrek (1117-8), göynük (1089-4), göyündürmek (1119-1), güremek (434-3), gey (569-3), gen (355-2), iltmek (1053-2), irgürmek (566-7), ivmek (353-5), irgürmek (357-6), küleg (424-1), kökner (429-1), köynük (403-5), koçmak (309-5), karanu (449-4), koçdurmak (370-1), koruk (353-5), küymek (511-3), legen (262-5), par par (368-1), sınımak (421-1), sayru (397-2), sin (409-1), söyündürmek (422-3), sokranmak (287-5), semek (683-7), turkurmak (208-2), tamu (3/6-2), tortınmak (1155-3), umac (588-1), ugrı (358-4), ugru (411-7), üleşmek (517-7), üşmek (311-7), yavlak (655-4), yarlıg (1085-4), yumak (1111-1), yeynerek (302-4).

Zâtî'nin olağanüstü bir şiir kabiliyetine ve zekâya sahip olduğunu, kaynaklara dayanarak daha önce belirtmiştik. Zâtî, Divan şiirinin hemen bütün mazmunlarını ve inceliklerini kullanarak, "Türk şiirine temel koyan şairlerin üçüncüsü" diyen Ziya Paşa'ya² bu hükmü haklı olarak verdirmiştir. Olağan üstü zekâsı ile "Şâir-i Mâder-zâd" özelliğini birleştiren Zâtî; harf ve kelime oyunlarına dayanan inanılmaz güzellikte ince ve zekâ ürünü esrarlı beyitler ortaya koyarak, lafızla ilgili sanatları kullanmadaki başarısını göstermiştir. Zâtî'nin şiirlerindeki muamma benzeri harf ve kelime oyunları ile ilgili bir çalışmada şu görüşlere yer verilmiştir:

"Zâtî'nin 1500 kadar gazelini gözden geçirdiğimizde aşağıda bazı örneklerini göreceğiniz 150 kadar bu mahiyette beyit tesbit ettik. Fakat öyle inanıyoruz ki gerçekten titiz bir inceleme yapıldığında bu tür beyitlerin sayısı çok fazla bir yeküne ulaşacaktır. Herşeye rağmen Zâtî'nin bu tür beyitler yazmada Divan şairleri arasında bir numara olduğu inancını taşıyoruz. Çünkü zaman zaman Divan şiirlerinin kalburüstü şairlerinden otuz kadarının şiirlerine de bu gözle baktık. Bazılarında bu tür beyitler hiç görülmediği gibi, bazılarında beş-on örnekle karşılaştık... Fakat hiç biri kemiyet ve keyfiyet açısından Zâtî'ye yaklaşmıyor."³

Zâtî'nin olağanüstü zekâsını ve bir şairin kelimelerle nasıl oynaması

¹ Satırlarda fazla yer işgal etmemek için, sadece gazel ve beyit numaralarını vermekle yetindik. İlki gazel, ikincisi beyite aittir.

² Önder Göçgün, *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, s. 66.

³ Mehmet Aslan, "Divan Şâirinin Dehâsı ve Zâtî'nin Şiirlerinde Muamma Benzeri Harf ve Kelime Oyunlarına Dair", *Yedi İklim*, sayı 3 (II. Dönem), Haziran 1992, s. 23

gerektiğini göstermesi bakımından, aşağıdaki beyitleri örnek vermede fayda vardır. Bunlar, lafız sanatlarının da en güzel örnekleridir:

Gör kemâlin gönlümün üstine anuñ kef geçer
 °Aynuma göründüğünce ser-nigün ol zülf-i lâm

Yukarıdaki beyitte ipucu kelimesi "ser-nigün" dur. Bundan yola çıkarak "zülf-i lâm" tamlamasındaki "lâm" kelimesini "kalb-i kül" kuralına göre ters çevirmemiz gerekiyor. Böylece "mâl" kelimesi ortaya çıkacaktır. "kef geçmek" deyiminin tevriyeli anlamını da düşünerek "gönül" kelimesinin başındaki "kef" harfini "üstine" kelimesinin delaletiyle daha önce bulduğumuz "mâl" kelimesinin baş tarafında ekliyoruz ve ortaya birinci mısradaki "kemâl" kelimesi çıkıyor¹.

Didüm cānā neye beñzer °izāruñ
 İki göz kodı arasında nāruñ

Bu beyitte şairin sorusuna sevgilinin verdiği cevapta "nâr" kelimesinin içerisine konan "iki göz", "he" harfidir. Bu şekilde "nâr" kelimesinin içine "iki gözü" yani "he" harfini koyduğumuzda "nehâr" kelimesi ortaya çıkmaktadır. Kısaca sevgili "izarım (yanağım)" "nehâr'a (güne, gündüze)" benziyor demektedir².

Zâtî, lafız sanatlarının yanında, mana sanatlarını da, hayalinin genişliği ve zekasının kuvvetiyle başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ondan bahseden kaynaklar, edebî sanatları kullanmadaki başarısın belirtmişlerdir. Aşık Çelebi, "sanatların tümünü şiirinde topladığını, başka şairlerde bu özelliğin görülmediğini, eğer görülmüşse de Zâtî'yi geçtiği tesbit edilememiştir" diyerek bu gerçeği iade etmiştir³.

Zâtî'den bahseden kaynaklar, O'nun 940/1536 yılında gelir kaynağı devlet tarafından kesilince, geçimini sağlamak için kadılara, müderrislere, danışmenlere kasideler, bir güzele aşık olanların durumlarına görede gazeller, musammatlar yazıp, karşılığında para ve hediyeler aldığını söylemişlerdir⁴. Aşık Çelebi'nin anlattığına göre Zâtî'nin bu uygulaması devrin diğer söz erbabinca çok tenkit edilmiştir. Kendisi bu hususta şunları söylemiştir:

¹ Mehmet Aslan, "Divan Şairinin Dehâsı ve Zâtî'nin Şiirlerinde Muammâ Benzeri Harf ve Kelime Oyunlarına Dair", s. 26

² Mehmet Aslan, a.g.e., s. 27

³ Aşık Çelebi, Meşâ'irü'ş Şu'arâ s. 278b

⁴ İA, "Zâtî" mad., s. 466; Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 384; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, s. 573; İskender Pala, Müstesna Güzeler, "Şiirin İşportacısı Zâtî", s. 244; krş., Aşık Çelebi, a.g.e., s. 279a v.d.

"... ekābire kaşīde vü nazīfe lāzım olsa evvelki kaşā'id ü gazeliyātuña mürāca^cat ider eski hayāl ü ma^cnâların libās-ı āher ile tağyir ve cüzî muğāyeretle ta^cbīr iderdi..."¹.

Bu açıklamalardan, ihtiyaçtan dolayı, para karşılığında şiirler yazdığını, yazarken de eski hayal ve manaları biraz değiştirerek söylediğinden, tekrara düştüğünü anlıyoruz. O'nun şiirleri incelendiğinde bu durumu doğrulayıcı ip ucları bulabiliriz. Aşağıdaki örnekler tekrara düştüğünün delilleridir:

Taîrî haqqı bilürem Allahu bir bilür gibi
Hırmen-i hüsni içre Zâti ol şanem bir dānedür²

Taîrî haqqı bilürem Allahu bir bilür gibi
Hırmen-i hübân içinde ey şanem bir dānesin³

Düşmenün leşkeri haylî uludı
Anları it gibi kırmazsañ ürer⁴

Raķībün leşkeri ulurdı haylî
Eger kırmazsan it gibi ürerler⁵

Zâtiyâ leşker-i raķīb uludı
Anı it gibi kırmazsañ ürer⁶

Eli altında olma kimsenün hâtem gibi zinhâr
Kimesne dimeye tâ kim gözüñ üstinde kaşuñ var⁷

Ta^calluķ haţını dilden tırâş eyle kalendervâr
Kimesne dimeye tâ kim gözüñ üstinde kaşın var⁸

Görenler anı mihr-i cihân-tâb sanurlar
Ditrer bu sipihrüñ yüregi üstüne dir dir⁹

¹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 279a

² *Zâti Divanı*, c. I, s. 343 (343-7)

³ *Zâti Divanı*, c. III, s. 46 (1077-3)

⁴ *Zâti Divanı*, c. I, s. 158 (158-4)

⁵ *Zâti Divanı*, c. I, s. 189 (189-2)

⁶ *Zâti Divanı*, c. I, s. 457 (457-5)

⁷ *Zâti Divanı*, c. I, s. 407 (407-1)

⁸ *Zâti Divanı*, c. I, s. 146 (146-1)

⁹ *Zâti Divanı*, c. I, s. 235 (235-4)

Zâtî didi lertzân görüben mihri sipihrüñ
Ditrer yüregi ol güneşüñ üstiñe dir dir¹

Degirmen gibi geçmezken gıdâ susuz boğazından
Yetişseñ şu gibi çarha girer 'âşık semâ^c eyler²

Kaçan hengâmede kâse güzel naqş-istimâ^c eyler
Meger kim hâk-i 'âşukdur girer çarha semâ^c eyler³

Göricek hüsnuñ 'inân-ı ihtiyâr elden gider
Tîğ-i hışmı lütf it ey çâpük-süvâr elden gider⁴

Görürseñ zâhidâ ol şeh-süvârı
Gider elden 'inân-ı ihtiyârüñ⁵

Ŧatlu Ŧatlu ağızuma söger şafâ vü zevk ile
Mîve-i la^cl-i lebüñ şîrîn temâşâdur budak⁶

Ŧatlu Ŧatlu sögmeyi iş güc idindi ağızuma
Hey ne şîrîn-kâr imiş şeker dehânı Hüsrevüñ⁷

Āsitānuñda şu kim mihrüñle ey meh hâk olur
Hâzret-i 'Īsâ gibi anuñ yiri eflâk olur⁸

Āsitānuñda şu kim kendüzini hâk eyler
Yirini Hâzret-i 'Īsâ gibi eflâk eyler⁹

Zâtî'nin şiirinde yaptığı bu tekrarları Aşık Çelebi, normal karşılamıştır. O'na göre Zâtî'nin üç büyük sıkıntısı vardır. Bunlar; birincisi bedensel arizalar: "evvelâ mübtela-yı samem idi..." yani sağır idi. İkincisi sosyal mevki ve itibar durumu: "... bir özri daha buydu ki mansıp ve rütbeden bigâne idi..." yani devlet görevinde bulunmamıştır. Üçüncüsü maddî ihtiyac ve imkansızlıklar: "merhum fakir idi. Kendi

1 Zâtî Divanı, c. I, s. 470 (470-5)

2 Zâtî Divanı, c. I, s. 363 (363-2)

3 Zâtî Divanı, c. I, s. 364 (364-1)

4 Zâtî Divanı, c. I, s. 288 (288-1)

5 Zâtî Divanı, c. II, s. 185 (681-4)

6 Zâtî Divanı, c. II, s. 149 (645-3)

7 Zâtî Divanı, c. II, s. 173 (669-4)

8 Zâtî Divanı, c. I, s. 299 (299-1)

9 Zâtî Divanı, c. I, s. 392 (392-1)

ma'âşın kendi tertip ve tedârik eylemek üzere lâzım idi..."¹ yani fakir olduğundan hayatını kendisi kazanmak üzere idi.

Bununla birlikte Aşık Çelebi, Zâtî'de bu durumları eksiklik olarak gördükten sonra, "... eger bu ma'niler olmasaydı on bu kadar olurdu..." der ve "Rûmda ferîd olurdu" diyerek de sözü noktalar².

Latifi de buna benzer görüşler ifade etmiştir. O, Zâtî'nin geçim imkanlarından hemen hemen yoksun bulunduğunu, "eger buna yeterli ve düzenli bir biçimde sahip olsaydı çok daha büyük şair olurdu" kanaatini ifade ettikten sonra sözünü: "... devrânuñ yegânesi ve cihânuñ ferzânesi olmağ muğarrer idi"³ diyerek bitirmiştir.

Zâtî'nin şiirlerinin çokluğuna bakarak onu değerlendirmek haksız ve hatalı bir yargılama olur. Geçimini sağlamak, günlük ekmek parasını şiiriyle çıkarmak zorunda kalan bir şairin sık sık tekrarlar düşmesi, hatalar yapması, aldığı hediyeler karşılığı değersiz, sanat düzeyi düşük kasideler yazması çok olağandır. Ama Zâtî'nin gerçekten güzel, sanat değeri yüksek gazelleri, kasideleri de vardır. Bunların sayısı da Divanında azımsanamayacak kadar çoktur⁴.

Zâtî hakkında bilgi veren kaynakların bir başka iddiası da, dükkanına gelen genç şairlere ait nadîde mazmunları, bakir manaları hafızasına yerleştirip, kendi şiirlerinde kullandığı görüşüdür. İtiraz edenlere "sizün dîvânîmuz yoktur. Biz dîvân şâhibiyiz. Dîvânumuz kıyâmete kadar okunur. Bu ma'c'nâ ve mazmûnlar kaybolmasun diye aldum."⁵ dermiş. Nitekim Revânî (öl. 1523) ve Mesihî (öl. 1512) ile aralarında bu yüzden hicivleşme; Âhî (öl. 1517) ile de her ikisinin Divanında bulunan bir gazelin sahipliği konusunda birbirilerini hırsızlıkla itham edip, darılmaları ve Hayâlî (öl. 1557) ile de, bir şiirin kime ait olduğu hususunda kavgaları adı geçen iddia üzerine olmuştur⁶.

2.1.4. Zâtî'ye Tesirler

Zâtî'nin gazelleri dikkatle okunursa, bazı şairlerden alınma ilhamla yazılmış benzer beyitlerin bulunduğu görülür. Bunlara nazîre de diyebiliriz. Zâtî, kendinden önceki bazı şairlerin bir şiirini daha güzel söylemek hevesiyle bu yolu seçmiş

1 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 279a

2 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 279a, 280a

3 Latifi, *Tezkire*, s. 158

4 Nurer Uğurlu, *Divan Bahçesi*, s. 32

5 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 279b

6 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 280^a

olabilir.

Gerek nazîre mecmualarına, gerekse Divan'ındaki şiiirlere baktığımızda O'nun şiiirleriyle, kendisinden önce yaşamış şiiirlerin şiiirleriyle vezin, kafiye veya redif birliğı vardır. Bunlardan başka duygularda, hayallerde ve söyleyişte de önemli yakınlıklar vardır. Bu şiiirlerin başında Necâtî Bey (öl. 1509) gelir. İki şiiirin birbirine benzeyen gazellerinin matla beyitleri şiiunlardır:

Necâtî Bey

Ağladıl âdemi ğurbet kişi kendüñ yeñemez
Nite kim ğaste çeküp nâle kemendüñ yeñemez

Zâtî

Kişi ğurbetde ider nâleyi kendüñ yeñemez
Düd-ı âhuñ ne ğadar çekse kemendin yeñemez¹

Necâtî Bey

Eşiğtünden yüzüm dönerse dönsün bir yaña kıblem
Ēapuña toğrı geliştim benüm a Ēa^cbem a kıblem

Zâtî

Şafâlar kesb idüp senden yaña her kim baĒa kıblem
Saña dirsem ^caceb mi kıble-i ehl-i şafâ kıblem²

Necâtî Bey

Ēañ yeli şimşâd Ēadler ĩurrâsuñdan ğastedür
Za^cf-ı ğâlib oldıĒıĒın nâlesi âhestedür

Zâtî

Ēalbümüz şâfi ğam-i devrân elünden ğastedür
SâĒiyâ niĒün ayagüñ çünbişi âhestedür³

¹ Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'âtü'n Nezâ'ir**, Topkapı Sarayı Ktp., Bağdad nu. 406, v. 256b

² Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 202b

³ Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 219b

Necâtî Bey

Hâk-i pâyuñ tūtiyâ dīde-i hūn-bār imiş
Hamdū li'llah kim göricek gözlerimüz var imiş

Zâtî

Başuma taş yağdıran ol gözleri sehḥār imiş
Çok şükür devletlüler devletlü başum var imiş¹

Necâtî Bey

Gül muşafın şabā yili açdı varak varak
°Aşk āyetini bülbül okırdı sebak sebak

Zâtî

Rūz-ı ezelde °aşk kitābın varak varak
Gözden geçürdüm idi ben açup sabak sabak²

Necâtî Bey

Şāh-ı güldür sīnem üzre zaḥm-ı şimşirüñ sentüñ
Goncalar zeyn eylemiş etrafına tīrüñ sentüñ

Zâtî

Görmedüm ol mäh-rû seyrüñde taḫsīrüñ sentüñ
Göreyin Hâk ey gözüm nūr eylesün yirüñ sentüñ³

Ahmed Paşa (öl. 1497) ile Zâtî'nin bazı gazelleri aynı vezin ve kafiyededir. Bâkî (öl. 1600), Hayâlî Bey (öl. 1557) gibi tanınmış şairlerin yanında Zâtî'nin de Ahmet Paşa'nın gazellerine nazireler yazdığı bilinmektedir⁴. Zâtî'nin Ahmed Paşa'ya nazire olarak yazdığı gazellerin matla beyitleri şunlardır:

Ahmed Paşa

Ġam degül bi-hāl olursa ḥüsnüñ evrāqumda ḥat
Resmdür °āriflere nāme yazarlar bī-nūkat

¹ Pervâne b. Abdullah Bey, *Mecmu'atü'n Neza'ir*, v. 272b

² Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 313b

³ Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 331a

⁴ **Ahmet Paşa**, (Haz. Ali Alpaslan), Ank. 1987, s. 15

Zâtî

Süz-i dilden surh ile yazılmadı evrâka hat
Ejdehâveş hâme od saçdı şerâridur nûkat¹

Ahmed Paşa

Murg-ı câna tîr-i gamzenden per ü bâl eyledüñ
Halka-i zülfüñ hayâlüñ anuñ hâlhal eyledüñ

Zâtî

Kim bilür ey yüzi gülgünüm yine âl eyledüñ
Ney gibi beñzüm şararup cismümi nâl eyledüñ²

Ahmed Paşa

Eşk-i çeşmüm şol kadar âb itdi yoluñda sebîl
K'oldı gülzâr-ı cemâlüñ bağ-ı Cennetden cemîl

Zâtî

Cür^ca-i cām-ı lebüñ görse diyü hür-ı cemîl
Süre-i kevşer hakı çıkdı gözümdeñ sersebil³

Ahmed Paşa

Sebzede sünbül mi var bu zülfe ser-gerdân degül
Bâgda reyhân mı var ol hañçıün hayrân degül

Zâtî

Bakabilmek âftâb-ı hüsnüñe imkân degül
Müşkil oldur nâzır olmamak dañı âsân degül⁴

Az olmakla beraber, Zâtî'nin yazdığı şiirlerle Şeyhî (öl. 1431)'ye ait gazeller arasında da vezin, kafiye ve söyleyiş bakımından benzerlikler vardır. Benzer gazellerin matla beyitleri aşağıdadır:

¹ Pervâne b. Abdullah Bey, *Mecmû'atü'n Nezâ'ir*, v. 291a

² Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 340a

³ Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 368a

⁴ Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 372a

Şeyhî

Düşdi gönlüm derdüñe şöyle kim dermân istemez
Tapuña kul oldu cânım özge sultân istemez

Zâtî

Derd-i ʿaşka tuş olan olursa dermân istemez
Ger ʿilâc iden aña olursa Lokmân istemez¹

Şeyhî

Yel gibi bir şubh ʿazm-i kûy-ı yâr itsem gerek
Ol hevâ yile dimâguñı müşk-bâr itsem gerek

Zâtî

Âhdan yaluñ kılıçlar âşikâr itsem gerek
Tâli^c-i naḥsumla vâfir kâr zâr itsem gerek²

Ahmed Paşa'nın da aynı vezin ve kafiye bir gazeli vardır³.

Şeyhî

Her seher ki od düşer eflâke âhumdan benüm
Her gice ʿâlem yanar dūd-ı siyâhumdan benüm

Zâtî

Nâr-ı düzah bir şerer göynüklü âhumdan benüm
Mülk-i zulmet bir eşer dūd-ı siyâhumdan benüm⁴

Ayrıca Zâtî, Karamanlı Nizâmî (öl. 1473)'nin 6 gazeline aynı vezin, kafiye ve söyleyişte nazîre yazdığı da tesbit edilmiştir⁵.

2.1.5. Çağdaşları Arasındaki Yeri

Zâtî ile çağdaşı şairleri arasında nazire olabilecek kadar bir birine benzeyen gazeller vardır. Benzeyen gazellerin veya beyitlerin ilk yazılanın hangisi ve

¹ Pervâne b. Abdullah Bey, *Mecmû'atü'n Nezâ'ir*, v. 250a

² Pervâne b. Abdullah Bey, *a.g.e.*, v. 349a

³ *Ahmet Paşa Divanı*, (Neş. Ali Nihad Tarlan), İst. 1966, s. 291 (152-1)

⁴ Pervâne b. Abdullah Bey, *a.g.e.*, v. 387b

⁵ *Karamanlı Nizâmî, Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı* (Neş. Haluk İpekten), İst. 1974, s. 37-41

hangilerinin ona nazire olduğunu söylemek çok güçtür. Zira çağının ikinci derece şairlerini bir tarafa bırakırsak, Hayalî Bey (öl. 1557), Yahya Bey (öl. 1582), Usulî (öl. 1538), Hayreti (öl. 1534) gibi şairler de Zâtî kadar tanınmış ve şöhretli şairlerdendir. Bu yüzden Zâtî'nin gazelleriyle, benzerliklerini tesbit ettiğimiz çağdaş şairlerin gazellerinin matlalarını vermeden önce; Pervâne b. Abdullah Bey'in nazire mecmuasında tesbit ettiği Zâtî'nin bazı gazelleri ile çağdaş şairlerin Zâtî'ye Nazire olarak yazdıkları gazellerin matla beyitlerini vermede fayda vardır:

Zâtî

Bend-i gamda bendesüñ ey serv āzād eylemez
Ol yüzi hırşid gamkînin feraḥşād eylemez

Figânî

Bezm-i gamda itdüğüm Mecnün-ı nā-şād eylemez
İtdüğüm kârı belā kühında Ferhād eylemez

Cinânî

Gāh u bî-geh her güzel kim cāşığın yād eylemez
Bir şeh-i cālem durur kim kuluñı dād eylemez¹

Zâtî

Bir sîm ten tırāşı güzel hūb ser-tırāş
Hüsn ü kemāl-i hulk ile egdürdi ḥalka baş

Hayalî

Gördi ki kıblegāh-ı cihāndur ol iki kaş
Eksikligin hilāl bilüp aña egdi baş

Helakî

Mekr ü füsün u sihr ile bir hūb ser-tırāş
Ḥalk-ı cihānı rām idüp egdürdi yine baş²

Zâtî

Gözlerüm giryān iden cānāmı andum ağladum
Şehr-i şabri yile virdüm anı andum ağladum

1 Pervâne b. Abdullah Bey, *Mecmû'atü'n-Naz'ir*, v. 240a

2 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 271a

Helakî

Dün gice şem^c-i bezm-i cânı andum ağladum
Şubha dek ya^cni ruḥ-ı cânânı andum ağladum¹

Zâtî

Hâb-ı gafletden uyan zâhid gözin aç yâri gör
Yum enâniyetten gözüñi her nefes didârı gör

Usulî

Ey basîretsüz göz aç ağıyâra bakma yâri gör
Mâsivâdan yum gözüñi tal^cat-ı dil-dârı gör

Yahya Bey

Gel vücuduñ perdesin kaldur cemâl-i yâri gör
Cân gözüñden sil gubârı çehre-i dil-dârı gör

Muhibbî

Cân gözüñ aç her yaña bakdukça ol dil-dârı gör
Gözlerüñ yaşın akıt şu gibi var dîdârı gör²

Zâtî

Varup taş işüğüñde ol ki seng-i hâre yaşdanmış
Cinân içinde şay bālîn-i seng-i pâre yaşdanmış

Hayretî

Uyur râhatla düşmen zânü-yı dil-dâra yaşdanmış
Düşüp üftâdeler yollarda seng-i hâre yaşdanmış

Hayalî

Hayâlüñ hem-demi yaşum düşüp ruhsâra yaşdanmış
İrüp başı gökde hurşîd-i pür envâra yaşdanmış³

¹ Pervâne b. Abdullah Bey, *Mecmû'atü'n Nezâ'ir*, v. 394b

² Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 221a

³ Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 270a

Zâtî

Âhum artar urduginca şubhedem ruhsâre su
Nâleler peydâ olur toķunduginca nâre şu¹

Hayretî

Ĥacletüfiden yire giķse yiridür her bâr şu
Ĥaddüñe öyküñdi ĥaddin bilmedi ey yâr şu²

Hayalî Bey

Dikse ger çeşmi ĥabâbın sen semen-ruhsâra şu
Ĥanlu yaşum gibi boyansuñ kızıl ĥanlara şu³

Zâtî'nin gazelleri ile çağdaşı şairlerin gazelleri arasında benzerlikler olduğunu daha önce söylemiştik. Bunların büyük bir kısmının Zâtî'nin gazellerine nazire olduğu kanaatindeyiz. Bunlar çağın ikinci derecede şairler olup, şairlik yönünden Zâtî'nin şöhretine ulaşmamışlardır:

Zâtî

Zülfüñ mişâli sünbül Hindüstânda bitmez
Tağıtma ey perişân anı yabanda bitmez⁴

Enverî (öl. 1547)

Âhüm mişâli sünbül Hindüstânda bitmez
Dâğum gibi karanfil bâğ-ı cihânda bitmez

Firakî Vaîz (öl. 1580)

Ĥaddüñ nihâli bâğ-ı cihânda bitmez
Dil gülşeninde diksem tañ mı yabanda bitmez⁵

Zâtî

Gözüm açdum bu seķer ulu bir şahrâ gördüm
Anda bir dâne-i ĥardal gibi dünyâ gördüm⁶

1 Zâtî Divanı, c. III, s. 137 (1220-1)

2 Hayretî Divanı, (Neş. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri), İst. 1981, s. 375 (389-1)

3 Hayalî Bey Divanı (Neş. Ali Nihad Tarlan), İst. 1945, s. 338 (2-1)

4 Zâtî Divanı, c. II, s. 67 (563-1)

5 Pervâne b. Abdullah Bey, Mecm'atü'n-Nezâ'ir, v. 260b

6 Zâtî Divanı, c. II, s. 368 (864-1)

Subhî (öl. 1549)

Hüsn bâğında ruhuñ bir gül-i hamrâ gördüm
Ravza-i dilde kadüñ serv-i dil-ārâ gördüm¹

Zâtî

Gözlerüm giryân eden cânânı andum ağladum
Şehr-i şabri seyle virdüm anı andum ağladum²

Celîlî (öl. 1563)

Hār-ı firkatde yine cânânı andum ağladum
Bülbül oldum ol gül-i handânı andum ağladum

Fehmî (öl. 1596)

Gam şebüñde firkat-ı cânânı andum ağladum
Şubha dek yani ruh-ı cânânı andum ağladum³

Muhibbî (Öl. 1566)

Bezm-i gamda āh idüp cânânı andum ağladum
Yärtüm ile ol giçen devrânı andum ağladum⁴

Zâtî ile yukarıda isimleri geçen çağdaşı şairlerden başka, Nazmî (öl. 1548), Sâni (öl. 1587), Sâbirî (öl. 1592), Cinânî (öl. 1596) v.b. şairlerin gazelleri arasında vezin, kafiye ve redif yönüyle benzerlikler görülür⁵. Bu şairlerin gazelleri, Zâtî'nin gazellerine nazire olarak yazılmışlardır.

Klasik Türk şiirinin büyük şairlerinden olan Bâkî (öl. 1600), hocası Zâtî'nin

Ḳudümüñdan şanursuñ ey ecel derdnâkem ben
Ṭâbibüm gelmedi ben ḥastaya ana helâkem ben⁶

matlı gazeline,

1 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 405a

2 Zâtî Divanı, c. II, s. 466 (962-1)

3 Pervâne b. Abdullah Bey, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir, v. 394b

4 Muhibbî Divanı, (Neş. Çoşkun Ak), Ank. 1987 s. 557 (1873-1)

5 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 253b, 313a, 394b

6 Zâtî Divanı, c. III, s. 119 (1193-1)

Cefâ tîğıyla cānā lāle gibi sīne-çākem ben
Oñulmaz derde düşdüm dāğum ile derdnākem ben¹

matlalı gazeli nazire olarak yazdığı gibi, Hayali Bey de Zâtî'nin:

N'olduñ iñlersin felek hercāyī cānānuñ mı var
Her maqāmı seyr ider bir mäh-ı tābānun mı var²

matlalı gazelini tahmis etmiştir:

Cānuña āteş urur bir mihr-i rahşānuñ mı var
Sīnede dāğ-ı ğamından nār-ı sūzānuñ mı var
Şubħa dek şebnem döker bir çeşm-i giryānun mı var
N'olduñ inlersin felek hercāyī cānānuñ mı var
Her maqāmı seyr ider bir mäh-ı tābānuñ mı var...³

2.1.6. Eserleri

Kaynaklar, Zâtî'nin Divanı, Şem' ü Pervâne, Şehr-engiz, Siyer-i Nebi, Mevlid, Ferruh-nâme, Ahmed ü Mahmud, Letâyif isimli eserleri olduğunu kaydetmişlerdir⁴. Aşık Çelebi, Zâtî'den naklettiğine göre, yukarıda zikredilenler dışında bir de Kur'an Falı ve bazı manzum risâleleri olduğunu söylemiştir⁵. Eserlerinden aşağıda gösterilenlerden başkası ele geçmemiştir.

2.1.6.1. Divân

Zâtî'nin en büyük eseri şüphesiz Divanı'dır. Şairin Divanı'nı kendisinin tertip edip, kayınbiraderinin çocukları olan Ahmet Çelebi ve Mahmud Çelebi'ye dirlik verilmesi arzusuyla Kanunî'nin oğullarından Şehzade Mehmed'in sancağa çıktığında taktim ettiğini Aşık Çelebi'den öğreniyoruz⁶. Perişan hali nedeniyle Divanı'nı toplayamadığı ve Divanın başkaları tarafından hayatının sonlarına doğru

¹ Pervâne b. Abdullah Bey, *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*,

² *Zâtî Divanı*, c. I, s. 406 (406-1)

³ *Hayali Bey Divanı*, s. 91

⁴ *Sehî, Heşt Behişt*, s. 107; *Latifi, Tezkire*, s. 156; *Aşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ*, v. 278a; *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*, c. I, s. 383; *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî*, c. II, s. 141; *Bursalı Tahir, Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 176; *Şemseddin Sami, Kâmûsu'l-A'lâm*, c. III, İst. 1306, s. 2224; *The Encyclopedia of Islam*, "Zâtî" mad., c. IV, Leyden, 1934, s. 1219; *Gibb, A History of Ottoman Poetry*, c. III, s. 50

⁵ *Aşık Çelebi*, a.g.e., s. 278a

⁶ *Aşık Çelebi*, a.g.e., s. 281b

düzenlendiği görüşü, her halde bir yanılma neticesi olmalıdır¹. Zira, "... kendü Dīvānuñdan ba'z-ı ebyāt gösterüp..." diyen Bâkî'nin bu Divanı gördüğünü Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkiresinde belirtmiştir².

Zâtî'nin şiirlerini kapsayan Divanı'nın Türkiye kütüphanelerinde 10 nüshası bilinmektedir:

1. İst. Üniv. Ktp. İbnülemin M.K. İnal Bölümü, nr. 2713
2. İst. Üniv. Ktp. TY., nr. 457
3. İst. Üniv. Ktp. TY., nr. 668
4. Bayezid Ktp., nr. 3595
5. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Bölümü, nr. 443
6. Süleymaniye Ktp. Fatih Bölümü, nr. 3824
7. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Bölümü, nr. 3363
8. Süleymaniye Ktp. Halet Efendi İlavesi, nr. 151
9. Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Kısmı, nr. 2342
10. Çorum İl Halk Ktp., nr. 2174³

Yukarıda adı geçen Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Bölümü 443 numarada kayıtlı bulunan nüsha, aynı zamanda bir külliyattır. Divan (1a-336a), Deli Biradere Cevabi Mektup (337b-339b), Letayif (345b-362a kenarda), Şem' ü Pervâne (30b-161a kenarda) ve Şehr-engîz (161b-167b kenarda)'den oluşmuştur.

Zâtî'nin Divanı, klasik bir divan tertibindedir. Başda kasideler, sonra musammatlar, gazeller, kıt'alar ve müfretler gelir.

Zâtî'nin eserleri hakkında bilgi veren kaynaklardan Sehi⁴ ve Latifi⁵ 500 kaside, Aşık Çelebi⁶ ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi⁷ 400'den fazla Zâtî'nin kaside yazdığını kaydetmişlerdir. Fakat gazellerinin dışındaki diğer şiirleri üzerine yapılan

¹ İbrahim Necmi, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, İst. 1338, s. 76

² Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, c. I, s. 203

³ Nüshaların içeriği ve tavsifi için bkz., Kadri Ziya Kiper, *Balıkesirli Zâtî'nin Hayatı ve Eserleri, İstanbul Kütüphanelerindeki Eserlerinin Tavsifi*, İst. Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kitaplığı Tr. 40, s. 2-27; Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Divanı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, s. XXII-LXXXVI

⁴ Sehi, *Heşt Behişt*, s. 107

⁵ Latifi, *Tezkire*, s. 156

⁶ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, s. 278^a

⁷ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, a.g.e., c. I, s. 383

bir çalışmada Zâtî'nin sadece 48 kasidesi tesbit edilebilmiştir¹.

Kasidelerinin beyit sayısı en az 17, en fazla 58'dir. Diğerleri 20 ile 50 beyit arasında değişmektedir². Zâtî'nin kasideleri klasik örnekler gibi nesip, girizgâh, methiye, fahriye ve dua bölümlerinden oluşmuştur.

Nesip bölümü, daha çok medhiye türündeki kasideler de görülür. Beyit sayısı 4-25 beyit arasında değişiklik göstermektedir. Girizgâh, 1-5 beyit arasında değişmektedir. Methiye türündeki kasidelerinde daha çok bir beyitlik girizgâh ile şiirinin asıl konusuna geçer. medhiye bölümü 9 ile 38 beyit arasında değişir. Kendini ve sanatını övdüğü Fahriye bölümü 2-3 beyit kadardır. Dua bölümü 1-4 beyit arasında değişmektedir. Daha çok bir beyit tercih edilmiştir³.

Zâtî'nin kasidelerinden 6 tanesi dinî içeriklidir. Bunlardan 3 tanesi tevhiddir. Birincisi 17, ikincisi 19, diğeri 35 beyittir. Tevhidlerde Allahın büyüklüğü, isimleri, sıfatları, kuvvet ve kudretinin sonsuzluğu, eşinin ve benzerinin olmayışı v.b. özellikler anlatılmış, kulun acizliği vurgulanarak, rahmet kitabının şerh olunamayacağı zikredilmiştir.

Zâtî 3 tane de na't yazmıştır. Birincisi 26, ikincisi 27, üçüncüsü 58 beyittir. Beyitlerde Peygamber'e karşı duyulan sevgi ve saygı dile getirilmiştir. O'nun çeşitli meziyetleri, güzel sıfatları, mucizeleri anlatılarak, haşır günü birlikte olmak ümidiyle na'tlar bitmiştir. Tevhidlerde olduğu gibi na'tlarda da Zâtî kendisini övmemiştir.

Kafiyelerini daima ahenkli kelimelerden seçmeye gayret eden Zâtî, kasidelerinde "-â, _âm, -an(en), -âr, -ar(er), -az, em" gibi daha önceki asırlarda kullanılmış olan kafiyelerin yanında "-ad(ed), -at, -ây, -eng, -im, -id, -il, -in, -ir, ûl" gibi kafiyeleri de kullanmıştır. kafiye olarak Arapça ve Farsça kelimelerden istifade eden şair, bu yabancı kelimeleri Türkçe olanlarla kafiye yapmakta da geri kalmamıştır. Bunların yanında bir çok divan şairinde görülen aynı kaside içerisinde aynı kafiyeyi tekrar etmek kusuru Zâtî'de de vardır⁴.

Zâtî, gazellerine göre kasidelerinde aruzu iyi kullanmıştır. Kasidelerinde Arapça ve Farsça kelimelere yer vermesi, aruz hatalarından imalelerin azalmasına neden olmuştur.

Zâtî'nin tesbit edilen 48 kasidesinden 38'i medhiyedir. Bunlardan 16 tane

1 Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Divanı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, s. XXVI

2 Orhan Kurtoğlu, a.g.ç., s. XXXV

3 Orhan Kurtoğlu, a.g.e., s. XXXVIII v.d.

4 Orhan Kurtoğlu, a.g.ç., s. XLI

Kanuni Sultan Süleyman (öl. 1566)'a 3 tane Ayas Paşa (öl. 1534)'ya, Taci-zâde Cafer Çelebi (öl. 1528) ve Şâh Muhammed'e, 2 tane Kadri Efendi (öl. 1551), Emanî'ye ve Yavuz Sultan Selim (öl. 1512)'e, 1 tane de Hadım Ali Paşa (öl. 1511), Maktul İbrahim Paşa (öl. 1536), İbn kemal (öl. 1534), Kadı Mealî (öl. 1535), Mustafa Nişancı Bey (öl. 1568) ve haklarında kaynaklarda bilgi bulunamayan Ferruh Bey, Mesih Ağa, Şiri Bey, Hamidî'ye aittir¹.

Zâtî'nin kasideleri genel olarak bu tarzın kaidelerine göre bir nesip kısmı ile başlar, sonra bir girizgah beyti ile medhiye kısmına geçer. Kasidenin adına yazıldığı kimse, aşırı abartılı sözlerle övüldükten sonra, ömrünün uzun, devlet ve ikbalinin devamlı olması için dua eder ve kasidesini bitirir. Fakat bunların yanında, bu alışıla gelmiş şeklin dışına çıkmış kasideleri de vardır. 48 kasidenin yarısına yakınında nesip kısmı yoktur. Bazen kasideye medhiye ile başladığı gibi, bazan da sadece fahriye ile (22. kaside) başlamıştır. Fahriyenin olmadığı kaside de vardır. (21 kaside)

Nesiplerinde çok kullanılmış nesip konuları yerine memduhun mesleğine, özelliklerine uygun konuların seçildiği de görülür. Emanî Çelebi hakkında yazdığı kasidede (34. kaside), adı geçen kişinin şairliği dikkate alınarak mesleği ve şiiri övülmüştür. Kadri Efendi'nin de (21. kaside) şeyhülislamlığı kasidede dikkate alınmıştır.

Zâtî, övgülerinde aşırıya kaçmış, klişe kelime, kalıplaşmış sözler ve bilinen benzetmeler kullanmıştır. Gazellerine göre kasidelerinde kullandığı dil, ağırdır. Türkçe kelimeleri kullanma oranı, kasidelerinde düşmüştür.

Zâtî, kasidelerinde özellikle de fahriye bölümünde sanatını överken, şikayetlerini de dile getirerek, kıymetinin bilinmediği düşüncesi ile kendi övgüsünü de yapmıştır:

Şol Zâtîyüm kim kıymetümi kimse bilmedi
Deryâ-yı marîfet sadeî içre cevherem

Ma'nâda gerçi nazmum akarsu durur hemin
Ammâ mezellet ateşi içre semenderem²

Zâtî tesbit edilen 48 kasidesinde ençok Remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbını kullanmıştır. Bu vezinle 20 kaside yazmıştır. Her vezine kaside

¹ Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Divanı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, s. XLII-LIV

² Orhan Kurtoğlu, a.g.e., s.72 (K 22/37-38)

yazmamıştır.

Zâtî'nin Divanı'nda 1825 gazel vardır. Bu sayıyla o, divan sahipleri içinde Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî'den sonra en çok gazel yazan şairdir. Tezkireciler, Divanı'ndaki gazel sayısını Sehî¹ ve Latifi² 3000, Aşık Çelebi 1600-1700 arası³ ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi de 1600'den fazla⁴ olarak kaydetmişlerdir.

Zâtî'nin gazelleri genellikle 5 beyittir. 1825 gazelinden 1278'i 5 beyitli, 466'sı 7 beyitli, 44'ü 9 beyitli, 18'i 6 beyitli, 9'u 8 beyitli, 5'i 11 beyitli, 4'ü de 10 beyitli ve 1'i de 4 beyitlidir.

Zâtî, vezin olarak gazellerinde en çok Remel bahrinin "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" veznini kullanmıştır. Zâtî, bu kılapla 775 gazel yazmıştır. Bunları 358 gazel ile Hezec bahrinin "mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün", 164 gazel ile de Muzarî bahrinin "mef'ülü fâilâtü mefâ'ilü fâilün" kalıbı takip eder. Zâtî en az Recezin "müstef'ilâtün müstef'ilâtün", Münserihin "müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün" ve Kâmil bahrinin "mütefâ'ilün fe'ülün mütefâ'ilün fe'ülün" veznini kullanmıştır. Bunlardan birer tane gazel yazmıştır.

Gazellerinde vezin kusurlarından oldukça çok imale, zaman zaman da zîhaflar görülür. Bu iki aruz uygulamasına göre, yabancı kelime çok kullanmadığından dolayı, med daha az görülür. Kelimeleri imaleli kullanmasını, şiirde atasözü ve deyim yer vermesine bağlayabiliriz.

Zâtî'nin dikkati çekecek kadar Türkçe kafiye ve redifle yazılmış gazelleri vardır. Bu husus, O'nu çağdaşlarından ayıran önemli bir özelliktir. 1825 gazelin 821'i rediflidir. Zâtî gazellerinde mevsule, müessese, mukayyed ve müreddefe gibi kafiye çeşitlerini kullanmıştır. Kafiyelerin aynı cinsten olmasına yani isim isimle, fiil fiille olmasına özen göstermiş ve de başarılı olmuştur. Ayrıca kafiye oluşturulan kelimelerin hepsinin Türkçe veya yabancı kelimelerden meydana gelmesine de dikkat etmiştir. Bazan da kafiyeleri karışık kullanmıştır.

Zâtî, kafiye oluşturulan kelimeleri bir gazelin içinde sık sık iki kere, bazan da üç kere kullanmaktan çekinmemiştir. Kelime oyunlarından meydana gelen kafiyelere de çokca yer vermiştir: "bûsenüñ/bu senüñ" (g. 676-1), "hâkister/hâk ister" (g. 447-1) gibi.

Zâtî, kafiyenin yanında redife de önem vererek gazellerinin ahenkli olmasına

1 Sehî, *Heşt Behişt*, s. 107

2 Latifi, *Tezkire*, s. 156

3 Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, s. 278a

4 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, c. I, s. 383

gayret etmiştir. 1825 gazelin 831'i rediflidir. Aynı kelimeleri bir çok kere redif olarak kullanmıştır: var (23 kere), olur (21 kere), ile (20 kere), üstine (16 kere), bana (14 kere).

Redifler çok kere bir kelime ile yapıldığı gibi, bazan birden fazla kelime ile de yapılmışlardır: "sahra gördüm/dünya gördüm" (g. 864-1), "gülîstân itdün yine/dasitan itdün yine" (g. 1242-2). Az olmakla birlikte üç kelimededen oluşan redifler de görülür: "gamhâredür gönlüm benim/avâredür gönlüm benim" (g. 895-1).

Konuları bakımından Zâtî'nin gazelleri de önceki yüzyıllardan ve kendi devri gazellerinden farklılık göstermez. Rindâne ve aşıkâne gazelleri çoktur. Rind edasıyla sakîye seslenir, ondan üzüntüyü giderecek olan şarabı ister, iki yüzlülükle suçladığı zahid ile sufiye çatar.

Zâtî, aşık kişiliğiyle her şeyini sevgili yoluna saçar, bu uğurda canını vermeye de hazırdır. Aşkın katlanma olduğunu bilir ve sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. O'na kavuşmayı istemez, vuslat yerine hicranı tercih eder. Rakiple geçinemez. O'nun en büyük düşmanıdır. Aşkını anlatmada "bâd-ı sabâ"nın yardımını ister. Aşkı işlediği beyitlerde bazan Nedim (öl. 1730)'i hatırlatacak duygular sezilir:

Eger c'âlemde Zâtî tatlu tatlu şöhbet itmek isterseñ
Hemân bir câm-ı mey bir sen bir ol şîrîn-kelam olsun¹

Zâtî'nin gazellerinde âşıkâne şiirin konusuna giren ızdırap, ayrılık ve şikayet içerikli beyitleri dışarda tutarsak, O, bu çeşit konuları yok denecek kadar az işlemiştir. Kâderci görüşü yanında, rind kişiliği buna fırsat vermemiştir.

Zâtî'nin gazellerinde gül, bülbül, nihâl, servi, sünbül, benefşe, saba v.b. tabiatla ilgili unsurlar, geleneğe uyarak Divan şiirinde kullanılan klişeler halinde işlenir. Şairin içinde yaşadığı, hissettiği, gözlemlediği tabiat ise gerçek görünüşüyle aktarılır:

Yine kılıç gibi kış geldi kesildi yollar
Âh kim idemem cânib-i cânâna sefer²

Zâtî'nin gazellerinde aynı zamanda bir devir özelliği olarak bir hayli mahallî özellikleri, halkın inaçlarını, halk söyleyişi ve deyimleri, atasözlerini, arkaik

¹ Zâtî Divanı, c. III, s. 55 (1092-5)

² Zâtî Divanı, c. I, s. 275 (275-4)

kelimeleri tesbit etmek mümkündür. Zâtî'nin bu gazelleri, bu alanlarda araştırma yapanlara kaynaklık edebilecek niteliktedir.

Zâtî'nin gazelleri yeni harflerle neşredilmiştir. Divanı'nda bulunan 1003 gazel, Ali Nihat Tarlan tarafından 2 cilt olarak yayınlanmıştır¹. Birinci cilt "elif-zâ", ikinci cilt "zâ-nûn" arası harfleri kapsar. "Nun" ile "yâ" harfleriyle yazılan 822 gazeli de Mehmet Çavuşoğlu ve M.Ali Tanyeri, 3. cilt olarak neşretmişlerdir².

Zâtî, kasîde ve gazellerden başka terkeb-i bend, murabba, muhammes, kıt'a ve müfred de yazmıştır.

Elimizde bulunan 4 terkeb-i bendin, birincisi 6, üçü 5 bendlidir. Bendlerdeki beyit sayısı değişiktir. Bunlardan 3 tanesi muzari bahrinin "mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün", 1 tanesi de Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezinleriyle yazılmıştır. Bu dörd terkeb-i bendden biri Sultan Bayazid, biri Müeyyed-zâde, birisi Şehzade Mehmed sonuncusu da Zeynî için yazılmış mersiyelerdir³. Zâtî, mersiyelerinde konunun gereği dünyanın geçiciliği, zalimliği, feleğe sitem, yas, ölen kişinin meziyetlerinden bahsetmiştir. Mersiyelerini diğer mersiyelerde olduğu gibi dua ve temenni ile bitirmiştir⁴.

Zâtî'nin tesbit edilen 28 murabbası vardır. Bunlar "murabba-i mütekerrir" tarzındadır. 28 murabbadan 14 tanesi 5 bendli, 9 tanesi 7 bendli, 3 tanesi 9 bendli, 1 tanesi 8 ve 1 tanesi ve 11 bendlidir. Konu itibarıyla değişik konulara yer verilmiştir. Murabbaların 14'ü methiyedir. 8'i aşk, 3'ü bahar, 2'si Edirne hakkında yazılmıştır. 1'i de na't konusunu içerir. Zâtî'nin murabbalarının 20'si Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" 6'sı Recez bahrinin "mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün", 2'si de Recez "mefâ'ilün emfâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Zâtî'nin tesbit edilen 1 muhammesi vardır. Mütekerrir muhammes şeklinde yazılan bu muhammes 4 bendden oluşmuştur. Didaktik bir nitelik taşıyan muhammes, aruzun Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır⁵.

Zâtî'nin 50 kıt'ası bilinmektedir. Bunlardan 43'ünün kafiyesi xaxa'dır. 6'sı

¹ Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı, I. Cild, İst. 1967, II. Cild 1970.

² Zâtî Divanı, (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı, III. Cild, İst. 1987

³ Orhan Kurtoğlu, Zâtî Divanı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma, s. LV-X

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa İsan, Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye, s. XXXII v.d.

⁵ Orhan Kurtoğlu, a.g.ç., s. LX-LXIV

nazm olup aaxa kafiyedir. Bir kıt'anın kafiyesi de xaaa'dır. Bu kıt'aların 2'sinde şairin kendisine övgü, 2'sinde nükte, 2'si hiciv, diğerlerinde okuyucuya değişik konularda nasihatlar vardır. kıt'alar çeşitli bahirlerin, değişik kalıplarıyla yazılmıştır¹.

Zâtî'nin şiirlerinde kullandığı aruz vezinleri şunlardır:

	Kaside	Gızel	Terkib-bend	Murabba	Muhammes	Kıt'a	Müfred	%
Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	6	358	-	2	-	3	21.02	
Mef'ülü mefm'ülü mefâ'ilü fe'ülün	7	118	-	6	-	2	-	7.57
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	20	775	1	20	-	7	-	46.89
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	-	15	-	-	-	10	1	1.48
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-	2	-	-	-	1	-	0.17
Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	-	22	-	-	-	2	1	1.42
Mef'ülü fâ'ilâtün mef'ülü fâ'ilâtün	1	27	-	-	-	-	-	1.59
Mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	9	164	3	-	1	1	2	10.25
Mefâ'ilün fe'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	5	16	-	-	-	9	-	1.70
Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	-	14	-	-	-	14	-	1.59
Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	-	79	-	-	-	1	1	4.61
Mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün	-	12	-	-	-	-	-	0.68
Müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün	-	4	-	-	-	-	-	0.22
Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	-	6	-	-	-	-	-	0.34
Müstef'ilâtün müstef'ilâtün	-	1	-	-	-	-	-	0.05
Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün	-	1	-	-	-	-	-	0.05
Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün	-	2	-	-	-	-	-	0.11
Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül	-	2	-	-	-	-	-	0.11
Mütefâ'ilün mütefâ'ilün								
Mütefâ'ilün mütefâ'ilün	-	1	-	-	-	-	-	0.05
Toplam	48	1619	4	28	1	50	5	=1755 şiir

¹ Orhan Kurtoğlu, Zâtî Divan'ının Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma, s. LXV

2.1.6.2. Edirne Şehr-engîzi

Sıfat-ı mahbûbân-ı şehr-i Edirne başlığını taşıyan mesnevî nazım şekli ve aruzun Hezec bahrinin "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezni ile yazılan eser, II. Bayazid dönemindeki Edirne'yi ve oranın güzelllerini tasvir etmiştir¹.

Eserin iki nüshası bilinmektedir:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye ktp., Lala İsmail Efendi bölümü, nr. 443, v. 161b-197b.

2. Divan-ı Zâtî, Bayazid ktp., nr. 3595, v.49b-51a

Şehr-engîz, insanın yaratılışının anlatılmasıyla başlar. (b. 1-10/v.161b) Aşkın önemi (b. 10-15), Peygamber'in vasfı (b. 16-20/v. 162a), II. Bayazid'in Edirne'ye gelişi (b. 20-28), Edirne'nin medhi (b. 29-40/v. 162b, 163a) ve 48. beyitten itibaren de Edirne güzelllerinin övgüsü yapılmıştır (b. 48-139/v. 163a-167b).

Edirne şehrine gelen Zâtî, Edirne'yi çok sever:

Gönül gayetde sevdi ol diyân
Safâ vü zevk şâdî oldu yâri (b. 37/v. 163b)

Edirne'ye yerleşen Zâtî nerede bir "mahbûb u mergûb" görse onun temasına dalar ve böylece "rûzgârını" geçirir:

Bunuñla geçirürdüm rûzgârım
Hayâlât-ı dil-ârâm idi râmum (b. 43/v. 163b)

Mesnevî, güzellerin tasviriyle devam eder. Daha sonra "cân u gönül"den el açan şair, bu güzellerin "yavuz gözden irak, ömürlerinin uzun, bahtlarının açık" (b. 134, 135/v. 167b) olması için niyaz ederek, mecazî aşkının İlahî aşka dönüşmesi temennisiyle dua ederek, eserini bitirmiştir:

Velî ger eyledüm bu cümle mâhı
Senüñ dil-dâruña meylüm İlahî
İlahî bendenüñ budur duası
Döne tahkîka bu ışk-ı mecâzî (b. 136, 137/v. 167b)

Mesnevîde 48 ile 123. beyitler arasında 38 güzel tasvir edilmiştir. Bu güzellere 30'unun ismi, 8'nin de mesleği söylenmiştir. Her güzelin isimleri ve meslekleri dikkate alınarak, 2 beyit içerisinde övülmüşlerdir.

¹ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, s. 18 v.d.

2.1.6.3. Letâyif

XVI. asır İstanbul'unun sosyal hayatı hakkındaki araştırmalara malzeme teşkil edebilecek mahiyette bulunan Letâyif, iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısım "Latifeha-yı Mevlvânâ Zâtî" ibaresiyle başlayıp; Keşfi, Çakşırıcı Şeyhi, Feridi, Visâli, Mihri, Ferruhî, Ahî gibi edebî ve Hadım Ali Paşa, İsa Paşa, Mehmet Şâh Çelebi, gibi tarihî şahsiyetlerle Zâtî arasında geçen karşılıklı konuşmaları ve Zâtî'nin onlara verdiği nükteli cevapları içerir.

Letayif, Zâtî tarafından yazıldığı için, hatırat hüviyeti taşır. Ayrıca Zâtî ve adı geçen şahısların hayatları, şahsiyetleri ve karakterleri hakkında orjinal bilgileri içine almaktadır. Eserin bir başka özelliği de, Zâtî'nin yaşadığı çağın sosyal hayatı ile ilgili çok değerli bilgiler vermesi ve nihayet üslubunun sadeliği, sentaksı, kullandığı kelimeleri ve tabirleri, bilhassa konuşur gibi yazması yönüyle dil bakımından çok değerli bir vesika teşkil etmesidir¹.

Eserin Zâtî bakımından ehemmiyeti, hayatıyla ilgili bazı bilgiler vermesi yanında, şairin psikolojisi ve harikulade zekası, cevap vermedeki dakikliği, zengin kültürü "bi'lbedâhe" söylediği beyitlerle irticâlilik özellikleri taşımasıylaadır. Böylece eser, bir kat daha değer kazanmaktadır. Zâtî'nin Latifelerdeki nükteli konuşma ve cevapları tezat, tevriye, tecahül-i arif ve kinaye sanatlarıyla kurulmuştur².

Latifelerde edep dışı kaba sözlerin varlığı, şairin pervasızlığını göstermesi ve psikolojisini yansıtmaya yönüyledir. Letayif'in tesbit edilebilen iki nüshası vardır:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye ktp., Lala İsmail Efendi bölümü, nr. 443, v. 352b-362a

2. Hacı Bektaş Halk ktp., nr. 152, v. 10-19

Letâyif'in birinci kısmı yeni harflerle neşredilmiştir³.

Diğeri ise, her türlü meslek ve sanat erbabının birer cümleyle mizahî bir tarzda tanıttığı Latife'dir. Bu Letayif'te kabarık bir meslek kadrosu yanında, mesleklerle ilgili kelime, deyim ve kavramları buluruz. Bunların yanında, risale o devrin sosyal sınıflarından ve tiplerden oldukça zengin bir miktarı çeşitli yönleriyle aksettirmektedir. Ayrıca tarihî ve sosyal önemi yanında risalenin dil bakımından da paha biçilmez bir değeri vardır⁴.

¹ Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi", s. 2

² Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 2

³ Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi" İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, İst. 1970, s. 25-51

⁴ Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi II", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, s. 145

Kelime ve deyimlerin tamamına yakın bir çoğunluğu en azından iki anlamda kullanılmıştır. Bu anlamlardan en az biri o meslek, sınıf veya tipin özellikleriyle ilgili olup diğeri ve diğeri eş, bazan tamamen karşı anlamdadır. Çoğu zaman kelime ve deyimler kaba hatta müstehcen anlamlara da delalet etmektedir. Bu bakımdan metin Türk argosu ile ilgilenenler için zengin malzemeleri de içinde bulundurmaktadır¹.

Letâyifin tesbit edilebilen tek nüshası vardır:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye ktp., Lala İsmail Efendi Bölümü, nr. 443, v. 345b-352b

Letâyifin ikinci kısmı da neşredilmiştir².

2.1.6.4. Mektup

Eser, asıl adı Mehmed olup Deli Birader ve Gazalî (öl. 1535) adıyla anılan kişinin, diyar-ı Rûm'un, padişahın ve diğeri yaranın ahvalini soran manzum mizahî bir mektup yazıp, Mekke'den göndermesi üzerine yazılmıştır. Zâtî aynı üslupla cevap vermiştir.

Delü Birâder mektûbına Zâtî'nün Cevâbı'dur başlığıyla başlayan risale, dili ağır ve tamlamalardan oluşan 14 satırlık mensur bir giriş ile başlar. Daha sonra 48 beyitlik kaside nazım şekliyle yazılan cevap gelir. Eser, söylediği sözlerden dolayı affedilmesini dileyen mensur bir cümle ve yazılan bir kıt'a ile tamamlanır.

Mektupda devlet büyükleri, ileri gelen kişiler ve şairlerden oluşan 31 kişi taşıdıkları özellikleriyle bir beyit içinde vasfedilmişlerdir. Şairlerin fiziki durumu, mübtelâlıkları, bilinen yönlerinin belirtilmesi, bu kişiler için söylenmiş önemli bilgilerdir. Örneğin Kara Balizâde'nin kadınlara düşkünlüğü, Hayali Bey'in nazik ve şuh olduğu, Basiri'nin nüktedan oluşu, Rahikînin işret ehli oluşu v.b. verebileceğimiz örneklerdir. Ayrıca Zâtî'nin sağır oluşu ve bu özelliğine rağmen çok tanımış birisi olduğunu beyte bakarak öğrenebiliyoruz:

Yansama yaşağı s.....r sağır

Zâtî-i ehl-i iştihâr eyüdüdür

Eserin tesbit edilebilen iki nüshası vardır:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Efendi Bölümü, nr. 443, v.

¹ Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi II", s. 146

² Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâyifi II", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDDED, c. XXII, İst. 1977, s. 143-161.

337b-339a

2 Nuruosmaniye Ktp., nr. 4968, v. 94a-95b

Eser, yeni harflerle neşredilmiştir¹.

2.1.6.5. Şem ü Pervâne

Zâtî'nin Divanı'ndan sonra tanınmış en ünlü eseridir. Eser, aruzun hezec bahrinin mefâilün mefâilün feülün kalıbıyla yazılmıştır. Yaklaşık 4000 beyit olan mesnevînin dili sade ve üslubu akıcıdır. Konu, Anadolu hükümdarı Şâh Jale'nin oğlu Pervâne ile Çin Fâğfûr'unun kızı Şem' arasında geçen aşktır. Eser üzerinde ayrıntılı bilgiler, ilgili yerlerde verilecektir.

¹ Günay Kut Alpay, "Gazali'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar", TDAY Belleten-1972-1973, Ank. 1974, 223-252.

Ü Ç Ü N C Ü
B Ö L Ü M

3.1. İNCELEME

3.1.1. TAHKİYE YAPISI

3.1.1.1. Olay/Vak'a

Anlatma esasına bağlı edebî türler, her şeyden önce itibarî bir vak'aya ihtiyaç gösterir. Bu sahaya giren edebî eserlerin hepsinde olay/vak'a asıl unsur durumundadır¹. Olayın meydana gelişi şahıs kadrosuna, mekâna ve zamana ihtiyaç gösterir. Bu üç unsuru birbirinden ayrı düşünmek de mümkün değildir. Şahıs kadrosu ifadesi, mekân ve zaman fikrini beraberinden taşır. Yine şahıs kadrosu sözüyle yalnız insanlar değil, olayın zuhurunda rol alan varlıklar da kastedilir. Öyleyse olay/vak'a, her hangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürüdür².

Şem' ü Pervâne'de şahıs kadrosu, mekân ve zaman kavramlarıyla birlikte oluşan olay/vak'a, şu şekilde meydana gelir:

Anadolu ülkesinin Jâle isminde yüce bir padişahı vardır. Kendi soyunu devam ettirecek bir oğlunun olmamasına çok üzülür. Tahtının ve tacının başkalarına kalacağı endişesiyle bütün gününü, Allaha kendisine bir çocuk vermesi için dua etmekle geçirir. Şükûfe isimli cariyeye ile bir Kadir gecesi zifafından sonra Tanrı, ona bir erkek evladı verir ve adını da Pervâne koyar. Bu küçük şehzadenin bahtının ne olacağını öğrenmek için Şâh Jâle müneccimleri bir araya toplar. Müneccimler, Pervâne'nin Şem isminde bir kıza aşık olacağını, bu yüzden de eziyet çekeceğini, sonunda onunla evleneceğini ve mülkünün genişleyeceğini söylerler.

Şâh Jâle, küçük Şehzâdesindeki anlayış ve kabiliyeti görünce, Onu bir hocaya teslim eder. Pervâne kısa bir zaman içerisinde bütün ilimleri öğrenir. Babası tarafından sınava çekilen ve bunda da başarı gösteren Pervâne, ondört yaşına geldiğinde ok atmasını, silah kullanmasını bilen son derece güçlü ve kuvvetli bir kahraman olur. Şâh Jâle, Pervâne'nin yiğitlikten nasibini aldığını anlayınca, O'na Cennet-âbâd isminde bir köşk yaptırır. Bu köşk, ünlü bir nakkâş tarafından süslenir. Nakkâş, Çîn Şâhı Fâğfûr'un, sarayında gördüğü ve adı Şem'e Bânû olan kızının resmini Cennet-âbâd'a yapar.

¹ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Ank. 1991, s. 47.

² Şerif Aktaş, a.g.e., s. 48

Şâh Jâle, Cennet-âbâd'ı şehzâdesine sancak olarak verir ve şehzâdesinin eğitim ve öğretimiyle ilgilenmesi için de Lâlâ Nâsır'ı görevlendirir. Pervâne, kendisi için yaptırılan Cennet-âbâd'a gitmek için, babası ile vedalaşır. Halk, Pervâne'yi karşılamak için yollara dizilir. Pervâne, Cennet-âbâd'a gelerek, tahta geçer. O, köşkün içinde gezerken, güzel bir kız resmi görür ve o resme hemen aşık olur. Günlerce bir şey yemez içmez, sürekli ağlar ve bu aşk ile içi yanar. Lâlâ Nâsır, Pervâne'ye nasihat eder, öğüt verir. Fakat O, bunları dinlemez ve bütün vaktini bu resmin önünde geçirmeğe başlar. Bunun üzerine Lâlâ, Şâh Jâle'ye durumu bildiren bir mektup yazar. Mektubu okuyan padişah oğlunun aşık olduğunu anlar.

Şâh Jâle, Lâlâ'ya yazdığı mektubda, duvardaki resmin kazdırılmasını ister. Lâlâ, hemen harekete geçer ve yaşlı bir büyücüden bu hususta yardım diler. Büyücü, Lâlâ Nâsır'a şehzâdeyi ava götürmesini teklif eder. Lâlâ, güzel bir ilkbahar günü, Pervâne'yi ava çıkması için tahrik eder ve sonuçta başarılı da olur. Pervâne, mahiyetiyle ava çıkar. Yeterince avlanır ve sonra dinlenmek için otağ kurdurarak eğlenir. Bu sırada Lâlâ, padişahın kendisine verdiği ve adı Duhân olan Hindli bir köleye, köşkün duvarındaki resmin kazınması görevini verir. Pervâne, avda iken, Duhân resmi kazır. Pervâne de iki hafta sürdürdüğü avlanmadan bıkarak ve de duvardaki resmi seyretmek için avı bitirip, şehre döner; kasrına girer ve duvardaki resmi göremez. Resmi göremeyen Pervâne deliye döner, aklı başından gider ve yere düşer bayılır.

Bayılan Pervâne'nin yüzüne su serperek ayılmasını sağlarlar. Ayılan Pervâne, tekrar kendinden geçer, yüzünün rengi değişir ve canını teslim etti sanırlar. Pervâne'nin öldüğünü zanneden saray halkı, yana yana figana başlarlar. Tekrar yüzünü gülsuyu ile yıkarlar. Pervâne, gözlerini açar, inlemekten sesi kısılmıştır. Bu derd ile hastalanır, aylarca yarıp yakıla yatar. Tabib, sarı bir hap (ilaç) içirerek, O'nu iyileştirir. Fakat kısa bir müddet sonra da tekrar aklını kaybederek, çıplak bir şekilde dağlara yönelir.

Pervâne, kendinden geçmiş bir şekilde dolaşırken, kör bir kuyuya düşer; yılan ve akreb başına üşüşür. Bunlarla yakınlık kurar. Pervâne'nin dağlara çıktığı sabah, saray halkı uyanınca O'nu göremezler. Pervâne'yi aramaya çıkarlar, fakat bulamazlar.

Lâlâ Nâsır, Pervâne'yi bulmak için şöhretli bir remmalciye gider. Remmalci nokta döker ve Pervâne'nin "doğu tarafında, Yusuf Peygamber gibi bir kuyuya düştüğünü" söyler. Lâlâ Nâsır ve kalabalık bir grup, remmâlcinin dediği yere giderler ve kuyuyu bularak, Pervâne'yi oradan çıkarırlar. Kuyudan üryan çıkan Pervâne'yi giydirir ve saraya götürürler. Lâlâ Nâsır, O'nu bulanlara hediyeler verir.

Fakat Pervâne, Şem'in duvardaki resmini hatırladıkça, kendini kaybeder ve perişan olur. Lâlâ, O'nu zabt edemeyeceğini anlayınca, zincire vurur ve durumu Şâh Jâle'ye bir mektupla bildirir.

Şâh Jâle, garip işlerle meşgul olan kişileri toplar ve onlara güzel bir resim yapmalarını ister. Şâh Jâle, yapılan resimleri Pervâne'ye gönderir. O da resimlerden yüzünü çevirir ve Şem'in resmini hiç birisine tercih etmez.

Kendi derdine çare arayan Pervâne, nihayet o çareyi sihirbaz Naccâr'da bulur. Naccâr, ağaçtan büyük bir kuş yapar ve o kuşa binerek, Pervâne'nin yanına gelir. Ağaçtan yaptığı kuşu da Pervâne'ye armağan eder. Naccâr'ın zincire bağlı olan Pervâne'nin yanına gelmesiyle aklı başına gelir, kalbi safa kesbeder. Bu durumu öğren Nâsır, hemen Pervâne'nin yanına gelir ve O'nun zincirini çıkarır. Sonra da Pervâne tahta geçer.

Pervâne'nin gönlünde Şem'i görme arzusu artınca, aklına O'nun bulunduğu yere uçmak gelir. Yalvarması karşısında, hemen ağaçtan yapılmış kuşu getirirler. Pervâne, kuş gibi uçarak Şem'in sarayına gelir. Hocasından öğrendiği ilm-i ihfa ile gizlice saraya girer. Bu sırada Şem, havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Sohbet arasında, çok seyahat eden yaşlı bir hizmetçi, Şem'e Pervâne'nin başından geçenleri birbir anlatır. Anlatmadan etkilenen Şem de, Pervâne'yi görmeden O'na aşık olur ve O'nun saraya gelip yanında olmasını ister.

Pervâne, Şem'in arzu ve isteğini görünce ortaya çıkar. Şem, birden ortaya çıkan kişinin Pervâne olduğunu anlar. Birlikte kalkar, Pervâne'nin ağaçtan yapılmış kuşuna bakar ve onu bir yerde gizlerler. Sonra da tekrar saraya dönerler. Saraya giren iki aşık, birbiriyle yakınlaşır ve içki içerler. Aradan üç ay zaman geçer ve ilkbahar gelir: İlkbahar gelince de, Şem ile Pervâne eğlence otağını gülistanın içindeki köşke taşırlar. İki aşık tekrar eğlenceye başlarlar. İçkiyi fazla kaçırın Şem, hararetlenir, soyunarak köşkün havuzuna girer. Şem'i havuzda gören Pervâne de, soyunarak havuza girer.

Birlikte yıkanan ve istekleri hasıl olan Pervâne ile Şem, havuzdan çıkarak, saraya gider ve eğlenceye devam ederler. Daha sonra iki aşık birlikte yatarlar. Şem ile Pervâne, sevişirken gülistanın bekçileri tarafından yakalanırlar. Pervâne zindana atılır. Pervâne'nin durumuna üzülen Şem'i Dâye teselli ederek, O'nu kurtaracağını söyler.

Dâye, güzel bir helva pişirir ve içine akılları yok eden (hafızayı unutturan) bir ilaç koyarak zindana yönelir. Zindancı kapıyı açar. Zindancıya bir altın vererek, O'na: "Düşümde atamı gördüm. O'nunla güzel bir yerde oturdum. Bana bir helva

pişir ve zindana ulaştır. Helvayı kendi elinle dağıt!" der. "Ben de helvayı getirdim, dağıtayım ki atamın ruhu şad olsun!" Dâye, zindancıya yaptığı helvadan yedirir. Zindancının aklı başından gider. Dâye, anahtarı alır, zindanın kapısını açar ve helvayı zindanda bulunanlara yedirir. Helvayı yiyenlerin hepsinin akılları gider. Dâye, Pervâne'nin bulunduğu yere gider, O'nu tutsaklıktan kurtarır. Kendi elbisesini çıkarıp, Pervâne'ye giydirir ve O'nun yerine zindana kendisi girer.

Bu sırada Çîn padişahı tahtında otururken, gülistanın bekçileri padişahın huzuruna gelir ve olanları anlatırlar. Çîn padişahı bu duruma üzülür, Şem ile Pervâne'yi korkutma yönüne gider.

Zindandan kurtulan ve Şem'den de ayrı düşen Pervâne şehirde tek başına yana yana dolaşır. Bu halde dolaşan Pervâne'yi, Dellâle kadın ismindeki kişi görür ve O'na: "Ey oğul! sen kimsin? Bu yabancı yerde ne ararsın?" diye sorar. Pervâne de O'na: "Yerimde bir şehzâde, burada üftadeyim" diye cevap verir. Dellâle, Pervâne'yi evine davet eder. Birlikte eve giderler. Dellâle kadın O'na ikramda bulunur. Pervâne, evde bir kaç gün kalır.

Pervâne, Dellâle kadına başından geçen herşeyi anlatır. Dellâle de O'na Şem'e mektup yazmasını söyler. Pervâne, Şem'e bir mektup yazarak; yalnızlığını, ızdırabını ve perişanlığını bildirir. Dellâle, mektubu alarak Şem'e götürür. Şem', mektubu okur ve sevinir.

Şem de Pervâne'ye verilmek üzere bir mektup yazarak Dellâle'ye teslim eder. Dellâle yola koyulur, Pervâne'nin yanına gelerek, mektubu kendisine verir. Pervâne hemen mektubu açarak, okur ve sevincinden ağlar. Şem', mektubunda kendisini babasından istemesini söylemektedir. Şem'in isteğini yerinde bulan Pervâne, memleketine dönmek üzere hazırlık yapar. Pervâne, Dellâle'ye hediyeler verdikten sonra, Cennet-âbâd'a gitmek için yola çıkar.

Cennet-âbâd halkı kaybolan Pervâne'yi ararken, ansızın Pervâne'nin şehire geldiği haberi duyulur. Lâlâ Nâsır sevinir ve haberi getirene ödül verir. Halk Pervâne'yi karşılamak için yollara dizilir. Pervâne dualarla karşılanır. Lâlâ, Pervâne'nin bulunduğunu bir mektupla Şâh Jâle'ye bildirir.

Şâh Jâle, oğlunun bulunduğuna çok sevinir ve Pervâne'yi alıp getirmesi için Mesih isminde birisini O'nun yanına gönderir. Mesih, Pervâne'nin yanına gider, babasının davetini kendisine iletir. Pervâne de yol hazırlığına başlar. Pervâne, "zaman-sür'at" ve "zemin-tayy" bir ata biner, babasının başkentine ulaşır. Pervâne'nin şehire geleceği duyulunca, Şâh Jâle devletin ileri gelenlerini oğlunu karşılamak için gönderir. Ahali ile birlikte devletin ileri gelenleri Pervâne'yi

karşılıyıp Cennet-âbâd'a getirirler. Uzun bir ayrılıktan sonra Pervâne, annesi Şükûfe ve babası Şâh Jâle ile tekrar birlikte olur.

Pervâne, Cennet-âbâd'da annesi ile karşılıklı konuşarak, başından geçenleri bir bir anlatır. Şem'in mektubunu da okuyarak, Şem'i babasından istemelerini annesine söyler. Annesi de "Şem'i sana isteyelim" diye cevap verir. Bunun üzerine Pervâne, mutlu bir şekilde annesinin yanından ayrılarak, dinlenmeye çekilir.

Şâh Jâle, oğlunun onuruna bir ziyafet tertip eder. Ziyafet esnasında Şâh Jâle, Pervâne'ye neler yaptığını sorar. Pervâne de annesine her şeyi anlattığını, O'ndan sormasını ister. Sonra da babasından izin alarak, oradan ayrılır.

Oğlunun ayrılmasından sonra anne Şükûfe, şahın yanına gider. Şâh Jâle, eşine: "Pervâne başından geçenleri sana anlatmış. Anlattığını bana söyle" der. Şükûfe de bildiklerini Şâh Jâle'ye anlatır. Bunun üzerine oğluna, Şem'i babasından istemeye karar verir. Durumu Fâğfûr'a bildiren bir mektup yazıp, mektubu akıllı veziri Bercis'e verir ve O'nu elçi olarak Çin'e gönderir.

Şâh Jâle'nin elçisinin geleceği haberi Çin Fâğfûr'una ulaşır. Fâğfûr, elçiyi güzel bir şekilde karşılar ve ikramda bulunur. Sonra Fâğfûr, adet gereği tahtına oturur. Bercis'i huzuran kabul eder. Elçi Bercis, Fâğfûr'a Şâh Jâle'nin gönderdiği mektubu verir. Çin hükümdarı mektubu okur ve elçiye: "maksud ma'lum oldu, gaye anlaşıldı! Düşünelim. Allah ne takdir etmişse o olur" diye cevap verir. Elçi huzurdan izin alarak ayrılır.

Şâh Fağfûr, kızını verip vermeme hususunda vezirinin fikrini sorar. Vezir de: "kızını yabancı diyara verip, ayrılığı tadacaksın. Ayrılık zordur. Kızının yeri! senin yanındır." diyerek fikrini açıklar. Bu düşünceyi olumlu karşılayan Fâğfûr, kızı Şem'i Pervâne'ye vermekten vazgeçer. Durumu izah eden bir mektup yazar ve onu Bercis'e verir. Mektubu alan Bercis, hemen yola koyulur.

Bercis'in Fâğfûr'un başkentinden ayrılmasından sonra, şehirde şiddetli bir fırtına kopar. Hava, şimsiyah olur; şimşekler çakar ve sonunda da yumurta büyüklüğünde dolu yağar. Ansızın bir zelzele olur. Dağlardan kayalar kopup gelir, toprak yarılr, etrafı sular kaplar. Kıyamet koptu! zannedilir.

Fağfûr, müneccimleri toplar. Onlara: "Niçin halkı bütün bu olanlardan haberdar etmediniz?" diye sorar. Müneccimler de: "Bizim de haberimiz olmadı" diyerek cevap verirler. Hükümdar: "Bu durum neyin belirtisidir?" sorması üzerine, müneccimler: "Büyük bir savaşın belirtisidir. Fakat, sonu hayırla neticelenecektir" diyerek karşılık verirler.

'Rûm'a dönen Bercis, Şâh Jâle'nin huzuruna çıkarak, Fâğfûr'un mektubunu

şaha takdim eder. Şâh mektubu açar ve "sana verilecek kızım yok!" cevabını okuyunca da hem üzülür hem de kızar. Savaş hazırlığı görülmesini emreder. Savaş hazırlığı tamamlandıktan sonra Şâh Jâle, büyük bir ordu ile Çîn ülkesine yönelir.

Bunun üzerine iki taraf arasında şiddetli bir savaş çıkarsa da bir netice alınamaz. Şâh Jâle, Şem'in korunması için gönderildiği kaleyi kuşatır. Topa tutar, fakat sonuç alamaz. Kaledeki yiyeceğin bitmesini beklemeye koyulur. Kısa sürede kalede kıtlık baş gösterir. Fakat kaledekilerin yardımına yiyecek yüklü yedi gemi yetişir. Kaledekiler sevinirler. Bunu gören Şâh Jâle, kuşatmadan vazgeçerek, derhal ülkesine döner.

Pervâne, bu işin savaşla halledilmeyeceğini anlayınca tekrar gurbeti tercih ederek, ülkesinden ayrılır. Bir gemiye biner ve Şem'in bulunduğu kaleye ulaşır. Sahile çıkar. Sahilde, Şem'in babası tarafından kaleden alınıp, saraya götürüldüğü haberini alır. Oradan ayrılarak çöle yönelir. Şem'e kavuşması için Allaha dua eder. Bu arada Çîn başkentine giden bir kervanı görür. Hemen kervana katılır ve kervanla Çine ulaşır.

Çine gelen Pervâne, Dellâle'nin evine gider. Pervâne'ye ikramda bulunan Dellâle, O'nun yazmış olduğu bir mektubu da Şem'e götürür ve Şem'in cevabı mektubunu da Pervâne'ye getirir. Şem', Pervâne'ye birlikte kaçmayı teklif ederek, O'nun yapması gerekenleri de bir bir mektubunda yazar.

Pervâne, kıyafet değiştirerek saraya girer ve Şem'in dediği yerde beklemeye başlar. Şem' de, cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyar. Cariyeler uyuyunca da Pervâne ile sözleştikleri yere gelir. Önceden hazırlanan iki ata binerek Rûm ülkesine hareket ederler.

Bu arada oğlunun tekrar kaybolduğunu öğrenen Şâh Jâle, Çine ulaklar salar, her tarafı aratır fakat oğlunu bulduramaz. Üzülür ve sabreder. Bu durum üzerine uyuyan Şâh Jâle, rüyasında güneş ile ayın gelip koynuna girdiğini ve kendisi de ay ile güneşi kucakladığını görür. Uyanır, gözü gönlü ruşen olur.

Daha sonra iki ulak gelerek, Şem' ile Pervâne'nin Rûm ülkesine yöneldiklerini bildirir. Şem ile Pervâne, Rûm diyarına ulaşırlar ve doğruca Pervâne'nin annesinin kasrına giderler. Anne Şükûfe, ikisini de bağrına basar!, onlara: "Hoş geldiniz" der. Şükûfe, Şem'in hizmetini görmek için yüz kız başışlarken, baba Şâh Jâle de onurlarına ziyafet tertib eder.

Rûm ülkesinde bu olaylar olurken, Çîn sarayında da Şem', Pervâne ile birlikte kaçtığından sonra Dâye, uyku ilacının tesiri geçince uyanır ve Şem'i göremez. Olay Şâh Fâğfûra bildirilir. Fâğfûr, kızar ve sinirlenir. Kızını bulmak

için, her tarafa ulaklar gönderir. Fakat bir netice alamaz.

Bunun üzerine Şâh Fagfur, Rûm ülkesine bir casus gönderir. Bu casus, Şâh Jâle'nin casuslarından biri tarafından tanınır ve hemen yakalanır, şahın huzuruna götürülür. Casus, kendini ifşa eder. Şâh Jâle de kendisini bağışlar, O'na ikramda bulunur. Çin casusuna: "Allah, Şem'i Pervâne'ye yandırdı. Şem', burayı mesken edindi. Hayatından memnun!" diyerek, söylediklerini Çin Fâğfûr'una iletmesini ister.

Casus, Rûm ülkesinden ayrılarak, Fâğfûr'un yanına döner ve olup bitenleri bir bir anlatır. Şâh Jâle'nin bu hareketinden son derece memnun olan Şâh Fâğfûr, kızını affeder ve cihazın (Ceyizini) Dâye'si ile birlikte, beş bin kişi ve yüz katırla gönderir.

Şem'in cihâzının geleceğini öğrenen Jâle, karşılanmasını emreder. Dâye güzel bir şekilde karşılanarak, Şem'in bulunduğu saraya götürülür. Şükûfe'yle tanıştırdıktan sonra, çeyizi Şem'e arzeder.

Bir bahar mevsiminin güzel gününde Şem' ile Pervâne'nin düğünü olur. Düğün, yanından bir nehrin geçtiği sahranın kenarında kurulmuş olan bir şehirde düzenlenir. Buraya yüz çadır kurulur. Kösler dövülür, davullar çalınır! ve halk düğüne akın akın gelirler. Sonra Pervâne ile Şâh Jâle düğün alanına gelirler. Şem' de altun şamdanlar eşliğinde getirilir. Devletin ileri gelenleri de şahın yanında yerlerini alırlar.

Yemekler yenilir, şerbetler içilir, içkiler dağıtılır. Sazendeler çalar, rakkaseler döner. Meslek erbabları hünerlerini gösterirler. Saçılar saçılır, hediyeler verilir. Yedi gün yedi gece düğün adet üzere sürer. Sonunda da Şem' ile Pervâne vuslat için saraya getirilir ve vuslat gerçekleşir.

İlkbahar bitmiş, yakıcı bir yaz mevsimi başlamıştır. Sıcak bir günde Şâh Jâle sarayında dinlenirken, bir elçi yanına gelir ve Çin Fâğfûr'unun öldüğünü bildirir. Üzülen Şâh Jâle, Fâğfûr'un ölümünü ülkeye duyurarak, matem ilan eder. Haberi öğrenen Pervâne ile Şem' üzülmürler. Şem'in üzüntüsü büyük olur.

Matem zamanı bitince, Şem' ile Pervâne yas için giydikleri siyah elbiseyi çıkarırlar. Şâh Jâle oğlunu saraya çağırır ve O'na devlet idaresi ile ilgili nasihatta bulunduktan sonra da Pervâne, kalabalık bir toplulukla Çine şah olmak üzere yola çıkar.

Pervâne, Şem' ile vedalaşır. O'ndan kendisi için duada bulunmasını ister. Şem' ile Pervâne birbirlerine sarılarak ağlarlar. Pervâne gösterişli bir ata binerek, mahiyetiyle birlikte Çin ülkesine gitmek üzere, Rûm ülkesinden ayrılır.

Pervâne, geceli gündüzlü seyahatinden sonra, mahiyetiyle birlikte Çin ülkesine

ulaşır. Ülkenin ileri gelenleri, kalabalık bir topluluk ile Pervâne'yi karşılarlar. Ömrünün uzun, mülkünün geniş olması için niyazda bulunurlar.

Pervâne şehre gelerek, güzel bir saraya yerleşir. Bir müddet sonra da hil'at giyer, tacını takınır ve tahta geçer. Pervâne'nin tahta oturmasıyla Çin ülkesi, eski dirlik ve düzenine kısa sürede kavuşur. Pervâne'nin tahta geçtiği ve ülkenin esenliğe kavuştuğu haberi Şâh Jâle'ye ulaştırılır. Habere sevinen Şâh Jâle, Rûm ülkesini baştan başa donatır.

Pervâne, Şem'e karşı duyduğu sevgi neticesinde, O'na bir mektup yazarak, Çin'e davet eder. Şâh Jâle, on bin kişiyle Şem'i dualarla Çin'e yolcu eder. Şem', bir seher vakti Çin'e ulaşır, Pervâne tarafından karşılanır. Böylece Pervâne ile Şem', Çin ülkesinde birlikte mutlu bir hayat sürerler.

3.1.1.2. Olay Örgüsü

Şem' ü Pervâne mesnevîsindeki olayların belli bir plan doğrultusunda sıralandığını görürüz. Olay örgüsü çerçevesinde bir değerlendirme yaptığımız zaman, bütün olayları dört "saç ayağı"na oturtmamız mümkün olabilir. Bu dört saç ayağı; olayın birinci derecedeki kahramanların mensup oldukları muhît, bu muhît içinde dünyaya gelişleri, büyümeleri ve eğitimleri; Birbirine kalbî alaka duymaları ve seyahata karar vermeleri; Birbirine kavuşmak için karşılaştıkları engeller ve bunlarla mücadeleleri; Birbirleriyle evlenmeleri ve mutlu bir şekilde yaşamaları, olarak belirleyebiliriz.

Tesbit ettiğimiz dört ana olay, başlangıç ile sonuç olarak değerlendirildiğinde, olay/vak'a dört bölüme ayrılır anlamına da gelir. Dört ana olay, yani dört bölüm de kendi içinde bir kaç "metin halkaları"ndan meydana gelir¹. Metin halkaları da "olay/vak'a birimleri"ni oluşturur². Bu dört ana olay birbirine "zamansırasal" bağlantılıdır³. Birbirlerini kronolojik sıra içinde takip ederler.

Vak'ayı olay örgüsü değerlendirmesinde her bir ana olayı/bölümü (S1, S2, S3, S4) şeklinde; metin halkalarını (M1, M2, M3...); metin haklarının vak'a birimlerini de (V1, V2, V3...) şeklinde gösterirsek, böylece her bölüm kendi arasında, zaman, mekan, şahıs kadrosu da dikkate alındığında, şu şekilde tasnif yapılabilir:

S1: Pervâne'nin mensup olduğu muhit, bu muhit içinde dünyaya gelişi,

¹ Metin halkaları için bkz., Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 47-56

² Vak'a birimleri hakkında bilgi için bkz., Şerif Aktaş, a.g.e., s. 47-77

³ E.M. Forster, **Roman Sanatı** (Çev. Ünal Aytür), İst. 1982, s. 128

büyümesi, eğitimi ve Şem'in resmini görmesi.

M1: Şâh Jâle'nin çocuğunun olmaması

V1: Allaha yalvarması

V2: Şükûfe ile Kadir gecesi zıfafa

M2: Pervâne'nin doğuşu

M2: Pervâne'nin kaderinin belirlenmesi

V1: Pervâne'deki kabiliyetin görülmesi

V2: Hocaya teslim edilmesi

M4: Eğitimi

V1: Bütün ilimleri öğrenmesi

V2: Güçlü ve kuvvetli bir kahraman olması

M5: Cennet-âbâd'ın yönetimine getirilmesi

V1: Cennet-âbâd'ın süslenmesi

V2: Pervâne'nin Cennet-âbâd'a gelmesi

V3: Cennet-âbâd'ı gezmesi

M6: Pervâne'nin Şem'in resmini görmesi

V1: Pervâne resme aşık olur

V2: Günlerce bir şey yemez, içmez, sürekli ağlar

S2: Aşık olan Pervâne'nin Şem'i bulması için Çin'e seyahat etmesi, Şem'i bulması, birbirine kalbî ilgi duymaları

M1: Pervâne'nin öğüt dinlememesi

V1: Lâlâ Nâsır, Pervâne'nin durumunu Şâh Jâle'ye bildirir.

V2: Duvardaki resmin kazıtılması için, Pervâne'nin ava çıkartılması.

V3: Pervâne'ye Şem'in suretini unutması için başka suretler

gösterilmesi

V4: Pervâne'nin dağlara yönelmesi

M2: Pervâne'nin Çin'e gitmesi

V1: Pervâne'ye Naccar'ın yardım edmesi

V2: Pervâne'nin, ağaçtan yapılmış bir kuşa binerek Şem'in sarayına

gelmesi

M3: Şem'in, sarayında nedimleriyle sohbet etmesi

V1: Şem'in çok gezen bir hizmetçisinden Pervâne'nin hikayesini

dinlemesi

V2: Şem'in Pervâne'ye görmeden aşık olması

M4: Pervâne kendini Şem'e gösterir.

V1: Şem ile Pervâne birlikte içki içer ve eğlenirler

V2: Şem ile Pervâne'nin sevişmeleri

M5: Pervâne'nin yakalanıp zindana atılması

V1: Pervâne'nin zindandan Dâye sayesinde kurtarılması

S3: Şem ile Pervâne'nin birbirlerine kavuşmak için karşılaştıkları engeller ve bunlarla mücadeleleri

M1: Pervâne'nin şehirde tek başına dolaşması

V1: Dellâle kadının Pervâne'yi evine davet etmesi

M2: Dellâle'nin Pervâne'nin Şem'e mektup yazmasını söylemesi

V1: Şem ile Pervâne'nin mektuplaşması

V2: Mektuplaşmada Dellâle'nin aracılık etmesi

M3: Şem'in Pervâne'ye babasından kendisini istemesini, dile getirmesi

V1: Pervâne'nin Cennet-âbâd'a dönmesi

V2: Şâh Jâle'nin oğluna Çîn Fâğfûr'undan kızı Şem'i istemesi

V3: Fâğfûr'un vezirin sözüne uyup, Şem'i Pervâne'ye vermemesi

V4: Müneccimlerin iki ülke arasında savaş çıkacağını söylemesi

M4: Çîn ve Rûm orduları arasında savaş yapılması

V1: Savaşta netice alınmaz

V2: Pervâne'nin Şem'e kavuşmak için, yeniden Çîn'e yönelmesi

V3: Şem' ile Pervâne arasında tekrar mektuplaşmanın başlaması

M5: Şem'in Pervâne'den kendisini kaçırmasını istemesi

V1: Şem'in cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyması

V2: Pervâne'nin kıyafet değiştirerek saraya girmesi

V3: Pervâne ile Şem'in birlikte kaçmaları

S4: Şem ile Pervâne'nin birbirlerine kavuşmaları, evlenmeleri ve mutlu bir şekilde yaşamaları

M1: Birlikte kaçan Şem' ile Pervâne'nin Rûm ülkesine gelmeleri

V1: Şem'in Pervâne'nin anne ve babası ile tanışması

V2: Fâğfûr'un kaybolan kızını aratmak için Rûm'a casus göndermesi

V3: Çîn casusunun yakalanıp serbest bırakılması

M2: Şâh Jâle'nin Pervâne için Fâğfûr'dan Şem'i tekrar istemesi

V1: Fâğfûr'un kızını Pervâne'ye vermesi

V2: Cihazını Dâyesi ile birlikte göndermesi

M3: Şem ile Pervâne'nin düğünlerinin yapılması

V1: Düğün bir şehirde düzenlenir

V2: Yemekler yenilir, meslek erbabı hünerlerini gösterirler, saçılar saçılır, hediyeler verilir.

V3: Düğün yedi gün, yedi gece sürer

M4: Şâh Jâle'ye Çîn Fâğfûr'unun öldüğünün bildirilmesi

V1: Rûm ülkesinde matem ilan edilir

V2: Şem' ile Pervâne'nin giydikleri matem elbiselerini çıkmaları

M5: Pervâne'nin Çîn'e hükümdar olması için davet alması

V1: Pervâne'nin babasından sarayda devlet idaresi hakkında bilgi alması

V2: Pervâne'nin kalabalık bir toplulukla Çîn'e hareket etmesi

M6: Pervâne'nin Çîn halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılanması

V1: Pervâne'nin Çîn tahtına oturması

V2: Şem'in Pervâne'nin yanına gelmesi

V3: Şem' ile Pervâne'nin birlikte mutlu bir şekilde yaşamaları

Konuyu oluşturan vak'a/olaylar dizisinin birbiriyle bağlantısı yani zincir halinde gelişmesi olan olay örgüsüne göre Şem' ü Pervâne mesnevîsindeki olay/vak'a zamansırasal bağlantılı bir anlatımla oluşturulmuştur.

Olayda merkezi bir insan vardır. Anlatılan her şey bu kişiyle ilgilidir. Bu kişi, birine ilgi duyar; kavuşmaya mani engeller araya girer. Zaman ve mekan içerisinde vuslatı ortadan kaldırmak için olaya iştirak eden ikinci derecedeki kişiler ile, birinci derecedeki kişiler birbirleriyle mücadele ederler.

Mesnevîde "çok yönlü" kahramanlar arasında kader ile belirlenmiş şiddetli bir aşk/kalbî alaka vardır. Bu aşkın merkezinde de Pervâne olduğundan olay/vak'a Pervâne'nin çevresinde oluşur ve bir zincir halkası halinde gelişir.

İkinci derecedeki kişiler etrafında gelişen olayların çok olmaması ve kısaca geçiştirilmesi nedeniyle olayda karışıklık görülmez. Olayların akışı içerisinde nedensellik ağırlık kazanmadığından olaylar, bu kişilerin üzerinde yoğunluk kazanmaz.

Eserde olayın merkezinde bulunan Pervâne, arzu ettiği objeye kavuşmak ister.

Objenin temelinde Şem'e karşı duyduğu aşk vardır. Bu aşk "idealize" edilmiş romantik bir aşktır. Bu aşk olayın ana düğümünü oluşturur. Şem', özellikle de Pervâne arzu edilen objeye kavuşmak için bir takım zorluklara katlanırlar. Entrikalar çevirir, çeşitli şekillerde mücadele yapar ve sıkıntılara tahammül ederler. Bunların yanında, iki aşığa engel ve yardımcı olanların etrafında örülen olaylar da, vak'anın ana düğümüne bağlı olarak gelişen yan düğümlerdir.

Sonuç olarak birinci derecedeki kişiler arasındaki kalbî alaka çevresinde cereyan eden Şem' ü Pervâne'deki olay ve olay örgüsünün bizdeki halk hikâyelerinde ve Batı edebiyatında modern romandan önce görülen "romans"larda geçen olay ve olay örgüsünden farklı olmadığı anlaşılır¹.

3.1.1.3. Zaman

Bir roman veya hikâyede anlatılanlar, mutlaka belirli veya belirsiz bir zamanda cereyan eder. Böylece zaman unsuru, hikâyenin yahut romanın genel terkiibini meydana getiren temel unsurlar arasına girer. Hikâye veya romanı zamandan soyutlamak mümkün değildir². Çünkü her romanda/hikâyede bir saat vardır³.

Şem' ü Pervâne mesnevisinin olay zamanı, Pervâne'nin doğumundan önce başlar, Pervâne'nin Çin tahtına oturup, Şem'i de yanına getirmesine kadar devam eder. Mesnevîde olaylar "zamansız" bağlantılı anlatımla oluştuğu için zaman da, sırasal bir doğruda gelişir. İleriye gidişler, atlamalar görülmesine rağmen, geriye dönüşlere yer verilmemiştir. Eser, zaman sırasına göre anlatılmakla birlikte, kesin hatlarıyla verilmiş değildir. Yani olayın tarihi zamanı konusunda bir şeyler söylemek mümkün değildir. Mesnevîdeki olayların ve kişilerin herhangi bir tarihi kaynağı yoktur.

Batılı anlamlarda tahkiyeli eserlerde gördüğümüz, ileriye doğru şuur akışlarına ise rastlanmaz. Bazan ilk bakışta geriye dönüş gibi görülen bazı yerler vardır. Örneğin Pervâne'nin Cennet-âbâd'ı terkederek, Şem'in sarayına gitmesi O'nunla üç ay birlikte güzel vakit geçirmesi, zindana düşerek kurtulması, Dellâle'nin evinde kalıp, sonra da Cennet-âbâd'a dönmeye karar vermesi (1460-2171) uzun bir zaman dilimine sığarken, bu bölümlerin bitiminden hemen sonra Cennet-âbâd halkının Pervâne'yi aramaya çıkma olayı (2218-2245) ilk bakışta geriye dönme gibi görülse

1 R.Wellek-A,Waren, **Edebiyat Biliminin Temelleri** (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ank. 1983, s. 34, 296

2 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, Konya 1989, s. 24

3 M.E. Forster, **Roman Sanatı**, s. 68

de, daha önce anlatılan bir olayın, sonraki bölümlerde, kahramanların başından geçenleri bir başkasına özetlemesi şeklinde olmaktadır. Yoksa, esere yeni bir olay zinciri eklenmemektedir. Bu sebeple bunlar, bir parantez açma olarak kabul edilmelidir.

Olay/vak'a zamanının ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Sadece Pervâne'nin ondört yaşına kadarki hayatı yıl olarak (617) belirtilirse de, bundan sonra geçen zaman söylenmemiştir. Ondört yıllık zaman dilimi de, doğması, büyümesi ve eğitimi şeklinde verilerek, ayrıntılara inilmez. Bu da bize anlatıcının, olayın şöyle veya böyle bir zamanda cereyan edip etmemesi değil, olayın anlatılma süresinin beceriyle düzenlenmesi, dolayısıyla esere, zaman planında derli toplu bir görüntüm kazandırma çabası içerisinde olduğunu gösterir¹. Çünkü bir eseri edebîlik çizgisine çıkararak, reel zaman değil, anlatıcı tarafından oluşturulan "itibarî zaman"dır².

Olayların meydana geldiği zamana ait ifadeler, çok genel zaman unsurlarıyla verilir. Zamanla ilgili kelimeler aydınlatıcılık görevi üstlenmezler. Belirsizlik göze çarpar. En küçük zaman dilimi "an"dır (2679,2690...):

O mülki seyr iderken ol zamānda
Görüp dururdu bu ʿayyārı anda (3274)

sonra da "saat" (2832, 3199, 3582...) kullanılır:

Alup Dellāle ol mektūbı gitdi
O sâʿat vardı ʿaşr-ı Şemʿe yitdi (3059)

Gün, çok kullanılan zaman unsurudur. "Bir gün" (3032, 3291) gibi "gün" (b. 2978), "falan gün" (3346, 3692) denilmesi belirsizliği gösterdiği gibi "iki gün" (2534, 2680) denilmesi de belirsizliğin yanında zaman sınırlamayı gösterir. "Gün"den sonra "ay" (1173, 2534) da belirsizlikle birlikte, zaman sınırlı olarak da kullanılır:

O māha kim olupdur menzil ol cāy
Müşerref olduğ anda bir iki ay (2412)

Zaman olarak "gece" (2709, 2730, 3161...) de çok kullanılmıştır. "seher" vakti (2349, 2776) zaman unsuru olarak eserdeki yerini aldığı gibi, zaman dilimi olarak "mevsim"de kullanılmıştır:

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 26

² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 127 v.d., 136 v.d.; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 26

İrişdi nâ-gehân faşl-ı zemistân

Cihâna geldi bir pîr oldu mihmân (1680)

Pervâne ile Şem'in düğününün yapıldığı mevsim "ilkbahar"dır. Şair, bunu güzel bir şekilde gözler önüne serer:

Bahâr irüp cihân olmuşdı hurrem

Hevâdan tâze cân bulurdı âdem

Müzeyyen hacleye dönmiş gülistân

°Arûs-ı tâze anda verd-i handân (3337-3338)

Mesnevîde anlatılan olaylar içerisinde uzun zaman sürmesi gerektiren bir eylem bazan kısaca, bazan da bir iki kelime ile ifade edilir. Pervâne'nin Rûm'dan kalkıp, Çin'e gitmesi ve Dellâle'nin evini bulması iki beyit içerisinde geçen "gitdi, yitdi" ve "müşerref itdi" fiillerle ifade edilmiştir (3031-3032). Bu tür olaylarda olay/vak'a zamanı daralmaları olduğu açıktır. Bununla birlikte, Pervâne'nin günlerce "yemeden içmeden kesilmesi" (795), gece gündüz "gözünün yaşını akıtması" (3618), bütün zamanını Şem'in "resminin önünde geçirmesi" (793) olay/vak'a zamanı uzamasını gösterir.

Şem' ile Pervâne'nin birlikte akşam kaçmaya karar verdiklerinde günün bitmemesi ve akşamın olmaması Pervâne'ye bin yıl kadar gelir. Bu da ruh sıkıntısından doğan zamanın bir türlü geçmeyişi, uzamasını gösterdiği gibi, Pervâne'nin psikolojisini de yansıtır. Böylece şair, tasviriyle, Pervâne'nin psikolojisi arasında ilgi kurar:

O söze kalbi şöyle oldu mâ'il

O gün aḥşam olunca oldu biñ yıl (3125)

Velî her dem aña biñ yılca oldu

Derünü âteş-i şevk ile töldi (3141)

Sonuç olarak, mesnevîde zaman, ayrıntılara girilmeden, kozmik olarak verilerek, anlatılmanın bir parçası olarak kullanılır. Uzun bir yol "fulân gün" de biter. Eğlence bir iki gün sürer veya "akıtdı yaşını şâm u sehergâh" gibi anlatmalar, belirsiz bir zaman ifadesinin ağırlığını hissettirir. Anlatımda geri dönüşler olmadığı gibi, zaman üstüne zaman bindirme de yoktur. Eserde kaotik bir durum yansımadığı için, zaman karışıklığı görülmez.

3.1.1.4. Mekân

Olay/vak'a şahıs kadrosu ve zaman gibi bazı kavramları da beraberinde getirir. Bu kavramlardan biri de mekândır. Bunlardan mekân, olayı ve onu meydana getiren olay parçacıklarına sahne olan yerdir¹. Asıl öge olan olayın gerçek veya muhayyel mutlaka bir mekâna ihtiyacı vardır².

Şem' ü Pervâne mesnevîsinde de mekân; anlatılan olayın sahnesi durumundadır ve gelişmelere göre çeşitlilik gösterir. Eserde olay/vak'a, Rûm ülkesinde başlar, Çîn ülkesine kadar uzanır. Gelişmeler ise iki ülke arasında olur. Neticede Çîn'de sonuçlanır. Olayların gelişmesinde ve bilinen şekilde sonuçlanmasında Rûm ve Çîn ülkesi önemli rol oynar. Zira buralar, olay örgüsünü şekillendiren hadiselerin adeta odak noktasıdır. Bu açıdan olaylar, geniş bir mekânda geçer.

Olayların geçtiği yer belirtilirken sadece ülke adı verilir. Bu ülke adlarından Rûm'un ve Çîn'in dışında Hindistân (856) ile Hıta (860) geçer. Bu iki ülkeden Hindistân, papağanları ve Hıta, güzel kokunun elde edildiği yer olarak yani bilinen vasıflarından dolayı bahsedilir. Bir yerde de Irak ülkesinin sadece ismi (3541) zikredilir.

Ülke adları yanında şehir adları da belirsizdir. Şâm'ın dışında (b. 2347, 2774, 2790) şehir isimlerine rastlanmaz. Şehirden bahsedilirken "ol şehir" (3348) ifadesi kullanılır. Belirsizlik bildiren mekânlar arasında "yedi iklim" (b. 3068), "yedi deryâ" (b. 3083) da vardır. Bu mekânlar geniş mekân içerisinde değerlendirilir.

Geniş mekân içerisinde değerlendirilmesi gereken fakat ülkelere göre dar mekân olarak kalan, geniş mekânların çokluğu dikkati çeker: Irmak ve sahra kenarı (3348), gülistan (1787), dağ (1201, 1242), köşk (1790), saray (1200, 1209), sahra (2768), Şem'in sarayı (1467), Cennet-âbâd (641), kasr (1126, 1350), gülzâr (1556).

Geniş mekânın yanında, dar mekânlar da vardır. Pervâne ile Çîn Fâğfûru'nun oturdukları fildişi rengindeki taht (2648, 2651, 2984) ile Pervâne'nin düşerek içinde birkaç gün kaldığı kör kuyu (1211) dar mekân olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Şem'in yanında bulunduğu sırada yakalanarak Pervâne'nin atıldığı zindan (1896) ve birkaç gün kaldığı Dellâle'nin evini (2010, 2015) de dar mekân olarak görebiliriz.

Pervâne, mekân olarak koca bir Rûm ülkesini yöneten ulu bir padişahın sarayında doğar, ondört yaşına kadar burada yetişir ve eğitim görür. Şehir adı

¹ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 99.

² Şerif Aktaş, a.g.e., s. 44

belirtilmezse de, mekân olarak Pervâne'nin sosyal çevresini oluşturur. Şemin bulunduğu Çin'e gitmeden önceki hayatı, Cennet-âbâd'da geçer. Güzelliğiyle Cennet'e, yüceliğiyle feleğe benzeyen (631-642), havası, suyu ve yeşilliğiyle açık ve kapalı mekân olarak karşımıza çıkan Cennet-âbâd'da Pervâne, mutlu bir şekilde yaşar.

Şem'in resmini duvarda gördükten sonra, Pervâne'nin psikolojik durumunda da değişiklik görülür. Kendinden geçmiş, yemeden içmeden kesilmiş ve Şem'i görme hayali ile (795-806) yeknesak bir hayat yaşar. Bu mekân Pervâne'nin özelemlerini karşılayacak olanaklara ve özelliklere sahip olmaktan çıkar ve Cennet-âbâd, bu yeknesak dekorun sönük bir köşesi durumunda kalır.

Böyle bir mekânda yaşayamayan Pervâne'nin hayatı açık/geniş mekân olan dağlar (1196-1209) ve kapalı/dar mekân hüviyetindeki kuyu içerisinde (1210-1226) geçer. Sonra Pervâne Çin'e gidip Şem'in sarayında aylarca kalır. Şem'in sarayında kalması, Pervâne'nin psikolojisinde gözle görülür bir değişikliğe yol açar. Artık O, yaşamının tadını çıkarmaktadır (1576-1581).

Bundan sonra olaylar, Rûm ile Çin ülkesi arasındaki genellikle geniş, arada bir de dar mekânlarda geçer. Bu mekânlarda Pervâne, bazan mutsuz ve ümitsiz bazan da neşeli ve mutlu bir hayat sürerek, sonunda da süreklilik arzedecek huzuru ve mutluluğu yakalar.

Mekân tasvirleri, eserde çok görülür ve olay ve kahramanların psikolojik durumlarıyla uygunluk arzeder. "Tecrid" anlayışının sonucu olarak, mekân ve onu tamamlayan varlık ve hadiseler, harici âlemde görüldükleri gibi değil, bunların insan üzerinde bıraktığı, intibalar, sebep oldukları haller, ifade edilerek tanıtılır¹.

Pervâne'nin psikolojik durumunun yansıtılmasında mekan unsurundan faydalanılmıştır. Mekân unsuru, O'ndaki psikolojik iniş ve çıkışları gösteren bir ibre gibidir:

Yemeden içmeden cümle kesildi
Cihânda ʿıyş u ʿişret anı bildi (795)

Murâdı anlaruñ çün oldı maḥşûl
Yine oldılar anlar ʿıyşa meşğûl

Virüp dururdı fırsat anlara el
Şafâ vü zevki kıldılar mükemmel (1866-1867)

¹ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 141 v.d.

Yukarıdaki beyitlerden birincisi Pervâne'nin kendi sarayında "yemeden içmeden kesildiğini", son ikisinde de Şem'in sarayında "zevk ve safa sürmesini" göstermesi, aynı kapalı mekân içinde Pervâne'nin inişli çıkışlı psikolojisini yansıtır.

Bu tasvirlerde bazan gerçekçi olma endişesi taşımayan şair, Batıda görülen hikâye ve romanlardaki mekân tasvirlerinin yüklendiği vazifeleri karşılayacak pasajlara yer vermiştir. Öyle ki Pervâne'nin aşkı uğruna çıldırıp, dağlara yöneldiğinde düştüğü kuyu (1210-1226), O'nun arzu edilen "obje varlığı" elde etmek için ısrapları göstermesi açısından önemlidir.

Olay/vak'a ve onun geçtiği mekân tasvirleri uzun tutulur. Özellikle savaş ve av sahneleri, düğün törenleri uzun uzun tasvir edilerek, canlı bir şekilde gözler önüne serilir. (954-1012, 2843-2929, 3336-3563). Az olmak kaydıyla mekânın bir beyit içerisinde tasvir edildiği de görülür:

Ulu şahrâ kenârındaydı ol şeh
Gelür uğrardı ol şahrâya bir nehr (3348)

3.1.1.5. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Gerek roman sanatı, gerekse mesnevîler esas itibariyle anlatılacak bir hikaye ile bu hikâyeyi takdim edecek bir anlatıcıya isnad edilir. Burada asıl önemli olan, anlatılacak hikâyeden çok, anlatıcının konusudur. Zira anlatıcı, roman sanatının ve mesnevîlerin başta gelen temel unsuru, aynı zamanda "en etkili eleman"ıdır¹.

Anlatma esasına bağlı edebi türlerde olay/vak'a ilk bakışta zannedildiği gibi yazar tarafından aktarılmaz. Yazarın vücud verdiği "itibarî" bir varlık anlatma işini üzerine alır. İtibarî bir varlık olan anlatıcı yazarın dilini kullanarak ait olduğu âleme ait hayat tecrübelerini nakleder. Anlatıcı, naklederken "her şeyi bilen, sezen, anlayan" yönü ile değişik mevkilerde karşımıza çıkar².

Bütün bu özellikleri taşıyan anlatıcının hakîm vasfı "İlahî/amnicent" karakterli oluşudur. Bu bakış açısına bağlı anlatmaya "hakîm bakış açısı" denir. Anlatıcı, bu fonksiyonları yerine getirirken gücünü kendisine kazandırılan bakış açısının sınırsızlığından alır³. Bu hakim bakış açısından hareketle yazılmış eserlerdeki anlatıcıya da "yazar-anlatıcı" adı verilir⁴. Yazar anlatıcının genellikle 3. tekil kişi

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 9

² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 96; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 9.

³ Şerif Aktaş, a.g.e., s. 95-96;

⁴ Şerif Aktaş, a.g.e., s. 96.

seviyesinde rolünü oynadığını görürüz¹.

Bu açıdan bakıldığında Şem' ü Pervâne mesnevîsinde "yazar-anlatıcı hakim bakış açısı"nın söz konusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir başka söyleyişle mesnevî, 3. tekil şahıs anlatıcının ağzından ve bakış açısından nakledilir.

Eserde yazar-anlatıcı, Pervâne'yi ondört yaşında savaş oyunlarını öğrenen, savaşçı bir kişi yapar:

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihânda kıymet ü qadr

Silâh u darb u harb u cenge düşdi
Oyun öğrendi bir kaç gün dūrişdi (617-618)

veya tahtadan yapılmış kuşa bindirererek Şem'in sarayına uçurduğu (1461-1469) gibi Dâye'ye akılları yok edecek bir helva yaptırarak O'nu zindandan da kurtarır (1922-1942). Şem'e Pervâne ile kaçması için plan yaptıran (3118-3123) yine yazar-anlatıcıdır. Bütün bunlar 3. tekil şahıs anlatıcının ağzından nakledilir.

Yazar-anlatıcı mesnevîde kahramanların ne duyup, düşündüklerini bildiği gibi, onların başlarından neler geçeceğini de bilen bir hüviyeti vardır. Çünkü o, vak'a ve şahıs kadrosu ile ilgili geçmişe ve geleceğe ait her şeyi en ince noktasına kadar bilir. Kendi belirleyici tavrını ortaya koyar. Zira o, anlattıklarını nasıl, nereden, kimden öğrendiğini söylemek ve belirlemek zorunda değildir². Pervâne'nin aşık olduktan sonra Cennet-âbâd'dan kaçıp kör bir kuyuya düşmesini, yazar-anlatıcı önceden planlamış, bunu "düşeceğini biliyor" ibaresinden anlıyoruz. Fakat düşmesini "aşk şarabı ile sarhoş" olmasına bağlayarak düşüncelerinde özgürce davrandığını göstermek ister:

Bilüp düşeceğin kendüye ol şâh
Hicâbından yire geçmişdi ol çâh

Şarâb-ı ıışk ile ser-mest ü bi-bâk
İderken seyri ol meh cüst ü çâlâk (1216-1217)

Eser baştan sona kadar bu şekilde devam eder. Anlatıcının her şeyi bilen bir tutumu vardır. O'nun bize naklettiklerini nereden öğrendiğini ve nasıl gördüğünü soramayız. O, bu fonksiyonları yerine getirirken gücünü, kendisine kazandırılan

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 10

² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, s. 95.

sınırsız bakış açısından aldığından, bazan o, okuyucunun yanında yer alarak bilgelik görevini yerine getirir:

Egerçi kim dimişler şöhret âfet
Olur ammâ eyü ad ile rāhat (3160)

Eyü ad ile  alem tutar âdem
Olur cümle cihân içre mükerrerem (3162)

bazan da, okuyucu ile eser arasına girer. Çin Fâğfûr'unun ölümü anlatılırken araya girerek, dünyanın geçiciliğinden, vefasızlığından uzunca bahseder:

İnanma  ömre kim yokdur beğası
Tayanma sustdur anuñ binası (3629)

Bu  alem bir vefasuz dil-rübâdur
Nazâr kılmak buña  ayn-ı inâdur (3634)

sonra da kaldığı yerden tekrar devam eder.

Yazar-anlatıcı anlattıkları üzerinde yorumlamalara da gittiği olur. Yorumlarda kimin yanında yer almak isterse, o doğrultuda yorumunu yapar. Lâlâ Nâsır, Cennet-âbâd'da Şem'in suretini görüp, aşık olduktan sonra yemeden içmeden kesilen Pervâne'ye nasihat eder. Pervâne de öğüt dinlemez. Araya giren yazar-anlatıcı "aşık olana nasihatın acı geleceğini, sevmek onların mesleği olduğundan, öğüt onlara taştan daha sert gelir..." (809-812) diyerek tavrını Pervâne'den yana koyar. Şâh Jâle Şem'in bulunduğu kaleyi kuşatıp, kale ile dışarının bağlantısını kestiğinde, kalede kıtlık baş gösterir. İçerdekiler zor durumda kaldığı zaman da, kendince yorumunu yapar:

Katı müşkil olur kıtlık belâsı
Kişinüñ olmasun ol âşnâsı (2886)

Yazar-anlatıcı yorum yaparken kahraman-anlatıcıyı da devreye soktuğu olur. Onun ağzından söylenmiş havası verir. Burada kişilerin değil olayların yanında yer alarak olay hakkındaki yorumlarını aktarır: Şâh Jâle, oğluna Şem'i isteyip olumsuz cevap alınca, Şâh Fâğfûr ile savaşıyor. Fakat netice alamaz. Şem', bir plan kurarak Pervâne ile birlikte kaçıp, Şâh Jâle'nin yanına geldiklerinde, Şâh Jâle, onları karşılar ve bağrına basar. Geçmişte meydana gelen olaylar için yorum yapılırken, yazar-anlatıcının bunu kahraman-anlatıcının ağzından çıkmış gibi hissettirerek, kendi yorumunu yapar:

Başarmadığını ceng ile leşker

Başarur hîle vü âlle berâber

Toğuzı âl u hîle erlik ondur

Kim âl u hîleden arşlan zebündür

Tutulmaz güç ile bir güçin ey cân

Tutulur âl ile ammâ ki arslân (3231-3233)

Bunun yanında yazar-anlatıcı, bazan olayları kahraman-anlatıcıya yaptırır. Sonra kahraman-anlatıcıyı devre dışı bırakarak, kendini ön plana çıkarır. Pervâne'nin Şem'e gönderdiği mektubu, kahraman-anlatıcı Dellâle'ye okutur, fakat mektubun içeriğini Dellâle değil, kendisi (yazar-anlatıcı) açıklar:

Okıdı anı ihfâ ile canân

Namâzında günün gūyâ ki Qur'ân

Dimiş ey âftâb-ı 'âlem-ârâ

Cemâlünden münevver rûy-ı dünyâ

Yüzün on dördidür iy mâh ayuñ

İder rûşen yidi iqlîmi rayuñ (3066-3068)

Şem' ü Pervâne'de yazar-anlatıcının yanısıra "kahraman-anlatıcı"ya da rastlıyoruz. Kahraman-anlatıcı tarafından nakledilen bölümler önemli bir yer tutar. Hem olayın yaşandığı hem de anlatıldığı zaman dilimlerindeki hal ile karşımıza çıkar. Çin hükümdarının ölümü üzerine tutulan yas son bulup da, Pervâne Çin'e hükümdar olarak gitmeden önce, kahraman-anlatıcı olayın yaşandığı anda ortaya çıkar ve devlet yöneticisinde olması gereken özellikleri sayar:

Ziyâde kıl re'âyâyı ri'âyet

Dilerseñ iki 'âlem içre devlet

Hâzer kıl almağıl mazlûmuñ âhın

İrişdürme göge dūd-ı siyâhın (3663-3664)

Dağı sultân olan 'âdil gerekdür

O şan'atda çatı kâmil gerekdür (3668)

Kahraman-anlatıcılar bazan karşılıklı konuşurlar. Bunlar uzun sürdüğü gibi, çok kısa da sürebilir. Bu konuşmalar anlatımı güzelleştirdiği gibi, kahraman-anlatıcıların psikolojik hallerini de yansıtır. Kavuşma anı, çizilen bir mutluluk

resmine benzer (2287-2396). Ayrılık da, karabulutlar gibi iç karartıcı manzaralar yansıtır (3707-3712) Pervâne, Şem' ile ilk karşılaştığı zaman, kahraman-anlatıcılar olarak karşılıklı konuşmaları (1550-1572) birbirine iltifat eden iki kişinin uzun konuşmaları gibidir. Bu da bize "tirad"ları¹ hatırlatır:

Kahraman-anlatıcıların karşılıklı konuşmaları "dedim-dedi" şeklinde de geçer:

Didi hoş geldüñüz ey çeşmi hâste
İrişdüm şıhhata bu ben şikeste

Didi Pervâne zahmetler getürdük
Yine tapuña mihnetler getürdük

Didi Dellâle gül yiri olur hâr
Begüm gül bigi baş üzre yirüñ var (3035-3037)

Kahraman-anlatıcı kendi yaşadıklarını anlattığı gibi başkalarından dinlediklerini de nakleder. Pervâne'nin başından bir bir geçenleri Şem'e anlatan Şem'in yaşlı hizmetcisidir. Bu kahraman-anlatıcı da olayı başkasından duymuştur:

Eyitdi Şâh Jâle vü Rüm Şâhı
İrişmiş saķf-ı çarha bârgâh

Yapar oğluna bir zibâ sarâyı
Gören Cennet şanurdı ol arayı

Heves rengini bir nakķâş ezmiş
Aña sultânumuñ naķşını yazmış (1508-1510)

Ayrıca mesnevîde geçen gazellerden üç tanesi hariç, hepsi kahrman-anlatıcının ağzından söylenir.

Şem' ü Pervâne mesnevîsinde olaylar anlatılırken bir çok teknikden istifade edilir. Mesnevîde kullanılan anlatım tekniklerini şöyle sıralayabiliriz:

3.1.1.5.1. Anlatma

Anlatma esasına bağlı itibarî metinlerde genellikle egemen olan anlatma yöntemidir. Bu teknikte anlatan kişi, hep ön plandadır. Bu kişinin yerini belirtmek gerekirse o, her zaman eser ile okuyucu arasındadır. Böyle bir mevkide o, anlatacağını anlatır, söylemesi gerekeni söyler². Bu anlatma tekniğinde anlatıcının

¹ Tirad için bkz. Hasan Boynukara, **Modern Eleştiri Terimleri**, İst. 1977, s. 233 v.d.

² Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 71

her şeyi bilen bir tutumu vardır. Kahramanlar kimdir? Geçmişte hangi olayların içine girmiş çıkmış, başlarından neler geçmiş, şu anda ne duyuyor, ne düşünüyorlar? Bunlar ve bunlara benzer türlü yönleri bilen bir anlatıcıdır¹.

Kısaca, anlatıcının "hakim bakış açısı"ndan Pervâne'nin yaptıkları; şahıs kadrosu, mekân ve zaman unsurlarıyla birlikte anlatması "anlatma" tekniğine girer. Bu teknik ile anlatıcı her türlü tasarrufa sahiptir ve yer yer esere müdahale ederek kendi varlığını hissettirebilir.

3.1.1.5.2. Gösterme

Bu teknikte, yazarın eser üzerinde tasarrufu en aza indirilir. Anlatma tekniğinde okuyucunun dikkati, anlatan üzerinde iken; gösterme tekniğinde dikkat, eser üzerine çevrilmiş, onu seyretmektedir². Anlatma tekniğinde olayı değerlendiren, eleştiren, yorumlayan hep anlatıcının kendisidir. Göstermede ise yazar okuyucuyu olaylar ve kişilerle başbaşa bırakmış, kendisi aradan çekilmiş izlenimini uyandırır³.

Bu teknikte gaye, dikkati eserde yer alan kişiler üzerine çekmektir. Onların yaptıkları direkt olarak anlatılır. Yani kamera konumundadır. Pervâne'nin Cennet-âbâd'a geleceği haberinde anlatma tekniği kullanılırken, Pervâne'nin karşılanması ise bir kameradan aktarılmaya benzer. Burada devreye gösterme tekniği girmiştir. Anlatıcı eserle okuyucuyu başbaşa bırakır:

Haber geldi ki şehre bu gün ol mâh
İder şehri müşerref oluñ âgâh

Hep ol şehrüñ kiçi vü ulusu
Ser-â-ser karşı çıktılar kamusu

Görürler kim gelür bir mâh-çehre
Yüzi nürından irmiş mihre behre (731-733)

Lala Nasır'ın Pervâne'nin yanına gidip, ava çıkmayı teklif etmesi de gösterme tekniğin devreye girdiği yerdir:

O dem Pervâne'ye buluşdı Lâlâ
Didi iy nüh felekden kadri a^clâ

¹ Emin Özdemir, *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, İst. 1990, s. 19

² Ünal Aytür, *Henry James ve Roman Sanatı*, Ank. 1970, s. 120

³ Ünal Aytür, a.g.e., s. 120

Tapuñ şāh u felek taht u kamer tāk
Cemālūñ nūrına hūrşīd muhtāk (943-944)

Şebābūñ °ahdi vü faşl-ı bahāruñ
Be-gāyet vaktidür şimdi şikāruñ

Gel imdi idelüm °azm şikāre
Gazāl u şīr sen kıl pāre pāre (946-947)

Pervāne'nin ağaçtan yapılmış kuşa binerek, kuş gibi uçup Şem'in kasrına girmesi (1465-1469), Şem'in havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmesi (1470-1485) gösterme tekniğine girer.

3.1.1.5.3. Tasvir/Tanıtım

Tasvir, mesnevîde en fazla başvurulan anlatım biçimlerinden birisidir. Tasvir, en kısa tanımla "eşyayı görülür hale koyma" sanatıdır¹. Yazar bunu yaparken de, eşya ve insanın bariz vasıflarını görmek, seçmek zorundadır. dolayısıyla iyi bir gözlemci/müşahid olmak durumundadır².

Yazar başta Pervāne olmak üzere mesnevîdeki şahıs kadroların mekân ve onu tamamlayan varlık ve olayların tasvirini/tanıtımını yapar. Bunların insan üzerinde bıraktığı intibalar, sebep oldukları haller, ifade edilerek tanıtılır:

Hayvan tasviri:

Hasūda iki gūşı iki hañçer
Şabā pāyından eyler sür°atı cer
Eger kūhsāra °azm eser yıl
Ve ger şahrāda seyr itse aķar seyl

Anuñ na°l-i semendin çıksa āteş
Has u hārı yaķardı yıldırımveş
Urılmış üstine bir zīn-i zerrīn
Felekde mihr idi güyā ki ol zīn (3491-3494)

Gören ol zīn ile dir ol semendi
Hemān kavş-ı kūzahdur sīne bendi (3497)

¹ Mustafa Nihad Özön, *Yazmak Sanatı*, İst. 1967, s. 113

² Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 73

Mevsim tasviri:

İrişdi nā-gehān faşl-ı zemistān
 Cihāna geldi bir pîr oldu mihmān
 Meger kim uştur-ı ser-mest idi ebr
 Kefen saçdı cihāna itmeyüp şabr
 Zemīn anı görüp bozardı rûyı
 Dem-i serv-i şabā saht itdi şuyı
 Hevā-yı nerm devşirdi o dem raht
 Anüñçün oldılar şular katı saht (1680-1683)

Mekân tasviri:

Meger var idi bir şehri mu^callā
 Güzellikde hemān Firdevs-i a^clā
 İçi pür-hür adı Cennet-ābād
 Gören bende olurdu ğamdan āzād
 Ziyāde hūb idi āb u hevāsı
 Derünü toptolu Cennet şafāsı
 Ser-ā-ser çevresi hūb u tarı bağ
 İçinden sanmañuz akanlar ırmağ
 Görüp her bir tarāvet bāğın anuñ
 Akıdur ağızınuñ şuyı cihānuñ (631-635)

Olay tasviri:

Bulup su yir içinde inqılābı
 Buğār oldu vü depretdi türābı
 Şu deñlü zelzele oldu o sā^cat
 Görenler şandılar kopdı kıyāmet
 Buğāru'l-mā bigi oynatdı yiri
 Didi eyvā anuñ derviş ü mīri
 Harāb oldu niçe ^cālī binālar
 İrişdi guşşalar gitdi şafālar (2695-2698)

Yarıldı yir ol dem çıkdı bir şü
Nice yirler harâb itdi revân u (2700)

3.1.1.5.4. İç Çözümleme

İç çözümleme tekniği, anlatıcının araya girerek eser kahramanlarının, duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması anlamına gelmektedir¹. Anlatıcı bu tekniği uygularken okuyucu ile kahramanların arasına girer ve kahramanın içinde bulunduğu durumu ve zihninden geçenleri, okuyucuya aktarmaya çalışır. Aktarmada anlatıcıya düşen görev, kahramanın durumunu inandırıcı ölçüler içinde anlatmaktan ibarettir².

Pervâne'nin av dönüşü Şem'in resmini duvarda görmemesi üzerine anlatıcı, Pervâne'nin duygularını okuyucuya şöyle anlatır:

Cihânı nâr-ı âhı tutdı yek-ser
Ki ya^cnî şem^c ol âteşden ister
Fiğâm od bigi eflâka çıkdı
Cihân mülkini seyl-i eşki yıkdı
Felekde yakdı âhı mihr ü mâhı
Deñizler içre büryân oldı mâhî (1131-1133)
Anuñ nañl-i cunûn başına üşdi
Gidüp ʿaklı başından yire düşdi (1137)

Pervâne'nin kaybolması üzerine bir babanın sahip olacağı duyguları aşağıda olduğu gibi;

Oturmuş idi Şâh Jâle ğamnâk
Yağasın dest-i hasret eylemiş çâk
Dili seng-i firâk ile şikeste
Revânı rişte-i ümîde beste (b 2263-2264)

diyerek nakleden anlatıcı, Pervâne'nin bulunması üzerine aynı kişinin duygularını da şu şekilde dile getirir:

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 81 v.d.

² Mehmet Tekin, a.g.e., s. 81

Okıdı açup anı şāh-ı  ālem
Açıldı göñli oldu şād u hurrem

Revān cān virdi yazdı ol feraħdan
Halāş oldu dili bend-i taraħdan

O mekt b üstine saçdı ser-ā-ser
Feraħdan gözleri deryā-yı gevher (b. 2277-2279)

Dahı şol deñli virdi müjdegānı
Hesāb itmekde  aciz  ālem anı (2284)

Anlatıcı, yukardaki beyitlerde kaybolma anındaki üzüntü, bulunma haberinin öğrenildiği zamanki mutluluğu okuyucuya anlatırken, i   z mlleme tekniğini objektif  l ler içinde naklettiğini görürüz. Pervāne kaybolduğunda annesi Ş k fe'nin de aynı duyguları taşıdığına şahid oluruz (2380-2396). Pervāne'den ayrılan Şem'in de ağlaması, feryadı ve saçlarını yolması (1917-1918) veya Çin Fāđf ru'nun ölümü  zerine R m  lkesi halkının yas tutması ile Şem' ve Pervāne'nin üzülüp, ağlamaları halini, anlatıcı, objektif seviyede anlatırken i   z mlleme tekniğine uygun güzel örnekler verir:

Yanup yakıldı ol Şem^c durur pāş
Akıtdı katre katre gözleri yaş

Şa ın  zdi bulutlar bigi ol māh
Akıtdı yaşını şām u sehergāh

 amu halk-ı vilāyet tutdı yası
Ser-ā-ser geydiler kara libāsı (b.3618-3620)

3.1.1.5.5. Montaj Tekniği

Montaj tekniği esas mahiyeti itibariyle, bir yazarın, başkasına ait olan her hangi bir söz veya yazıyı, "kalıp halinde" eserin terkinde, belirli bir maksat doğrultusunda kullanılması demektir¹. Bu bize iktibas sanatını hatırlatır. Amaç şairin, söylediklerine inandırıcı bir hava verebilmesidir. Söz konusu sanatın günümüzdeki, daha doğrusu  ağdaş romandaki karşılığı "montaj tekniği"dir².

Pervāne kaybolur, babası her tarafı aratır, fakat oğlu bulunamaz. Yapacağı

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 84

² Mehmet Tekin, a.g.e., s. 85

bulunma ümidi içerisinde beklemektedir. Yani sabır etmesi gerekir. İşte yazar burada devreye girerek, bunu inandırmak için de bir başkasına ait sözü "kalıp halinde" bu maksat doğrultusunda kullanır:

Bilür olur koruğ şabr ile helvā
Ne çāre itdi şabr ol şāh-ı a°lā (2213)

Yine Pervāne, Şem' ile birlikte eğlendikten sonra uyurlar ve bağıın bekçileri tarafından yakalanırlar. Uykunun tatlı olduğunu, kıyamet kopsa bile kişinin bunu duymayacağını (1884) dolayısıyla birlikte yakalanmalarının doğal olacağını söyleyen yazar, inandırıcı olabilmesi için montaj tekniğine başvurur. Uykunun "küçük ölüm" olduğu sözünü aktarır:

Büyük küççük kamu h°āba ezelden
Dimişler küççük ölüm ulu düşmen (1885)

Aynı şekilde Şem' ile Pervāne'nin birlikte yakalanmalarını, beklenilmeyen bir olay olarak gören yazar, bu düşüncesini pekiştirmek için "görünü gelmez kazâ" (1899) ibaresini kullanmıştır. Çin Fâğfûru'nun ölüm haberi Şāh Jāle'ye bildirilip, baş sağlığı verilirken, ölüm olayı karşısında güçsüzlüğün, bir şey yapamamanın, doğrudan teslim olmanın bir ifadesi olarak yine şair, Kur'an'da geçen bir ayeti, geçtiği söz kalıbıyla (Kur'an: 6'57, 12'40, 40'12) yani orjinal şekliyle aktarmıştır:

Dimişler serverā el-hükmü li'llāh
Sentün °ömrün ziyāde kılsun Allāh (3593)

Görüldüğü gibi montaj tekniği, asıl metin ile taşınan metin (montajlanan parça) arasında uyumluluk arzemiş¹, eser-okuyucu arasında diyalogu pekiştirmiştir. Esere içerik bakımından katkıda bulunduğu gibi okuyucu da aydınlatılmıştır.

3.1.1.5.6. Diyalog

Diyalog tekniği, düşünce ve duyguları kişileri konuşturarak belirtme yoludur². Karşılıklı konuşma kişinin o anki durumuna göre, telaş ve heyecanına, sevinç ve kederine göre şekillenir ve öylece okuyucuya yansır.

Pervāne'nin Cennet-âbād'a gitmek için anne ve babasıyla veda anındaki konuşmaları (715-718), Lâlâ'nın mektubunu Şāh Jāle'ye getiren habercinin hükümdar ile konuşması (830-840) Lâlâ'nın ava çıkması için Pervāne'ye söylediği

¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, s. 85

² Emin Özdemir, *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, s. 91

sözler (943-840) ve Lâlâ ile Remmalcinin konuşmaları (1254-1267) diyalog tekniğine verebileceğimiz örneklerdir.

Bazan karşılıklı konuşmalar çok uzun olur. Bize "tirad"ları hatırlatır. Şem ile Pervâne'nin ilk karşılaşmaları anındaki konuşmaları da epeyce uzun sürer (1554-1267) diyalog tekniğine verebileceğimiz örneklerdir.

Bazan karşılıklı konuşmalar çok uzun olur. Bize "tirad"ları hatırlatır. Şem ile Pervâne'nin ilk karşılaşmaları anındaki konuşmaları da epeyce uzun sürer (1554-1570).

3.1.1.6. Şâhıs Kadrosu

Şem' ü Pervâne mesnevîsinde olay/vak'a, Pervâne'nin kişiliği üzerinde yoğunlaşır ve gelişir. Şem' ise arzu edilen sahip olunmak istenilen obje varlık durumundadır. Bu iki kişinin birbirlerine kavuşmak için verdiği mücadeleler, mesnevînin konusunu teşkil eder. Bunların dışında söz konusu edilen kişilerin bütünü, bu aşka yardımcı veya engel olmaları sebebiyle olaylara katılırlar.

Bu durumda şahıslar, metin içinde, daha yerinde bir ifadeyle, olayın oluşu içinde yüklendikleri fonksiyon bakımından önemlidir. Kişileri, yüklendikleri fonksiyonları dikkate alarak gruplandırmak yararlı olacaktır¹.

Mesnevînin I. derecedeki olay/vak'a kahramanları Pervâne ile Şem'dir. Bu iki kişi eserin yazılma nedenidir. Bunlar, eserden alıp çıkarıldığında mesnevînin hiç bir güzelliğinin kalmayacağı da bir gerçektir. Olaylar bunların kişiliği etrafında örüldüğünden, eserde "başkişiler" görevini üstlenirler.

Şem' ile Pervâne'nin etrafında, onların derdlerine ve sevinçlerine ortak olan veya engelleyici olanlar II. derecedeki kişilerdir. Bunlarda yardımcı ve karşı güçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, başkişiler kadar esere nüfuz edemese de başkişinin eksikliklerini tamamlayan; tek, bazan bir kaç yönüyle başkişinin iç dünyasını aydınlatan veya karartan bir niteliğe sahiptirler. Bunlar (şahıs, hayvan, nesne v.b.) başkişiler ile dekoratif/fon karakterler arasında yer alırlar².

Eserde bazı kişiler bir an ortaya çıkarlar ve baş karakterlerin üstlenmiş olduğu rolü gerçekleştirmede dekoru tamamlar. Bunlar III. derecedeki dekoratif kişilerdir. Esere etkileri söz konusu değildir. Olay/vak'a içinde yüklendikleri fonksiyonları olmadıklarından fon oluşturan karakter olarak kalırlar³.

¹ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş*, s. 152

² Philip Stevick, *Roman Sanatı* (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ank. 1988, s. 184, 189

³ Philip Stevick, a.g.e., s. 183

Mesnevîdeki şahıs kadrolarıyla ilgili genel tesbitlerden sonra, gruplandırma karşımıza şu şekilde çıkar:

A. I. Derecedeki kişiler/Başkişiler

Pervâne ile Şem'

B. II. Derecedeki kişiler/Norm karakterler

II/a. Yardımcı kişiler

Şâh Jâle, Şükûfe, Dâye, Dellâle, Naccâr

II/b. Karşı güçler

Çin Fâğfûru, Vezir, Bekçiler

C. III. Derecedeki dekoratif kişiler/Fon karakterler

Üç Vezir, Bercîs, Remmâlcî, Büyücü, Tabib, Askerler, Hizmetçiler, Cariyeler, Beyler, Ağalar, Kapı Halkı v.b.

3.1.1.6.1. Başkişiler

3.1.1.6.1.1. Pervâne

Başkişiler (protagonists), mesnevînin varoluş sebebi olduğundan, eser onlara hayat vermek için yazılır. Bundan dolayı bunların hayatları ve iç dünyaları ayrıntılı bir şekilde anlatılır¹.

Eserin başkişilerinden Pervâne, çocuk özlemiyle yanıp tutuşan Rûm hükümdarı Şâh Jâle'nin oğlu olarak dünyaya gelir. Gelenek üzere O, bir hocaya teslim edilir ve devrinin bütün ilimlerini öğrenir. Ondört yaşına gelince de okumasını, silah kullanmasını bilen bir kahraman olur:

İrişdi çün kim on dördine ol bedr

Nedür bildi cihânda kıymet ü qadr

Silâh u darb u harb u cenge düşdi

Oyun öğrendi bir kaç gün dürişdi (617-618)

Baba Şâh Jâle, oğlundaki bu özellikleri görünce Cennet-âbâd isminde bir köşk yaptırır. Köşke gelen Pervâne, burada bir nakkaş tarafından yapılan Çin Fâğfûru'nun kızı olan Şem'in resmini görür ve aşık olur. Artık O'nun dünyasında o resme duyduğu aşktan başka bir şey yoktur. Başlıca arzusu da O'na kavuşmaktır. Arzu edilen objeye kavuşmak isteyen Pervâne; İdealize edilmiş bir

¹ Philip Stevick, *Roman Sanatı*, s. 182

aşık karakteriyle karşımıza çıkar. Hastalanması, aylarca bir şey yememesi, Şem'in resminin önünden ayrılmaması ve nihayet aklını kaybedip dağlara yönelmesi, kör bir kuyuya düşmesi v.b. gibi davranışlarla Pervâne, elde etmek istediği objeye bağlılığı, düşkünlüğü ve samimiyetinin simgesi olarak tanımlanır. Bu tanım ziyadesiyle subjektif bir tanımlamadır. Bu tip tanımlamalarda belirleyici unsur, yazarın veya anlatıcının şahsi "mit"ine ait değerler bütünüdür.

Bundan sonraki olaylar Pervâne'nin iradesinden çok bazı gerçek ve gerçeküstü olaylar ve tesadüfler yönlendirir. Şem'i görme arzusu artınca, aklına O'nun bulunduğu yere uçmak gelir. Sihirbaz Neccâr yardımına yetişir. Ağaçtan yaptığı bir kuş sayesinde, Şem'in bulunduğu saraya gelir. Gerek kuyuya düşüp yılan ve akreplerle kurduğu dostluk, gerekse yapılan bir kuş maketiyle uçuşması, Pervâne'yi masallara özgü bir kahrman olarak karşımıza çıkarır.

Pervâne Şem'in sarayına geldiğinde, Şem' her şeyden habersizdir. Aralarında iletişimi fon karakter olan ve özelliği çok seyahat eden hizmetçisi sağlar. O, Pervâne'nin başından geçenleri Şem'e anlatmakla görevlidir. Yüklendiği fonksiyonu başaran hizmetçi, Şem'in gönlünde aşk ateşini tutuşturduğu gibi Pervâne'nin fiziki özelliklerini de nakleder:

O mâhuñ şekli zîbâdur melekden
Sarây-ı kâdr a'ladur felekden
Güneş gördükce bedr-i ber-kemâlin
Hicâbından kızar anlar zevâlin

Görenler dirler ol serv-i bülendi
Kuluñuz eyleme âzâd efendi (1512-1514)

Anlatmadan etkilenen Şem'de Pervâne'yi görmeden aşık olur. O'nun saraya gelip yanında olmasını ister. Böylece Pervâne de Şem' için, aranan obje olur. Birbirlerine "obje" durumunda olan başkişiler arasında bir münasebetin zuhuru kaçınılmazdır. Pervâne'nin kendini göstermesiyle kapalı bir mekânda birliktelik başlar. Birlikte eğlenir, hasret giderirler. Havuza girip birlikte yıkanarak, geleneklerin aksine hareket ederek, evlilik öncesi davranışlarında son derece serbest davranırlar.

Aylarca süren birliktelik, dramatik vaziyeti hazırlayan fonksiyonlardan "karşı güc"ün ortaya çıkmasıyla biter. Pervâne, eserin başkişisi olmanın yanı sıra "tematik güc"ü de temsil etmektedir. Tematik güc, olaya ilk dramatik hamleyi veren kişidir¹.

¹ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş*, s. 153

Böylece tematik gücün gelişmesine engel olan "karşı güc"¹ olarak bağın bekçileri, Pervâne'yi yakalayarak zindana atarlar.

Bu bölümden sonra Pervâne'nin Şem' ile evlenmelerine kadar "tematik güç" ile "karşı güç" arasında çeşitli mücadelelerin yanında entrikaların çevrilmesi; kavramlar, tipler ve gelişen olaylar seviyesinde sürdürülür. Pervâne'nin tutuklanarak karanlıkla başbaşa kalması, psikolojisine de yansır. Sıkıntılı haliyle Allaha yalvarır:

Hudāya eyledi ʿarz-ı münācāt

Didi ey kıble-i erbāb-ı hācāt

Senāya kudretüm yok āba düşdüm

Halāş eyle beni gird-āba düşdüm

Bu maḥbesden çıkar kıl yāre mu'nis

Derūn-ı hūtdan mānend-i Yūnus (1903-1905)

İslamî inancını yansıtan bu yalvarma, Pervâne'nin dünyevi motiflerle süslenen hayatına, dinî motif olarak girer. Eserde yok denecek kadar az olan bu dinî motifin ikinci planda kaldığına şahit oluruz. Bu da yazarın duygu, düşünce, kişiliği ve dünya görüşünü yansıtır.

Pervâne'yi hapisten Dâye kurtarır. Pervâne, zindandan kurtulur, fakat Şem'den ayrı düşer. Şehirde perişan halde dolaşırken Dellâle kadının dikkatini çeker. Dellâle, Pervâne'yi evine götürür. Böylece bir tarafta tematik güce ait değerler: beslenen saf ve temiz duyguların gerçekleşmesi, bu gerçekleşmeyi isteyen kişilerin dostluk duygusu, diğer tarafta ise: karşı güç grubuna ait kişilerin kavuşmayı engelleyen duygulara sahip olmaları ve bu uğurda verdikleri mücadele vardır.

Bundan sonraki kısımlar, bir bakıma bu iki gücün mücadele için karşılaşmaları ve çatışma için uygun mekânı seçmelerini anlatan kısmı içerir. Yardımcı fonksiyonuyla Dellâle kadın, Pervâne'ye mektup yazmasını önerir. Karşılıklı mektuplaşma başlar. Bir mektubunda Şem', Pervâne'den kendisini babasından istemesini talep eder. Böylece olay akışı birden hızlanır.

Pervâne ülkesine döner, olanları anlatır, neticede Şâh Jâle, Pervâne'ye Çin Fâğfûru'ndan kızını ister. Bu kritik dönemde, karşı gücü temsil eden Fâğfûr'un veziri:

Şalup yād illere n'eylersin anı

Bu deryā olsa yig anuñ mekânı

¹ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş*, s. 154

Bu yir ol āftāba yaraşur burc
Bu al^ca olsa hoşdur ol düre dürc

Hayātuñ niçün ayru ola senden
Cüda olmak degül hoş cān bedenden

Cüdāl deñlü hergiz müşkil olmaz
Cihānda ol adar bir ātil olmaz (2630-2633)

diyerek, iki sevgilinin birleşmesine engel olur. Şāh Jāle, Şem'i almak için Çin Fāġfūru'na savaş açar. Mekān, dar/kapalı alanlardan geniş alanlara, savaş alanlarına taşınır. Çatışma için uygun mekān olan geniş alanlarda, tematik güç ile karşı güç birbirleriyle geniş bir kadroyla karşı karşıya gelirler. Fakat bir sonuç alamazlar. Şāh Jāle memleketine döner:

Ne ılsun n'eyesün bu çarh-ı pür-cevr
Murādı utbı üzre itmedi devr

Bu ara Şāh Jāle gitdügidür
Olup fāriġ ferāġat itdügidür (2919-2920)

Şāh Jāle, yüklendiġi fonksiyonlardan birini yerine getirerek, kadere boyun eġer. Bu hal, yazarın kader anlayışını da aksettirir.

Pervāne, bu işin savaşla çözülemeyeceğini anlar ve ikinci kez, arzu edilen objeye kavuşma isteġiyle ülkesini terkeder. O, merhale merhale kendisine engel olan unsurlarla mücadele ederek, Çin'e ulaşır. tekrar Dellāle'nin evine gider. Dellāle aracılığıyla Şem'le mektuplaşır. Sonunda da Şem' ile Pervāne birlikte kaçarak, Rūm ülkesine gelirler. Olaylar bundan sonra olumsuz yönde gelişmez, mutlu sona doğru bir ivme kazanır.

Kızının kaçtığını öğrenen Çin Fāġfūru son derece sinirlenir, Rūm diyarına bir casus gönderir. Rūm ülkesinde Çin casusunu tanırlar, casus tutuklanarak zindana atılır. Tutuklanan casusu Şāh Jāle, serbest bırakır. O'nun bu hareketinden son derece memnun olan Şāh Fāġfūr, kızını affeder ve cihazını Dayesi ile beraber gönderir. Bundan bir müddet sonra da ölür. Çin Fāġfūru'nun ölüm haberi üzerine bütün Rūm ülkesi matem tutar, sonra da Pervāne Çin'e şah olmak üzere yola çıkar.

Uzun bir yolculuktan sonra Çin'e ulaşan ve büyük bir törenle karşılanan Pervāne, Çin tahtına oturur, bir müddet sonra da Şem'i yanına getirir. Artık mutlulukları sonsuzdur. Birlikte mutlu bir şekilde yaşarlar.

3.1.1.6.1.2. Şem

Mesnevîde olayın kadın kahramanıdır. Bütün olaylar Pervâne'nin kişiliği üzerinde yoğunlaşır ve bu kişilik etrafında meydana geldiği için, Şem', Pervâne ile olan ilişkileri sebebiyle eserde zikredilir. Bundan dolayı Pervâne'de olduğu gibi, onun doğumu, çocukluğunun ne şartlar altında geçtiği, yetişmesi ve eğitimi hakkında bilgilere sahip değiliz. Bilinen tek şey Çin Fâğfûr'unun kızı olmasıdır.

Mesnevîde, Şem' adı ilk kez Pervâne için yaptırılan Cennet-âbâd adlı sarayın süslediği bölümde geçer. Ünlü bir nakkaş, Çin sarayında gördüğü ve adı Şem' olan Fâğfûr'un kızının resmini sarayın duvarına yapar:

Aña ol kaşr-ı hûbı yazdururken
Revân sûret virüp yazup tururken

Kızı var idi adı Şem'e Bânû
Çerâğı şemsden yaqardı o meh-rû

Anuñ nâ-geh görür nakşın o nakkâş
Derûnında olur resm ol göz ü kaş

Muhabbet hâmesiyle nakşın anuñ
Sarâyında yazup dururdu cânuñ (674-677)

Pervâne, bu resmi görünce aşık olur ve seyahata karar verir. Bundan sonra Şem', karşımıza sevda çağına gelmiş bir genç kız olarak çıkar. Pervâne, resmini görüp aşık olduğu kızın sarayına gelir ve öğrendiği ilim ile gizlice saraya girer. Saraya girdiğinde Şem', havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Güzelliği:

Ne meh ol mihr-i 'âlem-tâba beñzer
Hata eyler diyen meh-i tâba beñzer (1486)

denilerek dile getirilir.

Çok gezen hizmetçisinden Pervâne'nin hikâyesini dinleyen Şem'in içinde aşk alevi yanar ve Pervâne'yi görmeden aşık olur:

Bu sözi işidüp âh eyledi Şem^c
Sarâyı gümlüyüp tutuldu her sem^c

O dem şâha kulakdan oldu 'aşık
Didi olsam kenîzek aña lâyıq (1527-1528)

Eşsiz güzelliğinin yanı sıra, dürüst ve azimlidir. Sözünde sadık, sevgisinde vefâkârdır. Aşkı ve sevgilisi uğruna her şeyini terkedip, her türlü sıkıntıya katlanacak ölçüde özverilidir. İdeal bir aşık tipi sergiler. Aşağıdaki beyitler, Pervâne'den ayrı düşen Şem'in ruh halini yansıtır:

Yidüğüm derd sensiz içdüğüm zehr

Çerâğum nâr-ı âh u münistüm qar

Aduñ esmâ-yı hüsnâ bigi zikrüm

Tecellâ-yı cemâlûñ dilde fikrüm

°Aceb âvâre vü dil-ğaste oldum

Habâb-ı mey bigi dem-beste oldum (2132-2134)

Şem'in, içkinin tesiriyle hararetlenip, çıplak bir vaziyette köşkün havuzuna girip Pervâne'yle birlikte yıkanmasının dışında, kadınlığının ön plana çıktığı durumlarda hafif davranışları görülmez. Son derece zekidir. İdeal bir aşık olmasının dışında başka bir nitelikleri görünmeyen Şem', eserde geri planda kalmasına rağmen, bazan da ön plana çıkar ve olayları yönlendirir. Pervâne'ye babasından kendisini istemesini söyleyen:

Bi-ğamdi'llah ki atañ şâh-ı a°zam

Cihânda °izz ü baht ile mükerrerem

Varup aña beni iste pederden

Ola tâ kalbimüz şâfî kederden

Vişâle tâ ki debdîl ola hicrân

Bu mürde cişümüme yine gele cân (2145-2147)

Çin ülkesinden kaçmaya karar verdiklerinde Pervâne'ye akıl veren, O'na ne yapması gerektiğini öneren ve gerekli bütün hazırlıkları yapan da Şem'dir:

Ben itdüm hâzır iki esb-i tâzî

Durur tomârveş râh-ı dirâzî (3118)

Yoluñ ben kaydını gördüm müretteb

Süvâr olup ol iki ata bir şeb

Şaralum kendümüñ muhkem ulağvâr

Ulağ şansın görenler bizi ey yâr

Bu gice hâzır ol uğrı kapuda
Şikâr olur bigi şabr it pusuda (3120-3122)

Şem', güzelliği ile, yönlendirici vasfıyla, duygularındaki samimiyetiyle idealize edilen bir aşık tipidir. Hayatının başlıca gayesi aşktır. Yaptığı her şey buna yöneliktir. Bundan dolayı "yalınkat kişi" özelliği taşır. Zira bu kişi, tek bir nitelik ya da düşünceden oluşur¹. O, aşk ve sevdiğiyle birlikte olmaktan başka bir düşünce taşımaz. Bu yönüyle Pervâne'den daha realisttir. Zira Pervâne, hükümdar oğlu yani şehzadedir. Sorumluluğu vardır. Aşkı ön plana çıkardığından; Pervâne, duygularıyla mükemmel, fakat realiteden uzak bir tip olarak karşımıza çıkar.

3.1.1.6.2. Norm Karakterler

Baş kişiler ve fon karakterler arasında, her iki tipin özelliklerine sahip karaktere norm karakter denir. Norm karakter, başkişiler kadar esere nüfuz edemese de, başkişinin eksikliklerini tamamlayan; tek, bazan bir kaç yönüyle başkişinin dünyasını aydınlatan bir niteliğe sahiptir. Bunlar, amaç olmaktan ziyade, bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır².

Olayların yönlendirilmesinde önemli fonksiyonları yüklenmişlerdir. Yüklendikleri fonksiyonları ve gerçekleştirdikleri işleri dikkate aldığımızda, aşağıdaki kişiler norm karakter olarak karşımıza çıkarlar:

3.1.1.6.2.1. Şâh Jâle

Rûm ülkesi padişahı ve Pervâne'nin babasıdır. Adil, merhametli ve cömerttir. Sınırsız zenginliği vardır. Kalabalık bir orduya sahiptir. Bu özelliklere sahip olan Şâh Jâle'nin yıllarca çocuğu olmamıştır. Pervâne doğunca tacına ve tahtına varis olacağı düşüncesiyle çok mutlu olur:

°Adüya kıalmaz âhir taht u tâcum
Olur ben naql idicek ol du°acum (536)

Şâh Jâle, bir baba olarak üzerine düşen görevleri yerine getirir. Pervâne'nin iyi bir eğitim görmesini sağladığı gibi ondört yaşına gelince de, kendisine Cennet-âbâd isimli bir saray yaptırır.

Pervâne, Cennet-âbâd'da Şem'in resmini görüp aşık olduğunda günlerce bir şey yemez. Durumu öğrenen ve duvardaki resmi kazdırıp, Pervâne'nin dağlara

¹ E.M. Forster, **Roman Sanatı**, s. 108

² Philip Stevick, **Roman Sanatı**, s. 184

yönelmesine sebep olan Şâh Jâle'dir. Bununla beraber Pervâne'ye Şem'i babasından istemek için bir mektup yazarak veziri Bercîs'e veren ve onu elçi olarak Çin'e gönderen yine Şâh Jâle'dir.

Çiğ Fâğfûru'nun mektubu olumsuz cevap vermesi üzerine Şem'i, Pervâne'ye kavuşturmak için savaşı bile göze alan ve büyük bir ordu ile Çin'e yönelen Şâh Jâle'nin kendisidir:

Bunı çün gördi Şâh incindi gâyet
Temevvüc itdi deryâ-yı şecâ'at

Ser-â-ser beglere şaldı ulağı
Eyitdi cengiçün görüñ yarağı. (2723-2724)

Hemân şeh mülk-i Çin'e 'azm itdi
Karâr u şabr-ı 'aşık bigi gitdi (2759)

O'nun da duyguları vardır. Pervâne kaybolduğunda aşırı derecede kederlenen, üzülen ve sabır örneği gösteren (2192-2217) Şâh Jâle, oğluna kavuştuğu anlarda aşırı derecede neşeli ve cömert (2429-2487) duygularla karşımıza çıkar.

Şâh Jâle, eserde Pervâne'nin yanında yer alan ve hep olumlu yönleriyle karşımıza çıkan bir norm karakterdir. Bu özellikleriyle başkışilerin kavuşmalarının sağlanması fonksiyonunda aracı olarak bir görev icra eder. Bu niteliğiyle O, amaç olmaktan ziyade, bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır.

3.1.1.6.2.2. Şükûfe

Pervâne'nin annesi ve Şâh Jâle'nin eşidir. Aktif bir rolü yoktur. Anne olması yanında, Pervâne'nin derdini dinleyen ve O'na ortak olan (2377-2428) bir arkadaş, dost fonksiyonunu yüklenmiştir. Pervâne duygularını ilk kez Şükûfe'ye açtığı anda, O'nu mutlu eden cevabı veren O'dur:

Gözüñ sil dökme encüm ey oğul sen
O mâhı menzilüñe irgürem ben

Atasına kılalum çok dilekler
Aña gönderelüm dürlü belekler

Saña od bigi Şem'ci yandururlar
Murāduñ şem'cini uyandururlar (2424-2426)

Şem ile Pervâne birlikte kaçıp Rûm ülkesine geldiklerinde onları karşılayıp bağrına basan, Şükûfe'dir. Şem'in hizmetini görmesi için O'na yüz kız bağışlaması,

cömert kişiliğini gösterir.

Pervâne, habersizce Çin'e gidip, tekrar döndüğünde; oğluna kavuşan Şükûfe'nin ruh hali bir annenin taşıması gereken duygularla yüklüdür:

O mihrî görmez olaldan Şükûfe
Cemâli bedri irmişdi husûfe (2380)

Görüp hürşidini oldı feraḥ-şād
Revân ol serv oldı ğamdan āzād

Feraḥdan gözlerinüñ aqđı yaşı
Pür oldı nūr-ı şādî içi taşu

Didi hoş geldün ey rûḥ-ı revānum
Feraḥdan cismüme şıĝmadı cānum (2385-2387)

Şükûfe, oturduğu sarayın dışında görünmeyen, her zaman geri planda kalan, fakat oğlunun mutlu olması için yüklendiği fonksiyonu yerine getiren aracı bir norm karakterdir.

3.1.1.6.2.3. Lâlâ Nâsır

Pervâne'nin lalası ve Cennet-âbâd'ın yöneticisidir. Bunun dışında bir görev yüklenmez. O, sadece bir emir kuludur, verilen görevleri yapmakla mükelleftir. Özellikleri şu şekilde belirtilir:

Meger bir kulu var idi kadîmi
Kâtında ḥaşekisi vü nedîmi

Ziyâde ehl-i tedbîr adı Nâsır
Be-ġâyet fikri gökcek ʿaqlı vâfir

Anı Pervâne'ye şâḥ itdi lâlâ
Dimeye tâ anuñ sözine lâ-lâ (707-709)

Aldığı emir ile saraydaki Şem'in resmini bir köleye kazıtarak Pervâne'yi mutsuz kılan O'dur. Kaybolan Pervâne'nin bulunması için bütün imkanları harekete geçiren yine Lâlâ Nâsır'dır.

Lâlâ Nâsır, Pervâne ile olan ilişkilerinde efendisi Şâḥ Jâle'nin buyruklarını yerine getirmekle bir görev yüklenen norm karakterdir.

3.1.1.6.2.4. Naccâr

Pervâne'yi Şem'in sarayına ulaştırmada araç olan kişidir. Sihirbaz özelliğine sahiptir:

Meger var idi bir üstâd-ı Naccâr
 O fenne şöyle olmuşdı hevâdâr
 Peri düzse eger kim bâl açardı
 Melekler bigi göklerde uçardı
 Eger kim senge düzse ol per ü bâl
 Yirinden kuş bigi uçardı fîl-hâl (1380-1382)

Pervâne'nin Şem'e kavuşamamasında içine düştüğü sıkıntıyı, ağaçtan yaptığı bir kuşla gideren bir fonksiyonu vardır. Naccâr, aracı bir norm karakter olarak, Pervâne'ye uçağı andıran ağaçtan bir kuş yapar ve ona binen Pervâne, Şem'in sarayının önüne kadar gelir (1461-1467), Bunun dışında Naccâr, her hangi bir görev üstlenmez.

3.1.1.6.2.5. Şâh Fâğfûr

Çin hükümdarıdır. Pervâne'nin sevgilisi olan Şem'in babasıdır. İki aşığın birleşmelerindeki asıl engel olandır. Son derece akıllı ve siyasetçi bir kişiliği vardır. Çok fonksiyonlu yönüyle karşımıza çıkar.

Şem ile Pervâne'nin birlikte yakalandığında ikisini birbirinden ayırıp, onları korkuttuğu gibi, onları yakalayan bağı bekçilerini de öldürten, Fâğfûr'dur:

Getürdüp şâh cümle dîdebânı
 Geçürdi tîğdan ol sâ^cat anı (1964)

Şem'i Pervâne için kendisinden isteyen Şâh Jâle'ye vermeyip, durumu aşağılayıcı bir şekilde Rûm hükümdarına ileterek savaş çıkmasına ve binlerce kişinin ölmesine sebep olan Fâğfûr Şâh'tır. Şem'in Pervâne ile birlikte kaçtığını öğrenince son derece sinirlenen Fâğfûr, bir baba olarak şu duyguları taşır:

Gâzabdan ağlariken güldi kah kah
 Didi gördüñ mi bu mel^cûna vah vah
 Yürece urdı bir bî-mişl yare
 Bulunmaz tâ ölince aña çâre

Kimüñ kim bir kamer-ıtal'at kıızı var
Nuḥüset menziline yıldızı var

Gerekdür kız meşeldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (b.3248-3251)

Bunun yanında kızının bulunması için Rûm ülkesine casus gönderip de casusun yakalınıp, Şâh Jâle tarafından serbest bırakıldığını öğrenince, kızını affedip cihazını Dâye'si ile birlikte göz kamaştırıcı bir şekilde gönderen (3303-3335) yine Şâh Fâğfûr'dur.

Fağfur Şâh, norm karakter olarak çok fonksiyonludur. Şem'i Pervâne'ye vermeyerek olayın düğümlenip trajikleşmesine sebep olduğu gibi, sonunda kızını Pervâne'ye vererek olayın mutlu bir şekilde neticelenmesine de yardımcı olan bir karakter olarak eserdeki yerini alır.

3.1.1.6.2.6. Dâye

Şem'in dadısıdır. Şem'e en yakın kişidir. Şem'in zor anlarında O'na yardım etmek görevini üstlenir. Pervâne hapse girdiğinde Şem'i teselli ederek, Pervâne'yi kurtaracağını söyleyen hep Dâye'dir.

Dâye, yaptığı helvanın içine akılları yok eden bir ilaç koyarak, Pervâne'yi zindandan kurtardığı gibi, kendi elbisesini çıkarıp Pervâne'ye giydirip, O'nu yerine zindana giren de kendisidir:

Varup Pervâne'den ref^c itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi

Libāsını çıkardı aña virdi
Anuñ yirine def^ci kendü girdi (1938-1339)

Ayrıca Dâye'yi Şem'in cihazını götüren ekibin başında da görürüz. Bunların dışında başka bir fonksiyonu yoktur.

3.1.1.6.2.7. Dellâle

Kim olduğu belli olmayan bu kişi, zindandan kurtulup, şehirde tek başına dolaşırken Pervâne'nin yanına gidip O'nunla konuşan kadın olarak karşımıza çıkar. "Pire-zen" vasfıyla belirtilmesi, O'nun yaşlı kadın olduğunu gösterir. Dellâle şu nitelikleri ile anlatılır:

Meger var idi bir Dellâle qarı
Ekâbir hânesine girme kârı

Oğul kız Һaşretin çekmiş be-gāyet
 Kim anuñ şefqati olmaz rivāyet
 Ne yirde görse bir miskin ğaribi
 Olur bīmār ise anuñ tabibi (1993-1995)

Dellāle, yüklendiği fonksiyon itibariyle Pervāne'nin kötü duruma düştüğü zamanlarda O'nun yanında yer almış, O'na yardımcı olmuştur. Pervāne'yi evine davet ederek bir kaç gün misafir ettiği gibi, Şem ile irtibatını mektup aracılığıyla sağlayan (1992-2103) O'dur.

Pervāne ikinci kez Şem'i görmek için Çin'e gittiğinde yine Dellāle'nin evinde kalır (3033-3049), mektup aracılığıyla (3050-3059) Şem ile bağlantısını Dellale sağlar. Bu niteliğiyle norm karakter Dellāle, eserin başkişileri arasında mektup getirip götürmekle iletişimi sağlayan bir araç olarak görev yüklenir.

3.1.1.6.2.8. Bercis

Şāh Jāle'nin üç vezirinden biridir. Özelliği akıllı olmasıdır.

Meger var idi şāhuñ üç veziri
 Anuñ dānā idi gāyetde biri
 °Utarid-fitnat u Bercis-Һaşlet
 Yüzinde berķ urur nūr-ı sa°adet
 Anuñ Bercis adı bir güzel pır
 Koya çarħa zemini itse tedbir (b. 2510-2511)

Bercis sadece Şāh Jāle'nin Pervāne'ye Şem'i istediğini bildiren bir mektubunu elçi olarak Çin Fāğfūru'na götüren ve aldığı cevabı mektubu Jāle'ye getiren (2595, 2716) bir fonksiyonu icra eder.

3.1.1.6.2.9. Vezir

Silik bir norm karakterdir. Kimliđi ve niteliği olmayan bu karakter, sadece bir yerde görülür. Şem'in Pervāne'ye verilmemesi gereğini Fāğfūr Şāh'a telkinde bulunarak, iki ülke arasında savaş çıkmasına sebep olur. Ayrıca Şem ile Pervāne'nin kavuşmasına engel olan kişidir. Bundan dolayı olumsuz bir fonksiyon yüklenir:

Һudā virdi tapuña bir dürr-i pāk
 Sentüñ mülküñden olsun bari Һakkāk

Şalup yād illere n'eylersin anı
Bu deryā olsa yig anuñ mekāmı

Bu yir ol āftāba yaraşur burc
Bu al'a olsa hoşdur ol düre düre

Hayātuñ niçün ayru ola senden
Cudā olmak degül hoş cān bedenden (2629-2632)

3.1.1.6.3. Fon Karakterler

Bu karakterler, çeşitli karakterlerden oluşmuş bir gruptur. Bir boyut kazanmaksızın tamamen isimsiz birer ses olarak kalırlar. Sadece eserde yapıyı işleyen çarkların dişleri gibidirler¹.

Şem ü Pervâne mesnevîsinde bir an için ortaya çıkan ve başkişinin üstlendiği rolü gerçekleşmede dekoru tamamlayan karakterler şunlardır:

3.1.1.6.3.1. Tabîb

Pervâne, Şem'in resmini görünce aşık olur ve düşer bayılır. Tabîb, bir fon karakter olarak ortaya çıkar, verdiği sarı bir ilacla Pervâne'yi iyileşir. Böylece başkişinin hastalığındaki sahne düzenindeki yerini alır. (1180-1181)

3.1.1.6.3.2. Remmâl

Pervâne'nin kaybolduğunda Lâlâ Nâsır'a O'nun yerini söyleyen fon karakterdir:

Belâ ihvāmına nā-geh bulışmış
Varup Yūsuf bigi bir çāha düşmiş
Dilersen başuña gün toğa anı
Yüri gün toğısından iste anı (1265-1266)

3.1.1.6.3.3. On Güzel Nedim

Şem'e, havuz başında bulunduğu sırada arkadaşlık eden kişilerdir (1477-1484)
Havuz başında dekoru oluşturlar.

3.1.1.6.3.4. Hizmetçi

Şem'e havuz başında Pervâne'nin başından geçenleri anlatan kişidir. Şem'in

¹ Philip Stevick, *Roman Sanatı*, s. 183

havuzunun başındaki nedimlerle birlikte (1506) dekoru oluşturanlardan birisidir.

3.1.1.6.3.5. Cennet-âbâd Halkı

Gerek kendisine sancak olarak verilen Cennet-âbâd'a geldiğinde, gerekse kaybolup bulunduğu Pervâne'yi karşılayan topluluktur (730).

3.1.1.6.3.6. Kalabalık Asker

Pervâne'yi karşılamak için harekete geçen grup:

Kıpunuñ halkı atlandı ser-â-ser
 Gelüp bir yire bu enbüh leşker

 O sâ'at karşı gıtdiler o şâha
 Kevâkib bulşa ya'ni ki mâha (2228-2229)

3.1.1.6.3.7. Müjdecî/Beşîr

Pervâne'nin bulunması sahnesinde, Lâlâ Nâsır'a haber veren ve karşılığında müjde alan (1296-1302) kişidir.

3.1.1.6.3.8. Heyk/Haberci

Lâlâ Nâsır'ın mektubunu Şâh Jâle'ye götüren (2255) fon karakter.

3.1.1.6.3.9. Beyler-Ağalar

Şâh Jâle tarafından oğlu Pervâne'nin karşılanma dekorunu tamamlayan fon karakterler:

Buyurdı pādşâh begler ağalar
 Şeher şeh-zâdeye karşı durular (2349)

3.1.1.6.3.10. Kapı Halkı

Şâh Jâle'nin elçisinin geleceğini öğrenen Fâğfûr'un elçiyi karşılamak için gönderdiği (2537) topluluk.

3.1.1.6.3.11. Şâh Jâle ve Fâğfûr'un Askerleri

İki ülkenin ordularının karşılaştığı savaş alanı dekorunu oluşturan askerler (2776)

3.1.1.6.3.12. Ulaklar

Pervâne'nin Çîn'e gittiğini öğrenen Şâh Jâle'nin oğlunu bulmaları için gönderdiği kişiler:

Ulaqlar şaldı rāh-ı mülk-i Çin'e
Yayıldı cümle peyki mülk içine (b.3175)

3.1.1.6.3.13. Elçi

Fağfur Şâh'ın ölüm haberini Şâh Jâle'ye ulaştıran (3586) fon karakteridir.

Ayrıca Pervâne'nin zindana düştüğünde, zindanı bekleyen (1928) görevli, Pervâne'nin düğününde yer alan çalgıcılar, rakkaseler, hizmet eden binlerce güzeller, uzun boylu dil-rübâlar, içki dağıtıcılar, sofraya yayan çarşıgırlar, yardımcıları ve hizmetçiler (3391-3520) düğün meclisinin dekorunu oluşturan fon kahramanlardır.

Bunların yanında Pervâne'nin av meclisinde mücadele edip avladığı hayvanlar (1006-1011) ve başkışilerin bindikleri atlar (982-87, 3490-92) birer birer fon karakteridir. Zira bunlar av meclislerinin dekorunu oluştururlar.

Görüldüğü gibi fon karakterlerin esere ve başkışilere her hangi bir etkide bulunma görevleri yoktur. Eserde olayın geçtiği sahne düzenini (dekoru) süsleyen birer unsur olarak yer alırlar.

3.2. ÜSLÛP

3.2.1. Nazım Tekniği

3.2.1.1. Nazım Şekilleri

Türk edebiyatındaki mesnevîlerde, gazel, kaside, kıta müstezad, murabba, muhammes, tercî ve terkîb-i bend gibi nazım şekillerine yer verilmesi, onları Fars edebiyatındaki benzerlerinden ayıran önemli bir özelliktir¹. İlk olarak 11. yüzyılda Ayyukî, Varka vü Gülşah adlı eserinde görülen mesnevî içinde gazele yer verme², Türk edebiyatında da 14. yüzyılda, Yusuf-ı Meddah'tan itibaren bir gelenek haline gelerek, Türkçe yazılan mesnevîlerde de görülür³.

Bu gelenek Şem ü Pervâne mesnevîsinde de görülür. Mesnevîde 4 kaside, 23 gazel ve 1 tane murabba vardır. Kasideler, fazla uzun değildir. İlk kaside bir tevhid olup, 17 beyittir. Vezni "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" dır. (52-71)

İkinci kaside de tevhidir. "mefâilün feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan, "lâ ilâhe illa'llah" redifli kaside de kelime-i tevhid'in faziletlerinden bahsedilir. 19 beyittir (123-139).

1 İsmail Ünver, "Mesnevî" s. 445 v.d.

2 Reştgâr Feşâî, *Envâ-ı Şîr-i Farsî*, s. 462 v.d.

3 İA, "Mesnevî" mad., s. 132

Üçüncü kaside, na'ttır. 26 beyit olan bu kaside "Mef'ûlü mefâilü mefâilü fe'ûlün" veznindedir. Peygamber'in övgüsü yapılır (291-317).

Dördüncü kaside bir methiyedir. Kanunî Sultan Süleyman'ın övüldüğü bu kasidenin vezni "Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün" olup, 23 beyittir (450-473).

Bu kasideler içinde klasik kasidede bulunması gereken nesip/teşbib, medhiye, fahriye, tegazzül, dua gibi bölümlerin hepsini barındıran bir kaside yoktur. Kasidelerin bütününde Zâtî, mahlasını kullanır. Bazan da kaside söyleyeceğini belirtir:

Ola Ahmed şefî'ün ol ümîde
Di Zâtî bir güzel garrâ kasîde (289)

Mesnevîdeki 23 gazelden bir tanesi 6, sekiz tanesi 7, ve ondört tanesi de 5 beyitlidir. Bir gazel de 4 beyitlidir. Gazellerin büyük çoğunluğu yek-ahengtir. Bu gazelerde aşk, şarap ve ayrılıkla ilgili konular işlenir.

Gazellerin büyük çoğunluğu hikâyenin başkişisi Pervâne ağzından söylenir. Bunların sayısı 9'dur. Şem'in ağzından söylenmiş gazellerin sayısı ise 4'tür. Şem'in nedimlerinden Mah, Şemse, Nevbahar ve Zühre'nin ağzından Pervâne'nin medhî için söylenen gazellerin sayısı da 4'tür. Diğer gazeller ise, 3 tanesi anlatıcının, 1 tanesi Andelib'in, 1 tanesi mestlerin, 1 tanesi de Şem'in nedimi Musîkâr'ın ağzından söylenmiştir.

Şem'in ağzından söylenen gazelerde mahlas yoktur. Pervâne'nin söylediği gazellerin sadece 2'sinde mahlas vardır. Bu şiirlerde şair, yani Zâtî kendi mahlasını kullanır. Diğer gazelerde de biri hariç hiç birinde mahlas yoktur.

Mesnevîde kahramanların ağzından söylenen gazellerin 7 tanesi, Zâtî'nin divanında mevcuttur:

1533,37 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1725

1618-22 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1751

1657-63 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1677

1976-80 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1109

1987-91 beyitler arasındaki gazel, c. II, 867

2166-69 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1407

2176-80 beyitler arasındaki gazel, c. II, 886

numaralı gazelin aynısıdır.

Mesnevîdeki gazelerde 5 ayrı vezin kullanılmıştır. Üslubdaki monotonluğun giderilmesi için yapılan bu uygulamada şu vezinler kullanılmıştır:

1. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

(1074-80, 1533-37, 1618-22, 1657-63, 1665-71, 1722-26, 1976-80, 1987-91, 2089-93, 3088-94, 3128-32 beyitler arasındaki 11 gazel)

2. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

(799-805, 935-41, 1146-50, 2103-07, 2154-58, 2176-80, 2958-61 beyitler arasındaki 7 gazel)

3. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

(1633-39, 1642-47 beyitler arasındaki 2 gazel)

4 Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

(2165-69 beyitler arasındaki 1 gazel)

5 Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

(3340-46 beyitler arasındaki 1 gazel)

Ayrıca 1603-1607 beyitler arasındaki gazel de mesnevînin vezniyle aynıdır. Yani mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün'dür.

Şem ü Pervâne mesnevîsindeki murabba 7 bendlidir. aaaaⁿ-bbbbⁿ-ccccⁿ-ddddⁿ.... şeklinde kafiyelenen bu mütekerrir murabba, Andelibin ağzından söylenmiştir. Gülbahçesinin tasvirinin yapıldığı murabbanın vezni "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün"dür (1772-1786).

Şair, murabba söyleyeceğini önceden zikreder:

Gülistân mihr ü verde oldı maṭla^c

Dilinde ^candelibün bu murabba^c (1770)

3.2.1.2. Ahenk

Sesi, anlamdan ayrı olarak düşünmek doğru olmamakla birlikte, ses düzenlemelerinin edebî eserlerde önemli bir yeri vardır. Ses ve söz, uyum içinde olduğu zaman, şiirin estetik çekiciliğinin alanı da genişler¹. Şiirde, mısrayı oluşturan kelimelerin, bu kelimelerde yer alan hecelerin, hecelerdeki seslerin sıralanışı, birbirleriyle bağıntısından doğan uyum demek olan ahenk sözüyle, klasik şiirde vezin ve kafiye akla gelir. Bu, şiirde dış ahengi oluşturur.

Şiirde ahengi temin bakımından vezin ve kafiyenin dışında, ahengi temin eden seslere de ihtiyaç vardır. Birbirinin aynı olan seslerin bir ölçü içinde tekrarlanması şiirde armoni de diyebileceğimiz ahengi sağlar. Bu da şiirde iç ahengi meydana getirir.

¹ Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Ank. 1993, s. 278-79

3.2.1.2.1. Vezin

Şem ü Pervâne aruz vezninin canlı ve hareketli bir bahri olan hezec bahrinin "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıbıyla yazılmıştır. XIII. yüzyılda Ahmed Fakih'de ilk örneklerini gördüğümüz bu vezin XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyıl başında Türk şairleri tarafından fazlaca kullanılmıştır¹. Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye'yi, Şeyhoğlu Mustafa Hurşid-name'yi, Mehmed Işk-nâme'yi, Ahmedî Cemşid ü Hurşid'i, Ahmed-î Daî Çeng-nâme'yi, Şeyhî Hüsrev ü Şîrin'i Hamdullah Hamdî Leyla vü Mecnûn'u v.b. bu vezinle yazmıştır².

Şairlerin XV. yüzyıla kadar Türkçenin yapısına uymayan aruzu kullanırken güçlüklerle karşılaştıkları hatta yapısından gelen bu zorluklar yüzünden Türk dilinin şiir yazmağa elverişsiz olduğunu söyleyerek şikayet ettikleri ve de Türkçe yazdıklarından dolayı özür dileme gereği duydukları bilinmektedir³.

Bu durumun XV. yüzyılda yavaş yavaş giderildiği, XVI. yüzyılda ise, şiirde ahengin önceki dönemlere göre fazlalaştığı görülür. Şiirde ahengin sağlanmasında Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılması yanında, şairlerimizin bir önceki devrede elde edilen tecrübelerine dayanmaları da rol oynar. Böylece XVI. yüzyılda büyük şairlerin ellerinde, hatasız ve ustaca kullanılan bir Türk aruzu meydana getirilir.

Buna rağmen çağının benzeri eserlerinde de zaman zaman olduğu gibi, Şem ü Pervâne'de de vezin kusurları görülür. Bunların başında da imale gelir. Vezin zoru ile kısa vokallerin uzatılarak okunması demek olan imaleye eserde sık sık rastlanır. Bu imaleler aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi bazan tek hecede görülür:

Şeker-lebler o sudan rāhat oldı
Kim ol şu leblerinden şerbet oldı (1842)

Şunarlar Şem'e bir maḥbūb şāne
Ura tā turre-i 'anber-feşāne (1845)

Gözinüñ perdesinden düzdi kâğıd
Getürdi bir nigār-ı sîm-sā'id (2039)

bazan da ikiden fazla hecede de imaleye rastlanır:

¹ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İst. 1994, s. 159

² Haluk İpekten, a.g.e., s. 159 v.d.

³ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Agah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ank. 1972, s. 8-11; Hüseyin Ayan, *Hurşid-nâme*, Erzurum 1979, s. 12; Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bahar*, Ank. 1991, s. 133-136

Bu sözi didi itdi derd ile āh
Firāvān ötdi güm güm tāk u dergāh (2419)

Atasına kılalum çok dilekler
Aña gönderelüm dürlü belekler (2425)

O müjgānı okı baġruña başdı
Zihī dem ḥasretüñ yayını yaşdı (2439)

Görüldüğü gibi imalelerin çok olduğu beyitlerde, Türkçe kelimelerin fazlalığı dikkati çekmektedir. Mesnevînin bütününde "a,i,u,ü" ünlülerinde imaleye daha çok rastlanır.

İmale görülmeyen beyitlerin sayısı da fazladır. İmaleye tesadüf edilmeyen beyitlerde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımı Türkçeye göre daha fazladır. Böyle durumlarda dil ile vezin birbiriyle kaynaştığı için beytin ahengi sağlanır:

Ķadeḥ her ġonce-yi pür-şevĶ ü mesrūr
Tolanup nüş urur mānend-i zembūr (1610)

Ne çeng ol bir diyār-ı dil-ġüşādur
Her evtārı reh-i şehir-i şafādur (1626)

Metā^c-ı vuşlatuñ hicrānı vardur
Anuñçün neylerüñ eġgānı vardur (1733)

Cihān pürdür ġüneş kim pertevinden
Faġīrūñ ictināb itmez evinden (2011)

Mesnevîde imaleye göre daha az rastlanan bir vezin kusuru da zihafıdır. İki çeşit zihaf görülür. Birincisi uzun okunması gereken heceyi vezne uydurabilmek için kısa okumaktır. Asıl zihaf bu olup, bir aruz kusuru olarak görülmüştür. İkincisi imale-i memdude (medd) yapılacak yerde yapmamak ve böylece kelimenin ahengini bozarak, veznin akışını sekteye uğratmaktır. Çok görülen ve göz yumulan zihaf budur¹. Mesnevîde çok az görülen bu uygulamaya aşağıdaki beyitlerden ilki birinciye, diğeri de ikinci zihaf uygulamasına örnek olarak gösterebiliriz:

Yā cem^c oldı Züleyhā ile Yūsuf
Arada ħalmadı herġiz tekellüf (1580)

¹ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, s. 139 v.d.

İdüp mäh ile hürşid ictimâ^c₁

Nuhüset itdi bularla vedâ^c₁ (1578)

Ayrıca mesnevîde bazı mısralarda vezin bozuktur. Bunların sayıları yok denecek kadar azdır. Bu bozukluğun müstensihler tarafından yapıldığını düşünebiliriz. Aşağıdaki mısralar vezin bozukluğuna birer örnektir:

Pilav zerde idi sîm ile zer (1022a)

Şanasın bir sencî beg şehre geldi (2353b)

Getürdi bir gülice mihr-i rahşân (2433a)

Revân tenevvürden şan kopdı tûfân (2825b)

Her mesnevîde görüleceği gibi Şem ü Pervâne'de de hece düşmeleri ve ulamalara sık sık rastlanır. Bunlar bir vezin kusuru değil, bir ustalık olarak görülmektedir. Zira bazı yerlerde doldurma bir kelimenin atılmasıyla bunların önlenmesi mümkün olmakla birlikte, bunun yapılmadığı görülmektedir¹. Hece düşmesi genellikle "ki" ve "ne" den sonra gelen vokalle başlayan kelimeler arasında yapılır:

N'olaydı ger olaydı bu gice kadr

Bu burcı idineydi menzil ol bedr (1541)

Revân şu bigi girdiler o bâğa

K'uralar sîm eli zerrîn ayağa (1807)

Ne kılsun n'eylesün azık dükendi

Ziyâde guşsa yidi guşşalandı (2880)

Vasl ise, sessiz harfle biten bir heceden sonra sesli harfle başlayan bir hece geldiğinde, sondaki sessiz, ikinci kelimenin seslisine bağlayarak birlikte okunarak yapılır:

Eyitdi kim şafâ geldüñ ol_aya

Çudümuñdan şeref virdüñ buraya (1554)

Fiğânlar eyleyüp iderdi neyler

Kişi âh_itmeyüp 'âlemde n'eyler (1732)

¹ Ömer bin Mezîd, *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir* (Neş. Mustafa Canpolat), Ank. 1982, s. 254

İşitdi Şem^c anı şād oldı
Eyitdi şükr o serv_āzād oldı (1967)

Bunların dışında Şem ü Pervâne'de vezinle ilgili söyleyebileceğimiz bir özellik de, bazan bazı yabancı kelimeler vezin gereği aslına göre:

Yitişdi çün ki ol la^cli nebāta
İrişdi şan ki Hızır āb-ı hayāta (3531)

bazan da Türkçenin vokal ahengine göre tasarruf edilerek kullanılır:

Yā n'îçündür dahı ʿālemde dünyā
ʿİlim bākī degül bünyād-ı dünyā (615)

Eyitdi ey meh-i ferhunde ahter
Cemālūnden hacel hürşid-i enver (2048)

Bazı beyitlerde "ilm/ilim (615)", "Hızır/Hızır (351)", "hac/hacel (2048)", "Ömr-ömür (1120)" v.b. kelimelerin Türkçenin fonetiğine uygulanarak okunması, ortaya vezin zorlamasıyla ses türemesinin çıkmasına sebep olur.

Nazım şekilleri bölümünde de belirttiğimiz gibi, mesnevîde veznin dışında metin içerisinde geçen 4 kaside, 23 gazel ve 1 murabada 6 ayrı vezin kullanılmıştır. Bu kullanım, üslubdaki monotonluğun giderilmesi için yapılır.

3.2.1.2.2. Kafiye

Mesnevî şeklinin kafiye bakımından kaside, gazel gibi tek kafiye esasına bağlı nazım şekillerinden daha çok serbestiye sahip olması, Zâtî'ye büyük bir kolaylık sağlar. Nitekim Zâtî, bir taraftan aynı cinsten Arapça ve Farsça kelimelerle bol bol kafiye yaparken, diğer taraftan da Türkçe bir kelimeyi Arapça veya Farsça bir kelimeyle, ya da iki Türkçe kelimeyi birbiriyle kafiyelendirir. Böylece Zâtî, hem sadece yabancı kelimelerle yapılmış kafiyelerin meydana getirdiği monotonluktan eserini kurtarır, hem de klasik kafiyeleme tarzının sıkı ve kaideli çenberini kırar.

Şem ü Pervâne'de genellikle müreddefe, müessese, mevsule ve mukayyed gibi kafiyeler çok görülür. Bunun yanında cinaslı kafiyelerin de çok sık kullanılması dikkati çeker.

Mesnevîde en çok müreddef kafiye görülür:

Aña naş itdi lu^cbet-bāz-ı eflāk
Çeküp itdi qararı cübbesin çāk (785)

Lebi esrârı kıldı anı hayrân
 Kalur ağzın açup çün verd-i handân (792)

Turup şevk ile rakşa girdi rakkâs
 Şafâ bahırına halkı itdi gavvâs (1082)

Yukarıdaki birinci beyitte yer alan "eflâk/çâk", ikinci beyitteki "hayrân/handan" ve üçüncü beyitteki "rakkâs/gavvâs" kafiyeleli kelimelerdeki revî harflerinden önce gelen "elif"ler bu beyitlerdeki kafiyeleli harfini oluştururlar. Bu harfle yapılan kafiyeleli "kafiye-yi müreddefe/mürdefe" denir.

Müreddef kafiyeleli sonra mesnevîde, en çok kullanılan kafiye türü, mukayyed ve mevsuledir:

Bu şevk ü şādî itdi bunları mest
 Yudılar ʿaql bahırından bular dest (1087)

İderdi anlara hammâm âheng
 Oluñ her birisi çâbük ü şeng (1412)

İkisi ay ile gün bigi pür-şevk
 Bu resme gice gündüz sürdiler zevk (1678)

Yukarıdaki beyitlerde kafiyeleli meydana getiren "mest/dest", "âhenk/şenk" ve "şevk/zevk" kelimelerindeki revîden önce gelen "sin/s; nun/n ve vav/v" harfleri kayd harfi olduğu için, böyle harflerle yapılan kafiyeleli "kafiye-i mukayyed" denir.

Güneş yüzlülerüñ añma zevâlin
 Harâret yakdı müşkil itdi hâlin (1160)

Murâd iken cihânda cümle zâtuñ
 Yiri zulmet durur âb-ı hayâtuñ (2012)

Efendüm serverüm şâh-ı cihânum
 Revân olsun senüñ yoluñda cânım (2051)

Yukarıdaki beyitlerde yer alan "zevâl/hâl", "zât/hayât" ve "cihân/cân" kafiyeleli kelimelerdeki revî harfinden sonra gelen "nun/n, kef/ñ ve mim/m" harfleri vasıldır. Bu şekilde yapılan kafiyeleli de "kafiye-i mevsule" denir.

Yine çok kullanılan kafiyeleli biri de müesses kafiyeleli. Aşağıdaki beyitlerde "bi-bâk/eflâk, mâ'il/kâbil ve yâd/abâd" kafiyeleli kelimelerdeki "elif/a" ler

kafiye harflerinden "te'sis"tir. Bu şekilde meydana gelen kafiye "kafiye-i müesses" denir:

Şarāb-ı mihr ile ser-mest ü bî-bāk
Gice gündüz döner mānend-i eflāk (1310)

Nite kim bŷy-ı mŷşk ol ıŷka mā'il
Görŷrler kim degŷldŷr zabt kābil (1318)

Hudānuñ ismin evvel eylemiŷ yād
Pes andan eylemiŷ söz mŷlkin ābād (1342)

Mesnevīde Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerin sayısı fazla degildir. Türkçe kelimelerle kafiye yapılırken isimler isimlerle, fiiller fiillerle kafiyelendirilir. Sayı itibarıyla bunlar çok degildir.

Türkçe isimlerle yapılmıŷ kafiyeler:

Başumdan tāc-ı ıaql ol dem kaptıldı
Muḡabbet ḡānesi dilde yapıldı (1563)

Olar çŷn biri birine iriŷdi
ŷanasın ŷir ile ŷekker karıŷdı (1581)

Ol ŷstāduñ eli ŷuyına baqmıŷ
O ŷādurvānuñ ağızı ŷuyı akmıŷ (1800)

O kuḡlāsā kaḡı geçŷrdi gözden
Muraŷŷa^c yazmıŷ anı bu yŷzden (2123)

Gözi bādām dil-berler çörekler
Yŷzi gül dil-rŷbālardur börekler (3407)

Kimi ŷahin baqmıŷlu kara gözlŷ
Kimi keklik sekiŷlŷ tŷḡi sözlŷ (3502)

Az da olsa, isim ve fiil cinsinden kelimelerin birbiriyle kafiyelendiğı de görŷlŷr:

Eyitdi ey oğul sen ne kiŷisin
Bu yad illerde kimŷñ biliŷisin (1997)

Velī esrārı ādem açmağ olmaz
Eñini gözleyen sayru sağ olmaz (2026)

Ayrıca kafiye yapılarını oluşturan kelimelerin aynı dilden olmasına da özen gösterilir. Fakat bu hususta fazla başarı sağlanamaz. Arapça-Farsça kelimelerle oluşan kafiye yapıları da yapılır.

Arapça kelimelerle yapılan kafiye yapıları:

Görüp tasvîrîni oldum saña c'âşık
Benüm ol şubhveş mihriñde şâdık (1562)

Kim anuñ hastesinuñ şerbeti zehr
Belâdur pisteri vü ni'c'meti kahr (1566)

Bular biri biriyle buldı kurbet
Şanasın c'ân u ten nâr u harâret (1577)

O murğî eyleyüp bir yirde pinhân
O dem Pervâne ile Şem'c-i tâbân (1575)

Birisi şemse anuñ birisi mâh
Görenler anlaruñ yüzün ide râh (1651)

İrişdi nâ-gehân faşl-ı zemistân
Cihâna geldi bir pîr oldı mihmân (1680)

Arapça-Farsça kelimelerle yapılan kafiye yapıları:

c'Adû-yı guşsa vü gam yâr-i şâdî
Be-gâyet guşsalu c'ânüñ murâdî (1585)

Açup yâ tütî la'lin gümiş bâl
Uçup seyr eyledi her servi fi'l-hâl (1611)

Zemîne c'arz-ı mihr itmezdi eflâk
Anuñçün saht olurdu âb ile hâk (1684)

Bunların yanında Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça kelimelerin birbirleriyle kafiye yapıldığı da görülür. Bunlardan Türkçe-Arapça kelimelerle yapılanların sayılarının azlığına rağmen, Türkçe-Farsça kelimelerden oluşan kafiye yapılarının sayısı daha çoktur.

Türkçe-Arapça kelimelerle yapılan kafiye yapıları:

Yavuz gözden vücuduñ şaklasun Hâk
c'Adû koysun elüñden başa toprak (2240)

Du^cāyı eyleyüp bunlar mükemmel
Ser-ā-ser yüzlerine sürdiler el (2242)

Eger kim açar iseñ bāl-i tedbīr
Melek bigi saña eflāk olur yir (3070)

Türkçe-Farsça kelimelerle yapılan kafiyeler:

Revān şu bigi girdiler sarāya
Oturdılar ikisi bir araya (1576)

Nice germ olmasunlar nāra anlar
Deminde ol bağışlar cāna cānlar (1706)

Dimāğın ^cālemūñ gül kıldı hoş-bū
Aķışdı geldi serv ayağına şu (1763)

Mesnevîde bazan bir kelime, diğerkelimeye eklenen ekle kafiyelenir. Günümüzdeki karşılığıyla "tunç" kafiye denilen bu kafiyenin güzel örneklerine de rastlamak mümkündür. Bu kafiye daha çok yabancı kelimelerle oluşur:

Dinildi meşnevî na^ct oldu āhīr
Kasīde-güne bir na^ct oldu zāhīr (290)

Urur sünbüllerine sīm şāne
Virür eksükligi ^canber-feşāne (1918)

Cebīni māh-ı şeb-i efrūze beñzer
Şaçı leyl vü cemāli rūze beñzer (2233)

Mesnevîde cinaslı kafiyeler çok kullanılır. Cinaslar genellikle kafiye olan kelimeler arasında yapılır. Bunlar içinde zorlamayla yapılan cinaslar bulunduğu gibi, üslubu güzelleştiren güzel örnekler daha çoktur:

Şu deñlü şaçdılar başına şaçı
Hesāb olmazdı ol olurdu şaçı (745)

O dem ol sözi şağ u çeşmi bīmār
Keremden genc-i sīmi itdi bī-mār (1821)

Ser-ā-ser şāh aratdı her arayı
Helāk oldılar arayı arayı (2210)

El üzre tutdılar dâne birinci
Gören her dânesin şanur bir inci (3396)

Şu deñlü şaçdılar başına akçe
Kara toprağı yirüñ oldu akçe (3512)

Mesnevîde, halk edebiyatında yaygın olan yarım kafiye de görülür. Genellikle Türkçe kelimeler arasında yapılmakla beraber, Türkçe ve birer Arapça ya da Farsça kelimelerle yapılanlar da vardır:

Sipihrüñ zer yatağı yire düşdi
Görüp anı kamu encüm gülişdi (1015)

Bili bir pîre-zen bigi bükilmiş
Şaçı inmiş ayağına dökilmiş (1053)

Eski kafiye anlayışına göre yapılması kusur sayılan ve bir Türkçe ve bir Arapça ya da Farsça kelimeyle yapılan yarım kafiyeler de vardır:

Gönül mülkinden endühı kim eyler
Fakiri pādşāh-ı ʿālem eyler (1035)

Kim ol ʿāşık bigi boynını egmiş
Meger ʿāşıklık ol miskine degmiş (1163)

Ser-ā-ser āhir oldu emr olan iş
Temāşā eyledi şeh virdi bahşiş (1363)

Şuyı ebr-i siyeh kara deñizden
Alup ak yazuyı itdi müzeyyen (2044)

Mesnevîde kafiye olmayan veya sadece rediflere dayanan beyitler de vardır. Aşağıdaki beyitler, sadece redifle yetinilmesi sebebiyle kafiyesiz sayılmaktadır:

Boyu servi yaluñ yüzlü güzel mum
Aña cān virmege pervāneler mum (1037)

Varup Pervāne'den ref^c itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi (1958)

Ayağınca ne gülzāra açıldıñ
Nice ruhsāri gülzāra açıldıñ (2479)

Bütün diğer mesnevîlerde görüldüğü gibi Şem ü Pervāne'de aynı kelimelerin

sık sık kafiye olarak tekrarlandığı görülür. Ancak aynı kelimelerin kafiye olarak tekrarı uzun aralıklarla yapıldığında büyük bir kusur sayılmamakla birlikte, daha kısa aralıklarla yapılan tekrarlar ise kusur olarak kabul edilmektedir. Mesnevîde de, buna benzer kusurlar görülür. Bu kafiyelerin beyitlerde ard arda gelmesi göze hoş görünmez. Bundan dolayı ahengi bozan unsurlar olarak karşımıza çıkarlar:

Nice kim tura kûtb u döne eflāk
Murādum bu durur ey cevher-i pāk (2086)

Ḥudā ḳalbūñ kederden eylesün pāk
Murāduñ kûtbı üzre dönsün eflāk (2087)

Yukarıda beyitlerdeki kafiyeli olan kelimelerden başka, gül/bülbül; zevk/şevk; safâ/vefâ; hurşîd/cemşîd; hâl/der-hâl; çok/yok; cevâbı/müstebâbı; baht/taht gibi kafiyeler mesnevîde tekrar edilerek veya bu kelimelerden biri bir başka kelime ile kafiyelenir.

Görüldüğü gibi eserde, zaman zaman kafiye hususunda pek titiz davranılmamasına rağmen, genellikle üsluba güzellik kazandıran kafiyelerin kullanılmasında başarı sağlanır.

3.2.1.2.3. Redif

Mesnevîde kafiyenin yanında redifin de büyük bir önem kazandığını görürüz. Kafiyenin yanında ahengi sağlayan bir unsur olan rediflerin gösterişli olmasına dikkat edilir.

Mesnevîdeki redifler çoğunlukla Türkçedir. Bunlar "döndi, oldu, vardı, ben, var, olmaz, benzer, olsun v.b." gibi Türkçe yardımcı fiiller ve kelimelerden yapılmıştır. Bu redifler bazan bir harften:

Ayaḳdan hâlet-i mey çıḳdı başa
O sâ^cat ^caḳl ile girdi savaşa (1613)

bazan bir ekten:

Sürerlerdi aña karşı şafâlar
İderdi şan yaluñ yüzlü vefâlar (1710)

bazan da tek kelimedden oluşur:

Cebîni mâh-ı şeb-i efrûze beñzer
Şacı leyl vü cemâli rûze beñzer (2233)

Birden fazla kelimededen meydana gelen redifler de vardır. Bunlar Türkçe, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça kelimelerden meydana gelmiştir:

Beni mektüb ile yād eyle luḫ it
Kuluñı ğamdan āzād eyle luḫ it (2061)

Ayaġınca ne ğülzāra açıldıñ
Nice ruḫsārı ğülzāra açıldıñ (2479)

Beni derde giriftār eyledi ʿıṣḫ
Velī öldürmege ʿar eyledi ʿıṣḫ (2008)

Az da olsa Arapça ve Farsça kelimeler de redif olarak kullanılır:

Uyuġlarsam öğümde fikrũñ ey dost
Şayıġlarsam dilümde zikrũñ ey dost (2136)

Kafiye göre daha az görülen ve Türkçe kelimelerden oluşan redifler, mesnevîde ahengi sağlamak için bir araç olarak kullanılır. Bunda da başarı elde edilir.

3.2.2. Dil ve Üslup

Bilindiği gibi edebî dilin Arapça-Farsça kelime ve dil kurallarıyla kuşatılmaya başlandığı devir, Şem ü Pervâne'nin yazdığı dönem yani XVI. yüzyıldır. Türkçe kelimeler önceki yıllara göre azalmış, aruz kalıplarına uyan yabancı kelimeler Türk şiirini kuşatmıştır. Bu nedenle Türk dili aruza uygun bir dil durumuna getirilirken, şiir dili üslup ve ahenk bakımından da çok yükselmiştir¹.

XVI. yüzyılda Osmanlı Türkçesi de klasik biçimini almış, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinden ayrılarak birçok Türkçe kelime yerine Arapça ve Farsçadan kelimeler, deyimler ve uzun tamlamalar kullanılmaya başlanmış, Türkçe yeni bir biçime dönüşmüştür².

Şem ü Pervâne'nin dili, eserin yazıldığı dönemin dil anlayışı gibi ne ağırdır, ne de önceki dönemlerde yazılan mesnevîler gibi sadedir. Mesnevîde sanat gösterme endişesi olmadığından, eserin anlaşılmasını güçleştirecek dil ve anlatım ağırlığına genellikle yer verilmemiştir. Fakat mesnevînin giriş bölümünün dili diğer

¹ TA, "Eski Türk Edebiyatı" mad., s. 113; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İst. 1995, s. 36-39.

² *Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat)*, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", c. III, s. 144; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 35 v.d.

bölmelere göre biraz daha ağırdır. Bu bölüm gelenekte böyledir. Dinî konuların ve inanışların işlendiği bölüm olduğundan, burada dilin ister istemez ağırlaştığını görürüz:

Hevā-yı Cennet-i a^clā haqıçün
Şafā-yı Ka^cbe-i ^culyā haqıçün (196)

Sözi miftāh-ı bāb-ı dürc-i hikmet
Özi mellāh-ı fülk-i baħr-ı vaħdet (238)

Ey zāt-ı şerīfūñ gül-i büstān-ı risālet
Elfāz-ı laṭīfūñ şekeristān-ı ħalāvet (291)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi uzun terkiplerle dil ağırlaştırılmıştır. Bu özellikler, bu bölümün içeriğinden ileri gelmektedir. Bunu eserin geneline yaymak mümkün değildir. Hatta bu bölümde yani giriş bölümünde, bazı beyitler de tamamen terkipsiz ve sade bir dille yazılmıştır.

Ƙo başuñ ayaguñ altına evvel
İrişdürmek dilerseñ sen aña el
Vucūduñdur arada saña perde
Velī ħāzırdur ol mecmū^c yirde (28-29)

Benüm tağlarcadur her bir günāhum
Velī yok anlaruñçün bir gün āhum (162)

Bunun yanında, devir özelliği olan Türkçe kelimelerin yabancı kelimeler karşısındaki azlığı, mesnevîde de kendini hissettirir. Türkçe kelimelerin hakim olduğu beyitlerin sayısı, fazla değildir:

Güneş bigi irişsün göge başı
Dökilsün nāzırınuñ gözi yaşı (219)

Gelenler acıyı gitdi cihāndan
Kimesne dad almamışdur andan (376)

Eyitdi ey oğul sen ne kişisin
Bu yad illerde kimūñ bilişisin (1997)

Akışdı geldi şehre cümle ulu
Şanasın girdi baħre bir ulu şu (2664)

Türkçe kelimelerin azalıp, Farsça ve Arapça kelimelerin çoğalması; ikili tamlamaların çokca kullanılması ve zaman zaman üçlü terkiplerin görülmesi; vezin ve kafiye'nin uygulanmasında görülen zorluklar v.b. hususlar eserin yazıldığı dönemin dil ve üslup özellikleriyle ilgilidir. Eserin dili Erken dönem ile Klasik dönem arasında bir geçiş özelliği taşımaktadır. Her ne kadar eser, Osmanlı Türkçe'sinin klasik biçimini aldığı XVI. yüzyılda yazılmışsa da, Erken dönemin pek çok dil özelliklerini eserde görürüz. Bu özellikler fonetik ve morfolojik olarak şunlardır¹:

Fonetik Özellikler

Şem ü Pervâne'de, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, birçok ek vokalinde bir yuvarlaklaşma görülmektedir. Bu yuvarlaklaşma hadisesini ve mesnevîde görülen diğer fonetik özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. i/e meselesi (i>e, e>i, ê)

vokal değişmelerinden i/e meselesinde eserde i yazılıp bugün e olarak telaffuz edilen sesi ihtiva eden kelimeler şunlardır:

- bil "bel" biline bağladı (2955)
- di- "demek": didi bu iş (3611)
- gice "gece" : ol gice (1389)
- girtü "geri" : tutmak gerek şimden girtü râh (2657)
- il "el, yabancı : bula iller (2344)
- ir- "gelmek, yetişmek: irürdi göklere (331)
- iriş- "erişmek, vasıl olmak" : duhan bigi irişün (178)
- vir- "vermek" : hemen ol peyke virdi (823)
- yi- "yemek" : yimeden içmeden (3627)
- yidi "yedi" : yidi gün düğün oldı (3480)
- yig "yeg, daha iyi" : günün günden yig olsun (2316)
- yil "yel" : kuhsâra azmitse eser yil (3492)
- yini "yeni" : yükde yini (2954)
- yir "yer" : cihanda komamışdı görmedük yir (1506)

¹ Bu konu yazılırken şu kaynaklardan istifade edildi: Faruk K. Timurtaş, **Şeyhi ve Hüsrevi Şirin'i (İnceleme Metin)**, İstanbul 1980; a.g.yaz., **"Şeyhi ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları I, Ses Bilgisi"** TDAY Belleten-1960, Ank. 1960; Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul 1995; Zeki Kaymaz, **Ahmedi Dai, Cevâhiri'l-Ma'anî (İnceleme Metin)**, Malatya 1997.

Bir iki kelimedede ise bugün i olarak geçen ses, Eski Türkçe devresinde olduğu gibi e şeklindedir:

eyü : eyü ad ile (3162)

gey- "giymek, kuşanmak" : kimisi sebz geydi (3319)

2. Vokal uyumu

Yuvarlaklık-düzlük bakımından vokal uyumu zayıftır. Henüz umumileşmemiştir. Kelime ve eklerin vokallerinde bir yuvarlaklaşma görülüyor. Yuvarlaklaşma kelime ve eklerde görülür.

Kelimelerde yuvarlaklaşma

1. -ğ ve -g'lerin düşmesi sebebiyle

Eski Türkçe devresinde mevcut olan -ğ ve -g'ler düşerken, kendinden önceki vokali yuvarlaklaştırmışlardır. Bu hadise düşmekten ziyade bir kaynaşma mahiyeti taşımaktadır:

kapu<kapığ "kapı" : kapunuñ halkı atlandı (2228)

saçu<saçığ "şenliklerde saçılan şey" : getürdi sūra saçu /3473)

saru<sarığ "sarı" : saru saçı var (2529)

sonundaki -ğ ve -g düştüğü halde acı ve katı kelimeleri yuvarlak vokal taşımamıştır.

2. Dudak konsonları sebebiyle

demür "demir" : demürden yüregüm var (2004)

tapu "huzur, kat, hazret" : tapunun padşahum (2309)

3. Yapım eklerindeki yuvarlak vokal sebebiyle

Bazı yapım eklerindeki vokaller, taşıdıkları yuvarlaklığı muhafaza ettiklerinden, bu kelimelerde yuvarlak vokal bulunur:

art-uk "artık, başka" : Nuh tûfânından artuk (67)

aç-uk "açık" : açuk tut gûş-ı cânı (1)

eks-ük "eksik" : yanından eksük olmaz idi (1098)

4. Bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak vokal taşıyanlar

Bazı kelimelerdeki yuvarlaklığın sebebini izah edemiyoruz. Bunlar yuvarlak vokal taşımaktadırlar. Eski Türkçe devresinde de bu kelimelerin vokalleri yuvarlak idi. Bunların vokal ahengine uyması daha sonraki yüzyıllarda olmuştur. Mesnevîde geçen bu kelimeler şunlardır: altun (2584), agu (1215), girü (1657), yılduz (1333), karşu (2495), kendü (1631), yanku (1213)

Eklerde yuvarlaklaşma

Eklerin yazılışı Arap yazısını bırakıncaya kadar klişeleşmiş halde devam edegelmiştir. Eski Osmanlıcada ilk zamanlardan beri bu kalıplaşmış şekillerin yazılışı bugünkünden farklı ve belirli şekilde olmuştur. Eserde de bu durum devam etmekte, kökün ve diğer eklerin vokali ne olursa olsun, bu eklerdeki vokallerin değişmediği görülmektedir. Bu hadise bir fonetik meselesi olduğu kadar, bir imla meselesi de olabilir:

1. Vokali aslında yuvarlak olan ekler

Gerundium eki: aç-up (837), san-up (847), yaz-up (1327)'de de vokal yine yuvarlaktır: ol-uban (2451), al-uban (2487)

Faktitif eki: iriş-dür (824), geç-ür (3554), iç-ür (1183)

Emir eki : iriş-sün (178), eyle-sün (840)

Bildirme eki: sentün-dür (2015), bi-haber-dür (2703)

2. Vokali sonradan yuvarlaklaşmış ekler

İyelik eki: vezir-üm (518), derd-üm (885), göz-ün (1661), rāy-ün (2519), murad-ün (986)

Genitif eki : neyler-ün (1733), nergis-ün (1759)

Sıfat yapma ekleri : kan-lu (2092), ağu-lu 51215), güneh-lü (1212)

Geçmiş zaman eki : aç-dum (2409), yetiş-düm (2410), gel-dün (2482), bulduk (1296)

İstek çokluk 1. şahıs eki : kur-avuz 51788), yakavuz (1788)

Geniş zaman eki : vir-ür (906), gel-ür (917)

3. Düz vokal taşıyan ekler

Bazı ekler, kökün vokali ne olursa olsun daima düz vokal taşımaktadır. Bu düz oluş hadisesinin bir fonetik özellik olduğu kadar, bir imla meselesi olduğunu da göstermektedir:

-ı, -i : Akkuzatif eki: yol-ı (828), göz-i (923)

-ı, -i : iyelik eki : yüz-i (894), söz-i (1527)

-dı, -di : Duyulan geçmiş zaman 3. Şahıs eki : yaz -dı (861), buyur-dı (2516)

-mı, -mi : Soru eki : görem mi (2081), ala mı (2082)

-cı, -ci : İsimden isim yapma eki : yazı-cı (2090)

-mı, -ni : Akkuzatif eki : zindânı-mı (936)

-sı, -si : İyelik eki : hevâ-sı-mı 51703), koku-sı (2720)

-(ı)n, -i(n) : Dönüştürme eki : bul-ın-maz 51095), ok-ın-dı (1610)

-sın- -sin : Fiil çekiminde teklik 2. Şâhıs eki : sana-sın (2369), eyler-sin (630), ide-sin (2636)

-sız, -siz : Fiil çekiminde çokluk 2. Şâhıs eki : bula-sız (1239)

-ıcı, -ici : Fiilden isim yapma eki : gül-ici (875)

-ınca, -ince : Gerundium eki : ol-ınca (1941), gül-ince 51729)

Vokal düşmesi

Türkçede orta heceler vurgusuz olduğundan, kelime ortasında vokal düşmesi pek fazladır. Kelime bünyesine dahil vokaller düşebildiği gibi, ekleri içindeki vokaller, ve i- yardımcı fiilinin i'si çok defa düşmektedir. Kelime ortasında vokal düşmesi Türkçenin her devresinde görülmektedir:

bagır : bagrın (2440)

biribiri : birbirine (1869)

egin : egnine (1833)

eyülük : eylük (273)

üzere : üzre (2734)

gönül : gönli (2562), gönlin (2607)

içün : hakı'çün (208)

idi : dururdu (2559), ideydi (2729)

ile : anunla (2413), odiyyla (178)

ise : bulundıysa (2566)

ogul : oğlın 52429)

Götürmek, sevk etmek manasına ilet-kelimesinin ilt-şekli de vardır. Uygurcada da görülen bu kelime, Eski Anadolu metinlerinde de bulunur: kim ilter (40)

Vokalle biten bir kelimededen sonra vokalle başlayan bir kelime veya ek geldiği zaman vokallerden birinin düşerek iki kelimenin birleşmesi hadisesi olan "crase" için mesnevîde örnekler vardır:

kendüzi<kendü+özi : olara kendüzin (900)

niçün<ne+içün : hayâtun niçün (2632)

n't<ne+it- : gör ki n'itdi (1856)

n'eyle<ne+eyle : n'eylesün azık dükendi (2880)

n'ol<ne+ol : n'olaydı ger olaydı (1541)

şimdi<şu+imdi : vakdidür şimdi (946)

şol<şu+ol : şol güherden (1817)

Türeme

Bir kelimedede vokal veya konsonun ortaya çıkmasıdır. Bunlar Arapça kelimelerde görülür. Eserde tesbit edilebilen türemeler şunlardır:

hacel 2048 (<hac)

Hızır 2411 (<Hızr)

ilim 615 (< ilm)

ömür 1120 (< ömr)

Tekleşme

Birbirinin aynı veya benzer olan iki sestem birinin kaybolmasıdır. Mesnevîde daha çok Arapça kelimeler de görülür

hal (< Arapça hall)

kad (< Arapça kadd)

sır (< Arapça sırr)

şer (< Arapça şerr)

Tekleşme benzer veya aynı olan hecelerde de görülebilir.

Hece düşmesi

ulu 1885 (< ullug)

+ dur 1269 (< ʔurur)

Grup düşmesi olarak da açıklanabilecek olan bu hadise sonucunda kelimedeki hece sayısı azalır:

el 1518 (< elig)

kardaş (< karındaş)

tatlı 2470 (< tatılgı)

yaprak (< yapurgak)

Geçişme

Bir ünlüyle biten, diğeri ünlüyle başlayan ve devamlı olarak birlikte kullanılan iki kelimenin birleşmesidir. Mesnevîdeki örneklerden bazıları şunlardır:

böyle (< bu ile)

kendüz 900 (< kentü öz)

niçün 2190 (< ne içün)

şöyle 1337 (< şu ile)

Birleşme

Bir arada kullanılan iki kelimenin birleşerek yeni bir şekil almasıdır. Bu yolla birleşen kelimeler tek bir kelime olur:

degül 3487 (< tağ ol)

şimdi 946 (< uş imdi)

Şol 2374 (< uş ol)

Konsonant Değişmeleri

1. k-/g- değişikliği

Eski Türkçedeki k-'lerin Batı Türkçesinde g- olarak inkişaf ettikleri görülmektedir. Bu sonorisation hadisesi büyük ölçüde olmakla beraber, k-'nin değişmediği de vardır. Eserde geçen ve g- olarak kabul edilen kelimelerin belli başlıları şunlardır:

geç-(1591)	git-(1469)	göz (1529)
gel-(1219)	gök (1381)	gümiş (1623)
getür-(747)	gönül (2407)	gün (1542)
gemi (1605)	gör-(1231)	gündüz (1310)
gir-(1469)	götür-(1898)	güneş (1513)

Birkaç kelime ise bugün de aynı sesi taşıdığı için k- ile tesbit edilmiştir:

kendü: (1631), kendüz: (900), kişi (1884)

2. k/h değişikliği

Türkçede kelime başında h- olmadığı bilinmektedir. Bugün h- ile başlayan mahdut birkaç kelime Eski Türkçe devresinde k sesini ihtiva etmekte idi. Eserde k- ile geçen ve bugün h olan kelimeler şunlardır:

kağı "hangi" : kağı gülzârun gülisin (1556)

Bazı kelimelerde hece başında k'lar h olmuştur. Fakat bu değişme mutlak değildir. Müstensihe göre vaziyet değişmektedir. Aynı kelimenin eserde her iki şekline de tesadüf edilebiliyor. Fakat aşağıdaki kelimelerin daha çok ve genellikle h'li şekli daha çok geçmektedir:

ağ-şam : o gün ağışam olunca 51868)

uy-hu : uyhudan uyanmış (3342)

3. Eski Anadolu Türkçesinin öbür metinlerinde olduğu gibi mesnevîde de t-/d- durumu karışıktır. Eski Türkçedeki t-'ler sadalaşıp d-olmaya başlamakla beraber,

bunun ne ölçüde olduğunu tayin etmek güçtür. Çünkü müstensih'e göre durum değişmektedir. Bazan aynı nüshada her iki şekilde de geçebiliyor. Mesnevîdeki örnekleri iki gruba ayırarak gösteriyoruz:

- dak- : saçından dakdı boynına (1324)
 depren- : ve likîn deprentürdi (2266)
 der "ter" : saçmış üstine der (2549)
 düken- : dilersen ger dükenmez mâl (1270)
 dürlü : her biri bir dürlü (1474)
 t halinde kalanlar
 tağ : tağlar dahı (2070)
 tağıt- : şitâ cündini tağıtdı (1744)
 taş : ol taş bağırlu (1399)
 tolu : tolıdur âftâba 51604)
 tolan- : tolınup nûş urur 51610)
 tonan- : bu hacle-i gerdûn tonandı (3522)
 toköz : bu toköz eyvân 51636)
 toğ- : toğu; burc-ı şerefdan (1542)
 toy- : göz toymaz anuñ (2456)
 tudağ : tudağı ol şafâda (1659)
 tur- : turup ser-cümlesi (1888)
 tuş : oldı gözleri tuş (1442)
 tuy- : yıkılsa tuymaz idük (3243)
 4. ğ ve g seslerinin gelişmesi

Birden fazla heceli kelimeler ile eklerin sonunda bulunan -ğ ve -g'ler düşmüştür. Bu düşme sonunda genellikle vokaller yuvarlaklaşmış, bazan da uzamıştır. Burada bir düşme hadisesinden çok bir kaynaşma söz konusudur. Mesnevîde, sonundaki -ğ ve g'si düşen kelimeler şunlardır:

- acı<acığ : ehl-i ıška olur acı (809)
 katı<katığ : katı müşkil olur (2886)
 kamu<kamuğ : kamu begler ağalar (2354)
 kapu<kapuğ : kapu kakdı (1927)
 nite<ne teg : per açdum nite kim (2409)
 saçu < saçığ : getürdi sûra saçu (3473)

ulu<ulluğ : küççük ölüm ulu düşmen (1885)

Sıfat yapma eki -lu -lü'de, -ğ ve -g düşerken vokalle kaynaşmış onu yuvarlaklaştırarak uzatmıştır:

belâ-lü : belâlü bülbülem (1987)

bilek-lü : sîmhîn bileklü (852)

dür-lü : dürlü dürlü mîve-i ter (3417)

kamet-lü : elif kametlü (2250)

kan-lu : bu kanlu gözüme (2092)

yüz-lü : işbu iki yüzlü (1870)

Çekim eklerinin başındaki ğ ve g-'ler Batı Türkçesinde düşmüş, Doğu Türkçesinde sadalılaşarak kendini muhafa etmiştir. Bu keyfiyet, Eski Osmanlıca devresinin ilk zamanlarında, belki de biraz önce meydana gelmiştir.

Aslında ğ- ve g- sesi taşıyan ekler, partisip ve gerundium ekleri -an ve -en; -ınca, -ince'dir.

-an, -en (<-gan, -gen): sanurdı gören anı (3098), ağırlanan kişiler (3221)

-ınca, -ince (<-ğınca, -gince): tolnca ana koymuşlar (1471)

5. g/v değişmesi

Türkçede kelime ve hece sonuyla, kelime ortasında ve hece başındaki g'ler v şeklinde inkişaf etmektedir. Bilhassa yuvarlak vokal bulunduğu zaman bu değişme görülüyor. Ayrıca bu g'lerin y (yumuşak ğ) şeklinde telaffuz edildiklerini de biliyoruz. Bugün yazı dilimizde yumuşak ğ, yahut v şeklinde geçen, veya iki şekilde telaffuz edilen g'ler mesnevîde kendini muhafaza etmektedir. Harflerin müsait olması yüzünden bunların yumuşak ğ olarak da telaffuz edilmiş olmaları mümkündür. Örnekler şunlardır:

beg : cümle begler /2359)

degme : sözün degme kişi (2585)

deg- : bir ad degmiş (2255)

degül : degül hub-sûrete (3487)

dögin- : uş döğindüm (173)

düğün : düğün itdi (3482)

egin : kaba olmuşdı egninde (2617)

6. ğ/v değişmesi

Pek mahdut olarak ğ/ler v olmuşdur. Mesnevîde "labialisation" neticesi ğ'den inkişaf etmiş ve v sesini taşıyan sadece sovak kelimesi vardır: bir yire geldi

sovukdan (1694)

7. b/v deışmesi

Eski Türkçemiz bazı kelime ve fiillerde b-'ler Batı Türkçesinde daha ilk zamanlardan itibaren v-'ye dönmüştürlerdir:

var (<bar) : ola kim tâlibi var anda vara (3261)

var (<bar-) : varup bir hoş (2768)

vir (<bir-) : virüp durdı (1867)

Morfolojik Özellikler

1. Yapım Ekleri

a. İsimden isim yapma ekleri

-ak, -ek : yañağın (2465)

-cak, cek : yalıncağ (51900), gökcek (3643)

-cı, -cü, -cu, -cü : yarıcın (2360), elçü (2505)

-cuk, -cük : bürüncük (1494)

-düz : gündüz (2300)

-lık, -lik : ululuk (1334), nâzüklik (937)

-lü, -lü : harâretlü (831), yüzlü (1019)

-rak, -rek : yigrek 51071)

-sız, -siz, -suz, -süz : cânsuz (2987), belürsüz (2668)

b. İsimden fiil yapma ekleri

-a/-e : dileyeye (1516)

-al/-el : çoğalduka (91)

-ar/-er : suvardı (1039), bozardı (1682)

-et- : gözedür (939)

-ık : tarıkdı (3029)

-la- ile- : terâzûlar (916), ugurladı (925), gözlerdi (1070), ahşamlara (1637)

-lan -ilen : bulıtlanmışdı (1391), eyerlendi (977)

-r- : karardur (965)

c. Fiilden isim yapma ekleri

ak, ek : yatak 51016), dilek (2455), ölçek (3454)

ık, ik, uk, ük : sınık (2838), açuk (1779)

-ı/-u : saçı (3347), içim (1285), saçu (3473)

- ım, im : içim (1285)
- ınç, -inç : sevincinden (909)
- an/-en : düzen (1059)
- ma/me : döğme (1750)
- mık/mik : ısırmık (1916)

c.a. Fiilimsiler : Masdarlar, partisipler (sıfat fiiller) ve gerundiumlar (zarf-fiiller)e ait örnekler bu başlık altında verilecektir:

Masdarlar:

- ış/-iş : bilişisin (1997), iniş (819), yürüyiş (1883)
- mal/-me : buluşmasıdır (2301), yemeden içmeden (795)
- mak/mek : buluşmaktadır (2309), demek (811)

Partisipler:

- (y)an/-(y)en : uyuyanlar (967), görenler (779)
- acak/ecek : düşeceğin (1216)
- duk/-dük : gelmedük (873)
- maz/-mez : uyumaz yatmaz (964)

Gerundiumlar:

- arak/erek 0 uçarak (1443), iderek (3515)
- (y)ı/Y(y)i : arayı arayı (1243), varı varı (2876)
- (y)ıcağ/-ıyicek : iricek (138), görmeyicek (869)
- ıcı/-ici : çalıcı (621), yazıcıdır (2090)
- ınca/-ince : toynca (1012), irince (914)
- ıncak/-incek : olıncak (706), irincek (1895)
- dukça/-dükçe : tağıtdukça (578), üfürdükçe (1717)
- dukda/-dükde : gördükde (738), idindükde (264)
- madan/-meden : açılmadan (2722), varmadan (1537)
- madın/-medin : varmadın (2803)
- yu/-yü : diyü (108)
- uben/-üben : aluban (2487), uruban (2065)
- yup/-yüp : ağılayup (802), binüp (2532)

d. Fiilden fiil yapma ekleri:

- ar : çıkarur (972), ölçerür (1045)
- dur/-dür : yudurur (2644), irişdür (824)
- d-, -t- : sarardur (965), okıtdı (2259)
- gur/-gür : irgürse (940), irgürdi (2388)
- ıl/il, -ul/ül : bükildi (772), sarsulurdu (1086)
- ın/-in/-un/-uün- : dindi (1039), sevindi (2119), yuyundu (951)
- ır/-ir- : degirmiş (927)
- ur/-ür : geyürdi (1204)
- ış/-iş : bulışdı (943), irişdür (824)

2. Çekim Ekleri

a. İsim çekim ekleri

1. Çokluk eki

- lar/-ler : yollar (939), sözler (121)

2. İyelik ekleri:

- 1. kişi -um/Yüm : taşum (3934), benüm (892)
- 2. kişi -uñ/-üñ : günüñi (841)
- 3. kişi -ı/-i, -sı/-si : göñli (923), kamusı (859)
- 1. kişi (çokluk) -umuz/-ümüz : kalbümüz (2296)

3. İsim Hal Ekleri

a. Yalın hal (nominatife)

b. tamlama hali (genetif)

- (n)üñ/-(n)üñ : gözüñ (771), kapunuñ (2228) kimsentüñ (3781)

- O : kapusı halkına (974) [kapısınun halkı na yerine]

c. Belirtme hali (akkuzatif)

- (y)ı/(y)i : yolu (828), gözi (923), şehzâdeyi (894)

- nı/ni : hevâsını (51703), gözlerini (788)

d. Yükleme hali (datif)

- (y)a/-(y)e : yokuşal (819)

e. Bulunma hali (lokatif)

- da/-de : gökde (734), yirinde (1232)

Bu şekil ablatif yerine de kullanılabilir: günlerde bir gün (2660)

f. Ayrılma hali (ablatif)

-dan/-den : andan (837), günden (841)

g. Vasıta hali (instrumental)

-ın/-in : ayağın turdı (2713)

-(y)ıla/-(y) ile : lub ile (895), hileyle (883)

bile : bile anuñ yanınca 51272)

h. Eşitlik hali (ekvatif)

-ca/-ce : kılca 51057), zerrece (1153)

b. Fiil çekimi

a. Bildirme kipleri:

1. Duyulan geçmiş zaman

-dı/-di : (3. teklik -şh- dışında ekler yuvarlaklaşır) : yazdı (86), getürdük (1350), itdünüz (2482)

2. Görülen geçmiş zaman

-miş/-miş : sevmişem (800). Bu şeklin olumsuzu degül ile yapılabilir: gelmiş degül mislün diyâre (885)

-pdur (ur) : olupdur (150), virtüpdür (2602)

3. Geniş zaman:

-r-; -ar/er, -ur/-ür : eyler (756), umaram (801), kalur (768), virür (906) oluruz (976)

-maz (olumsuz şekli) : bulunmaz (768)

4. Şimdiki zaman : Eserde şimdiki zaman için özel bir şekil yoktur.

5. Gelecek zaman

-(y)acak/-(y)ecek: togmayacak (2928)

Bu zamanın birleşik şekilleri i- fiili ile yapılmaktadır:

Belirsiz gç.zm. hik. : yitmişdi (880)

Geniş zm.hik. : olurdu (797)

Geniş zm. şartı : tutarsañ (1092)

b. Tasarlama kipleri

1. Emir Kipi : Her şahıs için ayrı kaynaktan gelen ekler kullanılmaktadır.

Teklik 1. şahıs:

-ayın/-eyin : koyayın 51959), geçeyin (2168)

-ayum/-eyüm : korkudayum 51959), vireyüm (891)

Teklik 2. şahıs : eksiz : yap (825), eyle (825)

-gıl/-gil : eylegil (2524)

Teklik 3. şahıs :

-sun/-sün : uçsun (774)

Çokluk 1. şahıs

-alum/-elüm : kılalum (975), görelüm (2611)

Çokluk 2. şahıs

-uñ/-üñ : kalkuñ

Çokluk3. şahıs

-sunlar/-sünler

2. Şart kipi

-sa/-se : eylese (1397), sürsem (2092)

3. İstek kipi

-(y)a/-(y)e : bulam (2027), geçem (801) eyleyem (890), sanasın (917), idesin (873) bula (606), gide (867), kuravuz (1788)

4. Gereklilik kipi

-malı/-meli : kurtulmalı (1004)

Sonuç olarak mesnevînin dili üslubu Erken dönem (yani başlangıçtan 1453'e kadar) ile Klasik dönem arasında bir geçiş özelliği taşımaktadır. Bu özelliklerin bazıları şunlardır:

1. Metnimizde zamirlerden gelişmiş olan eklerden -van/-ven şekli artık kullanılmamaktadır. Bu ek Eski Anadolu Türkçe'sinin karakteristik eklerindedir. Klasik dönemde de nadiren görülür. Örneğin: Yahya Bey Divanı'nda bir yerde "dimezven" kullanılmıştır.

2. -up/-üp gerundiumunun genişletilmiş şekli olan -uban/-üben metnimizde sıklıkla görülmekle birlikte Eski Anadolu Türkçe'sinin XIV. yüzyıl metinlerinde görülen -ubanı/-übeni; -ubanın/-übenin şekilleri mesnevîmizde görülmemektedir. Klasik dönemde de artık bu ekin -ubanı/-übeni; -ubanın/-übenin şekilleri fonksiyonunu yitirmiştir.

3. Gelecek zaman eki metnimizde -(y)acak/-(y)ecek şeklindedir. Eski Anadolu Türkçe'sinde gelecek zaman için kullanılan -isar/-iser yerini Klasik dönemde artık

-acak/-ecek eki alır.

4. Metnimiz Klasik öncesi metinlerinde görülen yuvarlaklaşmaları devam ettirmektedir. Klasik dönem metinlerinde de bu tür yuvarlaklıklar devam ettiği bilinmektedir.

5. Mesnevîde teklik 2. şahıs emir şeklinde -gıl/-gil eki, eksiz de olarak yapılan şeklin yanında kullanılmaktadır. Klasik öncesi metinlerimizde sıklıkla kullanılır. Klasik dönemde ise bu ek artık hemen hemen kullanılıştan kalkmıştır. Örneğin 16. yüzyılda Âhî ve Yahya Bey Divânı'nda bu ek görülmez. Hayretî Divânı'nda ise sadece bir gazelde kullanılmıştır. Bu ekin kullanılışı bakımından da metnimiz bir geçiş devri eseri özelliğini göstermektedir.

Mesnevî, çağına göre sade sayılabilecek bir üslupla kaleme alınmıştır. Şair, bu üslubu kurarken bol bol deyimlerden yararlanır. Bugün yaşayan ya da bir kısmı unutulmuş pek çok Türkçe deyim Şem ü Pervâne'de yer almaktadır. Bu deyimlerin rahat bir biçimde kullanılması, anlatıma bir canlılık kazandırır. Aynı deyim bir çok beyitte tekrar edildiği gibi, bir beyitte iki deyim birlikte kullanıldığı da görülür. Mesnevîde geçen deyimler şunlardır:

Aklı başından gitmek (1137), ayak basmak (1658), akça saçmak (2120), ayağı taşraya götürmek (1900), baş vurmak (3109), baş koymak (2658), baş götürmek (3262), başını taşa vurmak (1158), bir içim su (1219), balı yağa karıştırmak (1882), canı teslim etmek (1153), dili var ağzı yok (2250), demir yürekli (b.2004), dünyayı zindan etmek (b.2053), elinden gelmek (2523), fırsat el vermek (1867), figana başlamak (1154), gözün aydın (771), gözüne sürmek (3111), günahlı hacı (1212), gönlü açılmak (3112), it dişi tonuz derisi (1003), kendinden geçmek (1152), karanu gönül (2607), kuskuna kuvvet (284), kulağına küpe olmak (3684), kuş gibi varmak (1466), kıya bakmak (1487), kıyamet kopmak (b. 1885), karar kılmak (b. 2020), mum yakmak (3384), mum gibi erimek (2129), taşa gelmek (1138), toprak başına (2239), uçup gitmek (1466), yavuz göz (2239), yüreyi oturmak (2118), yola girmek (2117), yüzüne sürmek (2119), yüzüne su sepmek (b.1138), yüzi suyu (b.3706), yüreği ağzına gelmek (2861), yerinde yel esmek (3239), yürek kanı (3247), yürekler yakmak (3387), yanıp yakılmak (b.3618), yufka yürekli (1062), zehir içmek (2132).

Şem ü Pervâne mesnevisinde az olmakla beraber ata sözlerine, kelimeleri kibarlar, atasözü değerindeki sözlere de rastlanır. Bunların sayısı önceki yüzyıldakiler kadar değildir:

Maḳām-ı bülbülün gülşen gerekdür
Derûnı gün bigi rüşen gerekdür (369)

Egerçi tûḫî bir şîrîn-nefesdür
Maḳāmı dâ'imâ âhen kafesdür (372)

Yimişi âdemün muḳbil piserdür
Oğulsuz kimse bir bersüz şecerdür (494)

Ne bilsün hastanuñ ahvâlini sağ
Gelür dîvâne ḫâli °ākile lâg (812)

Meşeldür cümle °âlem içre bu söz
Ki gönül katlanur görmeyicek göz (869)

Uyumaḳ âdeme gâyet şafâdur
Uyumaz yatmaz ancaḳ bir Ḥudâdur (964)

Anı bir kimse görse dirdi ol dün
Öli çün ağlama illâ deli çün (1209)

Kişi bir dil-ber işitse ırâḳdan
Olur göz görmeden °âşık kulaḳdan (1529)

Bu sözi cümle-i pîr ü fenâ dir
Ḥazer kıl görini gelmez każâdur (1889)

Ṭutulur ayı irincek kemâle
İrer gün yiri çarḫ iken zevâle (1895)

Kerem kıl baña âh itdürme mâhum
Ḥazer kıl yirde ḳalmaz benüm âhum (2068)

Velî var her vişâlün bir firâḳı
Arada hoş görelüm iştiyâkı (2142)

Cihânda söz bigi ḫâliş zer olmaz
Ma°ânî deñlü şâfî cevher olmaz (2187)

Bilür olur ḳoruḳ şabr ile hevlâ
Ne çâre itdi şabr ol şâh-ı a°lâ (2213)

Bilürler bunı cümle ḫâş ile °âm
Budaḳından üzülmez mîve-i ḫâm (2721)

Tutalum işlemiş şevk ile dün gün
Ne kılsun göze ger toğmayacak gün (2928)

Dimezken kaşların kazıtdı ol yār
Kimesne gözüñ üstinde kaşuñ var (2952)

Hazā'inden alup niçe cevāhir
Ki yükde yiñi vü kıymetde ağır (2954)

Gerekdür kız meşeldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (3251)

Şem ü Pervâne mesnevîsinde Türkçe deyimlerin yanında, Arapça veya Farsça bir kelimeyle kurulmuş deyimlere de rastlanır. Türkçe deyimler kadar, bunların da sayısı fazladır. Bu deyimlere şu örnekleri verebiliriz: ateş bırakmak (844), tezyin etmek (877), tasvir yazmak (886), fırsat gözlemek (1101), seyl almak (1128), eflaka çıkmak (1132), beraber olmak (1301), çarha girmek (1489), tımar eylemek (2073), izzet itmek (2101), gıybet etmek (3226), pür olmak (3420), agah olmak (3608) v.b.

Eserde şairin, vezin doldurmak için "ki", "çü" ve "çün" gibi bağlaçları kullandığı görülür:

Ki tatlu tatlu ol şîrîñ gıdāyı
Yiyüp kesb eyleye zevk u şafāyı (534)

Ki bir gül Rüm'da 'arz itdi dīdār
Açıldı Şām bāğından her ezhār (1738)

Çü girdi şuya iki serv-i dil-cū
Geyürdi mālî hārā anlara şu (1837)

Bular çün girdi ol şuya ferahnāk
O havz-ı pāk oldu reşk-i eflāk (1840)

Çü zindāna irişdi kapu kağdı
O maḥbes içre āvāze bırağdı (1927)

Ayrıca vezin doldurmak için veya vezin gereği "ol" işaret sıfatı kullanıldığında pekçok yerde "o" şekli geçtiği gibi;

O meclisde şürāḫî serv-i sīmīn
Kamu zerrīn kadeḫler verd-i nesrīn (1676)

Çü zindāna irişdi kapu kağdı
O maħbes ire āvāze birağdı (1927)

bazan da "ol" ve "o" şekli birlikte zikredilir:

Terennüm iderek mānend-i bülbul
Aıldılar o bāğa ol iki gül (1806)

O şuya girdi çün ol alını Nāhīd
řanasın gökde iki oldu hūrřīd (1836)

Mesnevīde ki, ger, eger, lik, veli, çü, çün gibi bağlama edatları çok kullanılır. Kılmak, virmek, urmak gibi fiiller yanında itmek ve olmak fiilleri, yabancı kelimelerde yardımcı fiil olarak: "inayet kıldı" (1319), "yile virdi" (1134), "giriftār itdi" (1902), "yir itdi" (2014), "nasib itdi" (b.2217), "neş olmiş" (b.915), "divāne oldı" (1348), "āzād ol" (1967) v.b. şeklinde geer:

Kaçup kurtulmalı olmişken uş uş
Següñ ağzına girdi geldi hergüş (1004)

İrişdi nār-ı firķat çün ki cāne
Bu şi'ri oğıdı yane yane (1144)

şu deñlü inledi kim zārı zārı
řadāsı ıkmaz oldı varı varı (1169)

Dikenler yara urdı yare yare
Ser-ā-ser cismin itdi pāre pāre (1203)

Teni düşmekden oldı ķare ķare
Eger kim bir kişi ıķsa řikāre (1206)

Hīřār-ı eşmi aldı leşker-i h'āb
Yürüyiş eyleyüp üstine yab yab (1883)

Ne gediyse başından evvel āhir
Didi Dellāle'ye ser-cümle bir bir (2028)

Türke kelimelerle yapılan ikilemelerin yanında, çok az da olsa yabancı kelimelerle yapılmış ikilemeler de vardır:

Gel imdi idelüm azm řikāre
Ĝazāl u řīr sen kıl pāre pāre (947)

İdüp bir keffesin menzil o bedre
 Kodılar bir yaña zer bedre bedre (1299)

Bilindiği gibi bir yazarın kendi düşüncelerini açıklamak için, bir dilin kaynaklarından yararlanırken kullandığı yöntemler o yazarın üslubunu oluşturur. Yazarın uymak zorunda olduğu belirli şekiller, mazmunlar, hayal dünyası, kelime hazinesi, cümle yapısı, edebi sanatlar v.b. ifade tarzı vardır. Yazar, bu kurallar içerisinde eser vermek zorundadır. Bu da yazarın kendine has bir üslubunu beraberinde getirir. Yazar bu üslubu oluştururken farklı anlatım tarzlarıyla karşımıza çıkabilir. Böylece yazar, eserinin çeşitli yerlerinde kendi heyecan, duygu ve düşüncelerini dile getirirken, üslubunda farklılık olabilir.

Şem ü Pervâne mesnevisinde de şairin birbirinden farklı bir tarz kullandığını görürüz. Öyleki mesnevînin giriş kısmı, çeşitli şekil ve türlerle oluştuğu için bu bölüm, anlatım itibarıyla konunun işlendiği bölümden farklılık arzeder. Zira giriş bölümünde, konunun işlendiği bölüme göre daha ağır bir dil kullanılır. Diğer bölümde ise, ifadeler sade, basit bir dille anlatılır. Bazan dilin ağırlaştığı bölümde yani eserin giriş bölümünde sade bir anlatım tarzı olduğu gibi, bazan da basit ifadelerin yer aldığı bölümde yer yer ağır ve sanatkârane bir dilin kullanıldığını da görürüz. Böylece, sade anlatım ile süslü veya sanatkârane ifade tarzı eserin bölümlerindeki konu ve amaca göre bazan ayrı, bazan yanyana bazan da içiçe anlatılır. Buda, yazarın heyecan, duygu ve düşüncelerini yansıtırken, kendine özel bir anlatım tarzını beraberinde getirir. Bu, yazara göre bir özellik arzeder. Yani kendine mahsus bir üslub varlığını açığa vurur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Şem ü Pervâne mesnevîsinin üslubunu incelerken giriş ve konunun işlendiği bölüm ayrı ele alınacaktır. Bu üslup incelemesi, Batı retorikiyle Doğu belagatının bir sentezi olan Recaîzâde Mahmud Ekrem'in Talim-i Edebiyat adlı eserindeki üslup tasnifine göre yapılacaktır.

Giriş Bölümü

Zatî, mesnevînin giriş bölümünde, konunun işlendiği bölüme göre daha süslü bir üslup kullanılır. Fakat sade bir üslupla yazılan yerler de önemli bir yer tutar. Allahın birliğinin, kudretinin anlatıldığı tevhidlerde, Allaha yakarışların işlendiği münacatlarda ve Hz. Muhammed'in anlatıldığı na'tlarda genelde sade ve basit bir üslup kullanılır. Şair, duygu ve düşüncelerini sanat endişesinden uzak, gerçekçi bir şekilde dile getirirken sade bir üslup kullanır.

Recaîzâde Mahmud Ekrem'e göre sade üslup; uzun ibarelerden, azametli teşbih ve istiarelerden, şaşaalı hayallerden kaçındığı için, telkin ve heyecan

meydana getirmek yerine öğretmek ve açıklamak maksadını taşımaktadır¹. Bu da bize, sade üslubun asıl amacının öğretme ve açıklama olduğunu, sanatın ise ilk planda olmadığını gösterir.

Allahın birliğinin ve delillerinin anlatıldığı aşağıdaki beyitlerde, sade üslubun özelliklerini görmek mümkündür.

Hudānuñ birliğini eyle işbāt
Aña şāhid getir eflākı kat kat (13)

Anuñdur mülk-i ʿālem birdür Allah
Sığışmaz bir vilāyetde iki şāh (16)

O bir şehdür ki yok anuñ veziri
Bulunmaz mülk-i ʿālemde naziri (23)

Görüldüğü gibi, şair, düşüncelerini basit fiil cümleleriyle, sanatsız bir üslupla ifade eder. Bu üslubun en önemli özelliği de tabiiyet ve tekellüfsüzlüktür². Bu sadelik ve külfetsizliği eserin giriş bölümünün pek çok yerinde görmek mümkündür.

Münacatlarda da, aynı üslupla karşılaşırız. Şairin Allaha karşı yakarılarındaki samimi duygular, sanat endişesi gözetilmeden basit ve külfetsiz bir üslupla dile getirilir:

İlāhi bir zaʿīf ü nā-tüvānem
Güneh itmekte ammā pehlüvānem

Benüm tağlarcadur her bir günāhum
Velī yok anlaruñçün bir gün āhum (161-162)

Gözüm yüz yumaz ağlamakda şāhum
Niçe ağ ola bu rüy-ı siyāhum (169)

Günāhum hārmanın yaksun kül itsün
Beni sen şāha göynüklü kul itsün (175)

Na't ağır dille yazılmasına rağmen, bazı beyitler üsluba sadelik ve canlılık kazandırmak amacıyla basit ve tekellüfsüz olarak yazılır. Basit fiil cümleleriyle Hz.

¹ Recâzâde Mahmed Ekrem, *Talim-i Edebiyat*, İst. 1299, s. 192

² Kazım Yetiş, *Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, İst. 1996, s. 224

Peygamber'in mucize ve yüceliği bu beyitlerde dile getirilirken, üslubun sade ve basitliği hemen göze çarpar:

Akıtdı barmağından āb-ı şāfi
Ser-ā-ser leşkerine oldu kāfi (260)

Kebūter anuñ ile tutdı ülfet
O şehden itmediler hiç vahşet (265)

Eger kim başmayaydı bağrına taş
Geçerdi def^ci toğuz perdeden taş

Ayak basduğıcün ol hāk üzre
Zemīn fahr eyledi eflāk üzre (267-268)

Mesnevînin giriş bölümünün çeşitli yerlerinde yapılan duaların üslubu da bu gruba girer. Sade ve samimi bir anlatımla yapılan bu dualarda sanat kaygısı, uzun ibareler, parlak hayaller görülmez. Duygu ve sadelik ön planda gelir:

Sözümü şem^c bigi eyle rüşen
Gören pervānesi olsun şafādan
Ne meclisde olursa rüşen itsün
Okursa guşşalu gönlin şen itsün
Benüm bigi anı göynüklü eyle
Ser-ā-ser şevk odından yüklü eyle
Okusun yane yane anı ^cuşşāk
Tutuşsun pertevinden bu toğuz tāk
Güneş bigi irişsün göge başı
Dökilsün nāzırınıñ gözi yaşı (215-219)

Ayrıca sebab-i telifde de sade üslubun özelliklerini görürüz. Anlatımda sanat endişesi taşınmadığından dolayı, bu bölümde açıklık, sadelik ve basitlik kendini gösterir.

Görüldüğü gibi, sade üslubun en büyük meziyeti sade ve tekellüften tamamıyla uzak kalmasıdır. Anlatım canlıdır. Öğretmek ve bilgilendirmek amacındır. Kelime kadrosu isimler, fiiller ve fiil soylu kelimelerden meydana gelir. Bundan dolayı Türkçe kelimelerin sayısı fazladır. Uzun tamlamaların olmadığı, edebi sanatların görülmediği, hayallerin bulunmadığı sade üslub, mesnevînin giriş

bölümünde önemli bir yer tutar.

Giriş bölümünde önemli bir yer tutan üslub-ı müzeyyen, Recaizâde Mahmud Ekrem'e göre "şâirâne tasvirlerle uygun gelen bir üslup türü"dür¹. Ayrıca Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar çokça görülür. Bunlar genellikle isimlerden oluşur. Şair duygu ve düşünceleri genellikle isim cümleleriyle tasvir etmeye çalışır.

Kaside nazım şekliyle yazılan na'tlarda Peygamberin ve dörd Halife'nin övüldüğü kısımlarda tamlamaların çokluğu dilin ağırlaşmasına sebep olur. Bu kısımların üslup gereği edebi sanatlara açık ve müsait oluşu, müzeyyen üslubun parlak ve süslü bir görünüş arzemesine neden olur:

Ḳandīl-i revāk-ı şadaḳāt Ḥazret-i Şiddīḳ
Zıdd-ı şeb-i şek şu^cle-i mişbāh-ı şadāḳāt

Hışm ile nazār ḳılsa güneş bī-fer olurdu
Fārūḳ-ı ceri pādşeh-i mülk-i şalābet (310-311)

Mīr-i ^culemā kān-ı kerem Ḥaydar-ı kerrār
Maḳbūl-ı Ḥudā ceşş-i nebī Şāh-ı Velāyet (313)

Görüldüğü gibi uzun tamlamalar, yabancı kelimelerin çokluğu dili ağırlaştırır. Teşbih gibi sanatlar kullanılmasına rağmen gerçekçi bir temel üzerine kurulur.

Kaside şeklinde yazılan tevhidde de süslü üslubu görürüz:

Şeş getürdüñ penc gence kim Muḥammed ümmetin
Görmedi mişlin üç oğul nüh peder çār ümmehāt (58)

Buldu bu da^cvā bu dehr-i bī-şebāt içre şübūt
Zāt-ı bī-çünüñdan özge nesnede yoḳdur şebāt (65)

Kanunî Sultan Süleyman için yazılan kasidede O'nun vasfı üzerinde durulurken; zarifane ifadeler, ahenkli ibareler, canlı tasvirler ve mübalağa sanatı müzeyyen üslubu ön plana çıkarır:

O şāhuñ berḳ-i şemşiri cihān-gīr
Sadā-yı ra^cd-ı kūsı āsmān-gīr
Yarar ḳalb-i ^cadüyı tīg-ı cebri
Şanaşın berḳ-i lāmi^c hışm-ı ebri (416-417)

¹ Recaizâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyât*, s. 200.

Semendi hoş bilür tayy-ı mekām
Tolaşur bir dem içre bu cihānı (429)

Mişkāl-i zehr-i kahrūñ cümle ʿadūyı hālik
Tiryāk-i luṭf-ı ʿāmuñ mecmūʿ derde nāfiʿ (452)

Yecūc-i fitne mülk-i dehri tutardı cümle
Sed çekmeyeydi tīguñ ger olmayaydı māniʿ (464)

Görüldüğü gibi kelime haznesi bakımından yabancı kelimeler, uzun tamlamalar çoğunlukta ve mübalağa aşırı derecededir. Şairâne düşünceler genellikle isim cümleleriyle tasvir edilmeye çalışılır, duygu ve düşünce subjectif imajlarla anlatılır.

Sonuç olarak, şaire sanatını ve bilgisini göstermek fırsatı verdiği için ve şairâne tasvirlere uygun gelen bir üslup türü olduğundan dolayı müzeyyen yani süslü bir üslup, mesnevînin giriş bölümünde yer yer kullanılmıştır. Bu üslup daha çok kaside nazım şekliyle yazılan tevhîd ve na'tlarda görülür. Fakat bu bölümün genelinde, sade ve basit sayılabilecek bir üslup hakimdir.

Konunun işlendiği bölüm:

Mesnevînin asıl kısmını oluşturan konunun işlendiği bölümde, sade bir tahkiye üslubu ağırlıklıdır. Araya yerleştirilen tasvirler ve kahramanların ağzından söylenmiş gazellerdeki müzeyyen üslupla, eserdeki monotonluk giderilmeye çalışılır.

Konunun işlendiği bölümde olaylar, sade ve basit bir şekilde anlatılır. Üslupda amaç, okuyucuya faydalı olmak ve onu aydınlatmak olduğu için, giriş bölümünde yer yer görülen uzun tamlamalar, hayaller, yabancı kelimeler bu bölümde azalır. Türkçe ve Türkçeleşmiş kelimelerin oranı, giriş bölümüne göre fazladır. Fiillerin çoğu geçmiş zamana aittir. Sanat yapma endişesini bir kenara bırakan şair, olayları tabiiik içerisinde tekellüfsüz olarak akıcı bir dille ifade etmeye çalışır.

Dâye'nin helva yapıp içine uyku ilacı koyup zindancıya yedirdiği ve Pervâne'yi zindandan kurtarışının anlatıldığı aşağıdaki beyitler, tahkiye üslubunun güzel bir örneğidir. Basit ve sade bir üslup hakim olduğu için, okuyucu nakledilenleri zorlanmadan anlar:

O helvâdan virür zindancıya u
Şafâlar kesb ider yir tatlu tatlu

Yidi helvâyı çün ol gitdi hüşı
Müşevveş oldı ʿaqlınuñ nuḳüşı

Turup Dāye kamu miftāhı buldı
O zindāna ser-ā-ser hākim oldı

Girüp ol ehl-i zindāna ser-a-ser
Üleşdirdi o helvāyı ber-ā-ber

O helvāyı yiyende kalmadı °aql
Hemān anlar cihāndan itmedi naql

Varup Pervāne'den ref^c itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi

Libāsını çıkardı aña virdi
Anuñ yirine def^ci kendü girdi (1933-1939)

Yukarıda olduğu gibi olayların anlatıldığı bölümlerin dışında, olay kahramanların karşılıklı konuşmalarında da sade üslubun özelliklerine rastlanır. Buralarda uzun tamlamaların ve edebi sanatların pek kullanılmadığı, gösterişli hayallerden kaçınıldığı hemen gözlenir. Anlatıcı, kahramanların ağızlarından, onların o anki duygularını basit, sade ve tekellüfsüz bir üslubla anlatılır. Şem ile Pervāne'nin ilk karşılaşmalarının anlatıldığı aşağıdaki beyitler, bu üslubun güzel örneklerinden biridir:

Eyitdi kim şafā geldüñ ol aya
Kudūmuñdan şeref virdüñ buraya

°Aceb ey meh ne burcuñ māhısın sen
Ne mülk-i bi-naẓırüñ şāhısın sen

°Aceb sen kañgı gülzāruñ gülisin
Ne büstānuñ muṭarrā sünbülisin (1544-1556)

Didi Pervāne bir dīvāneyüm ben
Muḥabbet şem^cine pervāneyüm ben

Görüp tasvırüñ oldum saña °aşık
Benüm ol şubḥveş mihrüñde şādık

Başumdan tāt-ı °aql ol dem kapıldı
Muḥabbet hānesi dilde yapıldı (1561-1563)

Kahramanların ağızlarından söylenen gazellerin bazılarında, özellikle onların psikolojik durumlarının anlatıldığı yerlerde, bu üslubun kullanıldığı da görülür.

Basit fiil cümleleriyle, geçmiş zaman kipinin kullanıldığı ve iç dünyalarının ifade edildiği bu gazeller, sanat yapma endişesinden uzak, canlı ve tabiiyet içerisinde tekellüfsüz bir üslubla söylenir. Sade bir üslubla yazılmasına rağmen, lirizmin hakimiyeti hissedilir. Pervâne, Şem'den ayrı düştüğünde duyguları bu üslubun özelliklerine uygun olarak şu şekilde dile getirilir:

Fiğân kim âstân-ı server-i hübândan ayrıldum
 Belâlu bülbülem gūyâ bahâristândan ayrıldum
 Bu derde çâre şor ey nâle çık eflâke 'Îsâdan
 Deminden mürdeler ihya ider cânândan ayrıldum
 Kuru yire nedür giryân olup ey ebr yaş dökmeñ
 Benümçün ağla ağlarsañ gül-i handândan ayrıldum
 Yetiş tiz ey kıyâmet gel beni ol cân ile haşır it
 Götürgil hâkdan bir mürdeyem kim cândan ayrıldum (1987-1990)

Konunun işlendiği bölümde, sade üslubun yanında müzeyyen üslub da görülür. Daha çok mekân, zaman ve mevsim tasvirleri ile kahramanların ağzından söylenen gazellerde görülür. Bu gibi yerlerde, sade üslubun özellikleri görülmekle beraber, hakim olan müzeyyen üslubdur:

Olayların nakledildiği yerlerde, konu ile ilgili yapılan zaman, mekân, tabiat ve mevsim tasvirlerinde subjektif hayallere dayalı bir anlatım kullanılır. Tasvirlerde dil, tamlamalar, klişe mazmunlar ve edebî sanatlarla daha da ağırlaştırılır. Bu hususta daha önce ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada birkaç örnek göstermekle yetinilecektir.

Getürdiler bir esb-i bād-pāyı
 Öñürdür berkı vü geçer şabāyı
 O bir kavş-ı kuzah-gerden kamer-seyr
 Öñince berķ olursa uçamaz tayr
 Peleng ü şîr-heybet ejdehâ-düm
 Şahîlinden felek gümlerdi güm güm (982-984)

Görüldüğü gibi, tamlamaların ve birçok yabancı kelimelerin, mübalağanın hissedildiği, subjektif duyguların ağır bastığı sanatkârane anlatım söz konusudur.

Konu başlıklarından sonra gelen çoğu beyitler müzeyyen üslubun özelliklerini taşır. Olayla ilgili tasvirlerin başlangıcı olan bu beyitlerde, soyut unsurlarla

oluşturulan tamlamaların meydana getirdiği zarif ifadeler ve şairâne tasvirler müzeyyen üslubun bariz özellikleri olarak, buralarda karşımıza çıkar:

Sehergâh âftâb-ı  alem-ârâ
 ur c itdi göge m nend-i  Is  (1228)

Batup maġribde çarh-ı f s-ı ra n 
Der n-ı k bbe-i merf c-ı a l  (1385)

Seher Şevk ile g y  kimiy ger
Yed-i mihr ile Őa dı  aleme zer (2194)

Müzeyyen  slubu oluŐturana sanatk rane tasvirler beraberinde zarif ne ifadeleri getirir. Konunun iŐlendiġi bölümde pek çok yerde, bu tasvirlerin oluŐturduġu zarif ifadeleri bulmak mümkündür. Buralardaki tamlamalar ve benzetmelerin  oġu klişeleşmiş mazmunlardan oluşur. Perv ne'nin Şem'in ayrılıġına dayanamayıp bayıldıġında, saraydaki kişilerin bu olay karşısındaki halleri Şöyle tasvir edilir:

Yaķasın g nce-lebler itdiler   k
Başına sebze-ħatlar koydılar ġ k

Boynca serv-i k metler yıkıldı
Bulara r zg r  g r ne kıldı

Ser- -ser ebr -per emler fir v n
Seġ b-ı d deden yaġdurdı b r n

Dögüp başını taşa l le-ħadler
İrişdi göklere yerden mededler

Görüp bu ġ leti her m h-p re
Yüzini yırtup itdi p re p re (1155-1159)

Netice olarak gerek mesnev nin giriş kısmında, gerek konunun iŐlendiġi bölümde, genelde sade üslubun hakim olduġunu söyleyebiliriz. Fakat  slubdaki monotonluġu kırmak için, her iki bölümde de yer yer süslü bir üslubun kullanıldıġını da g r rt z. Giriş bölümündeki tevhid, münacat, na't gibi sanatlı bir dil anlatımı gerektiren yerlerde müzeyyen üslubun yanında, sade ve basit bir üsluba da yer verilir. Aynı durum konunun iŐlendiġi bölüm için de geçerlidir. Pek çok yerde sanatk rane tasvirle müzeyyen üslub sergilenirken, sade üslubun örneklerine yer verildiġi kısımlar da pek çoktur.

3.2.3. Edebi Sanatlar

Mesnevîlerde, sanat yapma kaygısı ilk planda görülmez. Bununla birlikte, gerek tasvirler, gerekse hikâye arasında söylenen kaside, gazel v.b. şiirler, edebi sanatlar bakımından oldukça zengindir. Şem ü Pervâne de bu vasıflara sahip bir eserdir. Hemen hemen her çeşit sanata rastlanır. Şem ü Pervâne'de geçen bazı sanatlar şunlardır

1 Cinas:

Yapısı, söylenişi ya da yazılışı birbirine benzeyen, anlamları değişik iki kelimeyi bir arada kullanma sanatıdır. Cinas, yerinde ve güzel yapıldığında sözün etkisini ve ahengini artıran bir zekâ hünéri durumundadır. Bundan dolayı cinas, Türk edebiyatının her döneminde çok yaygın olarak kullanılmış bir söz sanatı olarak, mesnevîde de çok kullanılmıştır. Bunlar, bilhassa kafiyeli olan kelimelerde görülür. Bu sebeple bunlara, kafiye konusunda temas edilmiştir. Burada ise birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

1.a. Tam cinas: Söylenişleri ve yazılışları bir anlamları ayrı ve her ikisi de kelime olan cinastır.

Gülsitânda hâzretünçün dökilüp saçıldı gül
Gönli açuk yârdur gülşen anuñla oyna gül (1779)

1.b. Cinâs-ı mefrûk: İki kelimedden biri tek, ikincisi iki kelimedden oluşan cinastır.

O dem ol sözi sağ u çeşmi bîmâr
Keremden genc-i sîmi itdi bî-mâr (1821)

1.c. Eski yazıya göre, cinaslı kelimelerden birinin başında ya da ortasında bir harfi değişik olan cinastır.

Tenini kıldı âzâde kemerden
Giderdi hâle-i bedr(i) Kamerden (1820)

Cihâni gördi kim dönmiş cinâna
Cinân görse hâsed eyler cihâna (993)

1.d. Cinâs-ı mutarraf: Cinaslı kelimelerden birinin başında fazla bir harf bulunan cinastır.

Şunarlar Şem^ce bir maḥbûb şâne
Ura tâ turre-i ^canber-feşâne (1845)

2. İstikak:

Aynı kökten türemiş en az iki kelimeyi bir mısra ya da beyit içinde kullanmaktır.

Ol ʿakrebler ile buldı kurbı ol şāh
Şanasın geldi burc-ı ʿakrebe māh (1221)

3. Teşbih-i belîğ

Yalnız benzeyen ve kendisine benzetilenle yapılan benzetmedir. Mesnevîdeki benzetmeler, daha çok iki unsurla teşkil edilen bu sanatla yapılır.

Müselsel zülfine dīvāne ola
Cemāli şemʿine pervāne ola (1504)

Kim ol ebrūları rā tırrası cīm
Elifveş örü tırdı itdi taʿzīm (1553)

4. Açık istiare

Benzetme unsurlarından yalnız kendisine benzetilenle yapılan istiaredir. Divan edebiyatında, klişeleşmiş hale gelen mazmunlar, genellikle açık istiare sanatına dayanmaktadır. Bu sebeple bu sanat mesnevîde çok kullanılır. Aşağıdaki beyitte; goncadan, dudak, nergisten de göz kastedilir.

Öpüp ol gōncenüñ nergislerin şāh
Didi ʿavn-ı Hudā'sın māha hem-rāh (717)

5. Kapalı istiare

Benzetme unsurlarından yalnız benzeyenle yapılan istiaredir. Aşağıdaki beyitte insana ait bir özellik aslana verilmiştir. Kendisine benzetilen insan söylenmemiştir.

Göricek pencesini her dilirüñ
Şarardı kırkışından beñzi şirüñ (998)

6. Teşhis ve İntak

Teşhis, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermektir. Bu varlıkları konuşturmaya da intak denir. Aşağıdaki ilk beyitte kumrunun insanlar gibi hareket etmesinde teşhis, ikinci beyitte de gülün konuşmasında da intak sanatı vardır.

Fiğānlar idüp anda dirdi kumrī
Şafā sür zāyiʿ itme naqd-ı ʿömri (1803)

Gülîstāna gelüñ dir yolunup gül
Oğur halkı idüp feryād bülbül (1756)

7. Kinâye

Sözü hem gerçek, hem de mecazi anlamda kullanma sanatıdır. Aşağıdaki beyitte gözü silmek gerçek, ağlamamak ise mecazî anlamda kullanılmıştır.

Gözüñ sil dökme encüm ey oğul sen
O mâhı menzilüñe irgürem ben (2424)

8. Mecâz-ı mürsel

Bir sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeyen kullanmadır. Şu beyitte, bütün olan cihan söylenilmiş, bütünün parçası olan insanlar kastedilmiştir. Parça-bütün ilişkisi vardır:

Cihāna şol kadar bahş itdi mâlı
Hazā'in sîm ü zerden oldı hālî (2287)

9. İhâm

İki anlamı olan bir kelimeyi mısra veya beyit içerisinde bütün anlamlarını kastederek kullanmaktadır. Beyitte "ayak" kelimesinde iham vardır. Çünkü, ayak hem "bacağın bilekten sonraki kısmı" hem de "kadeh" anlamına gelir. Bu iki anlam beytin genel anlamıyla sıkı sıkıya bağdaşmıştır.

Ecel cāmın içer ceşî görür u
Götürdi ayağı vü didi yā hū (2842)

10. Tévriye

İki anlamı olan bir kelimenin, mısra veya beyit içinde yakın anlamını söyleyip, uzak anlamını kastedmektir.

°Aceb ef°ali vardır rûzgāruñ
İder geh tütî vü geh zāğ yāruñ (2022)

Yukarıdaki beyitte "rûzgar"ın yel ve zaman anlamı vardır. Burada uzak anlamı olan zaman kastedilmiştir.

11. Tenasüp

Aralarında çeşitli ilgiler bulunan en az iki kelimeyi, bir mısra ya da beyit içinde rastgele sıralama amacı gütmeyen kullanmaktır.

Güllerün yirin diken hārūn gūlistān itdi dehr
Göklere ırgürse bülbül yiridür efgānını (940)

12. Telmih

Söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözün işaret etmek, onu hatırlamaktır.

Ṭolulardan buñaldı ser-ā-ser il
°Adūya şan haşā dökdi ebābil (2686)

Bu beyitte, "ebābil diye adlandırılan kuşların Mekke'yi ele geçirmek için gelen askerlerin üzerine taş atmaları" olayına telmih vardır.

13. Hüsn-i Ta'lil

Herhangi bir gerçek olayın meydana gelmesini, hayali ve güzel bir nedene bağlamaktır.

Gūlistānda fiğān itmezdi bülbül
Naşīb olmuşken aña vuşlat-ı gül (2143)

beytinde, bülbülün, gülbahçesinde inlemesi, güle kavuşma isteği gibi güzel bir nedene bağlanmaktadır.

14 Tecāhül-i Arif

Bilinen bir gerçeği, bir nokteye dayanarak bilmiyormuş gibi söylemektir. Aşağıdaki beyitte şair, Pervāne'nin gördüğü Şem'e ait süslenmiş odanın Cennet'de bir yer olmadığını bilmektedir. Fakat, Şem'in gelin odasının ihtişamını ifade edebilmek için, bu gerçeği bilmezlikten gelmiştir.

Görür Pervāne bir hacle müzeyyen
Bu Cennet'dür bilür ol hūra mesken (3527)

15. Mübalağa

Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla birşeyi ya olmayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir. Mesnevîde çok kullanılan sanatlardandır. Özellikle memduhun övüldüğü methiyede çok görülür. Bu sanatın tebliğ, igrak ve gulüv derecelerini görmemiz mümkündür. Daha çok gulüv derecesi kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitler buna örnektir:

Kim ol meh-sür^catuñ sehm-i şahîli
Düşirür esb-i gerdündan Süheyl'i (720)

Felekde yakdı āhı mihr ü māhı
Deñizler içre büryān oldu māhī (1133)

Sirişki cust ü cū itdi zemīni
Bula tā kim o serv-i nāzenīni (2209)

16. İktibas

Söze, anlamı pekiştirmek amacıyla ayet hadis ya da bunlardan parçalar almaktır:

Melekveş bāl açmış ol yūzi māh
Yazılmış bāline **naşrun mine'llah** (3705)

Beyitteki "nasrun mine'llah" Saf sūresinde geçen "yardım Allahtandır" anlamındaki 13. ayetten alınmıştır.

17. İrsāl-i Mesel

Söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözünü ya da atasözünü değerinde bir örnek katmaktır.

Ağırlanan kişiler tatlı dilden
Şafālar kesb ider cān u gönülden (3221)

Gerekdür kız meşeldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (3251)

3.3. MUHTEVA

3.3.1. Din ve Tasavvuf

Klasik edebiyatımızın muhteva yönünden zengin olduğu ve çeşitli kaynaklardan beslendiği, bilinmektedir. Bu edebiyat, İslam medeniyeti içerisinde doğup geliştiği için, verilen eserler İslam medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları içerisinde ortaya konulmuştur. Bunun yanında "lâ-dinî" muhtevalı eserler de yazılmıştır. Daha çok sanat yönü ağır basan "lâ-dinî" mahiyette olan eserlerde bile, İslam medeniyetinin tezahürleri görülür.

Konusu dünyevî bir aşk olan mesnevîlerin giriş bölümündeki tevhid, münacat, na't v.b. şiirlerde, dine ve İslam kültürüne ilişkin düşünceler dile getirilir. Bu bölümde işlenen düşünceler, İslam dininin ilkelerine uygun bilgilerdir. Bunların yanında olayın anlatıldığı bölümlerde yeri geldikçe dinî ve ahlakî mahiyette beyitler de söylenir.

Şem ü Pervâne mesnevîsinde de, kısmen tasavvufî, özellikle dinî düşünceler giriş bölümünde yoğunlaşır. Konunun işlendiği bölümde de, dinî muhtevalı ve ahlakî mahiyetli yazılmış birer ikişer beyite rastlanır.

3.3.1.1. Din

3.3.1.1.1. Allah

Mesnevîde, özellikle eserin giriş bölümünde yazılan tevhidlerde Allahın sıfatları ve kudreti dile getirilir. Bu düşünceler, İslamın şartlarını kabul etmiş samimi bir müslümanın kendi ruh âleminin derinliğinde yerleşen iman duygusunun terennümünü yansıtır. Daha mesnevînin ilk beyitlerinde böyle samimi düşünceleri görmek mümkündür:

Dilüñden dūr kıılma ism-i zātı

Bulasun Hızrveş āb-ı hayātı

Hudānuñ zikri olursa kelāmuñ

Ola İdrisveş Cennet maķāmuñ

Zebānuñ nām-ı Haķ'ka k'ola vāşıl

Kılasın vuslat-ı maķşüdü hāşıl

Di bismi'llāhi'r-raħmāni'r-raħīmi

Vire Kādir saña ķadr-i 'azīmi (3-6)

Mesnevîde işlenen Allah düşüncesi, İslami görüşe uygun olarak daha çok isim ve sıfatlarıyla zikredilir ve Allah, bu vasıfları üzerine düşünülür. Allaha ait olmak üzere zikredilen isim ve sıfatları tesbit edecek olursak şunları görürüz: Allah, Hak, Yezdân, Rab, Âferidgâr, İlah, Hudâ, Hudâvendigâr, Bârî, Yaratan, Yaratıcı, Hâlik, Zülcelâl, Rahman, Rahîm, Kâdir, Mu'in, Kâdîm, la-Yezâl, bi-Zevâl, Diri, lâ-mekân...

Mesnevîde İslam dinine uygun olarak zikredilen Allah, birdir ve eşi benzeri yoktur. Benzeri olsaydı cihanın düzeni bozulurdu. O, bakî, diri ve canlıdır. Kerem sahibidir, cömerttir. Rahmeti her tarafı kaplamıştır. Bütün yaratılmışlar O'nun varlığının bekâsına işaretler. Gizli ve açık ne varsa O'dur. Yücedir, yokdan var edicidir. Allah her şeyi bilen ve işitendir. Eserde konu ile ilgili bu ve buna benzer duygu ve düşünceler görmek mümkündür.

Mesnevîde daha çok Allahın sıfatları zikredilmiştir. Bu sıfatlar zatî ve sübutî olarak karşımıza çıkar:

Vücûd: Allahın zatını beşer idrak edemez. Akıl, O'nun zatını idrak etmekten acizdir:

Tefekkür itse anı ʿaql olur çāk
Taşavvur idemez naḳḳāş-ı idrāk (25)

Taşavvurdan münezzehtür şifātı
Degüldür ʿaqla mümkün vaşf-ı zātı (30)

Fakat insan ibretle âleme bakıp, eserlerden hareket ederek "mü'essir"i bulabilir. Zira, mü'essir olmasa eser de ortaya çıkmaz:

ʿUyūn-ı ibreti ile ol ki nāzır
Ola şunʿı sarāyından o zāhir (81)

Mü'eşşir yoğise ey şehd-i güftār
Nedür bu mīve-i şehd ü şeker-bār
Neden buldı bu reng ü bŷy yā gül
Neden ney-zen olupdur aña bülbül (84-85)

İrişür nem biter yirden nebātāt
Mü'eşşirden degül midür bu hālāt (92)

Kıdem ve Bekâ: Allah ezeli ve ebedidir. Varlığının öncesi ve sonrası yoktur:

Ḳadīm u lā-Yezāl u bī-bedeldür
Muḳīm u bī-Zevāl u bī-ḥaleldür (19)

O bir bākī durur yoḳdur fenāsı
Fenā görmez anuñ ʿayn-ı beḳāsı (21)

Allahın sübuti sıfatlarından ise hayat, ilim ve kudret sıfatına temas edilir:

Hayat: Allah diri ve canlıdır. Bu hayat, diğer varlıkların hayatına benzemez, hayatının başlangıcı bilinmez:

Ḥayātınuñ bilinmez ibtidāsı
Sebātınuñ bulunmaz intihāsı (20)

İlm: Allah ilim sıfatı ile her şeyi bilir. Âlemdeki düzen ve ahenk, ilim sahibi bir yaratıcının varlığını gerektirir. Âlem, O'nun ilminde mevcut idi. Sonsuz bir ilme sahiptir:

°Alīm-i bī-ḥuṭūṭ u bī-ḥaṭādur
Kerīm ü pür-seḥā vü pür-°aṭādur (22)

Cümle °ālem levḥ-i °ilmüñde ezal mevcüd idi
Cem° olupdur ism-i zātüñde şan esmā vü şifāt (59)

Tekvin: O, bütün insanların ve âlemin yaratıcısıdır. Ateşi sıcak, suyu soğuk, toprağı sert ve kuru yapan O'dur. Bütün kainatı yaratan O'dur. O, iki harf ile onsekiz bin âlemi yaratandır:

Söz sentüñdür ey Kadīmu lā-Yezāl u bī-Zevāl
İki ḥarfüñden vucūda geldi cümle kā'ināt (54)

İki ḥarf ile ser-tā-ser müretteb
Yaratdı on sekiz biñ °ālemi heb (78)

Kudret: Allah, her şeye kadirdir. Kainata bu sıfatla tasarruf eder. Tevhidlerde Allahın kudreti ve tecellilerinden uzun uzun bahsedilir: Balık O'nun emri ile yüzer, felekler O'nun isteğı üzerine dönerler (85-86). yerden buharı O çıkarır (90). Suyu yaratan, âlemi suya garkeden, yeryüzünü sallayan hep O'dur (88-95). Hz. İbrahim'e ateşi, gülbahçesi yaptığı gibi (94), Tur dağına tecelli eden yine O'dur (113).

Allahı "kible-i erbâb-ı hacât" (1903) gören şair, bu sebeple Allaha rahmeti ve merhametini esirgememesi için dua eder. Zayıf, güçsüz ve günahının dağlarca olduğunu (161-162), içinin kibirle dolduğunu (167), nefesine uyduğunu (165) v.b. duyguları dile getirerek, hidayet ve doğru yolu göstermesi için sık sık Allaha yalvarır, yardımını bekler:

İlāhi ḳanı °avnüñ şubḡāhı
Görem ben güm-rehüñ ṭoğrı rāhı (180)

Yol azdum başdı fülküm mevc-i ḥayret
İlāhi ḳandadır necm-i hidāyet (183)

Yolum göster garībüñ itme zāyi°
Hidāyet nürın eyle berḳ-ı lāmi° (185)

3.3.1.1.2. Peygamberler

3.3.1.1.2.1. Hz. Adem

İnsanın atası ve peygamberlerin ilki olan Hz. Adem iki beyitte geçer. Birinde temiz yaratılışı dile getirilirken, diğesinde Cennet'den çıkarılarak, Hz. Havva'dan

uzak kalması olayına telmihte bulunulur:

Cinanda olmuş idüm hūra hem-dem
Cudā düşdüm yine mānend-i Ādem (2006)

3.3.1.1.2.2. Hz. İdris

Bir çok beyitte geçen Hz. İdris, geçtiği tüm beyitlerde kendisine atfedilen "Cenneti makam edinmesi" olayına telmihte bulunulur:

Dönüp ol kaşra geldi yine Bercīs
Maḳām idindi şan Cennet'de İdrīs (2614)

3.3.1.1.2.3. Hz. Nūh

Nūh peygamber, Tufan sebebiyle zikredilmiştir. Bir beyitte Nūh'un Tufan'dan kurtulduğu gibi, aşğın da düştüğü durumdan kurtulması gereği dile getirilir:

Bu tūfān-ı elemden nite kim Nūh
Halāş eyle teni sürsün şafā rūh (1906)

3.3.1.1.2.4. Hz. İbrahim

Halil sıfatıyla da zikredilen Hz. İbrahim, beyitlerde Nemrūd tarafından ateşe atılması ve bu ateşin gülbahçesi haline gelişi olayı ile beyitlerde geçer:

Halīlūñ ḥaḳḳı ey Mevlā-yı ma^cbūd
Aña gülzār olupdur nār-ı Nemrūd (205)

3.3.1.1.2.5. Hz. Yakūp

İki beyitte zikredilen Hz. Yakup, ağlama ve hüznün sembolü olarak geçer ve ağlamaktan dolayı gözünün kör oluşu olayına telmihte bulunulur:

Gözinden nūr anuñ Ya^cḳūbveş dūr
Olup dururdu oldı yine pūr-nūr (2382)

3.3.1.1.2.6. Hz. Yūsuf

En çok adı geçen peygamberlerden birisidir. Bu isimle işlenen hakim vasıf güzelliğidir. Hz. Yūsuf, güzelliğinin yanında, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülüp satılması, Mısır'da Züleyha yüzünden zindana düşmesi, zindandan kurtulup, Mısır'a sultan oluşu gibi hususlarla, beyitlerde ya doğrudan doğruya, ya da Yūsuf süresinin çeşitli ayetlerine telmihen ele alınır:

Ꞑuyunuñ ıĸdı a^cından ya Yūsuf
Melāhat mısrını itdi taşarruf (1230)

Yā cem^c oldu Zūleyhā ile Yūsuf
Arada almadı hergiz tekellūf (1580)

3.3.1.1.2.7. Hz. Mūsā

Mūsā Peygamber "būlbūl-i Tūr" ve "kelīm" sıfatlarıyla anılır. Bu sıfatlar kendisine, Eymen vadisindeki Tur dağında Allah ile konuşmasından dolayı izafe edilmiştir. Ayrıca bir beyitte de Hz. Mūsā, Allahın kendisine ateş şeklinde görölmesi münasebetiyle söz konusu edilir:

Kelīmūñ ĸazret-i Mūsā ĸaĸıçūn
Tekellūm eylediği cā ĸaĸıçūn (208)

İdüpdür nite kim albin pür-envār
Kelīmūñ vādī-i Eymen'deki nār (480)

3.3.1.1.2.8. Hz. Yūnus

Bir kaç beyitte zikredilen bu Peygamber'in ele alınış yönü, Hz. Yūnus'un balığın karnından kurtuluşu, ıkışı şeklindedir:

Bu maħbesden ıkar ıl yāre mu'nis
Derūn-ı ĸūtdan mānend-i Yūnus (1905)

Gemiden ıĸdı çūn ol derde mū'nis
Şanasın ĸūtdan urtıldı Yūnus (2981)

3.3.1.1.2.9. Hz. Süleyman

Süleyman Peygamber, tahtının "hava" üzere seyretmesi, hayvanlarla konuşması, karınca ile münasebeti, ins ü cinne hakim oluşu ve bu hakimiyeti, parmağındaki yüzüğünün sağlayışı, Saba Melikesi Belkıs ile olan ilişkisi, Hūdhūd'un Belkıs'a haberci olarak gitmesi bakımından ele alınarak, bunlara telmihte bulunulur:

O dem bir yire geldi ol iki cān
Şanasın irdi Belķīs'a Süleymān (1579)

Süleymānveş o tahta otururdu
Anuñ tahtını yıllar götürürdi (3731)

3.3.1.1.2.10. Hz. İ̇sâ

İsmi en çok zikredilen peygamberlerdendir. Mesih adı altında da geçmekte ve ekseriyetle işlenen yönü, ölüleri diriltmesi yani hayat verme mucizesi olmaktadır. Onunla birlikte, daima bir hayat emaresi olması düşüncesiyle nefes unsuru, başta "dem" olmak üzere bazı kelimeler altında zikredilir:

Olup bād-ı bahār enfās-ı °İ̇sâ
Nebāt emvātını itmişdi ihyā (907)

Lebüñ cāncür sözün enfās-ı °İ̇sâ
İder biñ mürdeyi bir demde ihyā (2052)

Ayrıca İ̇sâ Peygamber'in İslam inancına göre göğe yükseltilmesi ve gökleri mekan edinmesi de bir kaç beyitte ele alınır:

Sehergāh āftāb-ı °ālem-ārā
°Urūc itdi göge mānend-i °İ̇sâ (1228)

3.3.1.1.2.11. Hz. Muhammed

İsminden en çok bahsedilen peygamber'dir. Giriş bölümünde, Hz. Muhammed hakkında biri kaside şeklinde olmak üzere iki na't vardır. Bunun dışında tevhid, münacat gibi türlerle, mesnevî içinde sık sık telmihte bulunulur. Bu şiirlerde, Hz. Peygamber'in isimleri, sıfatları ve mucizeleri anlatılır. Gerek na'tlarda, gerekse tek tek beyitlerde O'nun ele alınışı, Peygamberine son derece bağlı bir müslümanın duygu ve düşüncelerini taşır. Şair, bu düşüncelerini:

O ḥatmü'l-enbiyā sultān-ı dīndür
Bi-hamdı'llāh şefi°ü'l-müznibīndür (242)

diyerek realist olarak aktardığından başka, aşağıdaki beyitte olduğu gibi; "toprağa ayak bastığından dolayı, yer yüzü, gökyüzüne karşı böbürlendi" sözüyle de Peygamber'ine karşı subjektif hislerini mübalağalı bir şekilde dile getirir:

Ayak basduğıcün ol ḥāk üzre
Zemīn faḥr eyledi eflāk üzre (268)

Hz. Muhammed, mesnevînin çeşitli yerlerinde özellikle de giriş bölümünde; "necm-i hidâyet, kürretü'l-ayn, emîn-i dürc-i genc-i sırr-ı vahdet, şâh-ı cihân, bülbül-i gülzâr-ı nübüvvet, mâlik-i deryâ-yı şefâ'at, mehbit-i Kur'an İmam v.b." kelime ve tabirlerle tavsif ve temsile çalışılır:

Şafâ gülzârınuñ destân-serâyı
Vefâ eşcârınuñ berg ü nevâsı (237)

Ey zât-ı şerîfün gül-i büstân-ı risâlet
Elfâz-ı latîfün şekeristân-ı halâvet (291)

Hz. Muhammed, Allahın sevgili kulu ve Peygamber'idir. Peygamberlerin sonuncusudur. O, bir cevher, dünya ise sedeftir (227). O, "emîn"dir. İlahî sırlar hazinesinin hazinedarıdır (236). Alem O'nun için yaratılmıştır. "Levlâk" sözüyle de, "sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" kudsi hadise telmihte bulunulur:

Olup peydâ o dem her gevher-i pâk
Olupdur zîver anuñ ile levlâk

Anuñçün halk idüp Hâk bu cihânı
O dürr-i pâke bir dürc itdi anı (225-226)

O, diğer peygamberlerin hepsinden üstündür. Hz. İsa, dördüncü felekdeyse, Hz. Muhammed'in seyranı da "arş-ı alâ"dır. Hz. İsmail'e koç kurban oldu ise, O'na bütün cihan halkı canını kurban eder. Süleyman Peygamber, dünyaya "şah" olduysa, O da onkizbin âleme "cân" oldu (243-250)

O, "fakrım ile fahreylim" sözüyle, gönülden dünya sevgisini giderendir:

Gönülden hubb-ı dünyâyı giderdi
Cihânda fakrıla ol fahr iderdi (271)

Hz. Muhammed'in üzerinde durulan vasıflardan biri de, rahmeti ve şefaattir. Kıyamet günü herkesin "nefsi" dediğinde O, ümmetine Allahtan şefâat isteyecektir. Çünkü O'nun şefâati olmasa günahkar kullar, azap dalgalarına gark olurlar:

°Aşîleri emvâc-ı °azâb eyler idi ğark
Olmasañ eger mâlik-i deryâ-yı şefâ°at (298)

Hz. Muhammed'in mucizeleri de dile getirilir. Ayı ikiye bölmesi, parmağından su akıtması (159-260) v.b. mucizeleri sık sık işlenerek, bunlara telmihte bulunulur:

Akıtdı barmağından âb-ı şâfı
Ser-â-ser leşkerine oldu kâfi (260)

Fakat, Peygamber'in mucizelerinden en çok miraç üzerinde durulur. Burak adlı bineğe binerek, gökleri dolaşması, Sidretü'l-müntehâ'ya varıldığında Cebrail'in "ileriye geçemem kül olurum" demesi, Allaha iki yay arası yaklaşması, sırlar

perdesinin açılması (155, 305-307) v.b. duygular dile getirilerek, bunlara telmihte bulunulur. Aşağıdaki beyitte de, Hz. Muhammed'in Meşcid-i Aksa'ya gitmesi, orada bütün peygamberlerin O'nu karşılaması ve Hz. Muhammed'in onlara imam olmasına telmihte bulunulur:

Ervāh-ı nebī Kuds'de cem^c oldu ser-ā-ser
İsrā gicesi cümlesine itdūñ imāmet (304)

Adları geçen peygamber'lerden başka, Hz. Eyyup sabrı yönüyle (2215), Hz. İsmail, babası tarafından Allaha kurban edilmesi (206), Hz. Davud, güzel sesi sebebiyle (199), Hz. İlyas, Hızır münasebetiyle ebedî hayata kavuşmuş olması (1795) ve Hz. Yahya da Cennet'e girmesi yönüyle (3376) birer beyit içerisinde zikredilir.

Bunlardan başka, veli veya peygamber olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunan Hızır da, özellikle âb-ı hayât kıssası sebebiyle çok sık geçer. Karanlıklar ülkesine girip, ölümsüzlük suyunu bulması ve ölümsüzlüğe kavuşması sebebiyle söz konusu edilir (499, 1544, 1795, 1898, 2669...) Aşağıdaki beyitte de zor durumda kalanlara Hızır'ın yardıma geleceği telakkisi dile getirilir:

İrişmezse eger kim Hızır-ı vuşlat
Helāk eyler beni deryā-yı firķat (2078)

3.3.1.1.3. Çâr-yâr ve Ehl-i Beyt

Mesnevînin giriş bölümünde yazılan na'tların sonlarında dört halife de övülür. Bunlardan hürmetle bahsedilir, selam ve duada bulunulur. Hz. Ebubekir, peygamberine her bakımdan bağlılığı, miraç hadisesini duyunca takındığı tavır ve söylediği söz dolayısıyla "sıddîk" olarak isimlendirilmiş olması sebebiyle söz konusu edilir:

Ḳandīl-i revāk-ı sadaķāt Ḥazret-i Şiddīķ
Zıdd-ı şeb-i şek şu^cle-i mişbāh-ı şadāķat (310)

Hz. Ömer, adaleti ve yiğitliği sebebiyle anılmıştır:

Hışm ile nazar kılsa güneş bī-fer olurdu
Fārūķ-ı ceri pādşeh-i mülk-i şalābet (311)

Hz. Osman, Peygamberi'nin iki kızıyla evlendiği için, almış olduğu "zû'n-nûreyn" sıfatının yanında "hayâ ve hilm" timsali olması yönüyle işlenir ve kısmetinin şehadet olduğu dile getirilir (281):

Sultān-ı ekālīm-i hayā Hazret-i ʿOsmān
Şāh-ı bülegā server-i erbāb-ı feşāhat (312)

Hız. Ali çok yönlü olarak ele alınmıştır. O, bütün velilerin sultanı, cömertlik madenidir (282). Hız. Ali, bilginlerin önderi, Peygamber'in askeri, Allahın makbul kulu ve şāh-ı velāyet'tir. Aşağıdaki beyitte de Hız. Ali, Peygamberin "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır" hadisine işaret edilerek, ilmin kapısı olarak vasıflandırılır:

Aña ol cümle maħlūkuñ ulusı
Didi ben şehri-i ʿilmem sen kapusı (283)

Ehl-i Beyt'ten sadece Hız. Hasan ve Hüseyin zikredilir. Bunlardan Hız. Hasan güzelliği, Hız. Hüseyin de Kerbela şehitlerinin şāhı ve izlediği yolu doğru olan kişilerin padişāhı olması yönüyle ele alınır:

Biri bedr-i cihān-ārā Hasan'dur
Güneşden hüsni ol māhuñ hüsündür
Biri şāh-ı şehīd-i Kerbelā'dur
Hüseyin pādşāh-ı aşfiyādur (286-287)

3.3.1.2. Tasavvuf

Şem ü Pervāne mesnevîsi konu itibariyle Şem ile Pervāne arasında geçen beşerî bir aşk hikayesi olduğu için tasavvufî duygu, düşünce ve unsurlar ağır basmaz. Tasavvufî görüşler daha çok eserin giriş bölümünde karşımıza çıkar ve bazı tabirler, mefhumlar ve telakkiler şeklinde görülür. Yani eserdeki tasavvuf, şairde bir fikir ve his cereyanı oluşturmadığı gibi, şairi tasavvufun derin ve muğlak tefekkür sahasına da daldırmaz.

Bilindiği gibi, tasavvuf telakkisine göre Allah, kainatı kendi zatına duyduğu aşk sebebiyle yaratmıştır. Bundan dolayı aşk, insanı doğrudan doğruya "aslına" yani Allaha götürür. Bu ve buna benzer duyguları mesnevîde görürüz. Sırlara mazhar olabilmek için aşk gerekir. Aşka sahip olmayan insan özelliklerine de sahip değildir. Çünkü Allah, cihanı aşktan dolayı yaratmıştır. Âlemin yaratılmasının altında aşk gerçeği yatar:

Şunuñ kim ʿışkı yok ādem degüldür
Hudānuñ sırrına maħrem degüldür

Hudā ʿışk ile halk itdi cihānı
Cihān bir murğdur ʿışk āşyānı

Haķikat ʿışk olupdur cān-ı ʿālem
Bu sözi haķ bil ey sultān-ı ʿālem (765-767)

Şem ü Pervâne'de tasavvufun yoğun olarak işlendiği husus, vahdet-i vücûd görüşüne göre ifade tarzını bulur. Buna göre, insan ruhu, ruhlar aleminde bulunduğu sırada kendini yaratanı perdesiz olarak görmüş ve yine yaratılışının sebebini yani Allaha hizmet için yaratıldığını bilmiş, "elestü bi-rabbiküm (Araf: 172)" hitabıyla da mest olmuştur. Ruh daha sonra da o vuslat âleminden, bu hasret dünyasına gelerek cisim kazanmıştır. Bu tasavvuf telakkisi, aşağıdaki beyitlerde şu şekilde belirtilir:

Elā ey mest-i bî-hüş-ı elestüñ
Bu bezmüñ ayağına urma destüñ (141)

Ne bezm ol mecma^c-ı mecmü^c-ı ervāh
Aña sākî tecelli ʿışk idi rāh
İderdüñ anda yār ile kelāmı
Arada ʿaks iderdi ʿışk cānı (143-144)

Gelüp düşdüñ ezel bezminden ayru
Anuñçün göre hiç olduñ mı şayru (1177)

Şair, bu duyguları şu şekilde de dile getirilir:

Sen anda cām-ı ʿışk ile konuşduñ
Gelüp mey-hāne-i nāsūta düşdüñ
Şınuķ bir cām idüñ gūyā atıldıñ
Yāhud bir kul idüñ bunça şatıldıñ (145-146)

Yukarıdaki iki beyit, bize bir tasavvuf telakkisi olan, insanın "a'la-yı illiyyinden esfel-i sâfilin"e atılışını hatırlatır. Şair, bu duyguyu aşağıdaki beyitte de dile getirir:

Maķāmuñ gün bigi olmuşken eflāk
O olupdur şimdi yirüñ jāleveş hāk (150)

Tasavvufa göre, insanın mutluluğun kaynağı olan asli vatanına dönmesi için, bütün benliğiyle Allahı sevmesi ve O'nun sevgisine sahip olması gerekir. Bunun

içinde aşka ihtiyaç vardır. Aşkın neticesi de, insanı geldiği yere götürür, aşığını maşukuna kavuşturur:

Hudāya olıgör cān ile °aşık
Olur ma°şūka °āşıklar ulaşıq (152)

O geldiğüñ maqāma eyle °avdet
Yine anda şafā kesb eyle kat kat (149)

Fakat, insanın Allaha vasıl olup, onda yok olması, başka bir söyleyişle aşığın maşuğa kavuşması için, tasavvufî telakkiye göre bir takım eylemlerde bulunması gerekir. Bunların başında nefsanî sıfatların ortadan kalkması gerekir ki, maksat hasıl ola, yar ile sevgili buluşa. Bu düşünce aşağıda şöyle izah edilmeye çalışılır:

Çizilse dā'ire gūyā tolu ay
Çelikse tīr-i haq olur iki yay
Biri °aşık biri ma°şūk anuñ
Niçün meyl eylemez °ışka revānuñ
O tīr-i haqdan anda qalmasa °ayn
Olur hāşıl maqām-ı kābe kavseyn
O haq ortada nefsānī şıfatdur
Anı ref° itmek a°lā ma°rifetdür

Anı ref° it ki maqşūd ola hāşıl
Olasın sevgülü yār ile vāşıl (153-157)

Bu tasavvufî duyguların yanında "ezel bezmi", "elest", "tecellî" ve "nâsût" da tasavvufî istilah olarak mesnevîde zikredilir (141, 144, 145, 147, 1177).

Bilindiği gibi tasavvufî yaratılış nazariyesine göre, maddeler âleminde önce eflak yaratılmış, sonra maddî âlemin temel yapısı olan dört unsur (toprak, hava, su, ateş) oluşmuştur. Bu dört unsurun birleşmesi neticesinde üç mevâlid denilen maden, bitki ve hayvanın mizacı teşekkül etmiş ve nihayet âdem belirmiştir. Yine telakkiye göre dokuz kat felek, insana nazaran baba; anasır-ı erba ise ana mesabesindedir. Bu ikisinin çocuğu olarak da mevalid-i selâse gösterilir. Bu tasavvur şekli, aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, karşılığını bulur:

Şeş getürdüñ penc gence kim Muhammed ümmetin
Görmedi mişlin üç oğul nüh peder çār ümmehāt (58)

Bu çār ezdād kim cümle bir oldı

Mevālīd-i selāse zāhir oldı

İdüp bir yirde çār ezdādı hem-dem

Çodı luḫından anuñ adın ādem (105-106)

Toḫuz ābāyı vü çār ümmehātı

Nicedür üç mevālīdüñ şıfātı (601)

Hudā cem^c eyleyüp çār ümmehātı

Virelden añı luḫından ḫayātı (1259)

Görüldüğü gibi, eserde tasavvuf daha çok vahdet-i vücūd nazariyesiyle karşımıza çıkar. Telakkiler bu görüşe göre ifade edilmeye çalışılır. Eserin beyit sayısı dikkate alındığında, bu hususlar çok az bir yer işgal etmiş ve giriş bölümünün başlangıcında "nasâyih" başlığı altında zikredilir. Bu tasavvufî telakkileri Eski edebiyatın pek çok ürünlerinde görmemiz de mümkündür. Bundan dolayı bu düşünceler, beşeri bir aşkı işleyen Şem ü Pervâne'nin tasavvufî bir mesnevî olduğunu göstermez. Kanaatimizce şair, eserin giriş bölümünde işlenen konuların gereği olarak da, tasavvufî bilgi ve kültürünü göstermek amacıyla bu duygulara yer vermiş olabilir.

3.3.1.3. Tarihî Kişiler

Mesnevîde geçen şahıslar, karşımıza iki şekilde çıkarlar. Birincisinde şahıs, eserin giriş bölümünde medhiyenin yazılış sebebini teşkil eder. İkincisinde, telmih yoluyla bir beyit veya bir mısra içerisinde ifade edilmek istenen bir duyguyu, bir fikri güçlendirmek gayelerini taşır. Birincisinde adı geçen şahıslar dar çevreli olmalarına karşılık, ikincisindekiler İslam kültüründe kendilerine has özellikleriyle bilinirler. Mesnevîde geçen şahıslar, ya tarihî veya efsanevî bir kişiliğe sahip olup, bu özellikleriyle karşımıza çıkarlar:

3.3.1.3.1. Kanunî Sultan Süleyman

Mesnevîde Kanuni Sultan Süleyman'ın adının geçmesi, eserin kendisine sunulması nedeniyledir. Eserini Kanunî'ye sunan Zâtî, O'nun hakkında mesnevî nazım şekliyle 58 ve kaside nazım şekliyle de 23 beyitlik iki medhiye yazmıştır. Bu şiirlerde realist övgülere rastlanmakla birlikte, subjektiflik ağır basar.

Medhiyelerin başında Kanuni'nin yedi ülke padişahı olduğu, cihana bir benzerinin daha gelmediği, adalet onda son bulduğu, adalette Nuşirevan'ı geçtiği, insanî değerlerin ve meziyetlerin hepsinin O'nda toplandığı v.b. duygular dile

getirilir:

Huṣūṣa pādšāh-ı heft-kişver

Emīr-i cümle-i erbāb-ı efser

Nazīri gelmedi mülk-i cihāna

Nice teşbīh idem Nūşinrevān'a (395-396)

Kanunî Sultan Süleyman'ın adaleti ve cömertliği medhiyelerde uzun uzun anlatılır. Ayrıca kahramanlığı da geniş bir şekilde işlenir. O'nun kılıcından çıkan şimşek dünyayı, davulunun gökgürültüsüne benzeyen sesi de gökyüzünü tutar. Oku, düşmanın kalbini yarar. Savaş alanına girse tozu dumanı birbirine katar (416-418). Eline oku ve mızrağı alsın, düşmanın kalbini parça parça eder. O, yedi iklim padişahı düşmana asker çekse, o askerin ayağının tozu feleğe kadar ulaşır. Eğer düşmanın kalbi demir bile olsa, sen hiç endişe etme. Zira o demiri yumuşatmak için ateşe dahi ihtiyaç kalmaz. Çünkü kendisi onu yumuşatır (418-419, 441-445).

Şair, yukarıda da görüldüğü gibi pek çok bakımdan Kanuni'yi överken mübalağa sanatını tebliğden gülüvve kadar her şeklini bol bol kullanmıştır. Fakat az da olsa O'nun duygu ve düşüncesini yanında icraatiyle ilgili hususi taraflarına da rastlanır:

°Adū Ye'cūc bigi gerçi bī-ḥad

Kılıcı ehl-i İslām'a demür sed

Şadā-yı ṭablı vü āvāz-ı kūsı

Ger itdi gūş ḥalk-ı Engürüsü (425-426)

Kaçan kim leşkerin cem° ide ol şāh

Ġazālar kılmāğičün gözleye rāh (435)

Bazı beyitlerde de şair, O'nun ismi üzerinde oynar ve Hz. Süleyman'a işarette bulunur:

Odur şimdi Süleymān'ı cihānuñ

Hudā °ömrin ziyāde kılsun anuñ (446)

Dünyāda devlet ile olduñ bu gün Süleymān

Vahş u tıyūr ins ü cin emrüne tevābi° (468)

Medhiyenin dua bölümlerinde Allaha ömrünün çok, düşmanlarının yok olmasını (448), feleklerin isteği üzerine dönmesini (472) temenni eden şair, O'ndan hiç bir şey istemeyip duasına kanaat edeceğini söyler:

Ḥalkuñ kimisi māl u kimisi cāh ister
Mülk-i cihān içinde Zātī du^cāña kāmī^c (470)

3.3.1.3.2. Cem

İçkiyi bulduğu rivayet edilen İran'ın mitolojik hükümdarı Cem, zevk ve eğlence âlemi içinde tasavvur edilir:

İderdi reşk eger Cem eylese bezm
Hased eylerdi Rüstem eylese rezm (2728)

3.3.1.3.3. İskender

Mekedonyalı Filip'in oğlu büyük İskender, âb-ı hayat'la ilgili telakkilerde bahs gibi, daha çok düşmanlarını uzaktan gördüğü söylenen aynası ile birlikte zikredilir:

Yüzi āyīne-i İskender anuñ
Görinür ^caks-i rüyında cihānuñ (737)
Elinde şeb-çerāğ ol hūb tal^cat
Sikender bigi tutdı rāh-ı zulmet (2951)

3.3.1.3.4. Neriman/Rüstem

Dede torun olarak İran'ın en meşhur mitolojik pehlivanları ve kahramanları olan bu iki isim, cesaret ve kahramanlık bakımından hatırlanır (2728) ve memduh için müşebbehün bih olarak kullanılır:

Süleymān-saṭvet ü şāh-ı tüvānā
Nerīmān-heybet ü sultān-ı a^clā (485)

3.3.1.3.5. Asaf/Aristo

Süleyman Peygamber'in meşhur veziri Asaf, sahib-tedbir ve sahib-rey olarak bilindiği için, bu özelliğiyle bir beyit içinde geçer ve Şāh Jāle'nin veziri Bercis'le kıyaslanarak, Bercis'in Asaftan daha tedbirli ve yüce fikirli olduğu belirtilir:

Senüñ rāyüñ eger kim görse Aşaf
Hicābından ururdu yüzine kef (2519)

Büyük İskender'in hocası olan ünlü yunan filozofu Aristo, ilim, akıl ve isabetli görüşe sahip özellikleriyle bilinir. Bir beyitte karşımıza çıkan Aristo, Şāh Jāle'nin veziri Bercis'le kıyasa sebep olur:

Duya çün kutb-ı eflāk itse rāy o
Ne hikmetdür diye görse Aristo (2513)

3.3.1.3.6. Mânî

Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamın adı olan Mânî, bu özelliği ile birlikte anılır. Ayrıca Mânî için bir beyitte de "nakkaş-ı Çin" tabiri kullanılır:

Meger var idi bir nakkâş-ı kâmil
Olurdu Mânî-i Çin aña kâ'il (662)

Münakkaş eylemiş nakkâş içini
Mişâlin yazamaz nakkâş-ı Çin'i (776)

3.3.1.4. Dünya Görüşü

İslamî düşünce doğrultusunda gelişen Divan şiiri, kaynağını daha çok din, dinî ilimler ve tasavvuftan aldığından dolayı, şairlerin dünyaya bakışı ve hayat anlayışı bu kaynaklarla beslenen İslam kültürüne dayanır. Bu kültürde hedeflenen son nokta ahiret ve oradaki mutluluk olduğu için şairler, yaşanılan dünyayı geçici görmüş, onu önemsememiştir.

Bu duygu ve düşünceler mesnevîde genellikle tevhid, münacat, na't gibi dinî içerikli yazılmış beyitlerde görülür. Bunların dışında olayların anlatıldığı bölümlerde yeri geldikçe birer ikişer beyitle dünya görüşü ve hayat anlayışına yer verilir.

Bu anlayışa göre dünya geçici olduğundan, dünyaya mübtela olmamak gerekir. Zira bela ve sıkıntının olduğu yerde huzur olmaz. Dünyaya gelen herkes üzüntülü ve acılarla gider. Dünyadan kimse zevk almaz:

Cihânı şanma kim rāhat yiridür
Belâ vü guşsa vü miñnet yiridür
Gelenler acıyı gitdi cihândan
Kimesne dad almamışdur andan (375-376)

Mademki, dünya ebedî değildir, insan Allahın vermiş olduğu nimetleri hatırlayıp, gönülden O'na bağlanmalı ve gaflet uykusundan uyanmalıdır (3, 9, 870). Çünkü insan bin yıl yaşasa, sonunda gideceği yer toprağın altıdır. Ömür sona erdiği zaman da, dünyaya gelmemiş gibi oluruz:

Eger °ömrüñ ola °ālemde biñ yıl
Olur āhir saña yir altı menzil (700)

Bahār-ı ʿömr irer āhîr hazāna
Oluruz gelmedük bigi cihāna (976)

Bilür kim kimseye kalmaz zamāne
Bahār-ı ʿömr irer āhîr hazāne (3011)

Bunun yanında, az sayıda da olsa hayata farklı bir açıdan bakan hayatın sevilecek, yaşanacak tarafları da olduğunu ifade eden ve dünya görüşünü yansıtan beyitler de vardır:

Şarāb-ı nāb ile şāfî humār-ı kalbūni yazmak
Şafā şür yile varmadan kitāb-ı ʿömrüñ evrākı (1537)

Fiğānlar idüp anda dirdi kumrî
Şafā sür zāyi^c itme naqd-ı ʿömri (1803)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, bu kısacık hayatı boşa geçirmemek, zevk ve eğlencesiyle yaşamak düşüncesi olan ve "Epiküryen" düşünce tarzı dediğimiz, bir hayat anlayışı karşımıza çıkar. Bu dünya görüşü daha çok, kahramanların ağızlarından söylenen gazellerde ve Şem ile Pervâne'nin birlikte olup, iştret kurdukları zaman, dile getirilir:

Yetiş tāk oldu tākāt sab^ca-i seyyāle şun sākî
Ferāmüş idelüm bir dem ğam u endüh-ı nüh tākı (1534)

Şafā sür ʿıyş u iştret kıl yüzini ğuşşanuñ görme
Ölümden evvel öldüren cihānda ādemi ğamdur

Cihānda ʿālem oldur ʿayn ü kıdd ü kākül ü aĝzın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kalmaz bu ʿālemdür (1725-26)

Mesnevîde yer alan bazı dinî düşünce ve duygular hayata bakışı da yansıtır. Sabır ve tevekkül bunun güzel bir örneğidir. Pervâne kayb olduğu zaman, baba Şâh Jâle her yeri arar, fakat bulduramaz. Çareyi sabr etmekte bulur ve sabrı kendine dost edinir. Çünkü O, "sabır ile koruk helva olduğunu" (2213) ve "sabır ile yeni ay kemal bulduğunu" (214) bilir:

Devā-yı derdi çün bulmadı cebri
Hemān şeh kendüye yār itdi şabrı (2212)

İrişür devlete şabr ile ādem
Olur şābir olan āhîr mükerrerem

Olur kim nesnelər şabr ile maḥbūb
Bulupdur eyliḡi şabr ile Eyyūb (2215-2216)

Düşünce olarak sabır, kadere teslimiyet anlayışını getirir. Pervâne üçüncü kez kaybolduğunda, bulunması için herşeyi yapan Şâh Jâle'nin muradı hasıl olmayınca, üzülür. O'na öğüt verirler ve O, kaza okuna sine siper olunca, rıza kılıcına da teslim olmak gerektiğini anlar:

Görür sîne siper tîr-i kazāya
Boyun tutdı hemān tîḡ-ı rızāya
Eyitdi idelüm cebr ile şabri
Kılalum ḡalbe ḡahrı cāna cebri
Görelüm kim bu mir'āt-ı zamāne
Ne şüret gösterür āḡir cihāne (3182-3184)

Çin Fâḡfur'unun ölümü üzerine herkes üzüldüğünde, Şâh Jâle'nin kaderci dünyaya görüşü, aşağıda beyitlerde şöyle dile getirilir:

Didi bu iş bugün gerçi añadur
Bugün añā ise yarın bañadur (3611)

Erkek çocuğu olmayan kişiyi meyvasız ağaç olarak telakki eden şair, kız çocuğu hakkında da görüş beyan eder:

Yimişi ādemüñ muḡbil piserdür
Oğulsuz kimse bir bersüz şecerdür (494)
Gerekdür kız meşeldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (3251)

Kadın hakkındaki görüş ve anlayış da son derece olumsuz olup, bu hususdaki duygu ve düşünceler şu şekilde dile getirilir:

İner siḡr itse avrat yire kevkeb
Bizi şerrinden anuñ şakla yā Rab
Olaruñ gönli hep hîle evidür
Şalāha sustdur şerre ḡavidür
Olara kendüzin ādem inanmak
Hemān yile varup şuya tayanmak (898-900)

3.3.1.5. Ahlakî ve Didaktik Düşünceler

Beşerî bir aşk konusunun işlendiği Şem ü Pervâne mesnevîsi dinî ve öğretici bir amaçla yazılmadığı için, bu unsurları veya nasihat, hikmet gibi sözleri ayrıntılı bir şekilde görmemiz mümkün değildir. Fakat çoğu mesnevîde olduğu gibi, Şem ü Pervâne'de de özellikle giriş bölümünde işlenen konuların gereği, bu duyguları içeren düşüncelerin olduğu da bir gerçektir. Bunların dışında, olayın anlatıldığı ve her hangi bir şekilde biten bir olayın arkasından, ondan alınması gereken ders biçiminde öğüt verilerek de ahlakî ve didaktik düşünceler dile getirilir. Bu düşünceler okuyucuyu usandıracak şekilde uzun değil, bir kaç beyit içerisinde kısaca geçirilir. Bu duygu ve düşünceler aynı zamanda şairin dünya görüşü ve hayat anlayışını aksettirmesi bakımından da önemlidir.

Mesnevîde ahlakî ve didaktik düşüncelerin başında şairin dünya görüşünü de yansıtan Allahla ilgili duygular gelir. Her şeyden önce Allahı hatırlamak, Onu anmak gerekir (3). Bu dinî bir vecibe olduğu kadar, ahlakî davranış biçimine de girer. Zira insanlara çeşitli nimet veren (2913), kulunu mahrum etmeyen (509), onu esirgeyen, işlerini onaran (1461) hep Allaktır. Her işe O'nun adını anarak başlamak gerekir (6).

Yine dinî ve ahlakî bir düşünce olan kıskançlık, davranış tarzı olarak yerilmiş ve bu davranış biçiminde olanların sayısının fazlalığı dile getirilir:

Ğarâ'ib hâli var halk-ı cihānuñ
İçerler fırsatunu bulunca kanuñ

Hasūduñ haddi vü pâyāni yoğdur
Anı  add itmegüñ imkāni yoğdur (383-384)

Görürler göz göre  Anka'nı serçe
Tutarlar la'li u yāķūtuñı sırça

Güneş  arz eyleseñ bir zerre dirler
Görüp bāğ-ı cināni terre dirler (388-389)

Kıskançlık tenkit edildiği kadar, ahlakî davranış olarak cömertlik de bir o kadar teşvik edilir. Açları doyurmak, garip ve yoksul kişileri eve davet edip, ihsanda bulunmak, kaybolan bir şeyin bulunması karşılığında para veya hediye vermek, mutlu bir haberi duyunca müjde veya bahşiş dağıtmak v.b. şeyler cömertliği teşvik eden hususlar olarak karşımıza çıkar:

İşitdi Şāh Jāle çün kim anı
Cihān mālını virdi müjdegānı (526)

Toyurdi ni^cmete mecmū^c acı
Münevver oldı istiğnā sırācı (556)

Murād oldıkca yindi h^vān u ni^cmet
Turup Pervāne'ye ol itdi ^cizzet (2018)

Beşire virdi Nāşır müjdegānı
Toyurdi ni^cmet ü māl ile anı (2227)

Getürdiler öñine dürlü ni^cmet
Ne ni^cmet her birisi h^vān-ı Cennet (2551)

Pervāne kaybolduğunda O'nu bulana ağırlığı kadar altın vereceğini söyleyen Lālā Nāsır, Pervāne'yi bulanlara altınları bölüştürerek sözünde durur. Bir ahlaki düşünce olarak sözünde durmak, aşağıda şu şekilde işlenir:

Anı anlara Lālā itdi kısmet
Zihī ^cahd u zihī luṭf u mürüvvet
Ne hoşdur ^cahdine turmak bir ādem
Turanlar ^cahdine olur mükerrerem
Kerīm oldur ide ^cahde vefāyı
Tuta cāndan ḥadīş-i Muştafāyı (1302-1304)

Aşağıdaki beyitlerde de bir ahlaki davranış olan babaya saygı ve davranış biçiminin nasıl olması gerektiği üzerinde durulur:

Sarāy-ı şāha vardı şāh-zāde
Aña müştākdı Jāle ziyāde
Varup sultāna Şeh-zāde bulışdı
Elini öpdı ayağına düşdi
Der-āgüş itdi ağılın Şāh Jāle
Şanasın āsmānda māhı hāle (2435-2437)

Ahlaki düşüncelerden iyi isimle anılmak da tavsiye edilir. Kişi kıyamete kadar adının anılmasını istiyorsa, iyi ad kazanması gerekir. Çünkü iyi isimle hatırlanmak kişinin ruhunu mutlu eder:

Diri almaĐa aduñ eyle niyyet
Dirilden adın ölmez t kıymet (350)

Egeri kim dimişler şöhret fet
Olur amm eyü ad ile rhat

azan aşd eyle alemde eyü ad
İder rüñin eyü ad demüñ řd

Eyü ad ile alem tutar dem
Olur cümlle cihn ire mükerrrem (3160-3162)

İkinin kötülükleri, mesnevde işlenen önemli konulardan biridir. Olay iinde çeşitli nedenlerle ve ziyafetlerde bol bol iki iilir. Buna rağmen iki ile ilgili olumsuz bir durum söz konusu edilmemektedir. İki konusunda vurgulanan en önemli düşünce, kişinin kendini kaybetmesidir:

Ayağdan hlet-i mey ığdı başa
O sat ağl ile girdi savaşa

Revn l ile şh-ı aklı tutdı
Ol la tuş olan kendin unuttı (1613-1614)

Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dvne olmasun mı dem (1768)

İki ile ilgili düşüncelerden biri de, kederi ve üzüntüyü unutturması yönüdüş. O, cana canlar, derdle dolu gönüllere derman bağışlar:

Nice mey cn ol cnlar bağışlar
Dil-i pür-derde dermnlar bağışlar (1584)

Getürdiler o dem bir cm-ı şf
Gönülden t gide endüñ-ı cm (1593)

Mey-i telh ile alemde alup dad
am-ı devr acısından oldu zd (1735)

Bunların yanı sıra, cihı adaletle süslemek (487) kibirlenmemek (3613), arzu ve istekler doğrultusunda hareket etmemek (2186), kimsesizleri unutmamak (2060), insanlara güc kullanmamak (702), yoksulları giyindirmek (2265), cehaletten uzak kalmak (590) v.b. ahlak duygu ve düşünceler eserde işlenir.

Ahlak bir davranış biimi olan asil davranma ve kimsenin bedduasını (ahım)

almamak düşünesi bir özdeyişle aşağıdaki beyitte şöyle dile getirilir:

Kerem kıl baña āh itdürme māhum
Hazer kıl yirde qalmaz benüm āhum (2068)

Mesnevîde ahlakî düşüncelerin yanında, didaktik duygulara da yer verilir. Bu didaktik duygular, genellikle konu içerisinde olaydan alınacak ders niteliğinde bir kaç beyit içerisinde verilir öğüt ve tanımlamalardan oluşur. Bu didaktik düşüncelerin başında olgunluk ve ilme verilen değer işlenir:

Kemāl ü ‘ilme olmaz hiç kıymet
Kemāli olana irmez mezellet
Taleb kıl rüz u şeb ‘ilm ü kemāli
O bir hürşiddür yokdur zevāli
Dilerseñ ger dükenmez māl u ni‘met
Kemāle tālib ol ey ehl-i devlet (1268-1270)

Belirli kaidelere göre hareket etmek, bir didaktik düşünce olarak kabul edilerek, şu şekilde ifade edilir:

Qoma elden cihān içre uşūli
Qabūle bulasın tā kim vusūli
Usūli olduğıün serv-i āzād
Halāş oldu hazāndan dā'imā şād (1417-1418)

Eserde, didaktik amaçlı, söylenmiş beyitler de vardır. Uyumak bunlardan biridir. Önce uyumanın faydaları anlatılır ve kıyamet kopsa duyulmaz denilerek bahar uykusunun tatlılığı belirtilir:

Uyumak ādeme gāyet şafādur
Uyumaz yatmaz ancak bir Hudādur (964)
Leziz olur bahāruñ h‘ābı gāyet
Kişi duymaz eger kopsa kıyāmet (1884)

Sonra da uyumanın bazı zararlarından bahsedilir. Pervâne'nin Şem ile birlikte yakalanması, zamansız uyumasından dolayıdır (1882-1893). Seher vaktinde uyuyanlar yolda kalır, uyumayanlar yollarına devam ederler denilerek, uyumanın zararları didaktik olarak dile getirilerek, çok uyumanın insanın kalbini karartacağını, benzini solduracağı vurgulanır:

Ve likin keşreti kalbi karar dur
 İder sust âdemi beñzi şarardur
 Şeher-bîdârlık yügrükdür andan
 Ayırur yol erini kârbândan
 Şeher-bîdâr olanlar menzil aldı
 O sâ'at uyuyanlar yolda kaldı
 Şafâ virür velî h^vâb-ı şehergâh
 Aña degmez ki âdem ola güm-râh (965-968)

Bu didaktik duygu ve düşüncelerden başka, misafirlerin güzel bir şekilde ağırlanmasının onlara mutluluk vereceği (3220), kaba kuvvetle bir işin sonuçlanamayacağı (2944), çalışma gereği emeğin boşa gitmeyeceği (1359), dünyada güzel söz gibi saf altın olmayacağı (2188), her kavuşmanın bir ayrılığı olacağı (2141), kıtlık belasının zor olduğu dolayısıyla kişiye nimette bulunmanın güzelliği (2886) v.b. nasihat şeklinde eğitici ve öğretici amaçla söylenen sözlere de tesadüf edilir.

Konuların sonlarında veya olayların içerisinde didaktik amaçla söylenen sözler, bazen öğretici duyguları pekiştirmek ve ifadeye zenginlik katmak için, atasözü veya veciz sözlerle desteklenir:

Mağâm-ı bülbülün gülşen gerekdür
 Derünü gün bigi rüşen gerekdür (369)

Ŧutulur ayı irincek kemâle
 İrer gün yiri çarh iken zevâle (1895)

Bilürler bunu cümle hâş ile cām
 Budagından üzülmez mîve-i hām (2721)

Aşağıdaki beyitlerde de Şâh Jâle, Pervâne'ye Şem'i istemek amacıyla Çin hükümdarına gönderdiği elçisine elinden geldiğince diretmesini, fakat karşı tarafın canını sıkacak derecede zorlamamasını söyledikten sonra, demirin nasıl yumuşayacağını izah ederek elçisine didaktik bilgiler aktarılır:

Ayak baş yok dir ise ger kıl ibrâm
 Elüñden geldüğince eyle iqdâm

Revân ibrâm nârın eylegil germ
 Demür olursa göñli tâ ola nerm (2523-2524)

Ayrıca Pervâne, Çin Fâğfûru'nun ölümü üzerine tahta geçmek için, Çine hareket etmeden evvel babası Şâh Jâle, Pervâne'yi yanına çağırıp, didaktik içerikli bilgiler vererek, O'nun bilgilenmesine vesile olur:

Ziyâde kıl re^câyâyı ri^câyet
Dilerseñ iki ^câlem içre devlet (3663)

Şakın zulm ehlin itme mülke hâkim
Cihânda olasın makbûl tâ kim (3667)

Muhal olanlara eyle siyâset
Mağallin gözlegil fevt itme fırsat (3675)

Senüñ ^cahdüñde kimse dökmesün yaş
Meger kim dîde-i ebr-i güher-pâş

Dahı Hâtem bigi gâyet sañi ol
Mürüvvet tekyegâhına ahî ol (3680-3681)

Görüldüğü gibi, Şem ü Pervâne aşk konulu bir mesnevî olmakla birlikte, ahlakî ve didaktik düşünceler de işlenir. Bu tür düşüncelere konu içindeki olaylarda yeri geldikçe bir ibret dersi niteliğinde ve bir kaç beyit içerisinde, ifadeyi güçlendirmek amacıyla yer verilir. Eserin bütünlüğü içerisinde, bu duyguları içeren beyitlerin sayısı çok azdır. Ayrıca bu düşünceleri, aşk konusunda yazılmış diğer mesnevîlerde de görmek mümkündür.

3.3.1.6. Aşk

Şem ü Pervâne, aşk konulu mesnevî olduğu için eserde işlenen ağırlıklı konu da aşktır. Mesnevîde anlatılan ve Şem ile Pervâne arasında geçen aşk, gayesi kavuşma olan beşeri ve maddî bir aşktır. Bu aşk, tasavvufî bir özellik arzemediği gibi, aşkın anlatılmasında tasavvufun terimlerinden veya mecazlarından istifade edilmemiştir.

Eserde aşk işlenirken sevgililer arasındaki hissî bağları, onların ruh halleri, davranışları, aynı içeriği taşıyan mesnevîlerde rastladığımız bir şekilde, ayrıntılara inerek, bütün incelikleriyle verilmeye çalışılır.

Mesnevîde şair, gerek eserin giriş kısmında, gerekse konunun işlendiği bölümde aşk ile ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirir: Buna göre cihanın yaratılışı aşktan dolaydır. Kişinin aşkı yoksa, o insan bile sayılmaz. Allahın sırlarına da mahrem olamaz. Aşkı olmayanın ruhu da yoktur. İki dünyada insana

yaşama arzusu veren aşktır. Yine efendi ile köleyi ortak bir duyguda birleştiren aşktır...

Şunuñ kim ʿışkı yok ādem degüldür

Ĥudānuñ sırrına mahrem degüldür

Ĥudā ʿışk ile ĥalk itdi cihānı

Cihān bir murğdur ʿışk āşyānı (775-776)

Kişiye dü cihāna cān ider ʿışk

Gulāmı şāh ile yeksān ider ʿışk (3877)

Anuñ kim ʿışkı yokdur cānı yokdur

Nice cān dīni vü imānı yokdur (3881)

Bu duyguların yanında, aşkın bir ateş olduğu, sıcağından cihani yaktığını (763-764), aşk ateşiyle yananların cihanda çok olduğunu (762), aşkın ikilik perdesini yırttığını (3877), aşkın insanlara yol gösteren bir hidayet yıldızı olduğunu (3878), aşığın, maşuğuna sevgi ile ulaşacağını (3881), aşk, cihandan el çekse, insanın varlığını yitireceğini (3885) v.b. ifade eden şair:

Bulınmaz ʿışk vaşfına nihāyet

Anı şerĥ idicek kalur hikāyet (768)

diyerek aşk ile ilgili düşüncelerine kesin hüküm getirir.

Şem ü Pervâne'de daha çok Pervâne'nin aşkı ele alınır. Pervâne, idealize edilmiş bir aşık tipi olarak karşımıza çıkar. Aşkı uğruna pek çok sıkıntı çeker ve kavuşma ümidiyle yanıp tutuşur. Vuslat için çekilen ızdırapların yanında, çok şeylerde de özveride bulunur, kavuşmanın yollarını arar. Bütün bu olumsuzlukların nedeni, O'nun önceden çizilmiş ve müneccimler tarafından söylenmiş bir kaderinin olmasıdır:

Bu mihr-i şubĥ-ı devlet düşe ʿāşık

Ola bir mäh-rü mihrinde şādık

Bunu bir mäh-ı nev dīvāne eyler

Cemāl-i şemʿine pervāne eyler

Muĥabbet mülki bu şāha virilür

İrer maḫsūdına öltür dirilür

İrişür ser-be-ser cümle murāda
Olur  alemde emlāki ziyāde (551-554)

Mesnevīde Pervāne, muneccimlerin söylediği kaderi hi bir zaman değiştirememiştir. Söylenenlerin hepsini birer birer yaşar. Her şey muneccimlerin dediği gibi bir "düşe" aşık olmakla başlar. Pervāne, Şem'in hayalî resmini görür görmez O'na aşık olur ve düşer bayılır:

Görüp şeh-zāde  aşık oldu anı
Diler kim vire ol taşvire cānı (887)

Anuñ naħl-i cunūn başına üşdi
Gidüp  aklı başından yire düşdi (1137)

Pervāne, günlerce yiyip içmez, benzi sararır, dünyadan elini ayağını çeker ve Şem'in resmine sürekli bakar (793-796). L l sı O'na sürekli nasihatta bulunur:

Nasihat ehl-i  ışka olur acı
Dilemez tatlu maħmuruñ mizācı
Muħabbet anlaruñ kim şan atıdur
Nasihat anlara taşdan katıdur (809-810)

Görüldüğü gibi aşk, insan ruhunda ve bedeninde bir takım çalkantılar, kendinden geçmeler oluşturuyor. Sanatları aşk ve sevgi olduğu için de aşığa nasihat da fayda vermiyor. Aşk, Pervāne'yi sardıkça, benliğini istila ettike, aklı kendisinden uzaklaşır. Aklın ve nasihatın yerini, Şem'in dayanılmaz aşkı alır. Bu duygular şu şekilde dile getirilir:

Şabāveş kalmadı hergiz kararı
Elinden uçdı murđ-ı ihtiyārı
Tutuşdı per ü bālı  aklı gitdi
Gördüñ Pervāne'ye  ışk odı n'itdi
Kim ol günden güne  aklın şaşırdı
İli kor kendüziyle söyleşürdi (1192-1194)

Aşka bu şekilde yakalanan Pervāne'nin aşkı arttıkça ne yapacağını bilmez, kararsız ve perişandır. Dağa yönelir, kuyuda saklanır, zencire vurulur:

Baş açuk yalıñ ayak düşdi tağa
Velī kılmaz nazar başa ayağa (1201)

O bir içim şu çün ol cāha düşdi
Gelüp başına mār u cākreb üşdi (1219)

O dīvāne yeñilmez hiç gördi
Gelüp Pervāne'yi zencire urdı (1322)

Aşk derdiyle yanıp tutuşan insanın bundan kurtulması için tek çaresi vardır. O da, vuslattır. Vuslat gerçekleşmediği sürece, du derde deva yoktur. Ayrılığın ilacı kavuşmaktır. Bu duyguları yaşayan Pervāne'nin arzusu da Şem'e kavuşmaktır. Perişan bir haldeyken, kendisinin tek yardımcısı Nāccār'dır. Ağaçtan yaptığı bir kuşla duygularına tercüman olup vuslatın gerçekleşmesine yardımcı olur. Bu husus aşağıdaki beyitlerde şöyle ifade edilir:

Gönülde oldı Şem^cün şevki ağleb
Turup yüz şevk ile Pervāne ol şeb

Didi uçmağ gerekdür kūy-ı yāra
Ümüdüm yarını Allah oñara (1460-1461)

Beni luḫf eyleñ iletüñ kaşr-ı Şem^ce
Görem nūr-ı ruhundan tā kim lem^ce (1464)

Bular bir iki dem çün uçdı gitdi
Varup kuş bigi kaşr-ı Şem^ce yitdi (1466)

Bundan sonra aşk sahnesine Şem de katılır. Çok seyahat eden yaşlı bir hizmetçisi tarafından, Pervāne'nin başından geçenleri dinleyen Şem, Pervāne'yi görmeden O'na aşık olur. Yani işiterek, kulaktan aşık olur. Pervāne'nin Şem'e aşık olması güzelliği yönüyledir. Şem'in işiterek aşık olduğu Pervāne'yi görme arzusu üzerine, Pervāne kedisini gösterince iki aşğın birbirini görmeleri şu şekilde dile getirilir:

O sā^cat kendüzini itdi izhār
Bulıtdan çıkdı şan māh-ı pür-envār

O dem Pervāne'yi çün Şem^c gördi
Kararı bāzımı elden uçurdı

Bilür ol vaşf olan cānānedür bu
Cemāli şem^cine pervānedür bu

Kim ol ebrûları rā turrası cîm

Elifveş örü tırdı itdi ta'zîm

Eyitdi kim şafâ geldüñ ol aya

Ûudümuñdan şeref virdüñ buraya (1550-1554)

Bundan böyle Şem ile Pervâne birbirlerini gördükten sonra, aşkları daha da artar. Aşk ateşini söndürmek için içki içerler, zevk ve safaya başlarlar. Çalgıcılar sazın teline vurur, iki rakkase en güzel danslarını yapar, nedimler gazel okuyup, içki dağıtırlar. Sürekli içilen içkinin tesiriyle aşkları daha da alevlenir. Ateşi yükselen Şem, çareyi soyunarak köşkün havuzuna girmekte bulur:

İrişdi Şem^{ce} çün meyden harâret

Revân ol bir içim şu pür-letâfet (1818)

Tenini kıldı âzâde kemerden

Giderdi hâle-i bedr(i) Kamerden (1820)

Çıkardı gönülegin ol şâh şîve

Çiçek şan açdı zâhir oldı mîve (1827)

O havza şu bigi girdi o sâ^cat

Şunuñ cânına od urdı ol âfet (1831)

Şem'in çıplak olarak havuza girdiğini gören Pervâne de, beşerî aşkın kaçınılmaz tezahürlerini gösterir ve o da soyunarak havuza girer:

Görüp Pervâne anı kaldı hayrân

Revân şu bigi o da oldı 'uryân

Girince uydı ol havza o server

Düşüpdür öyle şan kim şuya şekker (1834-1835)

Böylece Pervâne'nin arzusu yerine gelir ve vuslat gerçekleşir. Vuslatın bundan sonrası uzun uzun anlatılır. Edebi sanatlarla anlatılan sevişme sahnelerin (1836-1886) bütününde beşerî hisler hakimdir. Beşerî olmayan bir hal görülmez.

Vuslatı gerçekleştiren Pervâne'nin mutluluğu bir müddet sonra bozulur. Pervâne, Şem ile sevişirken, bekçiler tarafından yakalanır ve zindana atılır (1890-1897). Böylece ilk vuslat bitmiş olur. Bundan sonra Pervâne, Şem'i uzun süre göremez. Araya ayrılık girmiştir. Aşkın olduğu yerde ayrılığın olması bir gerçektir. Mesnevîdeki lirik duygular, ayrılık konusunun işlendiği beyitlerde görülür.

Bu derde çāre şor ey nāle çık eflāke ʿĪsādan
 Deminden mürdeler ihya ider cānāndan ayrıldum
 Kuru yire nedür giryān olup iy ebr yaş dökmeñ
 Benümçün ağla ağlarsañ gül-i handāndan ayrıldum
 Yetiş tiz iy kıyāmet gel beni ol cān ile haşr it
 Götürgil hākdan bir mürdeyem kim cāndan ayrıldum (1988-1990)

Birbirini göremeyen iki aşık, aşk duygularını yazıya dökerek, mektuplaşır ve aşklarını canlı tutmaya çalışırlar. Mektuplaşmalarda karşılıklı sevgilerini dile getirir; aşk ile ilgili düşüncelerini aktarırlar (2047-2094). Ayrıca bir mektuplaşmada da Şem, Pervâne'ye "beni babamdan iste" (2146) der. Fakat bu gerçekleşmez. Pervâne yine aşk ateşiyle yanıp tutuşur.

Nihayet ikinci vuslat Şem'in teklifiyle gerçekleşir. Yine bir mektubunda Şem, Pervâne'ye bu defa birlikte kaçmayı teklif eder (3114-3127). Sonunda da Şem'in yaptığı plan üzerine birlikte kaçarak, Rûm ülkesine yönelirler (3153). Böylece ikinci vuslat gerçekleşir. Engellerin birer birer ortadan kalkmasıyla seven iki aşık, bir daha birbirlerinden ayrılmazlar. Gerek beşerî aşkın gereği, gerekse vuslatın neticesi gerdek ve zıfaf olayı gerçekleşir.

Mesnevîde, gerdek ve zıfaf müstehcene varan bir tasvirle, çeşitli benzetme ve mecazlarla anlatılır (3530- 3556):

Yitişdi çün ki ol la^eli nebāta
 İrişdi şan ki Hızr āb-ı hayāta (3532)
 O sine güyiyā bir harman-ı gül
 O şeb gül harmanına irdi bülbül (3539)
 Murādı yayın anuñ devr kurdı
 O bir gevher yüzükden oğ geçürdi
 O menzilde anuñ kav-ı zamāne
 Murādı tirin irgürdi nişāne (3556-3557)

Gerek Şem ile Pervâne'nin ilk buluşmalarında, havuzda çırılçıplak yüzmeleri, gerekse zıfafta tasvir edilen sahnenin beşerîliği, dünyevi aşkın kaçınılmaz tezahürleri olduğunun da kanıtıdır. Bunu da şairin dünya görüşünün esere yansımaları olarak düşünebiliriz.

Sonuç olarak, eserde Şem ile Pervâne arasında geçen aşk, beşerî bir özelliğe

sahip olup tasavvufî aşkla hiç bir ilgisi olmadığı gibi, tasavvufun arkasına sığınarak, tasavvufî unsurlardan da istifade edilmediği görülür.

3.3.1.7. Ayrılık

Şem ü Pervâne mesnevîsinde ayrılık duygusu da işlenmiştir. Aşk konusunda yazılmış eserlerde görülen ve aşkı tamamlayan bir unsur olan ayrılık, Şem ile birlikte yakalanan Pervâne'nin zindana düştüğü andan itibaren başlar ve Şem ile Pervâne'nin yeniden kavuşmalarına kadar geçen bölümlerde yoğun bir biçimde işlenir. Ayrılık duygusunu ilk tadan Pervâne olur. Zindana düştüğünde bu duyguları hemen hisseder ve Allaha yalvararak Şem'e kavuşmayı ister:

Bu mahbesden çıkar kıl yâre mu'nis
Derûn-ı hüt-dan mânend-i Yûnus (1905)

Vişâle n'ola tebdîl olsa hicrân
Halîl'e eyledüñ nârî gülistân (1908)

İlâhî merhamet kıl bir garîbem
Gülinden ayru düşmiş °andelîbem

İrişdür müşterîni hoş periye
Kurbân it âftâbı Müşteri'ye (3015-3016)

Pervâne'nin hissettiği duygular Şem'de de görülür. Pervâne'nin zindana atıldığını Dâye'den öğrenince, O da üzülür, ağlar ve saçlarını yolar.

Bu yaña Şem'î Dâye itdi âgâh
Derûndan yane yane itdiler âh (1912)

İdüp bülbül bigi feryâd ü nâle
Gül üzre nergisinden dökdi jâle

Urur sünbüllerine sîm şâne
Virür eksükligi °anber-feşâne (1917-18)

Zindandan kurtulan Pervâne, Dellâle adında bir kadının telkini ve yardımıyla Şem'e yazıp O'nunla gönderdiği ilk mektubunda yalnızlığı, ızdırabı perişanlığı ve O'na duyduğu aşkı dile getirir. Mektubun sonunda da ayrılık ile ilgili duygular lirik bir şekilde şöyle anlatır:

°Aceb ben bir dahı yüzüñ görem mi
Saña el kavşurup karşı taram mı (2081)

Ecel bulmaz idi bu cismi cānum
Eger kim olmasa āh u fiġānum (2084)

Parvâne, ayrılığı öylesine içinde hissediyor ki, bu derd ile öleceğini düşünür. Bu düşünce ile ölümden değil, Şem'e bir şey olacağından korkar. O'nun ömrünün uzun olmasını, feleğin arzusu üzerine dönmesini Allahtan niyaz eder.

Pervâne'den ayrı düşen Şem de, ayrılık duygusunu bütün benliğinde hissederek, yaşar. Pervâne'siz bir yaşamı kabullenemez. Düşüncesi, ayrılığın vuslata dönüşmesidir. O'nu mutlu kılan tek şey Pervâne ile mektuplaşarak ayrılık duygusunu dile getirmek, kavuşmayı arzu etmektir. Şem'in Pervâne'den ayrıldıktan sonra içine düştüğü yalnızlık ve ayrılık da lirik bir şekilde şöyle dile getirilir:

Başumda od yanar hicrān elinden
Belānuñ çıkmadı dāmān elinden (2130)

Yidüğüm derd sensiz içdüğüm zehr
Çerāğum nār-ı āh u mū'nisüm qar

Aduñ esmā-yı hüsnā bigi zikrüm
Tecellā-yı cemālūñ dilde fikrüm (2132-2133)

Bedenden cānı çoqdan aldı hicrān
Ümīd-i vuşlatuñdur yirine cān

Uyuqlarsam ögümde fikrūñ ey dost
Şayıqlarsam dilümde zikrūñ ey dost (2135-2136)

Ayrılık duygularını yukarıda olduğu gibi ifade eden Şem, "bülbül güle kavuşmuş iken, gülistanda figan etmesini" (2143), visalin sonunun hicran olmasına bağlar. Böylece kaderci bir düşünce anlayışıyla bunu değişmez bir kaide olarak görür:

Eserde ayrılık duygusu, birbirini seven iki insanın birbirlerinden ayrı kaldıkları zaman, bir insanın hissedeceği beşerî duygular olarak ele alınmış ve gerçeğe yakın duygular olarak işlenmiştir.

3.3.1.8. Tabiat

Klasik Türk şiirinde, içerisinde insanın yaşadığı tabiat: canlı, gerçek, dinamik bir şekilde ve realitede olduğu gibi nüfuz edememiştir. Yer yer gerçekçi unsurlar taşımakla birlikte genellikle sembol ve allegorilerle kişileştirilerek tasvir edilmeye çalışılmıştır. Yine bu şiirlerde tabiat üsluba çekilmiş (stilize edilmiş) bir halde

bulunur. Tabiat unsurları birer nakış ve motif gibidir. Bundan dolayı bu tabiat, soyut (abstre) tabiata benzetilmiştir. Şairler, tabiat unsurlarına istediği renk ve şekli verdiği için dolayı, bazan bu unsurları gerçek hallerinden uzaklaştırdığı gibi, tabiattan olduklarından başka şekilde de göstermişlerdir. Bu sebeple, bütünü kavramaktan ziyade kelimeler arasındaki münasebeti esas tutan bu tabiat tasvirlerinde gerçek anlamıyla tablolar bulmak çok zordur.

Mesnevîde tabiat tasvirlerinin başında mevsimler gelir. Bunların içinde de en çok ele alınan ve çok rağbete mazhar olan mevsim, ilkbahardır. İlkbahar tasviri ne bakımdan ele alındığını tesbit edecek olursak şunları görürüz: Bahar, sıkıntılarla dolu bir mevsim olan kışın arkasından gelmesi sebebiyle, insanlarda değişik duygulara sebep olur. Bunlarda, baharla beraber tabiattan meydana gelen değişikliklerin rolü büyüktür. Bahar, bir diriliş ve yeniden meydana geliştiren. Her şey tazedir, rengin ve kokunun en güzelini, en tazesini ihtiva eder:

Şitâ cem'î ser-â-ser neşr olmuş
Çiçekler bir biriyle haşr olmuş (915)

Cihâni gördi kim dönmiş cinâna
Cinân görse hased eyler cihâna (993)

Ziyâde germ oldı çekdi hañçer
Şitâ cundını tağıtdı ser-â-ser (1744)

Ziyâde pîr olmuşken zamâne
Cihân Firdevs'e ol döndi civâne

Dimâğın 'âlemüñ gül kıldı hoş bü
Akışdı geldi serv ayâğına şu (1762-1763)

Bahâr irüp cihân olmuşdı hurrem
Hevâdan tâze cân bulurdı âdem

Müzeyyen hacleye dönmiş gülistân
'Arûs-ı tâze anda verd-i hândân (3337-3338)

Gül ve bülbül, bahar mevsiminin sembolüdür. Gül, bülbül ve meclis tasavvuru ile beraber şarap da baharın ayrılmaz bir parçası haline gelir. Çiçekler, renk ve kokularıyla, kuşlar da sesleriyle meclise iştirak ederler ona revnak verirler. Bütün canlılar neşelidirler. Bundan dolayı bahar mevsimi de eğlence vakti olarak tasavvur edilir:

Hevā-yı nerm virdi ʿāleme cūş
Şitānuñ şiddeti oldu ferāmūş

Zemīnūñ mey bigi cūş itdi kanı
Görenler lāle şandı yir yir anı

Şabā enfās-ı ʿİsā'dan urur dem
Nice cūş itmesün ol dem bir ādem

Dil-i ādem feraḥnāk olmasun mı
Yağalar gonceveş çāk olmasun mı

Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dīvāne olmasun mı ādem

Çomaz şabr u qararı gül bir āfet
Nice olmaz kişi mest-i melāmet (1764-1769)

Gülistānda kuravuz ʿıyş otağın
Yağavuz zevk ü şādīnūñ çerāğın (1788)

Mesnevîde yaz mevsimi, sıcaklığı ve yakıcılığı itibariyle ele alınıp, işlenir: Yaz mevsimi, ilkbahardan sonra gelir, sıcaklıktan yeryüzü fırına döner. Bulut görülmez. Güneş, ışınlarıyla cihanı yakıp kavurur. Kuşlar kanat açsa, sıcaktan dolayı yanarlar. Rüzgarın esmeye gücü yoktur... (3565-3569)

Kış mevsimi de havaların soğuması, kar yağması, insanların evlerine kapanmaları, tabiatın bütün canlılığını kaybetmesi v.b. duygular ve telakkiler ile tasvir edilir:

Hevā-yı nerm devşirdi o dem raḥt
Anūñçün oldılar şular katı saḥt

Zemīne ʿarz-ı mihr itmezdi eflāk
Anūñçün saḥt olurdu āb ile ḥāk (1683-1684)

Hevā ol dem ziyāde erlik itdi
Bu çarḥ-ı pire-zen mağzın tağıtdı (1688)

Ocağı āteş ile itdiler germ
Hevāsını sarāyuñ kıldılar nerm (1703)

3.3.1.8.1. Çiçekler

Mesnevîde çiçekler, renk, şekil ve koku özellikleri sebebiyle yer alırlar. Baharın müjdecisi ve çemen, bağ, bostan gibi unsurların ayrılmaz bir parçası olarak zikredilen çiçek adları şanlardır: Gül, lale, gonca, nergis, nar, benefşe, yasemen, güyegüotu, gelincik, zanbak, susen, zaferan, nilüfer, v.b.

Bunlar içinde çiçek olarak en çok zikredilen, güldür. Gül, rengi, tazelik ve taravet yönü, bülbülle olan münasebeti yanında sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olur:

Ki ol gül-çehre yirinde eser yil
Bularuñ gözleri yaşı olur seyl (1232)

Ɔoyup gülşende iki gül-^cizārı
Sarāya gitdi ser-cümle cevārī (1874)

Gül ile Yusuf münasebeti, bir taraftan O'nun gonca halinin zindana teşbihi ile, Yusuf-zindan hadisesine, diğerk taraftan gülün açılması, Yusuf peygamberin zindandan kurtulup Mısır'a hükümdar olması arasında bulunan benzerliğe dayanır:

Yüsuf-ı gül çıkdı şāh oldı tarāvet mısrına
Göncenüñ açdı seher bād-ı şabā zindānını (936)

Lale, renk itibariyle zikredilir (1751, 1756). Zaferan çiçeği de rengi sebebiyle ele alınır (1753). Nilüfer, su kenarında bulunmasından dolayı geçer (1737). Susen, yasemen, gelincik, benefşe, zanmak v.b. çiçekler ise çeşitli hayallere konu olurlar (178, 1880, 2540, 3341...). Nergis de şehlalığı nedeniyle sevgilinin gözüne teşbih edilir:

Top-ı çarħa murı murı dir benefşe destesi
Nergis-i şehlä olupdur çeşm-i yāruñ ħastesi (1776)

Goncanın ele alınışı daha çok onun açılmamışlık haline dayanır:

Dil-i ādem ferāhnāk olmasun mı
Yağalar gonceveş çāk olmasun mı (1767)

Seyr iden bāđı girür bir demde yüz biñ yaşına
Gönce-i ħalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel (1781)

Servi, akçakavak, çınar gibi ağaçlar, sevgilinin boyu ile münasebet kurularak, müşebbehün bih olarak söz konusu edilirler (1164, 1306, 3351, 3352...).

3.3.1.8.2. Kuşlar ve Hayvanlar

Mesnevî, kuş ve hayvanlar bakımından oldukça zengindir. Kuşlar, tasrih edilmeksizin kullanıldığında kuş veya murg kelimeleriyle, kuş ile ilgili özellikler zikredilmiştir. Bunların başında uçmak unsuru gelir (1332, 1438, 1442, 1466...). Bazan kuş kelimesi, özel adıyla birlikte belirtilir (1338), bazan da kuşun özelliğiyle birlikte kullanılır (1339, 1442). Şair, kendine seslendiğinde de "ma'ani murgı" (1373), "suhan murgı" (1374) gibi tabirlere baş vurur.

Mesnevîde adı geçen kuşlar şunlardır: Bülbül (andelib), kebuter (hamāme), şehbâz, Hümâ, tutî, tezerv (tavus), kumru, kebk (keklik), kelag. Kuşlardan en çok zikredilen bülbüldür. Aşığın sembolü durumundadır. Bu tasavvurun en önemli sebebi sevgilinin gül olarak hayalidir. Bülbülün söz konusu edildiği beyitlerde gül, gülşen, diken, nâle, feryad v.b. gibi unsurlar yer alır:

İderdi °andelîb efgân u feryâd
İdinmişdi bu şî'ri dilde evrâd (933)

Açıldı gülsitâna hâr ile gül
Derûndan nâle izhâr itdi bülbül (1752)

Didi Pervâne bir zâr u ğaribem
Gülinden ayru düşmiş °andelîbem (2002)

Mesnevîde bülbülden sonra sözü edilen kuşlardan biri de tutidir. Daha çok "konuşma" özelliğinden dolayı söz edilir:

Hemân bir tûtî-i güyâya beñzer
Ne gönülden geçerse anı söyler (855)

Kimi şahin bakışlu kara gözlü
Kimi keklik sekişlü tûtî sözlü (3502)

Ayrıca iki beyitte bir vesile ile tutinin vatanı olarak Hindistan da zikredilir (856-857).

Güvercin, gökde uçuşu, çabuk hareket etmesi ile kanadına mektup bağlanarak postacılıkta kullanılması sebebiyle, mesnevîde ele alınır:

Görüp çiftin yire indi hamāme
Görürler var anuñ bālinde nāme (1338)

Aķ kebüter yâr işiginden getürdi nāmeyi
Ben şehîd-i °ışķuñ üstine felekden indi nûr (2155)

Şâhin, yırtıcı bir kuştur. Geçtiği beyitlerin çoğunda av avlamadaki mahareti dolayısıyla sözkonusu edilir:

Uçar kuş bigi ol dem urdı pervâz
Nite kim kekligüñ ardınca şeh-bâz (2844)

Ava giderken kollarda taşınan (977) şahin, bir beyitte gözlerinin keskinliği sebebiyle sevgilinin bakışı (3502), bir beyitte de canıyla oynayan aşık için müşebbehün bih olur (3503).

Tavus kuşu kanatlarının güzelliği, renkliliği (1427, 1802) ve nazlı bir şekilde gezip dolaşması (3504), boynunun şekli yönüyle müşebbehün bih olması (3503); Sülün, rengi itibarıyla (971); kumru, teşhis edilerek konuşma özelliği verilmesiye (1479, 1803); Keklik, avlanması ve yürüyüşüyle (1844, 3502); Karga, gagasında taşıdığı müşk itibarıyla (2115) ve kaz da avlanması yönüyle (959) mesnevîde ele alınıp işlenir.

Ayrıca birkaç beyitte adı geçen Hüma ve Anka, yükseklerde uçma özelliğiyle (1373, 1603, 2312, 2895), bir beyitte geçen hüdhüd de, Süleyman Peygamberin hizmetinde bulunması ve Belkis'in haberini iletmesi (827) sebebiyle ele alınır.

Kuşlar gibi, mesnevîde pek çok hayvan ismi de zikredilir. Bu hayvanların büyük bir kısmı, av unsuru olarak ve de av tasvirlerinde geçer. Bazılarının etrafında da çeşitli hayaller kurularak, benzetme unsuru olurlar.

Mesnevîde adı geçen hayvanlar şunlardır: Kaplan, at, köpek, ejderha, tavşan, canavar, tilki, aslan, kurd, ceylan, kedi, fare, yılan, akrep, böcek, balık, fil.

Bunlardan ahu, av hayvanı unsuru (947, 970, 1002) yanında, sevgilinin gözleri için meşebbehüh bih olur ve bu gözün bakışları haşın, sert olarak tasvir edilir:

Kıya baksa eger ol çeşm-i āhū
Diye şîr-i ner alayına yā hū (1487)

Fil ve atlar, binek hayvanları olarak geçerler (960, 982, 3725). Kedi, şarap içince aslana saldıracak cesareti bulması ile ilgili tasavvurda yer alır (1032). Tilki hileci vasfıyla ele alınır (959). Akrep ve yılan öldürücü yönüyle (1215, 1220), inek ve deve kurban edilmeleriyle işlenir (2563). Balık ise, su içerisinde yüzmesiyle, düşmanın kan gölü içinde yüzmesi arasında, ayrıca Pervâne'nin kuyudan çıkması ile de Yunus Peygamber'in balığın karnından çıkması arasında ilgi kurularak ele alınır (1229, 2816, 2980).

Diğer hayvanlar da av sahnelerinde gerçek anlamlarıyla söz konusu edilirler:

Gel imdi idelüm ^cazm şikāre
 Ġazāl u şīr sen kıl pāre pāre (947)

Peleng uğradı beñzer derd-i yāra
 Teninde dāğı bī-ḥad k̄ara k̄ara (997)

Kaçup k̄urtulmalı olmuşken uş uş
 Següñ ağızına girdi geldi hergüş (1004)

Çalup itdi iki pāre o bebri
 Hevāda berķ-ı lāmi^c şan ki ebri (1007)

3.3.1.8.3. Kozmik Ālem

Mesnevīde kozmik ālem olarak gökyüzü, yıldızlar ve burçlar geçer. Bu kozmik unsurları şair, divan şiirindeki bilinen özellikleriyle ve değişik hayaller içerisinde ortaya koyar.

Mesnevīde gökyüzü, eski astronomi anlayışına uygun şekilde ele alınır. Buna göre gökyüzü (soğan zarı gibi) üst üste geçmiş dokuz kat olarak kabul edilir:

Toğuz çarḫı itdi ol bir demde seyrān
 Bu esrārı işiden k̄aldı ḫayrān (270)

Diler k̄at k̄at sarāygāhı o müştāk
 Toğuz k̄at çarḫı güyā āh-ı uşşāk (1317)

Yetiş tāk oldı tākāt sab^ca-i seyyāle şun sākī
 Ferāmüş idelüm bir dem ğam u endüh-ı nüh tākı (1534)

Geyürdiler aña bir nice hil^cat
 Felekler bigi döne döne k̄at k̄at (2655)

Gök, dokuz kat kabul edildiği için, gökler, felekler ve eflak gibi çokluk halinde de gökyüzünden bahsedilir. Gökyüzünün eyvana benzemesi yükseklik yönüyledir (1636). Kavisli görünüşü ile gökyüzü “tak” şeklinde hayal edilir (218, 1534). Tas olarak telakkisi şekil benzerliğinden ileri gelir (1976). Aşağıdaki beyitlerde de dokuz kat olan gökyüzünün perde oluşu, yine bir telakki dolayısıyladır:

Eger kim başmayaydı bağına taş
 Geçerdi def^cī toğuz perdeden taş (267)

Demünden eyle bir nāzük ser-āgāz
Bu toköz perdeden geçsün ol āvāz (2935)

Sekizinci kat gökte bulunduğu tasavvur edilen burçlar da, mesnevîde zikredilir. Bunlardan esed (arşlan) burcu üç beyitte içerisinde en çok adı geçendir. İki yerde isim olarak (547, 2300), bir yerde de ok ile burca ad olan arşlan arasında kurulan ilişki, hayale sebep olur (101-1011). Kavs (yay) burcu, bir beyitte ok ve yay ile birlikte kullanılarak, çekilen yayın ve atılan okun burc-ı kavs ulaşacağı (1008-1009), başka bir beyitte de inlemenin mekanı olarak tasavvur edilir:

İderdi burc-ı kavse gelse zārı
Kıomazdı kimsede kıılca karārı (1057)

Mizan (terazi) burcu, kelime anlamı dikkate alınarak adil şahın keffeye girmesi, ayın yay burcunu menzil edilmesine teşbih edilir (1300). Akrep burcu da Mirrih'ten ayın üzerine yıldız (gözyaşı) dökülmesi, güneşin akrep burcunu menzil edilmesi hayaline sebep olur (1914).

Yıldızların insan talihi üzerinde etkisi olduğuna, eskiden beri inanılmaktadır. Buna göre, insan bir yıldızın tesirindedir. Bu yıldız o kişinin doğduğu zamanda güneşin içinde bulunduğu burçtadır. Mesnevîde Pervâne ilk burç olan hamel (koç) burcunda doğmuştur. Talihi buna göre çizilmiştir:

Hamel burcı o māha tāli^c olmuş
Güneş dahı hem anda vāki^c olmuş (546)

Gedy (oğlak) burcu, bir yerde elinde keskin kılıcıyla Behram'ın bu burcda ağırlanması sebebiyle geçer (548). Devle (kova) de, Pervâne'nin kuyuya düşmesi münasebetiyle iki beyitte geçer ve delvenin kelime anlamı kastedilerek, Pervâne'nin kovaya (delveye) binmesi, ayın burc-ı delveye ulaşmasına teşbih edilir:

Revān şu bigi bindi delve ol şāh
İrişdi burc-ı delve güyiyā māh (1278)

Eserde kozmik unsurlardan gezegenler (seyyâreler) de zikredilir. Bu gezegenler şunlardır: Kamer, Utarid, Mirrih, Şems, Zühre, Müşteri ve Zühal.

Kamer (ay); divanda en çok zikredilen gezegenlerin başında gelir. Rengi, parlaklığı, yuvarlaklığı ve yüksekliği yönünden çeşitli benzetmelere konu olur. Daha çok parlaklığı bakımından sevgilinin yüzü, yanağı ve güzelliği için müşebbehün bih olur (1283, 1841, 2058). Aşağıdaki beyitte de ay güzellik denizinde habab

şeklinde düşünülür:

°İzāridur leṭāfet bahrı ābı
Anuñ ay u güneş iki ḥabābı (1490)

Utarid: Katiplik ve yazı özellikleri içinde söz konusu edilir (2511, 2576). Mirrih (Merih), savaş ve kahramanlık konularında söz konusu edilir (1620, 626, 1914). Ayrıca Mirrih, elinde tuttuğu düşünülen hançer ile de tasvir edilir:

Zühal-kīn ü felek-°azm ü kamer-hū
O bir Mirrih-hançer Zühre-gīsū (2332)

Şems (güneş), en çok zikredilen gezegenlerin başında gelir. Daha çok parlaklığı, batışı, dünyayı aydınlatması yönüyle ele alınır (1211, 1741, 1996...). Ayrıca Pervâne'nin saray kapısından çıkması, güneşin doğmasına (989), tahta oturması da, güneşin gökyüzüne yükselmesine teşbih edilir (1451). Aşağıdaki beyitte de Şem ile Pervâne'nin havuzda yıkanmaları, güneşin gökde iki olma şeklinde tasavvura neden olur:

O şuya girdi çün ol alrı Nāhīd
Şanasın gökde iki oldı hūrşīd (1836)

Zühre (Nahid), yer aldığı beyitlerde genellikle bir meclis atmosferi içinde görülür ve çalgıcı olarak düşünülür. Daha ziyade saz olarak çeng kullanır (1065, 1458, 2138...). Zühre, bazan güzel şiir de okur. Şiir güzel olunca, besteleyerek saz eşliğinde şive ve nazla okur:

Bu şi'ri uydurup söz ile Zühre
Okıdı şive vü nāz ile Zühre (1632)

Zühre, seyyarelerin en güzeli ve parlağı olduğu için de, bazan beyitlerde güzellik mefhumu ile birlikte ele alınır ve aşık için müşebbehün bih olur (989, 1323). Aşığın bağrının delindiğinin ifade edildiği aşağıdaki beyitte, figanın da Zühre'ye "dem-saz" olarak tasavvuru söz konusu edilir:

Delinmiş bağı beñzi sāz olmuş
Figānı Zühre'ye dem-sāz olmuş (1044)

Zühal (Keyvan) yıldızı da en yüksekte yani yedinci kat gökde olması sebebiyle çeşitli hayallere konu olur. Zühal en uğursuz yıldız kabul edildiği için, daha çok bu özelliğiyle beyitlerde yer alır:

Gice gezse görünmezdi duhānveş
Nuhüsetde o Keyvān ile beñdeş (1096)

Zühal'ın uğursuz vasfı bir beyitte de, Çin ülkesinde deprem olması Zühal yıldızının "hevâ-yı hâneye" gelmesine bağlanarak şu şekilde dile getirilir:

İderken seyri çarhuñ mihr u māhı
Kazā-yı nā-gehān emr-i İlāhī

Hevāyı hāneye gelmişdi Keyvān
Turāb-ı burca tır irişdi ol ān (2689-2690)

Zühal, bazan kin ve düşmanlık unsurlarıyla birlikte kullanılır (2332), bazan da Pervâne, şah olarak düşünüldüğünde, Zühal da O'nun tahtı olarak hayal edilir (2243). Aşağıdaki beyitte Bercis'in elçi olarak Fâğfûr'un huzuruna varması, güneşin Keyvan yıldızının evine ulaşmasına benzetilir:

O dem Bercis kim dīvāna irdi
Güneş şan hāne-i Keyvān'a irdi (2581)

Müşteri, beyitlerde az geçer. Kelimesinin sözlük manası da düşünülerek tevriyeli olarak kullanıldığı (1634, 3016) gibi, mutluluk sembolü olarak da tasavvur edilir (1662).

3.3.1.9. Sosyal Hayat

Bilindiği gibi her edebiyat kendi çağının aynasıdır. Şair ve sanatkarlar içinde bulunduğu hayatın ve çevrenin tesirinde kalırlar. Yine onlar, günlük olaylarla tecrübelerini zenginleştirir, hayat ile edebiyatı yoğururken de bayramı, düğünü, merasimi, mektebi, eğlenceyi, bezm ve rezmi, bade ve camı, silah ve sporu kendi perspektiflerinden görür ve öylece şiirlerine nakşederler. İşte edebî eserlerden mesnevîlere bu gözle bakıldığında, onlarda sosyal hayata ilişkin konular bulmak mümkündür.

Şem ü Pervâne'de toplum yaşayışıyla ilgili konulara yeri geldikçe değinilir. Bunların büyük bir kısmı mesnevîlerin geleneksel öğeleri olup her mesnevîde konu olarak işlenmiştir. İki ülke arasındaki savaş, avlanma ve avcılık, eğitim, fal bakma, bazı gelenek ve görenekler v.b. eserde tasvir edilir. Bunların tasvir edilişi genel anlamda olup soyut tanımlamalara dayanır. Bu bölüme giren konuları şöyle sıralayabiliriz:

3.3.1.9.1. Eğitim

Mesnevîde eğitim olarak sadece Pervâne'nin öğrenimi konusunda bilgi verilir. Pervâne eğitime küçük yaşta başlar. Bir gün Pervâne, babası Şâh Jâle ile otururken, hava bulutlanır, şimşek çakar ve yağmur yağar. Bunun üzerine Pervâne babasına bazı sorular yöneltir:

Didi şâha nedür bu şu^cle-i nâr
 Bulut küldür meger içinde od var
 Tağitdukça anı yıl yıldurur od
 Şerâr ile hevâya çıkdı yâ dūd
 °Aceb niçün söyündürmez yâ bārān
 Anuñ esrârı °aqlum kıldı hayrān (577-579)

Bu sözler üzerine Şâh Jâle oğlundaki idrak ve kavramayı sezer ve eğitimi için ona bir öğretmen bulur. Pervâne'nin yetişmesinde tutulan yoldan anlaşıldığına göre, sarayda özel eğitimciler bulunmaktadır. Bu öğretmenler, diğer mesnevîlerde görüldüğü gibi, benzeri olmayan bir filozof, ilimdeki bilgisine kimse ulaşamaz, her şeyi bilen ve eğitici olmaya layık v.b. özellikler arzeder:

Bulur bir feylesof-ı bî-naẓîri
 Mu^callim ide tâ kim mâha tîri
 Didi iy ekmel-i bî-mişl ü dānâ
 Bulunmaz °ilm içinde saña hem-tâ
 Ziyâde bî-naẓîr ü bî-bedelsin
 Mu^callim olmağa buña maħalsın (584-586)

Pervâne, gelenek üzerine hocaya “eti senin kemiği benim” zihniyetiyle (587) teslim edilir ve şu temennide bulunulur:

Ne'yise çek bunuñ luṭf eyle cevrin
 İdelüm umduğundan artuğ ecrin (591)

Pervâne, devrin bütün ilimlerini öğrenir. Ağırlıklı öğrendiği ilim ise müsbet ilimlerdir. O, “zamanın süratını, devrin mürurunu, mehin illetini, bedrin kusurunu, suyun inkılabını, husuf ve küsufu, yıldızların burcları seyr etmesini, cevherin özelliklerini, kadim ve hadisin keyfiyetini, yıldızların nahs ve sa'dlıklarını, yıldırım ve şimşegın sırlarını (596-603) v.b. öğrenir. Pervâne'nin aldığı eğitimin esasını, skolastik felsefenin anlayışı oluşturur. Buna göre gök dokuz kattan, varlık âlemi

dört ana öğeden ve üç mevalidden ibarettir:

Toğuz ābāyı vü çār ümmehātı
Nicedür üç mevālidüñ şıfātı (601)

Revān şeh-zādeye bildürdi bir bir
Ser-ā-ser her ʿilimde itdi māhir (604)

Bütün bu ilimler, on dört yaşına kadar tamamen öğrenir. Dört yaşından itibaren bir öğretmene teslim edilen Pervâne, on yıl hoca yanında kalır. Bundan anlaşıldığına göre, öğrenime küçük yaşlarda başlama geleneği vardır:

İrişdi çün o māhuñ yaşı çāre
Yetişdi atası derdine çāre (566)

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihānda kıymet ü kadr (617)

On yıllık eğitim esnasında Pervâne'ye ata binme, ok atma, silah kullanma ve savaşma gibi askerî öğrenim de öğretilir (617-627).

Pervâne, eğitimini tamamladıktan sonra, babası O'nu yanına çağırır ve öğrendiği her ilimden on soru sorar. Pervâne de sorulan sorulara birer birer cevap verir. Babası bu duruma sevinir:

Görür ol bülbül-i bāğ-ı belāgat
Olupdur tütü-i Hindü-feşāhat

Bilüp ʿilmin sipās itdi ʿalīme
Şükürler eyledi hādış kadīme (610-611)

3.3.1.9.2. Eğlence Hayatı

Mesnevîde sık sık eğlence hayatıyla ilgili unsurlarla karşılaşırız. Bu eğlencelerin başında bezm ve musikî gelir. Genellikle sevindirici bir olaydan sonra, herkesin katıldığı eğlenceler düzenlenir. Bu eğlencelerde yenilir, içilir, sohbet edilir, musikî dinlenir, raks seyredilir. Eğlencenin başlıca unsurları sakî, mutrip, rakkas, ney, def v.b. musiki aletleriyle, şarap, kadeh, sürahi, mum v.b. şeylerdir. Bütün bunlar canlı bir şekilde tasvir edilir.

Şem ile Pervâne'nin kavuşmalarının ilkinde düzenlenen eğlence meclisinin tasviri de son derece canlıdır. Önce erguvan şarabı getirilir. Sürahi vecde gelerek çoşar. Sakî, kadehleri dağıtır, kırmızı yanaklılar büyük bir zevk ile gazel okurlar. Sonra iki çengi aşk ile saza vurur ve hemen iki rakkas raksa girer. Tekrar içkiler

içilir, böylece zaman akıp gider (1583-1679).

Getürdiler şarāb-ı erguvānī
Etibba kavli üzre rüh-ı şānī (1583)

Şurāhī cüş itdi geldi vecde
O sākī ayagına kıldı secde

O sākīnün elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāhda güyā kızıl gül

Şafā vü zevk ile ol ruhları al
Bu şi'ri okıdı şevk ile der-ḥāl (1599-1601)

Gelüp yüz şevk ile ol iki çengi
O dem 'ışk ile urdı çenge çengi (1625)

Pes andan rakşa girdi iki rakḳāş
Felekden oldı a'lä meclis-i ḥaş (1650)

İkisi ay ile gün bigi pür-şevk
Bu resme gice gündüz sürdiler zevk (1678)

Eğlencenin zamanı ve mekan olarak en uygunu, ilkbahara rastlayan ve gülbahçesinde olandır:

Gülistānda ḳuravuz 'ıyş otağın
Yaḳavuz zevk ü şādīnün çerāğın (1788)

Az da olsa sarayda da eğlence düzenlenir:

Varup girdiler ol zibā sarāya
Yine başladılar zevk ü şafāya (1808)

Eğlence meclislerinde musikinin önemli bir yeri vardır. Çeng, kanun, ney, kemençe, kopuz, def v.b. musikî aletleri, bu meclislerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu unsurlar taşıdıkları özellikleriyle çeşitli hayallere konu olurlar:

Kaçan kim çenge çengi çeng ururdu
Rebāb anı görüp öte tururdu (1728)

Düzen virüp özine geldi kanun
İle naḳş itmegi idindi kanun (1730)

Figānlar eyleyüp iderdi neyler
Kişi āh itmeyüp  alemde n'eyler (1732)

Eğlence mefhumu sadece musiki, raks ve içki unsurlarıyla tasavvur edilmez. Mesnevîde esas ve daha ziyade kastedilen bu olmakla birlikte, verilen ziyafetler de birer eğlence olarak karşımıza çıkar. Bu tür ziyafet eğlenceleri kapalı mekanlarda yapılır ve musiki, rask, içki v.b. unsur ve mefhumlar buralarda görülmez. Bu meclislerde her çeşit yemek ve meyva yenir, su gibi şerbetler içilir. En sonunda dua ve Allaha şükr edilerek, eğlence son bulur (2429-2477):

Açar şu bigi aqđı geldi ni met
amusı p r-melāhat p r-elāvet (2443)

afā v  zev ile  n yindi ni met
Revān ular bigi n ş oldu şerbet (2473)

Du a olındı v  g t r ldi ni met
H dāya eylediler şükr   minnet (2477)

Görüldüğü gibi mesnevîde eğlence hayatıyla ilgili adetler, canlı ve oğunlukla da gerekci bir şekilde tasvir edilmiştir.

3.3.1.9.3. Avlanma

em   Pervāne'de eski hayatın bir yanını teşkil eden av merasimiyle ilgili tasvirlerle de rastlanır. Av hadisesi bir yerde ve Pervāne'nin saraydan uzaklaştırılması iin tertip edilir. Avlanma vakti olarak bahar mevsimi tercih edilir:

ebāb n  ahdi v  faşl-ı balıārun
Be-đāyet vaqtid r şimdi řikārun (946)

Avlanma, askerler veya kahramanların arkadaşlarının katılmasıyla toplu halde yapılır ve seher vakti ava ıkılır:

apu halkı ser-ā-ser oldu āđāh
Ki şeh-zāde ıkar ava sehergāh (949)

eh n yanında olan cümle leşker
řikāra hāzır oldılar ser-ā-ser (954)

Ava ıkmadan önce hazırlık yapılır; ok, kılı, kemend v.b. gibi avlanmak iin gerekli olan aletler hazırlanır, atların bakımı yapılır (955-960), sonra avlanma iin  le ve sahraya doğru yönelinir (990-995). Avlanacak hayvanlar bir araya

getirilerek, etrafları kuşatılır:

Yayıldı tağ u taşā cümle leşker
Süzüp şahrā vü kühsārı ser-ā-ser
Ki çepçevre kuşadup ol diyārı
Getürdiler bir araya şikārı (995-996)

Çembere alınan hayvanlardan aslan, kaplan, kurt, tilki, tavşan, ceylan v.b. avlanır (997-1005). Bu av esnasında Pervâne, usta bir avcı olarak tasvir edilir:

Görür kim karşıdan bir bebr geldi
Hemān şeh tiz-deste tiğın aldı
Çalup itdi iki pāre o bebrı
Hevāda berķ-ı lāmi^c şan ki ebri (1006-1007)

Günlerce süren avlanmaya doyulunca, av sonunda uygun bir yerde otağ kurulur, mumlar yakılır. Dostlar bir araya gelerek yenilir, içilir ve eğlenilir (1014-1090):

Toyınca itdiler av u şikārı
Gelüp bir yirde kıldılar kararı (1012)
Yaluñ yüzlü güzeller yaqdılar şem^c
Muşāhibler ser-ā-ser oldılar cem^c
Döşendi şofra vü dökildi ni^cmet
Gürisne oldu seyr ü buldı rāhat (1019-1020)
Yenildi h^vān olındı şükr-i Yezdān
Kurıldı meclis-i mey oldu fermān (1024)

Şāhin ve av köpekleri de av merasiminin vazgeçilmez unsurları olarak karşımıza çıkarlar (950, 977, 978).

3.3.1.9.4. Mektuplaşma/Haberleşme

Şem ü Pervâne'de mektup ve mektupla ilgili adetler önemli bir yer tutar. Bir haberleşme şekli olan mektuplaşma daha çok Şem ile Pervâne arasında olur. Ayrıca Rûm hükümdarı ile Çin hükümdarı arasındaki haberleşme de mektupla gerçekleşir. Hükümdarlar arasındaki iletişimi elçiler sağlar. Ulaklar sözlü haberler yanında, mutlaka bir mektup da götürürler:

Haber iriřdi kim Fağfūr'a nā-gāh
Gelür elçisi Rūmuñ oluñ āgāh (2536)

O mektübı k'ana virmişdi sultān
Virür Bercīs řāha řād u ħandān (2595)

Hükümdarlar, birbirleriyle yazışmalarında mektupları bizzat kendileri yazarlar. Mektuba önce mühür konulmakta, sonra da herşeyi yaratan Allaha hamd edilir. Daha sonra ise, selam ve iyi dilekler söylenerek, asıl amaca geçilir. Mektup bitirildikten sonra zarfa konulur. Mektuplarda ünvan ve isim daima bulunur:

Feřāhat rengini řāh eyleyüp ħāl
Belāgat ħāmesine urdı cust el

O sā^cat yazdı bir maĥbüb-nāme
Surüş olmak diler añā ħamāme (2506-2507)

El urdı açdı ucdan uca düpdüz
Nite kim ādemüñ göñlin eyü söz (2598)

Yazılmış anda nām-ı řāh-ı ^cālem
Ki ^cışk ile idüpdür ħalk-ı ādem (2600)

Añā ^cünvān u tārīĥ itdi dürdi
İdüp tay riște-i ħarmānı şardı (2646)

Zarfın içine konulan mektup, gönderilecek hediyelerle birlikte elçiye verilir. Elçi güzel bir şekilde karşılanarak, ağırlanır. Elçi, mektubu hükümdara vermeden önce, protokol yerini alır ve hükümdar gelerek tahtına oturur. Sonra da elçi huzura kabul edilerek, mektubu takdim eder. Mektup alındığında öpüp baş üzerine konulduğu gibi, yüze de sürülür:

Pes andan çıkdı řāh-ı mülket-i ÇİN
Geçüp tahta oturdı ħüsrev-āyİN (2586)

Anuñ sultān-ı ÇİN mührin götürdi
Du^cā desti bigi yüzine sürdi

Öpüp başına ħodı itdi ^cizzet
Didi baña yiter bu tāc u devlet (2596-2597)

Şem ile Pervāne arasındaki haberleşme de mektupla olur. Mesnevîde mektuplaşmayı Dellale isminde bir kadın, Şem'den ayrı düşen Pervāne'ye teklif

eder ve iki aşık arasında haberleşmeyi gerçekleştirir:

Turup bir nâme yaz iy yüzi gülşen
 Kamu ahvâlün olsun Şem'e rüşen
 Varup nâzûklük ile ben nihânı
 Şunayın 'arîfâne Şem'e anı
 Yine gelsün saña anuñ cevâbı
 Bu işden kıлма zinhâr ictinâbı (2031-2033)

Şem ile Pervâne arasındaki yazışma aşk mektubu olmasına rağmen, yukarıda belirtilen hususların bir kısmı burada da görülür. Aşağıdaki beyitlerde bir mektubun, gümüş kağıdın üzeri kırmızı ile boyanarak altın kalemle yazıldığını, görüyoruz:

Daķındı zer devâtın yine devrân
 Kim aña şa'şâ'a altun kalemân
 Getürdi subhgeh kırtaş-ı sîmîn
 Ser-â-ser eyledi surh anı tezyîn (2035-2036)

Bir başka yerde de mektubun miskten yapılmış mürekkeble de yazıldığı görülür:

El urdı hâmeye bandurdu müşke
 Kodı müşk-i teri kâfûr-ı huşke (2042)

Aşk mektuplarında da, önce Allahın adı yazılır, sonra maşuğun güzelliği övülür:

Yazup ol nâmeye nâm-ı Hudâyı
 Kim andan soñra medh itdi ol ayı (2047)

İki aşık arasında bir kaç kere yazılan mektuplar, aşk mektupları olması sebebiyle daha samimi ve lirik bir üslupla yazılmıştır. Gerek Pervâne, gerekse Şem yazdıkları mektuplarda, karşılıklı birbirlerinin güzellikleri ve aşklarını anlatırlar: Onsuz hayatın zindan olduğu, sabrın kalmadığı, üzüntüden hilale döndüğü, ayrılığa dayanılmayıp hasta olduğu, bir daha yüzler görülebilecek mi, yoksa kavuşma dirilme günümü gerçekleştirecek v.b. duygular dile getirilir (2048-2088). Mektuplar, selam ve duadan sonra, unutulmamak dileğiyle son bulur:

Selām olsun saña iy mihr-i rahşān
 Selām olsun saña v'ey māh-i tābān
 Rūh-ı dil-ber bigi rengin du^cālar
 Leb-i sükker bigi şirīn şenālar
 Elā iy kalb-i pür-derdüñ tabībi
 Unıtma derd-i firkatda garībi (2058-2060)

Yine bu mektuplar alındığında yüze ve göze sürüldüğünü de götürürüz:

Yüzine vü gözine sürdi anı
 Sevindi göñli şād oldı revānı (2119)
 Gözine sürdi mektübın o cānuñ
 Çerāğı yağı bigi evliyānuñ (3111)

Şem ve Pervâne'nin her ikisi de, mektuplarının sonlarına birer gazel veya şiir de ilave ederler (2103 v.d., 2153 v.d., 2176 v.d., 3089 v.d....).

Mesnevîde mektup yazı stilinden de bahsedilir. Sadece bir beyitte, bir yazı stili olan "murassa"nın adı geçer:

O kuhlāsā kaçı geçürdi gözden
 Muraşşac yazmış anı bu yüzden (2123)

Ayrıca, sevinçli bir haber mektupla bildirilir. Bunlar bir tür müjde mektubu olarak karşımıza çıkarlar. Pervâne bulunduğu Nasır, Şâh Jâle'ye bir mektup yazarak durumu bildirmesi buna bir örnektir:

O dem Nâsır feşâhat rengin ezdi
 Ter ü rengin beşâret-nâme yazdı (2248)

Yine üzüntülü haberler de mektupla bildirilir. En karamsar duyguların dile getirildiği bu mektuplar bir çeşit "süz-nâme"dir:

Eline aldı bir maḥbūb ḥāme
 O sâ^cat yazdı bir hoş süz-nâme (3049)

Mektuplar, önemli fonksiyonlar da icra ederler. Karşılıklı duygu ve düşüncelerin aktarılmaları yanında, önemli işlerin planlanması da mektupla gerçekleştirilir. Şem ve Pervâne'nin birlikte kaçmaları, mektupla yazılan ve uygulamaya konulan plan üzere olur:

Ben itdüm hâzır iki esb-i tâzî
Durur tomârveş râh-ı dirâzı (3118)

Yoluñ ben kaydını gördüm müretteb
Suvâr olup ol iki ata bir şeb

Şaralum kendümüz muhkem ulakvâr
Ulağ şansın görenler bizi ey yâr

Bu gice hâzır ol uğrı kapuda
Şikâr olur bigi şabr it pusuda (3120-3122)

3.3.1.9.5. Savaş

Birçok mesnevîlerde olduğu gibi, Şem ü Pervâne'de de ülkeler arasında savaşlara rastlanır. Bu savaşların asıl nedeni aşktır. Mesnevîde anlatılan savaş, bu nedenle çıkmıştır. Rûm hükümdarı Şâh Jâle oğlu Pervâne için Çîn Fâğfûr'unun kızı olan Şem'i ister. Fakat, Fâğfûr'un cevabı olumsuz olunca, bu durum iki ülke arasında savaş çıkmasına sebep olur:

Ser-â-ser beglere şaldı ulağı
Eyitdi cengiçün görüñ yarağı (2724)

Rum ve Çîn ordusu karşılaşmadan önce Çîn'de büyük bir deprem olur ve pekçok ev yıkılır. Sultanın bunun neye âlamet olduğunu sorması üzerine; müneccimlerin, büyük savaş çıkacağını bildirdiklerini aşağıdaki beyitlerden anlıyoruz:

Müneccimler işidür bu su'âli
Eyitdiler olur bir ceng-i 'âli
Neberd olur bu mülk içinde vâfir
Döner ammâ ki hayra soñı âhir (2706-2707)

Mesnevîde iki ordunun hazırlıkları ve birbirleriyle savaşmaları çok canlı bir şekilde tasvir edilir. Savaş ilan edildikten sonra, hazırlıklara başlanır. Önce ordu komutanı askerlerini toplar, çadırlar kurulur, sonra da padişah otağı hazırlanır (2726-2744). Sultan ata biner, kösler çalınır, bayraklar açılır ve düşman üzerine yönelinir:

Suvâr oldı ol ata ol dem ol şâh
Gören şandı görindi kulleden mâh (2750)

Çalındı tabl u çözüldi °alemler
°Adüya irişe tā kim elemeler (2756)

Hemān şeh mülk-i Çine °azm itdi
Karār u şabr-ı °āşık bigi gitdi (2759)

Karşı taraf düşmanın üzerine geldiğini anlayınca onlar da kalabalık bir orduyla rakip üzerine hareket eder ve düşmanın bulunduğu yere yakın bir sahrada çadır kurarak konaklarlar. Nihayet akşam olur ve hazırlıklar tamamlanır (2765-2788) İki tarafın askerleri sabah olunca savaşacaklarını anlarlar:

İki leşker ser-ā-ser oldu āgāh
Kim olur ceng-i sultānī sehergāh (2776)

askerler karşılıklı olarak helallaşır:

Didi biri birine cümle leşker
Helāl it āhret hakkın birāder (2781)

Sonunda iki ordu karşı karşıya gelir ve birbirlerine girerler. Şiddetli bir savaş olur. Gökyüzü tozdan görünmez olur. Toplar siperleri döver, oklar uçuşur ve yeryüzü insan kanından geçilmez hale gelir (2790-2844). Savaşın sonunda Rûm ordusu, Çin ordusunu mağlub eder:

Çeküp tîğın yürüdi server-i Rûm
Ser-ā-ser leşker-i Şām oldu ma°düm

Tagıtdı cund-ı Şām'ı urıldı tîği
İrtüp bād-ı şabā güyā ki miği (2790-2791)

Mesnevîde, devirde kullanılan savaş aletleri ve askerlerin giydikleri elbiselerin isimlerine de rastlanır. Ok, yay, kılıç, kalkan, hançer, sünü, mızrak, kemend, top, tüfek, savaşta kullanılan araçlardır (2785-2812). Askerler, zırh giyerler, başlarında miğfer, ellerinde kalkan vardır, atları da zırhlıdır:

İki leşker kamu oldu zirih-püş
İki deryā şanasın eyledi cüş (2795)

Kılıçlar kalkanuñ çarpar yüzini
Velî havf eyleyüp kıpmaz gözini (2810)

Eserde iki ordunun savaş düzeni şu şekilde tasvir edilir: Zırh giymiş ve savaş aletleriyle donanmış askerler, davul eşliğinde ve saflar teşkil ederek

birbirlerinin üzerine yürürler. Oklar gerilir, kılıçlar çekilir, sonra da karşılıklı saldırıya geçilir:

İki leşker hemân ol dem yürüdü
Tuman bigi cihâmı toz bürüdü (2797)

Daği hîç itmeden bir kimse harbi
Tabıl feryâd iderdi yirdi darbu

Biri birine karşı turdu şaflar
Mübârizler kemâna urdu kefler (2798-2799)

Açar şular bigi geldi çeriler
Akışdı girdi meydâna çeriler (2801)

Şem ü Pervâne'de yapılan meydan savaşından başka, bir kale kuşatması da anlatılır. Buna göre içinde Şem'in bulunduğu bir kenarı denizle, diğer tarafları kayalarla kaplı ve oldukça yüksek bir kale, Şâh Jâle tarafından kuşatılır. Topların kale duvarlarını dövmesine, tüfeklerin yıldırım gibi şakırdamasına, okların burclara yağmasına rağmen, kale ele geçirilemez:

Ele aldı o leşker kal^ca cengi
Hişâra toplar üşürdü sengi (2862)

Hevâyi toplar eflâke ağdı
Burûca çarh okı hişm ile yağdı

Olup humpâreler bir pâre âteş
İrişdi ol hişâra yıldırımveş (2869-2870)

Egerçi çok zamân oldu havâle
Hişârı alamadı Şâh Jâle (2872)

Strateji gereği kale, ablukaya alınarak, kale içindeki yiyeceğin bitmesi ve kendiliğinden teslim alınmasına karar verilir. Kalede yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaşır. Kıtlık başlar. Fakat denizden yedi gemi yiyecek yardımında bulunur. Böylece strateji başarısızlığa uğrar (2873-2921). Bunun üzerine Şâh Jâle de rihlet davulunu çaldırarak, başkentine doğru yola çıkar, sonra da ordusunu dağıtır:

Çü bildi kal^cada çoğ oldu ni^cmet
Hemân çaldurdu ol dem kûs-ı rihlet (2923)

Müşerref itdi geldi tahtgâhın
 Virüp destûrı tağıtdı sipâhın
 Velî cehd eyledi qalmadı taqşîr
 Muvâfık gelmedi taqdîre tedbîr (2925-2926)

3.3.1.9.6. Ziyafet Törenleri

Şem ü Pervâne mesnevîsinde üzerinde durulan törenlerin biri, yemekli ve içkili olanıdır. Bunlar çeşitli kutlu olaylar dolayısıyla sarayda tertip edilir ve çok defa misafirleri eğlendirmek amacıyla düzenlenir. Bu ziyafetlerden biri, doğum münasebetiyle Pervâne'nin falına bakıldıktan sonra müneccimlerin Şâh Jâle'ye mutlu edici bilgiler bildirmeleri üzerine gerçekleşir:

O şādiden şeh itdi nice günler
 Yimeler içmeler toylar düğünler
 Toyurdu ni^cmete mecmū^c acı
 Münevver oldu istignâ sırâcı (555-556)

Yine Pervâne'nin babası ülkesine dönmesi üzerine Şâh Jâle oğlu onuruna verdiği ziyafet, bu tür törenlerden biridir. Ziyafet sarayda gerçekleşir. Protokol yerini alır. Sonra sultan gelir ve yemeğe başlanır (2429-2442). Çeşitli yemekler yenilir, şerbetler içilir. Allaha şükür ve duadan sonra, ziyafet son bulur:

Aqar şu bigi aqdı geldi ni^cmet
 Kamusı pür-melâhat pür-çalâvet (2443)
 Şafâ[~] vü zevk ile çün yindi ni^cmet
 Revân şular bigi nüş oldu şerbet (2473)
 Du^câ olındı vü götürüldi ni^cmet
 Hudâya eylediler şükr ü minnet (2477)

Mesnevîde ayrıntılı bir şekilde anlatılan ziyafet töreni Şem ile Pervâne'nin düğünüdür. Düğün Şâh Fâğfûr'un Şem'i affetmesi ve O'nun cihazını Dâye'siyle birlikte göndermesiyle başlar (3315 v.d.). Düğün, uygun bir zaman olan bahar mevsiminde tertip edilir:

Bahâr irüp cihân olmuşdı hurrem
 Hevâdan tâze cân bulurdu âdem (3337)

Düğüne bütün cihan halkı çağrılır:

Cihānuñ halkı cümle oldı āgāh
Fulān gün sūr-ı bī-mānend ider şāh (3346)

Düğün, içinden bir nehrin geçtiği sahradaki bir şehirde yapılır:

Ulu şahrā kenārındaydı ol şehir
Gelür uğrardı ol şahrāya bir nehr (3348)

Düğün yapılacağı yere yüz çadır kurulur, on bin kazan ocakların üstüne konulur. Düğün için beş bin hizmetli görevlendirilir (3358-3366). Artık düğün başlamak üzeredir. Önce sura üflenir, sonra da davul ve kösler çalınır. Halk düğünün başladığını anlar:

Dem urdı sūr-ı nāye mehter evvel
Pes andan tabl u kūsa urdılar el (3368)

İşitdiler olur gice düğünü
Kamu halkuñ o yaña oldı yöni (3370)

Baba ile oğul birlikte düğünün yapılacağı yere gelirler:

Otağa vardılar Pervāne vü şāh
İrişdi burcına şan mihr ile māh (3376)

Davetlilerin yemek yemeleri için yemek masaları hazırlanır. Binlerce uzun boylu Hitâyî güzeller hizmet ederler. Sofradaki yemeklerin bolluğu ve çeşidi sınırsızdır (3391-3410). Önce yemekler yenilir, şerbetler içilir:

Murād oldukça yindi h^vān-ı ni^cmet
İçildi āb-ı Kevşer bigi şerbet (3411)

Meyveler yenildikten sonra da şarap ikram edilir:

Getürdiler şarāb-ı bī-nażiri
Civān eylerdi bir cür^cayla piri (3426)

Davetlilerden bazıları ayık, bazıları da sarhoş bir şekilde sabahlara kadar gönüllerince eğlenir ve safa sürerler. Böylece bir düğün ziyafeti de bitmiş olur:

Bu bezm ehli kamu sürdi şafāyı
Vefāsuz dehrden gördi vefāyı
Kimi ayuk kimi nüş itdi rāhı
O gice diri tutdılar şabāhı (3467-3468)

Düğün, yedi gün yedi gece sürer:

Bu resm ile yidi gün düğün oldu
 °Adūya her günü biñ düğün oldu (3480)

3.3.1.9.7. Hediye Verme ve Saçı Saçma

Şem ü Pervâne'de kahramanlar; padişah, şehzade ve devletin ileri gelenleri oldukları için zengin ve eli açık kişilerdir. Bunlar sevdiklerine, kendilerine yardımcı olanlara, mutlu bir haber getirenlere ve kendilerini sevindirenlere bol bol bağışlarda, ikram ve ihsanda bulunur, hediyeler verirler. Verilen hediyeler çok çeşitlidir. Daha çok altın, gümüş ve kıymetli taşlar tercih edilir. Örneğin kaybolan Pervâne'yi bulanlara Lala altın verir. Hatta, Lala o kadar cömert davranır ki Pervâne'yi bulanlara O'nun ağırlanınca altın verdiği, aşağıdaki beyitlerden anlaşılıyor:

İdüp bir keffesin menzil o bedre
 Kıdılar bir yaña zer bedre bedre (1299)

Şu dem kim ol terāzūya giren zer
 O cism-i sīm ile oldu berāber

Anı anlara Lālā itdi kısmet
 Zihī °ahd u zihī luḫ u mürüvvet (1301-1302)

Pervâne'nin de cömert davranıp, ihsanda bulunduğunu ve hediye verdiğini görürüz. Şem'in mektubunu getiren Dellāle kadına binlerce altın değerinde kıymetli taşlar verir:

Virür Dellāleye ol nice gevher
 Degerdi her biri bir nice biñ zer (2161)

Para ve kıymetli taşların yanında hediye olarak, yiyecek ve giyecek de verilir. Pervâne'nin şehire geleceğini haber olarak getiren kişiye Lālā Nasır hediye olarak yiyeceğin yanında, ona ait olacak mal (servet) verir:

Beşire viridi Nāşır müjdegānı
 Toyurdi ni°met ü māl ile anı (2227)

Ayrıca mutlu edici bir haber getirildiğinde, üzerine giydiği elbiseyi çıkarıp hediye verme geleneği ve de bunun yanısıra sayısız hediyeler verilmesi de görülür. Pervâne'nin bulunduğu haberi bir mektupla getiren kişiye, Şâh Jâle'nin yukarıda bahsedilenleri müjde olarak verdiğini aşağıdaki beyitlerden anlıyoruz:

Libāsın virdi peyk-i bād-pāya
 Nite kim geydügin güller şabāya
 Dahı şol deñlü virdi müjdegānı
 Hesāb itmekde ʿāciz ʿālem anı (2283-2284)

Hediye vermenin sınırsızlığına, az da olsa bazı beyitlerde abartılı bir şekilde rastlanır. Öyle ki bu durum hazinenin boşalmasına bile neden olur:

Ferahdan pādşāh-ı mülket-ārā
 Cihānuñ halkına bahş itdi dünyā
 Cihāna şol kadar bahş itdi mālı
 Hazā'in sīm ü zerden oldı hālī (2286-2287)

Yukarıdaki özellik, cömertliğin yanında, hediye vermenin toplum hayatındaki yerini ve etkisini göstermesi açısından da önemlidir.

Şem ü Pervâne'de hediye verme geleneğinin yanında, eski bir adet olan "saçı saçmak" geleneğini de görürüz. Daha çok düğün ve şenliklerde gerçekleştirilen saç saçmak, bazan törenlerde de yapılır. Bunlardan başka gönderilen bir şey üzerine de saç saçıldığı görülür. Mesnevîde saç saçma geleneği şu şekilde gerçekleşir:

Pervâne, Cennet-âbâd'a gelip tahta geçtiğinde başına saç saçılır:

Döşerler ayağına nice dībā
 Ser-ā-ser cümlesi zer-beft ü zibā
 Şu deñlü saçdılar başına saçı
 Hesāb olmazdı ol olurdu saçı (744-745)

Pervâne'nin bulunduğu mektubu olan Şāh Fâğfūr, üzerine saç saçar:

O mektüb üstine saçdı ser-ā-ser
 Ferahdan gözleri derya-yı gevher (2279)

Pervâne de Şem'in mektubu gelince üzerine gözyaşından gümüş ve altın saçacağını bildirir:

Gelirse baña mektübuñ saçalar başına saçı
 Şerār-ı nār-ı āhumla gözümüñ yaşı sīm ü zer (2091)

Aşağıdaki beyitlerde de kış mevsiminde kar yağması, yeryüzüne saç saçılması gibi düşünülür:

Şaçıldı yire saçı idüp ibrām
Tırāş itdi bu pīr çarhı Behrām (1687)

Bürüdi berf-i ter bu hāk-ı huşki
Şararlar penbeye gūyā ki müşki (1690)

Şem ile Pervâne'nin evlenmesi onuruna verilen ziyafete halkın getirdiği armağanlar da saç adıyla anılır:

Şafā-yı kalb ile mecmū^c-ı °ālem
Getürdi sūra saçı şād u hurrem (3473)

3.3.1.9.8. Yas Tutma

Ölen bir kişinin yasını tutmak, eski bir gelenektir. Eserde Çin Fâğfûru'nun ölümü üzerine, Rûm ülkesinde bu geleneğin bazı unsurlarının yerine getirildiği görülür. Yas tutma geleneği, Fâğfûr'un kızı olan Şem'e babasının ölümünün bildirilmesiyle başlar. Bu durum bir mektupla bildirilir. Mektubun içerisinde aynı zamanda Pervâne'nin Çin tahtına oturması da istenir. Önce Çin hükümdarının öldüğü tellallar vasıtasıyla bildirilerek, halkın yas tutması istenir:

Münādiler bırağdı mülkine şāh
Didiler gitdi Fağfûr oluñ āgāh
Ser-ā-ser söyle bilsün kim kamu nās
Koyar yası evine tutmayan yas (3615-3616)

Bütün halk Fâğfûr'un yasını tutarak siyah elbise giyer:

Kamu halk-ı vilāyet tutdı yası
Ser-ā-ser geydiler kara libāsı (3620)

Meyhaneler kapanır, içki içmek ve eğlenmek yasaklanır:

Vefāveş nā-bedīd oldu feraħlar
Kuruyı kaldılar cümle kadehler
Tutıldı her şuraħinüñ zebānı
Görüp °ayyaşlar kurıdı kanı (3624-3625)

Bununla birlikte saçını yolmak, ah etmek, başına toprak saçmak, yaka yırtmak gibi başka yas tutma sembelleri de kullanılır:

Koyup bād-ı şabāveş başına hāk
Çeküp itdi yaqasın gonceveş çāk (3610)

Yanup yaqıldı ol Şem^c durur pāş
Aqıtdı katre katre gözleri yaş

Şaçın çözdi bulıtlar bigi ol māh
Aqıtdı yaşını şām u sehergāh (3618-3619)

Yas tutma bittikten sonra, şahıslara "hil'at" verilme geleneğini de aşağıdaki beyitten anlıyoruz:

Hazinedār başına çün buyurdu
Ser-ā-ser beglere hil^cat geyürdi (3653)

3.3.1.9.9. Fal Bakma

Toplum hayatında önemli bir yer tutan fala bakma adeti, mesnevîde iki yerde geçer. Pervâne doğduğunda Şâh Jâle, müneccimleri saraya çağırarak, oğlunun falına baktırır. Fala bakıldıktan sonra, müneccimler Şâh Jâle'ye şöyle söylerler:

Bu mihr-i şubh-ı devlet düşe ^caşık
Ola bir māh-rū mihrinde şādık

Bunu bir māh-ı nev dīvāne eyler
Cemāl-i şem^cine pervāne eyler

Muhabbet mülki bu şāha virilür
İrer maqsūdına öltür dirilür (551-553)

Mesnevîde, kendine özgü şekiller ile gaipten haber veren ve bir çeşit fal olan remil de geçer. Esası nokta olup her iki nokta bir çizgi oluşturan remil ilmini bilene remmal denilir. Pervâne kaybolup bulunamayınca Lala Nasır, fala baktırmak için remmale gider ve onun verdiği bilgiler sayesinde Pervâne bulunur:

Nokta dökdi ol üstād eyledi tarh
Yazup eşkāl-i hāli eyledi şerh

Eyitdi burc-ı delve şekl-i hürşid
Gelüpdür var ise ol alını Nāhid

Belā ihvānına nā-geh bulışmış
Varup Yūsuf bigi bir çāha düşmüş

Dilersen başuña gün toğa anı
Yüri gün toğısından iste anı (1263-1266)

3.3.1.9.10. Diğerleri

Şem ü Pervâne'de yukarıdaki sosyal olaylardan başka, eser içinde önemli bir yeri olmayan diğer adetler de vardır:

Tahta geçme: Pervâne, Cennet-âbâd'a gelip tahta geçince, şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanır, ayağı altına diba döşenir ve başına saçı saçılır (730-748). Bu şekilde karşılanan Pervâne, daha sonra tahta geçer:

Alup şehre getürdiler o mâhı
Geçürdiler o tahta pādşâhı (747)

Elçi kabulü: Elçiler, şehrin girişinde belirli kişiler tarafından karşılanarak, güzel bir saraya yerleştirilir. İkranda bulunulur. Padişah tarafından kabulü uygun görülen elçiler, uygun bir zamanda huzura çağrılır. Divan toplanır, devletin ileri gelenleri yerlerini alır, sonra hükümdar gelir ve tahta geçer. Elçi, huzura kabul edilir. Getirdiği hediyeleri sunduktan sonra da geliş amacı olan mektubu takdim eder. Hükümdar sözünü bitirdiği zaman da elçiye izin verilir, elçi de tekrar kaldığı yere geri döner:

Buyurdı karşı çıkdılar aña heb
Kapusı halkı ser-â-ser müretteb (2537)

Öñine düşüp anuñ izzet ile
Getürdiler o şehre şöret ile (2545)

Getürdiler öñine dürlü niçmet
Ne niçmet her birisi h'ân-ı Cennet (2551)

Buyurdı şâh-ı Fağfūr oldı dīvân
Yirine geldi hep erbâb-ı erkân (2577)

Çekildi pîş-keş şâha ser-â-ser
Kumaş açıldı vü dökildi gevher (2587)

Sözi hatm eyledi çün Şâh Fağfūr
O sâ'at elçüye virildi destür (2613)

Karşılama usulü: Elçilerin dışında mesnevîde iki yerde karşılama adeti geçer. Bu karşılama Pervâne için yapılır. Geleceği öğrenilen Pervâne, önce beyler ve

ağalar tarafından karşılanarak, onların gözetiminde şehre getirilir ve bir saraya yerleştirilir. Sonra da babasıyla buluşur (2360-2396).

Bu karşılama sırasında bir başka adet olan dua etmeyle karşılaşırız. Başka yerlerde de görülen dua geleneği, karşılama törenlerinde de görülür:

Ḳudūmından sürüp zevḳ ü şafālar
El açup itdiler vāfir du^cālar (2236)

Du^cāyı eyleyüp bunlar mükemmel
Ser-ā-ser yüzlerine sürdiler el (2242)

O sâ^cat cümle bu begler ağalar
O şāha itdiler vāfir du^cālar (2359)

Konuk olmak: Eserde bir yerde misafir olma adeti görülür. Buna göre Pervâne, çarşıda gezerken Dellale kadına rastlar. Dellale, Pervâne'yi evine davet eder. O da kabul ederek evine konuk olur. Birlikte eve giderler, Pervâne evin baş köşesine oturur. Dellale O'na ikramda bulunur ve bir kaç gün evde misafir olarak kalır, samimi bir şekilde ağırlanır:

O dem Pervâne'yi ol aldı gitdi
Evinde aña bir ğarrā yir itdi (2014)

Geçüp Pervâne ol şadra oturdı
Varup ol pîre-zen ni^cmet getürdi

Murād oldıkca yindi h^yān u ni^cmet
Ṭurup Pervâne'ye ol itdi ^cizzet (2017-2018)

3.3.1.10. Motifler

Bir çok mesnevîde olduğu gibi, Şem ü Pervâne de motif bakımından zengindir. Bu motifler, aşk konusunda yazılmış olan çoğu mesnevîlerde ortak benzerlikler arz eder. Eserde rastladığımız motifler şunlardır:

3.3.1.10.1. Çocuğu Olmayan Padişah

Şark-İslam ve çift kahramanlı aşk hikayelerinin çoğunda görülen ortak bir motiftir. Şem ü Pervâne'de Anadolu ülkesinin Şâh Jâle isminde bir padişah vardır. Taht ve tac sahibi olan hükümdar, kendi soyunu devam ettirecek bir oğlunun olmamasına çok üzülür. Tahtının ve tacının başkalarına kalacağı endişesiyle, bütün gününü Allaha kendisine bir çocuk vermesi için dua etmekle geçirir. Sonunda

Şükufe isimli cariye ile bir Kadir gecesi zifafından sonra Allah O'na bir erkek çocuğu verir:

Meger kim Leyletü'l-Ûadr idi ol Şeb
El açup Haõka ol Şeh didi yā Rab (506)

Baña mülk-i feraõdan bir taraf vir
Keremler eyle bir hayrū'l- halef vir (508)

Õokuz ay on gün oldu ol dem āhir
O gizli genc o sā^cat oldu zāhir

Bile toõdı seõer mihr ile ol māh
Cihānuñ başına gün toõdı nā-gāh (521-522)

3.3.1.10.2. Talih Öğrenme

Rum hükümdarı Şāh Jāle, adını Pervāne koyduõu çocuõunun bahtının nasıl olacaõını öğrenmek ister ve müneccimleri bir araya toplar:

Müneccimler derildi bir araya
Görelers kim nedür tāli^c ol aya (545)

Müneccimler, Pervāne'nin güzel bir kıza aşık olacaõını, bundan dolayı eziyet çekeceõini ve sonunda onunla evlenerek, mülkünü genişleteceõini, söylerler:

Bu mihr-i Őubõ-ı devlet düşe ^cāŐık
Ola bir māh-rū mihrinde Őādık (551)

İrişür ser-be-ser cümle murāda
Olur ^cālemde emlāki ziyāde (554)

3.3.1.10.3. Küçük Yaşta Yetenekli Olma

Pervāne, çocuk denecek yaşta babasına dört unsur ve metafizik olaylarla ilgili sorular sorulunca, Şāh Jāle oõlunun idrak ve kabiliyetini görür:

Görür Pervānentüñ teŐbīhi ma^ckūl
Ferāset vardurur anda bilür ol
Sezer oõlunda idrāk u zakāvet
Görür zātında anuñ kabiliyyet (581-582)

3.3.1.10.4. Genç Yaşta Savaşçı Olma

Pervâne, kabiliyetli olması yanında, on dört yaşında da silah kullanmayı ve savaşmayı öğrenir:

Silâh u darb u harb u cenge düşdi
Oyun öğrendi bir kaç gün dürişdi (618)

Öyleki Pervâne'nin elinde kılıç çalgıcı, mızrak ise rakkas gibi olur. Bir vuruşta, iki sütunu dört parçaya ayırır, kemendi ile gökteki aslanı bile yakalar:

İder cenginde ol şeh-zâde-i hâş
Kılıcı çalıcı vü rümhi rakqâş (621)

Eger kim itse cengi ursa çengi
Bürürdi pençe-i bebr ü pelengi

Çalup Mirrîhveş ol hoş sitâre
İder iki sütünü çâr pâre

İdüp çîn çîn eger atsa kemendi
Ururdi gökde def^c-i şîre bendi (625-627)

3.3.1.10.5. Resimde Görüp Aşık Olma

Şâh Jâle, Pervâne'nin bilge ve yiğitlikten nasibini aldığını görünce O'na Cennet-âbâd isminde bir saray yaptırır. Bu köşk ünlü bir nakkaş tarafından süslenir. Nakkaş, Çîn sarayında gördüğü ve adı Şem'e Banu olan Fâğfûr'un kızının resmini Cennet-âbâd'ın duvarına nakşeder:

Kızı var idi adı Şem^e Bânū
Çerâğı şemsden yaqardı o meh-rū
Anuñ nâ-geh görür naqşın o naqqâş
Derünında olur resm ol göz ü qaş
Muhabbet hâmesiyle naqşın anuñ
Sarâyında yazup dururdi cânuñ (675-677)

Pervâne, Cennet-âbâd'a gelerek, köşkün içini gezmeye başlar. Dolaşırken de duvarda güzel bir kız resmi görür ve o resme hemen aşık olur:

İderken naqşın ol qaşruñ temâşâ
Muşavver gördi bir taşvîr-i zîbâ (777)

Görüp ol naqşı anuñ oldı zâri
Ütildi cümle naqd-ı ihtiyâri (784)

Temâşâ itmesini kâr idindi
O şekli kendüzine yâr idindi (794)

3.3.1.10.6. Duvardaki Resmin Kazdırılması

Pervâne, duvarda gördüğü ve aşık olduğu resmin karşısında günlerce durarak, yemeden içmeden kesilmesi üzerine Lala Nasır, Pervâne'ye nasihat eder. Ögüt tesir etmeyince de durumu bir mektupla Şâh Jâle'ye bildirir. Mektubu okuyan hükümdar, Pervâne'nin aşık olduğunu anlar ve Lala'ya bir mektup yazarak, duvardaki resmin kazdırılmasını ister:

Hemân ol tahtadan ol naqşı kazı
Ferâmûş olına tâ kim o yazı (868)

Lala Nasır, bir bahane ile Pervâne'yi ava çıkarmayı başarır. Pervâne avlanırken, Duhan adlı bir köle de duvardaki resmi kazır:

Şızup aqdı anuñ dîvâra yağı
O şeklüñ behçetine oldı yağı
O şem^ci cerb idüp virdi kabâhat
Bozıldı cân virilen hûb sûret (1116-1117)

3.3.1.10.7. Kuyuya Düşme

Avlanmaktan bıkip saraya dönen Pervâne, duvardaki resmi göremeyince çılgına döner, aklı başından gider ve yere düşüp bayılır. Bir müddet sonra da dağlara yönelir. Kendinden geçmiş bir şekilde dolaşırken, kör bir kuyuya düşer. Yılan ve akrep başına üşüşür, Pervâne bunlarla yakınlık kurar:

O bir içim şu çün ol çâha düşdi
Geltüp başına mâr u ʿakreb üşdi (1219)

Ol ʿakrebler ile buldı qurbı ol şâh
Şanasın geldi burc-ı ʿakrebe mâh (1221)

3.3.1.10.8. Resimdeki Sevgilinin Aranması

Kendi derdine çare arayan Pervâne, nihayet çareyi sihirbaz Naccar'da bulur. Naccar, ağaçtan büyük bir kuş yaparak, Pervâne'ye armağan eder. Pervâne de ağaçtan yapılmış kuşa binerek, sevgilisinin bulunduğu yere kuş gibi uçarak gider:

Didi uçmak gerekdir k y-ı y ra
 m d m yarımı Allah o nara (1461)

Bular bir iki dem  n uçdı gitdi
Varup kuş bigi kaşr-ı Şem'e yitdi (1466)

3.3.1.10.9. İŞiterek (kulaktan) Aşık Olma

Perv ne, Şem'in sarayına gelince, Şem, havuz kenarında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Sohbet esnasında, çok seyahat eden yaşı bir hizmetçi, Şem'e Perv ne'nin başından geçenleri birbir anlatır. Anlatmadan etkilenen Şem de, Perv ne'yi görmeden, işiterek O'na aşık olur:

O dem Şaha kula dan oldu  aşı 
Didi olsam ken zek a na l yık
Kişi bir dil-ber işitse ıra dan
Olur göz görmeden  aşı  kula dan (1528-1529)

3.3.1.10.10. Kılık DeĒiştirme

Eserde kılık deĒiştirme motifi de geçmektedir. Daye, zindana düşen Perv ne'yi kurtardığında, kendi elbisesini çıkarıp, Perv ne'ye giydirir ve O'nun yerine zindana kendisi girer:

Lib sını  ıkaradı a na virdi
Anu  yirine def'ci kendü girdi (1939)

Perv ne, Şem'i kaçırmak için saraya gitmesi gerektiĒinden, kılık deĒiştirme mecburiyetinde kalır:

Őurup Şeh c me geydi Şeb-rev ne
Őar ya Şu bigi oldu rev ne (1318)

Ayrıca, Şem ile Perv ne kaçma planında ulaklar gibi görünmeleri gerektiĒi için, kıyafet deĒiştirerek onların kılıĒına girerler:

Şaralum kendümüz mu kem ula v r
Ula  Şansın görenler bizi ey y r (3121)

3.3.1.10.11. Sevgililerin Birlikte Kaçması

Şem ile Perv ne birlikte kaçmayı kararlaŐtırırlar. Bu fikri Şem, yazdıĒı bir mektupla Perv ne'ye bildirir ve yapması gerekenleri de birbir mektubunda anlatır.

Buna göre Pervâne, kıyafet değiştirerek saraya girer ve Şem'in söylediği yerde beklemeye başlar. Şem de, cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyar, sonra da önceden hazırlanmış iki ata binerek Rûm ülkesine hareket ederler:

Suvâr oldı olara şem^c ile şâh
İki çarķ üzre güyâ mihr ile mâh
Kim anlar tutdı gitdi rāh-ı Rūmî
Müşerref ideler tâ şâh-ı Rūmî (3152-3153)

3.3.1.10.12. Yedi Gün Yedi Gece Düğün Yapılması

Şem ile Pervâne birlikte kaçarak Rûm'a geldiklerinde, Pervâne'nin annesinin kasrına yerleşirler. Çin hükümdarı kızı Şem'i affedip, cihazını da gönderdikten sonra, düğün hazırlıklarına başlanır. Bir bahar günü düğün başlar, şehir süslenir, bütün halk davet edilir ve düğün yapılır.

Yemekler yenilir, şerbetler içilir, içkiler dağıtılır. Sazendeler çalar, rakkaseler döner ve meslek sahipleri hünelerlerini gösterirler. Saçılar saçılır, hediyeler verilir. Bu düğün, yedi gün yedi gece sürer:

Yenildi h^van sürildi zevķ ü şādî
Gürisne sîr olup buldı murâdî
Bu resm ile yidi gün düğün oldı
^cAdüya her günü biñ düğün oldı (3479-3480)

3.3.1.11. Masal Unsurları

Şem ü Pervâne'de devler, periler, ejderha gibi bazı efsanevi yaratıklarla, olağanüstü olaylar etrafında toplanan masalların temel unsurları yoktur. Fakat masal kahramanları ile ilgili fonksiyonlar açısından, mesnevîdeki kahramanlar arasında ortak özellikler görülmektedir. Aşağıda belirtilen unsurlar daha çok bu yönde ele alınacaktır.

Masalların başlangıç durumu; zaman ve mekân belirleme (bir zamanlar bir krallık varmış...), aile kompozisyonu (İsmi ve durumu); kısırlık, bir erkek evladın doğması için dua, gebe kalma, müstakbel kahramanlar (ismi, cinsiyeti, hızlı büyüme, aklî nitelikleri) v.b. unsurlardan oluşur¹.

Bu unsurları Şem ü Pervâne'de de görürüz: Anadolu ülkesinde, yüce bir padişah varmış. Adı Şâh Jâle'dir. Çocuğu olmadığından Allaha yalvarır ve

¹ V.Ja Propp, **Masalların Yapısı ve İncelenmesi** (Çev. Hüseyin Gümüş), Ank. 1987, s. 175 v.d

dualarının kabulü neticesinde müstakbel kahraman olacak bir erkek çocuğu olur. Çocuğun adını Pervâne koyarlar. Hızlı bir şekilde büyür ve daha dört yaşındayken, babasına seviyesi üstünde sorular sorarak akli niteliklerini gösterir (484-582)

Masalların hazırlık bölümünde daha çok: kahramanı resimde görüp aşık olma, yasaklama (yasaklama koyan kişi, yasaklamanın şekli ve muhtevası); kahramanın tepkisi gibi v.b. unsurlar vardır.

Masalların hazırlık bölümünde yukarıdaki unsurlar mesnevîde de yer alır.: Pervâne, Şâh Jâle tarafından kendisi için yaptırılan Cennet-âbâd sarayını gezerken, duvarda bir resim görür ve aşık olur (786-797). Lala'sı yasaklamasa bile, o resme bakmasını istemez. Bunun için O'na nasihat eder (806-815). Asıl yasaklama işi Şâh Jâle tarafından verilen bir emirle olur. Resmin kazdırılmasını ister (850-873). Şâh Jâle bunun nedenini şöyle izah eder:

Meşeldür cümle ʿâlem içre bu söz
Ki gönül katlanur görmeyicek göz (869)

Kesin olarak emrin yerine getirilmesini ister:

Eger kim idesin ʿözü ü bahâne
Olursın gelmedük bigi cihâne (873)

Resmin kazdırılması için kahramanın uzaklaştırılması gerekecektir. Bunu Lâlâ Nâsır, avlanma bahanesiyle yerine getirir (946). Bir bahane ile avlanmaya götürülen kahraman, yeterince avlandıktan sonra, saraya döner ve resmi göremez (971-1117). Kahramanın tepkisi sarayı terkederek dağlara yönelmek olur (1197-1200).

Baş açuk yalıñ ayak düşdi tağa
Velî kılmaz nazar başa ayağa (1201)

Masallarda aksiyon başlangıcı kötülük (kötülük yapan kişi, yokluğu hissedilen obje) ile başlar. Daha sonra şu unsurlar gelir: ilişki zamanı (aracı kişi, aracılık amacı); kahramanın yola çıkışı, eylem olarak amaç, obje olarak amaç¹.

Eserde, masal unsurlarından aksiyonun başlangıcı sayılan kötülük, duvardaki resmin kazılmasıyla başlar. Kötülüğü Lâlâ Nâsır, Duhan isimli kölesine yaptırır (1108-1117). Yokluğu hissedilen obje, duvardaki resimdir:

Eyitdi kanı ol mihr-i dil-efrüz
Benüm anuñla olmışdı şebüm rüz (1140)

¹ V.Ja Propp, s. 178 v.dd

İlişki zamanı kahramanın objeyi görme arzusu artınca başlar. Aracı kişi sihirbaz Naccâr'dır. Amaç, arzu duyulan objeye kavuşma. Kahramanın anlaşma şekli de aşırı derecede yalvarma neticesinde gerçekleşir. Kahraman, hazırlıksız ve tek başına yola çıkar. Eylem olarak amaç, sevgiliyi bulmaktır. Obje olarak amaç da prenses olan Çin hükümdarının kızıdır (1371-1466).

Yardımcının sahneye çıkışından olayın sonuna kadar olanlar masalarda şu şekilde yer almaktadır: yardımcı (yardımcının ismi, yardımcının görünüşü), varış yerine gitme, aranan objenin bulunduğu yerin özelliği, hasmın ortaya çıkışı, hasımla mücadele (mücadele yeri, mücadele öncesi, mücadele şekilleri, mücadele sonrası), hasıma karşı galibiyet (galibiyette kahramanın rolü, galibiyette yardımcının rolü), geriye dönüş, takip (takip şekilleri), kurtuluşa erme¹.

Yukarıda sayılan masal kahramanları ile ilgili fonksiyonlar, Şem ü Pervâne'de de görülmektedir. Kahraman, arama objesi olarak sevdiği prensesin sarayına ulaştığında, prenses hizmetçisinin anlattıklarından etkilenerek, kahramanı görmeden aşık olur. Yardımcı şu vasıfları taşır:

Meger kim var idi bir hâdim-i pîr

Cihânda komamışdı görmedük yir

Görüp devrândan ol geh luğf geh cevri

Cihânı eylemişdi gün bigi devri (1506-1507)

Birlikte geri dönen sevgililer takip edilir. Bu takip casuslar vasıtasıyla gerçekleşir. Casuslardan biri yakalanır ve iyi muamele gördükten sonra serbest bırakılır. Bunun üzerine hasım olan Fâğfûr, kızını affederek, cihazını Dâye'si ile birlikte gönderir. Böylece kahramanlar kurtuluşa ermiş olurlar. Sonunda da düğün yapılır (3255-3519).

Mesnevîde geçen bu masal unsurlarından başka, "Pervâne'nin Şem'i aramaya çıkması", Türk masallarının tasnifini yapan W. Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın tasnif listesindeki "K" maddesindeki "erkek kahramanların sevgiliyi bulmasını konu alan masallar" arasına yerleştirilebilir. Eserin 215 numaralı tasnifinde:

1. Kahraman uzaktaki bir güzelliğe aşıktır
2. Onu aramağa çıkar. Birçok güçlüklerden sonra onu elde eder.
3. Dikkatsizliği neticesi olarak hayatî bir tehlikeye maruz kalır. Nişanlısı elinden alınır.

¹ V.Ja Propp, s. 181 v.dd

4. Tabiat üstü bir yardımcı onu bu tehlikeden kurtarır.

5. Kahraman birçok güçlüklerden sonra nişanlığını kazanır¹.

Bu tasnifteki maddeler, Zâtî'nin Şem ü Pervâne'sindeki olaylara uygulanabilir:

Pervâne, köşkün içinde resmini gördüğü ve Çin'de bir sarayda bulunan Şem'e aşık olur (794). Resmine bakmakla yetinmeyen Pervâne, gizlice ülkesinden kaçıp, sevgilisi Şem'i aramağa çıkar (1461). Çeşitli maceralardan sonra Şem'in sarayına ulaşır (1469). Uzun süre birlikte olurlar. Pervâne, uyuması neticesinde yakalanır ve sevgilisi elinden alınır, kendisi de hapsedilir (1896). Pervâne'yi bu durumdan tabiat üstü bir yardımcı değil, Şem'in Dâye'si kurtarır (1940). Pervâne, daha birçok olaylardan sonra Şem'e kavuşur, mutlu bir hayat sürerler.

Mesnevîde, masalarda görülen olağanüstülüklerle rastlanır: Pervâne'nin uçarak Şem'in sarayına gitmesi (1467), kuyuya düşerek yılan ve akreplerle dostluk kurması (1219) verebileceğimiz örneklerdir.

Ayrıca hikâyenin kahramanı olan aşıkların ayrılık acısıyla veya karşılaştıkları tehlikeli durumlarda yaptıkları duaların anında kabul edilmesi (1910-1942) mesnevîde görülen masal unsurlarındandır. Yine yedi gün yedi gece düğün (3478) gibi olaylara masalarda da rastlanır.

Bunların dışında, mesnevîlerin yapısıyla masallar arasında bazı benzerlikler bulmak mümkünse de, vak'anın masal ülkesinde cereyan etmesi ve hayal mahsülü olması², masalı benzer türlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Gerek üslup, gerek uzunlukları, gerekse bunların hikâye içinde fantastik unsurlar olarak kalması sebebiyle mesnevîlerin masallarla aynı kategoride değerlendirilmesi mümkün değildir.

¹ W. Eberhard-Pertev Naili Boratav, **Typen Türkischen Volksmarchen**, Weisbaden 1953.

² Saim Sakaoglu, **Gümüşhane Masalları**, Ank. 1973, s. 5.

SONUÇ

Zâtî ve Şem ü Pervâne mesnevîsinin inceleme ve karşılaştırılmalı metni ihtiva eden bu çalışma sonunda vardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz.

Zâtî, Klasik Türk edebiyatının gerek üslup gerekse muhteva bakımından büyük bir gelişme gösterdiği XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Kaynaklarda hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verilmemekle birlikte, kendisinden bahseden kaynaklar şiirini övmüş, şairliği hakkında övücü sözler söylemişlerdir. İlhamının bolluğu, kolay ve rahat söyleyişi ile XVI. yüzyılda kaside ve gazelde bir merhale olan Zâtî dükkanına gelen genç şairlere hocalık yapması Bâkî, Kara Fazlî gibi şairleri yetiştirmesi yönüyle de edebiyat tarihimiz içerisinde özel bir yere sahip olmuştur. O'nun birçok eseri olmakla birlikte Divanı ve Şem ü Pervâne mesnevîsi önemli eserlerindedir.

Rûm hükümdarı Şâh Jâle'nin oğlu Pervâne ile Çîn Fâğfûr'unun kızı Şem arasındaki aşk, eserin konusunu oluşturur. Bu aşkın İlahî bir tarafı yoktur. Tamamiyle maddî, realiteden uzak idealize edilmiş bir aşktır. Eser, bu yönüyle Türk ve İran edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervâne mesnevîlerinden ayrılarak, türünün orjinal eseri olarak karşımıza çıkar. Zira mesnevînin en büyük özelliği, eserin giriş bölümünde geleneksel dinî manzumeler hariç tasavvufa hiç yanaşmaması, konuda tamamen dünyevî kalmasıdır. Bundan dolayı eserin, daha sonra yazılan Mu'idî, Lâmi'î ve Feyzî'nin eserleriyle isim benzerliği dışında, muhteva olarak ortak yönü yoktur. Ayrıca mesnevî sonunda sevgililerin kavuşarak mutlu bir hayat sürmeleri yani ölmemeleri, eseri önemli kılan, bu mesnevîyi çift kahramanlı aşk mesnevîlerinden ayıran diğer önemli bir özelliktir.

Şem ü Pervâne'de olay, mesnevînin merkez kişisi olan Pervâne etrafında örülmekte ve gelişmektedir. Şem ile Pervâne'nin dünyalarında sevdiklerinden başka bir kimse yoktur. Pervâne'nin bir rakibi bulunmaması, eserin boyutlu ve entrikalarla karmaşık bir hale gelmemesine sebep olmuştur. Bu özelliğiyle fazla bir derinliğe sahip olmayan eser, Hüsrev ü Şîrîn, Leyla vü Mecnun gibi şaheserlik derecesine varamamıştır. Bu mesnevîler kadar yaygınlaşmamasının nedenlerinden birini de burada aramak gerekir.

Olayın başkışileri olan Şem ile Pervâne'ye ve karşı güce yardım edenlerle, mesnevînin şahıs kadrosu hayli zenginleştirilmiştir. Böylece şahıs kadrosunun

çokluğuyla, olaylar dar bir mekândan geniş alanlara kaymıştır. Genellikle saray çevresinden olan kişiler, tarafı bir şekilde tanıtılmış, çok iyi veya çok kötü olarak tasvir edilmiştir.

Rum'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyayı içine alan hikâyenin mekâm, Klasik şiirimizin tecrit üslubu içinde belirsizleşir. Bu iki ülkenin dışında hiç bir ülkenin adı geçmediği gibi şehir adlarına da tesadüf edilmez. Buna rağmen soyut ve subjektif olsun mesnevîde mekân tasviri ihmal edilmemiştir. Hatta bazı yerlerde, kahramanların psikolojik durumlarıyla mekân tasvirleri arasında ilgiye de dikkat edildiği görülür.

Mekândaki belirsizlik, zaman içinde geçerlidir. Anlatılan olayın tarihi ve zamanı konusunda birşeyler söylemek mümkün değildir. Olaylar kadar kişilerin de her hangi bir tarihî kaynağı yoktur. Vak'a zamanının ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Zaman düz bir şekilde gelişmiş ve ayrıntılarına inilmeden kozmik olarak verilmiştir.

Eser, hakim bakış açısıyla (omnicent), 3. tekil şahıs ağzından anlatılmıştır. Bunun yanında kahraman anlatıcı tarafından nakledilen bölümler de vardır. Anlatıcı, yer yer olayların akışından ayrılarak, şahsî kanaatini belirterek, okuyucuya aydınlatma amacıyla didaktik ve öğretici bilgiler de verir. Karşılıklı konuşma, mektupla anlatım gibi tekniklere de yer verilerek, eserdeki monotonluk kırılmaya çalışılmıştır.

Mesnevîde yazıldığı dönemin sosyal hayatıyla ilgili kimi konuları, kimi gelenek ve görenekleri, mahallî unsurları, ahlakî değerleri görmemiz mümkündür.

Şem ü Pervâne, motifler açısından da zengin bir nitelik taşır. Bu motifler çift kahramanlı aşk mesnevîlerinin hepsinde görülür. Olağanüstü varlıkların ve kişilerin olmaması nedeniyle, eserde masal unsurlarına fazla yer verilmemiştir.

Klasik Türk edebiyat geleneği çerçevesinde bir adet haline gelen, mesnevî içinde gazel v.b. şiirlere yer verme Şem ü Pervâne'de de görülür. Eserde 4 kaside, 23 gazel ve 1 murabba vardır. Klasik şiirin mazmun ve mecazlarıyla örülen bu şiirler, bir ölçüde kahramanların iç dünyalarının tahlili olmakla birlikte, asıl mesnevînin monoton üslubunu kıran unsurlar olarak dikkati çekerler.

Şem ü Pervâne 3937 beyit olup aruzun, hezec bahrinin mefâilün mefâilün feülün kalıbıyla yazmıştır. Çağının benzeri mesnevîlerinde de yer yer olduğu gibi vezin kusurlarına rastlanır. Özellikle Türkçe kelimelerde görülen imale başta gelir. Fakat eserin tümü dikkate alındığında veznin oldukça başarılı bir biçimde kullanıldığını söyleyebiliriz. Kafiye başarılı örnekler verilmesine rağmen, kafiye

hususunda pek titiz davranılmamıştır. Ayrıca kafiye kusurları da epeyce vardır. Cinaslı kafiyelerin çokluğu ve başarılı bir şekilde kullanılması da dikkati çeker.

Zâtî'nin dili devrine göre oldukça sadedir. Eser sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserin giriş kısmı daha sanatkarane bir üslupla yazılmıştır. Mesnevînin asıl kısmını oluşturan hikâye kısmında ise basit bir tahkiye üslubu hakimdir. Fakat araya yerleştirilen tasvirler ve gazellerde görülen müzeyyen üslupla, mesnevîdeki canlılık korunmaya çalışılmıştır.

Önceki yüzyıllara göre eserde atasözleri az kullanılmasına rağmen, deyimlerin sayısı oldukça fazladır. Türkçe kelimelerden oluşan deyimler yanında Arapça veya Farsça bir kelimeyle kurulmuş deyimlere de rastlanır. Bunların da sayısı fazladır. Ayrıca devir özelliği olan Türkçe kelimelerin yabancı kelimeler karşısındaki azlığı, mesnevîde kendini hissettirir. Mesnevîde pek çok arkaik kelimelere rastlanır.

Eserde görülen vezin hataları, kafiye kusurları, Türkçe ve yabancı kelimelerden oluşan deyimler, Türkçe kelimelerin azlığı, yabancı kelimelerin fazlalığı ve gramer özellikleri yanında, Eski Anadolu Türkçesi fonetik ve morfolojik özelliklerinin çoğunun görülmesi v.b. özellikler, eserin yazıldığı dönemle ilgilidir. Zira eser, dil ve üslup özellikleri bakımından Erken dönem ile Klasik dönem arasında bir köprüdür. Bu yönüyle mesnevî, edebî değeri yanında dil tarihi açısından da önemli ve orjinal bir eser hüviyetini taşır. Bu açıdan bakıldığında Şem ü Pervâne'nin dili, ara dönemin karanlıkta kalan dil meselelerinin çoğunu aydınlayabilecek bir niteliktedir, diyebiliriz.

Yukarıdaki görüşler ışığında belirtmek gerekirse Şem ü Pervâne, roman tekniği, dili ve anlatım açısından sağlam kurulmuş bir eser olup, çift kahramanlı aşk mesnevîlerinin XVI. yüzyıla sarkan bir halkasıdır. Bu orijinal eser, tespit edilebilen 5 nüsha karşılaştırılarak tenkitli metni ilk kez ortaya konularak ayrıntılı bir şekilde incelemeye tabi tutulmuştur. Böylece Zâtî'nin eseri günümüz okuyucusuna sunulmuş, aşk konulu bir mesneviyi ortaya koymakla Türk edebiyatının eksik olan bir boşluğu daha doldurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdullah Herevi, Menâzilü's-Sâirîn, Kahire 1908.
- Ahdî-i Bağdadî, Gülşen-i Şu'arâ, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısmı nr. 774.
- Ahmed Fakîh, Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerife (Neş. Hasibe Mazıoğlu), Ankara 1974.
- Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme (Neş. Gönül A. Tekin), Harvard 1992.
- Ahmedî, Cemşid ü Hurşid (Neş. Mehmed Akalın), Ankara 1975.
- Ahmedî, İskender-nâme, İnceleme Tıpkıbasım (Neş. İsmail Ünver), Ankara 1983.
- Ahmet Paşa Divanı, (Neş. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1966.
- Ahmet Paşa, bkz. Alpaslan Ali.
- Ak Çoşkun-Akkaya Mehmet, Zati Divanından Seçme Gazeller, Balıkesir 1993.
- Akarsu, Kamil, Rumelili Za'ifi (Hayatı, Sanatı ve Divanından Seçmeler), İstanbul 1993.
- Aksoy, Hasan, "Şemsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevisi", Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Der., sy. 3, İstanbul 1985.
- Aksun, Ziya Nur, Osmanlı Tarihi, c. I, İst. 1994.
- al-Ghazzalî's, bkz., İmam-ı Gazalî
- Alioğlu, Güler, Fettâhî-i Nişâbü'rî ve Hüsn-i Dil, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE., Erzurum 1988.
- Alkaya, M. Akif, Taşlıcalı Yahya Kitâb-ı Usûl (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1996.
- Alpaslan, Ali, Ahmet Paşa, Ankara 1987.
- Alpay, Günay, "Zâtî ve Şem ü Pervâne Mesnevisi", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XI, İstanbul 1961.
- _____ "Gazalî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar", TDAY Belleten 1972-1973, Ankara 1974.
- _____ "Lâmi'î Çelebi and His Works", Journal of Near Eastern Studies, Volume 35, number 2, 1976.
- Altıntaş, Hayrani, Marifet-nâmede Tasavvuf, İstanbul 1981.

- Ambarcıoğlu, Meliha, "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri" Belleten-1983, Türk Tarih Kurumu Der., c. XLVII, sy. 188, Ankara 1984.
- _____ "Kıyâsî'nin Mihr ü Mâh Mesnevisi", Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Der., c. II, sy. 4, Ankara 1986.
- Anhegger, Robert, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Za'îfi" İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. IV, sy. 1-2, İstanbul, 1950.
- Aslan, Mehmet, "Divan Şâirinin Dehâsı ve Zâtî'nin Şiirlerinde Muammâ Benzeri Harf ve Kelime Oyunlarına Dair", Yedi İklim, sy 3 (II. Dönem), İstanbul 1992.
- Âşık Çelebi, Meşâirü's-Şu'arâ, (Neş. G.M. Meredith Owens), London 1971.
- Ateş, Ahmed, "Senâî'nin Hâl Tercümesinin Meseleleri" Necati Lügal Armağanı, Ankara 1969.
- _____ "Yek mesnevî-i Gum Şode ez Devre-i Gazneviyân", Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât, c. I, sy. 4, Tahran 1333 hş.,
- Ateş, Süleyman, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli, İstanbul trs.
- Ayan, Hüseyin, "Celîli'nin Hecr-nâme'si" Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der., sy. 14, Erzurum 1986.
- _____ "Divan Edebiyatında Hamseler", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 10, Ankara 1979.
- _____ "Hâmidî-zâde Celîli'nin Leyla vü Mecnûn'u", Türk Dünyası Araştırmaları Der., sy. 27, Ankara 1983.
- _____ Hurşid-nâme, Erzurum 1979.
- Ayni, Mehmet Ali, Tasavvuf Tarihi, İstanbul 1994.
- Aytür, Ünal, Henry James ve Roman Sanatı, Ank. 1970.
- Ayyûki, Varka vü Gülşâh (Neş. Zebihullah Safâ), Tahran 1343 hş.
- Azizüddin Nesefî, Kitâbü'l-İnsânî'l-Kâmil, Marijan Molé, Tahran 1962.
- Babinger, Franz, Osmanlı Tarih Yazarı ve Eserleri (Çev. Çoşkun Üçok), Ankara 1982.
- Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. I, İstanbul 1987.
- Bayraktar, Nimet, "Şemsi Ahmed Paşa Hayatı ve Eserleri", İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Der., sy. 33, İstanbul 1982.

- Birinci, Sevim, Bursalı Rahmî Şâh u Gedâ, (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniv. SBE. Elazığ 1996.
- Bolay, S.Hayri, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, İstanbul 1979.
- Boynukara, Hasan, Modern Eleştiri Terimleri, İstanbul 1997.
- Browne, E.G., A Literary History of Persia, c. II, Cambridge 1967.
- _____ ez Sa'dî tâ Câmî (Ter. Ali Asgar Hikmet), Tahran 1351 hş.
- Buluç, Sadeddin, "Şeyyâd Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi", Türkiyat Mec., sy. XV, İstanbul 1968.
- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. II, İstanbul 1333.
- Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi), c. XV, İstanbul 1986.
- Büyük Türk Klasikleri (Ötüken-Söğüt), c. III-IV., İstanbul 1986.
- Cinânî, Cilâü'l-Kulûb (Neş. Mustafa Özkan), İstanbul 1990.
- Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divanının Tenkidli Metnî (Neş. Cihan Okuyucu), Ankara 1994.
- Çakmak, Aysun, Katibî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mecma'u'l-Bahreyn'i (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE. Erzurum 1997.
- Çavuşoğlu, Mehmed, "Zâtî'nin Letâyifi II", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XXII, İstanbul 1977.
- _____ "Zâtî'nin Letâyifi", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, İstanbul 1970.
- _____ Divanlar Arasında, Ankara 1981.
- Çelebioğlu, Amîl, "Kıyafet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyafet-nâmeleri", Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 11, Ankara 1979.
- _____ Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İstanbul 1994.
- _____ Sultan II. Murad Dönemi Mesnevîleri (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1976.
- _____ "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", Şükrü Elçin Armağanı, Ankara 1983.
- Çeneli, İlhan. "Zâtî Divanında Atasözleri ve Deyimler", Türk Kültürü, sy. 23, yıl XI, Ankara 1973.
- Çetin, Nihad, Eski Arap Şiiri, İstanbul 1973.

- Devletşâh-ı Semerkandî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ (Neş. Muhammed-i Abbâsî), Tahran 1337 hş.
- Dîvân-ı Eş'âr-ı H'âcû-yı Kirmânî, bkz. H'âcû-yı Kirmânî.
- Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâ'î bkz. Nâsır-ı Buhârâ'î
- Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-i Şîrâzî, bkz. Hâfız-i Şîrâzî
- Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî, bkz. Selmân-ı Sâvecî
- Dîvân-ı Şems-i Tebrizî, bkz. Şems-i Tebrizî
- Dîvân-ı Unsurî, bkz. Unsurî
- DİA= Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. IV-XIV, İstanbul 1991-1997.
- Dihhodâ, Ali Ekber, Lugat-nâme-i Dihhodâ, c. XXXI, Tahran 1349 hş.
- Dilçin, Cem, Süheyl ü Nev-bahar, Ankara 1991.
- Düzen, İbrahim, Aziz Nefesî'ye Göre Allah, Kainat ve İnsan, Ank. 1991.
- Ebû'l-Mecd Mecdûd b. Adem Senâ'i-yi Gaznevî, Hadikâtü'l-Hakika vü Şeri'atü'l-Tarika, (Nşr. Müderris Razavî), Tahran 1359.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Kutü'l-Kulüb, c.I., Beyrut trs.
- Ehlî-i Şîrâzî, Külliyyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî (Nşr. Hâmid-i Rabbânî, Tahran 1344 hş.
- EI= The Encyclopedia of Islam, c. IV, Leyden, 1934.
- Emin Ahmed-i Râzî, Heft İklim (Nşr. Cevâd-ı Fazıl), c. II, Tahran tsz.
- Enverî, Düstûr-nâme-i Enverî (Nşr. Mükrimîn Halil), İst. 1928.
- Erimer, Kayıhan, "Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser", TDAY, Belleten 1973-74, Ankara 1974.
- Erünsal, İsmail E., "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", Türkiyat Mec. c. XIX. İstanbul 1980.
- _____ "II. Bayazid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", İst. Üniv. Tarih Enst. Der., sy 10, İstanbul 1981.
- _____ "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri" Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul 1984.
- Eşrefoğlu Rûmî, Müzekki'n-nüfûs, İstanbul 1991.
- Ethe, Herman, Târih-i Edebiyât-ı Farsî (Ter. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş.
- Eyüpoğlu, E. Kemal, Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, (Atasözleri), c. I, İstanbul 1973.

- _____ Şiirlerde ve Hak Dilinde Atasözleri ve Deyimler, (Deyimler), c. II, İstanbul 1975.
- Eyyûbî, Menâkıb-ı Sultan Süleymân (Neş. Mehmed Akkuş), Ankara 1991.
- Feridüddin Attâr, Tezkiretü'l-Evliya (Ter. Süleyman Uludağ), Bursa 1994.
- Fettâhî-i Nişâbüri, Hüsn ü Dîl (Neş. Gulam Rıza Ferzânîpür), Tahran 1351 hş.
- Fevâihu'l-Cemâl, bkz. Necmeddin Kübrâ,
- Feyzî Çelebi, Şem ü Pervâne, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım, (Haz. Gönül A. Tekin), Harvard 1991.
- Firdevsî-i Rûmî, Kutb-nâme (Haz. İbrahim Olgun - İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1980.
- Forster, E.M., Roman Sanatı (Çev. Ünal Aytür), İstanbul 1982.
- Fürûzânfer, Bediüzzamân, Şerh-i Ahvâl ü Nakd ve Tahlîl-i Âsâr-ı Şeyh Ferhidüddîn Muhammed Attâr-ı Nişâbüri, Tahran 1339 hş.
- _____ Suhan u Suhanverân, Tahran 1358 hş.
- Gelibolulu Alî, bkz. İsen, Mustafa
- Gelibolulu Mustafa Âlî, Câmî'u'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr (Nşr. Ali Öztekin), Ankara 1996.
- Gevherin, Seyyid Sadık, Ferheng-i Lügat u Ta'birât-ı Mesnevî-i Celaleddin Muhammed b. Hüseyin-i Belhî, c. II, Tahran 1338 h.ş.
- Gibb, E.J.M., A History of Ottoman Poetry, c. III, London 1905.
- Göçgün, Önder, Ziya Paşa'nın Hayatı Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ankara 1987.
- Gülşehrî, Mantiku't-Tayr (Neş. Agah Sırrı Levend), Ankara 1957.
- Gündüz, Şinasi, Ünal Yavuz, Sarıkçıoğlu Ekram, Dinlerde Yükseliş Motifleri, İstanbul 1996.
- Güvahî, Pend-nâme (Haz. Mehmed Hengirmen), Ankara 1983.
- Güzel, Abdurrahman, Kaygusuz Abdal, Ankara 1981.
- Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osman (Haz. Necded Öztürk), İstanbul 1991.
- Hâfız-ı Şîrâzî, Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şîrâzî, (Neş. Halil Hatîb-i Rehber), Tahran 1368.
- Hakanî, Hilye Sa'âdet (Haz. İskender Pala), Ankara, 1992.
- Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ (Neş. Naci Onur), Ankara 1991.

- Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi (Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), c. II, İstanbul 1989.
- Hayalî Bey Divanı (Neş. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1945.
- Hayreti Divanı, (Neş. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri), İstanbul 1981.
- Hikmet, Ali Asgar, Câmî, Hayatı ve Eserleri (Trc. M.Nuri Gencosman), İstanbul 1991.
- Hucvirî, Keşfü'l-Mahcûb, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.
- Hümâî, Celâleddin, Funûn-ı Belâgat ve Sinâ'ât-ı Edebî, c. I, Tahran trs.
- H^vâcû-yı Kirmânî, Dîvân-ı Eş'âr-ı H^vâcû-yı Kirmânî, (Neş. Ahmed-i Süheylî Hansârî), Tahran 1336 hş.
- İA= İslam Ansiklopedisi, c. I-XIII, İstanbul, 1940-1986
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Medâricü's-Sâlikîn, (Ter. Heyet), c. III, İstanbul 1991.
- İbrahim Hakkı, Marifet-nâme, (Sad. Abdullah Aydın), İstanbul 1992.
- İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri, İstanbul 1338.
- İmâm-ı Gazâlî, İhyâ-i Ulûmid'dîn (Ter. Ali Arslan), İstanbul 1926, c. VI.
- _____ Mişkâtü'l-Envâr "The Niche for Lights", (trans. W.H.T. Gairdner), London 1924.
- İpekten Haluk, İsen Mustafa, Okçu Naci, Toparlı Recep, Karabey Turgut, Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara 1988.
- _____ Bâkî (Hayatı-Sanatı-Eserleri), Ankara 1997.
- _____ Divan Edebiyatında Edebî Muhitler, Ankara 1996.
- _____ Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Erzurum 1984.
- İsen, Mustafa, Acıyı Bal Eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye), Ankara 1993.
- _____ Kühnü'l-Ahbâr'ın Tezkire kısmı. Ankara 1994.
- _____ Gelibolulu Ali, (Haz. Mustafa İsen) Ankara 1988.
- İsmail E.Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", Türkiyat Mec., c. XIX, İstanbul 1980.
- _____ "II Bayazid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", İst. Üniv. Tarih Enst. Der. Sayı 10, İstanbul 1981.
- _____ "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", Osmanlı Araştırmaları IV. İstanbul 1984.
- İsmail Hakkı Bursevî, Lubbu'l-Lub ve Sırru's-sır, İstanbul 1328.

İsmail Hakkı, Karesi Meşâhiri, Balıkesir 1342.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu, İstanbul 1961.

Jonas, Hans, The Gnostic Religion, Boston 1970.

Kanar, Mehmet, Fehmî ve Şebüsterî'den Şem ü Pervâne, İstanbul 1995.

Karahan, Abdulkadir, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul 1980.

_____ İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Ankara 1991.

Karamanlı Nizâmî, Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı (Nşr. Haluk İpekten), İstanbul 1974.

Kâsım-ı Envâr, Külliyyât-ı Kâsım-ı Envâr, (Neş. Sa'îd-i Nefisî), Tahran 1337 hş.

Katib Çelebi, Keşfu'z-Zünûn, (Nşr. Şerefeddin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge), c. II, İstanbul 1972.

Kavcar, Cahit, "Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı", TDAY Belleten-1968, Ankara 1989.

_____ "Kemâl Paşa-zâde'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı", TDAY Belleten-1969, Ankara 1989.

Kayabaşı, Bekir, Yahya Bey Gülşen-i Envâr (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991.

Kelâbâzî, Ta'arruf, (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul 1979.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ, (Haz. İbrahim Kutluk), c. I, Ankara 1989.

Kiper, Kadri Ziya, Balıkesirli Zâtî'nin Hayatı ve Eserleri, İstanbul Kütüphanelerindeki Eserlerinin Tavsifi, İst. Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kitaplığı Tr. 40.

Kocaturk, Vasfi Mahir, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara 1970.

Konuk, Ahmet Avni, Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi (Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), c. I, İstanbul 1987.

Kortantamer, Tunca, Eski Türk Edebiyatı Makalaler, Ankara 1993.

Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1980.

_____ Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1949.

_____ Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı, İstanbul 1322.

Kurnaz, Cemal, Divan Edebiyatı Yazıları, "Zaifi'nin Fâl-ı Murgân'ı", İstanbul 1997.

_____ Hayali Bey Divanı Tahlili, Ankara 1997.

- Kurtoğlu, Orhan, Zâtî Divânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. SBE., Ank. 1995.
- Kuşeyrî, Kuşeyrî Risalesi (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul 1978.
- Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr, bkz. Kâsım-ı Envâr
- Külliyât-ı Sa'dî bkz. Sa'dî
- Külliyât-ı Sa'ib-i Tebrîzî, bkz. Sa'ib-i Tebrîzî
- Külliyât-ı Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-İrâkî, bkz. Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-İrâkî
- Latîfî, Tezkîre-i Latîfî, (Haz. Mustafa İsen), Ankara 1990.
- Latîfî, Tezkîre, (Neş. Ahmet Cevdet) İstanbul 1314.
- Levend, Agah Sırrı, Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi, Ankara 1959.
- _____ "Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i", TDAY Belleten-1965, Ankara 1989.
- _____ "Divan Edebiyatında Hikâye", TDAY (Belleten) 1967, Ankara 1989.
- _____ Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, Ankara 1956.
- _____ Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara 1972.
- _____ Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş), I. cilt, Ankara 1973.
- _____ Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul 1958.
- Mahcûb, Muhammed Ca'fer, Sebk-i Horâsânî der Şî'r-i Farsi, Tahran 1345 hş.
- Marifet-nâmede Tasavvuf, bkz. Altıntaş, Hayrani.
- Mazıoğlu, Hasîbe, "Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid İçin Yapılan Pendnâme-i Attâr Çevirisi", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, c. II, Ankara 1981.
- _____ "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", Türkoloji Der., c. VI., sy. 1, Ankara 1974.
- _____ "Edirneli Nazmî'nin Pend-i Attâr Çevirisi", Türkoloji Der., c. VII., Ankara 1977.
- Mehmed Riyâzî, Riyâzî'ş-Şu'arâ, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3724.
- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, c. II İstanbul trz.
- Mekkî, Hüseyin, Gülzâr-ı Edeb, Tahran 1329, hş.
- Mevlânâ, Mesnevi-i Ma'nevî, (Neş. Reynold A Nicholson) Tahran trz.

- Mu'in, Muhammed, Ferheng-i Fârsî, c. I-II, Tahran 1360 hş.
- Mu'temen, Zeynelabidin, Tahavvul-i Şi'r-i Fârsî, Tahran 1355 hş.
- Muhammed Avfî, Lübâbü'l-Elbâb (Neş. Sa'id-i Nefisi), Tahran 1333 hş.
- Muhammed Nuri Şemseddin-i Nakşibendî, Miftahü'l-kulûb, (Ter. Abdulkadir Akçiçek), İstanbul 1982.
- Muhammed-i Kazvinî, Bist Makâle, c. II, Tahran 1313 hş.
- Muhibbî Divanı, (Nşr. Çoşkun Ak), Ankara 1987.
- Munzevî, Ahmed, Fihrist-i Nüşahâ-yı Hattî-i Fârsî, c. III, Tahran 1348 hş.
- Mustafa Beyanî, Tezkire-i Şu'arâ, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kısım, nr. 757.
- Nâsır-ı Buhârâî, Divân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâî, (Neş. Mehdî Dıraşân), Tahran 1353.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, Three Muslim Sages, Cambridge 1964.
- Necatigil, Behçet, Düzyazıları, İstanbul 1979.
- Necmeddin Kübrâ, Fevâihu'l-Cemâl, Tasavvufi Hayat, (Haz. Mustafa Kara), İstanbul 1980.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler, Ankara 1992.
- Okiç, Tayyib, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlid'inin Tercümelere", Atatürk Üniv. İslamî İlimler Fak. Der., sy. 1, Erzurum 1976.
- Onay, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, (Haz. Cemal Kurmaz), Ankara 1992.
- Ömer bin Mezîd, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir (Neş. Mustafa Canpolat), Ankara 1982.
- Ömer Râdüyânî, Tercümânü'l-Belâga (Neş. Ahmed Ateş), İstanbul 1949.
- Özdemir, Emin, Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, İstanbul 1990.
- Özkırımlı, Atilla, "Süleyman-nâme", Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, c. IV, İstanbul trs.
- Özon, Mustafa Nihad, Yazmak Sanatı, İstanbul 1967.
- Öztekin, Nezahat, "Fazlî'nin Gül ü Bülbül Üzerine Bir İnceleme", Marmara Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Der., sy. 4, İstanbul 1988.
- Öztuna, Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi, c. II-III, İstanbul 1994.

- Öztürk, Mürsel, İran Edebiyatında Münazara (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ank. Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak., Ankara 1982.
- Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, İstanbul 1990.
- _____ Kuşadalı İbrahim Halveti Hayatı, Düşünceleri, Mektupları, İstanbul 1982.
- Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara 1989.
- _____ Müstesna Güzeller, İstanbul 1995.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Abdurrahman Gubarî'nin Hayatı ve Eserleri", Tarih Der., c. I, İstanbul 1950.
- Pervâne b. Abdullah Bey, Mecmû'âtü'n Nezâ'ir, Topkapı Sarayı Ktp., Bağdad nr. 406.
- Rahîm-i Afîfî, Ferheng-nâme-i Şîrî, c. I-II, Tahran 1372 hş.
- Raşîd-i Yâsimî, Ahvâl u Âsâr-ı Selmân-ı Sâvecî, Tahran trs.
- Restgâr Feşâî, Envâ'-ı Şî'r-i Farsî, Şîrâz 1373 hş.
- Resulzâde, Mehmet Emin, Azerbaycan Şairi Nizamî, Ankara 1951.
- Rızâ-zâde Şafak, Tarih-i Edebiyât-ı İran, Tahran 1352.
- Ritter, Helmuth, Oriens, XIII-XIV, Leiden 1960-61.
- Riyâhî, Muhammed Emîn, Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı (Ter. Mehmet Kanar), İstanbul 1995.
- Rudolph, Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion, Edinburgh 1983.
- Rypka, Jan, History of Iranian Literature (Edited Karl Jahn), Dordrecht/Hollanda 1968.
- _____ Tarih-i Edebiyât-ı İran (Ter. Keyhüsrev-i Kişâverzî), Tahran 1370 hş.
- Sa'id-i, Nefîsî, Ahvâl u Eş'âr-ı Rûdekî, c. III, Tahran 1319 hş.
- _____ Cust Cûy der Ahvâl ve Âsâr-ı Şeyh Ferîdüddîn Attâr-ı Nişâbüri, Tahran 1320 hş.
- _____ Tarih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî, c. I, Tahran 1344 hş.
- Sa'ib-i Tebrîzî, Külliyyât-ı Sa'ib-i Tebrîzî, (Nşr. Emîrî Firûzkuhî), Tahran 1333.
- Sabâ, Mevlânâ Muhammed, Tezkire-i Rûz u Rûşen, (Neş. Muhammed Hüseyin Ruknzâde-i Ademiyet), Tahran 1343 hş.
- Safâ, Zebihullah, Genc-i Suhan, c. I, Tahran 1357 hş.

- _____ Hamâse-sarâyî der İran, Tahran 1333 hş.
- _____ Târih-i edebiyât der İran, c. I-IV, Tahran 1351-1371 h.ş.,
Sakaoğlu, Saim, Gümüşhane Masalları, Ankara 1973.
- Sarıçiçek, Ramazan, Yahya Bey Gencîne-i Râz (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),
İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991.
- Schure, Edourd, Les Grands Initiés, "Büyük İnisyeler, (Çev. Yavuz Keskin),
İstanbul 1989.
- Seccâdi Ca'fer, Ferhang-i Lügat u Istilâhât u Ta'birât-ı İrfânî, Tahran 1350 hş.
- Sefercioğlu, Nejad, Nev'î Divanı'nın Tahlili, Ankara 1990.
- Sehî Bey, Tezkire "Heşt Behişt", (Haz. Mustafa İsen), İstanbul 1980.
- Sehî, Heşt Behişt, İstanbul 1325.
- Selmân-ı Sâvecî, Divân-ı Selmân-ı Sâvecî, (neş. Mansur-ı Müşfik), Tahran 1336.
- Sena, Cemil, Filozoflar Ansiklopedisi, c. II, İstanbul 1975.
- Sosyal, Orhan, Eski Türk Edebiyatı Metinleri, Ankara 1978.
- Stevick, Philip, Roman Sanatı (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara 1988.
- Sunar, Cavit, Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe, Ankara 1974.
- Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif, (Haz. Kamil Yılmaz-İrfar Gündüz), İstanbul 1989.
- Şafak, Rızâzâde, Târih-i Edebiyat-ı İran, Tahran 1352, hş.
- Şafî; Muhammed, Vâmık u Azrâ-yı Unsurî, Metn-i Vâmık u Azrâ-yı Unsurî.
Lahor 1967.
- Şems-i Tebrizî Divân-ı Şems-i Tebrizî, (Neş. Bedî'üzzamân Firûzânfer), Tahran
1340 hş.
- Şemseddîn Sami, Kâmûs-ı Türkî, (Neş. Ahmed Cevdet), c. I, İstanbul 1317.
- _____ Kâmûsu'l-A'lâm, c. III, İstanbul 1306.
- Şentürk, Ahmet Atilla, "Zâtî'nin Bir Gazeli ve Düşündürdükleri", Türk Dili, sy.
464 Ankara 1990.
- Şentürk, Atilla, "Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük
Hayattan Sahneler", Türk Dili, sy. 500, Ankara 1993.
- Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-İrâkî, Külliyyât-ı Şeyh
Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-İrâkî (Neş. Sa'id-i
Nefisi), Tahran 1335 hş.
- Şeyh Feridüddîn Muhammed Attâr-ı Nişâbüri, Mantıku't-Tayr (Neş. Seyyid Sîdik-i

- Cevherin) Tahran 1348 hş.
- Şeyh Müslihüddin Sa'dî-i Şîrâzî, Sa'dî-nâme yâ Bûstân, (Neş. İsmail-i Emîrhîzî), Tahran 1317, hş.
- _____ Külliyyât-ı Sa'dî (Neş. Ali Furûgî-Abdulazîm Karîbî), Tahran 1351 hş.
- _____ Gülîstan (Neş. Halîl Hatîb-i Rehber), Tahran 1348 hş.,
- Şeyhî Divanı, (Neş. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz), Ankara 1990.
- Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Züleyhâ (Nakleden Dehri Dilçin), İstanbul 1946.
- Şibli-i, Nu'mânî, Şî'rü'l-Acem (Ter. Seyyid Muhammed Takî Fahr Dâî-yi Gilânî), c. 1, Tahran 1335 hş.
- Şükûn, Ziya, Gencîne-i Güftâr, c. I-II, İstanbul 1984.
- TA= Türk Ansiklopedisi c. XXXII, İstanbul 1983.
- Tarlan, Ali Nihat, Şeyhi Divanını Tetkik, İstanbul 1964.
- Taşköprüzâde İsmâmeddin Ahmed, Şakâ'ikü'n-Numânîye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmânîye, (Neş. Ahmed Suphi Fırat), İstanbul 1985.
- Tekin, Mehmet, Roman Sanatı ve Romanın Unsurları, Konya 1989.
- Tekindağ, Şehabettin, "Selîm-nâmeler", İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Enst. Der., sy. 1, İstanbul 1970.
- Terbiyet, Muhammed Ali, Dânişmendân-ı Azerbaycan, Tahran 1314.
- Tezcan, Nuran, "Bursalı Lâmi'î Çelebi", Türkoloji Der., c. VIII, Ankara 1979.
- Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, bkz. İpekten Haluk, İsen Mustafa, Okçu Naci, Toparlı Recep, Karabey Turgut, (Neş. Haluk İpekten ve Diğerleri), Ankara 1988.
- The Life And Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of his Divân (by İsmail E. Eşünsal), İstanbul 1983.
- Tolasa, Harun, "15 Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", Ege Üniv. Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Der., sy. 1, İzmir 1982.
- _____ Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara 1973.
- _____ Sehî, Latîfî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıl'da Edebiyat Araştırma ve Eleştiri, İzmir 1983.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Dergah), c. VI-VII, İstanbul 1986-1990.
- Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat), c. III, Ankara 1992.
- Türkmen, Erkan, Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti,

- Ankara 1989.
- Uğurlu, Nurer, Divan Bahçesi, İstanbul 1992.
- Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991.
- Unsurî Dîvân-ı Unsurî (Nşr. Yahyâ Karîb), Tahran 1341 hş.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. II-III, Ankara 1988.
- Ünver, İsmail, Ahmed-i Rıdvân, İskendername (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1986.
- _____ "Mesnevi" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), sy. 415-417, Ankara 1986.
- _____ "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", Türkoloji Der. c. XI, Ankara 1993.
- V.J. Propp, Masalların Yapısı ve İncelenmesi (Çev. Hüseyin Gümtüş) Ankara 1987.
- W. Eberhard-Pertev Naili Boratav, Typen Türkischen Volksmarchen, Weisbaden 1953.
- Wellek, R.-Waren, A, Edebiyat Biliminin Temelleri (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ankara 1983.
- Yahya Bey, Yûsuf u Züleyhâ (Haz. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul 1979.
- Yazıcoğlu Mehmed, Muhammediye (Neş. Amil Çelebioğlu), c. I, İstanbul 1996.
- Yetik, Erhan, İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul 1992.
- Yetiş, Kazım, Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazarıyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler, İstanbul 1996.
- Yoldaş, Kazım, Yahya Bey Şâh u Gedâ, İnönü Üniv. SBE., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya 1993.
- Yunus Emre, Rîsâletü'n-Nushiyye, (Neş. Mustafa Tatçı), Ankara 1991.
- Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı, I. Cild, (Neş. Ali Nihat Tarlan), İstanbul 1967, II. Cild 1970.
- Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı, III. Cild, (Neş. Mehmet Çavuşoğlu, M.Ali Tanyeri), İstanbul 1987.
- Zerrînkûb, Abdülhüseyîn, Bâ Karvân-ı Hulle, Tahran 1347 hş.

D Ö R D Ü N C Ü
B Ö L Ü M

4.1. KARŞILAŞTIRILMALI METİN

4.1.1. Nüshaların Tanıtılması

Zâtî'nin Şem ü Pervâne isimli mesnevîsinin bugün için bilinen beş nüshası vardır. Bunlardan iki tanesi yurt dışındadır.

1. Süleymaniye Nüshası: S

Kitap Adı	: Divân-ı Zâtî
Yazarı	: Zâtî
Ktp Adı	: Süleymaniye, Lala İsmail Bölümü
Ktp No	: 443
Varak	: 362 v. Şem ü Pervâne mesnevîsi derkanar olarak yazılmıştır (30b-161a)
Ölçü	: 15x26,5
Satır	: Her varağın a ve b yüzünde 30 satır vardır
Kağıt	: Abadi kağıt sarı açık mavi, fıstıki yeşil, koyu şeyil, pembe, beyaz renkte sahifler, kenarlar yıldız çerçevesi
Cilt	: Vişne çürüğü meşin, kenarlarıyaldızlı çerçeve, alt üst kaptı ve makkapta yaldızlı mahiyeler var.
Yazı	: Talik
Tezhip	: Şem ü Pervâne'nin başlıkları bazan yaldızla bazan da kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
Baş	: Açuk tut gûş-ı cânı ey mükerrerem Nedür diñle surûş-ı çarh-ı a ^c zam
Son	: Senüñ aduñla başlamıştı nâme Yine anuñla ahir oldı hâme

İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan bu yazma bir külliyattır. Orta kısımda; v.1a-29b kasideler, v.30b-336a gazeller v.337b-339b Deli Biradere Cevabı Mektup, v.340a-344b kıt'a, rübaî ve müfretler, v.345a-362a Letâyif Kenarda: 30b-161a Şem ü Pervâne, 161b-167a Sıfat-ı Mahbûbân-ı Şehr-i Edirne

2. Nuruosmaniye Nüshası: N

Kitap Adı	: Şem ü Pervâne
Yazarı	: Zâtî

Ktp Adı	: Nuruosmaniye
Ktp No	: 4080
Varak	: 118
Ölçü	: 15x23
Satır	: v.1b'de 15, 2a, 2b, 3a'da 16, diğerlerinde 17'dir
Kağıt	: Venedik
Cilt	: Mukavva üzerine koyu kırmızı meşin kaplı; şiraze daha açık renkte ince meşin, cildin iki yüzünde ve makkapta mahiye vardır
Yazı	: Rik'a
Tezhip	: Yoktur. Başlık, serlevhalar ve beyitler kenarı kırmızı çizgili
Baş	: Açuk tüt gûş-ı cânı ey mükerrem Nedür diñle surûş-ı çarh-ı a ^c zam
Son	: Senüñ aduñla başlamıştı nâme Yine anuñla ahir oldu hâme
İstinsah Tarihi	: 966/1558
Müstensihî	: Konyalı Mehmet Mustafa

Bu yazma 941/1534'de yazılmış bir nüshadan kopya edilmiştir. Varak 1a'da Sultan Osman'ın turasını havi mührün altında Sultan Vakfiyesi noktasız talikle yazılmış ve altı, zamanın müftüsü Latif b. İbrahim Hanif tarafından tastik temhir edilmiştir. Metin harici başta ve sondaki varaklarda Baki, Usuli, Hayali, Nizami, Necatî, Beyazî ve Veysi'nin çeşitli manzumeleri vardır.

3. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Nüshası: D

Kitap Adı	: Kitâb-ı Şem ü Pervâne
Yazarı	: Zâtî
Ktp Adı	: Ank. Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ktp No	: A.4876 (Bu numara Milli Ktp.'deki mikrofilm arşivi numarasıdır)
Varak	: 101
Satır	: 21 (çoğu yerde de 17)
Yazı	: Talik
Baş	: v1b'de birinci mısralar bozuk olduğundan okunmuyor Nedür diñle surûş-ı çarh-ı a ^c zam

Son : Senüñ aduñla başlamıştı nāme
Yine anuñla āhir oldı hāme

v.72a'da silik, okunmayan bir mühür var. Mesnevîye ait bazı beyitler kenarda yazılmıştır. Bazı başlıklar kırmızıyla yazılmıştır. Bazı varakların üst kısımları nem yemiştir.

4. British Museum Nushası: B1

Kitap Adı : Zâtî Hazretlerinüñ Şem^c ile Pervâne Hikāye-i Latîfeleridür
Yazarı : Zâtî
Ktp Adı : British Museum
Ktp No : OR 7228 = OR 11375
Varak : 132
Ölçü : 200x129 (115x67) mm.
Satır : 15
Cilt : Meşin kaplı olup sonradan ciltlenmiştir
Yazı : Nesih
Baş : Açuk tüt gûş-ı cāmı ey mükerrerem
Nedür diñle surüş-ı çarh-ı a^czam
Son : Senüñ aduñla başlamıştı nāme
Yine anuñla āhir oldı hāme

5. British Museum: B2

Kitap Adı : —
Yazarı : Zâtî
Ktp Adı : British Museum
Ktp No : OR 7228 = OR 11376
Yaprak : 174
Satır : 12 (bazen 11 bazen de 10)
Cilt : Meşin olup sonradan ciltlenmiştir.
Yazı : Nesih
Baş : Açuk tüt gûş-ı cāmı ey mükerrerem
Nedür diñle surüş-ı çarh-ı a^czam
Son : Senüñ aduñla başlamıştı nāme
Yine anuñla āhir oldı hāme

2b'den 16b'ye kadar harekeli olan nüsha bu yapraktan itibaren harekesiz olarak devam eder. Sonra doğru bazı sayfaların hareketidir. Nüshanın baş tarafında 1000/1591 yılına ait bir vakıf tarihi vardır. 41a'dan itibaren başlık sayılabilecek beyitler kırmızı ile yazılıdır.

4.1.2. Nüshaların Değerlendirilmesi

Tenkidli metnini verdiğimiz Şem ü Pervâne mesnevîsi, yurt dışından ve yurtiçinden temin edilen beş nüshanın karşılaştırılmasıyla meydana gelmiştir. Bunlardan sadece N kısaltmasıyla gösterilen Nuruosmaniye nüshasının istinsah tarihi bellidir. Yazma 966/1558 yılında yazılmıştır. Bu yazma bugün elimizde olmayan ve 941/1534'de yazılmış bir başka nüshadan kopya edilmiştir. Nüshalar içerisinde en eskisi ve güvenilir olması yönüyle, diğer nüshalardan ayrılır. Beyit sayısı 3936'dır.

S nüshasında müstensih ve istinsah kaydı yoktur. Beyit sayısı 3933'dür. Dikkatsiz müstensihin elinden çıkmışa benziyor. Vezin hataları, kelime farklılıklarının çok olması nüshanın güvenilirliğini azaltıyor.

D nüshası düzgün bir talikle yazılmıştır. Beyit sayısı 3925'tir. İstinsah tarihi belli değildir. Nüshada hatalar oldukça çoktur. Yanlışlar müstensihden mi kaynaklanıyor belli değildir. Ortak hatalar yüzünden D nüshası S nüshası ile benzerlik arzeder. Pek çok yerde iki nüsha aynı müstensih tarafından yazılmış gibi bir hava veriyor. Bundan dolayı bu iki nüsha aynı gruba mensuptur diyebiliriz.

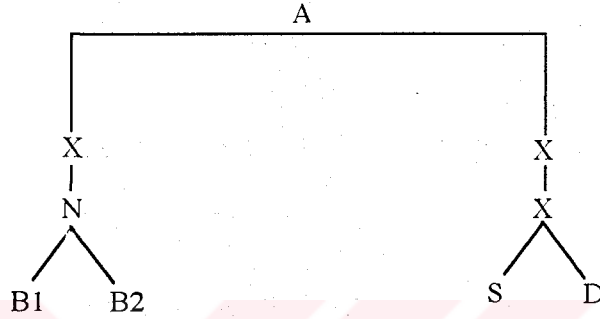
İngiltere British Museum'da bulunan ve B1 ve B2 kısaltmasıyla gösterilen nüshalar, birbirlerine çok benzeyen nüshalar olarak karşımıza çıktıklarından dolayı, aynı grubun temsilcileri, sayılırlar. B1 güzel bir nesihle yazılmıştır. Yazısının güzelliği hemen dikkat çekiyor. Başlık sayılabilecek kısımlar kırmızıyla yazılmıştır. Beyit sayısı 3934.

B2 nüshası 2b'den 16b'ye kadar ayrıca ortalarda ve sonlara doğru bazı varakların harekeli olması, o varaklardaki Türkçe kelimelerin okunması yönünden kolaylıklar sağlamıştır. Yazısı güzel ve düzenlidir. B1 nüshasına çok benziyor. Bazı kelimeler arasında nüsha farkı olmasa, iki nüshanın aynı müstensih tarafından yazıldığı kanaati hasıl olabilir. Harekeli kelimelerdeki fonetik hususiyetler, yazmanın XVI. yüzyıl dil özelliklerini yansıtmıyor. Bu da eserin müteahir bir dönemde yazıldığını gösterir. Beyit sayısı 3921.

Karşılaştırılmalı metnin oluşturulmasında kullanılan 5 nüsha arasında büyük farklılıklar tesbit etmedik. Mevcut farklıların ise müstensihlerden kaynaklandığını tahmin ediyoruz.

Buraya kadar söylediklerimizi toplarsak, nüshalar hakkında kesin sonuçlara ulaşamıyoruz. Eldeki nüshaların bugün elde bulunmayan iki kaynaktan geldiği anlaşılıyor. Birinci kaynak nüshada yazılan N nüshası bir grup oluşturmakta, bunlara benzerlik gösteren, fakat yine de ayrılıkları olan B1, B2 nüshaları da ikinci grubu teşkil etmektedirler. D ve S nüshalarının ise oldukça değişik ikinci kaynak nüshadan geldikleri belli olmaktadır. Bunların da biri birinden yazılmadıkları açıktır.

Sonuç olarak karşılaştırmada yararlanılan beş nüshanın elimizdeki bilgilere göre dahil oldukları gruplar bakımından şöyle gösterilmeleri mümkündür:

4.1.3. Metin Kuruluşuyla İlgili Açıklamalar

Zâtî'nin Şem ü Pervâne'sinin karşılaştırılmalı metni hazırlanırken şu yazım kurallarına uyulmuştur:

a) Farkların ve diğer özelliklerin aparatta yazılmasında uyulan metod:

1. Mesnevîde herhangi bir beytin nüshada bulunmadığını belirtmek için aparatta nüshayı belirten harfin başına "-" işareti konmuştur. Örneğin eserin 174. beytinin herhangi bir nüshada bulunmadığını belirtmek için: 174-S kısaltmaları kullanılmıştır

2. Nüsha farkları aparatta belirtilirken, önce metne alınan şekil yazılmış, karşısına ise diğer nüshalardaki farklı şekil alınmış ve bu farkın geçtiği nüshalar belirtilmiştir. Bu fark birinci mısradaki a, ikinci mısradaki ise b harfleriyle gösterilmiştir.

Örneğin: 4946b şecerdür: semerdür D,S

3. Bir beytin birinci mısrasında birden fazla fark varsa, farklar arasına "/" işareti konmuştur.

4. Sayıları birin üzerinde olan farklar şöyle gösterilmiştir:

Örneğin: 777a naksın : nakş D, kasrum S

5. Karşılaştırılmalı metni oluştururken nüsha karşılaştırmalarında genel alışkanlık olan bir nüshayı esas olarak alıp diğer nüshalarda görülen farkların

aparatta gösterilmesi yolu tercih edilmemiştir. 5 nüshayı mukabele ederek nüshaların farklılık gösterdikleri yerlerde vezin, kafiye, mana ve kelime ilişkilerini dikkate alarak en uygun kelimeleri seçmeye özen gösterilmiştir.

b) Çeviri yazıda (transcription) Arapça, Farsça harf ve kelimelerin yazılışında uyulan metod

1. Bu tür bilimsel çalışmalarda uygulana gelen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır (bkz. Transkripsiyon Alfabeti)

2. Arapça ve Farsçadaki uzun ünlülerin okunuşunda "-" işareti kullanılmıştır

3. Farsça "vâv-ı ma'dule", "v" biçiminde gösterilmiştir.

Örneğin h^vâb

4. Farsça edat ve ön ekleri, eklendikleri kelimelerden kısa çizgi "-" ile ayrı yazılmıştır.

Örneğin: bî-kes, der-âgüş

5. Yapım eki işlevlerini taşıyan Farsça ekler, sonuna geldikleri kelimeye bitişik yazılmışlardır:

Örneğin Dîvāsā cūybār, ümîdvâr, gūlzār, gūlistān, meykede, zerrîn gibi

6. Farsça da ikili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek veya edatlar kısa çizgi arasına yazılmıştır.

Örneğin ber-â-ber, ser-â-ser gibi

7. Farsça birleşik isimler, kelimeler arasına çizgi konularak yazılmıştır:

Örneğin Mihnet-hâne, sūz-nâme

8. Arapçada "Allah" kelimesinin muzafun ileyh olduğu durumlarda, "lam"lar işaretle ayrılmamıştır:

Örneğin Beytu'llah, İlla'llah gibi

9. Bugünkü imlaya uyularak özel isimlerin başında büyük harf kullanılmış, sonlarına getirilen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır:

Örneğin Pervâne'den, Dāye'ye

10. Metindeki kafiye yapıyı oluşturan harflerde uyum sağlayabilmek için, bazı kelimelerin son harflerinde (daha çok a/u) değişikliğe gidildi. Mesela kafiye yapıyı oluşturan harf "u" ile bitmişse, diğer kafiye harfi o/ö veya ü olsa bile "u" tercih edildi: serv cārū / süre u (o yerine); âheste olmuş/haste olmuş (hasta yerine)

11. Metindeki yazım birliği, İsmail Ünver'in şu başlıklı makalesine göre oluşturulmuştur: "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" Türkoloji Dergisi c. XI, sy. 1, Ank. 1993, s. 51-89'

4.1.4. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

آ	Ā ā
ا	A a E e
ب	B b
ت	T t
ث	Ṣ ṣ
ج	C c
چ	Ç ç
ح	H h
خ	Ḥ ḥ
د	D d
ذ	Z z
ر	R r
ز	Z z
س	S s
ش	Ṣ ṣ
ص	Ṣ ṣ
ض	D d Ž ž
ط	Ṭ ṭ
ظ	Z z
ع	‘
غ	G ğ
ف	F f
ق	Q q
ك	K k ñ
ل	L l
م	M m
ن	N n
و	V v (u)
هـ	H h (a, e)
ی	Y y (i, i̇)

4.1.5. Metin Ara Başlıkları

Diyüp bu arada tevhîd-i Bārî Kodı Zātî cihānda yādgārı.....	425
Diyüp bu arada tevhîd-i Bārî Kodı Zātî cihānda yādgārı.....	427
Bu söz kim dostlar tevhîd-i Haq'dur Bunuñ her harfi biñ cāna sebaqdur.....	431
Açıldı bāb-ı gülzār-ı münacāt Ola kim açıla envār-ı hācāt	435
Du ^c ā hatm oldı sürüldi yüze yed O dem berķ urdı na^ct-ı nūr-ı Ahmed	441
Dinildi meşnevî na^ct oldı āhîr Kasîde-güne bir na^ct oldı zāhîr	447
Sebeb-i nazm-ı kitāb.....	450
Hıtab-kerden-i ān māh-ı sa ^c ādet-penāh	452
Cevāb-dāden-i Zātî-i bî-çāre vü āvāre	454
Cevāb-dāden-i ān nazar-ı hūb-şüret ü nîk-şîret	455
Cevāb-dāden-i Zātî [be]-Nebātî	456
Cevāb-dāden-i ān māh-ı mücellā vü mir'āt-ı muşaffā.....	456
Dilerseñ midhat-ı sultān-ı ^cālem Nazar kıl bu araya iy mükerrem	459
Anuñ vaşfında dindi bu kasîde Kim oldur şāh-ı şāhān-ı güzîde.....	463
Budur ol matla^c-ı dāstān-ı evvel Laţîf elfāzı ma ^c nāsı maḥayyel	465
İşit Pervāne'nüñ bu şubḥ-dem Vucūda geldügin mülk-i ^c ademden	469
Şeh-i Pervāne'ye iy gevher-i pāk İrişdügi maḥaldür ^c aql u idrāk.....	474

Bu ara zübde-i mecmû ^c -ı nâsı Oyuna virdüğü yirdür atası.....	476
Fütüvvet mülkinüñ ol kim begidür Bu ara lübb-i hârb öğrendügidür.....	479
Bu oldur ki buyurdı ol şeh-i ^c aşr Yapalar oğlıçün bir güzel kaçır.....	480
Bu ol ara durur bir kâmil-i üstâd İder Pervâne için kaçırî âbâd.....	482
Bu ara vaşf-ı nakkâş-ı muşavvir O fende yog idi ol deñlü kâmil.....	483
Süpürden-i ziynet-i in kaçır ân nakkâş-râ.....	485
Rihlet-kerden-i ân nakkâş be-mülk-i bekâ.....	486
Bu şâh oğlına sancak virdügidür Varup Pervâne aña irdügidür.....	487
Bu yer oldur ki halk-ı Cennet-âbâd Şehi karşulamışdı hürrem u şâd.....	490
Bu ara matla ^c -ı hürşid-i destân Sürer zevk ü şafâyı işiden cân.....	491
Budur ol şi ^r -i bî-manend-i garrâ Olur pür-şevk iden anı temâşâ.....	496
Gül-i gülzâr-ı Cennet bigi kat Kılır Pervâne'ye Lâlâ naşihat.....	497
O peyk-i çâbüktüñ evşâfidur bu İletdi şâha Lâlâ'dan haber u.....	497
Bu ara ol ki şeh bir nâme yazdı Dimâğına cihânüñ şekker ezdi.....	501
Bu ara ta ^c n iden iy rây-ı rûze Şıfat-ı leyl ü evşâf-ı ^c acûze.....	503

Temāşā eyle vaşf-ı nev-bahārı	
Bile anuñla evşāf-ı nehārı.....	506
Bu rengin ü ter garrā gazeldür	
Bahār evşāfidur gayet güzeldür.....	509
Bu ol ara durur kim iy tüvāna	
Şikāra şāhı tahrik itdi Lālā.....	509
Şifāt-ı rüz-ı ruşendür bu ara	
Oķı gönliñ açilsun iy dil-ārā.....	512
Budur evşāf-ı esb-i cust u çābük	
Revişde bād-ı şarşar bigi yükrük.....	513
Bu ara bir şeb-i garrā şifātı	
Şeb-i kadr añā kol virmiş berātı.....	516
Şarāb-ı hoş-güvāruñ vaşfidur bu	
Ki komaz ādemün kalbinde kayģu.....	517
Bu ara vaşf-ı nāy-ı mevlevīdür	
Surūr-ı sine mihr-i pertevīdür.....	519
Kemāñçe vaşfidur bu dir gören oķ	
Oķı kalbün şafā kesb itsün iy şūķ.....	520
Çopuz evşāfidur bu tut kulaģuñ	
Şafāsından anuñ çatlat dimāģuñ.....	520
Budur ol şi'r-i bī-manend ü garrā	
Şafālar sür kılup bunı temāşā.....	521
Gel iy zevķ ü şafā bahırına ğavvāş	
Çulak tut bu muħaldür vaşf-ı rakķāş.....	522
Bu ara şekl-i Şem ^c olduģıdur cerb	
Firaķ urduģıdur Pervāne'ye darb.....	523
Bu aradur şifāt-ı leyl-i deycür	
Günehlü hacı bigi görmemiş nūr.....	524

Bu aradur şifât-ı şubh-ı şadık	
Temâşâ kıl şafâ kesb eyle °aşık.....	526
Gözün aç kıl nazar bu bir gazeldür	
Bu arada okınmak bu muhaldür.....	528
Okındı çün ki ol şîr oldı âhir	
Dinildi meşneviler yine vâfir.....	529
Şifât-ı şubh ki âşâr-ı şihhat	
Bu durur iy şeh-i erbâb-ı hikmet.....	531
Nazar kıl ol şifât-ı şeb dürür bu	
Ki Pervâne dimişdi kûha yâ hû.....	533
Bu aralıkdur ol çahuñ şifâtı	
Düşirdi devr aña ol hûb zâtı.....	534
Şifât-ı şubh-ı rüşendür bu ara	
Olur rüşen-dil idenler temâşâ.....	536
Bu ara vaşf-ı remmâl-i hünermend	
Zebânından yağardı söylese kand.....	538
Bu aradur kim ol vaşf-ı kebüter	
O konduğı yire mektüb ilter.....	545
Bu ara ol durur kim cümle kâmil	
Garâ'ib işlere olmuşdı °âmil.....	548
Bu ara maţla°-ı bî-mişl ü garrâ	
Şafâlar kesb ider iden temâşâ.....	549
Bu ara bir güzel maĥbûb u ra°nâ	
Şifât-ı şeb dürür iy şüh-ı garrâ.....	550
Bu ara bî-bedel evşâf-ı hammâm	
Düzerdi görse İskender aña câm.....	551
Bu aradur şifât-ı şubh-ı rüşen	
Temâşâ ile eyle gönlünü şen.....	554

Bu araya ne aradur dine ger İrişdügi durur Pervâne'ye per.....	556
Buña gündən diseñ rüşen maħaldür Şıfât-ı qadr-ı leyl-î bî-bedeldür	557
Der medh-i Şem ^c e Bânü	560
Ne ara bu dinirse iy mufahhem Şıfat-ı hâdim-i pîr ü mükerrem.....	564
Bu ara Şem ^c e ateş irdügidür Aña ışıq odı hâlet virdügidür.....	564
Şafâ vü şevk ü zevk ile dil-ârâ Budur ol okıduğı şi ^c -i ğarrâ.....	564
Bu şi ^c -i okıyup çün itdi âhir Gül-i bāğ-ı muħabbet oldı zâhir.....	565
Bu kendin itdügi Pervâne zâhir Ana Şem ^c olduğı şevk ile nâzîr.....	566
Çü Şem ^c itdi hitâb-ı müstetâbı Bu veche virdi Pervâne cevâbı.....	567
Budur evşâf-ı râh-ı rûh-ı şâni Bulur şafvet şu kim nüş eyler anı.....	569
Şafâ kesb eyle güş it vaşf-ı câmı Müdâm anuñla nüş eyle müdâmı.....	570
Budur ol şi ^c -i bî-manend-i hem-tâ Bîr aqar şu bigi pāk u muşaffâ.....	571
Okındı bu ğazel çün âhir oldı Şafâ vü zevk ü hâlet zâhir oldı.....	571
Budur ol şi ^c -i bî-mişl-i şafâ-bahş Olur derd ehline bundan devâ-bahş.....	572

- Diline geldi bu nazm-ı dil-keş
O bezmün harmanına urdı ateş..... 573
- Budur ol şi'r-i bî-hem-tâ vü nâzük
Karâr uğrusı bir °ayyâr-ı çâbük..... 574
- Çü zühre okıdı haţm itdi anı
Bu şi're nev-bahâr açdı dehânu..... 574
- İşit rakķaş çarha girdüğini
Ol ehl-i bezme hâlet virdüğini..... 575
- Budur ol şi'r işit iy yâr-ı nâzük
Virür kalbe şafâ her-bâr yük yük..... 576
- O şi'ri eyleyince Şemse âhir
Bu maţla° Meh dilinden oldu zâhir..... 577
- Tamâm oldu gazeller hep okındı
Ferah sultânı kaşr-ı kalbe kondı..... 578
- Eyâ fikr ıssı gör vaşf-ı şitâyı
Nice tebrîd itmişdür hevâyı..... 578
- Bu şi'r-i bî-nazire ol ki nâzır
Şafâ kesb ide bundan kalbi vâfir..... 582
- Bu bir kaç dane ğarra meşnevidür
Velî pür-nür iden pertevیدür..... 583
- Şifât-ı şubh-ı nev-rüz-ı muţarrâ
İdüpdür hâme bu arada inşâ..... 584
- Budur ol bî-bedel ruşen-murabba°
Olupdur mihr ü zevķ sevene maţla°..... 587
- Bu ara vaşf-ı °azm-i büstândur
Bunun her beyti ğarra gülsitândur..... 588
- Bu ara ol durur ol iki meh-rû
Girüp havza müşerref oldu o şu..... 591

Bunuñ vaşfidur bir hūb şāne Şunılmışdı o ʿömr-i cāvidāne.....	594
Bu ara vasf-ı leyl-i bī saʿādet Hemān gūyā ki şahş-ı bī-mürüvvet.....	596
Bu Dāye Şemʿi āgāh itdügüdür Derūndan derd ile āh itdügüdür.....	600
Bu aradur mürüvvet şāhı hāşı Şifāt-ı şubh u Pervāne hālāşı.....	603
Bu Şemʿüñ okıduğı hoş gāzeldür Buña dirlerse pür-āteş maḥaldür.....	606
Bu Pervāne firāka düşdügüdür Serine toḥm-ı teşviş düşdügüdür.....	606
Bu idi okıduğı şiʿr-i pür-süz Dem-ā-dem yane yane her şeb u rüz.....	607
Bu arada o Dellāle şifātı Virürdi mürdeye sözi ḥayātı.....	607
Bu oldur keşf idüp Pervāne rāzın Didi Dellāle'ye hep çoğun azın.....	610
Bu ol aradur inşā itdi hāme Şifāt-ı şubh ile evşāf-ı nāme.....	611
Nazar iden bu şiʿr-i bi-naẓīre Didi olmaz buña hergiz naẓīre.....	616
Bu yir Dellāle Şemʿe girdügüdür Varup mektūbı aña virdügüdür.....	617
Bu mektūba ḥiṭāb olan gāzeldür Komaz dilde gāmı gāyet güzeldür.....	618
Budur Pervāne mektūbı cevābı Temāşā kıl kelām-ı müstetābı.....	618

Budur ol ŧi ^c r-i bī-manend-i ğarrā Ki mektūbuña yazdı ol dil-ārā.....	622
Bu Pervāne güzel rāy itdūgidür Atası cānibine gitdūgidür.....	623
Budur ısmarladuğı ŧi ^c r-i ŧīrīn Görenler bunı dir aḥsent ü taḥsīn.....	624
Meŧnevī-yi ma ^c nevi.....	624
Revān ol nārumdan ḳodı nārın Bu idi oḳıduğı ŧi ^c r-i ŧīrīn.....	625
Bu bir destān-ı zibā maṭla ^c ıdur Ĝam u endūh u ğuŧŧa maḳṭa ^c ıdur.....	625
ŧıfāt-ı ŧubḫ-ı rūŧendür bu ara Olupdur kimiyā yüzinden inŧā.....	626
Ol aradur bu ara bir seherĝāh Ḳudūm-ı ŧāhdan ḫalk oldu āĝāh.....	629
Beŧāred-nāme vaŧfidur bu ārā Ki Lālā eylemiŧdi anı inŧā.....	631
ŧıfāt-ı peyk-i bī-mānend ü çālāk Naḫīrin görmemiŧ sür ^c atde eflāk.....	632
Bu ŧeh Pervāne'ye ḳul gitdūgidür Atası anı da ^c vet itdūgidür.....	635
Bu ḳul Pervāne'ye bulıŧmasıdır El öpüp ayaĝına dūŧmesidir.....	636
Bu ara ḫūb-ı vaŧf-ı bād-pādur ŧıfāt-ı ŧubḫ-ı ^c azm-i pādŧāhdur.....	639
Ne vaŧfı ola bu dirseñ ol āĝāh Ḳudūm-ı ŧāh ile vaŧf-ı seherĝāh.....	641
Bu ol ŧeb vaŧfidur iy ehl-i devlet ŧükūfe oĝlını itdi ziyāfet.....	643

Ataya virdügi budur cevābın İşidicek hitāb-ı müsteṭābın.....	645
Bu ay müştāk-ı envār-ı tecellī Aña kılduğıdur oğlın tesellī.....	647
Bu vaşf-ı rüz ile evşāf-ı ni ^c met Ata kılduğıdur oğlın ziyāfet.....	648
Budur vaşf-ı şeb-i bī-misl ü ra ^c nā Bunu ḥāme muraşşa ^c itmiş inşā.....	654
Budur vaşf-ı vezīr-i pīr ü dānā Nazīrin görmemiş ḍarab u Dārā.....	656
Bu aradur şifāt-ı şubḥ-ı pūr-nūr Komaz dünyāda bu geldükce deycūr.....	657
Bu ara zıkr-i vaşf-ı leyl-i zulmet Vişālinden olur ervāḥ rāḥat.....	660
Şifāt-ı rüz-ı rüşendür bu ara Kalem rüşen idübdür bunu inşā.....	661
Veziir-i şāḥ-ı Çin'üñ vaşfidur bu Harāb eylerdi düzilmiş işi bu.....	665
Şifāt-ı nāme-i Fağfūr'dur bu Hemān güyā şeb-i deycürdur bu.....	667
Bu aradur şifāt-ı rüz-ı destür Kudümından cihān olmuşdı pūr-nūr.....	668
Temāşā kıl anuñ evşāfidur bu Esüp bād u kopup toz yağdı tolu.....	670
Bunu ^c ibretlü itdi ḥāme inşā Zelāzil vaşfidur eyle temāşā.....	672
Bu aradur şifāt-ı şubḥ-ı şādık Gözün açup temāşā eyle ^c aşık.....	674

Bunı kıl ʿayn-ı ibretle temāşā Şifāt-ı mīr-i mirāndur bu ara	675
Budur vaşf-ı vusāk-ı Şāh Jāle Hemān rengi anuñ mānend-i lāle	676
Ƙulak tut buña bir hoş dastāndur Şifāt-ı esb-i şāh-ı kām-rāndur	677
Bu ol ara durur kim Şāh Jāle Varup Fağfūr'a olmışdı havāle	679
Bu aradur kim ol vaşf-ı şeb-i ceng Seher olsa gerekdür cenge āheng	680
Bu vaşf-ı rüz-ı ceng-i bī-bedeldür Bu ara seyri gāyetde güzeldür	682
Şifāt-ı kalʿa-yı fānūsdur bu Burūc-ı çarh ile me'nūsdur bu	687
Bu aradur şifāt-ı kaht-ı niʿmet Olur mı ol kadar ʿālemde ʿāfet	689
Şifāt-ı şubh u vaşf-ı fülk-i garrā Açup ʿibret gözin eyle temāşā	691
Bu ara Şāh Jāle gitdügidür Olup fāriğ ferāgat itdügidür	694
Bu ara bir güzel hoş dāstāndur Ġidā-yı rūh u mağbūl-ı cihāndur	695
Bu aradur ol ara oluñ āgāh Şifāt-ı leyl ü vaşf-ı gaybet-i şāh	696
Bu şāhuñ okıduğı hoş gāzeldür Yürekler yakıcı garrā güzeldür	697
Gözüñ yaşını eyle vaşf-ı deryā Bunı hāme şulı kılmışdur inşā	698

Temāşā kıl bunı vaşf-ı hazāndur Ser-ā-ser rüy-ı ʿāşıkdan nişāndur.....	700
Şifāt-ı nāme-i Pervāne'dür bu Ser-ā-ser toptolu dūr-dānedür bu	706
Bu ol mektūba yazduğı ğazeldür Bunı seyr eylemek ğāyet güzeldür.....	709
Bu aradur şifāt-ı nāme-i Şem ^c Şafā vü zevk ile gel tut buña sem ^c	710
O mektūba yazılan şi ^c rdur bu Laţif ü nāzük ü maĥbüb u dil-cü	713
Bu vaşf ol vaşfdur kim Leyletü'l-Ķadr İrişdi oldular hem-rāh iki bedr.....	714
Bu bir hoş maţla ^c -ı destān şifāti Ezer ʿālem dimağına nebāti	715
Budur evşāf-ı şubĥ-ı ʿālem-ārā Ķudūmindan münevver oldu dünyā.....	716
Şifāt-ı leyl ü vaşf-ı ĥ ^v āb-ı sultān Temāşā kıl şafā kesb eyle ey cān.....	718
Bu ol ğün vaşfidur kim mihr ile māh İrişdi Jāle'ye geldi seherġāh.....	719
Budur vasf-ı cemāl-i Şem ^c e Bānū Özi ĥür ü yūzi ġülzārdur bu	720
Şifāt-ı şubĥ u vaşf-ı ġaybet-i Şem ^c Ol aradur bu ara tut buña sem ^c	723
Bu ara vaşfidur ʿayyār-ı Ķin'ün Kim ol seyyāĥıdur rüy-ı zemīnün	725
Bu ara şāh-ı Ķin Şem ^c ün cihāzın Ķamu gönderdügidür çoġın azın.....	729

Gözüñ aç bunı seyr eyle demidür Şifât-ı şubh u Dāye maqdemidür.....	734
Dügün evşâfı nev-rūzuñ şifâtı Durur bu mürdeye virür hayâtı.....	732
Şeb-i ħınnā şifâtıdur bu ara Şafâ kesb eyle kıl bunı temâşâ.....	737
Bu aradur şifât-ı ni ^c met-i sūr Ki sūr için bişürdi anı Fağfūr.....	738
Şıfat-ı ni ^c met-i şükr mīve-i ter Bu aranuñ nice beyti ser-â-ser.....	740
Şarâb-ı hoş-güvâruñ vafıdur bu Gönülde katrece guşsa kımaz u.....	741
Gözüñ aç eyle seyr-i medhet-i sūr Ki gangin dilleri eyler bu mesrūr.....	742
Bu bir kaç beyt-i garrâ meşnevidür Dügün vaşfında gâyet ma ^c nevidür.....	743
Bu vaşf-ı rüz-ı ^c urus bî-bedeldür Dinürse ^c ıyd-ı ekber ger maħaldür.....	745
Bu ara vaşf-ı ^c urus Şem ^c -i pür-şevk Temâşâ eyle bu arayı sūr zevk.....	746
Kulağ ur cān u gönülden bu ara Şifât-ı rahş-ı bî-manend ü garrâ.....	747
Şıfat-ı leyl-i vuşlatdur bu ara Ne nāzük eylemiş gör ħāme inşâ.....	750
Bu ara faşl-ı tábistān şifâtı Şeh-i Çīn'ün bilindügi vefâtı.....	754
Bu bîr hoş mev ^c izedür tüt kulağun Tutarsañ Ĥağ cinān ide turağun.....	760

Ꞑulak tutun buna �ali-nazardur	
Sıfat-ı subh ile pend-i pederd�r.....	761
Seher Pervane-i İskender-ayın	
Bu oldur ki itdi �azm-i mülket-i Çin.....	766
Bu ara vasf-ı esb-i cust u �ab�k	
Cihanda yoğ idi ol deñli yügrük.....	768
Sıfat-ı leyl-i garradur bu ara	
G�z a� eyle bu arayı temash�.....	770
İriş�p ol meh-i Mirrih gine	
C�l�s itd�gid�r bu taht-ı �in'e.....	771
Bu şem�n �azm-ı canan itd�gid�r	
Seherg�h mülk-i �in'e gitd�gid�r.....	777
Bu ol şeb vaşfidur ki şem� g�çdi	
Per a�up nite kim Pervane u�dı.....	779
Sıfat-ı şubh-ı şadıkdur bu ara	
G�z�n a� eyle iy şadık temash�.....	780
İricek şem� ol şah-ı cihana	
Bu on kız virdügidür on civana.....	785
Bu ara vaşf-ı hatm-ı dest�ndur	
Temash� eyle ziba g�lsit�ndur.....	786

M E T İ N

KİTÂB-I ŞEM^c Ü PERVÂNE*

Mefâ^cîlün Mefâ^cîlün Fe^cülün

Açuk tut gūş-ı cānı ey mükerrerem**

Nedür diñle surūş-ı çarḥ-ı a^czam

Niçün mürde bigi ebkem olasın***

Dilüñ depretmeyüp ebsem olasın

Dilüñden dūr kıлма ism-i zātı

Bulasın Hızrveş āb-ı ḥayātı

Hudānuñ zikri olursa kelāmuñ

Ola İdrisveş Cennet maḳāmuñ

5 Zebānuñ nām-ı Haḳ'ka k'ola vāşıl

Kılasın vuşlat-ı maḳşüdü ḥāşıl

Di bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥimi

Vire Ḳādir saña ḳadr-i ^cazīmi

* Kitāb-ı Şem^c ü Pervāne : Şem^c ü Pervāne N; Zātı Ḥazretlerinüñ Şem ile Pervāne Ḥikāye-i Laṭifeleridür B1; - D, S, B2

** D nüshasında l'den 14'de kadar olan beyitlerin birinci mısraları bozuktur.

*** 2'den 6. beyte kadar -B1. Bu dört beyitin yerine diğerk nüshalarda olmayan su beyitler yazılıdır?

Elā ey deyr-i ^cālem büt peresti

Felek ḳadr-i bülendüñ zır desti

Bu deyr-i dūnda gel ṭap büt perest ol

Yetiş mey-ḥāne-i vaḥdetde mest ol

Raf^ci aşluñ n'içün sen pest olasın

Ḳamu hey'etden evvel hest olasın

Gözüñ aç ey ferāgat cāmu mesti

Senüñçün oldı peydā cümle hesti

2a sürūş-ı çarḥ : devā-yı deyr B1

5a k'ola : ola N

5b kılasın : kıla S / vuşlat D, N : vasliyyet S

Dilüñ var şem^cveş el-hamdü li'llāh
Yüri diñlenme her şeb-ṭa-seḥergāh

Ma^cāni şem^cinüñ pervānesi ol
Suḥan sevḏāsınuñ dīvānesi ol

Uyar şevḑ āteşiyle şem^c-i tevḥīd
Ziyā olsun añā taḥmīd u temcīd

B2.2a 10 Olup fānūs nüḥ ṭop-ı muḑarnas
Añā pür-āhen olsun çarḥ-ı aṭlas

O şem^cüñ şevḑkine dönsün o fānūs
Melekler olsun ol şem^c ile me'nūs

Yolını ^cayn-ı ^caḑl anuñla görsün
Gönüllerden zālām-ı şirki sürsün

Ḥudānuñ birligini eyle işbāt
Añā şāhid getir eflāḑı ḑat ḑat

S.31a Havādişden münezzeh zāt-i pāki
Anuñ yoḑ kimselerle iştirāki

D'2a, B1.2a 15 Şerīki olsa ol çarḥı düzerdi
Begenmezdi döner anı bozardı

N.2a Anuñdur mülk-i ^cālem birdür Allah
Şıḑışmaz bir vilāyetde iki şāh

Tegayyürden müberrā pāk-i zātı
Tebeddülden mu^carrādur şıfātı

12a görsün : alsun S

15b anı : bu N, S

16a birdür : budur N, oldur D,S

Dilerseñ kudretine ger delîli
Felekde gör şumû^c-ı bî-fitîli

Ƙadîm u lâ-Yezâl u bî-bedeldür
Muƙîm u bî-Zevâl u bî-ħaleldür

20 Ƙayâtınuñ bilinmez ibtidâsı
Şebâtınuñ bulunmaz intihâsı

O bir bâķî durur yoƘdur fenâsı
Fenâ görmez anuñ ^cayn-ı beķâsı

B2.2b

^cAlîm-i bî-ħuṭûṭ u bî-ħaṭâdur
Kerîm ü pür-sehâ vü pür-^caṭâdur

O bir şehdür ki yoƘ anuñ vezîri
Bulunmaz mülk-i ^câlemde nazîri

Cihân andan tolu ol lâ-mekândur
Nişân andan Ƙamu ol bî-nişândur

25 Tefekkür itse anı ^caƘl olur çâk
Taşavvur idemez naƘƘâş-ı idrâk

Gönüllerden şorun ol bî-nişânı
Gönüller mülkidür dirler mekâmı

Eger ol bî-nişândan sen nişânı
Dilerseñ yüri terk it cism ü cânı

19a Ƙadîm u : Ƙadîm-i D, N, B1, B2

19b muƘîm u : mukîm-i D, N, B1, B2

20b şebâtınuñ : şenâsınun N

22a bî-ħuṭûṭ u : bî-ħuṭûṭ D, N, B1, B2

22b kerîm u : kerîm-i D, N, B1, B2

23a o bir şehdür : o şehdür D

25a anı ^caƘl : ^caƘl anı D, S

- Ko başuñ ayaguñ altına evvel
 İrişdürmek dilersenñ sen aña el
- S.31b Vucüduñdur arada saña perde
 Velî hâzırdur ol mecmû^c yirde
- B1.2b 30 Taşavvurdan münezzehdür şıfâtı
 Degüldür ^caqla mümkin vaşf-ı zâtı
 Celâl-i kulzumunda fülk-i fikret
 Olur müstağrak irüp mevc-i hayret
- D.2b, N.2b Eger kim ejder-i endişe biñ yıl
 Olursa hikmet-i seyrine kâ³il
- B2.3a Anuñ bir katresini görmez ašlâ
 Zümürürd kâselerden olur a^cmâ
 Eger esb-i hayâl-i berķ-sür^cat
 Yilerse bād gibi tā-ķiyâmet
- 35 Yine evvelki menzilde baķasın
 Tolaşmaķ kande ķaşr-ı kibriyâsın
 Uludur iremez çâh-ı celâli
 Kişintüñ peyk-i evhâm u hayâli
 Hişâr-ı ^cizzetüñ burc-ı bülendi
 Yücedür irmez ol mâhuñ kemendi
 Cemâl-i pertevinden lem^ca-ı nūr
 İrişse ^caql olur kül nite kim Tūr

30b ^caqla : vaşfa N

32b seyrine : şırine D, S / kâ'il : mâ'il B2

34b bigi : gibi D, S

36a çâh : cân N

37b ol : o N, S, B1, B2

Görünse lem^ca-ı şem^c-i cemāli
Yanar Cibrīl-i ^caqluñ perr ü bāli

40 Kim ilter kibriyāsı kaşrına rāh
İrişmez nerdubān-ı ^caql-ı kūtāh

Kıyāsı leng ider peyk-i hayāli
^cUqūluñ pāyına urur ^ciķāli

İhāta ide mi deryāyı katre
Sühā zarf ola mı bi'llāh bedre

Şikār olur mı bir guncişle ^cAnķā
Olur mı bir kadeh deryāya me'vā

S.32a Ser-ā-ser cümle mülke sıgmayan şāh
Sıgar mı hücre-i tarīke bi'llāh

B1.3a 45 Gelür bi'llāh sıgar mı ^caqla hiç u
Varur hil^cat m'olur bir cisme bir mū

B2.3b Anuñ k'evhām u ^caql u derki gitdi
Delīl-i ^cişk ile ol şāha yitdi

Bu yolda ^caqla dirler bir har-ı leng
Zā^cif ü nā-tüvān u zār u dil-teng

N.3a Bu yolda ^cişk bir uşturdur esrük
İrişmez aña peyk-i berķ-ķābük

D.3a İdin yūri bu yolda ^cişķı hādī
Kim anuñla pūr olmışdur bu vādī

42b zarf : taraf S

46a derki : derke S

49b kim : ki S

50 Dıraht-ı ʿiṣkdan ʿarz itdi dīdār
Kelīme vādī-i Eymendeki nār

Diyüp bu arada tevḥīd-i Bārī
Kodı Zātī cihānda yādgārı

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün fāʿilün

Ey ki nehr-i kudretüñden çeşmedür Nīl ü Fırat
V'ey ki baḥr-ı rahmetüñden aşmadur āb-ı ḥayāt

Zikrūñ ile ḳullara ḳutlu ḳapular açılır
Feth olur aduñ añılsa ḳıfl-ı bāb-ı müşkilāt

Söz senüñdür ey Ḳadīm u lā-Yezāl u bī-Zevāl
İki ḥarfüñden vucūda geldi cümle kā'ināt

55 Nüh felek rakḳās olupdur şavt-ı emrüñden senüñ
Çarḫa girmişler dönerler döne döne ḳat ḳat

Göz açup her ne cihetden gözlesem senden tolu
Fevḳ u taht u şağ u şol u pīş ü pes cümle cihāt

B2.4a

Cümle eşyā hüsnüñe mazḫar olur mir'ātveş
ʿAyn-ı ibretle ne dem keşf olsa çeşm-i iltifāt

Şeş getürdüñ penc gence kim Muḫammed ümmetin
Görmedi mişlin üç oğul nüh peder çār ümmehāt

S.32b

Cümle ʿālem levḫ-i ʿilmüñde ezel mevcūd idi
Cem^c olupdur ism-i zātüñde şan esmā vü şifāt

52a nehr : mihr N

54a ḳadīm u : ḳadīm-i B1, B2, D, N

55a rakḳās olupdur : rakḳās gibi D, N, B1, B2

56a göz açup her ne : gözüme her ne N

56b solu pīş u pes cümle : sol cümle pīş u pes S

59b esmā vü şifāt : esmā şifāt D, B1

- B1.3b 60 Şan^catuñ dil-dārınuñ āyinedārı şubḥ-ı ^cıyd
 Ẕudretüñ ebkārınuñ zülfindedür Ẕadr u berāt
 Bād-ı Ẕahrūñdan olursa cümle deryā telḥ-kam
 Āb-ı luḥfuñdan olur nāyuñ dimāğı pür-nebāt
 Bilmedi sen şāhı bu naḥ^c-ı cihānda kavm-i ^cĀd
 Bād-ı Ẕahrūñ itdi bir lu^cb ile fi'l-ḥāl anı māt
 Bir nefes luḥfuñla hem-dem olmasa bād-ı bahār
 Cān mı bulurdu deminden anuñ emvāt-ı nebāt
 Külli eczāmı ser-ā-ser kül iderse eylesün
 Ẕanı ol gün kim tecelli ide Ṭūr-ı rüḥa zāt
- N.3b 65 Buldı bu da^cvā bu dehr-i bī-şebāt içre şübüt
 Zāt-ı bī-çünuñdan özge nesnede yoḥdur şebāt
 Her kimi kim rıf^cat atına suvār itseñ o dem
 Bir muraşşā^c kürsi olur aña Ẕarḥ-ı şābitāt
 Cürm-i ^cāşī Nūḥ ṭufānından artuḥ olmaya
 Virdi keştībān-ı raḥmuñ Nūḥ'a ol demde necāt
 İremez ol kibriyānuñ kārbanı gerdine
 Ger ḥayāl-i berḥ-sür^cat nice biñ yıl sürse at
- D.3b, B2.4b ^cĀlim oldur kim seni bilmekde ^caczin anlaya
 Ey ki cudūñdan irüpdür enbiyāya mu^ccizāt

60b zülfindedür : zülfindür N, B1, B2, zülfinidür S

61a telḥ-kām : telḥ olur N

61b nāyuñ : anuñ S

62b fi'l-ḥāl anı māt : anı şāh māt S

66a rıf^cat : rıḥlet D, S

68b sürse : süre S

- 70 Şerh olunmaz Z̄ātiyā anuñ kitāb-ı rahmeti
 Āsmān evrāk olup olursa deryālar devāt
- Kaşide buldı çün bunda nihāyet
 Naşihat-güne söz oldı rivāyet
- Diyüp bu arada tevhid-i Bārī**
Kodı Z̄ātī cihānda yādgārı
- Elā ey t̄ālib-i dīdār-ı mevlā
 Kıla dīdār istersen tecellā
- Muhabbet mışkaledür ur aña el
 Göñül mir'ātını eyle muşaykal
- S.33a 75 Eger mir'āt olmaz ise k̄ābil
 Nice olur cemāl aña muķābil
- B1.4a Sarāy ağıyārdan olmasa halvet
 Bulur mı ķonmağa şeh kabiliyyet
- °Ademden °ālemi mevcūd idüpdür
 Cemālin °āleme maķşūd idüpdür
- İki ģarf ile ser-tā-ser müretteb
 Yaratdı on sekiz biñ °ālemi heb
- Kim ol ģarfuñ biri k̄āf u biri nūn
 °İyān itdi cihānı kendi meknūn
- B2.5a 80 °Uyūn-ı ibreti ile ol ki nāzır
 Ola şun°ı sarāyından o zāhir

70a rahmeti : rahmı S

72 - N,S

73a elā ey : eyā ey N

Olur zāhir eşerlerden mü'eşşir
Nazar eyle gözüñ aç ey müdebbir

Bu eşcārı görürsin pür-varağdur
°Ukula cümle evrākı sebağdur

N.4a

Hudānuñ varlığını eyler izhār
Zebān olmuş ider her biri güftār

Mü'eşşir yoğise ey şehd-i güftār
Nedür bu mīve-i şehd ü şeker-bār

85 Neden buldı bu reng ü büy yā gül
Neden ney-zen olupdur aña bülbül

Kimüñ şavtından oldu çarh rakqāş
Kimüñ emriyle māhī oldu gavvāş

Neden oldu bu nüh top-ı muşanna^c
Kimisi sāde vü kimi muraşşa^c

Şu dem kim zelzele olduğça bu arz
Kımıldansa idersin bunu sen farz

D.4a

Buhār ile kımıldar dirsın anı
Buhārı kim ider ey yār cānı

S.33b, B1.4b

90 Görürsin kim çıkar yirden buhārı
İder rüy-ı hevāda ol qarārı

Çoğaldüğça şehāb olur o yeksān
Çü şıket bula olur yine bārān

83a eyler : ider N

84a yoğise : yoğsa S, B1

86b māhī oldu : oldu māhī N, S, B2

İrişür nem biter yirden nebātāt
Mü'essirden degül midür bu hālāt

B2.5b

Degüldür aña hācet hiç ālet
Mübeşşirdür virtür bunlar beşāret

Furun içre idüpdür sebzezarı
Halīl'e eyledi gülzār nārı

95 Yanar tennürdan peydā idüp şu
Ser-ā-ser °ālemi garq eyledi u

Ol eyler dem-be-dem āfākı gül-fām
O virdi çarha sür°at kuṭba ārām

Anuñ şun°ından olmışdur nüh eyvān
Anuñ luṭfiyla rıf°at buldı Keyvān

Sa°ādet ol ider burcına en°ām
Anuñ qahrına mazhar gökde Behrām

Anuñ emriyle çarha girdi hürşid
Anuñ hükmiyle çengi oldı Nāhīd

N.4b

100 O virdi kaḏī-i eflāke fıṭnat
O virdi peyk-i māha böyle sür°at

Ol itdi hār u yābis ṭab°-ı nārı
Felek altında kıldırdı qarārı

Be-gāyet bārid ü raṭb itdi ābı
Aña virdi ziyāde inqılābı

97a nüh : Nüh N

101a hār u : hār-ı S

Hevâyı hâr u raḥb itdi be-ğâyet
Anuñ yoq luḥfına ḥadd u nihâyet

Ol itdi bârid ü yâbis turâbı
Kesif u şâbit ü yoq inḳılâbı

S.34a, B1.5a, B2.6a 105 Bu çâr ezdâd kim cümle bir oldı
Mevâlîd-i şelâşe zâhir oldı

İdüp bir yirde çâr ezdâdı hem-dem
Ḳodı luḥfından anuñ adın âdem

Keremden aña zihñ-i pāk virdi
Güşâde-ṭab^c u ḥüb-idrāk virdi

D.4b Cemâl-i vaḥdetine itdi mir'ât
Görinsün diyü anda cümle evḳât

Gözin aç toğrı baḳ ol aña nâzır
Cemâl-i vaḥdet olur anda zâhir

110 Hem aña ʿâlem-i kübrâ dimişler
Ḳamu ʿâlemden ol aʿlâ dimişler

Ḳamu ʿâlem içinde her ne kim var
Görinür anda hep tekrâr tekrâr

Güneh kılmasa çeşm-i rûḥ-ı aʿmâ
Eger ol ʿâlemi kılsañ temâşâ

O ʿâlem içre görseñ kim neler var
Tecellî eylemiş Tûrında dîdâr

103a hâr u : hâr-ı S

113b eylemiş : eylemişdür N

- Sekiz uçmak ser-ā-ser anda peydā
Yidi tamu kamu anda hüveydā
- 115 Uçarlar bāl açup anda melekler
Dönerler turmayup kat kat felekler
- Qarār itmişdür anda Ka^cbetu'llāh
Tavāf eyler tecellī anı her gāh
- N.5a, B2.6b Maqām-ı enbiyā vü evliyādur
Maḥall-i maẓhar-ı sırr-ı Hudādur
- Bulnur on sekiz biñ cālem anda
Anı seyr it ne istersen yabanda
- Düzilmişdür tılsım-ı vaḥdet anda
Konılmış māl u genc ü devlet anda
- S.34b, B1.5b 120 Dilerseñ açasın anuñ tılsımın
Hudānuñ cān ile zıkr eyle ismin
- Qasīde buldı çün bunda nihāyet
Naşihat-güne söz oldı rivāyet
- Bu söz kim dostlar tevḥīd-i Haq'dur**
Bunuñ her ḥarfi biñ cāna sebaqdur
- Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün*

117a enbiyā vü evliyādur : evliyā vü enbiyādur D, N, B1, B2

117b maḥallī : mücellī S

118b Anı ... yabānda : Konılmış māl u genc ü devlet anda N

119 - N

119b genc ü : genc-i B1, B2

120a tılsımın : tılsımını D,N

120b eyle : eyleyin D / ismin S : ismini D,N

121 - N,S

122a söz : sözler D, N, B2 / kim : - B2

Ƙomaz gönülde gümān lā-ilāhe illā'llāh
Disem biñ olsa zebān lā-ilāhe illā'llāh

Nedür tekellüm-i tevḥid didüm ervāha
Pür oldı kevn ü mekān lā-ilāhe illā'llāh

125 Egerçi birligüne var senün hezār delil
Yiter faḳire hemān lā-ilāhe illā'llāh

Disem şafā-yı derün ile rüz-ı ḥaşre degin
Ecelden olsa āmān lā-ilāhe illā'llāh

Derün-i dilde olan şirki cümle maḥv eyler
Zebāndan olsa ʿıyān lā-ilāhe illā'llāh

Derün-i dilde olan şirki cümle maḥv eyler
Zebāndan olsa ʿıyān lā-ilāhe illā'llāh

D.5a

İlāhi zıkr-i cemilüñdürür senün n'ola ger
Olursa cānlara cān lā-ilāhe illā'llāh

Senün o zāt-ı cemilünle birligün dün ü gün
İder cihāna beyān lā-ilāhe illā'llāh

B2.7a

130 Tehi degül bu toḳuz dā'ire bu merkez-i ḥāk
Tolu kenār u miyān lā-ilāhe illā'llāh

Bir āftāb-ı cihan-ṭabdur ki nürından
Kılar derünü leyān lā-ilāhe illā'llāh

Şafā cevāhirini ister iseñ ey ṭālib
Kim ol cevāhire kān lā-ilāhe illā'llāh

123a gönülde N,S : gönlinde

126a degin : dek D, N

127a şirki cümle : cümle şirki S

Cihāna niteki envār-ı mihr-i ʿālem-tāb
 Kūlūba nūr-feṣān lā-ilāhe illā'llāh

Virür ḥayāt-ı ebed ādeme ʿaceb mi eger
 Olursa cān u cihān lā-ilāhe illā'llāh

N.5b 135 Senüñ bu kudret-i bī-ḥaddüñe kılup nazarı
 Ayıtdı pīr ü civān lā-ilāhe illā'llāh

S.35a, B1.6a İlähi iriṣecek ṣoñ nefes zebānumuza
 Getür ſu bigi revān lā-ilāhe illā'llāh

İlähi kudretümüz cān virürken alma bizüm
 Disün dehān u lisān lā-ilāhe illā'llāh

Murādum ol ki İlähi getür ecel iricek
 Zebānuma o zamān lā-ilāhe illā'llāh

Eger ki ſafvet-i ḳalb isteriseñ ey Zātī
 Şafā ile di her ān lā-ilāhe illā'llāh

140 Bu tevḥīd oldı bu arada āḥir
 Kūlaḳ tut kim naşāyih oldı zāhir

B2.7b Elā ey mest-i bī-hüſ-ı elestüñ
 Bu bezmüñ ayağına urma destüñ

Yine tālib ol ol evvelki bezme
 Cihānda serseri bī-hüſ gezme

Ne bezm ol mecma^c-ı mecmū^c-ı ervāḥ
 Aña sākī tecellī ʿıſḳ idi rāḥ

133 - N

134a ḥayāt-ı ebed ādeme S : ḥayāt-ı revān ādeme D, B1, B2, ḥayāt-ı ādeme revān N

135b pīr ü : pīr-i D

136b bigi : gibi D,S

138a murādum : murād D

142a evvelki : iki D

İderdüñ anda yâr ile kelâmı
Arada °aks iderdi °ışk cānı

145 Sen anda cām-ı °ışk ile konuşduñ
Gelüp mey-hāne-i nāsūta düşdüñ

Şınuğ bir cām idüñ gūyā atıldıñ
Yāhud bir kul idüñ bunça şatıldıñ

D.5b Düriş cehd it edā eyle bahāñı
Ara sa°y eyle bul derde devāñı

°İbādet eyleyüp gör yol yarağın
Tecessüs eyle yakınım ırağın

O geldüğüñ maqāma eyle °avdet
Yine anda şafā kesb eyle kat kat

N.6a 150 Maqāmuñ gün bigi olmuşken eflāk
Olupdur şimdi yirüñ jāleveş hāk

S.35b, B1.6b Eger olmazsa mihrüñ pertevi kim
Bulursın menzilüñ mānend-i şeb-nem

Hudāya olıgör cān ile °āşık
Olur ma°şūka °āşıklar ulaşık

B2.8a Çizilse dā'ire gūyā tolu ay
Çelikse tır-i hağ olur iki yay

Biri °āşık biri ma°şūk anuñ
Niçün meyl eylemez °ışka revānuñ

147b ara : ire N

149a eyle °avdet : eyle da°vet N, °avdet eyle S

150a bigi : gibi D,S

151a olmazsa : olmasa N

155 O tîr-i haṭdan anda kalmasa ʿayn
Olur ḥāsıl maḳām-ı kâbe kavseyn

O haṭ ortada nefsanî şıfatdur
Anı ref^c itmek a^clâ ma^crifetdür

Anı ref^c it ki maḳşūd ola ḥāsıl
Olasın sevgülü yâr ile vâşıl

Günāhuñ ebri perde olmuş ey yâr
Nice virsün tecellî mihr-i envâr

Aña mâni^c olur ebr-i günāhuñ
Niçün yok Zâtiyâ anuñçün āhuñ

160 Açıldı bāb-ı gülzār-ı münācāt

Ola kim açıla envār-ı ḥacāt

İlāhi bir za^cif ü nā-tüvānem
Güneh itmekde ammā pehlevānem

Benüm taḡlarcadur her bir günāhum
Velî yok anlaruñçün bir gün āhum

Göñül esb-i hevā çābük-suvārı
Degül elde ʿinān-ı ihtiyārı

B2.8b

Hevā-yı nefside dil-murgı perrān
Nedāmet odına olmadı büryān

N.6b, D.6a

165

Zalām-ı fışka dil gāyetde mâ'il
Degül nūr-ı şalāha veh ki kâ'il

155b kâbe kavseyn : Kur'ân, Süre 53, Ayet 9

157a maḳşūd ola : maḳşūduñ D

159a ebr-i : öbür N

162b anlaruñçün : anlar için N

S.36a, B1.7a

Hevā āvāre vü dil hasta itdi
 Hābābāsā beni dem-beste itdi

Beni ādem şanur gören birūnum
 Toludur kibr ü kīn ile derūnum

İrişdi göklere burc-ı günāhum
 Nice yıķşun amı bu top-ı āhum

Gözüm yüz yumaz ağlamakda şāhum
 Nice ağ ola bu rüy-ı siyāhum

170 Yürekde nār-ı mihriünden çü yok dağ
 Ola mı şubhveş yā Rab yüzüm ağ

Benüm gāyetde bī-ḥaddur vebālüm
 Eger kim °adl iderseñ n'ola ḥālüm

Eger bī-°aql olanlar olsa ḥarman
 İçinde anlaruñ bir dāneyüm ben

Çağırup dir ki dānem uş döğündüm
 Daḫi ben bulmadum bir dāne gendum

Bañā vir nār-ı āh-ı ma°şiyet-süz
 Çekem tā yane yane her şeb u rüz

175 Günāhum ḥarmanın yıķşun kül itsün
 Beni sen şāha göynüklü kul itsün

B2.9a

İlähi itme mihriün cezbessin kem
 Velī cezb eylesün mānend-i şeb-nem

168b bu : bir N

170a yürekde : yüzümde D,S

Yetiřdür ahr-bār-ı mihrüñ ey řāh
Olam meczübı anuñ ta ki ben gāh

utuşdur ışk odıyla iç ü taşum
Duĥān bigi irişsün göge başum

Yüküm şişe İlähi merkebüm leng
arañu giceye aldum yolum seng

N.7a 180 İlähi anı avnüñ řubĥgāhı
Görem ben güm-rehüñ toĥrı rāhı

S.36b, B1.7b Ĥudāyā nār-ı iřyāna ĥarıam
Diriĥgā ulzüm-ı cürme ĥarıam
Muĥālif bāde-dürde kim bulaşdum
Dilerken sāhili engine düşdüm

D.6b Yol azdum başdı fülküm mevc-i ĥayret
İlähi andadır necm-i hidāyet
Diriĥgā źulmet-i iřyānda aldum
Yañıldum yolumı yabanda aldum

185 Yolum göster ĥarıbüñ itme źāyi
Hidāyet nürün eyle ber-ı lāmi

Ümid-i avf-ı lufuñla el açdum
Duā güherlerin şu bigi şaçdum

178b bigi : gibi D, S

182a bāde-dürde : bāde-dürd

183a yol azdum : yol azıum N

185a ĥarıbüñ : ĥarıbem D, S, B1, B2

186b bigi : gibi D, S

Muhibbîsin eli açuqlaruñ sen
 Ümîdüm bu ki mahrûm olmayam ben

B2.9b

İlâhi °avf-ı bî-ḥadduñ ḥaḳıçün
 Cihânda luḫf-ı bî-°adduñ ḥaḳıçün

Seḫâb-ı rahmetüñ ḥaḳḳı İlâhi
 Degül bir ḳatresi °âlem günâhı

190 Hür-ı °avfuñ ḥaḳıçün kim cihânuñ
 Günâhı zerresince yokdur anuñ

Naşûhuñ tevbe-i maḳbûlı ḥaḳḳı
 Ḳamu ehl-i tarîḳat yolu ḥaḳḳı

Yetimüñ gözünüñ yaşı ḥaḳıçün
 Garîbüñ baḡrınıñ başı ḥaḳıçün

Anuñ ḥaḳḳı k'ola gurbetde bimâr
 Kimesne bakmaya kılmaya tımâr

Hudâyâ ḥürmetiçün evliyânuñ
 Kemâl-i °izzetiçün enbiyânuñ

N.7b

195 Şafâ-yı şafvet-i Âdem ḥaḳıçün
 Anuñla itdüğüñ hem-dem ḥaḳıçün

S.37a, B1.8a

Hevâ-yı Cennet-i a°lâ ḥaḳıçün
 Şafâ-yı Ḳa°be-i °ulyâ ḥaḳıçün

İlâhi Nûḫ Tûfânı ḥaḳıçün
 Anuñ ol çeşm-i giryâmı ḥaḳıçün

- Saňa cānlar viren Cercīs haqqı
Cinānı cā iden İdrīs haqqı
- Dem-i Davūd-ı hūb-āvāz haqqı
Anuñ gösterdiği i^ccāz haqqı
- D.7a, B2.10a 200 Süleymān nebīnūñ saṭvetiçün
Kamu mahlūkuñ aña hürmetiçün
- Bi-haqqın şabr-ı Eyyüb-ı belā-keş
Aña olmazdı şābirlikde beñdeş
- Bi-haqqın hūn-ı Yahyā-yı mūkerrem
Yoluñda cān virenler de müselleme
- Bi-haqqın hażret-i Ya^ckūb-ı maḥzūn
Firaķ itmişdi anuñ bađrını hūn
- Bi-haqqın server-i hūbān Yūsuf
K'ana itdüñ gül-i ḥüsni tekellūf
- 205 Halīl'ūñ haqqı ey Mevlā-yı ma^cbūd
Aña gülzār olupdur nār-ı Nemrūd
- Senün kurbānuñ Ğismā^cil haqqı
Ana çoç indüren Cibrīl haqqı
- Anuñ haqqı derūn-ı hūt-ı ḥalvet
Olup aña senüñle buldı vuşlat
- Kelīmūñ hażret-i Mūsā haqqıçün
Tekellūm eylediđi cā haqqıçün

200b hürmetiçün : Ğizzetiçün S

201b şābirlikde : şābirliđin D

206b - B1

207b - B1

Bi-ḥaqqın ḥazret-i ʿĪsā Ḥudāyā
Deminden mürdeler olurdu ihyā

N.8a 210 Bi-ḥaqqın mebde-i bünyād-ı ʿālem
Anuñ rūḥı kâmusından mükerrem

S.37b Emîr-i cund-ı cümle enbiyâdur
Günehkâr ümmete derdi devâdur

B2.10b Anuñ aşhâb-ı âlî ḥaqqı yâ Rab
Anuñ şîrîn maḳâmı ḥaqqı yâ Rab

B1.8b Bu ser-keş gönlümi emre mutî^c it
Baña anı kıyâmetde şefî^c it

Ḥadîş-i ʿışkına nazmûm belîğ it
Kerem kıl baña lutf-ı bî-dirîğ it

215 Sözümi şem^c bigi eyle rüşen
Gören pervânesi olsun şafâdan

Ne meclisde olursa rüşen itsün
Okırsa guşşalu gönlin şen itsün

Benüm bigi anı göyntüklü eyle
Ser-â-ser şevk odından yüklü eyle

D.7b Okısun yane yane anı ʿuşşâk
Tutuşsun pertevinden bu toḳuz tāk

Güneş bigi irişsün göge başı
Dökilsün nâzırınıñ gözi yaşı

210b mükerrem : muḳaddem D, S, B1

214a ḥadîş-i ʿışkına S : ḥadîş-i ʿışkına B1, B2

215a bigi : gibi D,S

216b gönlin : gönline D

219a bigi : gibi D,S

- 220 O ŧem^c u halk aña pervâne olsun
Gören pervâneveŧ dīvâne olsun
- Olup her mıŧra^cı bir ŧem^c-i pür-nür
Münevver olsun andan dehr-i deycür
- Anuñ ŧevkine na^{ct}-ı Muŧafâyı
Deyüp kesb eylesün ıalbüm ŧafâyı
- Du^cā hatm oldu sürüldi yüze yed
O dem berı urdı na^{ct}-ı nür-ı Ahmed
- B2.11a Müfessirlerden iriŧdi bu gūŧa
ŧu dem ki ııŧk baııı geldi cūŧa
- N.8b 225 Olup peydā o dem her gevher-i pāk
Olupdür zīver anuñ ile levlāk
- S.38a Anuñçün halk idüp Haı bu cihāmı
O dürr-i pāke bir dürc itdi anı
- O bir gevher bu dünyā bir ŧedefdür
Aña harc olmayan dünyā telefdür
- Bu hestī hāteminde ol nigīndür
Hudādan rahmeten li'l-ālemindür
- B1.9a Hemān halk olıcak hayyāt-ı kudret
Aña dībā-yı hulkı itdi hil^cat
- 230 Ne hil^catdür o dībā-yı muıaddes
Anuñ āvāresidür ıarı-ı atlas

223 -B1

228b ālemin : Kıur'an, sūre Enbiya, ayet : 107

Şu kim itdi temāşā ol libāsı
 Qabā oldı anuñ kibri qabası

O varlıq dīdesinden qūrretü'l-^cayn
 Şeh-i halvet-nişīn-i kâbe kavseyn

Muqīm-i şeh-nişīn-i qaşr-ı ^cizzet
 Emīn-i dürc-i genc-i sırr-ı vaḥdet

Delīl-i şāh-rāh-ı şehir-i qurbet
 Meh-i zulmet-güşā necm-i hidāyet

235 Emīr-i tācdār-ı mülk-i mi^crāc
 Ser-i eflāk üzre dūrretü'l-tāc

B2.11b Hazīn-i genc-i esrār-ı İlāhi
 Günehkār ümmetüñ puşt ü penāhi

D.8a Şafā gülzārınuñ destān-serāyı
 Vefā eşcārınuñ berg ü nevāsı

Sözi miftāh-ı bāb-ı dürc-i ḥikmet
 Özi mellāh-ı fülk-i baḥr-ı vaḥdet

Toḫuz çarḥ idinüp na^clınıñı tāc
 Aña oldı nerdübān qaşr-ı mir'ac

N.9a 240 Ol oldı lā-meḳān mülkinde seyyāh
 Ol oldı qulzum-ı vaḥdetde sebbāh

232a dīdesinden : dīdesinde D, B1, B2

232b kâbe kavseyn : Qur'an, sûre: Necm, ayet: 9

233b emīn-i : emīn ü N / sırr-ı : sırr u N

235b ser-i : seri S

236 - D

236a ḥazīn : müzeyyen B1, N

240b sebbāh : seyyāh B1

S.38b

Hudā ile o şöyle buldı kurbet
Nitekim cism ü cān nār u harāret

O hatmü'l-enbiyā sultān-ı dīndür
Bi-hamdī'llāh şefi'ü'l-müznibīndür

N'ola dördünci gökde olsa 'İsā
Bunuñ seyrānı oldu 'arş-ı a'cālā

B1.9b

Kelīmu'llāh 'aşāya oldu şāhib
Murādı bu olaydı aña hācib

245 N'ola İdrīs seyr itse cinānı
Maqāmı oldur anda ister anı

Ger 'İsmā'īle қоç oldıysa kurbān
Buña cümle cihān kurbān ider cān

Halīl'e n'ola nār olsa gülistān
Deri bunuñ olurdu verd-i hāndān

B2.12a

N'ola şāh olsa mışr-ı hüsne Yūsuf
Bu mülk-i hūlkı itmişdi taşarruf

N'ola buldıysa Hızr āb-ı hayātı
Bunuñ oldu hayātuñ aşlı zātı

250 N'ola dünyāda şāh olsa Süleymān
Bu oldu on sekiz biñ 'āleme cān

Demür nerm itdi Davūd-ı hoş elhān
Ağacı itdi bu şemşir-i berrān

243b seyrānı oldu : mesiri oldu N, B1

244a şāhib : rāğıb N, B2, hācib S

247b deri : teri N

248b mülk-i hūlkı : mülki hūlkı D

250b cān : hān D, B1

N'ola tūfānda Nūḥ oldıysa mellāḥ
Şefā^cat bahrine bu oldı sebbāḥ

Olurken ḥāk-i Ādem āb ile gil
Nübüvvet taḥtı oldı buña menzil

Ser-ā-ser ḥaşlet-i memdūḥ-ı eşyā
Bunuñ zātında olmışdı müheyyə

N.9b 255 Beşāret-nāmesiydi bu cihānuñ
Ḥudā zāhrına mihr urmuşdı anuñ

D.8b,S.39a Muşavver nūr-ı cismi sāyesi yok
Velīkin sāyesinde hoş geçer çok

Der-i imrūzdan gün bigi aña
Görinürdi derūn-ı kaşr-ı ferdā

Uyurken işidürdi her sözini
Uyanık eylemişdi Ḥāk özini

B1.10a Ser-i hüḳmi göge irdügi yirden
^cIyāndur gün bigi şakku'l-ķamerden

B2.12b 260 Akıtdı barmağından āb-ı şāfī
Ser-ā-ser leşkerine oldı kāfī

İçüp anı şafā kesb itdi her cān
Şanasın Ḥızr buldı āb-ı ḥayvān

252b sebbāḥ : seyyāḥ D, N, B1, B2

256a muşavver S : münevver S

257a bigi : gibi D, S

258a her : sır N

259a ser-i : seri S

260a barmağından : parmağından N

260b leşkerine : ^caskerine N

Bu rüşendür sefîd itdi siyâhı
Güneş güyâ ki rûy-ı şubhâhı

Aña kâsd idicek a^cdâ-yı hâ'in
Olupdur vahş u tayr ol dem mu^câvin

^cAdûdan me'men idindükde gârı
Örümcek oldı añun perdedârı

265 Kebüter anuñ ile tutdı ülfet
O şehden itmediler hiç vahşet

Eyitdi berre-i mesmûm aña
Hâzer kıl zehrâküm şunma baña

Eger kim başmayaydı bağrına taş
Geçerdi def^cî tokuz perdeden taş

Ayağ başduğıçün ol hâk üzre
Zemîn fahr eyledi eflâk üzre

Burâk-ı berk-sür^cat aña merkeb
Olup seyr itdi cümle gökleri heb

N.10a 270 Tokuz çarhı itdi ol bir demde seyrân
Bu esrârı işiden kaldı hayrân

S.39b Gönülден hubb-ı dünyâyı giderdi
Cihânda fakrıla ol fahr iderdi

265a kebüter : kebüterler D, N, B1, B2

267a kim : - S

267b def^cî : def^c N

270a itdi : eyledi N / ol : - D, N

270b kaldı : oldı N, B1, B2

- B2.13a Hevādan dönmesün çün zecr-i gerdi
Günehkār ümmetin Haḫ'dan dilerdi
- Ne eylükler ki saña kendüzine
Şanurdi cümle maḫlūkuñ özine
- D.9a Selām olsun anuñ rūḫına benden
Muḫibb-i bi-riyāsıyam anuñ ben
- B1.10b 275 Selām-ı bī-nihāyet çār-yāra
Kim olmışlardı yār ol şehr-yāra
- Birisi pādşāh-ı mülk-i taşdıḫ
Ebū Bekr-i mūkerrem yār-ı Şıddıḫ
- Cemāli āftāba şubḫ-ı şādıḫ
Şadāḫat mihrine ḫalbi müşārıḫ
- Birisi pādşāh-ı mülket-i dād
°Ömer adı çıkarmış °adl ile dād
- Bilürdi derdine tiryāk maḫlūḫ
Anuñçün dirler idi aña Fārūḫ
- 280 Birisi kātib-i dīvān-ı Raḫmān
ḫayā ḫürşidi zū'n-nūreyn °Oşmān
- Aña ḫilm u ḫayā olmuşdı ḫil°at
Naşībi oldı ol şāhuñ şehādet

272a dönmesün : konmasun D, S, B1, B2

277a āftāba : āftāb N, B1, B2

278a mülket-i dad : mülk-i dād D

280b ḫürşidi zū'n-nūreyn : ḫürşid-i zī'n-nūreyn N, B2

- Biri sultān-ı cümle evliyādur
Kerem kāmı °Aliyyü'l-Murtaẓā'dur
- Aña ol cümle mahlūkuñ ulusı
Didi ben şehr-i °ilmem sen kapusı
- B2.13b Gül-i gülzār-ı bāğ-ı Muştafāya
Ziyā vü nūr-ı çeşm-i Murtaẓāya
- N.10b 285 Gül-i Cennet bigi kat kat du°ālar
Dem-i ādem bigi bi-°ad şenālar
- S.40a Biri bedr-i cihān-ārā Ḥasan'dur
Güneşden hüsni ol māhuñ hüsündür
- Biri şāh-ı şehīd-i Kerbelā'dur
Hüseyn pādşāh-ı aşfiyādur
- Ser-ā-ser āl u evlāda du°ālar
Kamu etbā° vü aşhāba şenālar
- B1.11a Ola Aḥmed şefi°üñ ol ümīde
Di Zātī bir güzel ğarrā ḳasīde
- 290 Dinildi meşnevī na°t oldı āḫir
Ḳasīde-güne bir na°t oldı zāḫir
- Mef°ülü Mefā°ilü Mefā°İlü Fe°ülün*
- Ey zāt-ı şerīfüñ gül-i büstān-ı risālet
Elfāz-ı laṭīfüñ şekeristān-ı ḫalāvet

282b °Aliyyü'l-Murtaẓā'dur : °Aliyy-i Murtaẓā D, B1, B2, aynü'l-Murtaẓā N

284b ziyā vü : ziyā-yı D, S, B1

285a kat kat : kat S

- Ey hem-nefes-i ʿarş-nişînân-ı melâ'ik
V'ey şâh-ı cihân pādşeh-i ʿâlem-i vahdet
- Tayy eyleyemez refref-i zan menzil-i kadriñ
Cibrîl-i ʿukûl anı nice ide hikâyet
- D.9b Hürşid-i visâlûñ iricek burc-ı vucûda
ʿÂlem açılıp girdi kamu leyl-i dalâlet
- B2.14a 295 Deryâ-yı dalâletde kalurdu kamu ʿâlem
Olmasañ eger bedreka-yı necm-i hidâyet
- Qurtıldı hadîşüñ işiden cümle hadeşden
Ey bâğ-ı vefâ bülbül-i gülzâr-ı nübüvvet
- Sen ümmetüñi isteyesin hazret-i Hâk'dan
Nefsî diyicek cümle nebî rûz-ı kıyâmet
- ʿAşileri emvâc-ı ʿazâb eyler idi garq
Olmasañ eger mâlik-i deryâ-yı şefâʿat
- Hâk kudret eliyle uruban zahruña mihri
Gönderdi seni ümmetüñe nâme-i şefkat
- N.11a 300 Mâhuñ siperin muʿciz-i tîğûñla felekde
İtdüñ iki şakk gördi kamu ehl-i velâyet
- S.40b Ey hâtem-i mecmûʿ-ı nebî mehit-i Qur'ân
Hatm olmuş idi muşhaf-ı hüsnüñde melâhat

293a eyleyemez : eylemez D, S

294b leyl-i : ehli S

295b hidâyet : saʿâdet N

299a uruban : idüben S

300a muʿciz-i tîğûñla : muʿcize tîğla N, B1, B2

301b hatm : - D

- Çeşme eyledüñ engüştüñi gördi kamu °alem
Dil teşne durur mu°cizüñ ābına be-gāyet
- Zātuñda sentüñ yog idi bir zerrece bed hū
Āteşde burüdet nite kim şuda yubüset
- B1.11b Ervāh-ı nebī Kuds'de cem°c oldu ser-ā-ser
İsrā gicesi cümlesine itdüñ imāmet
- 305 Cibril-i hured k'işide eczāsı olur kül
Bir demde ki itdüñ toköz eflākı seyāhat
- Mi°rācda bulduñ şu kadar Hakk ile kurbı
Güyā ki hemān cān u ten u nār u harāret
- B2.14b Keşf oldu saña perde-i esrār ser-ā-ser
Bī-perde Hudā ile tapuñ eyledi şohbet
- Vaşşāf ola ger cümle cihān halkı ser-ā-ser
Haşr ola vü evşāfuña olmaya nihāyet
- Şad-bār selām anlaruñ ervāhına benden
Yirüñdeki ol çār-°aziz itdi hilāfet
- 310 Kāndīl-i revāk-ı şadākat Hāzret-i Şiddīk
Zıdd-ı şeb-i şek şu°le-i mişbāh-ı şadākat
- Hışm ile nazar kılsa güneş bī-fer olurdu
Fārūk-ı ceri pādşeh-i mülk-i şalābet
- Sultān-ı ekālīm-i hayā Hāzret-i °Oşmān
Şāh-ı büleğā server-i erbāb-ı feşāhat

302a çeşme : çeşm S / gördi : burdı, göz D

302b ābına : tıgla N

305a işide : āteşin S / olur kül : kül olur S

305b demde : demüñe D

306b ten u nār u harāret : ten nār-ı harāret S

- D.10a Mîr-i ʿulemā kân-ı kerem Ḥaydar-ı Kerrâr
Makbûl-ı Ḥudâ ceşş-i nebî Şâh-ı Velâyet
Ezvâcuña vü âliüne evlâduña bizden
Her gâh selâm ey şeh-i erbâb-ı şefâʿat
- N.11b 315 Zâtî'nüñ idersin kamu müşkillerini hal
Tapuñdan irerse aña ger ʿavn u ʿinâyet
- S.41a Düşirmedügi müşkale-i zikrünü dilden
Budur ki virür âyine-i kalbine şafvet
Ḥaşr ola ümîdüm bu kıyâmetde senüñle
Bunu işidüp kim dise âmin aña rahmet

Sebeb-i nazm-ı kitâb

- B2.15a Sebeb ne dir iseñ nazm-ı kitâba
Kulak tut bu cevâb-ı müsteṭâba
- B1.12a Meger bir şeb-çerâğ-ı ʿâlem-ârâ
Gidüp zulmetde kalmışdı bu dünyâ
- 320 Perin yakmışdı bir yirden nice şem^c
Nucûm olmuşdı anuñ şevkine cem^c
Şumû^c-ı bezm-i mâh oldukça tîre
Şihâb ucın alup atardı yire
Oturmuşdum derûn-ı ḥalvetümde
Hemân sâ'im idi mû'nisüm katumda
O dahı mum ile oqınmayıcak
Faķirüñ yanına gelmezdi el-ḥak

315b irerse : iderse D / aña ger : ger aña D, N, B1, B2

316b şafvet : sûret D, S

322b mû'nisüm : me'nüsüm N, B1, B2

- Dağı var idi bir serv-i semen-ten
Başında od yanar pâyında âhen
- 325 Anuñ da yidügi yirdi özini
Yavu kııurdu yap yap kendüzini
Yalıñ tığ ile olmuş Şâm'a ol şâh
Otağ ile gider göçdükçe her gâh
Elinde nîze başında ışık var
°Adü-yı Şâm'dur şâh-ı Hotenvâr
Siyeh perçemlü yalıñ yüzlü dil-ber
Ayağ üzre turup yanardı pır pır
Yağardı şevkine pervâneler bâl
Benüm odumdan amma fariğü'l-bâl
- N.12a, B2.15b 330 Za°if ü nâ-tüvân u zâr u tenhâ
İderdüm lutfını Hağ'kuñ temennâ
- S.41b Çekerdüm yane yane nâr-ı âhı
İrürdi göklere düd-ı siyâhı
- D.10b Çıkarken göklere yir yir şerârum
Sa°âdet burcına varmış sitârum
Kapımı açdı bir dil-dâr-ı meh-rû
Açıldı sūy-ı Hağ'dan baña kapu
- B1.12b O şeb oldı baña şubh u sehergâh
Fağırüñ başına gün toğdı nâ-gâh

335 O māha hücrem oldu çün ki menzil
Yire Nür āyeti şan oldu nāzil

Toğup gönlümden ol māh-ı dil-ārā
İdindi tekye-i dervişi me'vā

Didüm şevk ile hoş geldüñ ol aya
Kudūmuñdan şeref virdüñ buraya

Şafā geldüñ benüm gönlüm surūrı
Kamu şāhib-nazarlar gözi nūrı

Süleymān'um ne yiller esdi geldüñ
Ne gün toğdı bu hāke sāye şalduñ

340 Dilerseñ cānumı cānum sentüñdür
Buyur bu bende sultānum sentüñdür

Hıtab-kerden-i ān māh-ı sa^cādet-penāh*

B2.16a

O dem bülbül bigi itdi terennüm
Açup gonce lebin itdi tekellüm

Eyitdi eylerüm saña naşihat
Gül-i gülzār-ı Cennet bigi kat kat

Bi'hamdi'llāh ki tab^cuñ şem^ci pür-nür
Uşañlık zulmetin gönlüñden it dūr

335a hücrem oldu çün ki menzil : çün ki hücrem oldu menzil S

337b kudūmundan : kademüñden D

338a gönlüm : kalbüm N, D, B1, B2

340b bende : belde D

* - D, S, B2

341 Bu beyitten 361. beyte kadar D ve S'de birinci mısralar, N'de ikinci mısra olarak yazılmıştır.

- N.12b Söyünmez şem^c uyar dār-ı cihānda
Añılsun haşre dek devr-i zamānda
- 345 İrişsün şu^clesi evc-i semāya
Ziyā virsün felekde her gün aya
- S.42a Cihānı āteş-i sūz ile yaqsun
Gönüller şehrine odlar bıraksun
- Şalup baş aşğa manend-i gavvāş
Cihān gūşına taq bir gevher-i hāş
- Olup ıışk ile bıkı-i fikre vāşıl
Bir ölmez oğul it  alemde hāsıl
- B1.13a Añılmağısa dünyāda murāduñ
Añılsun haşre dek anuñla aduñ
- 350 Diri kalmağa aduñ eyle niyyet
Dirilden adın ölmez tā kıyāmet
- Bu derd ile şular kim cān virüpdür
Hızırveş āb-ı hayvāna irüpdür
- D.11a İdersüñ aduñı  alemde ihyā
Yirüñ eflāk ola manend-i  isā

344a uyar : uyur N

344b añılsun : anılsın D, S, B1, B2

345a irişsün : irişsin D, N

346a yaqsın : yaqasın N

346b bıraksın : sacasın N

348b  alemde : dünyāda N

349 -D

349a dünyāda :  alemde N

350a diri : dirdi D

351b Hızırveş : Hızırvār S

B2.16b

Var aduñ Hızır gibi eyle zinde
Gider âdem kalur adı yirinde

Bilürsin °ömrüñüñ yoğdur şebâti
Dürüş bul Hızırveş âb-ı hayâtı

355 Sevâd-ı nazm ma°nâ ile ey cân
Biri zulmet birisi âb-ı hayvân

Fusünger hâmeñe sihr eyle ta°lîm
Gören dil mülkin itsün aña teslîm

Nebâti nazmı şöyle tatlu yazsañ
Dimâğına cihânuñ şekker ezseñ

O nazm-ı şekkerin olursa kıanda
Kimesne olmasun muhtâc kıanda

N.13a

Disünler ney-şekerden hâme yazmış
Bunu yazan midâda şekker ezmiş

360 Sözüni diñledüm gayet güzeldür
Be-ğâyet hûb pend eyler mağaldür

Cevâb-dâden-i Zâtî-i bî-çâre vü âvâre*

S.42b

Didüm cândan haber virürsin ey cân
Kuluñum h°âcenüñdür cümle fermân

358a şekkerin : şükkerin D, S

359b şekker : şükker D, S

357a yazsañ : yazmış N

357b ezseñ : ezmiş N

358a şekkerin : şükkerin D, S

359b şeker : şükker D, S

* - B1

Maḳālūñ oldı cān gūşıyla mesmū^c
Ser-ā-ser hūsn ü hulḳuñ bigi maḳbū^c

Seni ^cālemde Haḳ var itsün ey yār
Za^cifüñde veli ^cözr-i ḳavī var

B1.13b, B2.17a

Maḳāmum teng u tīre vüs^catüm yok
Beni terk itdi şādī mihnettüm çok

365 Faḳīr ü ^cāciz ü h^vār u haḳīrüm
Mezelleḱ maḳbesinde bir esīrüm

Geñiş dünyāda el yufḳa gönül dar
Ĝam u ğussa keşr ü ḳilletüm var

Başumda od yanar gerdün elinden
Ayakda ḳalmışum her dūn elinden

Virürdüm hāne-i dil olsa rüşen
Kelām āyinesine şüreti ben

Maḳām-ı bülbülün gülşen gerekdür
Derünü ğün bigi rüşen gerekdür

Cevāb-dāden-i ān nazar-ı hūb-şüret ü nīk-şireḱ*

370 Aḳup ğonce lebin ol verd-i ra^cnā
Didi bu ^cillet olmaz aña aşlā

Virürken āb-ı Hızr emvāta cānı
Olupdur mülket-i zulmet meḳānı

362b bigi : gibi D,S

363b ^cözr-i ḳavī : ḳavī ^cözr D

365b maḳbesinde : meclisinde N, S

366a dar S : tar D, N, B1, B2

* - D, S, B1

370 Bu beyitten 380. beyte kadar D ve S'deki 1. mısralar, N'de 2. mısra olarak yazılmıştır.

Egerçi tūṭī bir şīrīn-nefesdür
Maḳāmı dā'imā āhen ḳafesdür

D.11b, N.13b

Cihānda genc-i cān kim bi-bahādur
Yiri anuñ fem-i çār-ejdehādur

Ḳatı saht olma oldıysa yirüñ teng
Maḳāmı la'ı u yāḳūtuñ olur seng

B2.17b

375

Cihānı şanma kim rāḫat yiridür
Belā vü ğuşsa vü miḫnet yiridür

S.43a

Gelenler acıyı gitdi cihāndan
Kimesne dad almamışdur andan

Yüri ḳo °illeti ur söze bünyād
Anuñla dīn ü dünyāñı ḳıl ābād

Düriş ey şāh-ı iḳlīm-i feşāhat
Şu deñli it kim ebyātı °imāret

B1.14a

Cihānuñ şeyḫ ü şābı rāğıb olsun
Anuñ nāzırlığına ṭālib olsun

Cevāb-dāden-i Zātī [be]-Nebātī*

380

Didüm ey bāğ-ı Cennet °andelibi
Müşerref itdi nağmeñ ben ğarībi

Ne hoş nağmeñ var ey murğ-ı hoş-āvāz
Olur ol nağmeler Dāvū'da dem-sāz

372b maḳāmı : maḳām D

373b fem-i çār-ejdehādur : nesim-i çār-ejdehādur S

376a acıyı : acı N, S, acıya D / gitdi : gitdiler S, gitdi bu N

379a cihānuñ : cihānda S

* - D, S, B1

381b nağmeler : nağme D, S / Dāvū'da : Davud'da D, Dāvūdī S

Velī gerd-i ḥased göge irüpdür
Harāba çeşm-i inşāfı vürüpdür

Ġarā'ib ḥāli var ḥalk-ı cihānuñ
İçerler furşatuñ bulunca ḳanuñ

Ḥasūduñ ḥaddi vü pāyānı yoḳdur
Amı °add itmegüñ imkānı yoḳdur

385 Uyarsañ ger şumū^c-ı nazm-ı dil-keş
Olurlar her biri bir pāre āteş

B2.18a

Eger kim °izzet idüp dirseñ ulu
Hemān bir nā-tüvān imiş diyü bu

O dem inşāf tūmārın dürerler
Çerāğ-ı nazmuña karşı türerler

N.14a

Görürler göz göre °Anka'nı serçe
Tutarlar la^cl u yāḳūtuñı şırça

Güneş °arz eyleseñ bir zerre dirler
Görüp bāğ-ı cinānı terre dirler

390 O bāḫıllar bilürken Ḥaḳḳı örter
Alur ḳanuñ revān yüzine dürtür

Cevāb-dāden-i ān māh-ı mücellā vü mir'āt-ı muşaffa*

382a gerd-i ḥased : ger ḥased D

383a ḥāli : ḥulḳı S

385a uyarsañ : uyusan D

388a °Ankāñı : °Ankāyı D,S

388b la^cl u : la^cli vü N

390b alur ḳanuñ revan : girü alur ḳanuñ S : ki alur ḳanuñı D

* - D, S

- S.43b Yine ol mäh-ı mir'ât-ı mücellâ
Hased gerdinden ol albi muşaffâ
- D.12a Didi şâhib-nazarlar şağ olsun
Hasüduñ bağır gamdan dâğ olsun
ulûbe nâr-ı nazmuñla ur odi
Hased nârına yansun o hasüdü
- B1.14b Cihânda yok mı şanduñ ehl-i inşâf
Hasedden abinüñ âyinesi şâf
- 395 Huşûşa pâdşâh-ı heft-kişver
Emîr-i cümle-i erbâb-ı efser
Nazîri gelmedi mülk-i cihâna
Nice teşbîh idem Nüşîrevân'a
- B2.18b Tutamaz idi olmışdı murâdı
Çeküp zencire ol adl ile dâdı
Bunuñ yanında anlar iki bende
Degül muhtâc bir ıl deñlü bende
Bu şehde hatm olupdur adl u inşâf
Kimesne uramaz inşâfdan laf
- 400 Vezîr-i azâmı hem nükde-dândur
Serîü'l-fehm dâñâ-yı cihândur
O şâh adına aç bir dürc-i gevher
Disünler cevherîler hûb cevher

391 Bu beyitten 460. beyte kadar D ve S'de 1. mısralar, N'de 2. mısra olarak yazılmıştır.

391b hased gerdinden : hasedlerden dün D, S / albi : alb-i S

393b yansun o : o yansun S

- Dürintüñ her biri dürdâne olsun
Anuñla güşlar eşdâfı ıolsun
- Pür olsun ol güherden cümle küşe
Dağılsun dest-i ʿizâz ile güşe
- N.14b O gevherlerle nâm-ı gevher-i şâh
Añılsun cümle ʿâlem içre her gâh
- 405 İşıtdi şāhuñ adın göñlüm aqđı
O dürr-i pendı cān güşına dağdı
- S.44a **Dilerseñ midhat-ı sultān-ı ʿâlem**
Nazar kıl bu araya ey mükerrem
- Nice şeh mäh-tāb-ı burc-ı devlet
Nice meh āftāb-ı evc-i ʿizzet
- B2.19a Emīr-i pīr-tedbīr-i civān-baht
Dilir-i tīr-teşīr-i āsmān-taht
- B1.15a Tutar çıgninde hañçer çeng-i hurşīd
Öter bezminde ekşer çeng-i Nāhīd
- 410 Şeh-i şāhān-ı sultānı'bn-i sultān
Emīr-i kāmran Sultān Süleymān
- D.12b Ser-ā-ser ehl-i tācuñ başı tācı
Ayağı toprağı dünyā harācı
- Felekler kasr-ı kadri nerdubānı
Zühhal bām-ı sarāyı pāsbanı

402a dürdâne : dâne D : bir dâne S, B1, B2

403b dağılsun : tağılın D

405b dürr-i : dürr ü D, dürri pend N / cān güşına : güş-ı cāna D, N, B1, B2 / dağdı : tağdı
D, N, S, B1

409a çıgninde : üstinde N, B2

Sa^câdet kîmiyâsı cevheridür
Metâ^c-ı mihrine meh müşteridür

°Adâlet mülkinüñ şâhib-kırânı
Şeri^cat büstâni bâğbâni

415 Muğarrer kûtb-ı çarh-ı saltanatdur
Vilâyet ıssı şâhib-ma^cdeletdür

O şâhuñ berç-i şemşîri cihân-gîr
Şadâ-yı ra^cd-ı kûsı âsmân-gîr

Yarar kalb-i °adüyü tîğ-ı cebri
Şanaşın berç-i lâmi^c hışm-ı ebri

Tutar toz âsmâni rezme binse
Bürür çader zemîni bezme inse

Ger ursa dest-i hışmı tîğ u nîze
İder kalb-i °adüyü rîze rîze

B2.19b

420 Nefes gürzi bigi °İsâ-yı fetħa
°Aşâdur nîzesi Mûsâ-yı fetħa

S.44b, N.15a

İşıklar câmi^c-i fetħi kıbâbı
Ya deryâ leşkeri anlar ħabâbı

Meger kim oldı fetħi kîmiyâger
Olupdur leşkeri müsteğrak-ı zer

413a cevheridür : gevheridür S

415a kûtb-ı : kurb-ı S

416b ra^cd-ı kûsı : kûsı ra^cd S

417b hışm-ı : cism-i B1

418a toz : tozı D

420a bigi : yili D, B1, B2

421b leşkeri : °askeri N

B1.15b

Zihî kim çekse tîr ol tîr-i tedbîr
İrişür burc-ı kavse gūyiyā tîr

Cefā devrinde çarḥ pîre düşmez
Anuñ atduğı ok hîç yire düşmez

425 °Adū Ye'cūc bigi gerçi bî-ḥad
Kılıçı ehl-i İslām'a demür sed

Şadā-yı ṭablı vü āvāz-ı kūsı
Ger itdi gūş ḥalk-ı Engürüsü

°Adūnuñ ḳanına tîğı k'ola ğarḳ
Şafaḳ içre şanasın mihr urur berḳ

Şuşasa ḳanına a°dā-yı cūhhāl
İçirür tîğı anuñ zehr-i ḳattāl

D.13a

Semendi hoş bilür ṭayy-ı meḳānı
Ṭolaşur bir dem içre bu cihānı

430 Be-ġāyet ehl-i dil peykān-ı tîri
İdüpdür ḳalb-i a°dā içre yiri

O sulṭān-ı ḳader-ḳudret ḳazā-rā
Revā tedbîrde eylerse da°vā

B2.20a

Gelür tedbîri takdîre muvāfiḳ
Oḳur dirsem ḥuṭṭ-ı levh lâyık

423b gūyiyā : gūyā ki N : gūya S

424b Anuñ ... düşmez : kim anuñ atduğı ok yire düşmez D, S, B1, B2

426a şadā-yı ṭablı vü : şadā-yı ṭabl D

426b gūş ḥalk-ı : cümle ḥalk-ı S

428b içirür : içiverür S / tîğı : tîğ D, N, S, B1, B2

429a bilür ṭayy-ı meḳānı : bilürdi meḳānı N

432b ḥuṭṭ-ı : ḥuṭṭı N / levh : levḥi B2

Eger āyīne-i gīti-nümāyı
Sikender bigi peydā itse rāyı

Görinür on sekiz biñ ʿālem andan
N'olayıñ görsek ol şāh-ı cihāndan

435 Kaçan kim leşkerin cem^c ide ol şāh
Ġazālar kılmağıçün gözleye rāh

S.45a

Vire aķ sancağın çözmege destür
Mināre üzre güyā berķ urur nür

İrer firaķ livāsı gökde aya
Şalar çetri yedi iklimē sāye

N.15b, B1.16a

Olur ol sāye-i çetr-i mu^cazzam
Sevād-ı dīde-i mecmū^c-ı ʿālem

Kef-i luţfuña ol kān-ı seġānuñ
Eger öykünmesi olmasa kānuñ

440 Aña ol çarbeti urmağa tīşe
İdinmezdi ola her gāh pīşe

Ne dem ol pādşāh-ı heft-kişver
ʿAdüya yürüse cem^c itse leşker

Ķopa toz ayağından ceng-i tunduñ
Ġubārı ire eflāka o cunduñ

433b itse : olsa N

435a leşkerin : ʿaskerin N

440a ol : dil N, B1, B2

441b leşker : ʿasker N

442a Ķopa : Ķopar S, kopup B1

442b ire : irer S

- Hevāya aḡa ger kūh u eger deşt
 ala yir altı ola āsmān-ı heşt
- B2.20b Eger kim alb-i a^cdā olsa āhen
 ayırma hi anuñun zerrece sen
- 445 İder nerm anı ol lāzım degül od
 O řahuñ na^crası āvāz-ı Dāvūd
- Odur řimdi Sūleymān'ı cihānuñ
 Hudā ömrin ziyāde ılsun anuñ
- D.13b Öñinde ehrimenler bir arınca
 Nazıri yok Sūleymān'a varınca
- İlahi ömrini çoḡ eyle anuñ
 amu a^cdāsını yoḡ eyle anuñ
- Anuñ vaşında dindi bu asıde
 Kim oldur řāh-ı řāhān-ı güzıde
- Mef^cülü Fā^cilātün Mef^cülü Fā^cilātün*
- 450 Ey izzetüñ göginde hürşid-i ber-i lāmi^c
 V'ey devletüñ güninde ferhunde cümle řāli^c
- S.45b Ey devletüñ du^cası acār-ı ahrı āmı^c
 V'ey himmetüñ hevāsı eřcār-ı luşı rāfi^c

443a eger : veğer D, S

444b anuñun : anıñüun S

445b na^crası āvāz-ı Dāvūd D,N : na^cra-yı āvāzıdır od S

448a çoḡ : çoḡ N

451a acār-ı ahrı : acār-ı ahr-ı S

451b eřcār-ı luşı : eřcār-ı luşı S

Mişkāl-i zehr-i qahrūñ cümle °adūyī hālik
Tiryāk-i luḡf-ı °āmuñ mecmū° derde nāfi°

B1.16b

Cānda şenā-yı mecdūñ enhār-ı luḡfī fā'iz
Dilde du°ā vü ḡamdūñ cümle qazāyī dāfi°

İsm-i şerīfūñ üzre oḡındı tā ki ḡuḡbe
Zāt-ı laḡifūñ oldı cümle şifāta cāmi°

N.16a, B2.21a

455 Ey pādşāh-ı °ālem cümle güzel şifātdan
Zāt-ı şerīfūñ üzre her ne dinürse vāḡi°

Ḳaşr-ı felek mişālūñ bābında oldı ḡācib
Zerrīn °aşā elinde sultān-ı mülk-i rābi°

Yüzi siyāh olupdur baḡş itdüḡiḡtün ey şāh
Sultān-ı rif°atūñle diz-dār-ı sūr sābi°

Bir şāhdur ki ḡadrūñ mülk-i cihāna sıḡmaz
Bir şehnişīn olupdur ol şāh-ı ḡarḡ-ı tāsi°

Mālik-riḡāb sensin bürhān vırse düşmen
Tıḡuñda yazılupdur āyāt-ı naşş-ı ḡātı°

460 Nehr-i ceri içinde ḡüyā ki °aks-i encüm
Tıḡuñ yüzinde nuşret cevherleri levāmi°

İllā ki ebr-i bārān ol daḡı külli ḡevher
Kimse degül demünde herḡiz hevāya ḡābi°

°Ahdūñde cümle ḡalḡa bir veche geldi inşāf
Mānend-i şabr-ı °aşıḡ ḡalmadı ḡiḡ ḡāmi°

452a hālik : muhlik N

453b du°ā vü ḡamdūñ : du°ā-yı ḡamdūñ S / qazāyı : qazāya N, S

457b diz-dār : ser-dār S

461a ebr-i bārān : ebr ü bārān N

- Gül gibi zāhir oldu kim bāğbān-ı ʿadlūñ
Bostān-ı memleketden eşcār-ı zulmi kāmı^c
- Yecūc-i fitne mülk-i dehri tutardı cümle
Sed çekmeyeydi tīguñ ger olmayaydı māni^c
- D.14a 465 Mūsā ʿaşāsı bigi kaldursa sancaguñ ser
Firʿavünveş ʿadūya teng ola mülk-i vāsi^c
- S.46a Dürç içre dürr-i meknūnāsā idüpdürür sır
Emrüñ güherlerine sem^cinde cümle sāmi^c
- B2.21b Kātur hezār yıllık yol girü hissüñ ile
Meydān-ı sür^cat içre koşılrsa berķ-i sāri^c
- B1.17a Dünyāda devlet ile olduñ bu gün Süleymān
Vaḥş u tūyūr ins ü cin emrüñe tevābi^c
- Gūyā ki ebr-i nīsān deryāya gevher-eḫşān
Luḫfuñ eli cihāna toḫm-ı seḫāyı zāri^c
- 470 Hālkuñ kimisi māl u kimisi cāh ister
Mülk-i cihān içinde Zātī du^cāña kāni^c
- Döndükçe çarḫ-ı gerdün turdukça kūt-ı sābit
Rūy-ı felekde dā'im necm olduğınca lāmi^c
- N.16b Kūt-ı murāduñ üzre devr eylesün felekler
Olsun kāmı ʿadūñuñ ey şāh necmi rāci^c
- Budur ol matla^c-ı dāstān-ı evvel**
Laḫif elfāzı ma^cnāsı maḫayyel

464b sed : ser S

466a içre : içre mülk D, S

469a ebr-i nīsān : ebr ü nīsān N

469b toḫm-ı seḫāyı : toḫm-ı şafāyı S

471a çarḫ-ı gerdün : çarḫ-ı gerdān D, S, B1

Gel ey pervâne-i şem^c-i ma^câni
Bize ʿışk âteşinden vir nişanı

475 Uyar yüz şevk ile bir şem^c-i dil-keş
Gönül pervânesine ursun âteş

Yürek yağın erit cāndan fitil it
Anı şevk ehline rüşen-delil it

Görüp pervâne olsun anı her çavk
Kamu erbâb-ı ʿışka virsün ol şevk

B2.22a

Nice şem^c âftâb-ı burc-ı ma^cnâ
Kamer andan ziyâ kılsun temennâ

Temâşâ iden anı ola mesrûr
Şafâdan eylesün her kalbi pür-nûr

480 İdüpdür nite kim kalbin pür-envâr
Kelîmüñ vâdî-i Eymen'deki nâr

S.46b

Bize ʿâşıklarüñ cümbişlerinden
Ser-â-ser ʿışk odı sūzişlerinden

Ne yangunlar çeker ehl-i muḥabbet
Nicedür ʿışk içinde vecd u ḥâlet

D.14b, B1.17b

İdüp pervâne aḥvâlin bahâne
Hikâyet eyle bir bir yâne yâne

Meger var idi bir şâh-ı mu^cazzam
Cihân mülkinde meşhûr u mükerrerem

477 her : bir D, N, S

478b kılsun : itsün S

482a çeker : çeküp N

484b cihân : cihânda D

- 485 Süleymān-saṭvet ü şāh-ı tüvānā
Nerīmān-heybet ü sultān-ı a^clā

Kader-ḳudret ḳazā-rā tīr-i tedbīr
Sikender-saltanat şāh-ı cihān-gīr

Cihān- mülkin pūr itmiş ^cadl u dādı
Özi bārān sehā vü Jāle adı

Anuñçün Jāle dirlerdi o yāra
Anı ırgürdügince Hāḳ bahāra

N.17a Ḳonardı şeb irişse Jāle mānend
Şabāh olsa göçerdi ol hudāvend
- B2.22b 490 Uzun günlerde ḳılmazdı ḳararı
İderdi kūh u şahrāda şikāri

Olupdur rüy-ı Rüm'ün padşāhı
Ziyāde gökde yılduzdan sipāhı

Degül Nüşīrevān ol deñil ^cadil
Kim anuñ tahtgāhı şehr-i şākil

Hāzāna irmelü olmuş bahāri
Vucūd-ı devḫasınunı yok şumārı

Yimişi ādemün muḳbil piserdür
Oğulsuz kimse bir bersüz şecerdür

495 Bilürdi kimseye ḳalmaz zamāne
Dem-ā-dem āh iderdi yane yane

485a şāh-ı tüvāna : melik-i tüvāna S

490a uzun : uzunlar D

491b yılduzdan : yılduzlardan D

494b şecerdür : şemerdür D, S

- S.47a Kātı kōrkardı kim geçüp ecel rīv
 Süleymān mülkine hākim ola dīv
- Kala düşmenlerine taht u tācı
 İdüp dururdu c'ayş-ı telh ol acı
- Dilerseñ ger nazār kıl bī-tavaqquf
 Sıfāt-ı leyl ile vaşf-ı taşarruf
- B1.18a Meger zulmetde şāh-ı cümle encüm
 Olup dururdu Hızr abı bigi güm
- 500 Yirine māh anuñ olmuşdı sultān
 Kevākib cem^c olup tutmuşdı dīvān
- D.15a, B2.23a Nucūmuñ her biri bir hoş tarafda
 Feraħda kimi kimisi şerefde
- Kimi teşlib itmiş bir birine
 Kimisi kendünün gelmiş yirine
- Oturmuş şāh Jāle halvetinde
 Hemān bir bıkı-i nāzük var katında
- Dahı irişmemiş kuflına miftāh
 Vişälinden şafā kesb eyler ervāh
- 505 Gül-i Cennet Şüküfe anuñ adı
 Göñüller eksügi cānlar murādı
- N.17b Meger kim Leyletü'l-Қadr idi ol şeb
 El açup Hākka ol şeh didi yā Rab

500a yirine : birine D, N

501b kimi kimisi : kimisi kimi S

Senüñ nîsân-ı lutfuñ katresi çok
Vucûdum kılzumunuñ gevheri yok

Baña mülk-i ferahdan bir taraf vir
Keremler eyle bir hayrül'- halef vir

Kabül itdi du^cāsın Haq Ta^cālā
Kulın mahrûm ide haşa ki Mevlā

510 Şükûfe kal^casına Şāh jāle
O sâ^cat nîzesin kıldı havāle

S.47b Görür kuvvetlüdür vasl-ı şarābı
Revān tamlatdı bir kaç katre ābı

Şedef ağzına Haq emr ile ol an
Çün irdi katre-i bārān-ı nîsân

B2.23b Dürüdi anda bir hoş gevher-i pāk
İşitdi anı Şāh oldu ferahnāk

B1.18b Çü buldı imtizācı çār erkān
İrişdi kalıbına cevher-i cān

515 Hudā emriyle nakkaş-ı tabi^cat
Ana virdi be-gāyet hūb şüret

Şu deñlü oldu nūrāni o merdūm
Dir idi aya ol ya toğ yā toğdum

İşit Pervāne'nüñ bu şubh-dem
Vucūda geldügin mülk-i ^cademden

507b gevheri : katresi S

510a Şükûfe kal^casına : Şüküfesine yine S

513b anı Şāh : Şāh anı S

Katarken dest-i devrân miske kâfûr
Şaçarken zulmet üzre şubhgeh nûr

Siyâhı şâh-ı ebyaz mât iderken
Göçüp mülk-i cihândan şeb giderken

- D.15b 520 Sarâyından çıkararken şâh-ı hâver
Ağ oğul toğururken kara mâder
- Toğuz ay on gün oldu ol dem âhir
O gizlü genc o sâ^cat oldu zâhir
- Bile toğdı seher mihr ile ol mâh
Cihānuñ başına gün toğdı nâ-gâh

- N.18a Nice mâh âftâb-ı ʿâlem-ârâ
Cemâlinden münevver oldu dünyâ

- B2.24b Görüp şâd oldılar zât-ı şerîfin
Gül-âb ile yuyup cism-i laîfin

- 525 Harîre müşg bigi şardı Dâye
Yir itdi sînede ol cân-fezâya

- S.48a İşitdi Şâh Jâle çün kim anı
Cihân mâlını virdi müjdegâm
- Şu deñlü eyledi ol şükre kurbân
Cihānuñ sengini la^cl eyledi kân
- Çü düşdi ʿaksi afağa o kanun
Şafağ şandı görenler rengin anuñ

520b ağ : ağ S

525a müşg : misk D, N / bigi : gibi D, S

B1.19a

Düzerler cevheri gehvâre-i hûb
İdine tâ ki dürc ol dürr-i mahbûb

530

İçinde tâ ki anuñ yata ol şâh
Nucûm-ı ezher içre nite kim mâh

Çü virdi ana turınca o şemse
Yüzi oldı müdevver şan ki şemse

Güzellendi umup ol mâhveşden
Şanasın ay bedir oldı güneşden

Şafâlar kesb idüp ol hoş piserden
Gıdâlar düzdiler şehd ü şekerden

Ki tatlu tatlu ol şîrîn gıdâyı
Yiyüp kesb eyleye zevk u şafâyı

535

Didi şimden girtü pervâne ol Şâh
Oğul virdi baña luftından Allâh

B2.24b

°Adüya qalmaz âhir taht u tâcum
Olur ben naql idicek ol du°acum

Didi pervâne bulup şeh murâdın
Hem anuñçün kodı Pervâne adın

Dağı düşse şükûfe içre jâle*
Olur bir cism irer cândan nevâle

529a düzerler : düzer D

533a hoş : - D

533b düzdiler : düzerdiler S / şehd ü : şehd-i N

536a taht u tâcum : tâc u tahtum S

537a bulup şeh : şeh bulup S

* 538'den 544. beyte kadar - B1

538b cism : necm S

- D.16a Virür aña hevā-yı hūb cānı
Olur bir bī-bedel pervāne anı
- N.18b 540 Düşüpdür şems-i mıknāṭis-ı şeb-nem
Götürür hākdan düşdikçe her dem
- S.48b Olupdur aṣl-ı pervāne çü şeb-nem
Olur ol şu^cleye meyyāl her dem
- Heyülā çün o bedr-i bī-ḥusūfe
Olupdur Şāh Jāle'yle Şükūfe
- Bilüp bu hikmetin Jāle Ḥudā'nuñ
Koyupdur adını Pervāne anuñ
- Müşerref oldı gāyet şāh-ı a^czam
Şafā vü şevk ile emr itdi ol dem
- 545 Müneccimler derildi bir araya
Görelər kim nedür ṭālī^c ol aya
- Ḥamel burcı o māha ṭālī^c olmuş
Güneş dahı hem anda vāḳī^c olmuş
- Esedle kavşdan burcıyla māh
Ana teşlīş itmiş ol sehergāh
- Elinde tīğ-ı berrān ile Behrām
İdüp dururdu cedye varup ikrām
- B2.25a Görürler itmiş ol terbi^c ṭālī^c
Bulara nūr-ı aḥkām oldı lāmi^c

540a düşüpdür : düşüpdür D

542a o bedr-i bī-ḥusūfe : o dürr-i bī-ḥusūfe D

547a esedle : esedler S

548b idüp dururdu : idüpdür burcı S

549a itmiş ol : ol itmiş N

- B1.19b 550 Didiler pādşāha var olasın
Cihānda devlet ile yār olasın
- Bu mihr-i şubḥ-ı devlet düşe ʿāşık
Ola bir māh-rū mihrinde şādık
- Bunu bir māh-ı nev dīvāne eyler
Cemāl-i şem^cine pervāne eyler
- Muḥabbet mülki bu şāha virilür
İrer maqşūdına ölür dirilür
- İrişür ser-be-ser cümle murāda
Olur ʿālemde emlāki ziyāde
- 555 O şādīden şeh itdi nice günler
Yimeler içmeler toylar düğünler
- S.49a 7oyurdu ni^cmete mecmū^c acı
Münevver oldu istignā sırācı
- N.19a Temāşā eyleyen dāne birinci
Anuñ her dānesin şanur bir inci
- D.16b Murādı ʿālem içre cümle cānuñ
Yüzine bakmağa göz toymaz anuñ
- Şararmış rüy-ı ʿāşık bigi zerde
Şanasın anı ʿışk uğratdı derde
- 560 Görürler şād u ḥandān ğāyet anı
Yidirmişler meger kim za^cferānı

554a ser-be-ser : irişi ser durur D,S

556a ni^cmete : ni^cmeti S

- B2.25b Börek tutmacı görenler şedefvār
Didi güneşde ra^cna gevheri var

Sürinmiş yüzine surhı sefid ^cac
Visāline cihānuñ halkı muhtāc

Şu deñlü itdiler şirīn gülācı
Kātında ni^cmet-i Firdevs acı

Alışdı bir biriyle şehd ü şekker
Üşer cümle cihān halkın ser-ā-ser
- B1.20a 565 Toyurdı sükkeri senbüselerle
Güzeller ^caşığı şan büselerle

İrişdi çün o māhuñ yaşı çāre
Yetişdi atası derdine çāre

Ayuñ on dördine döndi cemāli
Kaşı gösterdi bedr üzre hilāli

Çün irdi çārdan ol şir-pençe
Esedde hüsni urdı mihre pençe

Şeh-i Pervāne'ye ey gevher-i pāk
İrişdügi maħaldür ^caql u idrāk
- 570 Meger bir gün şehābuñ sāyebānı
Tutup dururdı ser-tā-ser cihām
- S.49b Şakırdı turmayup şimşek hevāda
İderdi ra^cd āvāze nevāda

562a surhı : surhı B2

564b üşer : üşe N, B1, B2

- B2.26a Bulutlar çeşm-i dil-ber bigi giryān
Gülistān rüy-ı dil-ber bigi handān

Mübārek vakt idi gāyet dem-i sa^cd
Şehābuñ minberi üzre çıkup ra^cd
- N.19b Tutup destinde ol şemşīr-i berķi
Añradı nām-ı şāh-ı ğarb u şarkı
- 575 Şehūñ yanında Pervāne oturmuş
Yüzinden ebr-i zülfini göttürmüş

Açup  ibret gözini gördi berķi
Tutar bir demde tābı ğarb u şarkı
- D.17a Didi şāha nedür bu şu^cle-i nār
Bulut küldür meger içinde od var

Tağıdukça anı yıl yıldurur od
Şerār ile hevāya çıķdı yā dūd

 Aceb niçün söytündürmez yā bārān
Anuñ esrārı  aqlum kıldı hayrān
- B1.20b 580 Bu sözi işidüp Sultān Jāle
Didi tahşinler ol şīrīn maķāle

Görür Pervāne'nüñ teşbīhi ma^cķūl
Ferāset vardurur anda bilür ol

Sezer oğlunda idrāk u zakāvet
Görür zātında anuñ kabiliyyet

572a bigi : gibi D,S

572b bigi : gibi D,S

574a şemşīr-i berķi : şimşād-ı berķi S

574b nām-ı : nām u D

575b zülfini : zülfinin D, N, B1, B2

582a oğlunda : oğlından D,N

B2.26b

Bu ara zübde-i mecmû^c-ı nâsı
Oyuna virdüğü yirdür atası

Bulur bir feylesof-ı bî-naẓîri
Mu^callim ide tâ kim mâha tîri

585 Didi ey ekmel-i bî-miṣl ü dānā
Bulınmaz ^cilm içinde saña hem-tā

S.50a

Ziyāde bî-naẓîr ü bî-bedelsin
Mu^callim olmağa buña maḥalsın

Ḳamu ^cilmi bu tıfla eyle ta^clîm
Saña cān ile ḳıldum bunu teslîm

Görür cānum gözi zātında cevher
Sezer dil-ṭab^cımı pāk u muṭahhar

Bu yolda yūri sa^cy-ı bî-dirîḡ it
Daḡı bu bâliḡ olmadan belîḡ it

590 Cehāletden bunuñ cānın ḡalāṣ it
Bunu elṭāf-ı ^cāmuñ birle ḡaṣ it

N.20a

Ne'yise çek bunuñ luṭf eyle cevrin
İdelüm umduḡuñdan artuḡ ecrin

Eyitdi feylesof ey ḡān-ı ^cālem
Cihān bir cism zātuñ cān-ı ^cālem

Tek oldı bendeñe fermānum üzre
Ḳamu emrūñ ser-ā-ser cānum üzre

585a bi-miṣl ü : bi-miṣl-i S, B1

589a sa^cy-ı bî-dirîḡ : bî-sa^cy ü dirîḡ S

591a cevrin : zecrin D, S, B1, B2

591b artuḡ : artuḡ N, D, S

592b cism : cism ü D

- Kılayın cidd ü cehd-i bî-dirîgi
 Ola ʿilm ile tâ ʿâlem belîgi
- B2.27a 595 Pes andan eyledi ol şâha taʿlîm
 İde mülk-i fînûmı aña teslîm
- D.17b, B1.21a
- Vaķârın kıutbuñ eflâkıñ şitâbın
 Sebâtıñ hâkıñ ābuñ inķılâbın
- Zamānuñ sürʿatin devrûñ mürürin
 Mehûñ hem ʿilletin bedrûñ kıusûrın
- Sebeb yir düşdügin gökde hıusûfa
 Ne ʿillet olduĝın dâʿim kusûfa
- Burûcı nice seyr eyler kevâkıb
 Ne deñlûdür yâ halk içre mezâhib
- 600 Cevâhir zâtınuñ hâşşiyetini
 Kadîm ü hâdisûñ keyfiyyetini
- S.50b
- Tokuz ābâyı vü çâr ümmehâtı
 Nicedür üç mevâlidûñ şifâtı
- Sehâb içinde sırr-ı berķ u raʿdı
 Feleklerde nucûm-ı naħs u saʿdı
- Hudûdın vüsʿat-ı çarh-ı muhîtüñ
 ʿAmûkıñ merkez-i hâk-i basîtüñ

594a cehd-i : cehdi N

594b ʿilm ile : tâ ʿilm ile S

595b aña : tâ ki D, S, B1, B2

597b ʿilletin bedrûñ : ʿillet ü bedr ü S

599a burûcı : burücın D

601b mevâlidûñ : mevlidûñ D,S

603a hudûdın : hudûd-ı D, S

Revān şeh-zādeye bildürdi bir bir
Ser-ā-ser her ʿilimde itdi māhir

605 Şunuñ kim pākdür tab^c-ı derūnı
Olur ol kimse ʿālim zü-fünūnı

Anuñ kim tab^cı mir'ātı tonuğdur
Bula ʿilm içre şüret cāmı yoğdur

B2.27b Şu deñlü oldı kim ol māh-ı kāmil
ʿUṭārid olımaz idi muḳābil

N.20b Oğır Sultān Jāle anı ḫālī
İder her fenden aña on su'ālī

Virür her bir su'āle on cevābı
Ḳomaz müşkil ʿarūsında niḳābı

610 Görür ol bülbül-i bāğ-ı belāgat
Olupdur tūṭı-i Hindü-feşāhat

B1.21b Bilüp ʿilmin sipās itdi ʿalīme
Şükürler eyledi ḫādiş ḳadīme

Açıldı mihr-i ḳalbinüñ kusūfı
Oğıtdı ḫalvetine feylesofı

Kemāl öğretdüğiçün māh-ı bedre
Virildi şems-i tīre bedre bedre

Ne hoşdur ol ki ʿilme māl ide ḫarc
ʿUlūma oğlunuñ zihni ola dürc

604a bir bir : yir yir D

604b itdi : oldı S

606a tab^cı : tab^c-ı N

607b olımaz : olmaz N, B1, B2

610b Hindü : Hind N, B1, B2

- D.18a 615 Yā n'ıçündür dahı ʿālemde dünyā
ʿİlim bākī degül bünyād-ı dünyā
- S.51a **Fütüvvet mülkinüñ ol kim begidür**
Bu ara lübb-i harb öğrendügidür
İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihānda kıymet ü kadar
- B2.28a Silāh u darb u harb u cenge düşdi
Oyun öğrendi bir kaç gün durişdi
Ki ide tıgını ol gevher-i hāş
ʿAdūnuñ kulzum-ı hūnında gavvāş
- 620 Üşendi hançerinden gökte Mirrih
Şarardı beñzi havfindan çü zernih
İder cenginde ol şeh-zāde-i hāş
Kılıçı çalıcı vü rümhi rakqāş
Ne dem el urşa ol tır u kemāna
Olurdi āsmān taʿlīm-hāne
Dikerdi necm aña altunlu funduq
İrişün diyü andan cānına oq
Olurdi tabla aña mihr ile mäh
Elini öğrede tā anda ol şāh

615a ya niçündür : neyiçündür D, S, B1, B2
616a begidür : biridür S
616b lübb-i harb : lübb u S
617a çün kim : çün ki S
622a tır u : tır-i D
623a necm : encüm D

- N.21a 625 Eger kim itse cengi ursa çengi
Bürürdi pençe-i bebr ü pelengi
- B1.22a Çalup Mirrihveş ol hoş sitāre
İder iki sūtümü çār pāre
İdüp çīn çīn eger atsa kemendi
Ururdi gökde def^c-i şīre bendi
Görür Pervāne'yi Sultān Jāle
İrişmiş añā erlikten nevāle
Hemān kaşd itdi ol Cemşīd-miḳdār
Vire ol gözleri bīmāri tīmār
- B2.28b 630 **Bu oldur ki buyurdi ol şeh-i ^caşr**
Yapalar oḡlıcün bir güzel kaşr
- S.51b Meger var idi bir şeh-i mu^callā
Güzellikde hemān Firdevs-i a^clā
İçi pür-ḫūr adı Cennet-ābād
Gören bende olurdi ḡamdan āzād
Ziyāde ḫüb idi āb u hevāsı
Derūnı toḡtolu Cennet şafāsı
- D.18b Ser-ā-ser çevresi ḫüb u ṭarı baḡ
İçinden sanmañuz aḡanlar ırmaḡ

625b bürürdi : yürürdi D

627b gökde : - D, S / şīre : şīre bend D, şīr-i nerre S

629b bīmāra : bīmār D

634b içinden : içinde D

635 Görüp her bir tarāvet bāğın anuñ
Akıdur ağızınuñ şuyı cihānuñ

Şular kim vardı gördi ol diyārı
Şafā vü zevk ü şādī oldı yārı

Şu kim ol yirde idindi mekānı
Felek fevķında yaptı āşyānı

Eyitdi şāh eyleñ anda bünyād
Maķām-ı cān-fezā vü ķaşr-ı dil-şād

Ki ola şahnı anuñ ferş-i mīnā
İde şakfına reşki °arş-ı a°lā

640 Uruñ bünyādını taht-ı şerādan
Yüceldüñ rıf°atın fevķa'l-°alādan

B1.22b, B2.29a

İdüñ her cāmını māh-ı mücellā
Kıluñ hem ķubbesin merfū° u a°lā

N.21b

Ķatı pīr oldı çarķ eyleñ nevāziş
Aña ol ķubbe olsun girde-bāliş

Surūr-ı sīneme ol menzil olsun
O şadr-ı sīne olsun bu dil ölsün

Gözüm nūrı o ķaşrı rüşen itsün
°İzārı °akşi ferşin gülşen itsün

635b akıdur : akıpdur D, S, B1, B2

636b zevk : şevk S

640b fevķa'l-°alādan : fevķa'l-°alā S

641b merfū° u : merfū°-ı N

644b akşi : aks D

645 Bu ol ara durur bir kāmīl-i ūstād
İder Pervāne için kaşrı ābād

S.52a

Meger var idi bir ūstād-ı bennā
Ziyāde kāmīl ü bī-miṣl ü dānā

Elinde mum olurdu seng ü mermer
Ne ūkl isterse eylerdi ser-ā-ser

Ne yirde yapsa ol bir hoş bināyı
Virürdi şuffesi cāna şafāyı

Aña emr eylediler ol bināyı
Yapa Cennet'de hūr için sarāyı

650 Çizüp resmini şāha eyledi °arz
Cinān vaz° olsa andan yaraşur farz

Didi ol kāmīle Sultān geçende
Bentüm bu idi gönlümden geçen de

B2.29b

Kaṭı garrā biçim maḥbüb taḫsīm
İder her kim görürse bunı teslīm

D.19a

Elündeñ geldügince ihtimām it
Bu çoğ işi var az günde tamām it

Çün ol ūstāda Sultān virdi destūr
Şafā kesb itdi ḳalbi oldı mesrūr

655 Ḳodı başı vü götürdi ayağı
Bulıtlar bigi geçdi deşt ü tağı

650b andan : anda S

652a biçim : içi D, içim N / maḥbüb : maḥbüb u S

653a ihtimām : ihtirām S

655b bigi : gibi D,S

B1.23a

Varup günlerde bir gün anda yitdi
Hezâr üstâd-ı kâmil cem^c itdi

Çamusı ol işe üşdi dñrişdi
^cAsel yapmağa şan zenbūr üşdi

O yirde yapı bir zîbâ sarâyı
Gören gütmez idi Firdevs arayı

N.22a

O şādurvān ile havzın anuñ
Meh ile hālesine āsmānuñ

660 Gözin açup gören şāhib-nazarlar
Dir idi Allah Allah nice beñzer

S.52b, B2.29b

**Bu ara vaşf-ı nakḳāş-ı muşavvir
O fende yoğ idi ol deñlü kâmil**

Meger var idi bir nakḳāş-ı kâmil
Olurdu Mānī-i Çīn aña ḳā'il

B2.30a

Ne kim yazarsa ol şīrīn düşerdi
^cAsel resm eylese zenbūr üşerdi

Ne yirde yazsa yüz şevḳ ile bir şem^c
Olurdu ol yire pervāneler cem^c

665 Ol ara vādī-i Eymen olurdu
Şeb içre gün bigi rüşen olurdu

Eger resm itse bir maḥbūb-ı ter-gül
Figān eylerdi ḳarşusunda bülbül

658b Firdevs : Firdevsi D, S, B1, B2

659a havzın : havzı S

662a meger : meger kim N

662b Mānī-i Çīn : bānī-i Çīn D

665b bigi : gibi D, S

Hevāda ū yazaydı seyl aķardı
 Şuda od izse māhiler yaķardı

Şeker resm itse ķonardı megesler
 Oķırdı ūtī-i ūrīn nefesler

Eger kim keh-rübā yazsa ķapar kāh
 Güzeller yazsa görenler ider āh

670 Güneő resm itse māh andan ola nūr
 Cihānda ķalmaya bir zerre deycūr

B1.23b Görenler dir idi kāmīl gördüm anı
 Miőālin ūanmañ anuñ gördi Mānī

D.19b Meger kim mülk-i Ćin'ün ūāhı Fağfür
 İdüp bir ķaőr-ı bi-mānend ma' mūr

O naķķāőa revān-cān ezdürürdi
 O ķaőr-ı bī-nazīri yazdururdi

Aña ol ķaőr-ı hūbı yazdururken
 Revān sūrēt virüp yazup ūururken

B2.30b 675 Kızı var idi adı Őem'e Bānū
 Ćerāğı ūemsden yaķardı o meh-rū

S.53a,N.22b Anuñ nā-geh görür naķőın o naķķāő
 Derūında olur resm ol göz ü ķaő

667a yazaydı : yazardı D, S

667b ūuda : ūuya S, B1

668b oķırdı : umardı D, B1, B2; nefesler : ķafesler D, S, B1

673 - D

676a nā-geh : nā-gāh D, N

Muḥabbet ḥāmesiyle naḫşın anuñ
Sarāyında yazup dururđı cānuñ

Süpürden-i ziynet-i in ḫaşr ān naḫḫāş-rā*

Aña emr oldı kim bu ḫaşr-ı a^clā
Nuḫūş ile ola maḥbūbu zībā

Şanāyi^c rengini cān ile ezdi
O biktüñ süretin bu ḫaşra yazdı

680 Miyānında ziyāde itdi diḫḫat
Geçüp bir ḫıl ḫalemdeñ ince şan^cat

O sā^cat bir ḫıl üzre yazdı anı
Görenler didi taḫşin ol miyānı

Ol ortalıḫda gösterdi kemālin
Görenler bilmedi ḫılca ḫayālin

Ḥayāt ābıla surḫa şekker ezdi
Leb-i la^clin ziyāde tatlu yazdı

Yazarken anı ol cānlar eritdi
Aña aḫlāmı cān ile yūritdi

685 Anı şol deñlü ḫoşter yazdı kim o
Şanurlardı görenler bir içim şu

B1.24a, B2.31a

O şeklüñ gerdenin dirdi görenler
Du^cā-yı nūr tūmārına beñzer

677a naḫşın : naḫş D

677b yazup N, S : yanup D

* - D, S, B1

678a ḫaşr-ı : ḫaşr u D

678b maḥbūb u : maḥbūb-ı N

683a şekker : sukker D, S

Yazarken çeşmini sihr itdi anuñ
K'ola meftûn görüp halkı cihānuñ

Gören ditrederdi müjgānın hāzerden
Revān geçdi şanurdu cān u serden

İdüp ebrūların ʿaynın kemānuñ
Dağı hem gamze-i berrānın anuñ

690 Yigin itdi o şāh-ı mülket-i fen
Atılmış tır ü tartılmış kılıçdan

S.53b

O taşviri şu deñlü itdi garrā
Kim aña cān virürdi görse ʿİsā

D.20a, N.23a

Ne servi yazsa kuşlar kondururdu
Nukūş-ı kaşrı Huld'a döndürürdi

Ne yaprak yazdısa Rüm'ı Hıta'yı
O kılca kılmadı hergiz haṭāyı

Zemini lāceverd altunlu şemse
Yazaydı döndürürdi gökde şemse

695 Şu deñlü itdi ol kaşrı münakkaş
Olımazdı aña Firdevs beñdeş

Rıht-kerden-i ān nakkaş be-mülk-i bekā*

Ser-ā-ser çün muşavver itdi anı
Hudā emriyle ol dem virdi cānı

687a yazarken : yazar D

687b görüp : olup N

688b geçdi : geçdüm S, B1, B2

695 - D

695b olımazdı : olumazdı N

* - D, S, B1

- B2.31b Çün ol aşr-ı müzeyyen buldı üret
Virildi ıssına ol dem emānet
- Felek nakāa gedi nak u ālı
Gidüp cān aldı aşr-ı cism hālī
- Aceb nak oynadı nakāa eflāk
Yirini ol garībūñ eyledi hāk
- 700 Eger ömrūñ ola ālemde biñ yıl
Olur āhir saña yir altı menzil
- B1.24b Senūñ evc-i menzilūñ var āhir kār
Birisi tahta-i ten-üy ey yār
- Muallādur birisi birisi abr
akın ılma cihānda kimseye cebr
- Bu ālem toptolu olursa ādī
Aña degmez k'ola zıkr ölüm adı
- Bu āh oluna sancak virdügidür
Varup Pervāne aña irdügidür**
- 705 Haber geldi ki sultān-ı cihāne
Tamām itdük o aşrı bi-bahāne
- S.54a O aşr-ı bī-uūr āhir olınca
O yiri oluna eh virdi sancak
- Meger bir ulı var idi adīmi
atında haekisi vü nedīmi

698a nakāa : nakāı S

698b aşr-ı cism : aşr-ı cismi D, S, B1, B2

699a oynadı : eyledi S

701b tahta-i ten-üy : tahta-i teneür S

706a olınca : olıca N

N.23b, B2.32a

Ziyāde ehl-i tedbīr adı Nāşır
Be-ğāyet fikri gökcek ʿaqlı vāfir

Anı Pervāne'ye şāh itdi lālā
Dimeye tā anuñ sözine lā-lā

710 Kāpusın ol Sikender'dür müretteb
İdüp yirlü yirince ser-be-ser heb

Şafā vü şevk ile bağlandı maḥmil
K'ide seyri o meh menzil-be-menzil

D.20b

Eyerlendi kamu tāzī feresler
Fiğāna başladı yap yap ceresler

Qıbābını sipihrūñ gümledüp kūs
Şadāsı ra^cd birle oldı me'nūs

Kamu atlandı ol ra^cnā-civānlar
Sipihri deldiler yir yir sinānlar

715 İdüp şeh-zāde şāh ile vedā^cı
Eyitdi cümle ʿālem saña dā^ci

B1.25a

Murādum bu durur sen pādşāhdan
Unıtma ben du^cā-güyı du^cādan

Öpüp ol goncenūñ nergislerin şāh
Didi ʿavn-ı Hudāsın māha hem-rāh

Du^cālar idüp ol verde Şüküfe
Didi tuş olmasun bedrūñ kūsüfe

710b yirlü yirince : yirli yirince D, yirlü yirinde B1

713a gümledüp : gümledür S

715b saña : baña N

717b māha : māh S

718a verde : verd-i S

- B2.32b Getürdiler bir esb-i ejdehâ-dem
Şahîlinden felek gümlerdi güm güm
- 720 Kim ol meh-sür^catuñ sehm-i şahîli
Düşürür esb-i gerdündan Süheyl'i
- S.54b Suvâr oldı revân ol cāna ol cān
Şanasın bindi şîre mihr-i rahşân
- Olup ol hür-çehre hürrem ü şād
O sâ^cat itdi ^cazm-i Cennet-âbād
- Çü girdi yola yüz şevk ile ol mäh
Felekvâr oldı anuñ gitdügi rāh
- Nişân-i pây-ı uştur döndi bedre
Şaçı zulmından irdi rāh kâdre
- N.24a 725 Hilâl oldı nişân-ı na^cl-i esbi
Zemînüñ çarha dönmeke oldı kesbi
- Çıkardı na^cl-ı esbinden şerâre
Şanurlardı sipihir üzre sitâre
- O yola kuduğınca atları pā
Şanurlardı nişânını Şüreyyâ
- Giderdi ol Hümâveş uça uça
Revân menzil-be-menzil kōna göçe

719a dem : ki S
719b şahîlinden : şahîlindi D
720b düşürür : düşür D
721b bindi : yitdi D
722a hür-çehre : hüb-çehre S
724b irdi : iri D
727a atları : ayakları D
728b kōna göçe : göçe kōna S

Giderken bendelerle serv-i āzād
Göründi gözlerine Cennet-ābād

B1.25b, B2.33a 730 Bu yer oldur ki halk-ı Cennet-ābād
Şehi karşılamışdı hurrem u şād

D.21a Haber geldi ki şehre bu gün ol mäh
İder şehri müşerref oluñ āgāh

Hep ol şehriñ kiçi vü ulusu
Ser-ā-ser karşı çıktılar kaması

Görürler kim gelür bir mäh-çehre
Yüzi nürından irmiş mihre behre

Kim ol māhuñ cemāli āftābı
Bırakmış gökde cism-i mihre tābı

735 Şu kim beñzetse kaşına kemānı
Görür şāhib-nazar kimden kim anı

S.55a Dil ü cān Yūsuf'ın şalmağa her gāh
Yañaqlarında güldükce olur çāh

Yüzi āyine-i İskender anuñ
Görinür 'aks-i rüyında cihānuñ

Tekellüm eyledükce ol şeker-ḥand
Dimāğ-ı cānı eyler lafzı pür-ḳand

Şular kim görür ol çābük-suvārı
Gider elden 'inān-ı ihtiyārı

733b irmiş : irişmiş D

735b nazar : nazarlar S / kim : - S

737b rüyında : rüyından N

738a şeker : sükker N

738b lafzı : luḫfı D, N, la'li S

- 740 O Ka^cbe yüzlüden sürüp şafâlar
 Kamusu sa^cy ile itdi du^câlar
 Didiler ʿömrüñ uzun bâreke'llah
 Saña yavuz şananuñ ʿömri kütâh
- N.24b, B2.33b Sipih^r ü mihr olsun taht u tâcuñ
 Ser-â-ser ʿâlemün halkı du^câcuñ
 Sipih^r-i ʿizzetüñ ol mâhı dün gün
 Saña egri bakanlar görmesün gün
 Döşerler ayağına nice dîbâ
 Ser-â-ser cümlesi zer-beft ü zibâ
- B1.26a 745 Şu deñlü şaçdılar başına şaçı
 Hesâb olmazdı ol olurdu şaçı
 Öñine şem^cveş Pervâne'nüñ heb
 Düşüp yüz şevk ile bunlar müretteb
 Alup şehre getürdiler o mâhı
 Geçürdiler o tahta pādşâhı
 Sebāya irdi güyâ kim Süleymân
 Ya sultân oldu Mışra şâh-ı Ken^can
- D.21b Bu ara matla^c-ı hürşîd-i destân
 Sürer zevk ü şafâyı işiden cân
- 750 Ge ey nakkâş-ı tasvîr-i ma^câni
 Bize vir ʿışk-ı nakkâşından nişânı

742a sipih^r ü mihr : sipih^r-i mihr N

744a döşerler ayağına : ayağına döşerler S

- S.55b Elüñe al feṣāhat ḥāmesini
Münakkaş eyle ʿışkuñ nāmesini
- Ne resme nakş ider ʿāşıklara ʿışk
Ne işler ʿāşık-ı şādıklara ʿışk
- B2.34a Ne şüret gösterür ʿışk ehline u
Ne yüzden ʿarz ider ol anlara rü
- Nice dām ile avlar murğ-ı cāmı
Ne bend ile giriftār eyler anı
- 755 Ne derd ile ider bīmār u ḥaste
Ne yirden düşürüp eyler şikeste
- Nice sevdā ile dīvāne eyler
Ne şemʿüñ şevkine pervāne eyler
- Ḳamu rengin ü ter-tahrir eyle
Zebān u ḥāmeden takrir eyle
- Anı resm eyle gāyet ḥālet-engiz
Gerekdür ʿışk sözi āteş-āmiz
- N.25a Anı ḥāmen şu deñlü yane yazsın
Yazarken süzişinden yane yazsın
- 760 Dinür bir pāre oduñ adına ʿışk
Yağar kimüñ gelürse yādına ʿışk
- B1.26b Anı derd-i deründan ʿışk ile yaz
Semendervār ol oda eyle pervāz

753a gösterür : göstere S

754a dām ile : adamlar S / avlar : alur N

759b yazarken : yanarken S

760a dinür : döner N

Ƙamu ʿālem ol āteşden ʧoludur
Ser-ā-ser cümle ʿālemden uludur

Güneş ol nārdan bir kem-şerāre
Harāretten yaķar halkı ķarāre

Ol āteşden dūrūr anuñ nihādı
Anuñçün mihr olupdur anuñ adı

B2.34b 765 Şunuñ kim ʿışķı yoķ ādem degüldür
Hudānuñ sırrına mahrem degüldür

S.56a Hudā ʿışķ ile halk itdi cihāmı
Cihān bir murğdur ʿışķ āşyānı

D.22a Haķıķat ʿışķ olupdur cān-ı ʿālem
Bu sözi haķ bil ey sultān-ı ʿālem

Bulunmaz ʿışķ vaşfına nihāyet
Anı şerh idicek ķalır hikāyet

Gelüp Pervāne girdi ol sarāya
O zībā ferşe servi şaldı sāye

770 Cemāli nūrı ʿarşın rüşen itdi
ʿİzārı ʿaksi ferşin gülşen itdi

Çün ol meh geldi ol zībā maķāma
Cemāli gözüñ aydın didi cāna

Ƙapu bir ayağ üzre hıdmet itdi
İki bükildi ʧāk-ı ʿizzet itdi

764a āteşden dūrūr : āteşdendür D

764b mihr : - D

765b Hudānun : - D

769b servi şaldı : şaldı servi S

Geçüp güller gibi mismār oturmuş
Derice per açup uçmağa tırmuş

Ve likīn tūṭī-i şīrīn nefes var
O nice uçsun öñünde kafes var

775 Müşerref itdi ol māh ol maqāmı
Aña dārū's-selām itdi selāmı

B1.27a

Münakkaş eylemiş nakkaş içini
Mişālin yazamaz nakkaş-ı Çīn'i

N.25b, B2.35a

İderken nakşın ol kaşruñ temāsā
Muşavver gördi bir taşvīr-i zībā

Dehāmı hoqqa-i lu'lu-ı lālā
İdinmiş dişleri lu'lu-ı lālā

Yazılmış üstine dirler buña Şem^c
Görenler idemezler özlerin cem^c

780 Yüzi hūrşīd özi bir hoş perīdür
Metā^c-ı mihrine meh müşteridür

S.56b

Gulām-ı kāmetidür serv-i āzād
Gören hūrşīdini olur feraḥ-şād

Gözi ^cāmildür iklim-i cemāle
Olupdur hācibi aña havāle

Kefi hūrşīd u parmaklar şu^cā^c
Anı gördükde şabr eyler vedā^c

Görüp ol nakşı anuñ oldı zāri
Ütildi cümle nakd-ı ihtiyāri

- D.22b 785 Aña naqş itdi lu^cbet-bāz-ı eflāk
 Çeküp itdi qararı cübbeşin çāk
 Nazar kıldı çün ol meh ol cemāle
 O naqşuñ döndi mihrinden hilāle
 Cemāli şem^cine pervāne oldı
 Bahār-ı hüsine dīvāne oldı
 Göricek gözlerini oldı ser-mest
 Yem-i ^cışk içre kendüden yudı dest
- B2.35b 790 Kara zülfin görüp gitdi qararı
 Bırakdı gönline ruhsār-ı nārı
 790 Kıpıldı pertev-i mihrine ol dem
 Şanasın mihre mā'il oldı şeb-nem
- B1.27b Dil oldı mihr-i ^cışkı āşnāsı
 Kıtı müşkil olur gönül belāsı
 Lebi esrārı kıldı anı hayrān
 Kılur ağızın açup çün verd-i handān
 Bir altun kürsi kōdı aña qarşu
 Anuñ ol gerden-i siminüñ u
- N.26a Temāşā itmesini kār idindi
 O şekli kendüzine yār idindi
 795 Yemedden içmeden cümle kesildi
 Cihānda ^cıyş u ^cışret anı bildi

791a mihr-i : baħr-i B1

792a esrārı : esrār D

S.57a

Geçtirdi ʿışk umūr-ı saltanatdan
Ser-â-ser fâriğ oldu ol cihetden

Anuñ kim kılsa hâlinden su'âli
Olurdu bu gâzel dilde maķâlî

Budur ol şîʿr-i bî-manend-i ğarrâ
Olur pür-şevķ iden anı temâşâ

Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün

Yine pür-şevķem bugün bir mâh-ı tâbân sevmişem
Bir cebini Zühre hürşid-i dirahşân sevmişem

B2.36a

800

Cürʿa-i cām-ı lebinüñ zerresidür Hızr anuñ
Bir şaçı zulmet tuķađı âb-ı hayvân sevmişem

Umaram kim her gün anuñ sâyesinde hoş geçem
Bir nihâl-i tâze vü serv-i hürâmân sevmişem

Ağlayup n'ola hezâr âh eylesem bülbül bigi
Gülşen-i ışk içre ben bir verd-i handân sevmişem

D.23a

Pâdşâh-ı mülk-i ʿışkam didiğüm ʿayb olmasun
Dostlar ben bende bir sultân-ı hübân sevmişem

Eylerem mir'ât-ı şunʿından temâşâ şaniʿi
Mażhar-ı nür-ı Hudâ bir şunʿ-ı Yezdân sevmişem

805

Şâh-ı ʿâlem olmağa katʿa gönül meyl eylemez
Cân ile bir ğamzesi şemşîr-i bürrân sevmişem

797a kim : - D

801b vü serv-i : bir serv-i N

802a bigi : gibi D,S

805a olmağa : olmak D

B1.28a

**Gül-i gülzâr-ı Cennet bigi kıat
Kılur Pervâne'ye Lâlâ naşihat**

Naşihat eyledükce añâ Lâlâ
Kâbül itmezdi sözin dirdi lâ-lâ

Şekerden tatlu gülden ter naşihat
Urur ʿışk ehlinüñ bînisine let

Naşihat ehl-i ʿışka olur acı
Dilemez tatlu maḥmuruñ mizâcı

810 Muḥabbet anlaruñ kim şanʿatıdur
Naşihat anlara taşdan kıatıdur

S.57b N.26b, B2.36b

Yeñilmez gördi kim ol pehlevânı
Didi Lâlâ dimek hoş şâha anı

Ne bilsün ḥastanuñ aḥvâlini şağ
Gelür dîvâne ḥâli ʿâkile lâğ

Feşâhat rengini cân ile ezdi
O dem bir ḥûb rengin nâme yazdı

Añâ yazdı Ḥudânuñ ismin evvel
Müseccaʿ metni maʿnası muḥayyel

815 Belâgat ḥâmesiyle itdi inşâ
Didi taḥsîn iden anı temâşâ

**O peyk-i çâbüküñ evşâfidur bu
İletdi şâha Lâlâ'dan ḥaber u**

806a bigi : gibi D, S

811a gördi kim ol : ol kim gördi S

815b iden anı : anı iden S

816b iletirdi : ki itirdi S

El altında bulur bir peyk-i çālāk
Aña nisbet baḫi sür'atde eflāk

Anuñ seyri seri^c idi kameran
Geçerdi göz erim hiss-i nazardan

Yokuşa yiller bigi çıkardı
İnişe seyler bigi akardı

820 Bulıtlar bigi kuhsarı geçerdi
Reh-i şahrāda kuş bigi uçardı

D.23b, B1.28b Şabā gerdine anuñ iremezdi
Atılmış oq nişanın viremezdi

B2.37a Bulurdi garbdan bir demde şarkı
Kim ol bir pāre od eylerdi berki
Dürüp mektūbı mühr urdı oñardı
O dem anı hemān ol peyke virdi
Didi bunı iriştür pādşāha
Sa^cadet-melce-yi devlet-penāha

825 Taleb kıl şahdan bunuñ cevābın
Keremler eyle yap gönülüm harābın

S.58a Eline girdi peyküñ çün ki nāme
Per açdı uçdı mānend-i hamāme

818a kameran : kamudan S

818a idi : iden N

819a bigi : gibi D, S

819b bigi : gibi D, S

820a bigi : gibi D, S

822b bir pāre : pür-pāre D

- Şokar başına Hüdhdüd bigi anı
Süleymân'a diler kim ilete anı
- N.27a Yolu tûmâr bigi dürdi gitdi
O sâ^cat şâkile şu bigi yitdi
- Oturmuşdı meger Sultân Jâle
Elinde lâleveş la^clin piyâle
- 830 Didiler geldi bir hoş peyk-i çâlâk
Anuñ seyr öğrenür ^cazminden eflâk
- Qızarmuş beñzi anuñ geçdi güyâ
Harâretlü gönülden bir dil-ârâ
- Ser-â-ser cismi garķ olmuş gubâra
Gönüller şan ki hüzn-i hatt-ı yâra
- Elinde bir mühürlü nâmesi var
Didi bu cür^cadan içi pür-esrâr
- B2.37b Diler kim şuna anı pādşâha
Felek taht u meh-i encüm sipâha
- 835 İşitdi anı sultân virdi destür
Şafâ-yı kalb ile pür-şevk ü mesrür
- B1.29a Huzûr-ı şâha geldi peyk-i çâbük
Şabâ peykinden ol çâlâk u yügrük

827a bigi : gibi D, S

828a bigi : gibi D, S

828b bigi : gibi D, S

831b harâretlü : harâretle D, S

832b gönüller : gökler N

836b şabâ peykinden : şabâ-yı peykden D,S / çâlâk u yügrük : çâlâk yügrük N

- El açup eyledi vâfir du^câlar
Kim andan kalb kesb eyler şafâlar
- Didi ey deyr-i luţfuñ put-peresti
Felek kâdr-i refi^cuñ zîr-desti
- D.24a Güneş tâcuñ felek muhtâcuñ olsun
Beyâz-ı şubh taht-ı ^câcuñ olsun
- 840 Güntüni eylesün günden mübârek
Güneş devr eyledükce Hâk tebârek
- S.58b Güntüñ günden yig olsun pādşâhum
Nigehbânuñ şeh-i ^câlem penâhum
- Du^cânuñ defteri pâyâna irdi
Çıkardı nâmeyi sultâna virdi
- Nazar saldı aña Sultân Jâle
Ser-â-ser vaqf oldu cümle hâle
- Görür Pervâne'yi ^cişk odı yakmış
Anuñ câmna mihr âteş bırakmış
- N.27b 845 Bilür ol server-i çâbük-suvârı
Degül elde ^cinân-ı ihtiyârı
- B2.38a Muhabbet nerdinüñ ol zârı olmuş
Karar oturmağ anuñ kârı olmuş

837b şafâlar : du^câlar D

838a ey : ol S

840a günden : gökden S

842a defteri : defter D

845b elde : elinde D

Güzeller ʿahdi bigi bāl-ı şabrı
Şanup itmiş hevā cānına cevri

Muḥabbet nerdi k'anuñ ola kārı
O kimse neylesün naqd-ı qarārı

Kimesne olmasun ʿışka giriftār
Degüldür degme kimse kārı ol kār

850 Bu ara ol ki şeh bir nāme yazdı
Dimāğına cihānuñ şekker ezdi

B1.29b

Çün itdi şāh mektūbı temāşā
Getürdi bir nigār-ı sīm-sīmā

Dehānı gonce vü sīmīn bilekli
Kamu şehler kapusunda gerekli

Derūnı kalb-i ʿāşık bigi pür-hūn
Yanında iki ğarrā serv-i mevzūn

Var ol serv içre bir şahş-ı lāğer
Bir ehl-i dil yüzi kara suhanver

855 Hemān bir tūṭī-i güyāya beñzer
Ne gönüldeñ geçerse anı söyler

S.59a

İdüp ol tūṭīye ol şeh gümüñ bāl
Anı Hindūstān'a şaldı fī'l-ḫāl

B2.38b

Getürdi Hind'den ol tūṭī şekker
Üleşdürdi anı Rūm'a ser-ā-ser

847a ʿahdi : ʿahd D, N / bigi : gibi D, S / bāl-ı : bāl u S

848b naqd-ı qarārı : şabr u qarārı S

855b söyler : şoylar N

857a Hind'den : Hindü'dan N

D.24b

Yā varup mülk-i zulmetden Hızırsân
Getürdi mülk-i Rüm'a āb-ı hayvân

Ɔodı  ac üzre ol Şeh abn sı
Görenler itdi istihs n kamusı

860 Saĉar k f ra ol müşg-i Hıĉ 'yı
Per-i Cibr l y  naĉŐ itdi anı

Anı müşg ile yazdı ol ser- -ser
 z rında Şanasın ĉatt-ı dil-ber

N.28a

O dem ol n meyi dürdi bitürdi
G list n ĝonce-i zanbaĉ bitürdi

O zanbaĉ ĝoncesin ol peyke virdi
O peyk-i cust u ĉ b k yola girdi

 riŐd rdi hem n L l 'ya anı
Bulurdi Şanasın tayy-ı mek nı

865 Aĉup L l  anu  mühr-i Őerifin
Tem Ő  eyledi ĉatt-ı latifin

B1.30a

Dimiş ey ŐubĉveŐ mihr mde Ő dik
ĉ n oldu Őem e ol Perv ne  aŐıĉ

Keremler eyleyüp ĉerb it o Őem i
Gide Perv ne'n n t  Őevĉ-i cem i

Hem n ol taĉtadan ol naĉŐı kaĉı
Fer m Ő olına t  kim o yazı

860a müşg-i Hıĉ yı : misk-i Hıĉ 'yı D

860b Cibr l : Cibr le S / y  : Şan B1

861a müşg : misk S

- B2.39a Meşeldür cümle ʿālem içre bu söz
Ki gönül katlanur görmeyicek göz
- 870 Rızā Şemʿin bu nār-ı hükme yandur
Gözini hāb-ı gafletden uyandur
- S.59b Çerāğ-ı rāyı cust uyandurı gör
O Şemʿi çerb idüp diñlendiri gör
- Ziyāde rüşen eyle şemʿ-i rāyı
Saña ben yanduram Şemʿ-i şehāyı
- Eger kim idesin ʿözü ü bahāne
Olursın gelmedük bigi cihāne
- Bu ara taʿn iden ey rāy-ı rūze**
Şıfat-ı leyl ü evşāf-ı ʿacūze
- 875 Meger kim hīlekār-ı çarh-ı gaddār
Bu yüze gülüci şehhār u mekkār
- Olup bir iki dem sihre muḳayyed
Beyāz-ı rüy-ı dehri itdi esved
- D.25a Geyüp altunlu özin itdi tezyīn
Bi dīk-i mekr u hīle ʿayna āyīn
- O gice itdi Nāşır çok tefekkür
Hezārān hīleler kıldı taşavvur

871a çerāğ-ı rāyı : çerāğı rāy D

873b bigi : gibi D, S

874b leyl ü : leyl ile S / ʿacūze : rūze D, S

877a altunlu : altunlar D

878b kıldı : itdi S

- N.28b Velî fikr itdi yüz biñ hîleyi ol
O şekli bozmağa bulmadı bir yol
- B2.39b 880 Meger var idi bir gâyet ʿacûze
Anuñ yitmişdi yaşı iki yüze
- B1.30b Ziyāde hîlekār u ehl-i telbīs
Kim andan öğrenürdi mekri İblīs

Nazîri gelmemişdi bir diyāra
Kelāmı buza beñzer yüzi qara

Dem-i hîleyle ol mekkāre bir bir
Şumū^c-ı encümüñ çerbine kâdir

O gice itdi Nāşır anı da^cvet
Cihān ağıyardan hālî vü halvet
- 885 Didi gelmiş degül mişlütñ diyāre
Benüm derdüm var eyle aña çāre
- S.60a Ki bir nakḳāş şan^cat rengin üzmiş
Sarāy-ı şāha bir taşvîr yazmış

Görüp şeh-zāde ʿāşık oldu anı
Diler kim vire ol taşvîre cānı

Kerem kıl hîle dikin ur ocağa
İre tā bād-ı şarşar ol çerāğa

Dil-i Pervāne'yi ol Şem^c yakdı
Ol anuñ cānına āteş bıraḳdı

890 O Şem^cüñ çerbine yol bulasın ger
Seni ğarķ eyleyem mālā ser-ā-ser

Terāzu-yı murādum eyle mevzūn
Vireyüm ağırūñca saña altun

B2.40a

Didi ol hīlekār u fitne-engīz
Benüm bu işde rāyum tīġ-ı ser-tīz

Tapuñ bir kula kıl sun anı buyruķ
Getürsin bir güzel maħbūb kıyruķ

Sen al şeh-zādeyi var git şikāra
Revān bir cust u çābūk yüzi kara

895 Çukup bir lu^cb ile bām-ı sarāya
Varup ol şüret olduġı araya

D.25b, N.29a, B1.31a

Ķosun ol kıyruġı hıştın Ķoparsın
Murāduñ şem^cini def^cī uyarsın

Sıza kıyruķ güneşden aķa yaġı
Ki tā çerb ide ol rüşen çerāġı

İner silhr itse avrat yire kevkeb
Bizi şerrinden anuñ şakla yā Rab

Olaruñ gönli hep hīle evidür
Şalāha sustdur şerre ķavidür

900 Olara kendüzin ādem inanmak
Hemān yile varup şuya tayanmak

S.60b Bu söz Lālā katında oldu maqbūl
 °Aṭā bahrine ğarķ itdi anı ol

Temāşā eyle vaşf-ı nev-bahārı
Bile anuñla evşāf-ı nehārı

B2.40b Yine bu büstān-ı lāci verdi
 Semen üzre bitürdi verd-i zerdı
 Cihān ferrinden anuñ gülşen oldu
 Kāmu nergisler andan rüşen oldu

905 Görüp dil bülbüli buldı ferahlar
 Tağıldı cümle-i zāğ u terahlar

Bahār eyyāmu ābuñ çağ çağı
 Şafā virür revāna çağ çağı

Olup bād-ı bahār enfās-ı °İsā
 Nebāt emvātını itmişdi ihyā

Dönüp bārān o dem āb-ı hayāta
 Virürdi cānı emvāt-ı nebāta

Şüküfe tıfl-ı mīve başına hem
 Sevincinden taķup dururdu dirhem

910 Nihālūñ bāddan ķaddi buñalmış
 Çiçekler gülşene yūñ yūñ dökilmiş

B1.31b Şu deñlü zeyn olmuşdı zamāne
 İderdi reşķ İrem bāğı cihāne

901 - N

903b verd-i zerdı : rüy-ı zerdı S

907b emvātını : emvāt S

909b dururdu : durdu D

- Bahār ol deñlü bulmuşdı kemālī
Hevānuñ şol kadar var i'cīdālī
- N.29b Bulurđı ol demüñ luţfīñdan anı
Bulıtlar şekl-i insān olsa cānı
- Felekden şeb-nem irince turāba
Hevādan būyı dönerdi gül-āba
- D.26a, B2.41a 915 Şitā cem'ī ser-ā-ser neşr olmuş
Çiçekler bir biriyle haşr olmuş
- S.61a O dem diĸkat idüp nev-rüz haylī
Terāzūlar gelüp rüz ile leyli
- Gelür biri biri ile ber-ā-ber
Şanasın kāmēt ile zūlf-i dil-ber
- Çemen bād-ı şabādan mevc ururđı
Şanurđı baħr anı her kim görürđi
- Şadef ezhāri añā baħr idi u
Kim olmuş ol şadefde jāle lu'lu
- 920 O baħre berk-i sūsen māhī olmuş
Yāħud gökdür gül anuñ māhı olmuş
- Şaĸāyık olmuş ol baħruñ ĸabābı
Tarāvet olmuş ol deryānuñ ābı
- O baħre yāsemen şalmış ser-ā-ser
Yeşil ĸarrā resenle sīm lenger

913b insān : ĸayvān D, S, B1, B2

916a diĸkat : iĸdām S

919a ezhāri : ezhār D, ezhāru N

Nihāl envār ile olmuş müzeyyen
Olur kim görse göñli gözi rüşen

Şanurdu kim temāşā kılsa anı
Sütün-ı zevrağ açmış bādbānı

925 Gözini süzse nergis def^cī cebri
Uğurladı karar u ^cakl u şabri

B1.32a Bulup bağ içre reng-i bî-kuşurı
Benefşe dirdi çarha morı morı

B2.41b Degirmiş nevk-i kibrītinı nāra
Diler kim zanbaquñ şem^cin uyara

Çemen şūkında zanbağ şan ki cerrār
Başına şokmış idi şem^c-i bî-nār

Getürmüş mülk-i kudretten ya mektüb
Kömüş baş üzre anı hūb u mergüb

930 Şabā ferrāş ü zıll-ı serv cārū
Ğubār-ı ğussayı dilden sürer u

N.30a, S.61b Şabānuñ cünbişi āheste olmuş
Meger nergis gözinden haste olmuş

Yā degmiş süsenüñ añā zebānı
Za^cif ü hasta itmiş ğayet anı

924a kılsa : itse D, S, B1, B2

924b zevrağ : zanbağ S / açmış : olmuş S

929a kudretten : kadrından D

929b hūb u : hūb-ı N, S

930a ferrāş : ferrāşi S / Ü : - S / serv : servi N

İderdi °andelīb efgān u feryād
İdinmişdi bu şi°ri dilde evrād

D.26b

**Bu rengīn ü ter garrā gazeldür
Bahār evşāfidur gayet güzeldür**

Fā°ilātün Fā°ilātün Fā°ilātün Fā°ilün

935 Görmek isterseñ tarāvet mülkinüñ sultānını
Nergistüñ aç gör gülistānuñ gül-i handānını
Yūsuf-ı gül çıkdı şāh oldu tarāvet mısrına
Goncenüñ açdı seher bād-ı şabā zindānını

B2.42a

Lālenüñ la°l-i lebin nāzüklik ile dişlemiş
Subh-dem hūrşid çekdi şeb-nemün dendānını

Gönlüñi açsun tarāvet ābı gel ey teşne-dil
Verd-i handānuñ temāşā eyle şād revānını

Muntazırdur saña yüz cān ile yollar gözedür
Bāğda seyr eyle řāvüsuñ yüri cvelānını

940 Güllerüñ yirin diken hāruñ gülistān itdi dehr
Göklere ırgürse bülbül yiridür efgānını

B1.32b

Ārız-ı Zātī hayāsından kızarmasun mı
Bülbül-i dil-ħastānuñ sürdi yüzine kanını

**Bu ol ara durur kim ey tüvāna
Şikāra şāhı tahrik itdi Lālā**

934a rengīn ü : rengīn-i S

937a la°l-i lebin : la°lin lebin D, B1, B2, la°l-i lebin S

938a açsun : açan D, açar S

939a cān : göz D, S, B1, B2

O dem Pervâne'ye buluşdı Lālā
Didi ey nüh felekden kadri a^clā

Tapuñ şāh u felek taht u kamer tāt
Cemālūñ nūrına hūrşīd muhtāc

945 Degül cismūñ bi-hamdi'llāh ki mürde
Bucağda niçün olursun füsürde

S.62a

Şebābūñ ^cahdi vü faşl-ı bahāruñ
Be-ğāyet vaktidür şimdi şikāruñ

Gel imdi idelüm ^cazm şikāre
Ġazāl u şīr sen kıl pāre pāre

N.30b

Bu söze şāh söyle oldı kâ'il
Ki Pervâne şanasın Şem^ce māl'il

B2.42b

Ġapu halkı ser-ā-ser oldı āgāh
Ki şeh-zāde çıkar ava sehergāh

950 Şifāt-ı leyl-i bi-mānenddür bu
Dem anuñdur düşirme qanddur bu

Yuyundi pīşesinden şīr-i eflāk
Yine döndi pelenge çarḥ-ı bī-bāk

Yine zerrīn ^calem mağribde batdı
Şihāb-ı tīrger çarḥ oqın atdı

Olup bu mülk çarḥun māh şāhı
Yine cem^c itdi encümden sipāhı

947a idelüm : ideyüm N

947b Ġazāl ü : Ġazālī D, N, B1, B2

950 - D, S

953b itdi : oldı S

- Şehüñ yanında olan cümle leşker
Şikāra hāzır oldılar ser-ā-ser
- D.27a 955 Kimisi tutdı o şeb çarha şemşir
Felekde āh-ı °āşık itdi şan yir
- B1.33a Kimisi māh-ı nev bigi kemānı
Kurup itdi şikāra hāzır anı
Kimi itdi şihāb-ı tiri togru
Şikāruñ cānına tā tiz ire u
Kimisi eyledi hāzır kemendi
Şala tā şir-i ner boynına bendi
- B2.43a 960 Yarağ itdi kimisi şāh-bāzı
Ki tā ala küleng ü kebk ü kazı
Kimisi atına virdi yarağı
Geçe yil bigi tā kim deşt ü tağı
Kimisi cāme-h^vāba girdi yatdı
Ki tığı tıga tiri tıre katdı
- S.62b Gözi öninde anuñ iki leşker
Girişdi biri birine ser-ā-ser
Esir oldı iki şāhib-nazarlar
Başını hırkaya çekdi başarlar
Uyumak ādeme gāyet şafādur
Uyumaz yatmaz ancak bir Hudādur

954a leşker : °asker N

955b yir : tır D,S

962a leşker : °asker N

- N.31a 965 Ve likin keşreti kalbi qarardur
İder sust âdemi beñzi şarardur

Seher-bidârlık yügrükdür andan
Ayırur yol erini kârbândan

Seher-bidâr olanlar menzil aldı
O sâ^cat uyuyanlar yolda kaldı

Şafâ virür velî h^vâb-ı sehergâh
Aña degmez ki âdem ola güm-râh

Şifât-ı rûz-ı rûşendür bu ara
Okı gönülün açılun ey dil-ârâ
- 970 Sehergeh mişesinden çıkdı bir şîr
Gazâl-ı encüm oldı aña naħcîr

Yâ bir şeh-bâz-ı zerrîn-bâl açup per
Tezerv-i sîmi düşirdi ser-â-ser
- B1.33b, B2.43b ^cAcebdür şubhgeh şahrısı rengi
Çıkarur post-ı çarhı pelengi

Yirinden tûrdı şâh-ı çarh-rif^cat
Kim ol bebr ü peleng ü şîr-i heybet
- D.27b Kapısı halkına cümle buyurdı
Didi kalkuñ ki geşt idem bu yurđı
- 975 Kılalum nice gün av u şikârı
Temâşâ idelüm bu sebzârı

965a kalbi : kalbin S

965b beñzi : beñzin S

971a ya : yine S / şeh-bâz-ı : bâz-ı S

- Bahār-ı ʿömr irer āhîr hazāna
Oluruz gelmedük bigi cihāna
- S.63a Eyerlendi ser-ā-ser esb-i tāzî
Göttürdiler el üzre şāh-bāzî
- Seg ile hāzır oldu cümle segbān
Beline şokdı cümle peyk dāmān
- Elinde māh-ı nev bigi nacağı
Bulıtlar gibi aşar cümle dağı
- 980 Alup eline rahş-ı rāh-peymā
Revān şeh kapusına geldi Lālā
- Budur evşāf-ı esb-i cust u çābük**
Revişde bād-ı şarşar bigi yükrük
- N.31b Getürdiler bir esb-i bād-pāyî
Öñürdür berķı vü geçer şabāyî
- B2.44a O bir kavş-ı kuzah-gerden kamer-seyr
Öñince berķ olursa uçamaz tayr
- Peleng ü şîr-heybet ejdehā-düm
Şahîlinden felek gümlerdi güm güm
- 985 Cihānı devr ider itse şitābî
Geçer yıl bigi deryā olsa ābî
- Anuñ hişş-i nazār gerdine irmez
Nişānını atılmış tîr virmez

976b bigi : gibi D, S

981b bigi : gibi D, S

982a bād-pāyî : bādbān N

985b bigi : gibi D, S

B1.34a

Koşulsa ger gün ile girüde kor
Nice gün sāyesin dahı öñürdür

Suvār oldu ol atun üstine şah
Felek-raḥşına güyā mihr ile māh

Ḳapudan çıkdı çün ol alnı Nāhīd
Şanasun matla^cından toğdı hūrşīd

990 Tutup oldu revāna rāh-ı deşti
Temāşā kılmağa cennāt-ı heşti

Şüküfe akçe şacı fark-ı şāha
Anuñla döndi şah encümle māha

S.63b

Döşedi ayağına sebz şahra
Yaşıl nāzük katife hūb u ra^cnā

D.28a

Cihāmı gördi kim dönmiş cināna
Cinān görse ḥased eyler cihāna
Cihān Cennetdeki gülzāra dönmiş
Şüküfe gönli açuḳ yāra dönmiş

B2.44b

995 Yayıldı tağ u taşa cümle leşker
Süzüp şahra vü kühsarı ser-ā-ser

Ki çepçevre kuşadup ol diyarı
Getürdiler bir araya şikarı

987a girüde : giride D, N

987b nice : niçün S

994b yāra : yaza S

955a leşker : asker N

955b süzüp : sürüp D / şahra vü : şahrayı vü : şahrayı D

996a ki çepçevre : geçüp çevre N

- Peleng uğradı beñzer derd-i yāra
Teninde dāğı bî-ḥad kara kara
- Göriccek pencesini her dilīrūñ
Şarardı kōrkusından beñzi şīrūñ
- N.32a Egerçi itdi yüz biñ hīle rübāh
Bulımadı bulardan kaçmağa rāh
- 1000 Görür kim avcı almış çevresin kurd
Eyitdi yaramadı bana bu yurd
- Ney-i tīrūñ şadāsı çün kim irdi
Her āhu Mevlevīveş rakşa girdi
- B1.34b İdüp çok cehdi kurtulmadı āhū
Didi cismine āhır cānı yāhū
- Segūñ hınzırı yurtar her birisi
Gören dir it dişi toñuz derisi
- Kaçup kurtulmalı olmışken uş uş
Segūñ ağzına girdi geldi hergüş
- 1005 Ne eksüklük idüpdür yā Rab āhū
Serine muhtesib bōrkin geyer u
- Görür kim qarşudan bir bebr geldi
Hemān şeh tīz-deste tīgın aldı
- S.64a, B2.45a Çalup itdi iki pāre o bebrı
Hevāda berķ-ı lāmi^c şan ki ebri

997b dāğı : tağ N

1002a cehdi : cehd S

1004a kurtulmalı : kutulmalı D

1006b şeh : - S / deste : destine S / tīgın : tīgını S

Anuñ ardınca gördi geldi bir şîr
Çıkardı kîşden hışm ile bir tîr

Koyup anı kemāna çekdi ol şāh
İrişdi burc-ı kavsa gūyiyā māh

1010 İrişdi yıldırım bigi aña tîr
Esed burcına irdi gūyiyā tîr

Ol oğ ol şîre tā kim vardı irdi
Revān cismi libāsın aña viridi

D.28b

Toyınca itdiler av u şikārı
Gelüp bir yirde kıldılar qarārı

Qurılmışdı otağı girdi ol şāh
Felekden yire irdi gūyiyā māh

Bu ara bir şeb-i ğarrā şifātı
Şeb-i kadr aña kol virmiş berātı

1015 Sipihrüñ zer yatağı yire düşdi
Görüp anı kamu encüm gülişdi

N.32b

Dökildi ol yatağdan rāh-ı aḥmer
Kim oldı dāmeni mey-gün ser-ā-ser

Kevākib encümin atdı felekde
Gelüp açıldılar milk-i melekde

B1.35a, B2.45b

Kevāki bigi var al destüñe cām
Şarāb-ı ʿömre devrān dimeden ḥām

1010a bigi : gibi D, S

1018a bigi : - N

Yaluñ yüzlü güzeller yaqdılar şem^c
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem^c

1020 Döşendi şofra vü dökildi ni^cmet
Gürisne oldı seyr ü buldı rāhat

Hemān gencine idi şofra-i şāh
Kim ol gencinede her ān u her gāh

S.64b

Pilav zerde idi sīm ile zer
Anuñçün anı tolaşmışdı ejder

Yāhud bir hāle idi ol börek māh
Nazardan eksük olmaz idi her gāh

Yenildi h^vān olındı şükr-i Yezdān
Kurıldı meclis-i mey oldı fermān

1025 **Şarāb-ı hoş-güvāruñ vaşfidur bu**
Ki komaz ādemüñ kalbinde kaygu

Getürdiler şarāb-ı hoş-güvārı
İder gāyetde ferbih ol nizārı

Nice mey āftāb-ı ʿālem-ārā
Kim ol bī-gıll u gış pāk u muşaffā

Virürdi gökde nūrı māh-i tāba
N'ola hürşid dinse ol şarāba

B2.46a

Ķarañu dilleri ol rişen eyler
Cemāl-i dil-rübāyı gülşen eyler

1021b gencinede : gencine idi S

1024a h^vān : hūn N,S

1025b kalbinde : gönlünde S

1029a dilleri : dünyayı N

- 1030 Nice olmaya lāyık āferine
Peri geçse ziyāsından görine
- D.29a Kılur ol ʿārız-ı cānānı gül gül
İder ʿuşşākı karşıusunda bülbül
- B1.35b Ger içse gurbe urur şīre pençe
Dimez k'ide baña şāyet şikence
- N.33a Olur bi-bāk meydāna girüp mūş
Kanı gurbe dir anı eylese nūş
Eger kaşşāb-ı dervīş içse anı
Koyunı biñ olur bekler çobānı
- 1035 Göñül mülkenden endūhı kim eyler
Faķiri pādşāh-ı ʿālem eyler
O bezm-i gülşen içre cāmlar gül
Sürāhī gonce vü āvāzı bülbül
- S.65a Boyı servi yaluñ yüzlü güzel mum
Aña cān virmege pervāneler mum
Döküpdür çüp-ı sīme zer külāhı
Atar Pervāne aña tır-i āhı
Gelüp sākī ele aldı ayağı
Şuwardı āb-ı hayvān ile bāğı
- 1040 Çü şāha sebʿa-yı seyyāle irdi
Revān gam-hānesini seyle virdi

1030a nice : niçün S
1032a urur : ura S
1032b şāyet : gāyet D, S
1033a girüp : girer S
1033b kanı : - S
1037a servi : serv N

B2.46b

Ayakdan hālet-i mey başa çıkdı
Binā-yı guşsa vü endūhı yıkdı

**Bu ara vaşf-ı nāy-ı mevlevīdür
Surūr-ı sīne mihr-i pertevīdür**

Gelüp ol bezme bir hoş serv-i kāmēt
Kopardı şūr-ı āhından kıyāmet

Delinmiş bağı beñzi sāz olmuş
Figānı Zühre'ye dem-sāz olmuş

1045 Kuşanmış bir nice gayret kuşağın
Dem-ā-dem ölçerür ʿıṣkuñ ocağın

Kamu ʿuṣşākı yakduğın nevādan
Tehī şanmañ derün-ı pür-hevādan

B1.36a

Nefes oğullarıdur zevk ü şādi
O bir hoş mevlevīdür nāy adı

Şifāt-ı çeng-i bi-mānende ur gūş
Şarāb-ı şevk ü zevkin kıl anuñ nūş

Pes andan bir hilāl-i meclis-ārā
Sipih-r-i bezm içinde oldı peydā

D.29b, N.33b

1050 Hemān ol bir yaşıl tūṭiye beñzer
Dili vü ağızı yok ammā ki söyler

B2.47a

Kaçan kim olsa bir üstāda dem-sāz
Çıkar her bir kılından bir hoş āvāz

1044a sāz olmuş : sāza dönmiş S

1045a nice : güzel D, S

1047a zevk ü : zevk-i N, B1, B2

1048b şevk ü : şevk-i D, S

S.65b

Ƙanadı yok egerçi nite kim tayr
Ser-â-ser her maqâmı ol ider seyr

Bili bir pîre-zen bigi bükilmiş
şaçı inmiş ayağına dökilmiş

Koçanlar anı her kıldan çalarlar
Gönüller şehrine gavğa şalarlar

1055 **Ƙemānçe vaşfidur bu dir gören oğ**
Oğı Ƙalbün řafā kesb itsün ey şüh

Anuñla toğdı bir kıyruğlu yılduz
Anuñ şevkınden oldu gice gündüz

İderdi burc-ı Ƙavse gelse zārı
Ƙomazdı kimsede kılcā Ƙarārı

Çekerler hañçer ol şişine her bār
Yağar halkı demürden yüregi var

Düzen virmiş özine bir kıl üzre
şalar āřüb u gavğayı il üzre

1060 **Ƙopuz evşafidur bu tut Ƙulađuñ**
řafāsından anuñ çatlat dimāđuñ

B1.36b, B2.47b

Dağı bir řāhib-i Ƙařı-ı zerāfet
Bularla eyledi bî-perde şoğbet

Müşebbek sinelü yufka yüreklü
O ehl-i şoğbete gāyet gereklü

1053a bigi : gibi D

1054b gönüller : gönül N / gavğa : gavğalar N

1055a bu dir : dir bu S

1059b şalar : şalup S

1060b dimāđun : tudagun S

Kim ol ʿaşıq bigi boynını egmiş
Meger ʿaşıklık ol miskine degmiş

Aña hāletler irdükçe nevādan
Dimāgın çatladurdı ol şafādan

1065 Olup bunlar biri biriyle dem-sāz
Maḳām-ı Zühre'ye irişdi āvāz

Bular seyr itdiler cümle maḳāmi
Bular vecde getürdi hāşş u ʿāmi

S.66a, N.34a

Bıraḳdı meclise eşvākı bunlar
Muhayyer eyledi ʿuşşākı bunlar

Bularuñ naḳşı halka eyleyüp āl
Ḳarār u ʿaḳl u şabri aldı der-hāl

Derisine şafādan sıgmayup def
Gögüs kaḳup geḳer bunlara keḳ keḳ

D.30a

1070 Velī ḡāyetde gözlerdi uşūli
Uşūl añlayanuñ olmuşdı ḳulı

Ziyāde kellesi kızmuşdı deplek
İderdi cümleden feryadı yigrek

Bu şifre ağlayup bir naḳş-ı nev-rüz
Çalarlardı virürdi meclise sūz

B2.48a

Budur ol şifri bi-manend ü ḡarrā
Şafālar sür ḳilup bunı temāşā

- 1063a bigi : gibi D,S / ʿaşıq : ʿuşşāḳ N / boynını : boynım N, B1, B2
1065 - D
1068a eyleyüp : eyledi N
1068b ʿaḳl u şabri : ʿaḳlı virdi S
1073a bī-mānend ü : bī-mānend-i N, S
1073b ḳilup bunı : bunı ḳilup S

Mefā'ilün Mefā'ilün. Mefā'ilün Mefā'ilün

B1.37a

Bu bezm-i gülşen-ārānuñ içinde cāmlar güldür
Sürāhī gonce vü āvāzesi feryād-ı bülbüldür

1075 Benefşe al ele bāğ-ı bahāra ta'c'n ider meclis
Kamu zerrīn kadeh nergis duhān-ı şem^c sünbüldür

Boyu servi yaluñ yüzlü güzeldür şem^c-i bezm-ārā
Yanar par par saña karşı başında düdü kāküldür

Hilāl-i 'iyddür çeng ü bu bezme Zühre çengidür
Şu^cā-ı mihr ü meh nāy u felek def ay u gün puldur

Sürāhī ağlamış sākī lebüñi öpdüğüçün cām
Sür anı kākaha ile sürāhīyi yine güldür

Eger bu meclise sākī gelürse nā-gehān şufī
Aña turgil içür bir kaç kez ağzın kan ile taldur

1080 Bu meclis bir güzel ra'c'nā teferrücgāhdur Zātī
Sürāhī çeşmesār olmuş aña āb-ı revān müldür

Gel ey zevk ü şafā bahırına gāvvas
Kulak tut bu muhaldür vaşf-ı rakqāş

S.66b

Turup şevk ile rakşa girdi rakqāş
Şafā bahırına halkı itdi gāvvas

Nice rakqāş-ı mihr-i 'ālem-ārā
Münevver gün yüzinden rüy-ı dünyā

1076a boyı servi : boyı serv N, B2, boyı serv ü S

1077b ay u : ay D, N

1081a zevk ü : zevk-i N

1082b halkı itdi : itdi halkı S

1083b gün : ki N

N.34b, B2.48b

Şacı hürşide şalmışdı kemendi
Bırakmışdı cihān boynına bendi

1085 Urur cellād-ı çeşmi cāna yāre
Dil-i miskīni eyler çār pāre

O rakş eyler ayalar karşulurdi
Cihān gümlerdi yirler şarşulurdi

Bu şevk ü şādī itdi bunları mest
Yudılar ʿaql bahrından bular dest

Bu bezm içre anuñ kim yüki yitdi
Nite kim ʿaql-ı mestān tırdı gitdi

D.30b, B1.

Görürler naqd-ı ʿaqlı h^vāb kapdı
Kamu dīde ser-ā-ser kapu yapdı

1090 Yitişdi hālet-i mey leşker-i h^vāb
ʿAcep mi yapsa cümle dīdeler bāb

**Bu ara şekl-i Şem^c olduğudur çerb
Fırağ urduğudur Pervāne'ye darb**

B1.37b

Țutarsañ bir iki dem baña sem^ci
Bilesin kim nice çerb oldı şem^ci

Bunu rāviler itdükde rivāyet
Faķīre böyle dindi bu hikāyet

Şāhuñ var idi bir Hīndi gulāmi
Duħān kōnmişdi olundıkda nāmi

B2.49a

1095 Kim anuñ başı taşar idi duħānvār
Bulınmazdı o deñlü düzd-i ʿayyār

- Gice gezse görünmezdi duḥānveş
Nuḥūsetde o Keyvān ile beñdeş
- S.67a Eger ç̄in ç̄in idüp atsa kemendi
Bırağurdı Zühāl boynına bendi
- Anı Lālā'sına virmişdi ol şāh
Yanından eksük olmaz idi her gāh
- Aña Lālā idüp dururdı buyruk
K'alasun bir güzel maḥbūb kıyruk
- 1100 Duḥān bigi çıkup bām-ı sarāya
Koyasın şem^cün olduğı araya
- N.35a Alup ol kıyruğı gözlerdi fırsat
Zühāl bedre vire tā kim nuḥūset
- Bu aradur şifāt-ı leyl-i deycūr
Günehlü ḥacı bigi görmemiş nūr**
- Çıkardı dehr nūrānī kıbasın
Bürindi egnine kıara ^cabasın
- Bu ^cālem şol kıadar oldu ki deycūr
Yoğ anda çeşm-i bī-inşāfveş nūr
- 1105 Münāfık bigi dehrüñ kıalbi tīre
Felekden nūr irişmez idi yire

1096b o : ola D, S / ile : anuñla D

1098a virmişdi ol : virmiş ^catā D

1101a bigi : gibi S

1102b bigi : gibi D, S

1104a ki : kim D

1104b yoğ : yok S

1105a bigi : gibi D, S

B1.38a, B2.49b

Felekde ebrū yir yüzinde z̄ulmet
 Ḥasūduñ yüzi naḥsından ʿalāmet
 Cihānuñ zengiye dönmişdi rengi
 Kim anda berķ şan dendān-ı Zengi

D.31a

Duḥān ol şeb ele kuyruğı aldı
 Revān kaşr-ı şehūñ yanına geldi
 Hemān çin çin idüp atdı kemendi
 O kaşruñ ocağına şaldı bendi

1110 Kemende yapışup çıkdı sarāya
 Varup ol şüret oldığı araya

Ḳopardı bir iki ḥışt-ı sarāyı
 O kuyruğa yir itdi ol arayı

S.67b

Kemend ile inüp yirine gitdi
 Ḥuzūra vardı çün kim iş bitdi
 Sarāyuñ bāmu oldı kuyruğa sadr
 Sipihruñ sīnesinde gūyiyā bedr

Güneş çün kim aña oldı muḳābil
 Şızup aḳmağa yağı oldı ḳābil

1115 Azaldı gördigince āftābı
 Şu kettān bizi gūyā māh-ı tābı

Şızup aḳdı anuñ dīvāra yağı
 O şeklüñ behçetine oldı yağı

1106b yüzi : rüyı D, S, B1, B2

1107b berķ : bir D

1109a kemendi : kemendin S

1110b bendi : bendin S

O Şem^ci erb idüp virdi kabāhat
Bozıldı cān virilen hūb sūret

B2.5a,N.35b

Bu aradur Őifāt-ı Şubh-ı Őādık
TemāŐā kıl Őafā kesb eyle ^cāŐık

Zemīnden yine kaldurdu gūneŐ re's
Őumū^c-ı encüm itdi kendüden ye's

1120 Söyüندی encümüñ rūŐen-erāğı
erāğıñ gūyi yā ok geldi yağı

B1.38b

Yine bir meŐ^cale uyardı hūrŐid
Hasedden erb oldu Şem^c-i Nāhīd

Őurup yine yirinden ağa ol Őāh
^cUrūc itdi gūneŐ bigi sehergāh

İdüp aĥsama dek av u Őikārı
Otağında yine kıldı arārı

Bu resme iki hafta seyr kıldı
Geh āhū geh Őikār-ı ayr kıldı

1125 UŐandı avdan ^cazm itdi Şehre
Ki Şem^cün ala seyrinden o behre

Varup atından indi girdi aŐra
O aŐruñ gelmemişdi mişli ^caŐra

S.68a, D.31b

Görtür Őem^cün vucūduñdan eŐer yok
Görinmez nesne hicr odından artuğ

1122b bigi : gibi D, S

1125b ala : aña S

- Açılmış verd yirinde eser yil
Temâşâgâhını almış gelüp seyl
- B2.50b O Şem^ce yağ irişmiş eylemiş çerb
Urur Pervâne'ye hicrân eli darb
- 1130 İrişdi od bigi eflâka âhı
Ki ya^cnî arayup bula o mâhı
- Cihâmı nâr-ı âhı tutdı yek-ser
Ki ya^cnî şem^c ol âteşden ister
- Fiğânı od bigi eflâka çıkdı
Cihân mülkini seyl-i eşki yıkdı
- Felekde yaqdı âhı mihr ü mâhı
Deñizler içre büryân oldı mâhî
- Gözi yaşı zemîni şeyle virdi
Sipihrüñ bād-ı âhın yile virdi
- N.36a 1135 Yanup yağıldı âhından felekler
Yañıldı gökde tesbîhin melekler
- B1.39a Görür şem^c eylemiş bād-ı fenâ kim
Sarâyı âh ile gümletdi güm güm
- Anuñ nahl-i cunûn başına üşdi
Gidüp ^caqlı başından yire düşdi

1129a şem^ce : şem^ci D, S

1130a bigi : gibi D, S

1132a bigi : gibi D, S

1132b cihân : cihānuñ D, zemîn S

1134b sipihrüñ : sipihri D, S, B1, B2

1137b ^caqlı : ^caql D

Revān ol dem yüzine sepdiler şu
Aça nergislerin tā kim o gül-rū

Zamāndan soñra ʿaqlı başına geldi
Yine deryā-yı eşki taşa geldi

1140 Eyitdi kanı ol mihr-i dil-efrüz
Benüm anuñla olmışdı şebüm rüz

B2.51a Nice oldı kanı ol göñlüm sururı
Ki cān anuñla eylerdi huzurı

S.68b ʿAceb kande açıldı kanı ol gül
Yüzün gören olurdı aña bülbül

O māhuñ mihr ile n'ola hālüm
Benüm andan olur āhir zevālüm

İrişdi nār-ı firkat çün ki cāne
Bu şiʿri okıdı yane yane

1145 Gözüñ aç kıl nazar bu bir gazeldür
Bu arada okınmak bu muḥaldür

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

D.32a Hey ne müşkilkār olur ʿālemde ey yār ayrılık
N'ola inlersem idüpdür cānuma kār ayrılık

Bülbül anuñçün fiğān u nāle eyler dem-be-dem
Ey gül-i zibā soñında vuşlatuñ var ayrılık

Hasılı bir kāha döndüm bilmez oldum kendümi
Urdı şabrum ḥarmanıma āh kim nār-ı ayrılık

Naqd-ı şabr u ʿaqlumı utdı ʿaceb nerrād imiş
Tas-ı mihnetde faķiri eyledi zār ayrılık

1150 N'ola barān-ı belālar yağsa her dem başuma
İtdi derda kim seḫāb-ı çeşmi ḫūn-bār ayrılık

B1.39b, B2.51b

Oķındı çün ki ol şiʿr oldu āḫir
Dinildi meşneviler yine vāfir

N.36b

Oķıyup şiʿri geçdi kendüzinden
Görenler cānı yoķ şandı yüzinden

Yüzinüñ zerrece qalmadı qanı
Didiler kim bu teslim itdi cānı

Sarāyuñ ḫalkı başladı fiğāne
O dem āḫ eylediler yane yane

1155 Yaķasın gonce-lebler itdiler çāk
Başına sebze-ḫaṭlar koydılar ḫāk

Boyınca serv-i qametler yıkıldı
Bulara rüzgārı gör ne kıldı

S.69a

Ser-ā-ser ebrū-perçemler firāvān
Seḫāb-ı dīdeden yağdurdı bārān

Dögüp başını taşa lāle-ḫadler
İrişdi göklere yerden mededler

Görüp bu ḫāleti her māḫ-pāre
Yüzini yırtup itdi pāre pāre

1149b mihnetde : firqatde S

1152b yüzinden : özinden S

1159b pāre pāre : kara kara D, S, B1, B2

1160 Güneş yüzlülerüñ añma zevālin
Harāret yaqdı müşkil itdi hālin

Yalıñ yüzlü güzeller yane yane
Kamusı başladı āh u fiğane

B2.52a Kāmu zerrīn-kemerler nite kim nāy
Fiğāna bağlayup bil didiler vāy

O zerrīn tāclar başına odı
Yağup bu derde irdi göge dūdı

D.32b Bu hāle vāqıf olup geldi Lālā
Görür kim düşmiş ol serv-i dil-ārā

B1.40a 1165 Kātı dem-beste olmuş ol güzel zāt
Dehāmına getürdi tutdı mir'āt

Tutup ol āyīne Lālā sevindi
Ser-ā-ser ağıyanlar hep avındı

Bilür Pervāne'de daği nefes var
Yüze el sürdi hamd itdi megesvār

N.37a Gül-āb ile gülünü eyledi ter
Açup nergislerin Allāhu ekber

Şu deñlü iñledi kim zārı zārı
Şadāsı çıkmaz oldu varı varı

1170 Bu derd ile be-ğāyet haste oldı
Ziyāde nālişi āheste oldı

S.69b

Yanup yakıldı yatdı nice günler
Bularuñ kalbine urdı döğünler

O meh-rü za'f ile döndi hiläle
İrişdi şihhati mihri zeväle

Bu hâlet üzre geçdi bir nice ay
İñledürdi dem-â-dem nite kim nây

B2.52b

Etibbâ eylediler aña tîmâr
Kîm aç a gözlerin ol çeşm-i bîmâr

1175 Nice müşkil olur yâ Rab cudâlık
Gerekmez anuñ ile âşnâlık

Kimesne olmasun yârından ayru
Hezârı itme gülzârından ayru

Gelüp düşdüñ ezel bezminden ayru
Anuñçün göre hiç olduñ mı şayru

Şifât-ı şubh ki âşâr-ı şihhat

Bu durur ey şeh-i erbâb-ı hikmet

Cihânda yogıdı âşâr-ı şihhat
İdüp dururdu hasta derd ü zülmet

B1.40b

1180 Tâbib subh-dem bir kurş-ı aşfar
Koyup bir çarhı çini içre hoşter

1171b kalbine : kalbe S

1174b aç a : açdı S

1176b hezârı : hezâr D

1177a ayru : şayru D

1178b hikmet : devlet S

1179a şihhat : sohbet D

O dem şeh-zādeye irişdi sıhhat
Virildi müjde şan kopdı kıyāmet

Şu^cā^cī şerbetini nāzūkāne
İçürdi virdi sıhhat bu cihāne

Ƙamu zahmet gidüp rahat yetişdi
Ƙamu ^cillet gidüp sıhhat yetişdi

D.33a

Anuñ cānında itmişdi yir zahmet
Ƙazındı nokta andan oldu rahmet

B2.53a, N.37b

1185

Devā derdine anuñ hā'il oldu
Ġıdaya Ƙalbi ġāyet mā'il oldu

S.70a

Nefā'is ekl idüp ten buldı kuvvet
Turup seyr eyledi şaġ u selāmet

Hilāliken o meh-rū döndi bedre
Ahibbāsı ser-ā-ser irdi Ƙadre

Yine cūş itdi deryā-yı muhabbet
Belürdi şevƘ mevcinden ^calāmet

Yine Ƙalmadı dil-fülkinde lenger
Hevāya uymaġ oldu işi ekşer

1190

Hevā ile pür oldu bādbānı
Diler kim düşire girdāba anı

Anı ^cışƘ eyledi varduƘca Mecnūn
Diler kim ide ^cazm-ı küh-ı Hāmūn

1182 - S

1186a kuvvet : Ƙurbet N

1190b diler : neler D

- Şabāveş qalmadı hergiz qarārı
Elinden uçdı murğ-ı ihtiyārı
- Ṭuṭuşdı per ü bālī ʿaqlı gitdi
Gördüñ Pervāne'ye ʿışk odı n'itdi
- B1.41a Kim ol günden güne ʿaqlın şaşırdı
İli qor kendüziyle söyleşürdi
- 1195 Haber dār olmaz idi kendüzinden
Anuñ çıkmaz idi maʿnā sözinden
- Nazar kı l ol şifāt-ı şeb dūrür bu
Ki Pervāne dimişdi kūha yā hū**
- B2.53b Dimāğın ʿālemüñ tutmuşdı sevdā
İderdi hānde çarh olmuşdı şeydā
Şu deñlü itdi ol şeydā tebessüm
Görindi ser-be-ser dendān-ı encüm
Ṭabīb-i dehr itdi hūb tedbīr
Kim aña keşkeşānı kıldı zencīr
- 1200 Sarāyından çıkup Pervāne ʿuryān
Ṭulūʿ itdi şanasın mäh-ı tabān
- S.70b Baş açuq yalıñ ayak düşdi tağa
Velī kılmaz nazar başa ayağa
- N.38a Hāşekler şol kadar zaḥm urdı aña
Ayağı oldı qanından mühennā
- D.33b Dikenler yara urdı yare yare
Ser-ā-ser cismin itdi pāre pāre

İdüp şeh-zādeye ʿiʿzāz u hürmet
Geyürdi cismine ƙan āl hilʿat

1205 İlüp taşa ayağı yıkılurdu
Aña dīvānelik gör ne ƙılurdu

Teni düşmekden oldı ƙare ƙare
Eger kim bir kişi çıƙsa şikāre

Göreydi anı şanurdu pelengi
Yüzinüñ şırveş olurdu rengi

Velī dünya ƙadar derdi çekerdi
Bu deñlü derdden çekmezdi derdi

B1.41b, B2.54a

Anı bir kimse görse dirdi ol dūn
Öli çün ağlama illā deli çün

1210 Bu aralıƙdur ol çāhuñ şifātı
Düşürdi devr aña ol hūb zātı

Meger var idi bir kör zışt ƙuyı
Yoğ imānı münāfıƙ bigi şuyı

Derūnı ƙalb-i hāsıd bigi deycūr
Günehlü hācī bigi görmemiş nūr

İrişmişdi dibi taht-ı sarāya
Çıƙardı yanƙusı evc-i semāya

1205a ilüp : olup N

1206a teni : ƙanı N

1208b derdden : derdin S, ʿadūdan N

1210b düşürdi devr : ki düşürdi D, S

1211b bigi : gibi D, S

1212a bigi : gibi D, S

1212b bigi : gibi D, S

- Bulunmazdı içinde zerrece nem
Gören şanur anı çāh-ı cehennem
- 1215 Pür olmuşdı anuñ her kūşesi heb
Ağulu böcek ile mār u ʿakreb
- S.71a Biltip düşecegin kendüye ol şāh
Hicābından yire geçmişdi ol çāh
- Şarāb-ı ʿışk ile ser-mest ü bi-bāk
İderken seyri ol meh cust u çālāk
- Hemān ol çāhuñ içinde bulundu
Güneş şan çāh-ı mağribde toplandı
- N.38b O bir içim şu çün ol çāha düşdi
Gelüp başına mār u ʿakreb üşdi
- B2.54b 1220 Veli tiryāk ile bir idi ol leb
Hemān bī-hüş oldu mār u ʿakreb
- Ol ʿakrebler ile buldı kurbı ol şāh
Şanasın geldi burc-ı ʿakrebe māh
- D.34a Ruḥından kaʿrı çāhuñ gülşen oldu
Derūnı gün yüzinden rüşen oldu
- Münevver oldu gāyet çāh-ı deycūr
İrişdi dīde-i aʿmāya şan nūr
- B1.42a Çün ol çāh içine ol hūr indi
Şehīdüñ kabrine şan nūr indi

1217a bī-bāk : bī-pāk N

1219a çün : içün D

1220a bir idi : pür idüp S

1222a gülşen : rüşen S

1222b gün : gül S / rüşen : gülşen S

1225 İdindi anda yir ol mäh-tābān
Nite kim sīne-i mü'minde imān

O çāhı çün o mäh idindi menzil
Yire şan āyet-i Nūr oldu nāzil

**Sıfāt-ı şubh-ı rüşendür bu ara
Olur rüşen-dil idenler temāşā**

Seḥergāh āftāb-ı ʿālem-ārā
ʿUrūc itdi göge mānend-i ʿİsā

Derūn-ı hūtdan şan çıkdı Yūnus
Cihān ḥalkıyla oldu geldi mū'nis

1230 Kuyunuñ çıkdı қаʿrından ya Yūsuf
Melāḥat mısrını itdi taşarruf

S.71b, B2.55a

Görürler kim degül қаşrında ol şāh
Felek yirinde tolunmuş velī mäh

Ki ol gül-çehre yirinde eser yıl
Bularuñ gözleri yaşı olur seyl

Eşer yok kendüden turur қабāsı
Қamu yirlü yirince her libāsı

İderler cust u cū cümle cihānı
Bulunmaz gördi ol bedr-i dücāyı

1228a seḥergāh : sehergeh S

1229b geldi : külli S

1230b mısrını : mülküni N

1231b tolunmuş : tolaşmış D

1232a ki ol gül-çehre : ol āteş-çehre D, S, B1, B2

1234a cihānı : cāyı D, S, B1, B2

1234b gördi : görmiş D, N, B1, B2 / bedr-i dücāyı : bedrū'd-dücāyı S

- 1235 Bu işden oldu Nāsır çün kim āgāh
Derūndan yane yane eyledi āh
- N.39a Ser-ā-ser her yaķaya Şaldı ādem
Didi görüñ nice oldu Őāh-ı  ālem
Kimüñ kim destine gire o server
Ben anı ğarķ idem mala ser-ā-ser
Baña her kim ķavıŐdurursa anı
Revān idem anuñ yolında cānı
- B1.42b Kını bulursañuz idüñ su'āli
Bulasız tā kim ol Yūsuf-cemāli
- 1240 Murādum veznesin kim ide mevzun
Virem Őāh ağırınca aña altun
- D.34b O mülke yayılup bu hāķ düpdüz
Nice gün istediler gice gündüz
Kimisi tağa çıkdı nice kim yıl
Kimi Őāhrāya düşdi nite kim yıl
- B2.55b Ser-ā-ser aradılar her arayı
Helāk oldılar arayı arayı
Őehüñ zāt-ı Őerīfinden eşer yok
Anuñ cism-i laťifinden haber yok
- 1245 Çü bulmadılar ol zāt-ı Őerīfi
Didiler kim görür cism-i laťifi

- S.72a Kimi dir bilmez ise ʿilm-i ihfā
Biz anı bulmamak özge temāşā
- Bir içim şu vireydük biz ol aya
Meger kim munķalib oldu hevāya
- Kim ol fāş itdi sırr-ı ʿışkı açdı
Meger utandüğundan yire geçdi
- Çün ol şehden eşer olmadı zāhir
Dönüp Lālā'ya geldi anlar āhir
- 1250 Didi ol bendeler idüp hezār āh
Ne mülke gitdüğünü bilmedük şāh
- Arandı zerre zerre cümle ara
Bulunmadı o mihr-i ʿālem-ārā
- Meger kim varise mānend-i ʿİsā
Çıkupdur göge ol mihr-i dil-ārā
- N.39b Bu ara vaşf-ı remmāl-i hünermend
Zebānından yağardı söylese kand
- B2.56a Meger var idi bir remmāl-i kāmil
Göreydi Dāniyāl olurdu kâ'il
- B1.43a 1255 Eger reml atsa añlardı noķatdan
Ne kim var levħa-i ğayb üzre hağdan

1247a vireydük : derik D

1249a şehden : serden N, S, B1, B2 / olmadı : olmaya D, S

1251b mihr-i : mihr ü N

1252b mihr-i : mühr ü N

1254a meger : meger kim N

1255b levħa-i : levħ-i S

Kim aña çağrısup söylerdi eşkâl
Kişinüñ niyyetin anlardı der-hâl

Dir imrüzdan ol kaçır-ı ferdâ
Kılurdu reml kıldukça temâşâ

İderdi remle ol itdükce diğkat
Benât-ı kaçır-ı ğayb anuñla şöhet

Hudâ cem^c eyleyip çâr ümmehâtı
Virelden aña luftından hayâtı

D.35a 1260 Nazîri gelmemişdi kâ'inâta
O miftâh idi kıfl-ı müşkilâta

S.72b Degül halkuñ aña mahfî zamîri
Gettirdiler varup ol bî-nazîri
Didi Nâsır eyâ üstâd-ı kâmil
Bize remil idivir luft u kerem kıl
Nokta dökdi ol üstâd eyledi tarh
Yazup eşkâl-i hâli eyledi şerh

Eyitdi burc-ı delve şekl-i hürşîd
Gelüpdür var ise ol alnı Nâhid

1265 Belâ ihvânına nâ-geh bulışmış
Varup Yūsuf bigi bir çāha düşmiş

B2.56b Dilerseñ başuña gün toğa anı
Yüri gün toğısından iste anı

1261a zamîri : zâhiri S

1262b idivir : eyle D

1265b bigi : gibi D, S

Geyürdiler o dem remmāle hil^cāt
Şafālar sürdi aña çıkdı şoĥbet

Kemāl ü ^cilme olmaz hiĥ kıymet
Kemāli olana irmez mezellet

Ṭaleb kıl rüz u şeb ^cilm ü kemāli
O bir hürşiddür yokdur zevāli

N.40a, B1.43b 1270 Dilerseñ ger dükenmez māl u ni^cmet
Kemāle ṭālib ol ey ehl-i devlet

Binüp atına Nāşır gör ki n'itdi
O remmālūñ didügi yaña gitdi

Bile anuñ yanınca ĥalk-ı enbūh
Ser-ā-ser ādem oldı deşt ile kūh

Aradılar kızınca gün o māhi
İçinden bunlaruñ iki sipāhi

Yilişmekden ziyāde teşne düşdi
Kim anlara ĥarāret mūrı üşdi

1275 Diken içre görürler bir kıyı var
Anuñ eyle şanurlar kim şuyı var

S.73a Çıkardı biri bilinden kemendi
Anuñ var idi delvi taĥdı bendi

Kemend ile o delvi şaldı çāha
İrişdi indi geldi delv o māha

1268a kemāl ü : kemāli D, N

1269a rüz u : rüz D, N

1270b ol : olur N

1273b içinde : içinden D, S, B1, B2

1274a teşne : dür S

1277b delv : - D

B2.57a Revān şu bigi bindi delve ol şāh
İrişdi burc-ı delve gūyiyā māh

Sipāhi istedi kim çeke anı
İçe suyu şafā kesb ide cānı

D.35b 1280 Getirdi gerçi kim bāzūya kuvvet
Çıkarmağa anı bulmadı tākāt

Bunuñ yoldaşı daħi tīz geldi
Ele ol da kemendi bile aldı

İkisi gayret idüp çekdi anı
Bulalar teşnelikden tā emānı

Görürler delv üzre bir kamer var
Kim anda ne libās u ne kemer var

O çāhuñ çün içinden çıkdı ol şāh
Tulū^c itdi şanasın nā-gehān māh

B1.44a 1285 Görürler kim bir içim şuya beñzer
O cust u cū olan meh-rūya beñzer

Sepildi yüregine anlaruñ şu
Acep gösterdi devlet anlara rū

N.40b Olar şol deñlü şād u hürrem oldı
İkisi şan ki bir gencine buldı

Geyürdi şāha anlar tāc u hil^cāt
Öñine kodılar maħbūb ni^cmet

1278a bigi : gibi D, S

1278b İçe suyu şafā kesb ide cānı D

Suvār idüp bular bir ata şāhı
Öñine düşdi tutdı gitdi rāhı

B2.57b 1290 Gettirdiler anı bir hoş sarāya
Felek oldu yine menzil ol aya

S.73b Varup Lālā'sını itdiler āgāh
Dideler menzile geldi ol māh

Şükür kıl naḥs yılduzlar tolındı
O meh bir çāhuñ içinde bulındı

Hemān Nāşır şabāveş at şaldı
Aķar şu bigi kaşr-ı şāha geldi

Temāşā itdügi dem ḥüsn-i şāhı
Tağıldı mülk-i dilden ğam-sipāhı

1295 Görüp ḥürşidini oldu feraḥşād
Ser-ā-pā bend-i ğamdan oldu āzād

Gelüp şāhı bulan iki sipāhi
Eyitdiler ki biz bulduķ o şāhı

Ḳurarlar bir güzel muḥkem terāzū
Ki ḥūyı şāh-ı ʿādilden tutar u

Şeh-i ʿādil bigi anda olan dil
Ne añā mā'il ü ne buña mā'il

1292a kıl : kıldı D

1293b bigi : gibi D, S

1296b o : ol D

1298a bigi : gibi D, S

- D.36a İdüp bir keffesin menzil o bedre
 Kodılar bir yaña zer bedre bedre
- 1300 Çü girdi keffeye ol şâh-ı ʿādil
 Şan oldı burc-ı mīzān māha menzil
- B1.44b Şu dem kim ol terāzūya giren zer
 O cism-i sīm ile oldı berāber
- B2.58a Anı anlara Lālā itdi kısmet
 Zihī ʿahd u zihī luṭf u mürüvvet
- Ne hoşdur ʿahdine ṭurmak bir ādem
 Ṭuranlar ʿahdine olur mūkerrem
- N.41a Kerīm oldur ide ʿahde vefāyı
 Ṭuta cāndan ḥadıṣ-i Muṣtafāyı
- 1305 Egerçi geldi ol server sarāya
 Ne mümkindür otura bir araya
- S.74a Hevā ile nite kim āsiyā bād
 Girüp çarḥa döner ol serv-i āzād
- Ḥayāl-i yār geldükce öñine
 Dögünür taş ile ol döne döne
- Olur şabr u kararı dānesi kem
 Dimez cem^c idegüm bir laḥza gendüm

1299a bir keffesin : keffesini S

1300b menzil : mā'il D, S

1307b taş ile ol : taşlar ile D, S, B1, B2

1308b ideyüm : ideyin D, S, B1, B2

İçi pür-şevk şem^c ol çeşmi āle
Dönüp dönerdi fānūs-ı hayāle

1310 Şarāb-ı mihr ile ser-mest ü bî-bāk
Gice gündüz döner mānend-i eflāk

Mükehhel gözleri kuhl-ı seherden
Mühannā elleri hūn-ı cigerden

Şayar her gice burc-ı çeşmi yıldız
Çıkar gün bigi āhı çarha gündüz

Olup bir nice hādım anda hāzır
Olurdu gice gündüz anda nāzır

B2.58b Olur göz yumduğı dem ol ser-efrāz
Çıkardı kaşrdan güyā kim āvāz

B1.45a 1315 Bular taşra idüp özlerini cem^c
Fenerden taşra güyā şu^cle-i şem^c

Kim ol maħrūr dil degmiş bigi od
Çıkardı taşra def^cī nite kim dūd

Diler kat kat sarāygāhı o müştāk
Toğuz kat çarhı güyā āh-ı uşşāk

D.36b Nite kim būy-ı müşk ol ıışka mā'il
Görürler kim degüldür zabt kâbil

1309a pür-şevk şem^c : bir şem^c şevk S

1310a bî-bāk : bî-pāk N

1312b bigi : gibi D, S

1314b kaşrdan : kaşrına S / kim : ki D, S

1315a bular : bularlar N, B1, B2

1316a bigi : gibi D, S

1317a sarāygāhı : sarāygāh N, B1

1318b zabta kâbil : hayt ka'il S

Varup Lala'ya itdiler Őikāyet
Didiler bizi kırtar kıł Ćināyet

1320 Tıtalum zābtına olduk muķayyed
Bir avuķ hāk olur mı kılzuma sed

N.41B, S.74b

Kılup Nāşır anuñ zābtına tedbır
Hemān düzdürdi bir hoş sım zencır

O dıvāne yeñilmez hiķ gördi
Gelüp Pervāne'yi zencire urdı

Gümiş zencır ile ol alnı Nāhıd
Şanasın şa^çşa^c ile cürm-i hürşıd

Lebi tiryākini şatmağıçün yār
Şaçından daķdı gūyā boynına mār

1325 Fiğānından pür oldu bu toķuz kākı
Dili zencır-i āhı itdi sūrāh

B2.59a

Velı gördü ki zülf-i yāra beñzer
Boyn virdi o zencire o server

Yazup bir kākıda aħvāli Lālā
Laťif ü nāzük ü maħbüb u ra^cnā

Bu aradur kim ol vaşf-ı kebüter
O konuğı yire mektüb ilter

Getürdiler o dem bir gök kebüter
Şafaķ-renk ayağı vü māk-ı nev per

1320a zābtına : ĥaytına S

1321a zābtına : ĥaytına S

1321b sim - D

1324b boynına : boynuma S

1325b dili : dil-i D, N, B2

- B1.45b 1330 Melek-bāl u perī pür-çarḥ-ı sür^cat
Cihānı devr ider bir demde biñ kat

Sürer şūfīveş uçmaḡdan şafāyı
Dil-i ^cāşık bigi ammā havāyī

Döner ol ḥıdmet üstine mu^callaḡ
Naşīb oldı añā anūñçün uçmaḡ

Yüri cümle ^cazīze eyle ḥıdmet
Dilerseñ bulasın uçmaḡa vuşlat

Bulur ḥıdmetle her ādem ululıḡ
Ululıḡ görmez ol kim ola ulaḡ
- 1335 Cenāḥına anuñ baḡlandı nāme
Açup bāl u per uçdı ol ḥamāme
- S.75a Varup ḡondı o sā^cat ḡaşır-ı şāha
Ḥaber geldi ki ol devlet-penāha
- D.37a, B2.59b Gelüp bām üzre ḡondı bir kebüter
Anuñ mektūbı vardur şöyle beñzer
- N.42a Görüp çiftin yire indi ḥamāme
Görürler var anuñ bālinde nāme

Yürüyi vardı bir şeh-bāz bende
O mürḡ-ı çābüki düşirdi bende
- 1340 Cenāḥından çözüp mektūbı aldı
Şeh-i ^cālem-penāha virdi geldi

1331b bigi : gibi D, S

1334a her ādem ululıḡ : her dem er ululıḡ S

1340b virdi geldi : geldi virdi S

Açup çün oqıdı mektûbı ol şâh
Cigerden yane yane eyledi âh

Hudânuñ ismin evvel eylemiş yâd
Pes andan eylemiş söz mülkin âbâd

Dimiş ey pādşāh-ı mülket-ārā
Vucūduñla müşerref mülk-i dünyā

Felek kuṭb-ı murāduñ üzre dönsün
°Adūnuñ mihriyse şem°i söyünsün

B1.46a 1345 Velī taṣvīr-i Şem°i eyledük cerb
Urur pervāne'ye hicr āteşi darb

Düşirdi derde gāyet haste itdi
Habābāsā anı dem-beste itdi

Bi-ḥamdi'llāh ki buldı yine şihḥat
Teninde qalmadı bir kılca °illet

B2.60a Velī °aqlı gidüp divāne oldu
Melāmet nārına pervāne oldu

Baş açuḳ yalıñ ayak bir gice u
Sarāyından çıkup dir taḡa yā hū

S.75b 1350 Getürdük qaşra illā yok qararı
Anı zencire çekdük ıztırarı

Gerekdür derde düşdi aña dermān
Şeh-i devlet-penāhuñ bāḳi fermān

1342a ismin evvel : evvel ismin D, S

1345b urur : urup D, S, B1, B2 / āteşi : āteşin D

1347b kılca : zerre S

Bu ara ol durur kim cümle kâmil
Ġarā'ib işlere olmuşdı °āmil

Ne yirde var ise ġarrā muşavvir
Getürdi Şāh Jāle anı bir bir

N.42b

Didi eyleñ şanāyi° rengini ħal
Yazuñ maġbūb sūretler mükemmel

D.37b

1355

İdüñ taşviri şol deñlü kıyāmet
Boyu olsun kıyāmetden °alāmet

Kim anı görmege cānlar virilsün
Yine görsün gören ölsün dirilsün

Daġi mecmū°-ı şan°at-°āleminden
Be-ġāyet bī-naẓīr ü kāmilinden

Getürdüp anlara itdi tazarru°
Eyitdi cümleñüzden bu tavaġķu°

B1.46b, B2.60b

Ne deñlü var ise ġarra şanāyi°
Oluñ °āmil emek olmaya zāyi°

1360

Bular oldı ser-ā-ser işe meşġül
Olalar tā ki şeh yanında maġbūl

Nice gün ceħd idüp bunlar dürişdi
Ķamunuñ āħire kārı irişdi

Kim anlar işledi kār-ı °acā'ib
Ķamu pür-°ibret ü cümle ġarā'ib

1352a ol durur : aradur N

1352b °āmil : ħāmil D, mā'il N

1357a şan°at-°āleminden : °ālem şan°atından S, °āmilinden B2

Ser-ā-ser āhir oldı emr olan iş
 Temāşā eyledi şeh virdi bahşış
 Kāmu pervāneye gönderdi anı
 Anuñla egleye tā ol civānı

S.76a

1365 Çü geldi añā ol ğarrā ğarā'ib
 Kāmu bī-miṣl ü ser-cümle °acā'ib

Göriccek anları yüzün çevürdi
 Ki menfūrını şān bir kimse gördi

Şu şüretler ki itmişdi o şeh cem^c
 Olardan geldi yig Pervāne'ye Şem^c

°Acebdür dostlar mihr ü muḥabbet
 Cihāndan itdürür ehlin ferāġat

Cihān pür-ḥür olursa nāzır olmaz
 Añā olmaġa mā'il kādır olmaz

1370 Nigāra irmege var ise nef^ci
 Geltür dīvāne ise °aqlı def^ci

N.43a, B2.61a

Bu ara maṭla^c-ı bī-miṣl ü ğarrā
 Şafālar kesb ider iden temāşā

Elā ey bāzdār-ı bāz-ı ma^cnā
 İder cān u gönül senden temennā

Ma^cānī murġına vir perr ü bāli
 Uçur gökde Hümāveş kıl ü kālī

1365a ol : o D

1368b itdürür : olmaġa D

1371a bī-miṣl ü : bi-miṣl-i D

D.38a, B1.47a

Suḥan murgına vir bāl-ı feṣāhat
Kim aña āşyān olsun belāgat

1375 Fezā-yı güft ü gūyā aç per ü bāl
Maāna ālemin geşt eyle der-hāl

Melekler bigi bāl u per aç ey cān
Fezā-yı arş üzre eyle seyrān

Ki sen maānāda yügrüksin melekden
Geçer insān öte tokuz felekden

Ḥudā Pervāne'ye perrince virdi
Sebeb ne oldı vasl-ı Şem'e irdi

Bize ol sırrı luḫf eyle āyān it
Zebān-ı hāmeden şerḫ u beyān it

S.76b

1380 Meger var idi bir üstād-ı Naccār
O fenne şöyle olmuşdı hevādār

Peri düzse eger kim bāl açardı
Melekler bigi göklerde uçardı

B2.61b

Eger kim senge düzse ol per ü bāl
Yirinden kuş bigi uçardı fīl-hāl

Ne iş işlerde kuşlar kondırurdı
Hemān tūtī kuşına döndürürdi

Bu ara bir güzel maḫbūb u raānā
Şıfāt-ı şeb dūrür ey şūh-ı garrā

1376a bigi : gibi D, S

1379a ol : o S

1381b bigi : gibi D, S

1382a senge : seng D

1382b bigi : gibi D, S

1384a maḫbūb u : maḫbūb-ı S

1385 Batup mağribde çarh-ı tās-ı ra^cnā
Derūn-ı kubb-e-i merfū^c-ı a^clā

Perīler içre ol mānend-i hammām
Olup dururdu yılduzlar añā cām

O hāylele meh-i tībāmı anuñ
Şan oldu havz u şadurvānı anuñ

N.43b, B1.47b

Şanurdu gören anda māh-ı tābı
Melek-rūlar uçurmuşlar habābı

Revān ol gice ol üstād-ı Naccār
Olur yānı vişāline harīdār

1390 Arada qalmayup hār-ı tekellūf
O bülbül kıldı gülzārı taşarruf

Bulıtlanmışdı gök görünmedi māh
Kıyās itdi ki olmışdur sehergāh

**Bu ara bī-bedel evşāf-ı hammām
Düzerdi görse İskender añā cām**

D.38b

Meger var idi bir maħbūb hammām
Kim añā mihr-i pūr-şevk olmağa cām

S.77a, B2.62a

Kim ol bir ter-ṭabī^cat pūr-harāret
Ṭabībāsā virür bīmāra şıḥḥat

1395 Olur rāḥat irenler vuşlatine
Bulur şafvet girenler ḥalvetine

Visāli Ka^cbesine iriſen cān
Safā sürmez eger olmazsa kurbān

Ser-agāz eylese bir hūb āvāz
İder āheng ü olur añā dem-sāz

Girür koyınma cümle sīm-sīne
Var anda pādşāh bigi hazīne

Varup ol taş bağırlu dil-rübāyı
Görenler terk ider tāc u kabayı

1400 Şoyup eyler tırāş ol halkı der-hāl
Baş açuk yalıñ ayak eyler abdāl

Gıdāsı kalb-i ^caşık bigi āteş
Virür halka harāret dil-rübāveş

Egerçi kim mülā'im dil-rübā çok
Vefā itmekde yüz yur ol kadar yok

B1.48a

O gökden gösterür nīm-āftābı
Varānuñ ayağına döker ābı

İrişmiş başına sevdā buhārı
Gözi yaşlar döker gördükçe yārı

N.44a, B2.62b

1405 Gözinden n'ola ger gitmezse çeşmek
Naccār olmaz başından hiç münfek

Turup vardı o hāmmāma ol üstād
Kamu hüddāmı anuñ hurrem ü şād

1396b kurbān : ^cüryān D, S, B1, B2

1398b bigi : gibi D, S

1401a bigi : gibi D, S

1402b yur : yüz S

Şoyındı fûte tutındı beline
Alup bir taş-ı garrâyı eline

İçine şu bigi oldu revâne
Gözi tuş oldu bir nâzük civâna

S.77b

Bir altun kürsiye geçmiş oturmuş
Melâmet burka^cın yüzden götürmüş

1410 Kurulmuş bir güzel maḥbûb meclis
Kamunuñ ḥaddi lâle çeşmi nergis

Kimisi çağırup kimi çalardı
Olar ḥammâma âvâze şalardı

D.39a

İderdi anlara ḥammâm âheng
Olaruñ her birisi çâbük ü şeng

Uşul üzre iderlerdi kııldı
O sâ^cat anları Naccâr bildi

Eyitdi ol yigit şâh-ı perîdür
Bular ol pādşahuñ leşkeridür

1415 Görüp Naccâr'ı anlar aya qarşar
Ol üstâd ile oynar ferşi şarşar

Ser-â-ser her uşüle oynadı ol
Kim ol şâhuñ katında oldu maḥbûl

1407b taş : taş D

1408a bigi : gibi D, S

1409b melâmet : melâlet N, B1, B2

1411a çağırup : çağırdup S, B1

1412b çâbük ü şeng : çâbük şeng D, S

1414b leşger : asker N

1415b ferşi : ferş N

- B2.63a Koma elden cihān içre uşūli
 Kabūle bulasın tā kim vuşūli
- B1.48b Uşūli olduğıçün serv-i āzād
 Halāş oldu hāzāndan dā'imā şād
- Didi şeh ne dilerseñ iste benden
 Dirîğüm yok eger cān ise senden
- 1420 Didi Naccār eyā sultān-ı °ālem
 Cihān içre kamudan ol mükerrrem
- Kevākib leşkerüñ tahtuñ felekler
 Felekler üzre müştākuñ melekler
- N.44b Tāpuñdan bu durur a°lā murādum
 İki perī viresin baña hādım
- Ola anlar benüm emrūme münkād
 Ne kim dirsem tutalar hürrem ü şād
- S.78a Ana iki perī mührini virdi
 Du°ālar itdi çıkdı yola girdi
- 1425 O yine geldi şād u hürrem oldu
 Nice dem h°āb ile ol hem-dem oldu
- Bu aradur şıfāt-ı şubh-ı rüşen**
 Temāşā ile eyle gönlüni şen

1417b vuşūli : vişāli D

1419a dilerseñ : nelerseñ D

1421a leşkerüñ : °askerüñ N, kevkebüñ B1

1423b hürrem ü şād : hürrem şād S

1426a aradur : ara S

1426b eyle gönlüni şen : eyle gönli rüşen D, gönlüni eyle şen S

- Açup tāvūs-ı zerrīn pür per ü bāl
Zümürüd āşyāna çıqđı fi'l-hāl
- B2.63b Fezā-yı lāciverde çün kim irdi
Ser-ā-ser erzen-i sīmīni dürdi
- Zeberced üzre olan cümle lū'lū
Ser-ā-ser nā-bedīd oldı durup u
- 1430 Seherden turup ol Naccār-ı kāmīl
Olur bir hoş şecerden murgā mā'il
- D.39b Şu deñlü hūbter düzdi ki anı
Uçardı gökde ger olaydı cānı
- İki yanında anuñ şeh-peri var
Uçardı şan^catı gökde perivār
- B1.49a Nazīrin görmemiş kimse cihānda
Perīler mührini berkitdi anda
- Kim ol miqdārda bir at deñlü
Ne yaña dirisen uçar gider ü
- 1435 Ol üstād-ı cihān saḡ-hār āyīn
Düzüp üstine anuñ urdı bir zeyn
- Müheyā oldı çün ol murg bitdi
Bintip üstine ol Neccār eyitdi
- Sizi var eyleyen ḡaḡkı ^cademden
Beni pervāne'ye iletüñ keremden

1431a şu : şol N / hūbter : hūb u ter S

1434b dirisen : dīlesen S

1435b düzüp : durup N

Getürdi ol perîler murğı der-ḥâl
Görenler sandılar uçdı açup bâl

N.45a S.78b

**Bu araya ne aradur dine ger
İrişdügi durur Pervâne'ye per**

B2.64a

1440 Bu yaña şâh-zâde nite kim şîr
Urılmış gerdenine sîm zencîr

Ṭururdı ḳasr öninde berk baĝlu
Yüregi âteş-i ʿışık ile taĝlu

Baḳarken göge oldı gözleri tuş
Görür uçar hevâda bir büyük kuş

Uçarak geldi indi ol araya
Ḳudûmından şeref virdi ol aya

Çün üstâd ol araya sâye şaldı
Hemân şâhuñ o sâʿat ʿaḳlı geldi

1445 İnüp ol murğın üstinden bir âdem
Didi ey pādşâh-ı mülk-i ʿâlem

Felek rahşuñ hilâl olsun riḳâbuñ
Semâdan yüce olsun ḳadr-ı bâbuñ

Revân olsun senüñ yoluñda cānum
Benüm maʿzûr tut bu armağanum

B1.49b

Bu murğuñ üstine binse bir âdem
Ne yire dirse iltür anı ol dem

1441a öninde : içinde N

1443b aya : araya S

1444b şâhuñ o sâʿat : sâʿat o şâhuñ S

1445b ey : ol N

- Şafa kesb itdi şāhuñ kalbi andan
Aña yig geldi ol mülk-i cihāndan
- D.40a 1450 Hemān Nāşır işitdi anı geldi
Şehtüñ boynından ol zenciri aldı
Geçüp tahtın müşerref kıldı ol şāh
Güneş güyā göge ağdı sehergāh
- B2.64b Şu deñlü itdiler Naccār'a in^cām
Eger kim gice gündüz idüp iqdām
Çalışsa ^cālemüñ yüz biñ debiri
Yazılmaz haşre dek yüz biñde biri
- S.79a Buña günden diseñ rüßen maḥaldür
Şifāt-ı kadr-i leyl-i bi-bedeldür
- N.45b 1455 Yine zeyn oldu bu kaşr-ı münakkaş
Şumū^c-ı encüme urıldı āteş
Müzeyyen oldu bu sakf-ı mu^callā
Münevver oldu kandil-i Süreyyā
Meger kim ol giceydi Leyletü'l-Ḳadr
Muḳābil olmuş idi şems ile bedr
Çerāğını mehüñ yakmışdı hürşid
Elinde çengi pür-şevk idi Nāhīd
Mehüñ girdinde hoş beñzerdi hāle
Harīm-i kaşr-ı erbāb-ı cemāle

1454b kadr-i leyl-i : kadr durur S

1455b encüme urıldı : encüm oldu D

1457a ol : o D

1460 Göñülde oldı Şem^{ce}üñ şevki ağleb
Turup yüz şevk ile Pervâne ol şeb

Didi uçmak gerekdür küy-ı yāra
Ümīdüm yarını Allah oñara

B2.65a

Suvār oldı o murğ-ı miğ-bāle
Diler ki ire meh-i şāhib-cemāle

B1.50a

Eyitdi kim Hudānuñ ^{ce}izzetiçün
Süleymān nebīnūñ hürmetiçün

Beni luṭf eyleñ iletūñ kaşr-ı Şem^{ce}
Görem nūr-ı ruḥından tā kim lem^{ce}

1465 Perīler nite kim taht-ı Süleymān
O dem murğı getürdiler şitābān

Bular bir iki dem çün uçdı gitdi
Varup kuş bigi kaşr-ı Şem^{ce} yitdi

O şāh-ı bī-nazīri kaşr-ı ^{ce}asruñ
Öñine indi murğ ile o kaşruñ

Oķırken hāceden ol şāh-ı a^{ce}lā
Meger öğrenmiş idi ^{ce}ilm-i ihfā

S.79b, D.40b

İnüp ol murğdan girdi sarāya
Ki şems ide nazār bend olmuş aya

1470 Görür var anda bir havz-ı müdevver
Laṭif ü nāzük ü maḥbūb u cevher

1464a eyleñ : ile D, S

1465b murğı getürdiler : murğ götürdiler D, B1

1466b bigi : gibi D, S

N.46a

İçinde komamışlar hiç âbı
Tolunca aña koymışlar şarâbı

Komışlar ortasında şem^c-i rahşân
Şanasın hâle içre mâh-ı tâbân

Kim ol havzuñ kenârında ser-â-ser
Düzüp bir nice şadırvân komışlar

B2.65b

Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfı görmemiş bir kimse şeyden

1475 Kimi anuñ beyâz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün

Anı maḥbûbeler almış araya
Gül olmuş her biri bâğ-ı şafāya

Var idi Şem ile on kız muḳarreb
Kamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb

B1.50b

Biri Şemse biri Zühre biri Mâh
Biri Nev-rüz anuñ birisi Gül-şâh

Biri Serv ikisi Tütî vü Kumrı
Mezîd eyler bularuñ seyri cömri

1480 Birisi Nev-bahâr u biri Bülbül
Kamusınuñ lebi gonce yüzi gül

Bulardan Serv Mâh u Şemse rakḳâş
İder halkı şafâ bahırına gāvvas

1478b biri : birisi S

1480a biri : biri S

Dahı hem Nev-bahār u Zühre çengi
Ururlardı dem-ā-dem çenge çengi

Olaruñ def-zeni Gül-şāh u Nev-rüz
Sürerlerdi şafāyı her şeb ü rüz

Dahı hem tūṭı vü kumrı vü bülbül
Güzel güyendelerdi kār-ı gülğul

S.80a, B2.66a 1485 Felekde encüme beñzerdi ol çok
İçinde mäh-ı enver Şem^c pür-şevk

Der medh-i Şem^ce Bānū*

Ne meh ol mihr-i °ālem-tāba beñzer
Ḥata eyler diyen meh-i tāba beñzer

N.46b Kıya baksa eger ol çeşm-i āhū
Diye şīr-i ner alayına yā hū

Kim ol māhuñ şeb-i zülfi kemendi
Şalar gökde esed boynına bendi

D.41a Güneş şevk-i ruḥından çarḥa girmiş
Cihān la^cli şarābından esürmiş

1490 °İzārıdur leṭāfet bahrı ābı
Anuñ ay u güneş iki ḥabābı

Dem-ā-dem gösterür ol şūḥ-ı ra^cnā
Sühā'dan ḥande vaktinde Süreyyā

1482 dahı ... çengi : - D, S

1485a encüme : encüm D

* der ... bānū : - D, S

1488a zülfi : ruzı N

1489a şevk-i ruḥından çarḥa : şevki çarḥa ruḥından S

B1.51a

Duḥān-ı nār-ı ruḥsār oldu ebrū
Nesīm-i āhdan olmuş dū-tā u

Var ol ḥavz içre bir billūr zevrak
O zevrak virmiş ol hoş ḥavza revnak

Sutūnı var anuñ ḥāliş gümişden
Bürüncükden taķılmış aña yelken

1495 Laṭif altun dümen düzmişler aña
Gider ḥavz içre isterseñ ne yaña

B2.66b

Anuñ koyardı sāķī içine mül
Nice sāķī saçı sünbül yüzi gül

O ʿİsā-dem nefes ururdi aña
Nefes tutup revān ol fülk-i ğarrā

Varurdi aña her kimüñse nevbet
Tutup el üzre eylerlerdi ḥürmet

Şafā ile şarābm eyleyüp nüş
Şalarlar sāķiye ķalsa içi boş

S.80b

1500 Ğam-ı ʿālemden itmışler ferāġat
İder bunlar bu resme ʿıyş ü ʿişret

İderken bunlar gele ʿālem ü zevķ
Eyitdi germ oluban şem^c-i pür-şevķ

Cihānda var mı kim bu resme ʿāşık
Ola ol subḥveş mihrinde şādık

1495a düzmişler : dürmişler

1497a o : ol S

- Görüp kaşı hilâlin bir nigāruñ
Alup bûy-ı gülin bir nev-bahârun
- N.47a Müselsel zülfine dīvāne ola
Cemāli şem^cine pervāne ola
- 1505 **Ne ara bu dinirse ey mufahhem**
Şıfat-ı hādım-i pîr ü mükerrrem
- B1.51b Meger kim var idi bir hādım-i pîr
Cihānda komamışdı görmedük yir
- B2.67a Görüp devrāndan ol geh luṭf geh cevır
Cihānı eylemişdi gün bigi devır
- D.41b Eyitdi Şāh Jāle vü Rūm şāhı
İrişmiş sakf-ı çarḫa bārgāhı
Yapar oğlına bir zibā sarāyı
Gören Cennet şanurdu ol arayı
- 1510 Heves rengini bir nakḫāş ezmiş
Aña sultānumuñ nakşını yazmış
Görüp şeh-zāde ^cāşık olmuş anı
İder bülbül bigi āh u fiğām
O māhuñ şekli zībādur melekden
Sarāy-ı ḫadr a^clādur felekden

1505a dinirse : diriseñ S
1505b pîr ü : pîr-i D
1507a geh : gāh N
1509b ol arayı : bār-gāhı S
1511b bigi : gibi D, S

Güneş gördükce bedr-i ber-kemālin
Hicābından kızar anlar zevālin

Görenler dirler ol serv-i bülendi
Kuluñuz eyleme āzād efendi

S.81a 1515 Yanar par par müşābih ḥaddi şem^ce
Ruhından mihr-i ʿālem-tāb lem^ce

Cemāli şem^cdür Pervāne adı
Vişāli cümle maḥlūkuñ murādi

Gülistān ol sarāy ol şekl bir gül
Ol anuñ oldu karşıusunda bülbül

Görürler şevk eli urdı aña darb
O şem^c şekli bir şeb itdiler çerb

B2.67b Görüp ol ḥāleti dīvāne oldu
Bu kez hicr odına Pervāne oldu

1520 Çü zembür-ı cunūn başına üşdi
Baş açuḫ yalıñ ayak taḡa düşdi

B1.52a, N.47b Yürürken itmeyüp bir şeb tevaḫḫuf
Düşer bir çāha ol mānend-i Yūsuf

Bulup yine getürdiler sarāya
Görürler murgveş mā'il hevāya

O sā^cat urdılar boymna zencir
Turur karşı içre şimdi nite kim şir

1515a ḥaddi : ḥad-i D

1518a görürler : görür

Aña ney bigi tã kim urdılar bend
Figãna başladı ol nãý mãnend

1525 Şu kim ney gibi albi pür-hevãdur
Figãn itmek aña her dem revãdur

**Bu ara Şem^ce ateş irdügidür
Aña ışık odı hãlet virdügidür**

D.42a

Bu sözi işidüp ah eyledi Şem^c
Sarãyı gümlüyüp tutuldu her sem^c

O dem şãha uladan oldu aşı
Didi olsam kenizek aña lãyık

Kişi bir dil-ber işitse ırãdan
Olur göz görmeden aşı uladan

S.81b, B2.68a

1530 arãr-ı nadini aldurdu fi'l-hãl
O dem bir hoş tolu kaldurdu fi'l-hãl

Bu şi^cri oıdı yüz şevk ile Şem^c
arãr u alı artu olmadı cem^c

**Şafã vü şevk ü zevk ile dil-ãrã
Budur ol oıduğı şi^c-i garrã**

Mefã^cilün Mefã^cilün Mefã^cilün Mefã^cilün

Eger kim var ise bãi getir devrãn degül bãi
Edir ke'sen ve nãvilhã elã yã eyyühe's-sãi

Yetiş tã oldu tãat sab^c-a-i seyyãle şun sãi
Ferãmüş idelüm bir dem gãm u endüh-ı nüh tãı

1524a bigi : gibi D, S

1529b görmeden : görmedin D

1530a fi'l-hãl : der-hãl S

- 1535 Göñül ğam küştesidür üstine nūr-ı şafā insün
Şarāb-ı nāb ile sākī pür eyle cām-ı berrākı
- B1.52b Göremez mār-ı ğam kalbi zümürüd-takuñ altında
Ger eksük olmaya şāfī şarāb-ı nāb tiryāki
Şarāb-ı nāb ile şāfī humār-ı kalbūñi yazmak
Şafā şür yile varmadan kitāb-ı ʿömrüñ evrākı
- N.48a **Bu şiʿr-i okıyup çün itdi āhir**
Gül-i bāĝ-ı muḥabbet oldı zāhir
Okıyup şiʿri nūş itdi toluyı
Dimāĝın eyledi pür-ʿışk büyü
- B2.68b 1540 Didi Pervāne içün eyledim nūş
Göñülde baḥr-ı ʿışkı eyledi cūş
N'olaydı ger olaydı bu gice kaḍr
Bu burcı idineydi menzil ol bedr
Toĝup burc-ı şerefden başuma ğün
Şabāḥ-ı ʿıyd olurdı baña bu dün
Eger kim var ise bende sitāre
Gel ol māh-ı nev bigi kenāre
Geleydi kaşruma bu şeb o cānān
Bulurdum zulmet içre āb-ı ḥayvān
- S.82a 1545 Geleydi bu gice ol laʿl-i ʿİsā
Revān ben mürdeyi eylerdi ihyā

1536a kalbi : kalb S

1537b şafā sür : şafādur D, S, B1, B2

1540a eyledüm : eyledi D

1543b bigi : gibi D, S

D.42b

İderdi gelse ger ol dürr-i meknûn
Vişâli kîmiyâsı işüm altun

Bu kendin itdügi Pervâne zâhir
Ana Şem^c olduğı şevk ile nâzır

O dem Pervâne Şem^cüñ gördi şevkin
Tağar cân gerdenine mihrî tavkın

Elinde kalmadı nağd-ı karârı
Per açdı uçdı murğ-ı ihtiyârı

1550 O sâ^cat kendüzini itdi izhâr
Bulıtdan çıkdı şan mâh-ı pür-envâr

B1.53a, B2.69a

O dem Pervâne'yi çün Şem^c gördi
Karârı bâzını elden uçurdı

Bilür ol vaşf olan cânânedür bu
Cemâli şem^cine pervânedür bu

Kim ol ebrûları râ turrası cîm
Elifveş örü turdı itdi ta^czîm

Eyitdi kim şafâ geldüñ ol aya
Kudümuñdan şeref virdüñ buraya

N.48b

1555 °Aceb ey meh ne burcuñ mâhısın sen
Ne mülk-i bi-nazîrüñ şâhısın sen

°Aceb sen kağı gülzâruñ gülisin
Ne büstânuñ muğarrâ sünbülisin

1547a kendin : günden B2

1548b mihrî : mihr D

1552a cânânedür : cânândür N

1553a râ : - S

Ne k̄anuñ la^clisüñ bi'llah ey yār
Ne baḥruñ dürrisin di dürr-i şeh-vār

Meleksin sen meger indüñ felekden
Seni fark idemez kimse melekten

Ṭapuñuñ şöyle beñzer kim perī var
Bu kuş uçmaz yire geldüñ perivār

S.82b

1560

Çü Şem^c itdi ḥitāb-ı müstetābı
Bu veche virdi Pervāne cevābı

Didi Pervāne bir dīvāneyüm ben
Muḥabbet şem^cine pervāneyüm ben

B2.69b

Görüp tasvīrūñ oldum saña ^caşık
Benüm ol şubḥveş mihrüñde şādık

Başumdan t̄ac-ı ^caql ol dem k̄apıldı
Muḥabbet ḥānesi dilde yapıldı

Ne ḥāne ṭini k̄ahr u sengi mihnet
Anuñ saḳfı belā vü ferşi āfet

D.43a

1565

O bir bīmār-ḥānedür kim anuñ
Ṭoludur içi bīmār-ı cihānuñ

B1.53b

Kim anuñ ḥastasınuñ şerbeti zehr
Belādur pisteri vü ni^cmeti k̄ahr

Ṭabībi derd ecel olur şifāsı
Ölümden özge bulunmaz devāsı

Kişiye iñledür dün gün muḥabbet
Felekler bigi döne döne k̄at k̄at

Ķanatlandum bu ŧeb gŷyā Ķarınca
Per açdum tā Süleymāna irince

1570 Ķapuña piŧeveŧ ŧāhum hevādan
ŧikāyet itmege geldüm avadan

Görüñ ey tŷti-i ŧirīn maĶālum
Bu Ķaŧır öniñde durur perr ü bālum

N.49a

ÇıĶup ol Ķaŧruñ öñin itdiler seyr
Görürler var ağaçdan bir °aceb tayr

Ta°accub eylediler görüp anı
Eyitdiler bu deñlü kimse Ķanı

B2.70a

Kerāmet birle idüp ĶarĶ-ı °āda
Ağaçdan murĶ ile uĶa hevāda

S.83a

1575 O murĶı eyleyüp bir yirde pinhān
O dem Pervāne ile ŧem°-i tābān

Revān ŧu bigi girdiler sarāya
Oturdılar ikisi bir araya

Bular biri biriyle buldı Ķurbet
ŧanasın cān u ten nār u Ķarāret

İdüp māh ile Ķürŧid ictimā°ı
NuĶūset itdi bularla vedā°ı

O dem bir yire geldi ol iki cān
ŧanasın irdi BelĶis'a Süleymān

1574a idüp : ide D, S

1575a murĶı : murĶ D

1576a bigi : gibi D, S

- 1580 Yā cem^c oldu Züleyhā ile Yūsuf
Arada kalmadı hergiz tekellüf
- B1.54a Olar çün biri birine irişdi
Şanasın şîr ile şekker karışdı
- Budur evşâf-ı rāh-ı rûh-ı şānî**
Bulur şafvet şu kim nûş eyler anı
- Getürdiler şarāb-ı erguvānî
Etibbā kavli üzre rûh-ı şānî
- D.43b Nice mey cānā ol cānlar bağışlar
Dil-i pür-derde dermānlar bağışlar
- B2.70b 1585 ^cAdū-yı guşşa vü gam yār-ı şādî
Be-gāyet guşşalu cānuñ murādı
- Zerāfet ehlinüñ cisminde cānı
Arada iki yāruñ tercümānı
- Açar esrār-ı rüyından niķābı
Der-i deryā-yı şādî merħabāyı
- Civān eyler eger pîr içse anı
Kıyās it kim ne eyler ol civānı
- N.49b Kimüñ kim var ise başında devlet
Ayağın öpüp eyler aña pürmet
- S.83b 1590 Leb-i la^clînler anı içse der-ħāl
Geçirür la^clden şan rişte-yi āl

Leb-i cānāna beñzer ol hū taḥkīk
N'ola barmağ ile gösterse ibrik

Şafā kesb eyle gūş it vaşf-ı cāmı
Müdām anuñla nūş eyle müdāmı

Getürdiler o dem bir cām-ı şafī
Gönülden tā gide endüh-ı cānı

Kim ol zevk ü şafā baħrine gird-āb
Bir āteşdāndur ammā müncemid-āb

1595 Şafā vü zevk murğı āşyānı
İdinür ol tūṭī mesken anı

Şafā maḥbūbına çāh-ı zenahdān
şarāb anuñ içinde rūḥ-ı rindān

B1.54b, B2.71a

Revān emr oldı kim bir zülfi müşke
Koya nār-ı teri ol āb-ı huşke

Gönüller mülketine ura āteş
Gamuñ aḥvālını ide müşevveş

Şurāḥī cūş itdi geldi vecde
O sākī ayağına kıldı secde

1600 O sākīnün elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāhda güyā kızıl gül

Şafā vü zevk ile ol ruḥları al
Bu şi'ri okıdı şevk ile der-ḥāl

1591a çu : hū S, B1, B2

1592a gūş it vaşf-ı cāmı : vaşf it gūş-ı cāmı N

1593b tā ... cānı : ki endüh gide cānı D : ki endüh-ı kin-i cānı S

1594a ol zevk u şafā : ol zevk-i şafā N

Budur ol şî'r-i bî-manend-i hem-tâ
Bîr aqar şu bigi pāk u muşaffā

D.44a Şikār it bir Hümā'yı iç şarābı
Ocaqda civ civ ötsün kuş kebābı
Toludur āftāba ay sitāre
Gettir bu menzile ol āftābı

S.84a 1605 Kadeh baħr-ı şafāda bir gemidür
Anuñ bir bādbāndur her ħabābı

N.50a Kōmaz Mevlā ile kul arasında
Şarāb perdedür şūfî ħicābı

B2.71b Der-i mey-ħāneye dā'im yūziñ sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı
Okındı bu ħazel çün āħir oldı
Şafā vü zevk ü ħālet zāħir oldı
Pes andan şundı şāh-ı kāmraña
Şafālar sürdi içdi kana kana

1610 Kadeħ her ħonce-yi pür-şevk ü mesrūr
Tolanup nūş urur mānend-i zenbūr
Açup yā tūṭī la^clīn ħümiş bāl
Uçup seyr eyledi her servi fi'l-ħāl

B1.55a ħüzeller la^clīn öper ħördi rāħı
Birez ol ħāle şokrandı sürāħı

1602 - D : ħazel-i münāsib be-ħāl-i o S

1608 Budur ol şî'r-i bî-manend ü hem-tā / Bir aqarsu gibi pāk ü muşaffā S

1608b zevk ü : zevk N, B2

1610a mesrūr : sürūr S

1610b urur : ider S, B2

Ayağdan hâlet-i mey çıktı başa
O sâ'at 'aql ile girdi savaşa

Revân âl ile şâh-ı 'aklı tutdı
Ol âla tuş olan kendin unuttı

1615 Şunup Pervâne'ye bir hoş tolu Şem^c
Didi nüş idüp eyle 'aqluñı cem^c

Elinden cāmı alup ol mükerrem
Bu şi'ri okıdı şevk ile ol dem

Budur ol şi'r-i bî-mişl-i şafâ-bahş
Olur derd ehline bundan devâ-bahş

Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün

B2.72a

Ferahşād eyledüñ hürşid-i cām ile bu gamnāki
Murādum kütbi üzre döndürüpdür t̄ali^c eflāki
Sitārem gör rızamuñ semtin idindi mesir encüm
Müşerref itdüñ ey meh pertev-i luţfuñla ben hāki

S.84b

1620 Bana gam zehr içürmişdi elüme bir ayak şunduñ
Ne derdüm var irişdüdüñ tabībüm yine tiryāki

O bir hünidür ey sākī içer süze süze kanum
Helāk itdüñ beni süzme o çeşm-i mest-i bî-bāki

D.44b

Habāb anuñ gümüş zengi kızarmışdur yürür şafī
Ayağdur Zātiyā meydān-ı bezmüñ peyk-i çālāki

1614a 'aklı : 'aqlını D

1617 Okındı bu gazel çün āhir oldı / Şafā vü zevk ü hâlet zāhir oldı S

1619a semtin : semtini S

1622a zengi : rengi D

N.50b

Diline geldi bu nazm-ı dil-keş
O bezmün harmanına urdı ateş

Bu şi'ri okıyup nüş itdi cāmı
Eyitdi derdüme buldum devāmı

1625 Gelüp yüz şevk ile ol iki çengi
O dem ışıq ile urdı çenge çengi

Ne çeng ol bir diyār-ı dil-güşādur
Her evtārı reh-i şehr-i şafādur

B1.55b

Şafā vaşfını yazmağa ser-ā-ser
Kamu evtārı bir maħbūb maştar

O bir serv-i sehīdür kim hevādan
Añılmış bāğ-ı meclisde avadan

B2.72b

Bir ejderhā dūrür ağızın açupdur
Ġam u guşsa o kōrkudan kaçupdur

1630 Anı ol gözleri cellād çaldı
Gönüller mülkine āşūb saldı

Anı iñletdi ol dem kendü yārı
Felekler bigi kat kat zārı zārı

Bu şi'ri uydurup söz ile Zühre
Okıdı şīve vü nāz ile Zühre

1623a Budur ol şi'ri-bi-mişl-i şafā-baħş / Olur derd ehline bundan devā-baħş S

1631a kendü : oldı N

1631b bigi : gibi D, S

Budur ol şîr-i bî-hem-tâ vü nâzûk
 Karâr uğrusı bir ʿayyâr-ı çâbük

Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün

Oldı yüz şevk ile bir şeh bize mihmân bu gice
 Müşteri ile konuşdı meh-i tâbân bu gice

S.85a

1635

Luft idüp geldi şeref virdi şebistânümüza
 Gönlümüzden toğup ol âfet-i devrân bu gice

Bir kamer menzilümüz şöyle müşerref itdi
 Reşk ider döne döne bu toğuz eyvân bu gice

Çok şükr Hakk'a ki bedr oldı duʿâmuz kameri
 Nirde ahşamlasa dirdük meh-i rahşân bu gice

Tâc-ı zerrîn ile par par yanar ol mâh-ı münîr
 Oldı gam-hânemüze şemʿ-i şebistân bu gice

Çok şükr kûtb-ı murâd üzre dönüp çarh-ı nucûm
 Eyledi semt-i rızâm üstine seyrân bu gice

B2.73a, N.51a

1640

Ayuñ on dördine beñzer yüzi biñ şîve ile
 Geldi menzilgehüme bir şeh-i hûbân bu gice

B1.56a, D.45a

**Çü Zühre okıdı hatm itdi anı
 Bu şîre Nev-bahâr açdı dehâni**

Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilâtün Feʿilün

1633 Diline geldi çün bu nazm-ı dil-keş / O bezmün harmanına urdı âteş S

1633b bir ʿayyâr-ı çâbük : pür-ʿayyâr u çâbük D

1635a idüp : ile S

1636a menzilümüz : menzilümi S

1638a yanar : - D

Eyledi bir meh-i eflāk-i melāḥat bu gice
Menzilin necmümüzün bürc-ı sa'ādet bu gice

Bir sa'ādet güneşi virdi şeref bezmümüze
Gün toğup başumuza gitdi nuḥūset bu gice

Zulmet içre nite kim çeşme-i ḥayvān-ı Hızr
İtdi tatlu dil ile bize ziyāfet bu gice

1645 Çıkdı keyfiyyet-i cām-ı deheni başumuza
Şükr li'llah bize çıkdı hele şoḥbet bu gice

Bir lebi gonce gelüp gül bigi açdı dilümüz
Reşk ider bezmümüze gülşen-i Cennet bu gice

Başumuz kadr ile gün bigi ilişdi felege
Virdi Hāk kadre irişmeklige kudret bu gice

Sāye-i zülfi ile 'aks-i lebinden anuñ
Āb-ı Hızr oldı mey-i mülket-i zulmet bu gice

S.85b

İşit rakḳāş çarḥa girdüğini

Ol ehl-i bezme ḥālet virdüğini

B2.73b

1650 Pes andan rakḳa girdi iki rakḳāş
Felekden oldı a'ālā meclis-i ḥaş

Birisi Şemse anuñ birisi Māh
Görenler anlaruñ yüzün ide rāh

1642b necmümüzün : nücümümüzün S

1644a Hızr : Hızr : Hızr N, B1

1646a bigi : gibi D, S

1647a kadr ile gün bigi : gün gibi kadr ile D, S

1649 - S, D

İkisi döne döne rakşı itdi
Görenler kıldı hayrân ʿaqlı gitdi

Elinden gelse sal ol rûzgâra
İderdi çâr-faşlı çâr pâre

Elinde ol iki mâhuñ ʿanâşır
Olurdu çâr pâre olsa kâdir

1655 Bu şiʿri okıdı şevk ile Şemse
Harâret irdi andan gökde şemse

B1.56b

Budur ol şiʿr işit ey yâr-ı nâzük
Virür kalbe şafâ her-bâr yük yük

Mefâʿilün Mefâʿilün Mefâʿilün Mefâʿilün

N.51b

Ṭur ey hasta gönül ölme yine derde devâ geldi
Yaturken künc-i mihnetde seni dermân aña geldi
Kıyâmet sâʿat irişdi ṭur ey dil n'olduñ ölürsin
Ki bir ʿİsâ-dem ü âb-ı hayât-ı cân-fezâ geldi

Ṭudağı ol şafâda zezeme taʿn eyleyen irdi
Şafâ kesb itdi kalbüm mürde haqqıçün şafâ geldi

D.45b

1660 Çerâğı pertev-i nûr-ı Muḥammed'den yakar ḥüsni
Muḥammed ümmeti bir sâye-i luṭf-ı Hudâ geldi

1652a rakşı : rakş B1, B2

1653a rûzgâra : rûzgâr D

1653b pâre : yâre D, pâye S

1654b pâre : yâre D : pâye S

1656 İşit rakķaş çarĥa girdüğini / Ol ehl-i bezme hâlet virdüğini S

1657b yaturken : yatur baķ N

1659a eyleyen : eyleyüp D, S

Gözün aç on sekiz biñ ʿālemi gördükce hazz eyle
Yine bir kalbi şāf āyine-i gītī-nümā geldi

B2.74a

Şeref vire felekde Müşteri'ye tāli'üm biñ yıl
Günüm toğdı dem-i devlet bu şeb ol meh-likā geldi

Ser-ā-ser devlet ü ʿizz ü saʿādet aña yār olsun
Cihān turduqca var olsun şafā geldi şafā geldi

O şiʿri eyleyince Şemse āhir
Bu matlaʿ Meh dilinden oldı zāhir

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

S.86a

1665

İrişdi bir kıyāmet-dem bu mürde cisme cān geldi
Kelāmı āb-ı Hızruñ ʿayni ʿİsā-yı zamān geldi

Akar şu bigi tā kaşra irişdi ol lebi kevşer
Ferahdan çeşme çeşme revān āb-ı revān geldi

Bize ol ʿārızı Cennet lebi āb-ı hayāt irdi
Tur ey dil niçün ölürsin hayāt-ı cavidān geldi

Hezārān şubḥ-ı ʿıyd olsa bu şeb kadrine irişmez
Bize bir kām-yāb u kām-kār u kām-rān geldi

Kimesne inlemez hergiz meger çengi elinden çeng
İmāret itdi mülk-i bezmi bir şāh-ı cihān geldi

B1.57a

1670

Cibāl-i hicr acıtmuşdı benüm Ferhādveş cānum
Bu şeb cām-ı vişālin şundı ol şirīn-zebān geldi

1661b āyine-i gītī-nüma : āyine gibi D

1663a ʿizz ü saʿādet aña yār olsun : ʿizzet aña yār olsun ey Zātī S

1665b ʿayni : ʿayn D

1666a bigi : gibi D, S

1668a şubḥ-ı : şubḥ u S

1670 acıtmuşdı : açmışdı S

İlāhî şakla ol şîrîn-zebânı acılıklardan
Şükür kim bezme lezzet virdi bir şeker-feşân geldi

B2.74b

Tamām oldu gâzeller hep okındı
Ferah sultânı kaşr-ı kalbe kondı

Pes andan itdiler vâfir semâcı
Ferahlar irdi gam kıldı vedâcı

N.52a

Olara eşrefi çeğşitmese def
Kimesne yüzine urmaz idi kef

1675 O meclis def pulından çıñ çıñ ötdi
Nuķūd-ı ʿaklı ışk nerrâdı utdı

O meclisde sürâhî serv-i sîmîn
Kamu zerrîn kadehler verd-i nesrîn

Şu deñlü itdiler kim ʿıyş u ʿışret
Göreydi reşk iderdi halk-ı Cennet

İkisi ay ile gün bigi pür-şevk
Bu resme gice gündüz sürdiler zevk

S.86b D.46a

Eyâ fikr ıssı gör vaşf-ı şitâyı
Nice tebrîd itmışdür hevâyı

1680 İrişdi nâ-gehân faşl-ı zemistân
Cihâna geldi bir pîr oldı mihmân

Meger kim uştur-ı ser-mest idi ebr
Kefen saçdı cihâna itmeyüp şabr

1672 Budur ol şîr ıñit ey pāk u nāzük / Virür kalbe şafā her bār yük yük S

1672b sultânı : sultân N / kaşr : mışr S

1677b iderdi : ider D

1678a bigi : gibi D, S

1679 Tamām oldu gâzeller hep okındı / Ferah sultânı mışrı kalbe kondı S

- B2.75a Zemīn anı görüp bozardı rūyı
Dem-i serv-i şabā saht itdi şuyı
- Hevā-yı nerm devşirdi o dem raht
Anūñçün oldılar şular katı saht
- Zemīne ʿarż-ı mihr itmezdi eflāk
Anuñçün saht olurdu āb ile hāk
- B1.57b 1685 Mizācın zaʿif itmişdi yirūñ hār
Yitişdi virdi kāfūrī aña kār
- Şabā depretdi şāh-ı ebri ol an
Yire envārını dökdi firāvān
- Şaçıldı yire saçı idüp ibrām
Tırāş itdi bu pīr çarhı Behrām
- Hevā ol dem ziyāde erlik itdi
Bu çarh-ı pire-zen mağzın tağudı
- Felek yay ile hallāc-ı zemistān
Zemīne penbeler itdi firāvān
- 1690 Bürüdi berf-i ter bu hāk-ı huşki
Şararlar penbeye gūyā ki müşki
- N.52b Şitānuñ şiddetinden eyleyüp bāk
Bihini penbede hıfz itdi eflāk
- Zemīne aqçe döküp saçdı malı
Felek oldı gulām-ı iʿtidālı

1682b saht : serd D, S
1685a zaʿif : zaʿf N, S
1685b kāfūrī : gökkāfūrī S
1686a ebri : ebr D
1691a bāk : bang D

- Görür kim serv serd olmuş hevāyı
Geyür bir penbesi çıkmış kabayı
- S.87a, B2.75b Uzun boylu nigār-ı rüz-ı rüşen
Bozıldı bir yire geldi şovukdan
- 1695 Bu dehrüñ yād idüp bî-ḥad ʿazābın
Seḥāb akçe döküp itdi ḥesābın
- Şu girdi şîşeye mücrim perīves
Gül-i gülzār-ı Cennet oldu āteş
- Görür kaçum geyürdi ʿāleme kār
Yalñ bulındı düşdi ocağa nār
- D.46b Geyürken bunca semmür sincābı
Şitā ditretti dir dir āftābı
- Gidüp kūrş-ı hūr olmadı hevā nerm
Vişālî ḥ^vānına oldu iştihā germ
- B1.58a 1700 Görürler oda tapmaqdur o dem bāb
Ocağı cümle ḥalk idindi miḥrāb
- Dil uzatdı çün od şāh-ı hevāya
Kemend itdi odın burc-ı semāya
- Oduñ oldu yiri zindān-ı tennūr
Oduñı oda yakup itdiler nūr
- Ocağı āteş ile itdiler germ
Hevāsını sarāyuñ kıldılar nerm

1696b gül-i : gül ü D

1698a semmur : semmuri D, S

1701b kemend : kemendi D

- Ururđı sım-sımālar nefesler
 Üşerdi āteşe zerrin megesler
- 1705 Nefes idüp o dem anlar veli var
 Bitürdiler kırđı ağağda gül-nār
- B2.76a Nice germ olmasunlar nāra anlar
 Deminde ol bağışlar cāna cānlar
- Kızarmış beñzi kara perçemi var
 Yaluñ yüzlü güzel par par yanar nār
- N.53a Bular taldurdılar kānūna āzer
 Bahār irdi açıldı şan ki güller
- S.87b Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistān
 Odı itdi Halilāsā gülistān
- 1710 Sürerlerdi aña karşı şafālar
 İderdi şan yaluñ yüzlü vefālar
- İderdi mākiyan anda semā^c₁
 Kılurđı hāmliklar ile vedā^c₁
- Olurđı puhte anda döne döne
 Gelürdi anlaruñ āhir öñine
- Şu deñlü döne döne çevrilürdi
 O bezme ^cākıbet ol yol bulurđı
- B1.58b Harāretten olup ruhsarı gül gül
 Şafā vü şevk ile diz çökdi bülbül

1706b deminde : deminden S

1708b irdi : oldı D, S, B1, B2

1713a çözilürdi : çevrilürdi D, S

1714b şevk : zevk S

- 1715 Figān itdürdi müsikāre ol yār
Lebinde bir güzel şīrīn beñi var
- Perestü beççeler açup dehānı
Şanasın beñ görüp itdi figānı
- D.47a Kim ol cādū firīb ü çeşmi sehḥār
Aña şihr idüp üfürdükçe her bār
- B2.76b Ser-ā-ser her maḳāmı nite kim tayr
°Acebdür bir ḳanad ile ider seyr
- Oluban yārda tūṭī vü ḳumrī
Tutarlardı yanınca def ü dumrı
- 1720 Şafālardan şunup ḥalka naşībi
Oḳırlardı bu şīr-i dil-firībi
- Bu şīr-i bī-nazīre ol ki nāzır**
Şafā kesb ide bundan ḳalbi vāfir
- Mefā°ilün Mefā°ilün Mefā°ilün Mefā°ilün*
- Ayaḳ şun destüme sāḳī cihān ma°nāda bir demdür
Cihānda bir demi zāyi° geçürmez şol kim ādemdür
- Ele al cāmı ḥürmetle ḥarīm-i dehr-i dün içre
Saña °ömr-i muharrem ḥaşr olunca şanma maḥremdür
- Cihānda öl diril bir hoş ḳıyāmet yār ile ḥaşr ol
Ölmeden ḡam yimez ol kim Mesīḥ anuñla hem-demdür

1717 - B1

1717a cādū : cāzū S

1720a şunup : sürüp D, S

1721b ḳalbi : ḳalb vāfir N, D, B1

1722b şol kim : ol ki S, şol ki D

1723b °ömr : °ömrüm D

1724 - S

N.53b, S.88a 1725 Şafā sür °ıyş u işret kıl yüzini guşşanuñ görme
Ölümden evvel öldüren cihānda ādemi ğamdur

Cihānda °ālim oldur °ayn ü kıdd ü kākül ü aĝzın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kıalmaz bu °ālemdür

Bu bir kaç dane ğarra meşnevīdür
Velī pür-nür iden pertevīdür

B2.77a

Kaçan kim çenge çengi çeng ururdu
Rebāb anı görüp öte tururdu

İderdi turmayup āh u fiĝānı
Gülince ol kıalurdu kılca cāmı

B1.59a 1730 Düzen virtüp özine geldi kıanun
İle naķş itmegi idindi kıanun

Vişālūñ olduĝıçün soñı hicrān
Yüzini yırtup itdi āh u efgān

Fiĝānlar eyleyüp iderdi neyler
Kışi āh itmeyüp °ālemde n'eyler

Metā^c-ı vuşlatuñ hicrānı vardur
Anuñçün neyleruñ efgānı vardur

1725a sür : kıl S / °ıyş u işret kıl : kıl °ıyş u işret D, ıyş u işret sür S / guşşanuñ görme :
görme guşşanuñ

1726b °ālemdür : °ālem D

1727b iden : andan N

1728a ururdu : urdu S

1729a āh u : āhı D

1730b itmegi : itmege S

1732a neyler : bunlar S

1733a vuşlatuñ hicrānı : hicrānı vuşlatuñ S

Olnca t̄a ki üç ay ol iki m̄ah
 T̄utup h̄ürşid c̄amı elde her ḡah

1735 Mey-i telh ile °alemden alup dad
 Gam-ı devr acısından oldu āzād

D.47b

Şifāt-ı şubh-ı nev-rüz-ı mutarrā
 İdüpdür h̄ame bu arada inşā

Meger n̄ilüfer-i cūy sehergāh
 Görindi havz-ı n̄ili içre nā-gāh

Ki bir gül Rūm'da °arz itdi d̄idār
 Açıldı Şām bāğından her ezhār

B2.78a

Kızardı şubhgeh gülzāra döndi
 Gülistān şan cemāl-i yāre döndi

S.88b

1740 Gümişden al^ca k'anda h̄abs idi şu
 Harāb oldu bir altun top ile u

Güneşden bu idi h̄alkuñ üm̄idi
 Gelüp ahr eyledi diyü sef̄idi

N.54a

Hevā evrāk-ı s̄imi eyleyüp h̄al
 Şu çekdi şafha-yı gülzāra cedvel

Seher şeb-nem şarābın çekdi h̄ürşid
 Bir altun cām ile m̄anend-i Cemşid

1734a ol : on S

1734b h̄ürşid : h̄ürşidi S

1735b gam-ı devr : gam u derd S

1736 : - D, N

1738b bāğından : bāğında S

B1.59b

Ziyāde germ oldı çekdi hançer
Şitā cundını tağıtdı ser-ā-ser

1745 Benefşe gök dere garķ oldı zāhir
Biter dūşında şan peyk-i mübāşir

Aña °arz eyledi mihrini eflāk
Yaķasın çekdi gonca eyledi çāk

Nesīm-i şubḥ-dem enfās-ı °İsā
Gül aḥḍar berg içinde nār-ı Mūsā

İdindi vird ķumrī yā Kerīm'i
Bülbül-i Tūr gülzāruñ Kelīm'i

Tarāvet pādşāhı çekdi leşker
Her ağaç oldı bir maḥbūb çāder

B2.77b

1750 Şabā bir mā'i ḥārā itdi ābı
Kenārında gümüş döğme ḥabābı

Diş urdı lālenüñ la°line jāle
Dişin gün çekdi vāķıf oldı ḥāle

Açıldı gülsitāna ḥār ile gül
Derūndan nāle izḥār itdi bülbül

D.48a

°Aceb mi gül gelüp açılsa her bār
Kim anuñ cāmı içre za°ferān var

S.89a

İmāret itdi ķaşr-ı bāğı ķādir
Aña olmaķ diler her kimse nāzır

1748b bülbül : belābil D, S, B1, B2

1749a leşker : °asker N

1750a ḥārā : ḥār N, B1

1755 Tarāvet kaşrı şādurvānı güller
 Şafālar kesb ider andan gönüller
 Gülīstāna gelūn dir yolunup gül
 Oķır halkı idüp feryād bülbül
 Oķır mum ile halkı bāğa zanbak
 Diler cümle cihānuñ gönlin açmak
 Yanında süsenüñ çini sürāhī
 Tarāvetdür anuñ içinde rāhı

B1.60a, N.54b

Elinde nergisüñ zerrīn ayağı
 Şakāyık götürür la^clīn kabağı

1760 Yine gülzāra nakkāş-ı tabi^cāt
 Hudā emriyle şöyle virdi şū'ret

Temāşā eyleyenler dirdi anı
 Bu resm-i nakşa tuş olmadı Mānī

B2.78a

Ziyāde pīr olmuşken zamāne
 Cihān Firdevs'e ol döndi civāne

Dimāğın ʿālemüñ gül kıldı hoş-bū
 Aķışdı geldi serv ayağına şū

Hevā-yı nerm virdi ʿāleme cūş
 Şitānuñ şiddeti oldu ferāmūş

1765 Zemīnūñ mey bigi cūş itdi kanı
 Görenler lāle şandı yir yir anı

1760a nakkāş-ı : nakş itdi D, S

1761b resm-i nakşa : resme nakş D, resme nakşa S, B1, B2

1763 : - D

1765a bigi : gibi D, S

- Şabā enfās-ı ʿĪsā'dan urur dem
Nice cūş itmesün ol dem bir ādem
- Dil-i ādem feraĥnāk olmasun mı
Yaĥalar ğonceveş çāk olmasun mı
- Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dīvāne olmasun mı ādem
- Ķomaz şabr u ħarārı gül bir āfet
Nice olmaz kişi mest-i melāmet
- S.89b
- 1770 Gülistān mihr ü verde oldı maṭla^c
Dilinde ʿandelībūñ bu murabba^c
- Budur ol bī-bedel rūşen-murabba^c**
Olupdur mihr ü zevĥ sevene maṭla^c
- Naĥş taşnīf itmeden saña bu dehr-i pür-ĥiyel
Seyr-i naĥş-ı dil-ġüşā-yı ġülşeni idin ʿamel
Baġda Cennet mişāl oldı ser-ā-ser her maĥal
Ķonce-i ħalbūñ açılsun ġül bigi ġülzāra gel
- D.48b, B2.78b
- B1.60b Perdesini bād bīkr-i ğoncentūñ çāk eyledi
Ķülşenūñ ġöñlin bahār açup feraĥnāk eyledi
- N.55a 1775 Būlbül ġüyā şadānuñ yirin eflāk eyledi
Ķonce-i ħalbūñ açılsun ġül bigi ġülzāra gel
- Top-ı çarĥa murı murı dir benefşe destesi
Nergis-i şehlā olupdur çeşm-i yāruñ ĥastesi
Cān virür cāna şabānuñ cünbiş-i āhestesi
Ķonce-i ħalbūñ açılsun ġül bigi ġülzāra gel

1768a hem-dem : her-dem S

1769b mest-i : mest u D, S, B1, B2

1771b mihr ü zevĥ sevene : mihr zevĥ u şevke B2

1773b bigi : gibi D, S

1774a bīkr-i : beñzer D, S

1777b bigi : gibi D, S

Geldi bir dem taşlar taşā dil-i ādem degül
 Gülsitānda hazretüñçün dökilüp saçıldı gül
 Göñli açuķ yārdur gülşen anuñla oyna gül
 Ğonce-i kalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

1780 Akçeler düzdi şüküfe tıfl-ı mīve başına
 Āllar geydi yine güller içine taşına
 Seyr iden bāğı girür bir demde yüz biñ yaşına
 Ğonce-i kalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

°Işķ ile feryād idüp gülşende ider andelīb
 Niceler cānlar virtüp olmadı bu demler naşīb
 Hātır-ı °atırda neyler guşsa vü gam ey habīb
 Ğonce-i kalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

S.90a, B2.79a

1785 Sa°d aħterler toğupdur naħs-ı encüm tolanup
 Sür şafāyı gün toğarken gülşen içre bulunup
 Gülsitāndan Zātiyā dir saña güller yolunup
 Ğonce-i kalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

**Bu ara vaşf-ı °azm-i büstāndur
 Bunuñ her beyti ğarra gülsitāndur**

Göricek Şem° ü Pervāne bu faşlı
 Eyitdiler ki bunun budur aşlı

Gülistānda kıravuz °ıyş otağın
 Yaķavuz zevķ ü şādīnūñ çerāğın

B1.61a

Görürler gülsitānuñ nık-baħtı
 Çekildi ol yaķaya °ıyş-ı raħtı

1779b bigi : gibi D, S
 1780a düzdi : derdi D / şüküfe : - D
 1783b bigi : gibi D, S
 1784b bigi : gibi D, S
 1785a Zātiyā : dā'imā B2

- 1790 Gülistān içre var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-āb u toprağı müşk
Felekden kubbesei merfū^c u a^clā
Müzehheb saǵfı vü ferşi mücellā
N. 55b D.49a Muşaffā sım hālişden ruḥāmı
Gören Cennet şanurdı ol maḳāmı
Öñinde var anuñ bir ḥavz-ı ra^cnā
Dil-i mü'min bigi ābı muşaffā
Ne şu şerm eyler āb-ı Kevşer andan
Ezel bezminde ol āb-ı revāndan
- 1795 Şunılmış çeşme-i ḥayvāna bir taş
Ol ābuñ dirisidür Hızır u İlyās
Geyürtür gāh aña bārān ziriher
Şabā naḳḳāşı ki bāǵlar girihler
B2.79b Ki anda ḳatre-i bārān-ı nūsañ
Yapar kubbese çeker ḥavlı firāvān
Gören ol kubbese vü ḥavlıyı ol an
Şanurdı hāle içre māh-ı tābān
Eli şulı laṭif üstād-ı bennā
Ḳomışdı anda şādurvān-ı garrā
- S.90b 1800 Ol üstāduñ eli şuyına baḳmış
O şādurvānuñ aǵzı şuyı akmış

1790b gülāb : turāb S

1798a kubbese : kubbese-i D, S

1799a şulı : şulu D, S

O havz u köşki kuşatmış gülistān
Hemān Firdevs'e beñzerdi o büstān

Yaşıl muma müşābih cümle servi
Şanur şu^cle gören anda tezervi

Figānlar idüp anda dirdi kumrī
Şafā sür zāyi^c itme naqd-ı ^cömri

B1.61b

Ser-ā-ser ferşi ol köşküñ döşendi
Buḥūr itdiler içinde sipendi

1805 Kāmu esbāb-ı ^cıyş oldu muheyyā
Yirince her biri maḥbūb u ra^cnā

Terennüm iderek mānend-i bülbül
Açıldılar o bāğa ol iki gül

Revān şu bigi girdiler o bāğa
K'uralar sīm eli zerrīn ayāğa

B2.80a

Varup girdiler ol zibā sarāya
Yine başladılar zevk ü şafāya

N.56a

Çün irdi anda iki bedr-i kāmīl
İdindi ay u gün şan çarḥı menzil

1810 Şu deñlü dökdiler ol bezme dürdi
Kı yirden boyı anuñ göge irdi

1801a kuşatmış : döşetmiş S

1803a figānlar : figān D, S / anda dirdi : öterdi anda D, S

1804a ferşi : ferş N

1808b zevk ü : zevk-i N

1809b ay u gün : ay gün N

1810a bezme : nerme D

- D.49b Yine el urdılar çeng ü rebāba
Yine başladılar nūş-ı şarāba
Yüridi yine ol zerrīn ayaklar
Semend-i āla bindiler yayaqlar
Mey ehl-i işretüñ la^clin semendi
Kadehdür anuñ altun sīne-bendi
Ol atuñ her kim olursa suvārı
Gider elden ^cinān-ı ihtiyārı
- S.91a 1815 Şeherden gün kızınca itdiler nūş
Ziyāde oldu mihr u ğam ferāmūş
Şu deñlü çekdiler nār-ı şarābı
Akıtdı ruhları gülden gül-ābı
Bu ara ol durur ol iki meh-rū
Girüp havza müşerref oldu o şu
İrişdi Şem^ce çün meyden harāret
Revān ol bir içim şu pür-letāfet
- B1.62a, B2.80b O havza pür-harāret tırdı baqdı
Revān şu bigi göñli aña aqdı
- 1820 Tenini kıldı āzāde kemerden
Giderdi hāle-i bedr(i) kameran
O dem ol sözi şağ u çeşmi bīmār
Keremden genc-i sīmi itdi bī-mār

1811b nūş-ı şarāba : nūş u şarāba D

1819b bigi : gibi D. S

1821a şağ u : şağ N

Görür gâyetde germ oldı hevâyı
Çıkardı gonce bigi ter kabâyı

· Kabā dūr oldı çün ol sım-berden
Husûf açıldı güyâ kim kamerden

Çü gönlüñ kaldı cism-i cān-fezāda
Kamervār eyle şandılar ʿimāde

1825 Getürdiler o dem bir hüb mīzer
O mīzer rengde eflāke beñzer

N.56b

· Kuşandı anı ol hüsñ ili şāhı
O dem gösterdi gökden nīm-māhı

Çıkardı gönlegin ol şāh şīve
Çiçek şan açdı zāhir oldı mīve

O sīne güyiyā bir māh-ı pür-nūr
Yāhūd bir hüb raʿna levh-i billūr

Olınmış resm añā iki turunca
Ucında anlaruñ var iki gonca

D.50a, S.91b 1830 Yā şāfī şerbet-i şīrīn ile pür
İki sīmīn fuḳkāʿ bī-bedeldür

B2.81a O havza şu bigi girdi o sāʿat
Şunuñ cānına od urdı ol āfet

Ol ābuñ haymeler kurdı habābı
Güneş yaqmaya tā kim māh-ı tābı

1822b bigi : gibi D, S

1823a dūr oldı çün ol : çün dūr oldı S

1827b açdı zāhir oldı : zāhir oldı açdı S

1831a bigi : gibi D, S

1832a ol ābuñ : evvel anuñ D

Şu virdi egnine bir tāze terlik
Değiştürdi anuñla cismi terlik

B1.62b

Görüp Pervāne anı kaldı hayrān
Revān şu bigi o da oldu ʿuryān

1835 Girince uydı ol havza o server
Düşüpdür öyle şan kim şuya şekker

O şuya girdi çün ol alnı Nāhīd
Şanasın gökde iki oldu hūrşīd

Çü girdi şuya iki serv-i dil-cū
Geyürdi mā'i hārā anlara şu

Habāb aña gümüştän dügmelerdür
Dizilmiş yaqasına yā güherdür

Meh ile mihr o şuya hem-dem oldu
Şu gökde istediğin yirde buldı

1840 Bular çün girdi ol şuya ferahnāk
O havz-ı pāk oldu reşk-i eflāk

Biri hūrşīd biri māl-pāre
O havzuñ her habābı bir sitāre

Şeker-lebler o sudan rāhat oldu
Kim ol şu leblerinden şerbet oldu

N.57a, B2.81b

O ʿarızlar o şerbet gördi tatlu
Letāfet çeşmesinden koydılar şu

1833b bigi : gibi D, S

1835a uydı : udı D

1835b şekker : sükker D, S

1838b yaqasına : yaqasında S

1841a hūrşīd : hūrşīd ü D, S, B1, B2

1842a şeker-lebler : şeker-leb D

Bunuñ vaşfidur bir hüb şâne
Şunılmışdı o ʿömr-i cāvidāne

S.92a 1845 Şunarlar Şem^e bir maḥbüb şâne
Ura tā turre-i ʿanber-feşāne

Dil-i uşşāk bigi pāre pāre
Kim añā zaḥm urılmış yare yare

Ġarā'ibdendür ol mānend-i dil-dār
Kim anuñ bir başı vü biñ dili var

Dili ağızı tokınmış zülf-i yāre
Anünçün cismi olmuş pāre pāre

B1.63a, D.50b

Çeküpdür cismine ol çok elifler
Nigāruñ zülfine dil virdi beñzer

1850 Cihānda dil bugün görsün ki kārı
İlüp çekmek durur zülf-i nigārı

O şeb-rū çün ki virildi o gence
Tutuşurdu añā zülf ile pence

Eline aldı anı çün o dil-ber
Girişdi bir birine iki leşker

Biri Rūmī anuñ birisi Zengī
Bular bir iki sâ^cat itdi cengi

B2.82a

Nice dem cenge oldılar muḳayyed
Kim āḥir oldı Rūmīler mü'eyyed

- 1844a vaşfidur : vaşfi durur S
1844b şunılmışdı : şunılmışdur S
1849a cismine : çeşmine S
1850b durur : dur D
1852a anı çün : çün anı S
1852b leşker : ʿasker N

1855 İdüp Rūmī'lere yardım o cānān
Soyup Zengī'leri kıldı perīṣān

Ser-ā-ser cund-ı Zengī gör ki n'itdi
Düşüp ayaklara yil aşdı gitdi

Şaçıldı saç çü cism-i mäh-rūya
Sehābuñ sāyesi şan düşdi şuya

Yāhud dökildi kāfūr üzre ʿanber
Nigehbān oldı bir genceye ejder

Yā ʿac üzre ʿodılar ābnūsı
Anı görmek kamu hāḷquñ umusı

S.92b, N.57b

1860 Ayağına ʿodı çün kim saçı ser
Şan oldı gice vü gündüz ber-ā-ber

Ṭutup miskini ol şūh u şeker-hānd
Bu yol başar diyü cust eyledi bend

El uzatdı o genc-i sime gördi
Hemān ol dem anı zencire urdı

Ol iki verd-i tāze pür-leṭāfet
Şafālar sürdiler gitdi ḥarāret

B1.63b

O şudan çıkdılar ol iki dil-ber
Şanasın kim deñizden çıkdı gevher

1865 Güneş bigi giyüp zerrin ḳabāyı
Müşerref itdiler yine sarāyı

1864a dil-ber : server S

1865a bigi : - D

B2.82b

Murādı anlaruñ çün oldı maḥşül
Yine oldılar anlar ʿıyşa meşgül

Virüp dururdu fırsat anlara el
Şafā vü zevki kıldılar mükemmel

D.51a

Olar birbirine ʿarz eyleyüp şevk
O gün aḥşam olunca sürdiler zevk

Bu ara vaf-ı leyl-i bī saʿadet
Hemān gūyā ki şahş-ı bī-mürüvvet

1870 Yine işbu iki yüz!ü zamāne
Kara yüzini ʿarz itdi cihāne

Yine bu dehr-i dūn u çarḥ-ı gaddār
Nucūmuñ şāhını itdi giriftār

Meh-i bedr-i mükemmel toğdı maḥşūf
Gönüller āftābı oldı meksūf

Bulma mihr ü meh re's ü zenebde
Saʿadet mi ola dirsın o şebde

Qoyup gülşende iki gül-ʿizārı
Sarāya gitdi ser-cümle cevārı

S.93a

1875 O güllerle hemān bir Dāye kaldı
Olaruñ nergisini ḥ^vāb aldı

Bırağdı Dāye ol dem cāme-ḥ^vābı
Qoya tā añā māh u āftābı

1867b zevki : zevk D, B2

1869b şahş-ı : şahşı B2

1871a u : - S

N.58a, B2.83a

Gelüp ol cāme-ḥ^vāba girdi çün Şem^c
İşit Pervāne fi^clin tut baña sem^c

Çerāga karşı turdı hitdi efşān
Gümişden lüle şu dökdi firāvān

B1.64a

Meger var idi bāguñ dīdebānı
Olar şaklardı yād ayakdan anı

1880 Görür kim şu döker bir tāze gülşen
Şakāyık üzre zanbağ goncesinden

Bilürler anı kim bir şīr-i nerdür
Be-gāyet bī-bedeldür şīrīn erdür

Pes andan Şem^c ile Pervāne yatdı
Şafā kesb itdi balı yağa katdı

Hişār-ı çeşmi aldı leşker-i ḥ^vāb
Yürüiş eyleyüp üstine yab yab

Lezīz olur bahāruñ ḥ^vābı gāyet
Kişi duymaz eger kıpsa kıyāmet

1885 Büyük küççük kamu ḥ^vāba ezelden
Dimişler küççük ölüm ulu düşmen

Ḥuşuşā kim özin almış ola mey
Hemān bī-cāndur ol kim dir aña hay

D.51b

Bu yana dīdebānlar itdi tedbīr
Didiler idelüm ol şīri naḥcīr

1880a görür : görürler B1 / kim : - B1, B2

1881a şīr-i nerdür : şīrīn erdür D

1883a leşker-i : asker-i N

1887b didiler : diler D / şīri : şīr D,N

- O zālimler ele bir şem^c aldı
 Turup ser-cümlesi ol köşke geldi
- B2.83b Bu sözi cümle-i pîr ü fenā dir
 Hazer kıl görini gelmez kazādur
- S.93b 1890 Yaturdı Şem^c ile Pervāne kan mest
 Yumışdı ^caql baħrinden bular dest
- İder mey ādemi bî-bāk u ġāfil
 Olur ġāfillerüñ aħvāli müşkil
- Qoyup Pervāne'yi bir cāme-ħ^vāba
 Didiler kim bu lāyıkdur ^cazāba
- B1.64b, N.58b Şarup bir nice yirden itdiler bend
 Şanasın büstān içre ney-i qand
- Uyurken tıydı bu aħvāli Dāye
 Hüsuf irişdi ol bedr olmuş aya
- 1895 Tıtilur ayı irincek kemāle
 İrer ġün yiri çarħ iken zevāle
- İletdiler varup zindāna anı
 Qırı cism idi zindān geldi cānı
- Derünında anı ħıfz itdi zindān
 Şanasın mü'minüñ şadrında imān
- Qarañu maħbes içinde o cānān
 Şanasın zulmet içre āb-ı ħayvān

1889b hazer kıl : ki ya^cni S / gelmez : kılmaz

1894a uyurken : o bir ġün D

1895a tıtilur ayı irincek : tutarlar anı irince S / ayı : ay B1, B2

1898a içinde : içre S

- Uyandı kendüyi zindānda buldı
Ziyāde ʿāciz ü dermānde buldı
- 1900 Yatur bir cāme-h^vāb içre yalıncağ
Hemān şalvarı var rānında ancak
- B2.84a Kemend ol şāh-ı hūbāna şarılmış
Şanasın serve bī-cāna şarılmış
- Ser-a-pā bende itmişler giriftār
Dil-i uşşāk gūyā turre-i yār
- Hudāya eyledi ʿarz-ı münācāt
Didi ey kıble-i erbāb-ı hācāt
- Senāya kudretüm yok āba düşdüm
Halāş eyle beni gird-āba düşdüm
- S.94a 1905 Bu maḥbesden çıkar kıl yāre mu'nis
Derūn-ı hūtdan mānend-i Yūnus
- D.52a Bu tūfān-ı elemden nite kim Nūḥ
Halāş eyle teni sürsün şafā rūḥ
- Çıkar mısr-ı vişāli kıl tekellūf
Bu zindāndan beni mānend-i Yūsuf
- B1.65a Vişāle n'ola tebdīl olsa hicrān
Ḥalīl'e eyledüñ nārı gülīstān
- Ḥabīb'üñ Muştafā'nuñ hürmetiçün
Ser-ā-ser enbiyānuñ izzetiçün

1902b ʿuşşāk : ʿuşşākı D, S, B1, B2

1906a nite kim : nite beni D, beni nite S

1910 İlâhî sen kabûl eyle du^câmı
Yetiştir uğradum derde devâmı

N.59a, B2.84b

**Bu Dāye Şem^ci āgāh itdügidür
Derūndan derd ile āh itdügidür**

Bu yaña Şem^ci Dāye itdi āgāh
Derūndan yane yane itdiler āh

Özini idebilseydi eger cem^c
Düşerdi bir yalıñ tığa o dem Şem^c

Döker Mirrîh'den māh üzre kevkeb
İder hūrşide menzil burc-ı ^caķreb

1915 Olur on māh-ı nev bedre havāle
Şafaķ altında inihir irer zevāle

O dem ruhsār-ı bedri bozdı tırmıķ
Hilāl oldu ķolında her ısırımık

İdüp bülbül bigi feryād u nāle
Gül üzre nergisinden dökdi jāle

Urur sünbüllerine sîm şāne
Virtür eksükligi ^canber-feşāne

Eyitdi Dāye Şem^ce çekme ğam sen
Anı ol bendden ķurtarayum ben

1913a idebilseydi : idebileydi S
1914'den 1919. beyte kadar - B1
1916a dem : - D, meh S
1917a bigi : gibi D, S
1918 - S

- 1920 Olar uğradılar çün bu belāya
 Turup Şem'ci iletdi ol sarāya
- S.94b Ağaçdan murğı itdi pāre pāre
 Getürüp ocağ içre urdı nāre
- B2.85a Bişürdi anuñ ile hūb helvā
 Lezīz ü nāzük ü şīrīn ü ra'cnā
- O helvānuñ içine katdı dāru
 Komaz hūşı yanında zerrece u
- O helvāyı turup bir t̄asa koydı
 Libāsını teninden def'ci şoydı
- D.52b 1925 Geyüp Pervāne'nün cümle libāsın
 Eline aldı helvānuñ o tasın
- Çıqup uğrı kapudan yola girdi
 Göz açup yummadan zindāna irdi
- Çü zindāna irişdi kapu kaçdı
 O maḥbes içre āvāze bıraқdı
- N.9b, B1.65b Turup zindāncı geldi açdı kapu
 Bir altun şundi ol zindāncıya u
- Eyitdi atamı düşümde gördüm
 Anuñla bir güzel yirde oturdum
- 1930 Didi kim tur baña hevā bişür t̄iz
 O helvā ola müşğ ü şekker-āmīz

1920a uğradılar : uğrarlar D, S

1927a kaçdı : kaçıldı D

1930b müşğ ü şekker : misk ile vü sekker D, misk ü şekker S

Anı var ehl-i zindāna ulaşdur
Elüñle anlara bir bir üleşdür

Getürdüm k'anlara bahş idem anı
Ola şād atamuñ rüh-ı revānı

O helvādan virür zindāncıya u
Şafālar kesb ider yir tatlu tatlu

B2.85b

Yidi helvāyı çün ol gitdi hüşı
Müşevveş oldı ʿaqlınuñ nuķüşı

1935 7urup Dāye kamu miftālı buldı
O zindāna ser-ā-ser hākım oldı

95a

Girüp ol ehl-i zindāna ser-a-ser
Üleşdirdi o helvāyı ber-ā-ber

O helvāyı yiyende 7almadı ʿaql
Hemān anlar cihāndan itmedi naql

Varup Pervāne'den ref^c itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi

Libāsını çıkardı aña viridi
Anuñ yirine def^ci kendü girdi

1940 7olayup aña Pervāne kemendi
Ayağı taşraya götürdi gitdi

Bulup bir yirde bir hoş sebzezārı
Olnca şubhgāh itdi qarārı

1931b anlara bir bir : bir bir anlara S

1932b atamuñ : idem ol N

1933a virür : vir D

1934a çün ol : ol çün S

- Virtür derdin viren Tañrı devāyı
Vefāya irişür çeken cefāyı
- B1.66a Bu aradur mürüvvet şāhı hāşı
Şifāt-ı şubḥ u Pervāne ḥalāşı
- D.53a Zemīnūñ meclisinden şāh-ı encüm
Çıkıp Hind'üñ çerisin eyledi güm
- B2.86a, N.60a 1945 Çü çekdi tığın ol şāh-ı ḥuceste
Ser-ā-ser cund-ı Şām oldu şikeste
- Pür itdi subḥgeh meydānını ḳan
°Adūsı boynını urdı firāvān
- Ṭurup ḥalkı-ı cihān dīvāna vardı
Bile anlar ile Pervāne vardı
- Oturmuş mülk-i Çīn'üñ pādşāhı
Aña dīvān ṭurur cümle sipāhı
- Gül-āb ile şulanmış cümle dīvān
Fezā-yı arşa teng okır o meydān
- 1950 Ṭutar biñ bendevār destinde micmer
Buḥūr eyler içinde müşg ü °anber
- S.95b O bāguñ geldi cümle dīdebānı
Varup şāh öñine açdı dehām
- Eyitdiler kızuñ ey ehl-i devlet
Gelüp büstānda köşke itdi şöḥbet

1943a bu aradur : bu ara N, bu ara ey S

1946b boynını : boynın D

1948b dīvān ṭurur : dīvānedür S

1949b °arşa : °arşı D, S, B1, B2

1950b müşg : misk S, B1, B2

Meger kim bir güzel maḥbūb bulmuş
Anuñla köşkde hem-şohbet olmuş

İçüp aḥşam olunca oldılar mest
Tefekkür ḳulzumından yudılar dest

1955 Ser-a-ser cümle mizānı gözetdi
İkisi cāme-ḥ^vāba girdi yatdı

Alıcak uyḥu varduḳ ol civānı
Tutup bir cāme-ḥ^vāba şarduḳ anı

B2.86b Götürdük anı bir zindāna ḳoyduḳ
Şeh-i ʿālem-penāhuñ bāḳı buyruḳ

B1.66b Bunu şāh işidüp incindi ḡāyet
Didi aña ḳılayum bir siyāset

Ne Şem^ci ḳoyayın ne ol civānı
Onlarla ḳorḳudayum bu cihānı

1960 Hemān zindāna adam saldılar tiz
Yaturdı oluban Dāye araḳ-riz

Şarılmışla bunu anlar götürdi
O sā^cat şāhuñ öñine gettürdi

N.60b Anı açdurdı şeh gördi ki Dāye
İrişdi ḳalb-i pür-ḥışmı şafāya

D.53b Geyürdiler aña nāzük ḳabālar
O Dāye eyledi şāha du^cālar

1956a alıcak : olıcak N / uyḥu : uyḳu N, B1, B2

1956b sarduḳ : şarduḳ S

1958b ḳılayum : ḳılayun D, S, B1, B2

1959b ḳorḳudayum : ḳorḳudayın D, S, B1, B2

1961b sā^cat şāhuñ öñine : şāhuñ öñine ol sā^cat S

1962b ḥışmı : çeşmi N

Getürdüp şāh cümle dīdebānı
Geçürdi tīğdan ol sâ^cat anı

1965 Girüp Dāye yola vardı sarāya
Bulışdı def^ci ol bedr olmuş aya

S.96a

Nice kim vāqı^c oldu ise hālet
Revān itdi añā bir bir hikāyet

İşitdi Şem^c anı şād oldu
Eyitdi şükr o serv āzād oldu

Beni ammā ki hicri odı yağdı
Dil-i pür-suzıma odlar bırağdı

B2.87a

Yağar ten-hānesini bilsin aḥbāb
Benüm bu rişte-i cismümdeki táb

1970 Ne ide baña anuñ iştiyākı
Kıla eczāmı kül nār-ı firākı

Benüm ḥālüm ziyāde oldu müşkil
İçürdi cām-ı firķāt zehr-i kātıl

^cAceb düşmişdi ol zevk ü şafālar
Görürdük devrden lutf u vefālar

B1.67a

Şafā vü zevk-i devrānuñ mişāli
Hemān ma^cnāda bir bengi ḥayāli

Bu şi^cri okıyup eylerdī ālı
İrerdı göklere dūd-ı siyāhı

1964a getürdüp : getürüp D, getürdi B2

1969a yağar : yakarken B2

1972a zevk ü : zevk N

1972b lutf u : lutf D, N

1973a zevk : zevk ü D, zevki S

1975 **Bu Şem^cüñ okıduğı hoş ğazeldür**
Buña dirlerse pür-âteş mahaldür

Mefā^cilün Mefā^cilün Mefā^cilün Mefā^cilün

Yeridür çılñısa tās-ı felek feryād u zārūmdan
 Beni nerrād-ı dehr ayırdı naķş idüp nigārūmdan

Baña her biri bir berķ-ı belādur leyl-i rıñletde
 Ne odlar kim çıkar na^cl-i semend-i şeh-suvārūmdan

Melāmet odına yanup yürürüm vālih ü şeydā
 Selāmet ehline eydüñ şavulsun reh-güzārūmdan

N.61a Hevāya münķalib olup yirinde yil ese ol dem
 İrişse yidi deryāya benüm bir zerre nārūmdan

B2.87b 1980 Cehennem āteşi odum ödünc alurdu sinemden
 Eger kim irse bir ķatre bu eşķ-i cūybārūmdan

S.96b **Bu Pervāne firāķa düşdügidür**
Serine toħm-ı teşviş düşdügidür

D.54a Çü düşdi şāh-zāde Şem^cden dūr
 Cihān anuñ gözine oldu deycūr

Aña āh oldu şem^c ü derd-i me'nūs
 Ğabāb-ı eşķ-i gül-gūn al fānūs

Yürürdi şehr içinde yane yane
 İçerdi zehr-i hicri ķane ķane

1978a yürürüm : yürürdüm D / vālih ü : vālih D
 1978b şavulsun : sulansın N
 1980a alurdu : aldı N
 1981b toħm : naħl D, N, B2
 1983a derd-i : derd ü D

1985 O şeh çün hânķāh-ı hicre girdi
Zebānında bu ebyāt oldu virdi

**Bu idi okıduğı ūır-i pür-süz
Dem-ā-dem yane yane her ūeb u rüz**

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Figān kim āstān-ı server-i hūbāndan ayrıldum
Belālu bülbülem gūyā bahāristāndan ayrıldum

Bu derde çāre ūor ey nāle çık eflāke 'İsādan
Deminden mürdeler ihya ider cānāndan ayrıldum

B1.67b Kuru yire nedür giryān olup ey ebr yaş dökmeñ
Benümçün ağla ağlarsañ gül-i handāndan ayrıldum

B2.88a 1990 Yetiş tiz ey kıyāmet gel beni ol cān ile haşr it
Götürgil hākdan bir mürdeyem kim cāndan ayrıldum

Aña Haķ virmiş ol ānı görenler Zātiyā anı
Virür cānı aña ānı bugün ben andan ayrıldum

Bu arada o Dellāle ūıfātı

Virürdi mürdeye ūözi hayātı

Meger var idi bir Dellāle karı
Ekābir hānesine girme kārı

Oğul kız haşretin çekmiş be-gāyet
Kim anuñ ūefķati olmaz rivāyet

-
- 1985b zebānında : zebānından S
1986a pür-süz : ūeb ü rüz D
1989a kuru : kuru S
1990b kim : - D
1991a görenler : göresin S / Zātiyā : dā'imā B2
1991b virür : vire S

1995 Ne yirde görse bir miskin ğarībi
Olur bīmār ise anuñ tabībi

S.97a, N61b

Görüp Pervāne'yi yanına geldi
Güneş yüzine bakdı taña kaldı

Eyitdi ey oğul sen ne kişisin
Bu yad illerde kimüñ bilişisin

Ne burcuñ kevkebisin ey efendi
Sühā'dur saña nisbet ey efendi

°Aceb sen ne neyistān şekkerīsin
Ne deryānuñ muşaffā gevherīsin

2000 Görenler dir seni firķat sehābı
Ne deryādan getürmişdür bu ābı

B2.88b, D.54b

Yürürsin gün bigi her ğāh tenhā
İdersin sū-be-sū şehri temāşā

Didi Pervāne bir zār u ğaribem
Gülinden ayru düşmiş °andelībem

B1.68a

Şehāb-ı hicr irüp deryādan aldı
Revān ben ķatreyi şahrāya saldı

Baňa çoğ iş idüpdür çarḥ-ı ğaddār
Benüm ammā demürden yüregüm var

2005 Baňa olmuşdı rüzī rüz-ı vuşlat
Yine cezb itdi miķnaṭīs-ı firķat

1999a şekkerisin : sükkerisin D, S

2001a bigi : gibi D, S

2004a çoğ : çok N

Cinanda olmuş idüm hūra hem-dem
Cudā düşdüm yine mānend-i Ādem

Yirümde ir ulu şeh-zādeyem ben
Bu yirde līk bir üftādeyem ben

Beni derde giriftār eyledi °ışk
Velī öldürmege °ar eyledi °ışk

Didi ol pīre-zen idüp tazarru°
Tapuñdan eyledüm burı tevaqqu°

2010 Keremler eyle ey bedr-i mükemmel
Müşerref eyle bende-hāneye gel

S.97b Cihān pürdür güneş kim pertevinden
Faķirūñ ictināb itmez evinden

Murād iken cihānda cümle zātuñ
Yiri zulmet durur āb-ı hayātuñ

N.62a Merātibde velī °ulvīdür āteş
İdüpdür yirini eflāk anuñ taş

B2.89a O dem Pervāne'yi ol aldı gitdi
Evinde aña bir ğarrā yir itdi

2015 Eyitdi hāne sultānum senüñdür
Ne hāne başum u cānum sentüñdür

İdüñ bu hāne-i dervişi mesken
Dem olur mesken olur şāha külhan

2006a cinānda : cināndan D, cihānda N

2015b başum u canum : cān başum dağı N

2016a masken : miskīn N

- B1.68b Geçüp Pervâne ol şadra oturdı
Varup ol pîre-zen ni^cmet getürdi

Murād oldıkca yindi h^vān u ni^cmet
Turup Pervâne'ye ol itdi ^cizzet

Olur her hānede ^cizzetlü mihmān
Anuñçün cümle tende tatludur cān
- D.55a 2020 Ne kılsın çāre ne şāh ıztırarı
O evde kıldı bir kaç gün karararı

İderken tütī ile tatlu lāğı
Bu kerre hem-dem idindi kelāğı

^cAceb ef^cālī vardur rūzgāruñ
İder geh tütī vü geh zāğ yāruñ

Kime kim yidirürse bir kaşuk bal
Şunar tās ile āhir zehr-i kattāl

Bu oldur keşf idüp Pervâne rāzın
Didi Dellāle'ye hep çoğın azın
- B2.89b 2025 Bunu Pervâne bir gün eyledi rāy
Nice bir inleyem derd ile çün nāy

Velī esrārı ādem açmağ olmaz
- S.98a Eñini gözleyen şayru sağ olmaz

2018a h^vān u : h^vān D, S, B1

2020a kılsın : kılsun S / çāre ne şāh : çār u nā-çār S

2022b zāğ : zāğı D

2023a yidirürse : yalar dirse S

2024a bu oldur : budur B2

2024b çoğın azın : çoğ u azın S

2026b eñini : önini S / gözleyen : gizleyen D, S

Diyeyüm derdümi bari tabîbe
Ola kim yol bulam vaşl-ı habîbe

Ne geçdiyse başından evvel âhir
Didi Dellâle'ye ser-cümle bir bir

Komadı didi derdüñ zevc ü ferdin
Tabîbe irdi çün kim dökdi derdin

N.62b

2030 Bilüp Dellâle tırdı didi şâhum
Çıkarursa beni subħa İlâhum

Turup bir nâme yaz ey yüzi gülşen
Kamu aħvâlüñ olsun Şem^ce rüşen

B1.69a

Varup nâzüklik ile ben nihâni
Şunayın ^carifâne Şem^ce anı

Yine gelsün saña anuñ cevâbi
Bu işden kılma zinhâr ictinâbi

Bu ol aradur inşâ itdi hâme
Şifât-ı şubħ ile evşâf-ı nâme

2035 Daķındı zer devâtın yine devrân
Kim aña şa^cşa^ca altun kalem dān

B2.90a

Getürdi subħgeh kırtās-ı sîmîñ
Ser-â-ser eyledi surħ anı tezyîñ

Midād-ı şeb ser-â-ser zâ'il oldı
Anuñ yirine ħall-i sîm tıldı

2027a diyeyüm : diyeyin D, S, B1, B2

2029a zevc ü : zevc D

2031b Şem^c : - D

2035a daķındı : taķındı B2

2035b kim : ki S

- Sehergehden turup Pervâne evvel
Revân göz qarasını eyledi hal
- D.55b Gözinüñ perdesinden düzdi kâğıd
Getürdi bir nigâr-ı sîm-sâ^cid
- 2040 Gelüp ol gonce keşf itdi dehâni
Kızarmış kanı vü kan tutmuş anı
- S.98b Helâk ola diyü ol qandan anı
Reginden bir siyâh-rû aldı kanı
- El urdı hâmeye bandurdi müşke
Kodı müşg-i teri kâfûr-ı huşke
- Qoyup beş mâh-ı nev içre şehâbı
Müzeyyen itdi rûy-ı mâh-tâbı
- Şuyı ebr-i siyeh qara deñizden
Alup aq yazuyı itdi müzeyyen
- 2045 Gümüş ovası içre bitdi sünbül
Yâ düşdi aq ^cizâra qara kâkül
- ^cAceb sihr öğredüpdür mihr ol aya
Şeb u rûzı getürdi bir araya
- N.63a, B1.69b Yazup ol nâmeye nâm-ı Hudâyı
Kim andan soñra medh itdi ol ayı
- B2.90b Eyitdi ey meh-i ferhunde ahter
Cemâlünden hacel hürşid-i enver

2042a müşke : miske S

2042b müşg : misk D, S, B1, B2

2046b bir : bu N

Cihānuñ cānı vü cānuñ cihānı
Revānuñ rûhı vü rûhuñ revānı

2050 Emîr-i kāmkarum pādşāhum
Çerāğ-ı şu^cle-dārum mihr u māhum

Efendüm serverüm şāh-ı cihānum
Revān olsun sentüñ yoluñda cānum

Lebüñ cāndur sözüñ enfās-ı ʿİsā
İder biñ mürdeyi bir demde ihyā

Benüm gönlümde yir itmişdi ol hāl
Zamîrüm noqtadan fehm itdi remmāl

Benüm ol hasret-i çāh-ı zenaḥdān
İdüpdür başuma dünyāyı zindān

2055 Hışār-ı şabrumı ol top-ı ğabğab
Yıkup yir eyleyüpdür ser-be-ser heb

Qıyāma gelse bir sâ^cat o kāmēt
Qopar iqlīm-i ḥüsn içre kıyāmet

S.99a

Saña benden selām-ı bî-nihāyet
Saña benden peyām-ı pür-leṭāfet

D.56a

Selām olsun saña ey mihr-i raḥşān
Selām olsun saña v'ey māh-ı tābān

2049b rûhı : rûhı D

2057b peyām-ı : peyām u D, S

2058b v'ey : ey S

Rūh-i dil-ber bigi rengin du'alar
Leb-i sükker bigi şirin şenalar

B2.91a 2060 Elā ey kalb-i pür-derdüñ tabībi
Unıtma derd-i firkatda ğarībi

Beni mektüb ile yād eyle luṭf it
Kuluñı ğamdan āzād eyle luṭf it

B1.70a Efendi yazılırdı kalb-i maḥzūn
Uçursañ baña mektüb-ı hümayūn

N'ola ey 'āşıkuñ rūh-ı revānı
Oқınduđı yire gönderseñ anı

N.63b Lebūñ aḥvālını yazarsañ ey şeng
Kim anuñ kāđıdı olsun şeker reng

2065 Ayāđuñ toprağına uruban çeng
Tozut aña turāb-ı tütüyā-reng

Süreyüm ben bu kanlu çeşme anı
Ola kim maḥv ola bir pāre kanı

Ğamuñdan döndüm ey māhum hilāle
Seni arar çıkup göklerde nāle

Kerem kıl baña āh itdürme māhum
Hazer kıl yirde qalmaz benüm āhum

2059a bigi : gibi D, S

2059b sükker : şirin D, S, şekker B1 / bigi : gibi D, S

2060b derd-i : derd ü D

2062b baña : aña S

2065a uruban : urayın S

2066a süreyüm : süreyin D, S, B1

- Sirişkünden şakın bir kīne-cūdur
Nice merdüm̄ler almış kanlu şudur
- 2070 Beni ey hüsrevüm öldürme tağlar
Dağı Ferhād'içün āh idüp ağlar
- S.99b Beni leylī şaçūñ Mecnūn idüpdür
Firākuñ tīğı bağrum hūn idüpdür
- B2.91b Düş oldu baña h^vāb ey yār-ı kāmīl
Degüldür vākı^cam ta^cbīre kābil
- Firāk-ı çeşmüñ itdi cānı bīmār
Tuğağūñ şerbetiyle eyle tīmār
- İdindüm sensiz āh u eşki hem-dem
Gözüm̄den dökerüm̄ hem yaş u hem dem
- 2075 Demidür gāyet ey sulţān-ı ^cādīl
Tarahhum dāmeniyle yaşumı sil
- Umarum ben de ey şāh-ı yegāne
Geçe sözüm̄ sentüñ yanuñda kane
- D.56b, B1.70b Lebüñ esrārı cānı itdi hayrān
Aña hevā-yı vaşluñdan kıl ihsān
- İrişmezse eger kim Hızır-ı vuşlat
Helāk eyler beni deryā-yı firkat
- Saña surh ile yazılmadı nāme
Derūnumdan aña od şaçdı hāme

2071a beni : - D

2073a cānı : beni S

- 2080 Bu kâğıd olmasa perr-i semender
Yanardı hep ol âteşden ser-â-ser
- N.64a °Aceb ben bir dahı yüzüñ görem mi
Saña el kavşurup karşı turam mı
Ala mı cânı cânâ derd-i firkat
Kala mı rüz-ı haşre iş bu hasret
Senüñ derdüñle şol deñlü za°ifem
Senüñ hicrüñle şol deñlü nañifem
- B2.92a Ecel bulmaz idi bu cismi cânum
Eger kim olmasa âh u fiğānum
- 2085 Öürsem gam degül ben ey şehinşâh
Senüñ ömrüñ ziyāde kılsun Allāh
- S.100a Nice kim tura kûtb u döne eflāk
Murādum bu durur ey cevher-i pāk
Hudā kalbüñ kederden eylesün pāk
Murāduñ kûtbı üzre dönsün eflāk
Keremler eyle ey cânān-ı kāmil
Bu şi°r-i bī-nazīr ile °amel kıl
Nazar iden bu şi°r-i bi-nazīre
Didi olmaz duña hergiz nazīre

2081a bir : - D

2082a derd-i : derd ü S

2084a cismi cânum : cism ü D, cismüm cânı S

2084b fiğānum : fiğānı S / olmasa : bulmasa S

2086b bu durur ey : budur rāy-ı : S

2087a eylesün : eyleyüp D, N, B2

2087b kûtbı : kûtb D

Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün

- 2090 Uçur luğ ile mektüb-ı hümâ-bâl ü hümâyün-per
Gönüller yazıcıdur ol okınuğı yire gönder
- Gelürse baña mektübuñ saçalar başına saçı
Şerâr-ı nâr-ı âhumla gözümüñ yaşı sîm ü zer
- B1.71a Bu kanlu gözüme sürsem gerekdir nâmeye luğ it
Turâb-ı tütüyâ rengi tozut râhuñdan ey dil-ber
- Ola kim âh idem tâ ki yakam mektübını yâruñ
Revân ey dîde merdümlük idüp kıl gördüğüñ dem ter
- Eger kim bendeñe kâğıd yazup irsâl eylerseñ
Efendi guşsa vü gamdan olur âzâd bu çâker
- B2.92b 2095 **Bu yir Dellâle Şem'e girdügidür**
Varup mektübı aña virdügidür
- D.57a Hevâ hâk eylemişdi rüy-ı zerdin
Anuñ rîk itdi ol mektüba gerdin
- Gözinüñ renglerini aña der-hâl
Toladı nite kim bir rişte-i âl
- N.64b Turup çün şem'e mânend itdi anı
Hemân Dellâle'ye yandurdu anı
- Alup Dellâle anı yola girdi
Varup nâzüklük ile Şem'e virdi

2091a gelürse : gelürsen S / başına saçı : üstine saçu D, S / saçalar : saçarlar B1
2092a nâmeye : nâmeyi D, S
2092b tozut : tozup N / râhuñdan : âhuñdan D, S
2093a tâ ki : nâ-gâh S, nâ-geh D
2098a turup : durup B2

2100 Anı Şem^c okıyup oldı ferah-şād
O hürşīd oldı ebr-i ğamdan azād

S.100b

Öpüp başına kōdı itdi izzet
Didi sensin benüm başumda devlet

İdüp yüz luṭf ile aña hitābı
Okıdı bu kelām-ı müsteṭābı

**Bu mektūba hitāb olan ğazeldür
Kōmaz dilde ğāmı ğāyet güzeldür**

Fā^cīlatün Fā^cīlatün Fā^cīlatün Fā^cīlün

Ḥayr-makdem merḥabā ey nāme-i ferruḥ-peyām
Eyledüñ yāruñ selāmından yirüm dāru's-selām

B2.93a

2105 Hey ne tatlu yār imişsin acılıklar görme sen
Görmedüm ʿālemde ben bir sen kadar şīrīn-kelām

Derd ü ğuşşa altına almışdı ben üftādeyi
Üstime döndüñ k̄anaṭ bükdüñ yetişdüñ çün hemān

B1.71b

Ḥoş mübāreksin ki tā geldüñ efendümden benüm
Ḥ^yāce-i endūhdan āzād oldum ben ğulām

Nīze almış cümle-i cund-ı suṭūruñ destine
Leşker-i endūhuñ oldı işi ser-tā-ser tamām

Budur Pervāne mektūbı cevābı

Temāşā kıl kelām-ı müsteṭābı

2100b ebr-i : ebr u N

2103 Budur Pervāne mektūba cevābı / Temāşā kıl kelām-ı müsteṭābı S

2106a derd ü : derd-i D, N, B1, B2

2108b leşker : ʿasker N

2109 Bu mektūba hitāb olan ğazeldür / Kōmaz dilde cānı ğāyet güzeldür S

2110 Getürdi bir güzel hoşka dehāni
Cevāhir ma^cdeni baħr-i ma^cāni

Bula bir hoş nigār sīm-sīmā
Dil-i mü'min bigi şāf u mücellā

Eline aldı bir zāg-ı suħanver
Virür ol halka gā'ibden haberler

O zāga ol perī zıl itdi der-ħāl
Mühennā destini yākūtdan bāl

İdüp pervāz irüp kalbi şafāya
Konup bir nāfe-i müşg-i Hıtāya

N.65a D.57b 2115 Alup minķarına ol zāg müşki
Gelüp ter eyledi kāfūr-ı huşki

B2.93b Sözüden yanmasun diyü o defter
Revān eşk ile anı eyledi ter

S.101a Turup Dellāleye çün anı virdi
Turup ol dahı def^ci yola girdi

Anı Pervāne'ye virdi getürdi
Yüregi yirine şāhuñ oturdu

Yüzine vü gözine sürdi anı
Sevindi gönli şād oldu revāni

2120 Temāşā itdi ol mektūbı açdı
Anuñ farkına yaşı akçe saçdı

2111a bir hoş : hoş bir S

2111b bigi : gibi D, S / şāf u : pāk-i S

2114b müşg : misk S, B1

2116 : - S

2117a turup : durup B2

Sevincinden gözi oldu güher-pāş
Akar şu bigi ol dem nāme ye yaş

B1.72a

Geyürdi cevherī maḥbūb cāme
Şafā kesb eyledi açıldı nāme

O kuḥlāsā қаtı geçürdi gözden
Muraşşac yazmış anı bu yüzden

Ḥudānuñ zıkr idüp nām-ı şerīfin
Müseccel itmiş elfāzuñ laṭīfin

2125 Dimiş ey cevher-i iksīr-i devlet
Cemālūñ maṭlac-ı şems-i sa'adet

Yüzünden eylesün bed-çeşmi Ḥaḳ dūr
Özünden mülket-i dünyāyı ma'cūr

Melek cunduñ felekler taḥtuñ olsun
Süleymān'dan dahı yeg baḥtuñ olsun

B2.94a

Kevākib-leşker ü encüm-ḥışm ol
Cihānda devlet ile muḥterem ol

Du'adan soñra şöyle ola ma'lūm
Eridüm şevküñ ile nite kim mum

2130 Başumda od yanar hicrān elinden
Belānuñ çıkmadı dāmān elinden

Cihānı rişte-i cānumdaki tāb
Yaḳardı sepmese eşkü m eger āb

2121b bigi : gibi D, S

2125b şems-i : şemse S

2128a leşker : asker N, kevkeb B1 / Ü : - B1

2129a ola : ol S

S.101b, N.65b

Yidüğüm derd sensiz içdüğüm zehr
Çerâğum nâr-ı âh u mû'nisüm kar

Aduñ esmâ-yı hüsnâ bigi zikrüm
Tecellâ-yı cemâlün dilde fikrüm

D.58a

°Aceb âvâre vü dil-ḥaste oldum
Ḥabâb-ı mey bigi dem-beste oldum

2135

Bedenden cāmı çoğdan aldı hicrân
Ümîd-i vuşlatuñdur yirine cān

Uyuqlarsam ögümde fikrün ey dost
Şayıqlarsam dilümde zikrün ey dost

B1.72b

Senün bezmünden ayru düşdüğiçün
Yüridür çeng endüh ile bir gün

Çalup yirden göge ey mâh-pâre
İderse Zühre çengin çâr pâre

Senüñle bulmuş idük ittişâli
Yirinde yâdgâr itdük ḥayâli

B2.94b

2140

Bizüm aḥvâlimüz gey müşkil oldı
Arada derd-i firḳat ḥâşıl oldı

Velî var her vişâlün bir firâkı
Arada hoş görelüm iştiyâkı

Vişâlün olmayadı soñı hicrân
Belâ vü derd ile dün gün firāvân

2134b bigi : gibi D, S

2138a yirden göge : gökden yire D, S, B1

2142b dün : dün ü D

Gülistānda fiġān itmezdi bülbul
Naşīb olmışken añā vuşlat-ı gül

Çü devrān hicre tebdīl itdi vaşlı
Hemān anuñ budur ʿālemde aşlı

2145 Bi-ḥamdi'llah ki atañ şāh-ı aʿzam
Cihānda ʿizz ü baht ile mükerrerem

Varup añā beni iste pederden
Ola tā ḳalbimüz şāfī kederden

S.102a

Vişāle tā ki debdīl ola hicrān
Bu mürde cişmüme yine gele cān

Fütādeñ ḥāk idüpdür derd-i ḥasret
Getür topraḳdan anı a ḳıyāmet

Bu söz Pervāne'ye geldi muvāfıḳ
Eyitdi kim budur çoḳ buña layıḳ

N.66a

2150 Bu sözi ol yüzi māhum güzeldür
Müvecceḥ fikr ider ġāyet muḥaldur

İdüp mektübü geldüġini işʿār
Bu şiʿri bile yazmış nāmeye yār

B1.73a, B2.95a

Budur ol şiʿr-i bi-manend-i ġarrā
Ki mektübuña yazdı ol dil-ārā

Fāʿīlatün Fāʿīlatün Fāʿīlatün Fāʿīlün

2147b cismüme : cisme D

2148b derd-i : derd ü D

2151a mektübü : mektüb S, B1, B2

D.58b

Sen gidelden dīdeden ey māh nūr olmuşdı dūr
Göricek mektūbuñı pūr oldı ʿaynum yine nūr

Dā'imā mektūbuñı gönder huzūr-ı ʿāşıkā
Dostlar şād u feraḥ düşmenler olsun bī-huzūr

2155 Aḳ kebūter yār ışiginden getürdi nāmeyi
Ben şehīd-i ʿışkuñ üstine felekden indi nūr

Nāme ile ben ḳara yazulıyı yār okımuş
Yazılup göñlüm n'ola olursa sīnem pūr-surūr

Gözlerimüñ yirlere dökdi ser-ā-ser ḳanını
Nāme-i dil-berde şaflar bağlayup geldi suṫūr

Bu Pervāne güzel rāy itdügidür

Atası cānibine gıtdügidür

Didi Pervāne ṫurmağ ile olmaz
Murādum kāsesi şabr ile ṫolmaz

2160 ṫurup itdi müheyyā yol yarağın
Giçe tā kim cihānuñ deşt ü ṫağın

Virür Dellāleye ol nice gevher
Degerdi her biri bir nice biñ zer

S.102b, B2.95b

Didi dil-ber unutmasun duʿādan
Ümīdin kesmesin ben mübtelādan

Keremler eyle ol şāh-ı cihāna
Bu şiʿri okıyı vir yane yane

2156b sīnem : gönlüm S

2158b atası : ata S

Budur ismarladuğı Şi'r-i Şir̄in

Görenler bunı dir ahsent ü tahs̄in

Mef^cülü Mefā^cilü Mefā^cilü Fe^cülün

2165 Ben bülbülünü ey gül-i handānum unutma
İrgürme göge nāle vü efgānum unutma

ĀŐıqlaruñ öldürmege ger var ise kaŐduñ
Luť eyle bu ben bendeñi sulťānum unutma

B1.73b, N.66b

Bu Hızr-dil ümīd-i visālūñ dirisidür
Ey la^cl-leb çeşme-i hayvānum unutma

Sāyeñde fenā bādı alınca geçeyin hoş
Ben hāki eya serv-i hūrāmānum unutma

Mest eyledi cām-ı mey-i ĩŐkuñ beni gāyet
Ben mestüñi ey gözleri mestānum unutma

MeŐnevi-yi ma^cnevi

2170 Ayardup bir nice nāzük civānı
O sā^cat itdi tebdīl-i mekāmı

O ğilmān ile cust ol serv-i āzād
Hemān-dem itdi ĩazm-ı Cennet-ābād

D.59a

Ŧurup Dellāle ol dem vardı Şem^ce
O silk-i cevheri irgürdi Şem^ce

B2.96a

O Şi'ri işidüp Şem^c eyledi āh
Ser-ā-ser güm güm ötdi tāk-ı dergāh

2166a ĀŐıqlarun : ĀŐıqları D, S

2166b bendeñi : bendeyi D, S

2167b leb : lebi N, B1, B2

Revān ol lebleri °İsā'bn-ı Meryem
Bu şi°ri okıdı cān ile ol dem

2175 Revān ol nārumdan ıodı nārın
Bu idi okıduğı şi°r-i şīrīn

Fā°ilatün Fā°ilatün Fā°ilatün Fā°ilün

S.103a

Nev-bahārum çün sefer itdi diyārumdan benüm
Ĥāşıl ummañ dostlar bāğ-ı qarārumdan benüm

Dağ-ı hasretler ıodı rıĥlet şebinde cānuma
Od çıķup na°l-i semend-i şeh-suvārumdan benüm

Dökilüp berg-i ümīdüm lāleveş bağrumda āh
Dāğ-ı ĥasretdür ıalan ol gül-°izārumdan benüm

Āteş-i āh-ı derūnum taşlara te'şīr ider
Ĥaçuñ ey yārān-ı müşfik reh-güzārumdan benüm

2180 Tās-ı ĥasretde beni bir lu°b ile zār eyledi
Dostlar bu naķşı ummazdum nigārumdan benüm

B1.74a

Bu bir destān-ı zibā matla°ıdur
Ĥam u endūh u ĥuşsa maķta°ıdur

N.67a

Elā ey cevher-i iksīr-i ma°nā
İder tāliblerüñ senden temennā

B2.96b

Beyān eyle belāgat kīmiyāsın
Ki sen ma°na yöninden kīmiyāsın

2175a nārumdan : nāruñdan D, S / ıodı : ıaddı S, aıdı B2
2175b şīrīn : zengin S
2177a şebinde : şebinden S
2180b naķşı : naķş D
2181a destān-ı zibā : zibā destān D

Söz iksirinde eyle sihr ü efsün
Ola tā kim cihānda işüñ altun

2185 Ziyāde ʿarīf ol ʿaqluñ ḳalīle
Revān ḳalbūñde fikri cevher eyle

Müdām it ḡill u ḡışdan ḳalbi ṣāfī
Heves nārını ursun añā ṣāfī

Bize luṭf u kerem ḳıl ṣol güherden
Kim ol berrāk ola ṣems ü ḳamerden

Cihānda söz bigi ḫālīṣ zer olmaz
Maʿānī deñlü ṣāfī cevher olmaz

Söz ehli deñlü ṣāḫib-devlet olmaz
Maʿānī cevherine ḳıymet olmaz

2190 Ser-ā-ser ḫalk-ı ʿālem añā rāḡıb
Niçün olmayasın sen añā tālib

O ṣeb k'açmışdı Pervāne per ü bāl
İrişmişdi vişāl-i Ṣemʿe der-ḫāl

S.103b D.59b

Ol işden olmamışdı kimse āḡāḫ
Hemān bir kendü bilürdi bir Allah

Ṣıfāt-ı ṣubḫ-ı rüşendür bu ara
Olupdur kīmiyā yüzinden inṣā

B2.97a

Seḫer ṣevḳ ile güyā kīmiyāger
Yed-i mihr ile ṣaçdı ʿāleme zer

2184a sihr ü : suhen D,S

2185a ʿaqluñ : ʿaqlı S

2188a bigi : gibi D, S

2189 - S

2191a o ṣeb : uşup S

2191b vişāl-i : vişāle D

- 2195 Cemālin şems gösterdi seherden
Eşer kalmadı bir zerre kamerden
- B1.74b Cihānuñ pütesinden tarh olup şeb
İşini halkuñ altun eyledi heb
- Görürler ol sa^cadet kīmiyāsı
Komiş bir derd kim yoğdur devāsı
- Yirinde yil eser açılmış ol verd
Gönüller gülsitānına konar gerd
- N.67b Miyān ile dehānı dil-rübā var
Ol arada ne o var u ne bu var
- 2200 Arayup bulmadılar kīmiyāveş
Düşer tālibleleri cānma āteş
- Bu işden oldı Nāşır çün kim āgāh
O sa^cāt yane yane eyledi āh
- Bular başladılar āh u fiğāna
Ser-ā-ser gūlgule düşdi cihāna
- Yine arada firkat hāşıl oldı
Bulara derd ü hasret vāşıl oldı
- Ser-ā-ser cümle ^cālem oldı āgāh
Yine tecdīd-i menzil itmiş ol māh
- 2205 Yine aradılar cümle cihānı
Bulunmadı vefāveş görmiş anı

2195 - S

2196a olup : idüp

2203b vāşıl : hāşıl S

B2.97b Kimesne bulmadı ol luṭf ayasın
Nite kim kimse dünyānuñ vefāsın

Bu hāle vākıf oldı Şāh Jāle
İrişdi göge yirden āh u nāle

S.104a O sā^cat Şem^ci yaqub şāhuñ āhı
Aradı çıqdı göklere o māhı

Sirişki cust ü cū itdi zemīni
Bula tā kim o serv-i nāzenīni

2210 Ser-ā-ser şāh aratdı her arayı
Helāk oldılar arayı arayı

D.60a, B1.75a Bulınmadı cihān içre o cānān
Münāfıq sīnesinde şan kim İmān
Devā-yı derdi çün bulmadı cebri
Hemān şeh kendüye yār itdi şabri

Bilür olur qoruq şabr ile helvā
Ne çāre itdi şabr ol şāh-ı a^clā

Yeñi ay sabr ile bulur kemāli
Şebi rüşen ider nūr-ı cemāli

2215 İrişür devlete şabr ile ādem
Olur şābir olan āhir mükerrrem

N.68a Olur kim nesnelər şabr ile maḥbūb
Bulupdur eyliḡi şabr ile Eyyūb

İlâhî şabr-ı Eyyüb'ı nâşib it
Bizi ol gülsitâna °andelîb it

B2.98a

Ol aradur bu ara bir seḡergâh
Ḳudûm-ı şâhdan ḡalk oldu āgâh

Yine berḡ urdı ḡürşid-i münevver
Şanasın ravzada nûr-ı peyâm-ber

2220 Ḳudûm-ı mihr ile dehr oldu ḡülşen
Şanasın ḡoş ḡaberden ḡalb-i rûşen

Gönülden zevk ü şādî oldu zâhir
Şanasın dostdan geldi mübeşşir

ḡaber geldi ki ol dem şehre nâ-gâh
İder şehri müşerref bu ḡün ol mâh

S.104b

İdinür ḡökde bu ḡün yiri °İsâ
Olur İdrîs'e cā Firdevs-i a°lâ

İrişür taḡt-ı Mışr'a yine Yûsuf
°Adalet mülkini eyler tasarruf

2225 Bu sözden ḡoş şafâlar sürdi Lâlâ
Olup āyîne-i ḡalbi muşaffâ

B1.75b

Cihānuñ ḡalkı cümle ḡürrem oldu
Bulara zevḡ ü şādî hem-dem oldu

2217a Eyyüb'ı : Eyyüb D

2219b peyâm-ber : peḡam-ber N

2221a gönülden : gönülde D, S, B1, B2 / zevḡ : şevḡ D

2222a ki : kim D, S

2222b bu : bir N

2226b zevḡ : şevḡ S

Beşire virdi Nâşır müjdegâni
 Toyurdu ni'emet ü māl ile anı

Kapunuñ halkı atlandı ser-â-ser
 Gelüp bir yire bu enbüh leşker

B2.98b

O sâ'at karşı gitdiler o şâha
 Kevâkib bulışa ya'ni ki mâha

2230

Bularuñ önlerine düşdi Lâlâ
 Kederden kalbi mir'atı muşaffâ

D.60b

Bular karşı giderken şâha nâ-gâh
 Görürler karşıdan berķ urdı bir mäh

Cihân halkına ruhsarı çerâğı
 Furûğ-ı mâhdan virür ferâğı

N.68b

Cebîni mäh-ı şeb-i efrûze beñzer
 Şacı leyl vü cemâli rûze beñzer

Gelüp virdi selâm ol serv-ķâmet
 O dem Allahu ekber ol cemâ'at

2235

O yüzi Ka'be'ye hep kıldı secde
 Kamusı geldi ol zevķ ile vecde

Ķudūmundan sürüp zevķ ü şafâlar
 El açup itdiler vâfir du'âlar

Didiler devlet ile pâydar ol
 Sa'âdet atına dâ'im suvâr ol

2228b leşker : asker N

2233b leyl : leylî N / cemâli : cemâl D

S.105a

Felek-taht u şeh-i encüm-sipāh ol
Cihān mülkinde °āli pādşāh ol

°Adūyī nār-ı kahrūñ eylesün hāk
Murāduñ kutbı üzre dönsün eflāk

2240 Yavuz gözden vucūduñ şaklasun Hāk
°Adū koysun elüñden başa toprak

Cihānda her murāduñ hāşıl olsun
Kamu maqşūd saña vāşıl olsun

B1.76a, B2.99a

Du°āyī eyleyüp bunlar mükemmel
Ser-ā-ser yüzlerine sürdiler el

Öñine düşdiler bunlar o şāhuñ
Zühāl-taht u meh-i encüm-sipāhuñ

Getürdiler sarāya ol dem anı
Şanasın bir kır ten buldı cānı

2245 Sarāya girdi çün ol şāh-ı a°lā
Şanasın göge yirden çıkdı °İsā

O hūr irişdi kaşr-ı huld-ferşe
Du°ā-yı mü'min irdi şan ki °arşa

Beşāred-nāme vaşfidur bu ārā
Ki Lālā eylemişdi anı inşā

O dem Nāşır feşāhat rengin ezdi
Ter ü rengin beşāret-nāme yazdı

Belāgat ʿayninüñ nūr-ı sevādı
Tozutdı haṭṭı üzre rīg-i şādı

N.69a D.61a 2250 Elif kāmētlü bir maḥbūb-ı raʿnā
Kim anuñ ʿaynı şād u kaşları rā
O bir sīmīn-beden maḥbūba beñzer
Dili var ağızı yok ammā ki söyler
Haṭṭ-ı müşkin getürmiş sīm-sīmā
Feraḥ olur kılan anı temāşā

S.105b, B2.99b Büküp cān-penbesinden rīsmānı
O dem cān bigi pek pek şardı anı

Şıfāt-ı peyk-i bī-mānend ü çālāk
Nazīrin görmemiş sürʿatde eflāk

2255 Meger kim var idi bir peyk-i çabük
Bir od degmiş tüfekden cust ü yügrük
Öñine geçmez idi tābiş-i berķ
Aña bir menzil idi ğarbdan şarķ

B1.76b Degül dānāda ḥiss ü fehm ü idrāk
O peyk-i berķ-sürʿat deñlü çālāk
Kopardı şaçar idi tāc-ı mihiri
Geçerdi at kaşum hink-i sipihri

-
- 2250a raʿna : ğarra S
2250b kaşları : kaşıdur S
2251b var : vü N
2252b olur : oldı D
2253b bigi pek pek : bir pek bigi N, B1, B2
2254a ü : - D, N
2256a tābiş-i : tābişin S
2258a mihiri : kaşrı S

Okıtdı anı Lālā-yı ferahnāk
Yetişdi od bigi o peyk-i çālāk

2260 Eyitdi şu bigi var pādřāha
Sa^cdet melce-i devlet-penāha

Getürdi nāme-i destine virdi
řabāveř peyk-i çābük yola girdi

İrişdi tahtgāh-ı řāha anı
şan itdi bir velī tayy-ı mekānı

Oturmuş idi řāh Jāle ğamnāk
Yaķasın dest-i şasret eylemiş çāk

B2.100a

Dili seng-i firāk ile şikeste
Revānı rişte-i ümīde beste

2265 Tenini terk itmişdi revānı
Ümīd-i vaşlı idi yirinde cānı

Ve līkin deprenürdi hoş niřānı
Umardı göre ol kaşı kemānı

N.69b

Kim anuñ göñli eylerdi řehādet
İrişe nā-gehān bir hoş beřāret

S.106a

Girüp kaşına bir hādīm-i ferahnāk
Eyitdi geldi hoş peyk-i çālāk

D.61b

Esirmiş mest olmuş bir kadehden
şığışmaz yire vü göge ferahdan

2260a bigi : gibi D, S

2266a deprenürdi : debrenür S

2270 Yüzinde berķ urur nūr-ı beşāret
Ziyāde hīredür ğālib ʿalāmet

O sāʿat virdiler o peyke destūr
Hūzur-ı şāha geldi şād u mesrūr

B1.77a

Duʿālar itdi şāha şād u hurrem
Şafā kesb eyler andan ķalb-i ādem

Eyitdi kim cihān turdukca şād ol
İrüp maksūda dā'im ber-murād ol

Gülistān-ı cihānda ol feraħnāk
Feraħdan gonceveş ķıl cübbeler çāk

2275 Müdām ol hoş haberden şād u hurrem
Guşāde ķalbūne yörenmesün ğam

B2.100b

Duʿā ʿomarı hatm oldı oķındı
Çıķardı nāmeyi sulţāna virdi

Oķıdı açup anı şāh-ı ʿālem
Açıldı göñli oldı şād u hurrem

Revān cān virdi yazdı ol feraħdan
Halāş oldı dili bend-i taraħdan

O mektüb üstine şaçdı ser-ā-ser
Feraħdan gözleri derya-yı gevher

2280 O maʿnādan olup şād u feraħnāk
Yirin gün bigi tācuñ itdi eflāk

2276b virdi : şandı D, S, B1

2278a virdi : vire S, B2, viri B1

2279b deryā-yı : deryā D, deryası B1, B2

2280b gün : gök S / bigi : gibi D, S / yirin : yiri B2

Çıkardı təcini eflāka atdı
Gam esbābın götürdi hāke atdı

Didi ben mürde cismüñ cānı gelmiş
Dil ü cān tahtınuñ sultānı gelmiş

S.106b Libāsın virdi peyk-i bād-pāya
Nite kim geydügin güller şabāya

N.70a Dahı şol deñlü virdi müjdegānı
Hesāb itmekde °aciz °alem anı

2285 Çün oldı vaqti hoş visāli nāzük
Du°alar itdi gitdi peyk-i çābük

Ferahdan pādşāh-ı mülket-ārā
Cihānuñ halkıma bahş itdi dünyā

B1.77b Cihāna şol kadar bahş itdi mālı
Hazā'in sım ü zerden oldı hālī

D.62a, B2.101a **Bu şeh Pervāne'ye kul gitdügidür**
Atası anı da°vet itdügidür

Meger var idi şāhuñ gulāmı
Ölüye cān bağışlardı kelāmı

2290 Mesīh adı vü mānend-i Mesīhā
İderdi söz deminde mürde ihyā

Tekellüm itse gevherler şaçardı
Kişinüñ kalb-i gammākın açardı

2284a müjdegānı : müjde cānı N

2289b cān : cānlar N

2291a şaçardı : şaçarlardı N

2291b gammākın : gammākı N

Görenler bülbül-i gūyā şanurdu
Yāhud tūti-i şeker-ḥā şanurdu

Okıtdı şāh ol şirīn-zebānı
Didi var da^cvet it rūḥ-ı revānı

Okı ol yüzi ve'ş-şemsi yüri var
Karañu gönlümi kılsun pür-envār

2295 Müşerref eylesün ben bī-ḥuzūri
Gözümüñ nūri gönülümün surūri

Kim andan kalbümüz sürsün şafālar
Ten-i pür-derdüme virsün şifālar

Dil-i pür-derdüümüñ dermānı gelsün
Yine bu mürde cismüñ cānı gelsün

S.107a O dem ol bende-i mīr-i yegāne
Aķar şular bigi oldu revāne

B2.101b Aña emr olduğı bigi o ḥıdmet
Mesīḥ-i cān-fezā itdi seyāḥat

2300 Gice gündüz gidüp ol ^carız-ı māh
Esed burcına irdi bir sehergāh

N.70b Bu kıl Pervāne'ye bulışmasıdır
El öpüp ayağına düşmesidir

B1.78a Meger Pervāne-i pür-şevķ u ^cāşık
Velī pür-nūr gūyā şubḥ-ı şādık

2294a ve'ş-şemsi : ve'ş-şems D, N / ve'ş-şemsi : Kır'an, sûre : Şems, ayet : 1

2297b - N

2298 - D

2298a bigi : gibi S

2299a bigi : gibi D, S

2302a u : - D, S

Elinde cām oturmuşdı ferahñāk
Yed-i mihr ile kılmış cāmesin çāk

Gönülde çeşme-i mihr eylemiş cüş
Kim ol cām-ı sabūhiler ider nüş

2305 Dilinde fikri dil-dāruñ hayālī
Dilinde zikri ol yāruñ vişālī

Girüp qaşına bir şūh-ı şeker-ħand
Tekellüm idüp efşān eyledi ħand

Eyitdi kim vucūduñ cevherinden
Ķamu sultānlaruñ ser-defterinden

D.62b Ķapuya geldi bir bī-mişl bende
Kelāmı ta^cn ider lezzetde ħande

Bulışmağdur size mağşūdı elān
Tapuñuñ pādşāhum bāķī fermān

B2.102a 2310 Didi Pervāne ol ğonce-dehāna
Getür ol bülbüli bu ğülsitāna

Çün itdi emri Pervāne o māha
Mesihī da^cvet itdi qaşr-ı şāha

Mesih ol dem ki girdi ol sarāya
Nazar şeh-bāzını şaldı Hümā'ya

S.107b Görür bir āftāb-ı evc-i devlet
Yüzinde berğ urur nūr-ı sa^cādet

2308a bir : - S

2311a çün : çü N

Cemālinden derūnı oldu pür-nūr
Şeb-i endüh u ğuşşa oldu maḫhūr

2315 Görüp ol cāmı rūhı oldu rāhat
İki bükildi def'i itdi izzet

Didi ey meh günün günden yig olsun
Ġulām-ı kemterün Mısr'a beg olsun

B1.78b Ne kim olursa Hāḫ virsün murāduñ
Añılsun haşr olınca adl u dāduñ

N.71a Şu ebruñ kim neminden gevher olduñ
Bahā vü hüsñ ile dünyāya tılduñ

Şu harmanuñ ki tohmından ulalduñ
Revān bāġ-ı cihāna sāye salduñ

2320 Seni da^cvet ider ey serv-ḳamet
Revān ol ḫālını eyle ḳıyāmet

Melāḫat burcınıñ ḫūrşīdi sensin
Gel eyle manzar-ı çeşmini rüşen

B2.102b Sen ol şāhuñ surūr-ı sīnesisin
Cemāli çeşminün āyīnesisin

Revādur gördi kim ol bezme varmaḳ
Ḳodı ney bigi ol şeh çeşme barmak

Hemān Pervāne gördi yol yaraġın
Huzur-ı şāh ide ya^cni tıraġın

2319b cihāna : cināne D

2320b ḫālını eyle ḳıyāmet : ḫāleti eyle ḳıyam it S

2322 - D

2323b bigi : gibi D, S

- 2325 Kapu halkı ser-â-ser oldu āgâh
Okımış ol cemâli muşhâfı şâh
- Bu ara hûb-ı vaşf-ı bād-pâdur
Şıfat-ı şubh-ı °azm-i pâdşâhdur
- Sehergeh gördi mihr-i nîk bahtı
Kevâkib leşkeri devşürdi rahtı
- S.108a Gelüp bir server-i mülk-i sa°âdet
O sâ°at cund-ı şâhuñ itdi rihlet
- D.63a İrüp bir pâdşâh bigi suvâre
Götürdi ayağı haylî sitâre
- 2330 Buyırdı ol şeh-i hürşid-ıtal°at
Gettirdiler bir esb-i mâh-sür°at
- Şamer-seyr ü kemer-gerden sutün-pâ
Zamân-sür°at zemîn-ıay râh-peymâ
- B1.79a, B2.103a Zühâl-kîn ü felek-°azm ü şamer-hû
O bir Mirrih-şançer Zühre-gîsü
- Eger °azm eylese eylerdi darbı
İki âdem miyân-ı şark u garbı
- Següdüirse şabâdan cust u çâlâk
Koyar eflâk elinden başına hâk
- N.71b 2335 Kim ol bir kûh-puştı u şam-şikendür
Anuñ reşk ile çarhuñ puştı şamdur

2326b pâdşâhdur : pâdşâdur B2
2327b leşkeri : °askeri N
2329a bigi : beg D , yek S, B1, B2
2333b miyân-ı : miyân u D
2335b çarhuñ puştı : puşt-ı çarlı S

Suvār oldı ol esb-i bād-pāya
Şanasın berk-i gül bād-ı sabāya

Ƙapusı halkı atlandı ser-ā-ser
Kevākib anlar u bu māh-ı enver

Şulayup eylediler yolları pāk
Tokındukça şabā tā tozmaya hāk

Ƙatarlardı bile şuya gül-ābı
İrüp ter eyledükce şu turābı

2340 Hotan şahraları bigi ser-ā-ser
Dimāğ-ı ʿālem olurdı muʿaṭṭar

Tutarlar yaqmamağıçun gün anı
Dem-i tāvüslardan sāyebānı

Yağar öñince beş yüz bende micmer
Dimāğın ter ide tā müşğ ü ʿanber

S.108b

Ceres zengüle deh itdi fiğānı
İşitdi oldı ser-mest uştur anı

B2.103b

Ƙamu atınuñ itdi naʿlīni zer
Anı düşdükce tā kim bula iller

2345 Vire ol naʿl anlara şafāyı
Surūr-ı tıfla güyā ʿıyd ayı

Öñine düşdi Lālā-yı mükerrerem
Ser-ā-ser küh-ı şaħra oldı ādem

2336a oldı : olup D, S

2338a yolları : yoları N

2340a bigi : gibi D, S

2342a öñince : öñinde N

2342b müşğ : misk S, B1

B1.79b

Gidüp menzil-be-menzil ol yüzi mäh
İrişdi tahtgâh-ı şâha nâ-gâh

Haber geldi ki şâha yarın ol mäh
Haberdâr ol gelür şehre sehergâh

Buyurdi pādşâh begler ağalar
Seher şeh-zādeye karşı duralar

2350 Ne vaşfı ola bu dirseñ ol āgâh
Kudüm-ı şâh ile vaşf-ı sehergâh

Yine feth oldu zengistân sehergâh
Zümürürd tahta geçdi bir güzel şâh

N.72a, D.63b

Geyürdi çarha tâc-ı zer zamâne
Kuşatdı aña tîğî hüsrevâne

Güneş zer saçdı rûy-ı dehre geldi
Şanasın bir sencî beg şehre geldi

Kamu begler ağalar çıkdı karşı
Görürler kim gelür bir şâh-ı meh-rû

B2.104a

2355 Yağar hürşid hüsniinden çerâğî
Yanar dilde ruğundan mihr ocağî

Şi'âr-ı heybet ü kâlâ-yı saṭvet
Kim ol şîr-i mehîb egninde hıl'at

Revân bir mâ'i-harâ geymiş ol cân
Şanasın mevc urmuş âb-ı hayvân

2351b tahta : tahtına

2352a çarha tâc-ı zer : tâc-ı zer çarha S

2356a kâlâ : salârı S

S.109a

Ser-ā-ser her ne geydiyse yaraşmış
Melāḥat ḳulzumu başından aşmış

O sā^cat cümle bu begler ağalar
O şāha itdiler vāfir du^cālar

2360

Didiler yarıcıñ Allah olsun
Sa^cādet-necmüñe hem-rāh olsun

Murāduñ üzre devr itsün felekler
Saña ḥıdmetler itsünler melekler

B1.80a

Muvāfıḳ ola ol tebdīre taḳdīr
Ne eylerseñ bu ^cālem içre tebdīr

Getürdiler düşüp öñine şehre
Yüzün gören şafādan aldı behre

Anı kondurdılar bir hoş sarāya
Ki Cennet reşk iderdi ol araya

2365

Ḳoyup anı kim itse ^cazm-i Cennet
Diye Rıdvān belürmiş bunda Cennet

B2.104b

Perī olsa eger kim cümle ḥūra
Aña uçmaḳ dilerdi şöyle zībā

Meger rüz-ı ezel naḳḳāş-ı taḳdīr
O ḳaşrı eylemiş Cennet'de taşvir

Cihānda cān u gönülden dem-ā-dem
Anuñçün Cennet'e meyl eyler ādem

N.72b

Girüp ol kaşra ol şāh oldu rāhat
Şanasın rūh-ı mü'min buldı Cennet

2370 **Bu ol şeb vaşfidur ey ehl-i devlet**
Şüküfe oğlını itdi ziyāfet

Açıldı bād-ı kudretten ser-ā-ser
Bu bāğ-ı lāciverd içinde güller

Zümürürd büstān oldu pür-ezhār
Açıldı şām gülzārında envār

S.109b

Felek şöyle bitürdi verd-i zerdi
Görünmez oldu bāğ-ı lāciverdi

Ṭulū^c itdi o meh şol burcdan kim
Çıkupdur ol güher şol dürçden kim

D.64a

2375 O şeh kim ol şadefde gevher oldu
Çıkupdur tāk-ı cihāna ziver oldu

Şu kār içre ki oldu la^c-i rengin
Melāhat gūşın itdi çıqdı tezyin

B1.80b, B2.105a

Şüküfe māder-i Pervāne ya^cnı
İderdi rüy-ı verd-i şurha ta^cm

Gülistān-ı sarāyın halvet itdi
Kim ol gönçe-dehāmı da^cvet itdi

Varup atasına ol şeh bulışdı
Kamer Zühre ile gūyā konuşdı

2370a ol : ara N

2373a verd-i : rüy-ı S

2380 O mihri görmez olaldan Şükûfe
Cemâli bedri irmişdi husûfe

Aradan çıkdı cirm-i arz-ı firkat
Ziyâ virdi irişdi nûr-ı vuşlat

Gözinden nûr anuñ Ya^cķubveş dūr
Olup dururdu oldu yine pūr-nūr

Anuñ almışdı cānım derd-i firkat
Yine cān virdi geldi o kıyāmet

Şanasın bir faķire devlet irdi
Yā bir bīmāra gūyā şıhhat irdi

2385 Görüp hūrşīdini oldu feraḥ-şād
Revān ol serv oldu ğamdan āzād

N.73a

Feraḥdan gözleriniñ aķdı yaşı
Pūr oldu nūr-ı şādī içi taşı

B2.105b

Didi hoş geldüñ ey rûḥ-ı revānum
Feraḥdan cismüme şığmadı cānum

S.110a

Sitārem sa^cd imiş minnet Hudāya
Beni irgürdü sen bedr-i dūcāya

Yüzüñ gördüm gözüm pūr-nūr oldu
Şeb-i ğuşşa gönülden dūr oldu

2380a mihri : merdi S

2380b bedri : bedr D

2381b yine cān virdi geldi ol kıyāmet B2

2383 - B2

2383a derd-i : derd ü D

2387b cismüme : çeşmüme D

2388b bedr-i dūcāya : bedri'd-dūcāya S

- 2390 Ne burcı itdüñ ey meh sen müşerref
Ben urdum s̄neme ƙalzum bigi kef
- B2.106a Ƙoyup zindān-ı firƙatde es̄irüñ
Ne semt oldı °aceb ey meh mes̄irüñ
- B1.81a Kimüñ cisminde varduñ cānı olduñ
°Aceb cānā kimüñ mihmānı olduñ
- Ne gülzāra açıldıñ ey yüzi gül
Ğamuñdan ben per̄iřānum çü bülbül
- Nice māh-ı neve dīvāne olduñ
Ne şem°üñ nārına pervāne olduñ
- 2395 Nedür ey āftābum bu zevālüñ
Ƙamer cismüñ hilāl itmeñ kemālüñ
- Dem-i firƙatde yā Rab hem-demüñ kim
Ğarimüñ ƙande idi maħremüñ kim
- D.64b **Ataya virdügi budur cevābın**
İşidicek Ğitāb-ı müstetābın
- Didi Pervāne ol dem yane yane
Eyā dürr-i vucūdum baħri ane
- Bir āteř-pāre var adı muħabbet
řerānı berƙ-i āfet düdı mihnet
- 2400 Ğalilem şöyle vāfirdür kim ol od
Yanında bir řerāre nār-ı Nemrüd

2390b bigi : gibi D, S

2393b bülbül : sünbül D, N, B1, B2

2395b hilāl itmeñ : hilāl itmiş S, helāk itmen N

Aña nisbet yalanum şanma dirsem
Yidi dāne şerer yidi Cehennem

B2.106b

Nesīm-i kudret irişmiş o nāre
Çıķup andan iki dāne şerāre

N.73b

Olupdur gökde ey ruhsārı Nāhīd

S.110b

Biri māh-ı şeb-ārā biri hūrşīd

Ķamū eflāk ol nāruñ duhānı
Dil-i  uşşāķdur anuñ mekānı

2405 Benüm gönlümde yir itmişdür ol od
Çıķar āh itdügümce göklere düğ

Ol oda cismüm olmışdur semender
Yaķupdur cān aña pervāneveş per

B1.81b

Göñül ol āteşüñ pervānesidür
Bu  ālem de anuñ pervānesidür

Mesīrüm semt-i ĥasret hem-demüm ol
Ĥarīmüm derd ü miĥnet maĥremüm ol

Sarāyundan kim ol dem ol gice güm
Per açdum nite kim pervāne uçdum

2410 Anuñ nūrından ay u gün ki lem a
Yetişdüm ol gice vardum o şem a

O gice buldum ol la l-i nebātı
Hızır zulmetde şan āb-ı ĥayātı

2403a ruhsārı : ruhsār D, B2

2408a mesīrüm : çü yirüm D, S

2408b derd ü : derd-i D

2410a ay u : ay D

- O māha kim olupdur menzil ol cāy
Müşerref olduğ anda bir iki ay
- Anuñla bedrveş bir şeb tıtıldum
Uyandum kendümi zindānda buldum
- B2.107a Yine bir lu^cb ile kırtardı Dāye
Ba^cid oldum velī ol cān-fezāya
- 2415 Revān göz karasın yaşımla ezdüm
Aña pür-süz hasret-nāme yazdum
- Cevābın şöyle yazmış ol yüzi māh
Bi-hamdi'llah ki atañ bir ulu şāh
- Beni saña pederden alıvırsün
Fırāk u derd-i hasretten ayırsun
- S.111a D.65a Karışdırsun o server bala yağı
Bize hicr olmasun arada yağı
- Bu sözi didi itdi derd ile āh
Fırāvān ötdi güm güm tāk u dergāh
- N.74a 2420 Şu deñlü itdi āh ol kevkeb-i sa^cd
Hevāda şandılar efgān ider ra^cd
- Gözi deryāsınuñ cüş itdi ābı
Büridi necm-i ezher āftābı
- B1.82a Bu ay müştāk-ı envār-ı tecellī
Aña kılduğıdur oğlın tesellī

2412b olduğ : olduñ S / iki : niçe S

2417b fırāk u derd-i : firak-ı derd ü S

2418a karışdırsun : kavuşdırsun N

2419b tāk u : tāk S

Didi Pervâne'ye ol dem Şüküfe
Hudâ irgürmesün bedrûñ husûfe

Gözüñ sil dökme encüm ey oğul sen
O mâhı menzilüñe irgürem ben

B2.107b

2425

Atasına kılalum çok dilekler
Aña gönderelim dürlü belekler

Saña od bigi Şem'ci yandururlar
Murāduñ şem'ini uyandururlar

Bunı Pervâne şād oldu işitdi
Tamām oldu ziyāret tırdı gitdi

İrişdi menziline ol yüzi mâh
Safâlar sürdi yatdı tã sehergâh

**Bu vaşf-ı rüz ile evşâf-ı ni'met
Ata kıldığudur oğlın ziyâfet**

2430

Felek şofrasına vaqt-i seherde
Getürdi bir tabağ mahbûb zerde

Bu tās-ı heft cüş içre zamâne
Fevâkihden komadı hîç dâne

Şu'â içre kim oldu necm-i zehrâ
Fevâkih zîrvâ içinde güyâ

S.111b

Getürdi bir güllice mihr-i rahşân
Belürsüz oldu ol dem gūşe-i nân

2424b menzilüñe : menzile S

2426b murādun : murād N

2433b belürsüz : bilürsin N

- Müheyyā eyleyüp biñ dürlü ni^cmet
Atası ol periyi itdi da^cvet
- 2435 Sarāy-ı şāha vardı şāh-zāde
Aña müştākdi Jāle ziyāde
- B2.108a Varup Sultāna Şeh-zāde bulışdı
Elini öpdü ayağına düşdü
- N.74b, B1.82b Der-āgūş itdi ağılın Şāh Jāle
Şanasın āsmānda māhı hāle
O māhı öpdü ol Sultān-ı kāmil
Nite kim mu^ctekid mü'min hamā'il
- D.65b O müjgānı oқи bağıruña başdı
Zihī dem ḥasretüñ yayını yaşdı
- 2440 Çeküp bağıruña ol kaşı kemānı
Murādı tiri hoş buldı nişānı
Bulup ol āftāb-ı çarḥ kadri
Aña yir eyledi şevk ile şadı
İkisi geçdi bir yire oturdu
Ser-ā-ser cümle begler karşı turdu
Akar şu bigi ağı geldi ni^cmet
Kamusı pür-melāḥat pür-ḥalāvet
Ḥıṭāyī ḥūblar destinde çini
Elif-ḳadler elinde sım sini

2445 O koyın gözlüleri berre getürmiş
O haḫḫı sebzeler terre getürmiş

O gögercin topuklu dil-rübālar
Getürür her biri bişmiş kebüter

Getürmiş götürüp yüzden niḫābın
O şāhin ḫūblar keklik kebābın

S.112a, B2.108b

Şu kim la^cli ḫatından şekker acı
Getürmiş sukker-i şirīn gülacı

Şular kim nūr virür gökde şemse
Ḳomış anlar pilāv üstine şemse

2450 Pilav ol şemseler altında ey yār
Ḳalenderdür başında şan şadef var

B1.83a

Gören ol şemselerle dir birinci
Şadef şaḫ oluban dökilmiş inci

Pilav üstinde beñzerdi o şemse
Hemān kūh-ı ḫamer üstinde şemse

Zer üsküflülerüñ destinde zerde
Bulunmaz lezzeti şehd ü şekerde

N.75a

Şu kim pālūdeveş ruḫsārı ditrer
Getürmiş nāz ile pālūde-i ter

2445a getürmiş : götürmiş D, B1

2445b getürmiş : götürmiş D, B1

2446b getürür : götürmüş D

2447a getürmiş : götürmüş N, B1

2448a şekker : sukker S

2449a virür : virdi S

2450b başında şan : şan başında D

2451b dökilmiş : dökildi S

2455 Simâtı yayıdı bir çâşnî-gir
Olinmaz vaşf-ı h^vân-ı hüsnî takrîr

Murâdı h^vân vaşlı cümle cânuñ
Yüzine bakmağa göz toymaz anuñ

Anuñ seyr-i cemâli rûh kütü
Hevâ hayrânlarınıñ vaşlı lütü

Murâdı cümle cânuñ adı ni^cmet
Be-ğâyet pür-letâfet pür-halâvet

Lebin şorsan eger pâlûde-i ter
Gül-âb-ı tâze şacmış üstine der

D.66a, B2.109a

2460 O ni^cmet komada üstâd-ı mâhir
Kodı ni^cmetleri ortaya bir bir

Pilav olmuş nigâr-ı sîm-sîmâ
Yüzine bakmağa göz toymaz aşlâ

Şu deñlü çerb idi kim yoğ idi şek
İçinde yüzer idi anuñ ördek

S.112b

Egerçi zerdenüñ ruhsârı zerrîn
Avurda çekmelü maħbûb-ı şîrîn

Börek tutmacı bir hoş atlu maħbûb
O bezm ehli idindi anı maṭlûb

2465 Anuñ rengîn ü ter görüp yanağın
İşirdilar tutup ol dem kulağın

2455a bir : ol dem bir S

2461b aşlâ : ammâ S

2463a ruhsârı : ruhsâr N / zerrîn : şîrîn D, S

2463b maħbûb-ı : maħbûb u D : maħbûbe S

2464b maṭlûb : maħbûb S

B1.83b

O nāzük-ter varaklarla börekler
Gülistānda gül-i sad-berge beñzer

Zebān-ı hāl ile büryān-ı dürrāc
Dir idi toyum olduñ olma turac

O ni'metden şu kim senbüse aldı
Leb-i cānāneden şan büse aldı

Dimiş 'aynum leb-i yār-ı gül-endām
Revān pālūdeye dil virdi bādām

2470 Zebānından düşüp bādāmuñ ol ter
Gazabdan gör ne şatludur ki dıtrer

N.75b

O bezmüñ oldu şīrīn-kārı helvā
Görenler didiler şīrīn temāşā

B2.109b

Revādur itse şīrīn-kārлық u
Avurd ehlinde yok ol deñlü şatlu

Şafā vü zevk ile çün yindi ni'met
Revān şular bigi nūş oldu şerbet

Ne şerbet 'aynı āb-ı selsebīl o
Yaradan 'ışkına oldu sebīl o

2475 Nice teşbīh idem ben añā ey cān
Ki bir gün görmedükdür āb-ı hayvān

Qoyup anı acıdur āb-ı hayvān
Hicābından olupdur Hızr pinhān

2468b cānāneden : cānāndan S

2470b gör ne : gūyı S

2471b didiler : dirler S

2473b bigi : gibi D, S

Du^{ca} olındı vü göttürüldi ni^{ca}met
 Hüdāya eylediler şükr ü minnet

S.113a

Dilin bülbül bigi depretdi Jāle
 Eyitdi ol gül-i sahib-cemāle

Ayağınca ne gülzāra açıldıñ
 Nice ruhsārı gülzāra açıldıñ

2480 ^{ca}Aceb düşdi ^{ca}aceb uyduñ hevāya
 Nite kim berg-i gül bād-ı sabāya

D.66b, B1.84a

Hemān biz ey belāsı miḥneti çok
 Hevāya bŷy-ı müşğ uyar şanurduḡ

Hele hoş geldüñüz ey çeşm-i bīmār
 Keremden itdüñüz bīmāra tīmār

Baña gün bigi rŷšen eyle ḡālŷñ
 Bilem ey āftābum tā zevālŷñ

B2.110a

Didi Pervāne ey sulṡān-ı ^{ca}ālem
 Saña kemter ḡul olsa yaraşur Cem

2485 Vucūdum cevherinŷñ ḡamına ben
 ḡamu aḡvālī takrīr itdüm irken

Benüm aḡvālŷm andan eyle teftiş
 Ne derde uğrayupdur gör bu dil-riş

Pes andan aluban Pervāne destŷr
 Yine ol ḡaşra uçdı şād u mesrŷr

2478a bigi : gibi D, S

2478b gül-i : gül D

2479b ruhsārı gülzāra : gülzārı ruhsāra D, S, ruhsārı gülnāra B1, B2

2483a bigi : gibi D, S

2485a cevher : gevher S

N.76a

Budur vaşf-ı şeb-i bî-mişl ü ra^cnā
Bunı hāme murassa^c itmiş inşā

Yine göz kapdı gitdi şāh-ı encüm
Bu ebkār-ı nucüm itdi tebessüm

2490 Yine bu çarh hātūn-ı ^cabūse
Özin zeyn eyledi döndi ^carūsa

Cihān hātūnına tāk-ı muğarnas
Geyürdi bir varak başma gök atlas

Şu kim karşıısına begler tutar şaf
Şükūfe kaşrını itdi müşerref

S.113b

Muğarin oldı geldi mäh mihre
Müşābih oldı ol menzil sipihre

Şeh-i şāhān-ı ^cālem Şāh Jāle
Müşābih rāyı bedr-i ber-kemāle

B2.110b

2495 Geçüp kaşrına ol şadruñ oturdu
Şükūfe ^cizzetiyle karşıı turdu

B1.84b

Didi Pervāne kim bālin yitürdi
Revān fānūs-ı ^cişğ-ı şem^ce girdi

Eline girdügi sā^cat anuñ bāl
Hemān pervāne gibi uçdı der-hāl

Ne burcı menzil idinmişdür ol mäh
Nice mülki temāşā kılmış ol şāh

2488b itmiş : itdi S

2493a geldi : ol dem D, S

Saňa aqvālını itmiş hikāyet
Baňa kıl anuñ ağızından rivāyet

2500 Ne işitdiyse andan evvel āhir
Şükūfe Jāle'ye naql itdi bir bir

Görür Pervāne Şem^e talib olmuş
Gönülde nār-ı ıışkı ğālib olmuş

D.67a

Bilüp hāli eyitdi Şāh Jāle
Olalum ol hişāra biz havāle

Gerekdür anı aña alı virmek
Revān pervāne vaşl-ı şem^e irmek

Pes andan hāzır itdiler belekler
Çekilmiş birine biñ biñ emekler

N.76b

2505 Ser-ā-ser gördi şāh elçüi yarağın
Yaqa Pervāne'nüñ tā kim çerāğın

Feşāhat rengini şāh eyleyüp hāl
Belāgat hāmesine urdı cust el

B2.111a

O sāt yazdı bir maħbüb-nāme
Surüş olmağ diler aña hamāme

S.114a

Aña döne döne kat kat felekler
Mu^callağ döner olmağa kebüter

2502b olalum : ola kim N

2503a aña : - D

2507b diler : olur S

2508b mu^callağ : müte'allik D

Budur vaşf-ı vezîr-i pîr ü dānā
Nazîrin görmemiş çarab u Dārā

2510 Meger var idi şāhuñ üç vezîri
Anuñ dānā idi gāyetde biri

B1.85a

°Uṭārid-fiṭnat u Bercîs-ḥaşlet
Yüzinde berķ urur nūr-ı sa°adet

Anuñ Bercîs adı bir güzel pîr
Koya çarḥa zemîni itse tedbîr

Duya çün kutb-ı eflāk itse rāy o
Ne hikmetdür diye görse Aristo

Evşāf-ı āyîne-i şāh-Sikender
Anuñ rāy ile bünyād eylese ger

2515 Olurdu mün°akis mecmū°-ı °ālem
Ḥalel irmezdi añā ḥaşre dek hem

Buyurdu Şāh Jāle ol güzîne
Dileye Şem°i varup şāh-ı Çîn'e

Añā ol yazduğı mektūbı virdi
Nevāzişler idüp gönline girdi

B2.111b

Eyitdi ey benüm ra°na vezîrüm
Kamu begler içinde bî-nazîrüm

Senüñ rāyüñ eger kim görse Aşaf
Hicābından ururdu yüzine kef

2509a pîr ü : pîr N, S, B2

2513a duya çün : çün dura D : tura çün N, B1, B2

2517a mektūbı : mektūb D, B2

2520 Şeh-i Fağfūr'a bu mektūbı var vir
Hayāl-i yār bigi göñline gir

Ƙıl ol şāha müdāra vü telatıttuf
Bu tebdīre itmeye tā kim tehālluf

Öniñce var anuñ nite kim şem^c
Ƙıla Pervāne ile Şem^ci tā cem^c

N.77a, D.67b, S.114b

Ayağ baş yok dir ise ger Ƙıl ibrām
Elüñden geldügince eyle iqdām

Revān ibrām nārın eylegil germ
Demür olursa göñli tā ola nerm

2525 Anuñ yanınca Ƙoşdı nice yoldaş
El ayağ oldu anlar oldu bu baş

B1.85b

O dahı yol yarağın Ƙıldı hāzır
ÇıƘup bir şubḥi tā ola müsāfir

**Bu aradur şifāt-ı şubḥ-ı pür-nür
Ƙomaz dünyāda bu geldükce deycür**

Sehergeh bir ışık irişdi pür-şevk
Işıklardan cihānda Ƙalmadı cavk

B2.112a

Kim ol bir şīre binmiş Ƙamçısı mār
Dökilmişdür yire şaru şacı var

2530 Naẓar şaldı çün ol şāhib-kemāle
O sāt şofrasın devşirdi hāle

Ƙamer olduğı sāt aña nāzır
Çerāğın çerb idüp oldu müsāfir

Binüp bir çarh-sür^cat ata Bercîs
Burâka nite kim Cennet'de İdrîs

Çamer bigi yola girdi şitâbân
O hîç eglenmedi mânend-i Keyvân

İki gün meskeni olmadı bir cāy
Gidüp menzil-be-menzil bir nice ay

2535 Şu deñlü urdı pā-puş ol zemîne
İrişdi tahtgâh-ı şâh-ı Çîn'e

Haber irişdi kim Fağfūr'a nā-gâh
Geltür elçisi Rüm'ün oluñ āgâh

Buyurdu karşı çıktılar aña heb
Çapısı halkı ser-ā-ser müretteb

S.115a

Görürler kim gelür bir bî-bedel pîr
İdemez nakşını nakkâş tasvîr

Çerâğ-ı bezm şubh-ārâ cemâli
Güneşde şa^cşa^ca yüzde şakâli

N.77b, B1.86a

2540 Benefşe zârî olmuş yâsemen zâr
Kızıl gül üzre konmuş aq güli var

B2.112b

Göñül dir rişin anuñ görse dide
Muşâbih pâre-i ebr-i sepîde

Yâ rengin bir tabak kâğıda güyâ
Konulmuş hûb u ter pişmani helvâ

2533a bigi : gibi D, S

2541a

2541b pâre-i : pāye-i S

2542b hûb u : hûb D, S / pişmani : şemîne D, peşine S, B1, B2

Egerçi pîr ammâ bir civân-baht
Cemâlin gören olmaz haşre dek saht

D.68a

Çü gördi bunlar ol feraḥ peyâmı
Bulara luḫ ile virdi selâmı

2545 Öñine düşüp anuñ izzet ile
Getürdiler o şehre şöhet ile

Anı kondırdılar bir hûb kaşra
Deger bir mermeri biñ şeh-i Başra

İçi vü taşı ser-tâ-ser münakkaş
Degüldi kaşr-ı Firdevs aña beñdeş

Aña beñzetdiler Dâru's-selâmı
Anuñçün katı saht oldı ruḫâmı

Meger kim âyîne öyküندی Kevşer
Revân her çeşmesi yaş döküp ağlar

2550 İçi yâküt u la^çı u taşı sırça
Şu sırça k'aña kónsa sürçe serçe

Getürdiler öñine dürlü ni^çmet
Ne ni^çmet her birisi ḫ^vân-ı Cennet

Ziyâfet kıлмаğa ol ḫâzır cevâbı
Ocaḫda civ civ ötdi kuş kebâbı

2543b cemâlin : cemâl D
2546b Başra : Mışra S
2549a âbına : âyine D, S
2549b döküp : dökdi S
2550a içi : ki S
2552b civ civ ötdi : ötdi civ civ D

S.115b, B2.113a

Aķar Şu bigi aķdı ni^cmet anda
Getürdiler ne var ise cihānda

Yenildi ni^cmet ü içildi Şerbet
Hudāya eylediler Şükr ü minnet

B1.86b

2555 **Bu ara zıkr-i vaşf-ı leyl-i zulmet**
ViŐalinden olur ervāh rāhat

Yine ^cālem deĝiŐdürdü libāsın
Siyeh geydi ıkardı aķ ķabasın

N.78a

Őebī-hūn itdi geldi leŐker-i h^yāb
HiŐār-ı dīde yaptı ķorkudan bāb

Gözi öñinde maħlūķuñ ser-ā-ser
Biribirine girdi iki leşker

Çeküp dururdu yoldan ok cefālar
Yatup Bercīs o Şeb sürdi Őafālar

2560 İŞitdi elinüñ geldüĝini Şem^c
PeriŐān idi ^caķlı eyledi cem^c

Őafā kesb eyledi ķalbi ziyāde
Ferahdan oldu ol ĝonce ĝuŐāde

Dilerler kendüyi bildi ol āfet
O sā^cat eyledi ĝöñli Őehādet

2553a bigi : gibi D, S

2554b Şükr ü : Şükr N

2557a leşker : ^casker N

2558b leşker : ^casker N

2559a çeküp dururdu : çekdürürdü N / yoldan : yolından D

2560a işitdi elinüñ : elinün işitdi D

2562b ĝöñli : ķalbi D, N, ĝöñül B2

- Kim ol Mirrîh-çeşm ü mäh-ı tábân
Nice sevr ü cemeller itdi kırbân
- B2.113b Sarāyı şahını surh itdi kanı
Şafaķ şandı görenler gökde anı
- D.68b 2565 Ne yırdede var ise dervîş-i bî-mâl
Çerâğ aķçelerin yandurdı der-hâl
- Mezellel âteşinde kim ki yalın
Bulındıysa eyitdi hil^cat aluñ
- Olara virdi dürlü hil^cat anı
Kimi nârencî vü kimi duĥânî
- S.116a Eline aldı nâr-ı ter ayağın
Münevver eyledi ^cişret çerâğın
- Şumū^c-ı şevk-i envârından ol nâr
Gönül fânüsını eyler pür-envâr
- B1.87a 2570 Egerçi bir muşaffâ şu durur ol
Revân gam-hânesine od urur ol
- Ol âteş-ħaşlet âbı eyledi nüş
Hevâ bahri gönülde eyledi cüş
- Nucūmāsâ gözin yummadan ol mäh
O şādiden o gice tâ seĥergâh
- Şifât-ı rüz-ı rüşendür bu ara**
Ķalem rüşen idübdür bunu inşâ
- N.78b Kevâkib cem^c olup tutmuşdı dîvân
Gelüp şâh-ı nucūm itdi perişân

- B2.114a 2575 °Aşā ile Şehāb olmuşdı hācib
Eşer kalmadı andan oldu gā'ib

°Uṭārīd gördi çün şaçuñ berātın
Gulāma koydı def'i zer devātın

Buyurdu şāh-ı Fağfūr oldu dīvān
Yirine geldi hep erbāb-ı erkān

Didi Bercīs'e geldi bir yūzi māh
Sizi dīvāna da°vet eyledi şāh

Bir esb-i māh-ı °azme bindi Bercīs
Kamer hūrşīd ile kılmışdı tesdīs
- 2580 Bile bindi yanınca halk-ı bī-ḥad
Felekde encüme var yok aña °ad

O dem Bercīs kim dīvāna irdi
Güneş şan hāne-i Keyvān'a irdi

Atından indi kıldılar temāşā
Felekden indi güyā yire °İsā
- S.116b Kāmu erkān-ı devlet itdi ta°zīm
İder her biri gökde tīre ta°līm

Bir altun kürsi kōdılar oturdu
Niķābı söz °arūsından götürdi
- B1.87b 2585 Bularla eyledi bī-ḥad tekellüm
Sözün degme kişi kılmaz tevahhüm

2575a hācib : şāhib S

2581a irdi : vardı D, S, B1, B2

2581b irdi : vardı D, S, B1, B2

2582a indi kıldılar : indiler kıilup S

D.69a

Pes andan çıkdı şāh-ı mülket-i ÇİN
Geçüp tahta oturdu hüsrev-āyīn

Çekildi piş-keş şāha ser-ā-ser
Kumaş açıldı vü dökildi gevher

Bile bī-ḥad gulām u māh-rūlar
Melekdür şan ki gökden indi bular

Yā gilmāndur ki çıkmışdur cināndan
Münevver çehre mihr-i āsmāndan

2590 Anuñ her birinüñ başında tācı
Degerdi mülket-i ÇİN'üñ ḥaracı

N.79a

Çekildi bī-nihāyet esb-i tāzī
Uçurmazlar revişde şāh-bāzı

Ḥasūduñ cānına ḥançer kulağı
Ḥarīr-i rāhuñ arşunu ayacağı

Çıkar ayaklarından göklere ḥāk
Olardan döne döne iñler eflāk

Yolu tomārveş anlar dürerler
Sadādan menzile evvel irerler

2595 O mektūbı k'ana virmişdi sultān
Virür Bercīs şāha şād u ḥandān

Anuñ sultān-ı ÇİN mührin götürdi
Du^cā desti bigi yüzine sürdi

2589b çehre : çehresi N

2594a dürerler : tururlar S

- Öpüp başına kodı itdi ʿizzet
Didi baña yiter bu t̄ac u devlet
- B2.114b, S2.117a El urdı açdı ucdan uca düpdüz
Nite kim ādemüñ gönlin eyü söz
- Hemān ʿayn-ı sevād-ı dīde gördi
O kuhlāsā haḫı gözden geçürdi
- B1.88a 2600 Yazılmış anda nām-ı şāh-ı ʿālem
Ki ʿışk ile idüpdür halk-ı ādem
- Kimin maʿşuk kimin itdi ʿāşık
Kamusın birbirine kıldı lāyık
- Virüpdür ʿışk bahırına şu kim mevc
Ne kim halk eylediyse eyledi zevc
- Vucūduñ burcınıñ māh-ı şerīfin
Özüñ deryāsınıñ dürr-i latīfin
- Ciger-küşem dürür bir hoş kulun var
Güher it t̄acına ey dürr-i şehvār
- 2605 Cebīn-i ʿāşık-ı gamnāka irgür
Dürr-i nā-sufte-i hakkaka irgür
- Kuluñ Pervāne'ye ol Şemʿi yandur
Kim anuñ devleti şemʿin uyandur
- D.69b Karañu gönlin anuñ rüşen eyle
Maḫāmın ol gül ile gülşen eyle

2597b t̄ac u : t̄ac D, N, B1

2600b halk : halkı S

2601a maʿşuk : maʿşuk u D, B1

- N.79b N'ola ey pādşāh-ı reşk-i Cemşīd
Şalarsa pertevini hāke hūrşīd

Güneş kim menzilidür anuñ eflāk
Münevver pertevinden çehre-i hāk
- B2.115a 2610 Ser-ā-ser sırr-ı mektüb oldı mefhūm
Didi Bercīs'e maḫşūd oldı ma'ālūm

Görelüm idelüm efkār u tedbīr
Ne şūret gösterür mir'āt-ı taḫdīr

Götürüp bıkı-i efkārūñ niḫābın
Virelüm bu su'alūñ uş cevābın
- S.117b Sözi hatm eyledi çün Şāh Faḡfūr
O sā^cat elçüye virildi destūr

Dönüp ol ḫaşra geldi yine Bercīs
Maḫām idindi şan Cennet'de İdrīs
- B1.88b 2615 **Veẓīr-i şāh-ı Çīn'ūñ vaşfidur bu**
Harāb eylerdi düzilmiş işi bu

Şehūñ var idi bir mühmel vezīri
Habāsetde bulunmazdı nazīri

Başında tāc idi anuñ habāset
Ḫaba olmışdı egninde ḫabāhat

Tarīḫ-i serde ol eflākdan cust
Reh-i ḫayra gelicek hākdan sust

O bir sā^catde biñ fitne düzerdi
Düzilmiş işleri def^ci bozardı

2620 Gelür andan sebağ alurđı iblīs
Oğurđı günde biñ kez ders-i telbīs

B2.115b

Yirinde ıura ger sihr itse eflāk
Döne eflākveş çarha girüp hāk

Dem-i bāridden efsün oğısa u
ıura ıonmış bigi ol dem ağar su

Oğıtdı halvetine anı sultān
Eyitdi virelüm mi mürdeye cān

Süleymān ile vaşl olsun mı Belķīs
Ne dirsın Cennet'e girsün mi İdrīs

N.80a

2625 İrişsün mi Hızır āb-ı hayāta
Yetiřsün mi yāhud ıūıı nebāta

Ne dirsın teşne irsün mi zülāle
Karın olsun mı bülbül verd-i āle

Hezārān řevķ ile Pervāne vü şem^c
Geliüp bir yirde olsun mı ^caceb cem^c

S.118a D.70a

Bu sözi çün ki ol kej-rāy işitdi
Açup ol kej-dehānını eyitdi

Hudā virdi ıapuña bir dürr-i pāk
Senüñ mülküñden olsun bari hakkāk

B1.89a

2630 şalup yād illere n'eylersin anı
Bu deryā olsa yig anuñ mekāmı

2624a olsun mı : olmasun mı N

2626a teřne : ıūıı S

2627b yirde : yire S

2628b ol : o S

Bu yir ol āftāba yaraşur burc
Bu al a olsa hoşdur ol d re dürc

Hayātuñ niçün ayru ola senden
Cuda olmak degül hoş c n bedenden

Cud lık de l  hergiz müşkil olmaz
Cih nda ol adar bir atil olmaz

B2.116a

Cud lık tişesine sent i hərc
Getirmez t kat olur p re p re

2635 Cud lıkdur atı att l aġu
Kişiyi günde bin kez  ld r r u

O bir t z  bdur kim duymaz  hen
Nice şabr idesin bi'llah a a sen

ab l itdi ol bedr ayuñ s zin ş h
Haberdar olmadı kim oldu g m-r h

Şif t-ı n me-i Faġf r'dur bu
Hem n g y  şeb-i deyc rdur bu

Hem n reng-i  in dı ol dem ezdi
Ceh let h mesiyle n me yazdı

2640 Anuñ hattı amu ara haber
Bulınmaz n r-ı ş diden eşerler

Sev d dur sev d-ı eşm-i arm n
Bey zı berf-i k hist n-ı hicr n

2634a tişesine : teşnesine S

2638a bu : budur S

2638b bu : budur S

N.80b Ulu midur haṭṭı ümmîdvāruñ
Nite kim ehl-i ʿıŝkuñ haṭṭı yāruñ

S.118b Anuñ haṭṭına rîk olmuş kabāḥat
Bulunmaz anda bir ḥarf-i melāḥat

B2.116b O mektūbuñ kiŝiye ʿaynı evvel
Ümîdi çeşmesinden yudurur el

2645 Şanur anı nazār iden içine
Münāfık ḳalbidür pür-kibr u kîne

B1.89b Aña ʿünvān u tāriḥ itdi dürdi
İdüp ṭay rişte-i ḥarmānı şardı

**Bu aradur ŝifāt-ı rüz-ı destür
Ḳudūmıdan cihān olmuşdı pür-nür**

Yine bu taḥt-ı ʿāc üzre seḥergāḥ
Geçüp yüz luḫ ile oturdı bir ŝāḥ

D.70b Nucūmuñ ŝāmda olmuşdı ŝāḥı
Periŝān eyledi dīvān-ı māḥı

2650 Sipāḥ-ı nūra ser-tā-ser buyurdı
Cihāna ḥilʿat-ı zerrīn geyürdi

Seḥergeḥ mülk-i Çin'üñ pādŝāḥı
Geçüp itdi müşerref taḥtgāḥı

Ḳamu yirlü yirine geldi erkān
Sipāḥi cemʿ olup ṭutmıŝdı dīvān

Yirine geldi hep erkân u âyîn
Yine Bercîs'i okıtdı şeh-i Çîn

Yine dīvāna geldi tırdı ol pîr
Aña ta'cizim u 'izzet itdi her mîr

B2.117a

2655

Geyürdiler aña bir nice hil'at
Felekler bigi döne döne kat kat

Bile virildi māl-ı bî-nihāyet
Hesābına bulunmaz hadd ü gāyet

O mektûbı aña virdi o dem şāh
Didi tutmaq gerek şimden girü rāh

S.119a

Öpüp Bercîs anı yüzine sürdi
El öpdü baş kodı ayak götürdi

N.81a

Müheyyā idi cümle yol yarağı
Getürdi ol hemān ol dem ayağı

2660

İki gün tırmayup bir yirde gitdi
Gelüp günlerde bir gün Rūma yitdi

B1.90a

Çamu erbāb-ı devlet cümle ulu
Aña 'izzetler itdi çıkdı qarşu

Olurdu 'ad feleklerde sitāre
'Aded yoğ idi ol demde suvāre

Getürdiler düşüp önüne şehre
Şafādan buldı şehriñ halkı behre

2655b bigi : gibi D, S

2660a yirde : yire D

Akışdı geldi şehre cümle ulu
Şanasın girdi bahre bir ulu şu

2665 O sā'at menziline geldi Bercis
Duhül itdi cināne şan ki İdris

B2.117b

**Temāşā kıl anuñ evsāfidur bu
Esüp bād u kopup toz yağdı tolu**

Bu yaña taht-ı Çin'de kopdı bir yıl
Helāk olmalı oldu tozdan il

Şabā bir toz kopardı kim cihānda
Belürsiz oldu cümle halk anda

İçinde kaldı anuñ cümle hübān
Şanasın zulmet içre āb-ı hayvān

D.71a

2670 Meger derd ile °uşşāk itdi āhı
Cihānı itdi pür dūd-ı siyāhı

O şehrtüñ içi ol toz ile toldı
Münāfık kalbi bigi tıre oldu

O gerd ol şehri hıfz itdi ser-ā-ser
°ızārın şan ğubār-ı hañt-ı dil-ber

S.119b

Ser-ā-ser çeşmi çeşme eyledi u
Görenler didi bu gözden elüñ yu

Güzellerde olan ol °ayn-ı dil-cū
Ser-ā-ser oldu ucdan uca kanlu

2664a akışdı : akıtdı D

2671a ol toz ile : toz ile ol D

2671b bigi : gibi D, S

2674a ol : her D, S, B1, B2

- 2675 ʿAlīl olmasa tozdan ʿaynı ol ān
Hicāb açmazdı şimdi āb-ı hayvān
- B1.90b, N.81b Yüzini āsmānuñ kapladı ebr
Karardı şan dil-i uşşāk-ı bī-şabr
- B2.118a Hevāda kopdı nā-geh bir güirildi
İşiden şandı anı sūr urıldı
- Hevāya berķ çekdi tīg-ı berrāk
Şanasın derd ile āh itdi uşşāk
- Sehābuñ penbesin dihkān-ı devrān
Hevā dest ile çarha çekdi ol an
- 2680 Dökildi çarhdan yire çekirdek
Şeb ü rüz iki gün olmadı münfek
- Ṭolu ile müzeyyen oldu būstān
Çıkardı şan çiçek bir verd-i handān
- Gören fark eylemez anı dülerden
Pür oldu dāmen-i şahrā güherden
- Kimī miqdārda gūyā yumurda
Ṭoķınsa murğ-ı uştūr ola mürde
- Zemīne beyzā dūrler indi bir bir
Ṭoğurmuşdur felekde nesr-i řāyir
- 2685 Felekden şöyle yağdı yire ṭolu
Ṭurup bir nice günler olmadı şu

2675a ʿalīl : ʿalile D

2676a kapladı : çaldı D

2677a hevāda : hevādan N / nā-geh : tā ki N, S, B2

2682b güherden : gevherden N

2684a beyzā : beyzālar N, B1, B2 / bir bir : yir yir D, S

2685b olmadı : oldı D

Ṭolulardan buñaldı ser-â-ser il
 °Adūya şan haşâ dökdi ebâbil

Çerâğ-ı şevk u şādīnuñ söyündi
 O ara ṭolu urmuş bâğa döndi

S.120a

Bunı °ibretlü itdi hāme inşā
Zelāzil vaşfidur eyle temāşā

B2.118b

İderken seyri çarḥuñ mihr u māhı
 Kazā-yı nā-gehān emr-i İlāhı

2690 Hevāyı hāneye gelmişdi Keyvān
 Turāb-ı burca tır irişdi ol ān

B1.91a, D.71b

İkisi bunlaruñ terbī° itdi
 Sa°ādet kalmadı °ālemdede gitdi

Felekde kevkeb-i nārı ne deñlu
 Ki vardur geldi māhı hāneye u

N.82a

Daḥı var idi enzār-ı muḥālif
 Müneccimler velī olmadı vākıf

Sa°ādet kevkebi düşdi o dem sust
 Nuḥūset merkebi oldı katı cust

2695 Bulup şu yir içinde inķılābı
 Buḥār oldı vü deprettdi turābı

Şu deñlü zelzele oldı o sâ°at
 Görenler şandılar kopardı kıyāmet

2686b °adūya : °adū S / şan haşâ dökdi : ḥişārına ṭoldı D, S

2688b zelāzil : zülāl D, S

Buḥāru'l-mā bigi oynatdı yiri
Didi eyvā anuñ dervīş ü mīri

Harāb oldu nice ʿālī binālar
İrişdi guşşalar gıtdi şafālar

Ƙopup tağlar başından yirlü Ƙaya
İdindi yir intüp ol dem araya

2700 Yarıldı yir ol dem çıƘdı bir şu
Nice yirler harāb itdi revān u

B2.119a

Buyurđı pādşāh-ı saʿd-kevkeb
Müneccimler dirildi bir yire heb

ʿİtāb idüp bulara didi ol Şāh
Neyiçün itmedüñüz halkı āgāh

S.120b

Eyitdiler Ƙamumuz bī-ḥaberdür
İzā cā'e'l-Ƙaža ʿamā'l-başardur

Çekenler dest-i devrāndan cefāyı
Dimişler görüni gelmez Ƙazāyı

2705 Eyitdi şāh bu ʿaynı Ƙıyāmet
ʿAceb bilsem neye ola ʿalāmet

B1.91b

Müneccimler işidür bu su'ālī
Eyitdiler olur bir ceng-i ʿālī

Neberd olur bu mülk içinde vāfir
Döner ammā ki ḥayra soñı āḥir

2699a başından : başında S

2704a dest-i devrāndan : devrāndan S

Bu aradur şifāt-ı şubh-ı şādık
Gözün açup temāşā eyle ʿāşık

Güneş tā kim ele aldı zer aqlām
Dürildi hatm oldu defter-i şām

N.82b

2710 Kāmu evrāk-ı sīmi eyleyüp hal
Şuʿāʿı çekdi şāhaf dehre cedvel

Meger yañlış yazılmışdı haṭ-ı şeb
Kim anı itdi ḥāk tıǵı müzehheb

D.72a, B2.119b

Seher Sultān Jāle itdi dīvān
Yirine geldi cümle ehl-i erkān

Qoyup ser-cümle kullar sīneye kef
Ayağın tırdı şāha karşı şaf şaf

Kāmu mü'min gelüp bir yire düpdüz
Tutup dururdu güyā Kaʿbe'ye yüz

2715 O dem Bercīs tırdı geldi şāha
Bulışdı Müşteri güyā ki māha

Çıkardı şāh-ı Çin'ün nāmesini
Düzelde tāb ile hengāmesini

O sāʿat dest-i şāha şundi anı
Perişān ide tā ḥalk-ı cihānı

2708b açup temāşā : temāşā açup D

2711a haṭ-ı şeb : şeb-i haṭ N

2715b müşteri güyā ki : güyā ki müşteri D

- S.121a Götürdi mührin açdı anı sultān
 ʿĪnādı itmiş añā gördi ʿünvān
 Eyitmiş kim kızum yok şāha lāyık
 Olur mı bir Sūhā bedre muvāfık
- 2720 Egerçi la^cl-i şīrini şeker-bār
 Dehānında dahı süd қоhusı var
- B1.92a Bilürler bunı cümle hāş ile ʿām
 Budāğından üzülmez mīve-i hām
 Açılmadan kopar mı hiç gonce
 Kimesne el urur mı gök turınca
 Bunı çün gördi Şāh incindi gāyet
 Temevvüc itdi deryā-yı şecā^cat
- B2.120a Ser-ā-ser beglere şaldı ulağı
 Eyitdi cengiçün görüñ yarağı
 2725 **Bunı kıl ʿayn-ı ibretle temāşā**
Şifāt-ı mīr-i mirāndur bu ara
 Meger kim var idi bir pehlevānı
 O şeh begler bigi itmişdi anı
- N.83a Şecā^cat ebrinüñ şimşīr-i berkı
 Tutup dururdu adı ğarb u şarkı

2718a götürdi : getürdi N / açdı anı : anuñ açdı D,S

2718b itmiş añā gördi : gördi itmiş gördi S

2720b қоhusı : қоқусı N, S

2722a açılmadan : açılmadı D

2727b ğarb u şarkı : şark u ğarbı S

İderdi reşk eger Cem eylese bezm
Hased eylerdi Rüstem eylese rezm

Giriftâr eyler idi görse şîri
İdeydi ceng olurdı bebr esîri

2730 Şafağ şanmañ görinen surhı her şâm
Görüp tığını kan kaşandı Behrâm

Yapışsa hışm eliyle kühi şarşar
Lağap olmışdı aña bād-ı şarşar

Aña Sultân buyurdı çıqdı gitdi
Konup bir sebzezâra dirnek itdi

D.72b S.121b

O yire şol kadar cem^c itdi leşker
Şanasın âsmânda necm-i ezher

Hesâb olur sipihr üzre kevâkib
Anuñ ^caddinde ^câciz her muhâsib

B2.120b

2735 Olınmaz çaduruñ anda hesâbı
Nite kim baır-i ^cummânuñ habâbı

B1.92b

Anı bir puşteden ger görse merdum
Temevvüc eyledi şanurdı kulzum

Budur vaşf-ı vusâk-ı Şâh Jâle
Hemân rengi anuñ mânend-i lâle

2728a eger : - D, aña B1, B2

2728b rezm : ^cazm D, S

2729b bebr : bir bir D

2730a surhı : gökde D, N, B1, B2

2733a leşker : ^casker N

Qurıldı server-i şubhuñ o'tağı
Getürdi leşker-i Zengī ayacı

Ol otağ içre bir şāh-ı zer-efser
İdindi yir irişdürdi göge ser

2740 Ne hikmetdür bu qurıldı ol otağ
İder cümle cihānuñ yüzini ağ

Buyurdi Şāh Jāle çıkdı otağ
Anuñ reşki urur bu qubbeye dağ

Varup bir sebzār içre qurıldı
Felek cānına dāğ-ı reşk urıldı

N.83b

Anuñla göklere ta^cn eyledi hāk
Görenler şandı on oldı nüh eflāk

Degül rıf^catde bu eflāk-ı devvār
Kim ol fānūs-ı Şem^c-i salţanat var

2745 **Qulak tut buña bir hoş dastāndur**
Şifāt-ı esb-i şāh-ı kām-rāndur

B2.121a

Buyurdi pādşāh-ı mülket-ārā
Getürdiler bir esb-i rāh-peymā

Eger seyr itse ol kavs-ı qūzah teng
Gelür meydān-ı ^carş u kürs aña teng

2738b getürdi : götürdi D, S / leşker : ^casker N

2739a içre : üzre D, N

2740b cihānuñ : cihān D

2745b kām-rāndur : kām-rānadur D

S.122a

Ƙıgılcımlar ki na^clinden çıka ger
Hilāl ile muƘārin ola Ūlker

Didi ehl-i vilāyet görüp anı
Bilürse bu bilür ƙayy-ı mekāmı

2750 Suvār oldı ol ata ol dem ol şāh
Gören şandı görindi ƙulleden māh

B1.93a

Dağı hem ol dırađtuñ berk ü bārı
Hevāya berkveş viren ƙarārı

Olan esb-i hevā çābük-suvārı
Giden elden ^cinān-ı ihtiyārı

O tađt-ı mülk-i ^cışkuñ pādşāhı
Felekden yüce ƙuran bārgāhı

D.73a

Yanan ^cışƙ odına Pervāne ya^cni
İden Pervāne'ye yanmağda ƙa^cni

2755 Suvār oldı bir esb-i tund u tize
Kim eyler sümme sengi rize rize

Çalındı ƙabl u çözildi ^calemler
^cAdūya irişe tā kim elemler

^cAlemler her biri bir serv-i mevzūn
Libāsı çeşm-i ^caşık bigi gül-gūn

2748b muƘārin : mükābil S

2750b ƙulleden : ƙal^cadan D, S

2755a oldı : olup D, S

2756a u : - S

2757b bigi : gibi D, S

- B2.121b Ceresler dil ucından kıldı zârı
Nite kim görmese ʿuşşâk-ı yârı
- N.84a Hemân şeh mülk-i Çine ʿazm itdi
Karâr u şabr-ı ʿaşîk bigi gitdi
- 2760 Yetişdi leşker-i enbûha geldi
Nazar fülkini ol deryâya saldı
- O bî-ḥad çâdurı itdi teferrüc
Hemân şandı ki bahr itmiş temevvüc
- O dem begler begisine bulışdı
Hemân şarşar anuñ öñine düşdi
- S.122b Revân olup akar şu bigi gitdi
Varup gülzâr-ı mülk-i Çin'e gitdi
- Bu ol ara durur kim Şâh Jâle
Varup Fağfûr'a olmuşdı havâle**
- 2765 Bu yaña mülk-i Çin'üñ Şâh Fağfûr
İşitdi kim gelür bir ulu cumhür
- B1.93b Bir ulu bahrı kesdi şaldı yek-ser
Şanasın kaydefa üzre Sikender
- Ulaqlar şaldı her yaña ser-â-ser
Revân cem^c itdi bir enbûh-leşker

2760a leşker : ʿasker N

2763a bigi : gibi D, S

2764a ara durur : aradur D

2766a bir : bu B2 / bahrı : bahr DS

2767b leşker : ʿasker N

- 2770 **B2.122a** **Qararı qalmayup göç itdi gitdi**
 Varup bir hoş ulu şahrāya yitdi
 Görür konmuş aña bir ulu leşker
 Temevvüc eylemiş deryāya beñzer
 O şeh-bāz indî aña qarşu qondu
 Biri birine qarşu şehre döndi
 Görür Sultān Jāle geldi Fağfūr
 Hemān qasd eyledi kim ide maqhūr
 Bu aradur kim ol vaşf-ı şeb-i ceng
 Seher olsa gerekdür cenge āheng
 Yetişdi geldi bir bî-mişl Zengi
 Sehergāha qodî āşüb u cengi
 Yüridi mülk-i Rūm'a leşker-i Şām
 Siyeh hayme qurıldı oldu aḡşam
D.73b **2775** **Şeh-i maşriqdan ol dem havf idüp ol**
 Kevākib cundın idindi qaravul
N.84b **İki leşker ser-ā-ser oldî āgāh**
 Kim olur ceng-i sultānî sehergāh
 Kimisi eyledi destin mülhennā
 Sirişkinden yed-i ʿuṣṣāk güyā

2769a leşker : ʿasker N

2774a leşker : ʿasker N

2774b aḡşam : aqşam N

2775a ol dem havf idüp : ḡʿāb idüp D

2776a leşker : ʿasker N

- S.123a Kimisi açdı tiġ-ı āb-dārın
Kıyāmet eyliye tā cengi yarıñ
- Kimisi yükledi ol gice tiri
Seher tā sadr-ı a^clā ola yiri
- B2.122b 2780 Siperler hāzır itdi cund-ı bī-ḥad
Seher Ye'cüc'e tīre tā ola sed
- B1.94a Didi biri birine cümle leşker
Helāl it āḥret ḥaqqın birāder
- Cigerdār olmayanlar heb mükemmel
Hayatı çeşmesārından yudı el
- Ġılāfuñ çāhı olmışken mekānı
Çıkarup nite kim Yūsuf sinānı
- Ser-ā-ser ḳasd itdi kim ^cazizān
Dikeler anı mısr-ı cenge sulṭān
- 2785 O gice hāzır itdiler kemendi
Gice tā şubḥ-dem a^cdāya bendi
- Görürler cümle ḥıdmetkār u her mīr
Yanında başı yüklü bende her tīr
- Revān ḳasd itdi mülk-i cenge her cān
Ḳılalar ḳavs-ı zū'l-ḳarneyni ḥaḳān
- Ḳaravullar çıḳup iki yañadan
Bu iki cundi ḥıfz itdi belādan

2778a āb-dārın : tāb-dārın D, S, B1

2780b Ye'cüc'e : Ye'cüc D, S, B1, B2

2781a leşker : ^casker N

Bu vaşf-ı rüz-ı ceng-i bî-bedeldür

Bu ara seyri gâyetde güzeldür

2790 Çeküp tîğın yürüdi server-i Rüm
Ser-â-ser leşker-i Şâm oldu ma^cdüm

B2.123a

Tağıtdı cund-ı Şâm'ı urıldı tîği
İrüp bād-ı şabā gūyā ki miği

Şu deñlü dökdü ceşş-i Şâm'dan hün
O dem meydān-ı şubhı itdi gül-gün

N.85a S.123b

Hevāyı top ile ol dem o server
Hişār-ı zengbārı yıkdı yek-ser

Zihî ferhünde-fāl u kıtlu sâ^cat
Cihāndan gitdi ol dem küfr ü zulmet

2795 İki leşker kamu oldu zirih-püş
İki deryā şanasın eyledi cüş

D.74a, B1.94b

İki leşker hemān ol dem yürüdi
Tuman bigi cihānı toz bürüdi

Dağı bir sîneyi tîğ itmeden şağ
Libāsın boyamışdı kana sancak

Dağı hîç itmeden bir kimse harbi
Tabıl feryād iderdi yirdi darbi

Biri birine karşı turdı şaflar
Mübārizler kemāna urdı kefler

2790b leşker : asker N

2795a leşker : asker N

2796a leşker : asker N

- 2800 Olar çekdi çevürdi haylî yayı
 Kâtı saht olmasun mı başı kayı
 Açar şular bigi geldi çeriler
 Aşıdı girdi meydāna çeriler
 Yirinden toz kōpup eflāka ağdı
 Yire çarh oķı yağmur bigi yağdı
- B2.123b Uçar kuş bigi oķ uçdı per açdı
 Daħi il vermadın ol şadra geçdi
 Siperler göz açup haşmı gözetdi
 Süñüler birbirine dil uzatdı
- 2805 Biri biri ile atışdı oħlar
 Dilinden anlaruñ cān virdi çoķlar
 °Aceb mi cismini ğarķ eylese kan
 Ki dil yükrüklüğini itdi peykān
 Yüzini kana yudı tîĝ yirüñ
 Yiri başına ağmasun mı tîrüñ
- S.124a Zirih-püş olmuş a°dānuñ sipāhı
 Tolaşmış şan deñizde ağa māhî
 °Adūnuñ kalbine oķ şöyle girdi
 Revān cismi libāsın aña virdi
- N.85b 2810 Kılıçlar kalkanuñ çarpar yüzini
 Velî havf eyleyüp kıpmaz gözünü

2800a çevürdi : çözdü D
 2801a geldi : çekdi S
 2802b bigi : gibi D, S
 2805a oħlar : oķlar D, N
 2807a tîĝ : tîĝi S

B1.95a

Şaf-ı a^cdāda ulu yas oldu
Zirihler gözleri kan ile tōldı

Nice kardaşlar saldı çü Yūsuf
Sinānı çāh-ı zaḥma bī-tekellūf

°Adū ḳalbin yarardı tīg cebri
Şanasın berḳ-i lāmi^c cism-i ebri

Dehān-ı zaḥm içinden ḥaṇçer anı
Alurdı dil biraḡup naḳd-ı cānı

B2.124a

2815 Çalıřmaḳda o dem ḳılmazdı taḳşīr
Yarar yoldaş idi ḡayetde şemşīr

°Adūlar ḳanı içre cümle ḥaṇçer
Hemān deryā içinde ḥūta benzer

D.74b

İdindi cengi şemşīr gerçi kim kār
°Adūnuñ başı üstinde yiri var

Ecel sultānına ḳılmaḡiçün yir
Çalardı cāygāh-ı şadı şemşīr

Kemend-endāzlar şaldı kemendi
Kemend urdı °adūya geçdi bendi

2820 Lekedür gördiler cumhūr-ı düşmen
Yudılar ḳana cümle tīg u demren

İ°adı ursa el şemşīr-i tīze
Dönerdi dostlar üstine nīze

2812b bī : lā D, N, B1, B2

2816b ḥūta : cūya D : ḥūna S

2817b yiri : yir D

2818b şadı : şadr D, şadra S

2819a bigi : gibi D, S

2819b urdı : irdi D, S

Tüfekler yıldırım bigi irişdi
 °Adūnuñ albine muhkem girişti

S.124b

°Adūlar albine urşa n'ola nār
 Tutar od yıldırım inse hiss u hār

Ağulu fındu anuñ armağanı
 Revān eyler yiyenler tatlu cānı

2825 O dem zam-ı °adūdan aynadı an
 Revān tenevvürden şan opdı tūfān

B1.95b

Revān oldu o dem an nite kim Nīl
 Bulıt yok gkde aldı °ālemi seyl

N.86a, B2.124b

Ol ara bir deñiz an oldu ābı
 Būride bařlar anuñ çūn habābı

O bahre yüzmege cism-i °adūlar
 Būride bařlar oldu kedūlar

Serin nezr eylemişdi tīge virdi
 °Adū ol dem yūki boynından ırdı

2830 Yūzi şuyıla turmaz tīg ider an
 °Adūlar boynına alur ferāvān

O dem Rūmīlere yüz tutdı nuřret
 Gelūp gösterdi rāh-ı feti fırsat

Bular nuşretle kıldı sohbet-i hāř
 ılıçlar çalıcı vū nīze rakāř

2823b inse : itse S

2827b çūn : - D, N, B1, B2

2832a nuşretle : fırsatla S

Bular k̄ānūn idindiler urup çeng
 °Adūnuñ k̄ametini kılmağı ceng

Şehūñ hışm ile bir kez çalışından
 Olurdu çār pāre iki düşmen

2835 Kılıç biçdi °adūya bir libāsı
 Kim anuñ ne yeñi var ne yaqası

Buları gördi kim k̄opardı tozı
 Götürdi düşmen ol s̄ā°at k̄opuzı

Kemān bigi k̄atı saht oldı düşmen
 O s̄ā°at kaçdı oğ bigi bulardan

D.75a S.125a

Şınık diller bigi şındı e°adı
 Tamām oldı şeh-i Jāl'e murādı

B2.125a

°Adū bir h̄vāce idi şındı gūyā
 Alımlı itdi esbābını yağma

2840 °Adūlar şındı bunlar buldı nuşret
 Güneş gūyā ki toğdı gitdi zulmet

B1.96a

Görür kim tār u mār oldı o cumhūr
 Hemān kuşquna kuvvet didi Fağfūr

Ecel cāmın içer ceysi görür u
 Götürdi ayağı vü didi yā hū

2835b kim : ne S / var : vardur S

2837a bigi : gibi D, S

2837b bigi : gibi D, S

2838a şındı : kaçdı S

2840a nuşret : fırsat S

2842a görür : görüp S

Anuñ ardına düşdi bād-ı şarşar
Nite kim kākül-i müşgīn-i dil-ber

N.86b

Uçar kuş bigi ol dem urdı pervāz
Nite kim kekligüñ ardınca şeh-bāz

2845 Şıfat-ı kal^ca-yı fānūsdur bu
Burūc-ı çarḥ ile me'nūsdur bu

Meger bir kal^ca var idi mu^cazzam
Dil-i dil-dardan dīvānı muḥkem

Anuñ bir cānibi deryā içinde
Nazīri yoğ idi dünyā içinde

İrişmiş kulesi evc-i semāya
Yetişmiş ḥandeḳi tahte's-serāya

O kulle göge °İsā bigi irmiş
O ḥendeḳ yire Kārūn bigi girmiş

B2.125b

2850 Kamu kulle ayağ üstine tırmuş
Du^cā eyler Ḥudāya el götürmüş

Gören ol kulleyi dir idüp inşāf
Bunuñ yanında puşte kulle-i kāf

Bedenler eylemişler yaḳalar çāk
Nite kim sīne-i °uşşāk-ı ḡamnāk

S.125b

Sipihre olmuş ol kal^ca ḥavāle
Öninde köpriler beñzer hilāle

2844a bigi : gibi D, S

2848a bigi : gibi D, S

- Gören ol ƣal^ca-i Firdevs ferşi
Didi gördük bi-ħamdi'llah ki ^carşı
- 2855 Demürden muħkem anuñ adı fânūs
Felek fevķ ile olmuş burc-ı me'nūs
- B1.96b Aña ƣoymuşdı Şem^ci Şāh Fağfūr
Kim ol bad-ı belādan tā ola dūr
- Yetişdi düşdi ol dem ol ģişāra
Şanasın burcına irdi sitāre
- Ƙapusın ol ģişāruñ itdi dīvār
Görüp ^caşıķları gūyā ki dil-dār
- Görür ol şāh-bāz anda şikārı
Ƙonup şarsar ģişār itdi ģişārı
- D.75b 2860 Yetişdi devlet ile Şāh Jāle
Hemān ol ƣal^caya oldu ģavāle
- N.87a Görüp top ol ģişārı taña ƣaldı
Yüregi ƣopuban aғzına geldi
- B2.126a Ele aldı o leşker ƣal^ca cengi
ģişāra toplar üşürdi sengi
- O sā^cat ƣalmayup topuñ ƣarārı
Yetişdi sengsār itdi ģişārı
- Bülend-āvāz ile toplar ögindi
Anuñçün ƣal^ca taşlarla döğindi

2854b gördük : gördi N

2855b olmuş burc-ı : olmuşdı S

2862a ele aldı : el aldı S / leşker : ^casker N

2865 Kim ol al^cayla op itdi avaı
Yııl git urma diyü urdı aı

Öninde ol ıaruñ itdi op āh
Der-i dil-berde an ^cāı seergāh

Eer almadı ammā kim ıāra
Nite kim āh-ı ^cāı albi yara

S.126a

Tüfekler yıldırım bigi sourdu
Düerdi cümle erāfa aırdı

Hevāyī oplar eflāke adı
Burūca ar oı hım ile yadı

2870 Olup umpāreler bir pāre āte
İridi ol ıāra yıldırımve

B1.97a

Giyüp nārenci cāme yandı par par
Hemān gūyā ki yalıñ yüzlü dil-ber

Egeri o zamān oldu avāle
ıārı alamadı āh Jāle

Ziyāde derd ekdi ualandı
Buñaldı uadan serv-i bülendi

B2.126b

am olmasun mı ol gevhere dürc
Olur dā'im beden urur bular burc

2875 Görür kim lekeri bī-ad kırıldı
Hemān cenqi odı nāzük dirildi

2867b āh-ı ^cāı albi : alb āh-ı ^cāı S / albi : alb B2

2868a bigi : gibi D, S

2875a lekeri : ^caskeri N

Eyitdi bekleyelüm bu hişarı
 Ğıdādan tā buñala varı varı

Bular bir nice günler qodı rezmi
 Ele aldı ayağı itdi bezmi

N.87b

Bu aradur şıfāt-ı kaht-ı ni^cmet
Olur mı ol kadar ^cālemde āfet

Bu yaña qal^ca içre Şāh Fağfür
 Yiyüp içmekden oldı hastaveş dūr

2880 Ne kılsun n'eylesün azıq dükendi
 Ziyāde ğuşsa yidi ğuşşalandı

D.76a

Qız ucından ğıdalar oldılar kız
 Ser-ā-ser ehl-i qal^ca oldı ^cāciz

Yiriken erzenüñ Yūsuf bigi çāh
 Çıqup ol oldı Mısr-ı rağbete şāh

S.126b

Varup arpa şalıcıya ser-ā-ser
 Bize arpa şalı vir dirdi iller

Biri birin yimelü oldı bunlar
 Qamu bay u gedā oldı ber-ā-ber

B2.127a

2885 Bütün ^cālem tolusı sım ü zerden
 Yig oldı bunlara bir yarum erzen

2877a günler qodı : gün itmedi S

2878a aradur : arada D, S

2878b ^cālemde : dünyāda D, S

2882a bigi : gibi D, S

2885a sım u : sım N

2885b yarum : yadum D

B1.97b

Ḳatı müşkil olur kıtlık belâsı
Kişinüñ olmasun ol âşnâsı

İlâhî sakla ni°met kıletinden
Bizi hıfz eyle anuñ âfetinden

Şıfât-ı şubḥ u vaşf-ı fülk-i garrâ
Açup °ibret gözin eyle temâşâ

Cihānuñ yine fülk-i zer-feşānı
Sehğāh açdı sîmîn-bādbānu

2890 Görindi şubḥ-dem ol keştî-i zer
Baturdı zevraḳ-ı sîmi ser-â-ser

Çün oldı baḥr-ı ḥadrāya revāne
İrişdi ni°met-i şādı cihāne

O sâ°at bād-ı °İsâ-dem dem urdı
Olaruñ yarasına merhem urdı

Düşüp anuñ öñine yidi keştî
Getürdi ni°met-i cennât-ı heştî

Ne keştî her biri beñzer ḥişāra
Olaruñ her sûtünü bir mināre

N.88a

2895 Yâ °Anḳa'lardur açmışlar per ü bāl
İrişdiler uçar ḳuş bigi der-ḥāl

2887b hıfz : dūr D,S

2888a şubḥ u vaşf-ı : vaşf-ı şubḥ-ı S

2888b gözin : gözine S

2895a °Anḳā'lardur : °Anḳā'dur D, B1 / yâ : ne B1

2895b bigi : gibi D, S

- B2.127b Eger fırsat vireydi nā-gehān el
Olara māh-ı nev olurdu şandal

Olaruñ külegi olmağıçün gün
Felek fevķinde pür-şevk idi her gün
- S.127a Olaruñ seyri deñlü aķmaz seyl
Süleymān tahtı bigi götürür yil

Yimek meydānı içinde cihān-gir
Cihānuñ ni^cmetin şuğrā kişi yir
- 2900 Olaruñ ıztırāb olmuşdı kārı
Ne yirdeydi ne gökde yok ķarārı
- B1.98a Olur ^cuşşāķveş olmuş hevāyī
Meger kim sevdiler bir dil-rübāyı
- D.76b Ser-ā-ser yile virmişler ķarārı
Hevā şeh-bāzınuñ olup şikārı

Miyān-ı baħrde yuyandı anlar
Kenāra iricek bağlardı lenger

İrişmiş serleri ķarķ-ı berīne
Ururlar pençe-i ķa^cr-ı zemīne
- 2905 Göricek anları sultān-ı Fağfūr
Feraħdan göñli gözi oldu pür-nūr

Ser-ā-ser ehl-i ķal^ca şād oldu
Ķamusı guşşadan āzād oldu

2898b bigi : gibi D, S

2904b ķa^cr-ı : ķa^cra D, mağz S

- 2907a mest olup cām-ı feraḥdan
 Eşer kalmadı anlarda taraḥdan
- B2.128a Yetişdi top diyince geldi ni^cmet
 Ceḥīm iken o ḳal^ca oldu Cennet
- Tonatdı şāh şādīden ḥiṣārı
 Nite kim dürlü ḥil^catlar nigārı
- 2910 Şu deñlü itdiler kim şehri ziynet
 Görenler sandı anı ḳaşr-ı Cennet
- Cihānı ṭabl u kūs āvāzı ṭutdı
 O ḳal^ca şādīlikden güm güm ötdi
- N.88b Göricek oldu Pervāne feraḥ-şād
 Didi ḥürşidüm oldu ḡamdan āzād
- S.127b Gürisne olmadan ḳurtıldı ol māḥ
 Bi-ḥamdi'llah ki ni^cmet virdi Allah
- Beni ḳılsun belālar cundı tārāc
 O ṭūṭi olmasun ṭek bir nefes ac
- 2915 İlāḥi ḳılma anuñ ḳandın eksük
 Vir aña ni^cmet-i bī-ḥaddi yük yük
- B1.98b Ḥiṣār içinde Şem^c-i serv-i āzād
 Gemiler geldüğinden oldu nā-şād
- Ümīdi bu idi kim şāh Faḡfūr
 Olup kızlık ucından ḥ^vār u maḳḥūr

2907a mest : şād B2

2907b anlarda : anlara D, bunlarda B1

2911a ṭabl u : ṭabl D

2912b ḥürşidüm : ḥürşid S

2914b olmasun : olmasun mı D

Vireydi kendüzini şulh ideydi
Bulup maqşüdını anlar gideydi

Ne kılsun n'eylesün bu çarh-ı pür-cevr
Murâdı kutbı üzre itmedi devr

B2.128b

2920 Bu ara Şâh Jâle gıtdügidür
Olup fâriğ ferâgat itdügidür

Bu yaña Jâle-i Cemşîd-âyîn
Olur şâd olduğından oldu ğangîn

Görür anlara azuk geldi vâfir
Eyitdi olalum bari müsâfir

D.77a

Çü bildi kal^cada çoğ oldu ni^cmet
Hemân çaldurdu ol dem kūs-ı rıhlet

Şabāveş bî-ķarār olup göç itdi
Aķar şular bigi turmadı ğitdi

2925 Müşerref itdi geldi tahtġahın
Virüp destürü taġıtdı sipāhın

Velî cehd eyledi ķalmadı taķşîr
Muvâfiķ gelmedi taķdîre tedbîr

Ekinciler ider cehdi firāvān
Olurlar nā-ümîd olmasa bārān

S.128a

Ṭotalum işlemiş şevķ ile dün ġün
Ne kılsun göze ger toġmayacak ġün

2924b bigi : gibi D, S

2928a dün : dün ü D

N.89a

Şol iş kim görünür āsān be-gāyet
Güç olur olmasa Hāḡ'dan °ināyet

2930

Ne kılsun devleti ḡalmadı yārı
Ferāḡat itdi geldi iztūrārı

B1.99a, B2.129a

Bu ara bir güzel hoş dāstāndur
Ġidā-yı rūḡ u maḡbūl-ı cihāndur

Gel ey deyr-i ma°āni büt-peresti
Ma°āni bezminūñ bī-hūş mesti

Yine keyfiyyetūñi tāzele tūr
Feşāḡat cāmını çek na°ralar ur

Yine dem ur belāḡat nāyın inilet
Ḳamu °uşşāḡa yüz şevḡ ile diñlet

2935

Demūñden eyle bir nāzūk ser-āḡāz
Bu tokuz perdeden geḡsūñ ol āvāz

Ser-ā-ser ol şadā dünyāyı tutsun
Kim andan tāk-ı a°lā güm güm ötsün

Pür olsun ser-be-ser anuñla afāk
Muḡayyer olsun andan cümle °uşşāḡ

Güzel tahrirler eyle nevādan
İşiden na°ralar ursun şafādan

İşidüp ḡarḡa girsünler melekler
Nite kim Mevlevī bigi felekler

2929a iş : āteş D

2931b ġidā-yı : °izār-ı S

2939b bigi : gibi D, S

2940 İdüp yüz şevk ile mihr ü mehi def
Melekler ursun aña rüz u şeb kef

Ziyāde gözle ammā kim uşūli
Bulasın hūb taḥsīne vuşūli

B2.129b

Kim ol rakḳāş olan nāy-ı ʿişka
Düşen biñ derd ile ğavgā-yı ʿişka

S.128b

Çeken ol döne döne bunca derdi
İden şabr u karar ile neberdi

D.77b

Dün ü gün rakş uran Pervāne yaʿni
İden rakş urmada eflāke taʿni

2945 Görür kim ceng ile iş ḥāşıl olmaz
Bu yoldan dil-rübāya vāşıl olmaz

N.89b, B1.99b

Göñülden ihtiyār-ı ğurbet itdi
Diyār-ı salṭanatdan ʿuzlet itdi

Nedür sulṭānlığı pes ʿişk ile u
Ki sıgmaz bir arada iki ulu

Bu aradur ol ara oluñ āġāh
Şifāt-ı leyl ü vaşf-ı ğaybet-i şāh

Yine şāh-ı nucūm-ı çarḥ-ı rıfʿat
Gidüp mülk-i cihāndan itdi ʿuzlet

2950 Münakkaş eyleyüp kaşr-ı zücācı
Ḳodı māh-ı münire taht u tācı

2944a dün ü : dün N

2951b bigi : gibi D, S

Elinde ŧeb-ŧerāĝ ol hūb ʔalʕat
Sikender bigi ʔıtdı rāh-ı ʔulmet

O ŧeb deryā-yı ʔalbi eyledi cūŧ
ʔurup āyīneveŧ oldu nemed-pūŧ

B2.130a

Dimezken ʔaŧların ʔazıtdı ol yār
Kimesne gözüñ üstinde ʔaŧuñ var

Hazā'inden alup nice cevāhir
Ki yükde yīñi vü kıymetde ağır

2955 Biline baĝladı vü ʔırdı gitdi
Güzeller ʕahdi bigi ĝaybet itdi

ŧunuñ kim kāküline baĝladı dil
Aña ʔul olmaĝıçün baĝladı bil

İdinmiŧdi bu ŧiʕri vird ol māh
Okırdı ŧevĝ ile ŧām u seĝergāh

S.129a

**Bu ŧāhuñ okıduĝı hoŧ ĝazeldür
Yürekler yakıcı ĝarrā güzeldür**

Fāʕīlatün Fāʕīlatün Fāʕīlatün Fāʕīlün

Cān u dilden ʕazm-i küy-ı dilsitān itsem gerek
Yirimi İdrisveŧ bāĝ-ı cinān itsem gerek

2960 Āstān-ı yārda varup mücerred yir idüp
Hazret-i ʕİsā bigi gökde mekān itsem gerek

2952a o ŧeb : uŧup S / eyledi : eyleyüp S

2955b bigi : gibi D, S

2960 bigi : gibi D, S

B1.100a Gerçi şerh olmak bedī^c-i aḥvālümüz bir faşlını
Varuban bir yār ile yāre beyān itsem gerek

N.01a Yār-i dil-cū armağān isterse ben dil-dārdan
Cānumı şu bigi ol serve revān itsem gerek

B2.130b **Gözün yaşını eyle vaşf-ı deryā**
Bunı ḥāme şulı kılmışdur inşā

D.78a Nice gün gitdi güyā kim eser yil
Varup deryāya irdi nite kim seyl

2965 Görür kim mevc urur bir ulu deryā
Bir ulu geydi şan bir mā'i ḥārā

Açılsa bāb-ı imkān olsa kābil
Diyeydük kim yire gök oldu nāzil

Nazar iden dir ol baḥr-ı ʿazīme
Müşābiḥ vüsʿatı kalb-i kerīme

Dil-i dānā dinürse añā cā'iz
Mühendis kaʿrınıñ fehminde ʿāciz

Felekde encüme var ḥadd u gāyet
Bulunmaz anda keştīye nihāyet

2970 Yiridür dinse gök ol bī-mişāle
Anuñ her zevraḳı beñzer hilāle

2961b varuben : varayın D

2962a dil-dārdan : dil-dādeden D, B1

2963b kılmışdur : kılmışdı S

2966b - D

2966b diyeydük : didük S

2968b kaʿrınıñ fehminde : fehminüñ kaşırında S

- İşit neyler o bedr-i ber-kemālī
Girüp menzil idindi bir hilālī
- S.129b Anuñ burc-ı mehine buldı seyri
Anuñçün menzili olmadı ğayri
- O bir çeşm ü kürekler aña müjgān
Girüp o çeşme nūrı oldu ol cān
- B2.131a İşitdi hoş haber bād-ı şabādan
Açıldı yelkenüñ kalbi şafādan
- B1.100b 2975 O yelken bād ile bir demde tıldı
Hemān bir gönli açuğ yār oldu
- O murğ-ı ābı çün bāl u per açdı
Şu üzre esb-i tāzi bigi kaçdı
- Revān akar suya beñzer revişde
Sirişk-i ʿāşıkuñ ʿaynı gidişde
- Bu keştī bir nice gün uçdı gitdi
Varup ol ƙalʿa-yı fānūsa yitdi
- N.90b İrişdi sāhile ol māh-pāre
Şanasın māh-ı nev geldi kenāre
- 2980 O sâʿat çıkdı keştiden o server
Sadefden çıkdı ile şan ki gevher
- Gemiden çıkdı çün ol derde mū'nis
Şanasın hūtdan ƙurtıldı Yūnus

O zevrağdan hurûc itdi çün ol şâh
Tulû^c itdi şanasın kavsdan mâh

Ve yâhud çâh içinden çıkdı Yûsuf
Kim ide Mısr-ı maqşûdı tasarruf

Umardı kim o bağrı pâre pâre
Dil-i pür-zahmına ireydi çâre

2985 Haber aldı ki Şem^ci şâh Fağfür
Alup tahtına gitmiş şâd u mesrûr

D.78b, B2.131b

Gül açılmış gülistânda eser yil
Ağıtdı nergisinden her yaña seyl

S.130a

O kal^ca şan ki bir cânsuz bedendür
Aña endüd-keç güyâ kefendür

Çün anda bulmadı ol ercümendi
Hemân imâni yok bir mürde şandı

Temâşâ kıl bunı vaşf-ı hazândur
Ser-â-ser rûy-ı aşıkdan nişândur

2990 Hişârı kodı bir sahrâya irdi
Revân şu bigi bir hoş bâğa girdi

B1.101a

Görür olmuş hazân verd-i sefîdi
Nite kim kendünüñ berk-i ümîdi

Hazân zerd eylemiş bâğun çizarın
Gelüp almış elinden nev-bahârın

2985a Şem^ci : Şem^c D, N

2985b gitmiş : geçmiş N / şâd u : şâd N

2990b bâğa : gâra D, hâre S

Ƙızarmıř Ƙamu gök yaprak şafakveş
şanasın Bursa şehrin tutmış āteř

Heves itmış şecer luş u  atāya
 ışarmış geydügin virmış řabāya

2995 Görüp şandı řazān bir gün o merdüm
Ƙıyāmet Ƙopuban dökildi encüm

N.91a Dönerdi gird-bād nince evrāk
çarardup beņzini güyā ki  uřřāk

B2.132a İdüp şabr u řarār ile vedā^c₁
Hevā-yı yār ile eyler semā^c₁

Revān itmış sirişkin āb-ı řāfuñ
Aña diller virtüp berki řilāfuñ

Yetişmiş tığ-ı hicrānı nehāruñ
Tenine yaralar urmiş enāruñ

3000 Elin kesmiş řenāruñ bād beņzer
Bulunmışdur elinde uğruluk zer

Meger kim seyre gelmiş anda dil-dār
şecerler eşrefiler itmış iřār

S.130b Ser-ā-ser bāĖuñ olmiş zerd şaddi
Meger kim sevmiş ol bir serv-şaddi

AĞaşlar her biri řarrāfa beņzer
Kimi yāktlar tutar kimi zer

2993a Ƙamu : niçe D, N, B1, B2

3000b uğruluk : uğrulayın S

3002a zerd : zed S

Gören dirdi çenârı bir dil-ârâ
Eliyle ayağın itmiş mühennâ

B1.101b 3005 asurğa opsa toz ile aru berg
İrerdı goklere idüp yiri terk

Nite kim gormese ruy-ı nigârı
Muıbbüñ dud-ı âh-ı pür-erârı

D.79a Dii rümmân andânuñ dökilmi
Libâsı tıg-ı hicr ile sökilmi
Yine ammâ ki urmaz ande eyler
Ziyânına güler eydâya beñzer

B2.132b anı o il^cat-ı sebz-i muarrâ
Diyüben dökünür mut ile eyvâ

3010 Temââ eyledi fal-ı azânı
Bahârüñ almamı hergiz niânı
Bilür kim kimseye almaz zamâne
Bahâr-ı ömr irer âir azâne

Cigerden yane yane itdi âhı
Eyitdi birligün aı İlâhı

N.91b azâna varmadan ömrüm bahârı
Gözüme iyle u ol gül-izârı

Züleyhâ ile Yüsf aı yâ Rab
uluñı eyle ol âha muarrab

3015 İlâhî merhamet kıl bir ğarîbem
Gülinden ayru düşmiş °andelîbem

İrişdür müşterîni hoş periye
Kurbân it âftâbı Müşterî'ye

S.131a Biraz ol serv-ğadd u çeşmi bādām
İderken küşesinde bâğuñ arām

Kulağına ceres āvāzı geldi
Şafāyı ol şadā kalbine şaldı

Çıkınca bâğdan cāmı tarıkdı
Hemān berg-i hazānveş taşā çıkdı

B1.102a 3020 Gelür gördi bir ulu kârbânı
Çıka yazdı haber alınca cāmı

B2.133a Revān bildi giderler taht-ı Çin'e
Çıkķup guşsa feraķ tıldı içine

Gider bildi bular canān iline
Şafa sultānı geldi cān iline

Surūr ile derūnı tıldı anuñ
Revān düşdi öñine kârbānuñ

İdüp bir yıl bigi toz ile rāhı
Hevā-yı yār ile eylerdi āhı

3025 Kāsurgā bigi eylerdi semā°ı
İderdi rāh ile tozlar vedā°ı

3015b düşmiş : düşdüm D

3024a bigi : gibi D, S

3025a bigi : gibi D, S

- Sirişkinden olurdu rāh nemnāk
İder toz bād-ı āhından yağa-çāk
- Eger gelse öñine bir ulu seyl
Geçerdi bir nefesde nite kim yil
- D.79b Geçerdi yol deñiz olsa ser-ā-ser
Şabāveş dāmeni olmaz idi ter
- Yolında yāruñ ol şāh-ı dil-āvīz
Kāvī endişeden evhāmdan tīz
- N.92a 3030 İderdi āh u feryād u terennüm
Öterdi kûbbe-i kûhsār güm güm
- Şadā-yı pāyına kûh itdi āheng
Elinden kayā geldi rāh-ı pür-seng
- S.131b Bu resme kārban öñince gitdi
Varup bir gün o taht-ı Çin'e yitdi
- B2.133b Müşerref itdi Dellāle evini
Güneş şan şaldı hāke pertevini
- Şafā sürdi görüp Dellāle anı
Sevindi kalbi şād oldu revāmı
- B1.102b 3035 Didi hoş geldüñüz ey çeşmi haste
İrişdüm şıh̄hata bu ben şikeste
- Didi Pervāne zahmetler getürdük
Yine tapuñā miñnetler getürdük

3026a nemnāk : ğamnāk S

3030a āh u : āh S

3030b kûhsār : kûhsārı N

3031b kayā : qopa S

3033a evini : anı D

3034b şād oldu : şādı D

Didi Dellāle gül yiri olur hār
 Begüm gül bigi baş üzre yirüñ var

Görüp yüz luḫ ile bu hoş nihāli
 Ḳodı altına bir garrā nihāli

Getürdi öñine ṭur geldi ni^cmet
 Yiyüp şāh itdi Ḥaḳ'ka şükr ü minnet

3040 O künc oldı çün ol gencüñ ṭurağı
 Çıḳardı bī-bedel bir şeb-çerāğı

Şu^cā^cından pür oldı bu ṭoḳuz ev
 Şalar ol mā-verā-yı ^carşa pertev

Olur rüşen-dil anı gören ādem
 Hemān Dellāleye yandurđı ol dem

Dil-i tāriki şöyle rüşen oldı
 Şanasın gün ṭoḳup ^cālem şen oldı

Didi Dellāle'ye Pervāne ol dem
 Ṭabīb olursın olsa ḥasta ādem

B2.134a 3045 Seher bigi o māhuñ vaḳdi hoş mı
 Melāḥat şubḫāhında güneş mi

Yanar mı par par ol şem^c-i dil-efrüz
 Benüm sinem anuñ şevkiyle pür-süz

N.92b S.132a Var anı geldüğümden eyle āgāh
 Ola kim gönümüzden ṭoḫa ol māh

3037b bigi : gibi D, S / baş : başı D

3045a bigi : gibi D, S

3046a dil-efrüz : dil-fürüz S

Eger kim Hızır tek ola şabībüm
İrişür derdüme dermān habībüm

D.80a, B1.103a

Eline aldı bir maḥbüb ḥāme
O sā^cat yazdı bir hoş sūz-nāme

3050 **Şıfāt-ı nāme-i Pervāne'dür bu**
Ser-ā-ser toptolu dūr-dānedür bu

Şu deñlü yane yazdı kim o server
Kebāb olurdu iltince kebüter

Görenler ḥüsn-i ḥattın idemez kı̄l
Şanasın kim mehi naqş itdi Cibrīl

Ḳuru varmamağičün yāre defter
Revān gözi yaşından eyledi ter

Durup anı tamām itdi ser-ā-ser
Virüp Dellāle'ye didi o server

3055 **Ṭur imdi nāmeler bigi kanat bük**
Yolu dūr nite kim bir peyk-i çābük

B2.134b

Revişde ta^cna ur bād-ı sabāya
İriş Hüdhdüd bigi şehir-i Şabā'ya

Şabāveş ol nigāra sırr ile gir
Süleymān'dan habībine haber vir

3049b sūz-nāme : sūr-nāme S

3053a ḳuru : ḳurı S / varılmağičün : varmağičün N,S

3055a bigi : gibi D, S

3056b bigi : gibi D, S

Bu mektûbı irişdir ol niġāra
Ola kim oña baġrumdaġı yara

Alup Dellāle ol mektûbı gitdi
O sâc̄at vardı aşr-ı Őemc̄e yitdi

3060 İrişdi od bigi bulışdı Őemc̄e
Ne Őemc̄ anuñ yüzinden mihr-i lemca

Duac̄alar eyledi aña el açdı
Őenā gevherlerin şu bigi şaçdı

S.132b Didi ġüsnüñ güneşden rüşen olsun
Yirüñ ġün bigi dün ġün ġülřen olsun

Cemālütünden ıraġ olsun yavuz ġöz
Saña egri baanuñ ġözine köz

N.93a Yüzüñ mihr-i ki bulmuşdur kemāli
ġudā irġürmesün aña zevāli

B1.103b 3065 Ducaıy ol dem evvel āġir itdi
O mektûbı ıkardı zāhir itdi

Oıdı anı ihfā ile canān
Namāzında ġünüñ ġüyā ki ur'an

Dimiş ey āftāb-ı c̄ālem-ārā
Cemālütünden münevver rüy-ı dünüyā

B2.135a Yüzüñ on dördidür ey māh ayuñ
İder rüşen yidi ilīmi rayuñ

3058b baġrumdaġı : baġrumdaki S

3060a bigi : gibi D, S

3062b bigi : gibi D, S / ġülřen : rüşen S

Vireydi mihr-i rayuñ encüme nür
Cihāndan dūr olurdu leyl-i deycür

D.80b

3070 Eger kim açar iseñ bāl-i tedbīr
Melek bigi saña eflāk olur yir

Baña döne döne cevr idüp eflāk
İdüp dururdu kat kat yirümi hāk

Bugün rüşen-dilüm ey bedr-i kāmīl
Sipih-r-i āstānuñ oldu menzil

Egerçi uğradum derd ü belāya
Yetişdüm çok şükr dārü'ş-şifāya

N'ola aḥvāli dirsem sen ḥabībe
Döker derdin k'ire ḥasta ṭabībe

3075 Görürse āh u eşkin ben elīmüñ
Açar deryā içi yanar caḥīmüñ

Eger ṭamuda od ḳalmasa ey yār
Yeter aña benüm sīnemdeki nār

S.133a

İderdi hicr tenden cāmī zā'il
Ümīd-i vuşlatuñ olmasa ḥā'il

Firāḳuñ mülketinde pādşāhem
Şerār-ı āh ile encüm sipāhem

Cihānı yaḳdı yandurdu sipāhum
Bu dirlikden ölüm yig pādşāhum

3070b bigi : gibi D, S

3075a āh u : āh D

3077a cāmī : cāyī D

B1.104, B2.135b

3080 Ne müşkil böyle kalursa bu hicrân
Bana bu derdden cân virmek âsân

N.93b

Țutarsam n'ola çarha tîğ-ı âhı
Kesilmez bendeden hicrân sipâhı

Çün oldı mihrüñ ey meh baña yoldaş
Ya vaşla irgürem el yâ virem baş

Mürekkeb olsa cümle yidi deryâ
Yazılmaz haşır olunca derdüm asla

Yine irse gerek bu hasret âhir
Kamudan evvel anı eyle zâhir

3085 Nic'olur hâlümüz ey yâr-ı cânı
Bize lutf eyle ibrâm eyle anı

Țabîbâ vir bu bîmâra cevâbı
Gide tâ kim yürekden derd-i tâbı

Çuru varmamağičün peyk-î nâme
Bu ter-ebyâtı tahrîr itdi hâme

**Bu ol mektûba yazduğı gazeldür
Bunu seyr eylemek gâyet güzeldür**

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Firâk ebri alup ben katreyi şalmışdı sahrâya
Bi-hamdî'llah getürdi cüy-ı cezbeñ yine deryâya

3090 Beni şeb-nem bigi hâke düşirmişdi şeb-i firķât
Çıkarđı pertev-i mihrüñ yine evc-i Süreyyâya

3080b derdden cân virmek : derd virmek cân S

3081a n'ola çarha : çarha n'ola D

- D.81a, B2.136a Çıkarılmışdı beni iblīs-i firķāt bāğ-ı Cennet'den
Kıyāmet-dem gelüp girdüm yine Firdevs-i a^clāya
- S.133b Şeb-i firķat beni ey meh yire gün bigi çalmışdı
Çıkardı himmetüñ şubhı yine tāk-ı mu^callāya
Beni Yūnus bigi yutmışdı nā-geh māhī-i firķat
İrişdi bir mübārek-dem çıkardı yine dünyāya
Delinmiş yüregi iñler yürekler pāreler āhı
Meger senden cudālar hālını ney-zen dimiş nayā
- B1.104b 3095 Top olmazsa başum top eyleyem meydān-ı ^cişķunda
Serüm sağ olsun ey server baña yitmez mi ser-māye
Bu aradur sıfāt-ı nāme-i Şem^c
Şafā vü zevķ ile gel tut buña sem^c
Çün oldı Şem^ce zāhir sırr-ı nāme
Eline aldı yüz şevķ ile hāme
- N.94a Şanurdi gören anı şāh-ı mārān
Tekellümler ider mānend-i insān
Kim ol mīzāb-ı havz-ı āb-ı Kevşer
Aķıtdı şu yirine şehd ü şeker
3100 Getürdi bir varāķ ol hūr-ı behcet
Gören şanur ruḥām-ı kaşr-ı Cennet
Cilāsından olur hūrşīd tīre
İrişmiş pertevi bir zerre yire

3093a bigi : gibi D, S

3095b yitmez mi : yiter mi S

3096b buña : aña S

3101a hūrşīd : hūrşīde D

B2.136b

Dağı feth itdi bir kaçır-ı zücâcı
Alur Firdevs köşkinden harâcı

Olur içinde bir bî-mîşl Zengî
Anuñ ʿaynı sevâd-ı dîde rengi

Ceri gâyetde ebrîşem giyer u
Hemân hıdmet deminde bir açar şu

3105 Kalem parmağ ile kıldı işâret
Ol itdi kâğıda hâli rivâyet

Tekellümde letâfet kândın ezdi
O dem bir tatlu şîrîn nâme yazdı

S.134a

Tamâm itdi o mektûbı bitürdi
O dem Dellâle'ye virdi getürdi

Şafâ vü şevk ile ol mâh-pâre
Revân ney-şekker irsâl itdi yâre

O dağı baş urup ayak götürdi
Anı Pervâne'ye virdi getürdi

B1.105a

3110 Görüp şeh-zâde anı hurrem oldu
Gam u endüh gönîlinden kem oldu

Gözine sürdi mektûbın o cânuñ
Çerâğı yağı bigi evliyânuñ

D.81b

Açıldı gönîli gözi rûşen oldu
Yaşı cûş itdi zemzemveş şen oldu

3103b ʿaynı : ʿayn D, S, B1, B2

3108b şekker : sükker D, S

3110b gam u : gam D

3111b bigi : gibi D, S

3112a rûşen oldu : oldu rûşen D, S, B1, B2

3112b şen oldu : şafâdan D, S, B1, B2

- O sâc at göñli bigi açdı anı
Yüzine baqdı şād oldu revām
- B2.137a Du^cā desti bigi yüzine sürdi
O kuhlāsā haṭı gözden geçürdi
- N.94b 3115 Dimiş ey pādşāh-ı mülk-i devlet
Süleymān-salṭanat Cemşīd-fikret
- Yoğ olsun ğuşşā sen ʿālemde var ol
Nite kim şıdḡ-ı mü'mīn ber-ḡarār ol
- Şafā geldüñ revān ey bir içim şu
Ferah ol ğuşşā ırmağında el yu
- Ben itdüm ḡāzır iki esb-i tāzī
Durur ṭomārveş rāh-ı dırāzı
- Revişde anlar ey şūh-ı dil-āvīz
Tefekkürden seri^c endīşeden tīz
- 3120 Yoluñ ben ḡaydını gördüm müretteb
Suvār olup ol iki ata bir şeb
- Şaralum kendümüz muḡkem ulaḡvār
Ulaḡ şansın görenler bizi ey yār
- S.134b Bu gice ḡāzır ol uğrı ḡapuda
Şikār olur bigi şabr it pusuda
- Olalum ḡāyet ey şūh-ı perīveş
Nite kim şem^c āḡir olsa āteş

3121a şaralum : şalalum S
3122a uğrı : uğru N
3122b bigi : gibi D, S
3123a olalum : olam D
3123b āḡir : aḡar D, S

O dem Pervâne şükr itdi Hudāya
Şeh oldı mülket-i zevk ü şafāya

B1.105b 3125 O söze kalbi şöyle oldı mā'il
O gün aḥşam olunca oldı biñ yıl

B2.137b Vire ger va^cde cānān ola müştāk
Sürer biñ yıl ^cömr bir demde uşşāk

O şirīn-leb midāde şekker ezmiş
Bile bir hüsrevāne şi^cri yazmış

O mektūba yazılan şi^crdur bu
Latīf ü nāzūk ü maḥbūb u dil-cū

Mefā^cilün Mefā^cilün Mefā^cilün Mefā^cilün

Bizi ḥāk eylemişdi ḥasret ol cānānumuz geldi
Kıyāmet sā^cata irdük ki yine cānumuz geldi

3130 Felekde necmüme burc-ı nūḥuset menzil olmuşdı
Bi-ḥamdi'llah şeref virdi meh-i tābanumuz geldi

Harāb olmuşdı ḳalbūñ ḳal^ca-yı şādī yıkılmışdı
^cİmāret eyledi dil mülkin ol sultānumuz geldi

N.95a Şafā gülzārına ta^cn mı açılsa gonce-i ḳalbüm
^cAceb mi gül bigi gülsem gül-i ḥandānumuz geldi

D.82a Teşevvük nārına büryān idüp bir berre-i cānı
Ḥalīlāsā feraḥ olsam n'ola mihmānumuz geldi

3125b aḥşam : akşam N

3127a şekker : sükker D, S / midāde : midād S

3127b Bile... yazmış : Bu tatlu şi^cri ol mektūba yazmış B1/şi^cri : şi^cr S

3128a şi^crdur bu : şi^cr budur S

3131a ḳalbūñ : ḥālüm N, B1

3132b bigi : gibi D, S

3133b n'ola : nür S

Bu vaşf ol vaşfdur kim Leyletü'l-Ḳadr
İrişdi oldular hem-rāh iki bedr

3135 Gelüp şeb dāmen-i çarḫ oldu pür-hün
Ḳoşıldı güyyā şeb-dīz-i gül-gün

B2.138a

Müzeyyen oldu bu çarḫuñ semendi
Hilāl oldu gümişden sīne-bendi

S.135a

Ol ata kehkeşān çün çekdi tengi
Ser-ā-ser bağladı naqş-ı pelengi

Ṭurup şeh cāme geydi şeb-revāne
Şarāya şu bigi oldu revāne

O meh emr itdügi menzilde ṭurdu
Ḳulağın ḫalkaveş ḳapuya urdu

B1.106a

3140 Ṭulū^c idince māh-ı tābdārı
O menzilgehde çekdi intizārı

Velī her dem aña biñ yılca oldu
Derūnı āteş-i şevḳ ile ṭoldı

°Ömürden intizār olursa ger °ad
Bulnmaz muntazırlar °ömrine ḫad

Bu yaña şem^c-i tābān-ı dil-efrüz
Derūnı āteş-i şevk ile pür-süz

Cevārī aşına ḳatmışdı dāru
Ser-ā-ser gözlerini aldı uyḫu

3134a vaşf ol vaşfdur : ol vaşf durur D, ol aradur S

3135b güyyā şebdīz-i : şebdīz ü güyyā D

3138b sarāya : ser-ā-ser N

- 3145 Turup ol dem kapuyı geldi açdı
Güneş şan toğdı dehre nūr şaçdı
- Cihāna nūr-ı hüsni şaldı pertev
Görinmez oldı rüy-ı mäh-ı şeb-rev
- Görtür Pervāne bir mihr-i dil-efrüz
Tulū^c itdi ki kıldı ol şebi rüz
- B2.138b İdüp biri biriyle merhabālar
İki cānibden olındı du^cālar
- N.95b Ol alnı Zühre'ye bulışdı ol şāh
Şan itdi ictimā^cī mihr ile mäh
- 3150 Çıkarđılar görtüp iki semendi
Revişde her biri bir berķ-kemendi
- Koşılsalar olurlar yilden öndül
Biri hey'etde Aşķar biri Döldül
- S.135b Suvār oldı olara şem^c ile şāh
İki çarķ üzre güyā mihr ile mäh
- Kim anlar tutdı gitdi rāh-ı Rūmī
Müşerref ideler tā şāh-ı Rūmī
- D.82b, B1.106b **Bu bir hoş matla^c-ı destān şifātı**
Ezer ^cālem dimağına nebātı
- 3155 Elā ey sākī-i bezm-i ma^cāni
Yine rāhunla raħat kıl revāni

3151a olurlar : alurlar S, B1, B2

3154a matla^c : mutā^c N

3154b nebātı : şifātı S

Ayağundan cihānı eyle ser-mest
Yusunlar baħr-i ğamdan ser-be-ser dest

Felekler bezminüñ sāzına rakķās
Melekler bādenüñ baħrına ğavvās

Nedīmüñ cümle-i rūḥ-ı mücerred
Niçün olmayasın ʿayşa muķayyed

B2.139a

Şafā vir ḥāş u ʿāma şoḥbetüñden
Pür olsun cümle ʿālem şöhretüñden

3160 Egerçi kim dimişler şöhret āfet
Olur ammā eyü ad ile rāḥat

Қazan қаşд eyle ʿālemde eyü ad
İder rūḥın eyü ad ādemüñ şād

Eyü ad ile ʿālem tutar ādem
Olur cümle cihān içre mükerrem

Eyü ad ile Ḥātem buldı ʿizzet
Aña dīv ü perī itdi iṭāʿat

Eyü ad ile raġbet buldı dirhem
Aña ʿizzetler eyler cümle ʿālem

3165 Budur evşāf-ı şubḥ-ı ʿālem-ārā
Қudūmından münevver oldı dünyā

N.96a

Felek yüz aqlıġın kıлмаġa ḥāşıl
Taķındı yanına zerrīn ḥamā'il

- S.136a Yed-i kudretle şâni^c altun ezmiş
Du^câ-yı nûrı cümle aña yazmış
Karañu dilleri pür-nûr itdi
Cihānuñ kalbini mesrûr itdi
- B1.107a Görtürler şâh-zâde bârgâhı
Felekdür ğıybet itmiş lîk mâhı
- B2.139b 3170 Hemân bir şem^ci yoĝ fânûsa dönmiş
İçinde şâdlık şem^ci söyünmüş
Kamu huddâm kalbin tutdı zulmet
Kapu halkın ser-â-ser oldu hayret
Didiler yine pervâne per açmış
Şerâr-ı âteş-i hicrânı saçmış
Bizi hier odına Pervâne atdı
Hudâ anı ^caceb dîvâne itdi
Bu işden Şâh Jâle oldu âgâh
Cigerden yane yane eyledi âh
- D.83a 3175 Ulaĝlar şaldı râh-ı mülk-i Çîn'e
Yayıldı cümle peyki mülk içine
Uĝar kuşa ve lâkin kimse yitmez
Yalıñ ardınca tedbîr ehli gitmez
Ser-â-ser yolları anlar aradı
Şehüñ maşşül olmadı murâdı

3167b nûrı : nûr ile N

3169b lîk : lîki D

3175b mülk içine : mülk-i Çîn'e N / peyki : peyk B1

3177b maşşülü : maşşülü S

Ne bilsünler bular ol bir içüm şu
Açar şu bigi bahre tutduğın rû

Gidüp tolâbveş şāhuñ qararı
Gözinden dökdi yaşı kıldı zārı

3180 Derūnı nā-bedīd itdi çü deryā
İdüp çüş u huruş vü oldı şeydā

Kim aña eylediler pend ile bend
Şu kim ādemdür aña bend olur pend

S.136b, B2.140a

Görür sīne siper tır-i kaçāya
Boyun tutdı hemān tıg-ı rızāya

N.96b

Eyitdi idelüm cebr ile şabrı
Kılalum kalbe qahrı cāna cebri

B1.107b

Görelüm kim bu mir'āt-ı zamāne
Ne şuret gösterür āhir cihāne

3185 Şıfāt-ı leyl ü vaşf-ı h^vāb-ı sultān
Temāşā kıl şafā kesb eyle ey cān

Yumup bir dīdeyi bu çarh-ı gerdān
Kim açdı yirine çeşm-i hezārān

Gözini yumdı h^vāba vardı hūrşīd
Uyandı uyhudan Bercīs ü Nāhīd

Felek yüzinde yir yir ser-be-ser heb
Uyandı kalb-i mü'min bigi kevkeb

3178b bigi : gibi D, S

3180b vü : - D, N

3185 S'de: Ğidā-yı h^vān u vaşf-ı leyl-i sultān / Temāşā-yı şafā kesb eyle ey cān şeklindedir.

3187b uyhudan : uyğudan N, B1, B2

3188b bigi : gibi D, S

Yürümiş eyleyüp eliyle yap yap
Şeh-i h^vāb oldu gözler kal^casın hep

3190 Girişdi bir birine iki leşker
Tutarlar nîzeler elde ser-ā-ser

Görür Sulţān Jāle düşde nā-gāh
Gelüp koyınma girdi mihr ile māh

Buları şevk ile itdi der-āgūş
Nite kim çeşme-i mihr eyledi cūş

B2.140b

Uyandı gönlü gözi rüşen oldu
Şafālar sürdi gāyetde şen oldu

Eyitdi var bu sūret içre ma^cnī
İdem bigi yine hicrāna ta^cni

3195 Bu ol gün vaşfidur kim mihr ile māh
İrişdi Jāle'ye geldi sehergāh

D.83b

Yine bir şeh-suvār-ı hūr-ı behcet
Kudūmandan cihānı itdi Cennet

S.137a

Kızardup gök kenārın gülşen itdi
Miyān-ı dehr-i dūnı rüşen itdi

Olup gül-gūn felek çün verd-i Cennet
Götürdi ayağı şeb-dīz-i zulmet

B1.108a

Oturdu tahta Jāle hüsrevāne
Düşindi şādlık düşdi cihāne

3190a leşker : asker N

3194b bigi : gibi D, S

3195b - D

3198 getürdi : götürdi D

N.97a 3200 O sâ^cat iki ulağ geldi nâ-gâh
 Biri mihr-i cihân-âra biri mâh
 Buları gördi şeh cüş itdi kâni
 Ferahdan cismine sığmadı câni
 İnüp şâh ayağına urdılar ruğ
 Biri ferhunde-tâli^c biri ferruğ
 Bilür şeh biri ^cömri hâşılıdur
 Biri dahı anuñ cân u dilidür

B2.141a Revân ol server-i erbâb-ı ^cizzet
 Bulara eyledi i^czâz u hürmet

3205 Kim ol luğf ıssı vü ahlâğ cem^ci
 Şükûfe kaşırına gönderdi Şem^ci

Budur vasf-ı cemâl-i Şem^ce Bânü
Özi hür ü yüzi gülzârdur bu

Şükûfe gördi kim irişdi bir hür
 Güneş bigi yüzinde berğ urur nür

Hudâ virmiş aña bir hoş cemâli
 Bulur gökde güneş andan zevâli

Gözinden ser-nigün Hârüt u Mârüt
 Sözinden hasta câna irişür küt

3210 Gören kimse o bedr-i ber-kemâli
 Beli hakkında kalmaz kılca kâli

3206a Şem^ce : Şem S

3206b hür : hürî S / gülzârdur : gülzâr-ı mîve D, gülzâridur S

3207b bigi : gibi D, S

3209a Hârüt u : Hârüt N

3209b irişür : irişüp S

- Tekellüm kılsa eyler keşf-i esrār
Revān cāndan haber virür o güftār
- S.137b Şükûfe ol gül-i gülzāra ta^czīm
Turup itdi añā i^czāz u tekrīm
Revān bağrına çekdi cānı bigi
Getürdi sīneye ĩmānı bigi
- B1.108b Anı öpe қоça қоydi sarāya
Oturdılar ikisi bir araya
- B2.141b 3215 Didi hoş geldüñ ey gönñüm surūrı
Müşerref eyledüñ ben bī-ñuzūrı
- D.84a Şafā geldüñ elā ey bir içim şu
Ferağdan eşk-i çeşmüm eyledüñ cū
- N.97b Revānum rūhı cānum cānı sensin
Faķırüñ bir ulu mihmāmı sensin
Bizüm maķşūdumuz bu Hāķ tebārek
Senüñ gelmekligün ide mübārek
- Tekellüm eyleyüp cān u dil ile
Anı ağırladı tatlu dil ile
- 3220 Eger olmaz ise envā^c-ı ni^cmet
İder insānı tatlu dil ziyāfet
Ağırlanan kişiler tatlu dilden
Şafālar kesb ider cān u gönñülden

3212a gülzāra : gülzār N, B1, B2

3213a bigi : gibi D, S

3213b bigi : gibi D, S

3216b eyledüñ : eyledi N

3221b şafālar : şafā S / ider : iderler N, B1, B2 / gönñülden : dilden N, B1, B2

Şükûfe'yle olup bir arada cem^c
Karâr itdi hemân ol kaşrda Şem^c

Bağışladı Şükûfe aña yüz kız
Ucuz her biri biñ cāna degül kız

Olaruñ her birinüñ hüsni mehveş
Ururlar ruhlarından cāna āteş

3225 İrer insāna afet gözlerinden
İrişür cāna rāhat sözlerinden

Olarla seyr iderdi Şem^c her gāh
Kevākible iderdi seyri şan māh

S.138a, B2.142a

Bu yaña itdi şāh-ı çarḥ-ı rıf^cat
Vucūdı burcınıñ māhın ziyāfet

B1.109a

Aña bir hoş ziyāfet itdi Jāle
İnüp māh oldu tepsi sofrā hāle

Didi hoş geldüñ ey şāh-ı cihānum
Ferahdan itdi cüş eşk-i revānum

3230 Oñarmış işüñ ey şeh-bāz Bārī
Bi-ḥamdi'llah ki almışsın şikārı

Başarmaduğımı ceng ile leşker
Başarur ḥīle vü ālle berāber

Toḫuzı āl u ḥīle erlik ondur
Kim āl u ḥīleden arşlan zebūndur

3231a leşker : asker N
3231b başarur : başardı S
3232a āl u : āl N
3232b arslan : aslan D, B1

- Tutilmaz güç ile bir güçin ey cān
 Tutilur āl ile ammā ki arslān
- N.98a Pes andan gördiler düğün yarağın
 Uyarmak kaşdına vuşlat çerāğın
- 3235 Şifāt-ı şubh u vaşf-ı ğaybet-i Şem^c
 Ol aradur bu ara tut buña sem^c
- Görindi nā-gehān bir hūb-şüret
 Göricek anı Zühre etdi ğybet
- D.84b Per açdı bir Hümā-yı bāz-heybet
 Kāmu güncişk-i eflāk itdi ğaybet
- B2.142b Yine şeh-bāz-ı zerrīn-per per açdı
 Anı murğān-ı sīmīn gördi kaçdı
- Sarāy-ı Şem^cde nā-gāh Dāye
 Uyandı kim ola nāzır ol aye
- 3240 Yirinde yil eser ol gül açılmış
 Sarāya ḥasret evrākı saçılmış
- Dil-i müştāk bigi ğaybet itmiş
 Karār u şabr-ı cāşık bigi gitmiş
- S.138b Didı cümle cevārī ir ü ger giç
 O mālı bu gice biz görmedük hiç

3233b arslan : aslan D, B1

3234a düğün : dün gün S

3235b buña : aña D, S

3237a heybet : himmet D, S

3237b ğaybet : vahşet N, B1, B2

3238a zerrīn-per per : zer-i zerrīn per S

3241a bigi : gibi D, S

3241b bigi : gibi

3042a ü: -D, S / ger : eger S

B1.109b

Bizi şol deñlü almış bu gice h^vāb
Yıķılsa tuymaz idük bām ile bāb

Görürler kim açuķdur uğrı ķapu
Bilürler eylemiş vahşet hemān u

3245 Görürler kim yerinde yoķ iki rahş
Bilürler kim revān olmuş o cān-bahş

Bu işden Şāh Fağfūr oldı āgāh
Kızardı vü bozardı çün seħergāh

Ķatı incindi gāyet hışma geldi
Yürek ķanı ğazabdan çeşme geldi

Ēazabdan ağlariken güldi ķah ķah
Didi gördüñ mi bu mel^cūna vah vah

Yürece urdı bir bī-mişl yare
Bulunmaz tā ölince aña çāre

B2.143a

3250 Kimüñ kim bir ķamer-ķal^cat kıızı var
Nuħüset menziline yılduzu var

N.98b

Gerekdür kıız meşeldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde

Eger ondan gece eyler fesād
Kim anuñ baķır olur altun adı

Pes andan saldı her yaña ulağı
Aratdı cümle yaķın u ırağı

3244a görürler : görelüm D, S

3251b yirde yā erde : erde yā yirde D, S

3253a şaldı : şoñra S

Eşer bulmadılar bir zerre andan
Vefâyı nite kim kimse cihândan

3255 Hemân ol dem taşavvur itdi ol şâh
İdindi mülk-i Rûm'ı menzil ol mâh

**Bu ara vaşfidur ʿayyâr-ı Çîn'ün
Kim ol seyyâhıdur rûy-ı zemînün**

S.139a Mege var idi bir bî-mişl ʿayyâr
Kim olmuşdı aña cāsüslük kâr

D.85a, B1.110a Olurdi geh saqallu gâh köse
Dönerdi geh Tatar'a gâh Urus'a

Olurdi geh müselmân gâh kâfhir
Olurdi gâh pinhân gâh zâhir

3260 Ol ʿayyâra eyitdi Şâh Fağfür
Eser yil bigi mülk-i Rûma var tur

B2.143b Tecessüs eyle gör ol yüzi qara
Ola kim tälibi var anda vara

Qoyup baş u ayak götürdi ʿayyâr
Bulıtlar bigi geçdi deşt ü kühsâr

Gidüp bir gice gün ol cust u çäläk
İrişdi şäk ile şäd u ferahnäk

-
- 3254a andan : anda D
3255a ol : kim D
3257a bî-mişl : bî-mişl ü S
3259a geh : gâh N
3262a baş u : baş N
3262b bigi : gibi D, S
3263b şâh güle : şäkile D, N

Öterdi şādılığdan şehir güm güm
İderdi ra^cd güyā kim terennüm

3265 Haber almağičün dīvāna vardı
Kim ol kaşır-ı Zühāl eyvāna vardı

Temāşā eyledi dīvān-ı şāhı
Turur el kavşurup kat kat sipāhı

Oturmuş tahtına sultān hākim
Bile otuz vezīr ü yüz müneccim

N.99a

Vezīrün üçü ammā kim muşarreb
Elinde cümle-i kār añlaruñ heb

Bile elli hekim üstād-ı kāmīl
İder biñ derdi bir dem içre zā'il

3270 Oturmuş sandalīde pehlevānlar
Adedde var idi biñ dāne anlar
Tutardı biñ kapuçı çüp-ı zerrīn
Geyürler tāt-ı zer mānend-i nesrīn

S.139b, B1.110b

Meger var idi bir cāsūsı şāhuñ
İçinde çābüki cümle sipāhuñ

B2.144a

Nażīri gelmemiş rüy-ı zemīne
Tecessüs kıлмаğa varmışdı Çine

O mülki seyr iderken ol zamānda
Görüp dururdu bu ^cayyārı anda

3266b turur : turup S

3268a ki : kim S

3272a cāsūsı : cāsūs D

3275 Çıkardı göricek gözinden anı
Tutup başına teng itdi cihānı

Eline bağladı bend itdi muhkem
Kim anuñ ʿömrini yaʿni kıla kem

Getürdi öñine şāh-ı cihānuñ
Giderdi Şāh Jāle bendin anuñ

Didi kimdür bu niçün bend idersiz
Bunı maḫhūr idüp böyle n'idersiz

D.85b

Didiler kim budur cāsūs-ı Fağfūr
Gerekdür şāh öñinde ḥ^vār u maḫhūr

3280 Didi ʿayyāra Şāh Jāle ol dem
Ne iseñ gerçeğin di ey mükerrem

Didi ʿayyār ben cāsūs-ı Çinem
Şabāveş sālir-rüy-ı zemīnem

Senüñ bendüñdeyem ey server-i ḥāş
Gerek öldür gerek dirgür gerek aş

Yitürdi gevherini Şāh Fağfūr
Baña emr eyledi vü virdi destür

Olam tā cust u cū baḫrına ğavvāş
Bilem kim қандадur ol gevher-i ḥāş

B2.144b

3285 Aña Sulṭān Jāle virdi ḥilʿat
Gül-i zibā bigi tekrār қat қat

3277a getürdi : getürüp S

3278a idersiz : idersin N

3278b n'idersiz : n'idersin N

3279a budur : bu durur D, S

3279b ḥ^vār : ḥūr D, N

3285b tekrār : tekrār u D, S

N.999b, B1.111a

Biñ altun ile bir at itdi in^cām
Eyitdi yūri Fağfūr'a kıl i^clām

S.140a

Ḥudā Pervāne'ye yandurdi Şem^ci
Bu gevherden pūr olsun dūrc-i sem^ci

Bu burcı itdi yir ol necm-i zāhir
Bu dūrce girdi ol silk-i cevāhir

Ziyāde şād u ḥurrem oldı ^cayyār
Öñinde şāhuñ urdı yire ruḥsār

3290 Du^cā kıldı elini yüze sürdi
Ḳodı başı vü ayağı götürdi

Eser yiller bigi tırmadı gitdi
Varup bir gün Şeh-i Fağfūr'a yitdi

Eyitdi yarıcuñ Allāh olsun
Ne kim göñlüñ diler her gāh olsun

Ḥudā bir güntüñi biñ itsün ey şāh
Felekden yüce kılsun ḳadruñ Allāh

Varup sa^cy ile bir gün Rūm'a irdüm
Şehüñ dīvānına bir şubḫ girdüm

3295 Meger bir çābük ü bi-mişl ^cayyār
Kışi fehm itmede sehḫār u mekkār

Beni bildi ki ben cāsūs-ı Çīnem
Ṭolu esrār-ı şāh ile ḫazīnem

3288b silk-i : mülk-i S

3290b götürdi : getürdi N

3291a bigi : gibi D, S

3294a irdüm : vardum D : indüm S

B2.145a Tutup muhkem iletdi şāh-ı Rūm'a
Didi cāsūsdur bu bumı kıoma

Beni Sulţān Jāle itdi āzād
Elinden kıldum efgān zārı feryād

Geyürdi ol baña tekrār hıl^cat
Nite kim ^cunşur-ı eflāk kıat kıat

D.86a 3300 Dağı virdi biñ altun ile bir at
Şabāyı na^c-ı şahrāda ider māt

B1.111b Didi Fağfūr kılsun özini cem^c
Şebistanındadır Pervāne'nüñ Şem^c

N.100a S.140b

Bu sözden gitdi şāhuñ ıztırābı
Göñülden ref^c oldu ğam niķābı

Bu ara şāh-ı Çīn Şem^cün cihāzın
Ķamu gönderdügidür çoĝın azın

Getürdüp yüz kıatar uştur şeh-i Çīn
Ser-ā-ser cümlesini itdi tezyīn

3305 Bulara urdı ser-cümle cihāzı
Bile yüz dāne bıkır-i serv-i nāzı

Dağı Pervāne'ye yüz dāne atı
Dağı şīrīn ü ter yüz yük benātı

3298b zārı : u D, S, B1, B2

3299b ^cunşur-ı eflāk : ^cunşura eflāk oldu D, N

3301b şebistanındadır : şebistānumdadur N

3302b oldu : olındı D, S

3304a getürdüp : getirüp D, S, getürdi N

3306b ü : - N / ter : hem S

- Dağı on dāne bī-mānend-i hādım
Ola ol kızlar üzre tā ki hākım
- B2.145b Dağı şeh-zādeye biñ bende-i hās
Kimisi çengī anuñ kimi rakķāş
- Qızınuñ Dāye'siyle itdi irsāl
Eyitdi Şem^c ile ol var meh ü sāl
- 3310 Qoşup beş biñ nefer bī-mişl yoldaş
Olara bir uluyı eyledi baş
- Cihāzı aldı Dāye yola girdi
Varup günlerde bir gün Rüm'a irdi
- Haberdār oldı kim Sultān Jāle
Şeh-i Fağfūr o bedr-i ber-kemāle
- Cihāzı yüz kaţār uşturla fī'l-hāl
Ser-ā-ser Dāyesiyle itmiş irsāl
- Haberler gönderüp emr itdi ol hān
Çıka karşı hevātın u vezirān
- 3315 Gözüñ aç bumı seyr eyle demidür
Şifāt-ı şubḥ u Dāye maķdemidür
- B1.112a Yine şubḥuñ ^carūs-ı cān-güdāzı
Getürdi dünve tolusı cihāzı

3307b ol : tā S / tā ki : - D

3308b çengi : çeng S

3310a nefer : neferi S, B1, B2

3311b günlerde : günlere D

3315b u : - D, N

S.141a Kimi zerrîn kimi sîmîn kimi âl
Bu  alem c mlesin zeyn itdi der-h al

 zin zeyn itdi bu  arh-ı  ac ze
Sef d acile surhı sürdi yüze

N.100b, B2.146a Müzeyyen oldılar ser-cümle hatun
Kimisi sebz geydi kimi g l-gün

3320 Kim anlar cümle nergis-çeşm   g l-r 
Bint p ata  amusı  ıkdı  arşu

D.86b G r rl r kim gel r n z ile D ye
Y zi be zer münevver bedr aye

Yetişdi bunlara virdi sel mı
A ladı bunlar itdi ihtr mı

Bularla eyledi b -had tekell m
Kel mından bular itdi tena um

G d -yı r h olur nu k-ı ş r n
K'ide ol nu k  ol işs na taşs n

3325 Virür ş r n tekellüm r ha r hat
Kim oldur şofra-i ma n da ni met

Getürdiler bular anı sar ya
 ar n itdiler ol bedr olmuş aya

Göricek şem i D ye oldu h rem
Didi h l n ne ey sult n-ı  alem

3319b sebz : sebze N, S

3320a   : - D

3321a D ye :  aye S

Sipās u şükr ü ni^cmet ol Hudāya
Bulişdurdı beni sen meh-liqāya

Dağı ol dem Şüküfe'yle bulışdı
Elini öpdü ayağına düşdi

3330 Şüküfe didi şāh itdi keremler
Getürdüñ sen dağı demler qademler

B1.112b, B2.146b Pes andan Şem^ce ^carz itdi cihāzı
Dağı şeh-zādeye yüz esb-i tāzī

S.141b Dağı ol biñ gulām-ı bī-nazīri
Cihān her birinün hüsni esiri

Qamu uşurla cümle sārbanı
O yüz yük qand kim virildi anı
Ol on hādım ki Fağfūr itdi irsāl
Qamu Pervāne'ye tapşırđı fi'l-hāl

3335 Dağı ol yüz kızi tapşırđı Şem^ce
Ruhından her birinüñ mihr lem^ca

N.101a **Düğün evşafı nev-rūzuñ şıfatı**
Durur bu mürdeye virür hayatı

Bahār irüp cihān olmışdı hurrem
Hevādan tāze cān bulurđı ādem

Müzeyyen hacleye dönmiş gülistān
^cArūs-ı tāze anda verd-i handān

3329a Şüküfe'yle : şevkile N

3332a ol biñ : on yirüñ S

3334a on : - S

Olup bād-ı şabā dāmād-ı bi-bāk
İderdi bikr-i gonce perdesin çāk

3340 ʿArūs-ı tāzeye dönmişdi her gül
Aña dāmād-ı müştāk idi bülbül

Kim ol dāmād-ı müştāk idi yaşıl mum
Ferah mevcüd olurdu guşşa maʿdüm

D.87a, B2.147a

Güyegüotı uyğudan uyanmış
Gelincigüñ tonı kıana boyanmış

Gelincik bigi zeyn olmuşdı gülşen
Ferah olmuşdı cümle gonce gülşen

Bahār itmiş müzeyyen cümle bāğı
Görürler ʿurs u sūruñ çağ çağı

3345 Dügün esbābın itdiler müheyyā
Kamu yirlü yirince hūb u raʿnā

B1.113a

Cihānuñ halkı cümle oldı āgāh
Fulān gün sūr-ı bī-mānend ider şāh

S.142a

Aña bir cümle şaçı hāzır itdi
Hasīs endek şahīler vāfir itdi

Ulu şahrā kenārındaydı ol şehr
Gelür uğrardı ol şahrāya bir nehr

Derūmı kalb-i ʿāşık bigi şāfi
Anuñ bī-ḥad kenārında hilāfi

3339a olup : olur N

3344b ʿurs u : ʿurs D, S

3346a halkı cümle : cümle halkı S

3349a bigi : gibi D, S

3350 Sirişk-i ʿāşıka öyküندی beñzer
Hilāfuñ ʿaks-i bergi urdı hançer

Dikilmiş yanına şaf şaf sifidār
Şanasın her biri bir kıadd-i dildār

Şanar altına her kim varsa dil-ber
Hemān ʿāşıq bigi üstine dıtrer

N.101b

Çenār-ı bî-bedeller bitmiş anda
Gören Tübā şanur bāğ-ı cinānda

B2.147b

Zamāne ellemiş cümle çenārı
Görüp baş egmemiş mi kıadd-ı yārı

3355 Eli irer yine şunarsa anlar
Meger olmuş gulām-ı kıadd-ı dil-ber

Döşenmiş anda reng-ā-reng lāle
Zümürürd üzre dür dökerdi jāle

İdüp dururdu ezhār anı zibā
Hemān Firdevs'e beñzerdi o şahrā

Varup kıurdılar anda yüz otağı
Oķur her birisi pest ulu tağı

Vetedler irdiler tahte's-şerāya
Bitişdi kıubbeler saķf-ı semāya

3360 Güneş dirler görenler her ʿimādın
Semā dirsem yiri anlaruñ adın

3352b bigi : gibi D, S

3358b tağı : dağı D, S

3359a tahte's-şerāya : taht-ı şerāya N, B1

- B1.113b Şu^cā-ı mihre beñzer her tınābı
Beyāzı tīre eyler āftābı
- S.142b Oları çün ki kırdılar o yire
Kodılar girde-baliş çarh-ı pīre
- D.87b Ocağa kodılar on biñ kazanı
Getürdi cūşa ol dem āteş anı
- Oları nār kaynatdı ser-ā-ser
Dil-i uşşākı güyā ıışk-ı dil-ber
- 3365 Esüp deryāyı yāhud bād-ı şarşar
Getürdi bir nefesde cūşa yek-ser
- B2.148a Yetişdi geldi beş biñ mehter anda
Nazīri her birinüñ yoķ cihānda
- Kamusı pür-uşül üstād-ı kāmil
Felekler tablı āvāzına menzil
- Dem urdı sūr-ı nāye mehter evvel
Pes andan tabl u kūsa urdılar el
- Cihāmı tabl u kūs āvāzı tutdı
O şahrā şādīlikden güm güm ötdi
- N.102a 3370 İştidiler olur gice düğünü
Kamu halkuñ o yaña oldı yöni

3365b getürdi : getirür D

3368b tabl u : tabl N

3369a tabl u : tabl N

Kim ol şahrāda sebz-i şādī bitdi
Büyük küçük aqar şu bigi gitdi

Biner bir bād-pāya Şāh Jāle
Süminden seng iderdi āh u nāle

Dağı Pervāne-i dil-süz u cān-bahş
Getürdür rāh-peymā bir güzel rahş

N'idem kim çıksa na'linden şerāre
Hilāli çevre alurdi sitāre

3375 Suvār oldı ol ata ol dil-ārā
Şanasın yirden ağdı göge °İsā

B1.114a Otağa vardılar Pervāne vü şāh
İrişdi burcina şan mihr ile māh

S.143a Cināna girdi yā İdrīs ü Yahyā
Yir itdi yā felekde mihr ü °İsā

B2.148b Gezerler her otağ u huld-ı ferşi
Melekler seyr iderler şan ki °arşı

Getürdüp haymeler cümle ekābir
Ser-ā-ser kondı ol şahrāya bir bir

-
- 3371a bitdi : yitdi D
3371b küçük : küçücük D, N, B1, B2
3372b süminden : sümindi S
3373a dil-süz u : dil-suz N
3373b getürdür : getürdi
3375a ol ata : ata ol D
3375b ağdı göge : göge ağdı N
3378a otağ u : otağ D, B1, B2 : otağı : N
3379b şahrāya : şahrada S

3380 Şeb-i ħunnā şıfâtıdur bu ara
Şafâ kesb eyle kıl bunı temâşâ

Vişāk-ı çarĥ-ı gerdân oldı tezyîn
Yine bir deste şem^ci yaqdı Pervîn

Ser-â-ser cümle encüm şem^c yaqdı
Şihâb ucın alup yire biraqdı

Ķamu bir hoş gümiş kandîl uyardı
Münevver itdi tāk-ı lâciverdi

D.88a

Yalıñ yüzlü güzeller yaqdılar mum
İrişdi nūr zulmet oldı ma^cdüm

3385 Görinür Şem^c altun şem^cdândan
Şan altunlu yaqadan sîm gerdân

Yâ tomâr-ı du^câ-yı nürdur o
Ve yâhud kâmet-i dildâr-ı meh-rû

N.102b

Yürekler yaqıcılar yaqdı meş^cal
Yüzi her birinüñ bedr-i mükemmel

Gelüp şeh yanına cümle ekâbir
Oturdı yirine ^câdetce bir bir

B2.149a

Şu deñlü vâfir itdi ol gice er
Şanurlardı görenler rûz-ı maşşer

3390 O yirde eylediler bir güzel bezm
Melekler itdi gökden görmege ^cazm

3380b eyle kıl bunı : it bunu eyle S

3381a vişāk : otağ B1 / gerdân oldı : oldı gerdân D / oldı : itdi S

B1.114b Bu aradur şifât-ı ni^cmet-i sūr
Ki sūr için bişürdi anı Fağfūr

S.143b Bular kıılmağičün ^cıyş u neşātı
Döşendi server-i Rūm'ũñ simātı

Elif-ğad dil-rübālar cümle tırdı
O ^caynı sādlar sini götürdi

Hıṭāyī hūblar destinde çini
Müzeyyen eylediler bezm içini

3395 Ser-ā-ser dāneveş ebyaz bedenler
Çamu ol incü dişlü sīm-tenler

El üzre tıtdılar dāne birinci
Gören her dānesin şanur bir inci

O zerrīn tāclar destinde zerde
O sā^cat kodılar yir yir nazarda

Götürmiş dökerek derler gül-ābı
Kim ol şeh-bāzlar süklün kebābı

Ṭutar elde şeker-lebler gülacı
Yanında leblerinüñ şekker acı

B2.149b 3400 Ola terlikde şol kim bir içim şu
Elinde cām ile şerbet tıtar o

3391b sūr : sa^cd D

3392a bular : bu D

3398a derler : dūr D, dūrler N / gül-ābı : gül-ābın D, S

3398b şeh-bāzla : şeh-bāzlar D,S / kebābı : kebābın D, S

3399b şekker : sükker D,S

3400a ola : ol S / şol : şular S

3400b cām ile : şükkeri S

Ɔodılar cümle-i h^vānı simāta
Ɔamusın itdiler başı ol bisāta

Simāt oldu gülistān bigi tezyīn
Pilav aƆ gonce-i gül zerde nesrīn

Ya bir gencīnedür kim ol ser-ā-ser
İçinde dāne ŧīm ü zeredür zer

N.103a

Fevākih zīrvāda ŧan ki encüm
ŧu^cā-ı mihr içinde oldılar güm

3405 Bökrek tutmacı bir hūb atlu dildār
Ɔulağında dūr-i yek-dānesi var

B1.115a

Ya bir deryādur içi pūr-sadefdür
Pūr olmuş ol sadepler içleri dūr

S.144a

Gözi bādām dil-berler çörekler
Yüzi gül dil-rübālardur bökrekler
ŧeker-h^varum diyü kim iste da^cvā
Virürdi ağızı dadın aña helvā

Libāsı yufƆadur beñzer bökrekler
ŧabādan berg-i güller bigi dītrr

3410 Bu ni^cmetler simāt içre ser-ā-ser
Avurda çekmelü bī-miŧl dil-ber

Murād olduƆca yindi h^vān-ı ni^cmet
İçildi āb-ı Kevŧer bigi ŧerbet

3402a bigi : gibi D, S

3403a kim ol : ol kim S

3405b dūr : - D

3409b bigi : gibi

3411a h^vān-ı : h^vān u D, B1

Ne şerbet māt ider āb-ı hayātı
İçen bulur harāretten necātı

B2.150a

Derūnı ğıll u ğışdan pāk u şāfī
Kim ol dil teşnelik derdine şāfī

**Şıfat-ı ni^cmet-i şükr mīve-i ter
Bu aranuñ nice beyti ser-ā-ser**

3415. Getürdi ni^cmeti kullar ser-ā-ser
Dökildi ol simāta nuql u şekker

Gören ol yirde ol nuql ile anı
Felekde yād iderdi kehkeşanı

Dökildi dürlü dürlü mīve-i ter
Kim anuñ her biri lezzetde şekker

Yanağı kıpkızıl olmışdı sībūñ
Ruḥ-ı gül-gūmı gūyā kim ḥabībūñ

Cülāb ile tolu emrūd-ı nāzük
Dökilmişdi o meclis içre yük yük

3420. Enāruñ dürci la^cl ile pür olmuş
İçi ^caşık bigi kan ile tolmış

N.103b, B1.115b

Olıcaḳ sīnesi ḥaṇçerle teşrīḥ
Olur ol ehl-i ^cıyşa la^cl tesbīḥ

3413b teşnelik : teşne D

3414 Şarāb-ı hoş-güvaruñ vaşfidur bu / Göñülde katrece guşsa qomaz u D

3415a ni^cmeti kullar : kullar ni^cmeti

3415b şekker : şükker D, S

3417b şekker : sükker D, S

3421a olıcaḳ : oliceḳ S

Pür itmiş dehr şeftalüye kandı
Anı görenlerüñ ağzı şulandı

S.144b

Karār u şabrın olmuş cümle nāsuñ
Ruḥ-ı dil-ber bigi ābı kirasuñ

Meger cāşık bigi çekmişdür ol derd
Ruḥ-ı zerdālū olmuş zer bigi zerd

B2.150b

3425 Şarāb-ı hoş-güvāruñ vasfıdur bu
Gönülde kaçrece guşsa komaz u

D.89a

Getürdiler şarāb-ı bī-nazīri
Civān eylerdi bir cür^cayla pīri

Derūnı pāk-ı şāfi gıll u gışdan
Harāret virmede artuğ güneşden

Komaz ādemde ol hergiz riyāyı
Anūñçün aña meyl itmez riyāyı

Anı her kim içe birlik ikilik
Geçer ol kendüden kalımaz ikilik

3430 Komaz meşhūr olupdur cümle yirde
Kul ile şāhuñ arasında perde

Demīnden şol kadar şafvet bulur dil
Bulınmaz erba^cin ile o biñ yıl

3422b anı : - D

3423b bigi : gibi

3424a bigi : gibi

3425 - D

3425a hoş-güvārı : hoş-güvāruñ S

Virür bir hâleti kim rûha anı
Düşinde görmemişdür şüfî anı

İder çāk olsa yitmiş biñ hicābı
Niçün medh itmesün ʿārif ol ābı

Kişinüñ gizli rāzın eyler izhār
Kerāmetlüdür eyler keşf-i esrār

3435 Faķiri pādşāh eyler cihāne
Aña niçün bulur şüfî bahāne

B1.116a, B2.151a Eger geldiyse anuñ mişli ʿaşra
Niçün koyarlar anı sırça kaşra

Anı sākīler içdi evvel der-hāl
Geçürdi laʿllerinden rişte-i āl

N.104a S.145a Pes andan şundi cümle ehl-i bezme
O sâʿat ʿaql ile başladı rezme

Bu medhi germ olup oқıdı mestān
İderdi bāğda şan bülbül elhān

3440 Gözüñ aç eyle seyr-i medhet-i sūr
Ki gāngin dilleri eyler bu mesrūr

Ne sūrsın sen eyā mahrem-i sarāy-ı surūr
Sarāy-ı dilde yaparsın serīr-i şāh-ı huzūr

3432a bir : bu D, S

3434a eyler : idüp S

3437a içdi evvel : evvel içdi D, S, B1, B2

3437b laʿllerinden : laʿllerden D, S, B1, B2

3439a oқıdı : oқurdu D, S, B1, B2

Cihānda ğuşşa yüzün gör meh oldu devründe
Şarāb-ı cām-ı surūr ile serverān mesrūr

Şarāb-ı nāz ile mānend-i çeşm-i dil-ber-i şūh
Müdām zevk u şafān ile merdümān mahmūr

Eyā emīr-i serīr-i sarāy-ı zevk u şafā
Getürse hāz ide çīnilerün eger Fağfūr

3445 Riyāz-ı bezmün o deñlü müzeyyen olmuş kim
Perī olaydı ger uçmağ dilerdi küyuña hūr

Güzellerün yüregini nefīrün oynatdı
Getürdi rakşa kamu tağ u taşu san dem-i sūr

D.89b, B2.151b

Fiğān u velveleyi tabluñı işitse eger
Kıyāmet irdi şanup kalka yirden ehl-i kubūr

Bu bir kaç beyt-i ğarrā meşnevīdür
Dügün vaşfında ğāyet ma^cnevidür

İşine urdı āteş-bāz āteş
Bulınmazdı cihānda aña beñdeş

3450 Atıldı göge yir yir āsmānı
Görenler āh-ı ʿāşık şandı anı

B1.116b

Felekde çıkdı çınladı tırağa
Şadāsı Rūm'dan irdi ʿIrak'a

Gözi şehlā ğulāmı yağdı nergis
Açıldı göñli gördi anı herkes

3443b şafān : şafā S

3444b getürse : götürse N / ide : ideydi D, S / çīnilerün : çīni N / eger : -D, S, gerek N

3445a o : ol D, N

3445b küyuña : büyüña D, N

S.145b O ĥaddi verd-i tāze yaĥdı güller
Ol ara gülşene döndi ser-ā-ser

O sīmīn-ten ne dem kim yaĥdı sercek
Zemīne aĥce dökdi ölçek ölçek

N.104b 3455 O sercekler içinden toĥdı mehtāb
Cihāmı itdi günden rüşen ol tāb

Şanurdı toĥdı gün anı görenler
Ser-ā-ser şem^cler olurdı bī-fer

Yürürdi ara yirde bī-nevālar
Sürerdi ĥalk anlardan şafālar

B2.152a Dilinde anlaruñ dürlü söĥişler
İderler idi lutf ile döĥişler

Biri birine hicv oĥurdı anlar
Virürler fi^c-i şeytāndan nişānlar

3460 Kimisi zort virür kimi şıĥlık
Kimis def çalardı kimi ıklık

Kimi düdük çalardı kimi deplek
Bularuñ cümlesinden seyri yügrek

Görenler anları olur ferāĥnāk
İderler ĥalkı dehre şāh-ı Daĥĥāk

Olup bu resme biñ dürlü temāşā
Şafālar sürdi ĥalk u şāh u paşa

3454a ne dem : ne deñlü D

3455a içinden : ucından D,S

3462a anları olur : anı olurlar S

3462b ĥalkı : ĥalk N / dehre : dehr N

3463a olup : olur N

O bezmi kim ki görse dirdi inşâf
Nice vaşf eylesün ol sūrı vaşşâf

3465 Şu deñlü yakdurur ʿudi o şeb-şeh
Duḥānından toḡuz eflāk olur deh

B1.117a

Müşebbek eyledi cismin ser-ā-ser
Felek olmagiçün ol ʿuda micmer

Bu bezm ehli kamu sürdi şafāyı
Vefāsuz dehrden gördi vefāyı

D.90a S.146a

Kimi ayuḡ kimi nūş itdi rāḥı
O gice diri tutdılar şabāḥı

B2.152b

Bu vaşf-ı rüz-ı ʿurus bī-bedeldür
Dinürse ʿıyd-ı ekber ger maḥaldür

3470 Güneş çün oldı sūr-ı şubḥa maḡrūn
Getürdi şaçulıḡ bir bedre altun

Geçüp ol cümle-i şubḥa oturdı
Nikāb-ı leyli ʿālemden götürdi

N.105a

Cemālinden cihānı itdi pür-nūr
Ser-ā-ser ḥalḡ-ı ʿālem oldı mesrūr

Şafā-yı ḡalb ile mecmū^c-ı ʿālem
Getürdi sūra şaçı şād u ḡurrem

Yine her mehter-i üstād-ı ekmel
Ḳamusı ḡabl u kūsa urdılar el

3464b sūrı : sözi D

3469b ekber ger : ekberdür B2

3471b nikāb-ı leyli : nikābı leyl N

3473b şād u : şād N

3475 Ser-ā-ser velvele tutdı zemīni
Düşirdi tāk-ı ʿayyūka tanīni

Yine geldi dökildi halka niʿmet
O bezme reşk iderdi görse Cennet

Ne dürlü āş var ise cihānda
Bişürmişdi kamasın şāh anda

O bezme ger cinān dirsem maḥaldür
Kim anuñ şerbeti nehr-i ʿaseldür

Yenildi h̄ʿan sürildi zevk ü şādī
Gürisne s̄ir olup buldı murādı

3480 Bu resm ile yidi gün dügün oldu
ʿAdūya her günü biñ dügün oldu

B1.117b, B2

**Bu ara vaşf-ı ʿurus Şemʿ-i pür-şevk
Temāşā eyle bu arayı sür zevk**

Bu yana Şemʿ Bānū-yı melek-h̄ū
Dügün itdi ḥavātin cemʿ idüp u

S.146b

Yanına şol kadar cemʿ oldu ebkār
Aña yok necm-i eflāka ʿaded var

Yaқındı qaşına bir resme vesme
Yazılmaz ḥarf-i rā levḥa o resme

3485 Gözine şöyle hoş çekdi ki sürme
Gör anı h̄ür ʿayni h̄iç görme

3479b olup : idüp N

3482a h̄ū : h̄üb D

3482b u : - D

Özini şol kadar itdi ki ziynet
Şanurdu gören anı hür-i Cennet

Bilürdi gerçi kim ol hüb-süret
Degül hüb-sürete meşşâte hâcet

Ve lîkin ʿâdet ü uslûb u erkân
Yirine gelsiniçün itdi ol cân

D.90b, B2.153a

Şükûfe emr kıldı geldi bir rahş
Binüp şalınmağa serv-i hevâ-bahş

N.105b

3490 **Ƙulağ ur cân u gönülden bu ara**
Şifât-ı rahş-ı bî-manend ü garrâ

Hasûda iki güşı iki hañçer
Şabâ pâyından eyler sürʿatı cer

Eger kühsâra ʿazm eser yil
Ve ger şahrâda seyr itse aķar seyl

Anuñ naʿl-i semendın çıksa âteş
Has u hârı yaķardı yıldırımveş

Urılmış üstine bir zîn-i zerrîn
Felekde mihr idi güyâ ki ol zîn

3495 Rikâbı ʿayn-ı nûn idi özinüñ
Yaħud mâh-ı nevi çarħ-ı berînün

3487b hüb : hoş N

3488a uslûb u : uslûb D / ü : - B1

3488b itdi : oldı S

3490a Ƙulağ : Ƙulak

3494a zîn : sîm S

3494b felekde : felek D

- Aña teng itmekiçün kehkeşanı
Zer-efşân eylemişdi çarh anı
- B1.118a Gören ol zîn ile dir ol semendi
Hemân kavı-ı kûzahdur sine bendi
- S.147a Suvâr oldı aña ol alını Nâhîd
Göge ağdı seher gūyā ki hūrşîd
- Țutuk oldı o mâhuñ sâyeبانı
Saķındılar felekde günden anı
- 3500 Kim ol mâh-ı hilâl-ebur tutukda
Güneşdür san şafaķ içre ufukda
- Bile bindi anuñla cümle ebkâr
Ėamusı serv-ķadd u lâle-ruhsâr
- B2.153b Kimi şahin bakışlu kara gözlü
Kimi keklik sekişlü tūī sözlü
- Kimi turna bigi şuplaķ boyunlu
Kimisi cān ile şāh-bāz oyunlu
- Kiminūñ zūlfi ördek bigi çevgān
İder tāvūsveş şevķ ile cevelān
- 3505 Kimisi bağlamışdı sebzi serde
Kimi şaru geyür mānend-i zerde
- N.106a Kimi hayrān-ı cānuñ lūtı pūtı
Kimisi esb-i nefsuñ gömgök otı

3503a bigi : gibi D, S

3504a bigi : gibi D, S

3505a sebzi : sebz D, N

Olaruñ her biri bir necm-i ezher
Arada Şem^c Bānū māh-ı enver

O meh seyr itdi ol şehri ser-ā-ser
Derūmı gün bigi oldı münevver

O meh-rū eyledi her menzili seyr
Döküp altun u akçe kıldı çok hayr

D.91a 3510 Çü döndi hacleden yana o dil-ber
Döşendi atı ayağına bezler

Çamusı çatma altunlu firengi
Şafağda bunlaruñ yoğ idi rengi

B1.118b Şu deñlü saçdılar başına akçe
Kara toprağı yirtüñ oldı akçe

S.147b İrişdi burcına şevk ile ol māh
Görenler gün yüzün dir Allāh Allāh

B2.154a Üzengülik virildi aña bir şehir
Getürmez ^cāleme mişlin anuñ dehr

3515 İderek ^cizzet ü ta^czīm ol aya
Getürdiler sarāy-ı dil-güşāya

Bile girdi ser-ā-ser cümle ebkār
Aña aḥşām olunca oldılar yār

Şu deñlü yüce yığmışlar cihāzı
İrişmiş sakfa kadd-i ser-firāzı

3508b bigi : gibi D, S

3509b altun u akçe kıldı : altun akçe itdi S

3517a yüce : yükce D

3517b ser : - S

Düzüp bir kırk ayak zer nerdubānı
Çıgup sīmīn-bedenler yıgmiş anı

Yoğiken had cihāzına o meh-rū
Yükini hiç yıgmazdı yukaru

3520 Kılındı resm u °adet üzre kābın
Sarāy-ı vuşlatuñ açmağa bābın

Sıfat-ı leyl-i vuşlatdur bu ara
Ne nāzük eylemiş gör hāme inşā

Yine bu hacle-i gerdün tonandı
Kevākib şevk ile yaqdı sipendi

N.106b

İdüp mäh ile Zühre ıqtırānı
Virürdi vaqt-i vuşlatdan nişānı

Nazar kılsa nucūma dirdi İdrīs
İdüpdür her biri teşlīs ü tesdīs

B2.154b

3525 Bu yaña şāh yanında olın cem^c
Elinde her birinüñ bir güzel şem^c

El urup sūr-nāy u tabl u kūsa
Getürdiler o dāmādı °arūsa

B1.119a

Görür Pervāne bir hacle müzeyyen
Bu Cennet'dür bilür ol hūra mesken

S.148a

Revān ol gözleri mestāne girdi
Ki bir fānūsa şan pervāne girdi

3518a düzüp : dönüp S

3519b yükini : yükün D

3520a kılındı : kıldı N, B1, B2

3524b idüpdür her biri : kamusı eylemiş B1, tesdīs : tedrīs D,S

3526a sūr-nāy u : sūr-nāy D, S, B2 / tabl u : tabl N

3527b hūra : ca^cda D

Yahud İdrīs irişdi cināne
İrişdi anda °ömr-i cāvidāne

3530 Çü buldı Şem^c ile Pervāne vuşlat
Tağıldı halk ikisi kıldı halvet

D.91b

Çü geldi bir araya Şem^c ile Şāh
Şan itdi ictimā^ci mihr ile māh

Yitişdi çün ki ol la^cli nebāta
İrişdi şan ki Hızır āb-ı hayāta

Bırakmışlar tokuz kat cāme-ḥ^vābı
Bırakmaduklarınıñ yok ḥesābı

Ḳomışlar aña altūn nerdubānı
İkisi cāme-ḥ^vābe çıkdı anı

3535 Çü çıkdı aña ol derdüñ devāsı
Tokuz kat çarḥa şan mü'min du^cāsı

Anı ḥammām-ı nāzük bigi soydı
Çü °uryān itdi şeh ḳoynına ḳoydı

B2.155a

Ḳoyunda yaraşur gördi o berre
Ḳoyup ḳoynına ḳoçdı nice kerre

Pes andan urdı şeftaluya dendān
Şafalar sürdi irdi cānna cān

O sine gūyiyā bir ḥarman-ı gül
O şeb gül ḥarmanına irdi bülbül

3532a la^cli : la^cl D

3533b bırakmaduklarınıñ : bırakduklarınıñ S / yok : yokdur S

3536a bigi : gibi D, S

- N.107a 3540 Şehiñ elden uçar bāz-ı kararı
Düşer ardına kalmaz ihtiyarı

İriştir bir gümiş vādīye ol yār
Görür bir kudret āhūsı izi var
- B1.119b Ol āhū izine ol şāh urur el
Bulur altında bir dürc-i muḳaffal
- S.148b Anı miftāḥ-ı mercān ile açdı
Revān ol cāme-ḥ^vāba la^cl şaçdı

Çü nār-ı zevḳ-i vuşlat virdi tābı
Aḳıtdı dürcce ol sīm-i müzābı
- 3545 Bulup ol bezmde bir cām-ı mey-gün
Aña ibriḳdan koydı gül efsün

Şarāb-ı vaşlı barmağ ile tutdı
Görür kuvvetlü bir pāre şu ḳatdı

Ḳodı bir şem^ci sīmīn şem^cdāna
Ziyā-yı zevḳ virdi bezm-i cāna

Bulup bir bī-bedel miḳrāz-efşān
Ucın aldurdı şem^cüñ aña ol an
- B2.155b Devāt-ı kudrete ḳodı ḳalem u
Yazıldı cāme-ḥ^vāba surḥ yazı
- 3550 Görür var zaḥmı ol ḥür-ı cemīli
O zaḥm-ı tāzeve şoḳdı fitili

3541b āhūsı : āhū D
3544b dürcce : dürr D : dürc S
3546b görür : görüp S
3549a kudrete : kudret D

- Şanasın kim ğılâfın buldı nîze
Ya düzdiler niyâmı tîğ-ı tîze
- D.92a İdüp bir ğonce-i zanbağ tekellüf
Vişâli bâğımı kıldı taşarruf
- Bilürmiş hendese ʿilmin o cānan
Çıkardı mîl ucına ābı ol an
- Görür kalkar şehûn turmaz toğanı
Geçürdi aña laʿlin üsküf anı
- 3555 Şafâ naḥcîrine atmağičün tîr
Geçürdi barmağına şîm-zihgir
- Murâdı yayın anuñ devr kurdı
O bir gevher yüzükden oğ geçürdi
- N.107b O menzilde anuñ kavı-ı zamâne
Murâdı tîrin irgürdi nişâne
- S.149a, B1.120a İlahî kullaruñ irgür murâda
Şafâ kesb eylesün bâğ-ı vefâda
- Ƙamu tâlibleri maṭlûba irgür
Ƙamu ʿaşıklararı maʿşûka irgür
- 3560 Bizüm maṭlûbumuzsın sen İlahî
Gönülден sevmişüz sen pādşâhı
- B2.156a Tecellî eylemezse anda dîdâr
Gülîstân-ı cinâni okıruz hâr

3554a toğanı : doğanı S

3556b gevher : cevher D, S, B1, B2

3559a maṭlûba irgür : irgür maṭlûba S

3559b maʿşûka irgür : irgür maʿşûka S / maʿşûka : maḥbûba B2

İki  alemde maq udum vi al n
Na ib it  aynuma y  Rab cem l n

 amu  alibler n ma l bı sensin
 amu  a ıklar n ma b bı sensin

Ki mir'at idi   n Mecn n'a leyl 
İderd n sen a a andan tecell 

3565 Bu ara fa l-ı t bist n  ifatı
 eh-i Çin' n bilind gi vefatı

Geçip nev-r z irişdi yine bir dem
 ar retten furuna döndi  alem

A a  arz eyledi mihrini efl k
Zem n germ olup itdi c bbesin  ak

D.92b

 ar retten cih n ger d kmese der
De izler ma v olurlardı ser- -ser

 ar ret pençe-i merc nı  oydı
Anu  n ba rde   r- ba koydı

3570 Bulit olmuşdı n -peyd  vef ve 
E er yo  idi hiç andan  af ve 

Kimesne s yesinde gi emez hoş
Anu  n oldu gün bir p re  te 

B2.156b

Dem urma a  ab nu  yok mec li
M kedder olmuş idi dehr h li

3564 - D

3567a mihrini : mülkini D, S

3569a merc nı : merc n N

3572 - D

3572a  ab nu  : cin nın S

S.149b, B1.120b

Çeküp hısm ile tîğın mihr-i eflāk
Zemīntüñ eylemişdi cismini çāk

N.108a

Harāretten kamu ruhsār-ı lāle
Dökerdi berg-i gül üstine jāle

3575 O sīmīn-sīneler cümle ser-ā-ser
Dökerdi levh-i sīm üstine dürler

Ruḥ-ı dil-berler olmuşdı kızıl gül
İderlerdi kamu ʿuşşākı bü!bül

Cihānı cümle yaqdı mihr-i rahşān
Görüp bu hāleti bozıldı büstān

Hevāda bir nefes açsa eger per
Ola döne döne büryān kebüter

O dem şevr ü ḥamel ced ile yeksān
Olurdi çarḥ tennūrında büryān

3580 Per açsa murğlar yanardı der-ḥāl
Açardı mirvaḥa ammā perr ü bāl

Oturmuş mirvaḥa desthinde Jāle
Kızarmışdı harāretten çü lāle

İdüp ol mirvaḥ ile ol hevā kesb
İderdi her nefes zevk ü şafā kesb

O sā^cat girdi bir ḥādım sarāya
Zebān depretdi el açdı du^cāya

3575a sīneler : sīne D

3578b büryān kebüter : kebüter ter ter D

3579a şevr ü : şevr S

3582b zevk ü : zevk N, B2

- B2.157a Didi kılsun Hudā ʿömrüñ ziyāde
Yetiş ʿālemde ser-cümle murāda
- 3585 Felekler döndügince Haḫ tebārek
Şehā kılsun günüñ günden mübārek
Muşaffa ḫalbüñe irişmesün gerd
Vucūduñ haşr olunca görmesün derd
Ḳapuya geldi bir hoş peyk-i çālāk
Elinde nāmesi var kendü ḡamnāk
- S.150a, B1.121a Duḡān-ı āh-ı ʿāşıkveş siyāhı
Geyüpdür ṫurmaz eyler her dem āhı
Şabāveş başına ṫurmaz ḳoyar ḫāk
Bulıtlar bigi anuñ çeşmi nemnāk
- 3590 Buyırdı şāh geldi peyk-i çābük
Kim ol hiss-i nazardan cust u yüḡrük
- N.108b Çıḳardı nāmesini şundi şāha
Saʿādet-melce ü devlet-penāha
O dem gözden geçürdi şāh der-ḫāl
Anı Çīn begleri itmişler irsāl
Dimişler serverā el-hükmü li'llāh
Senüñ ʿömrüñ ziyāde kılsun Allāh
Begüm sen sağ ol kim Şāh Faḡfūr
Ecel irişdi oldu taḫtdan dūr

3589b bigi : gibi D, S

3590b cust u : cust N

3591b ü : - D, S

3593a el-hükmü li'llāh : Ḳur'an, sûre : Mü'min, ayet : 12

- D.93a 3595 Düşüpdür araya gâyetde fetret
Harâmiden harâb oldu vilâyet
- B2.157b Ser-â-ser kıst ider kardaşa kardaş
Beden olur harâb olmayıcak baş
Tağıldı tār u mār oldu kamu şeh
Zamānuñ cünbişinden gördiler kıhr
Çübānı yok koyuna döndiler il
Dökerler gözlerinden ebrveş seyl
Olupdur memleket el-ān u talan
Yürür mazlūmlar uryān u büryān
- 3600 Vilâyet sıhhatı gitmiş bedendür
Ve yāhud cānı yok bir kırı tendür
Tenüñ kim olmaya içinde cānı
Köpekler yimege kıst eyler anı
Vilâyet kırı tendür cān gerekdür
Gidüpdür sıhhatı dermān gerekdür
- B1.121b Uçur Pervāne'yi luḫ it bu yaña
Kıpu halkı ser-â-ser kı'il aña
O verd-i salṫanat bunda açılısun
Du^cā şeb-nemleri aña şaçılısun
- 3605 Vilâyet halkı mihr-i hükmüne mum
Şehā olsun tapuña şöyle ma^clūm

3595a fetret : kırbet D,S

3598b ebrveş : ebrüveş N

3602 - S

3603 - S

3604 - S

S.150b

Anı şöyle diler bay u dilenci
Aṭāyı şan dilenci bayı genci

Aña halk-ı vilāyet şöyle muhtāc
Ekinci yağmura şan ekmege ac

N.109a, B2.158a

Bu işden çün ki şeh āgāh oldı
O dem cāyını revān bile ṭoldı

O sāt yane yane itdi āhı
İrişdi göklere dūd-ı siyāhı

3610 Koyup bād-ı şabāveş başına hāk
Çeküp itdi yaqasın gonceveş çāk

Didi bu iş bugün gerçi añadur
Bugün aña ise yarın bañadur

Gerek şāh u gerek bende ser-ā-ser
Ecel cāmı tutar cümle ber-ā-ber

Tekebbürlenme miskīn itme gaflet
Ecel bir kimseye itmez riāyet

N'ola Behrām'ı yıksa sendeki zūr
Ecel bir hāmlende eyler yirüñ gūr

3615 Münādiler bıraḫdı mülkine şāh
Didiler gitdi Fağfūr oluñ āgāh

D.93b

Ser-ā-ser şöyle bilsün kim kamu nās
Koyar yası evine ṭutmayan yas

3611b bañadur : sañadur S

3614a zūr : rüz D

- B1.122a Muşibet şem^{ci} ol dem kim uyandı
İşitdi Şem^c ile Pervâne yandı
Yanup yakıldı ol Şem^c durur pāş
Akıtdı katre katre gözleri yaş
Şaçın çözdü bulutlar bigi ol māh
Akıtdı yaşını şām u sehergāh
- B2.158b 3620 Kamu halk-ı vilāyet tutdı yası
Ser-ā-ser geydiler kara libāsı
- S.151a Siyeh hil^catlar içre cümle hūbān
Şanasın zulmet içre āb-ı hayvān
Siyāha oldı mustağrak kamu māh
Siyehler geydi gūyā Ka^cbetu'llāh
Yapıldı cümle bāb u ^cıyş u ^cişret
Bir içim şuya ayyāş oldı hasret
Vefāveş nā-bedīd oldı ferahlar
Kuruyı kaldılar cümle kadehler
- N.109b 3625 Tutıldı her şürahīnūñ zebānı
Görüp ^cayyāşlar kurıdı kanı
Bu hālet kim o sā^cat zāhir oldı
Görüp mey-hāneciler kāfir oldı

3617b işitdi : işidüp S, B1

3619a bigi : gibi D, S

3621b āb-ı : āb u D

3622b D nüshasında 3622 b olarak yazılmış

3623b D nüshasında 3621 b olarak yazılmış

Yimeden içmeden iller kesildi
 Kaması bî-vefâdur ʿömri bildi

Bu bîr hoş mevʿizedür tut kulağun
Tutarsañ Hâk cinân ide turağun

İnanma ʿömre kim yoğdur beğâsı
 Tayanma sustdur anuñ binâsı

3630 Bu şaffa ʿākıbet alur şafâyı
 Bu kûbbe kômaz ʿademden kabâyı

B2.159a Bu ʿömr-i bî-vefânuñ yoğ şebâtı
 Ecel peyki kâpar tâc-ı hayâtı

B1.122b Bu ʿömrüñ nüshasınıñ şıhhatı yoğ
 Bunı hoş okıyanuñ fikreti yoğ

Hâzer kıl ğarre olma buña ey şüh
 Bu ʿömrüñ nüshasını anla mensüh

Bu ʿâlem bir vefâsuz dil-rübâdur
 Nazar kılmâk buña ʿayn-ı inâdur

3635 Bu balı kime şunmuşdur belâsuz
 Bu genci kime virdi ejdehâsuz

S.151b Ne şerbet şundi bu kim zehri yoğdur
 Ne luğf itdi kim anuñ kahrı yoğdur

D.94a Ne gül var kim yirini kılmadı hâr
 Nice cân hârmanına urmadı nâr

3627b ʿömr : ömri D, S

3628b turağun : dudagun

3625b virdi : şundi D,S

3637a yirini : birini S

Ne bülbül var k'anı inletmeye dehr
Nice tütinüñ itmez şekkerin zehr

Țutar bedri irişmişken kemäle
Felekde irgürür mihri zeväle

3640 Virür bir müşdan file fenâyı
Zebün eyler şitâdan ejdehâyı

Țudâ halk eyleyüp bu genc cânı
Țomış çâr ejdehâ ağzında anı

N.110a Kişi hiç ola mı eksük belâdan
Nice cân kırtara çâr ejdehâdan

B2.159b Yüri var şu fenâdan kıl ferâğı
Beķâ mülkinde düz gökcek turağı

Ulu yirden sen eyle yine °avdet
Țazer kıl yolıñı bağlar bu °avrat

3645 Yüri kıtsiler ile bâl u per aç
Bu toķuz perdeden def°i öte geç

Yed-i himmetle °aynuñdan niķabı
Götür çāk eyle yitmiş biñ hicābı

B1.123a Hicāb arada baş u cism u cāndur
Ferāgat kıлмаğ anlardan hemāndur

Țulak Țutın buna °ālī-nazardur
Şıfat-ı subh ile pend-i pederdür

3638b nice tütinüñ : ne tütü var ki S / şekkerin : sukkerin D,S

3640a bir : bu N / file fenâyı : kıle ķabâyı D

3643b düz : dün D

3647b kıлмаğ : kıлмаğ S

Siyeh hil^cat geyüp dururdu ^cālem
Fırāk-ı mihr ile tutmuşdı mātem

3650 Çıkardı şubh anuñ geldi yasin
Teninden soydı ol kara libāsın

S.152a

Buyurdu āftāb-ı zer-feşāna
Geyürdi hil^cat-ı zerrīn cihāna

Seherden pādşāh-ı mülk-i devlet
Virüp Pervāne ile Şem^ce hil^cat

Hazīnedār başına çün buyurdu
Ser-ā-ser beglere hil^cat geyürdi

B2.160a

Çıkardı cümle halkuñ kara yasin
Geyürdi egnine şenlik libāsın

3655 Çü çıkdı kara hil^cat Şem^c ü şehden
Bulıt soyıldı güyā mihr ü mehden

Yimeler içmeler şenlikler oldı
Ferahdan mülk-i ^cālem yine toldı

Sarāyı gayrdan şāh itdi halvet
İdüp Pervāne'yi yanına da^cvet

D.94b

Eyitdi saltanat burcında māh ol
Sa^cādet tahtı üzre pādşāh ol

N.110b

Güneş başuñda zerrīn tācuñ olsun
Sa^cādet şubhı taht-ı ^cācuñ olsun

3652b virüp : virür S

3658b tahtı : bahtı S

3660 Felek devr eyledükce pāydār ol
Sa^cādet menziline ber-ķarār ol

Yanuñca ķoşayın vāfir sipāhı
Yüri ol mülk-i Çin'üñ pādşāhı

B1.123b

İdin hem Nāşır'ı yanuñda paşa
Ölüpdür mülk-i Çin var eyle ihyā

Ziyāde kıl re^cāyāyı ri^cāyet
Dilerseñ iki ^cālem içre devlet

Ĥazer kıl almağıl mazlūmuñ āhın
İrişdürme göge dūd-ı siyāhın

3665 Eger āh eylese mazlūm yirden
Geçer bir demde tokuz kat siperden

S.152b, B2.160b

Elā ey çarĥ-ı rıf^cat mihr ü māhı
Ĥazer kıl yirde kalmaz kimse āhı

Şaķın zūlm ehlin itme mülke ĥākim
Cihānda olasın maķbūl tā kim

Daĥı sultān olan ^cādil gerekdür
O şan^catda ķatı kāmil gerekdür

Çeküp zencir ķaşra ^cadl u dādı
Çıķar Nüşinrevānveş yahşı adı

3670 Ki ķurduñ pençesi şöyl'it yasağı
Keçinüñ rişinüñ olsun ķarağı

3662a idin : ideyin D

3662b mülk-i Çin var : mülket-i Çin N

3663a re^cāyāyı : re^cāyātı N

3667a ehlin itme mülke : ehlini sen itme S

İdin inşâf u ʿadli dilde mizân
Gerekdür şâh olan gâyetde vezân

Ƙoyarsa keffeñe zulm ehli dirhem
Terâzûveş dilüñ meyl itmesün hem

Cihân bir cism ola sen cân olasın
Terâzûdan iner sultân olasın

Hemân kim hutbede aduñ ola yâd
Zamânuñ naqdına ur sikke-i dâd

3675 Muhal olanlara eyle siyâset
Maḥallin gözlegil fevt itme fırsat

N.111a Şular kim olalar devründe câbir
Hemân setr eylesün ʿaybın mekâbir

B1.124a Daḥî hem şîr-i ner bigi secîʿ ol
Ḥudânuñ emrine cândan muṭîʿ ol

B2.161a Zamânuñda kimesne yutmasun ḳan
Meger kim laʿl ḳaşlu ḥâtem ey cân

D.95a Umarum ḳılmaya ey yâr-ı cânı
Demüñde nâydan gâyrı fiğânı

3680 Sentüñ ʿahdüñde kimse dökmesün yaş
Meger kim dîde-i ebr-i güher-pâş

S.153a Daḥî Ḥâtem bigi gâyet saḥî ol
Mürüvvet tekyegâhına aḥî ol

3671b vezân : sūzân S

3677a bigi : gibi D, S

3681a bigi : gibi D, S

Dilerseñ ola bendeñ cümle insân
Kerem destiyle eyle luğf u ihsân

Kulağũndan giderme dürr-i pendüm
Keremler eyle sultânüm efendüm

Kulağũnda küpe olsun bu sözler
Yaraşur gũş-ı şehde dürr ü gevher

3685 Naşihat tut naşihat tut naşihat
Ola tã kim kulun iqbâl ü devlet

Qabül itdi görüp Pervâne ma^ckül
Turãb-ı huşk gũyã âbı maqbül

O hakkãk-ı der-i deryã-yı devlet
Görür kim yoğ o dürr-i pende kıymet

Yir itdi dürc-i dilde cãnı bigi
Muhabbet eyledi cãnãnı bigi

Pes andan gördiler yoluñ yarağın
Tecessüs kıldılar qurbın ırağın

B2.161b 3690 Dağı cem^c itdiler enbũh-ı leşker
Yarağı yirlü yirince ser-ã-ser

Vezir-i a^czam oldu aña Lãlã
Yarağın kıldı ser-tã-ser müheyyã

3684b dürr ü : dürr N, S
3685b iqbâl ü : iqbâl D, S
3688a yir : pür S
3689a leşker : asker N

B1.124b Ser-ā-ser cümle leşker oldı āgāh
Fulān gün ʿazm-i mülk-i Çīn ider şāh

N.111b **Şeh̄er Pervāne-i İskender-āyīn**
Bu oldur ki itdi ʿazm-i mülket-i Çīn

Hurūc itdi yine maşrıkda bir şāh
Ser-ā-ser rihlet itdi leşker-i māh

3695 Şeh-i maşrık vişāk-ı şubhı kurdı
Ayağı leşker-i zulmet götürdi

S.153b Yetişdi bir şeh-i mülk-i saʿādet
Çalındı bāb-ı şehde kūs-ı rihlet

O dem kim kūs-ı rihlet saldı āvāz
Ser-ā-ser eylediler göçe āgāz

Didi feryād idüp zengülede çāñ
Beni gūş eyle rüz-ı rihleti añ

İder ten menzilinden rüh rihlet
Yarağūñ yahşi gör ey ehl-i devlet

D.95b 3700 Şanur bir serv-kaç gören sinānı
Şokunmuş başa mīr-i ʿaşıkanı

B2.162a İrişmiş göge bayraklar yaşıl āl
Gören kavş-ı kuzah şanurdı der-hāl

Hümāveş açdı sancaklar per ü bāl
Kimi ağ u kimi sebz ü kimi āl

3692a leşker : ʿasker N

3694a maşrıkda : maşrıkdan D

3694b leşker : ʿasker N

3695b leşker : ʿasker N

Serinde her birinüñ tãc-ı zer var
Şanasın servler üzre kamer var

Olur hem-râh ol beglerle her gün
Yücelmiş kadri toğmuş başına gün

3705 Melekveş bāl açmış ol yüzi mäh
Yazılmış bāline naşrun mine'llah

Şamu halkuñ qararı murğı uçdı
Kılıçlar qol şalup her şahşı koçdı

B1.125a Yüzi şuyın şatun almışdur ol yār
Anuñçün halk yanında yiri var

İdüp Şem^c ile Pervāne vedā^c₁
Eyitdi ^cazm-i Çīn eyler bu dā^c_i

Murādum bu durur sen dil-rübādan
Unıtma ben du^cā-güyuñ du^cādan

N.112a 3710 Bu sözi Şem^c idince şāhdan güş
Yürek qanı gözinden eyledi cüş

S.154a Bularuñ seyl-i ^caynı başdan aşdı
İkisi lām elif bigi tolaşdı

İkisi yane yane ağladılar
Yürek yakup cigerler tağladılar

B2.162b Pes andan taşra çıqdı geldi ol şāh
Tulū^c itdi şanasın nā-gehān mäh

3704b toğmuş : toğdı D

3705b naşrun mine'llah : Qur'an, sûre : Saf, ayet 7

3706a uçdı : uçmuş S

3706b koçdı : koçmuş S

3709a bu durur : bu dur D

3711b bigi : gibi D, S

Bu ara vaf-ı esb-i cust u çabük
Cihānda yoğ idi ol deñlü yügrük

3715 Getürdiler bir esb-i cust u çalāk
Anuñ reşkinden iñler kat kat eflāk

Kim atuñ na[°]l-i sīmīnūñ şerārı
Urur meh harmanına gökde nārı

Revişde berķāsā vü şabāsān
Gören anı şanur taht-ı Süleymān

Ḳullıķda bebr idi heybetde ol şīr
Suvār oldu aña ol ejdehā-gīr

Çü bindi anuñla şāh mişl-i Cemşīd
Esed burcına irdi şan ki hūrşīd

3720 Bile bindi anuñla cümle ulu
Didi ol Rūm ilinden Çīn'e yā hu

D.96a

Şu deñlü şaçdılar yire gül-ābı
O yoluñ ğāliye oldu turābı

İrişdükçe şabā tā kopmaya gerd
Kimesne gerdden tā çekmeye derd

B1.125b

İki biñ ḳul yaḳup o gence micmer
Buḥūr eylerler idi °öd ü °anber

B2.163a

İrişürdi göge anuñ duḥānı
Olurdu ol çerinūñ sāyebānı

3714a cüst ü : cüst D, N

3718a bebr : yir

3724a irişürdi : irişdi N

- 3725 Bile şāh ile on biñ var idi fil
Revişde her birisi bir eser yıl
- S.154b Maḥall-i cengde anlar ser-ā-ser
İki dişi qalınca çalışurlar
- N.112b Tutarı her birisi iki hañcer
°Adūyı ceng içinde aña şañçar
- Utanup heybetinden şāhuñ anlar
Yeñini burnına tutar ser-ā-ser
- Qurılmış o nenüñ üstine bir taht
Cihānuñ qasrı reşkinden olur saht
- 3730 Kaçan kim atdan uşansa ol şāh
Felek üzre suvār olmuş yeñi māh
- Süleymānveş o tahta otururdu
Anuñ tahtını yiller götürürdi
- El urup taht u kūsa cümle mehter
Felekler gümledi güm güm ser-ā-ser
- Önine düşdi °ālem °izzet ile
Bu kerr u ferr u °izz ü şevk ile
- Varup kondırdılar anı qonağa
Ekābir gitdi girdi şāh otağa
- 3735 Görür Pervāne yanmaz şem^c per per
Hemān bir şem^ci yoq fānūsa beñzer

3731a otururdu : oturdu N
3731b götürürdi : götürdi N
3732a taht u : taht N
3734b girdi : geldi S

B2.163b Tarıkdı ol otağ içre dil ü cān
Cihān mü'minlere şan oldı zindān

O cānānsuz taraldı kalmadı şabr
Şanasın sıkdı bir imānsuzı kabır

B1.126a Kamu ʿuṣṣāka ey sultān-ı ʿālem
Olur dīdārsuz Cennet Cehennem

Sıfāt-ı leyl-i garrādur bu ara
Göz aç eyle bu arayı temāṣā

3740 Cihāndan göçdi hūrşīd-i cihān-tāb
Anuñ yirine çadur kurdı mehtāb

S.155a Kevākib çevresine yine kōndı
Hemān bir bī-bedel orduya döndi

D.96b Yine cūş eyledi deryā-yı aḥḍer
Ḥabāb-ı necm ile toldı ser-ā-ser

Yemini olduğı sāʿat o şeb-raḥş
Yine göç itdi ol şāh-ı seḥā-baḥş

N.113a Anuñçün göçdi şeb ol şāh-ı aʿlā
Harāretten buñalmaya çerī tā

3745 Gerekdür şāh olanlar ehl-i tedbīr
Olur re'y ehli olanlar cihān-gīr

Ḳonup gündüz gice göç itdi gitdi
Varup bir gün o mülk-i Çīn'e yitdi

3736a tarıkdı : taraldı D / dil ü : dil N

3746a konup : koyup N

3746b yitdi : gitdi S

B2.164a

İrişüp ol meh-i Mirrîh gine
Cülës itdügidür bu taht-ı Çin'e

Ser-â-ser cümle begler çıkdı karşı
Görürler geldi bir şâh-ı melek-hû

Zer ü devletle kalây-ı mehâbet
Anuñ başında tâc egninde hil^cat

3750 O bir kaplan kılıklı şîr-heybet
Görenler didi bu ^caynı şecâ^cat

Bulara geldi virdi şeh selâmı
Ser-â-ser secde kıldı hâş u ^camı

Didiler yarıcuñ Allah ey şâh
Seni virdi bize luftından Allah

B1.126b

Cihân turduqça var ol pādşāhum
Kazādan saklasun zātuñ ilāhum

Hudā virsün saña ^cömr-i mü'ebbet
Cinānda mülküñi kılsun muḥallet

3755 Kılup bu vech ile biñ biñ du^calar
O gence iderek medḥ ü şenālar

S.155b

Getürdiler anı ol hūb-şehre
Cināndan pādşāha irdi behre

Muḳārın oldı çün kim burc o mihre
İrişdi gün bigi başı sipihre

3754b cinānda : cinān D, N, B1, B2 / mülküñi : mülküñ D

3756b cināndan ... behre : irişdi gün bigi başı sipihre B2

3757b bigi : gibi D, S

- B2.164b Görürler kim gelür bir şâh-ı çālāk
Bedenler eylediler yakalar çāk
- Çü geldi yanına ol göñli alçağ
Utandı yire geçdi gördi hendek
- 3760 O gün gelse gerekdür şâh bilmiş
Kıapu ol bâbdan gelmiş açılmış
- N.113b Dökildi sūklar ol meh-likāyı
Göricek şehir çāk itmiş yakayı
- Dönerdi taht adına o şehriñ
Yüzi şuyı idi toprağı dehrüñ
- D.97a Turābı müşğ ü tîni gāliye-bū
Gül-ābuñ 'aynı anda her ağan şu
- İletdiler şehi bir hoş sarāya
Dutardı reşk-i Cennet ol araya
- 3765 Yazılmış anda şekl-i hür u gilmān
Gören şanurdu kim anlarda var cān
- Nesi var ise ser-tā-ser cinānuñ
Kıamu dīvārına yazılmış anuñ
- Şulu düşmiş be-gāyet āb-ı Kevşer
Gören dirdi bir içim şuya beñzer

3758a görürler : görür N

3761a sūklar : ol şokaklar S, ol sūklar D

3761b yakayı : kabayı

3762b dehrüñ : çü dehrüñ S

3763b ağan : ağar S, B2

3764b tutardı : dutardı D, N, B1

3766a cinānuñ : cihānuñ D, S

B1.127a

°Asel ırmağına her kim bakardı
Revān ağzı şuyı ol dem akardı

Yazılmış selsebīl ol deñlü hoşter
Görenler dirdi °aynı la°l-i dil-ber

B2.165a

3770 Çün ol şeh devlet ile tahta geçdi
Hüküm hil°atlarını kesdi biçdi

S.156a

Vilāyet oldu ihyā cāmı geldi
Kamu derd ehlintüñ dermānı geldi

Kamu zālimlere itdi siyāset
Belādan memleket oldu selāmet

Dimez oldu kimesne iñleyüp vāy
Meger kim meclisinde begleriñ nāy

Kimesne hiç kan dökmezdi nā-ħaķ
Sürāhīden ħarābat ehli ancaķ

3775 Kimesne yutmaz oldu kimseden kan
Meger kim mey şuna °uşşāķa cānān

Kimesne kimseye çekmezdi ħançer
Meger kim derd-i cām-ı mest-i ħallāş

Kimesne kan döküp olmazdı ħün-pāş
Meger kim derd-i cām-ı mest-i ħallāş

3776 : - N

3776a kimseye : meclise D, S

3778b olmasa : olsa D

3779a zebānında : zebānından S

- N.114a Cihānda almadı dirdüñ arāmī
Eger pür olmasa ayyāş cāmı
- Kesilmezdi zebānında anuñ ser
Meger adden geiçek zülf-i dil-ber
- 3780 Kimesne toz oparmazdı meger yil
Meger kākül beklemez kimesne bil
- Külāhın kimsenüñ apmazdı bir er
Meger kim tāk-ı şem^ci peyk-i şarşar
- B2.165b Kimesne hi yol başmazdı ol an
Meger kim turre-i miskīn-i cānān
- B1.127b Diridüñ yoğıdı bir başı ayı
Eger olmasa tır-endāz yayı
- D.97b Diridüñ kimse yapışmaz yaaya
Daılmasa eger düğme abaya
- 3785 Şu deñlü emn buldı mülk nāār
Ki kebke řāhbāz oldu afā-dār
- S.156b Bahāyem zahrına řāhuñ yaşağı
Pelengüñ penesin itdi aşağı
- Şu deñlü emn buldı kim amu yurd
Gelüp obanı oldu koyunuñ urd
- İrişdi Jāle'ye peyk-i mübeşşir
Didi aldı eşer luşf-ı mü'eşşir

3778a arāmī : irāmı S

3783a ayı : abı D

3784b daılmasa : taılmasa S / düğme : tüğme S

Varup Pervâne taht-ı Çîn'e geçdi
Ferah ol saltanat cāmını içdi

3790 O dem çaldurdu şeh tabl-ı beşâret
Tonatdı ser-be-ser şeh ü vilâyet

Ser-â-ser itdiler Rûm'ı müzeyyen
Bahâr irişdi şan zeyn oldı gülşen

Cihân zeyn oluban döndi cināna
Cinān reşk eyledi mülk-i cihāna

Olup her gūşede toylar düğünler
Yidiler içdiler bir nice günler

O hūrşîd işidüp oldı ferahşād
Şafâ kesb itdi ğamdan oldı āzād

N.114b, B2.166a

3795

Şükûfe dahı şād oldı açıldı
Şafâ gülzârnuñ bergi saçıldı

B1.128a

Velî Pervâne Çîn'üñ oldı şāhı
İderdi yarını añdıkça āhı

Degül anda bile ol hūr behcet
Cehîm oldı sarāy-ı reşk-i Cennet

Eger ʿuşşāka görünmezse dil-dār
Gül-i gülzār-ı Cennet görünür nār

Muhabbet kulzumı itdi yine cūş
Diler ol dürri şāh ide der-āğūş

3789a geçdi : yitdi N

3798a dil-dār : dīdār D, S

3799b dürri şāh : dürr-i şāhı S / der : - S

- S.157a 3800 Yine ol cāna tālib oldı ol cān
Sikender istedi şan āb-ı hayvān

Yine meyl iyledi tūṭī nebāta
Özendi yine ol teşne firāta

Revān ol dem ulaqlar şaldı fi'l-ḥāl
Muḥabbet-nāme yazup itdi irsāl

O mektūba duʿālar yazdı kat kat
Duʿā ile perīyi itdi daʿvet
- D.98a 3804 Kānat bükdi o mektūb itdi pervāz
Gele tā oқыya ol zūlfi şeh-bāz
- 3805 Oқıdı ol cemāli muşafı şāh
Ki baқа āyet-i hüsnine her gāh
- B2.166b 3806 Ulaqlar şaṅ ile yil bigi irdi
Getürdi nāmeyi sulṭāna virdi

O dāḥı gördi yāre olmuş irsāl
Ulaşdurdı sarāy-ı Şemʿe der-ḥāl

Görüp şād oldı mektūbı cānān
İrişdi eyle şan kim mürdeye cān

O gonce gül bigi mektūbı açdı
Feraḥdan nergisi gül-berg şaçdı
- B1.128b 3810 Duʿā-yı bī-nihāyet yazmış evvel
Murādın eylemiş āhir müseccel

3806a bigi : gibi D, S

3809a bigi : gibi D, S

N.115a

Dimiş yüz luḫ ile ol hoş periye
 Karīn it āfitābı müşteriye

Nuḫūset cān ile kılsun vedā^c₁
 Meh ile mihre itdür ictimā^c₁

Licām-ı esbe ey meh-rū urup kef
 Yetiş gel menzilüm eyle müşerref

Benüm ol gün toğar kim başuma gün
 Benümle olasin şevḳ ile her gün

S.157b

3815 O reşk-i mihr u meh gördi yarağı
 Ḳadīmi burcı ola tā turağı

Virür on biñ kişi sultān-ı Jāle
 Ola hem-rāh tā ol meh-cemāle

Pür oldı bu haberden cümle-i sem^c
 Filān gün mülk-i Çin'e ^cazm ide şem^c

B2.167a

**Bu Şem^cün ^cazm-ı cānān itdügidür
 Seḫergāh mülk-i Çin'e gitdügidür**

Ḳurıldı şubḫūñ ebyaž sāyebām
 Gelüp bir şāh idindi menzil anı

3820 Cemāli mihri şaldı dehre pertev
 Pür oldı pertevinden bu toğuz ev

Düzerler bir güzel taht-ı revānı
 Ḳoyalar tā ol cisme o cānı

3813a licām-ı : licām ile D

3820a mihri : mihr ile N

İderler surh atlas sāyebānı
Şafağ şanur felekde gören anı

O dem taht-ı revān oldu müheyyā
Cihānun iderek göñlini yağma

Ümīd-i vuşlat ile şād u hāndān
Revān taht-ı revāna girdi ol cān

D.98b, B1.129a 3825 Bile girdi Şükūfe aña ol dem
Gül-i gülzār-ı Cennet bigi hurrem

Bile atlandı ol dem cümle hatun
İderler nāzirüñ hālın diger gün

Varup kondırdılar bir hūb bāğa
Koyup şem^c-i dil-firūzı otağa

N.115b Havātīn idüp anuñla vedā^c
Dehān açup kamusı oldu dā^c

B2.167b Didiler yoluñ açuk idüp Allah
Seni kılsun kamu maqşūda hem-rāh

S.158a 3830 Şükūfe ağlayup didi firāvān
Seni ısmarladum Allaha ey cān

Gice gündüz Hızr yoldaşuñ olsun
Ġanī ol āb-ı hayvān eşüñ olsun

Tapuñ Hağ şağlasun cümle kazādan
Emīn ol haşr dek bād-ı belādan

İlet Pervâne'ye benden selâmı
Ecel tutarsa firkatda yaqamı

Unutmasun beni her dem du^cādan
Murādum budur ol kişver-güşādan

3835 Pes andan ey lebi mül gözlerin öp
Düş ayağına seller bigi küp küp

Çü gül-berg-i du^cā vāfir saçıldı
Şükûfe gonce yanından açıldı

Qoyup ol verdi anda tōndi gitdi
Varup kendü gülistānna yitdi

**Bu ol şeb vaşfidur ki Şem^c göçdi
Per açup nite kim Pervâne uçdı**

Şebistānna girdi şāh-ı eflāk
Kızardı rüy-ı ^cālem nite kim hāk

B1.129b, B2.168a 3840 Çeküp bir kırmızı perde-sarāyı
Müzeyyen eyledi dehr ol arayı

İdüp dün nişfi olunca qarārı
Melaḥāt mülkinüñ ol şehr-i yārı

Pes andan sabr-ı ^cāşık bigi gördi
Per-i ^cazm açdı kuşlar bigi uçdı

3835b seller : meyer D

3837a ol ... tōndi : verd anda kendi tırdı S

3837b kendü : kendi N

3838 - S

3740b müzeyyen : münevver S

İki gün kalmayıp bir yirde ārām
İrişdi taht-ı Çin'e ol dil-ārām

Haber geldi ki şāha oluñ āgāh
Gelür şehre sehergāh ol yüzi māh

N.116a 3845 Buyurdu bunu ol şāh-ı melek-hū
Hevātīn ol perīye vara karşı

S.158b D.99a Ser-ā-ser kasr-ı Şem^ci itdiler pāk
İçinde zerre deñlü kalmadı hāk

Gül-āb ile şuladılar ser-ā-ser
Kamu her huşt-ı huşkı itdiler ter

Buhūr itdiler anda müşg ü ʿudı
Pür itdi kubb-e eflāki dūdı

Şıfāt-ı şubh-ı şādıkdur bu ara
Gözüñ aç eyle ey şādık temāşā

3850 Sehergeh bir güzel maḥbūb duhter
Çıkardı manzar-ı zerden yine ser

B2.168b Şaru saçın çözüp dökmiş zemīne
İrişmiş başı eflāk-i berine

Yüzine her kim anuñ ola nāzır
Gözinde nūr bigi yaşı hāzır

3848a müşk : müşki D, misk S

3749 S'de: Pes ol şeb vaşfidur kim Şem^c göçdi / Per açup nite kim Pervāne uçdı şeklindedir

3849b gözüñ aç : gözüñle D, S

3850a maḥbūb : maḥbūbe D, S, B1, B2

3850b zer : ser S

3851a zemīne : yüzine D, N

3852b bigi : gibi D, S

O māha ıkdı karşu cümle atun
Bilür dil almağa her biri efsün

Görtürler kim gelür bir arızı mäh
Melāhat mülkine kılmış udā řāh

B1.130a

3855 Libāsi al u atı al işi al

Ruĥına dir cihānuñ göñlini al

Kim ol ay alına baĝlanmıř alı
Bilür ruĥsarı dil almağa alı

Geyer başına ol bir tāk-ı zerrīn
Komişlar bir nice yakut rengīn

Komiş üstād aña bī-ĥad cevāhir
Kim anuñ her biri bir necm-i zāhir

O tāk olmiş zümürütdler ile zībā
Döginmekden ten-i uşşak güyā

3860 O tācı başına kim geymiş ol řāh
şanasın serv ucından görinür mäh

O tāk ile gören dir anı ol gün
Kiřinüñ böyle toĝsa başına gün

N.116b

Gelürdi dūřüben yanına Dāye
Nite kim řāĥ-ı gül yanında sāye

S.159a, B2.169a

Bile ardınca ol ĝarrā cevārī
Felekde encümāsā yok řumārı

Yetişdi bunlara viridi selāmı
Görenler ĥulkını oldu ĝulāmı

3865 Eyitdiler du^cālar idüp ey māh
Bağışlasun seni sultāna Allah

Seni gördükce olsun ^cışkı efvn
Nite kim Leylā'yı gördükce Mecnūn

D.99b Öñine sāyevēş düştüp o servūn
Olup hem-rāhı ol zībā tezervūn

Getürdiler revān ol hoş sarāya
Felek gūyā ki menzīl oldı aya

Sarāya geldi kōndı çūn o cānān
İrişdi burcuna şan māh-ı tābān

B1.130b 3870 Per açdı uçdı Pervāne o kaşra
Deger bir hücreşi Bağdād u Başra

Gelüp ma^cşūk ile ^cāşık bulışdı
Şanasın şem^ce bir pervāne düşdi

Yetişdi şāh çūn ol meh-cemāle
Şan irdi nūr bedri ber-kemāle

Kavuşdı Şem^c ile Pervāne ol an
Şanasın irdi Belkīs'a Süleymān

Züleyhā ile şan cem^c oldı Yūsuf
Vişāli mısrımı itdi taşarruf

B2.169b 3875 İkişi buldı bir vech ile kurbet
Şanasın cān u ten āb u ruṭubet

3867b hem-rāhı : hem-rāh D

3870b Bağdād u Başra : Bağdādı kaşra

3873a kavuşdı : konuşdı N

3874b mısrımı : mısrına S

Hem oldu şāh hem buldı o māhı
Şeh oldu iki ʿālem pādşāhı

Kişiye dū cihāna cān ider ʿışk
Ġulāmı şāh ile yeksān ider ʿışk

S.159b İkilik perdesini ʿışk ider çāk
Olurlar ikisi bir cevher-i pāk

N.117a Kişiye mihr-i ʿışk hoş reh-nümādur
Niçün güm-rāh olam necm-i hüdādür

3880 Dil-i ʿuşşākdur anuñ turağı
Kişinüñ olmasun odsuz ocağı

Anuñ kim ʿışkı yoğdur cānı yoğdur
Nice cān dīni vü ĩmānı yoğdur

İrişür mihr ile maʿşūka ʿāşık
Cihānda mihr idüpdür şubh-ı şādık

Olupdur baħr-ı ʿışkuñ mevci ʿālem
İçinde gevheridür anuñ ādem

B1.131a Cihānuñ mülkine şıgmazken ol mīr
Anuñ kalbinde itmişdür yine yir

3885 Haķīkat ʿışkdur cānı cihānuñ
Olupdur dirligi anuñla anuñ

Şu dem kim ʿışk el çekse cihāndan
ʿAdem anla vucūd umma sen andan

3881b cān : cān u D

3884a mīr : dir S

3885a ʿışkdur : ʿışkıdur N, S / cānı cihānuñ : cihānuñ cānı D, cān, cihānuñ B2

D.100a, B2.170a

Eyitdi şāha Şem^c ey yār-ı cānum
Revān olsun saña cān u cihānum

Vucūduñ māhınuñ burcı Şükūfe
Hudā tuş itmesün bedrin husūfe

Saña eyitdi selām bī-nihāyet
Gül-i hoş bû bigi rengin ü kat kat

3890 Eyitdi kim iki gözün iki öp
Düş ayağına meyley bigi küp küp

Murādum bu durur ol pādşāhdan
Unutmasun du^cā-güyün du^cādan

Şu dem kim Şem^c hatm itdi kelāmı
İki bükildi şāh aldı selāmı

S.160a

Pes andan oқыyup Dellāle'yi şāh
Didi zilletden itme bir nefes āh

Şu deñlü şems ihsān itdi aña
Görenler māh bigi qaldı taña

3895 Getürdüp dürlü dürlü hūb hil^cat
Geyürdiler anuñ engine kat kat

N.117b

Belā bādıyla servi bükilmiş
Mecāl u tākātı bergi dökilmiş

3888b tuş : duş S

3889b bigi : gibi D, S

3890b bigi : gibi D, S

3894b bigi : gibi D, S

O rengin cāme kırtardı tarağdan
Gören fark itmedi kavş-ı kızahdan

B1.131b

Geyüp hil^catları sürdi şafālar
Bulara eyledi biñ biñ du^cālar

B2.170b

İricek Şem^c ol şāh-ı cihāna
Bu on kız virdügidür on civāna

3900 Ol on kız k'añmışuz Şem^ce muqarreb
Kamusı şem^c-ruhsār u şeker-leb

Biri Şemse biri Zühre biri Māh
İkisi Serv Bülbül biri Gülşāh

Biri Nev-rüz anuñ biri Tūṭı
Birisi Nev-bahār u biri Kumrī

Şehün var idi on garrā gulāmi
Kamunuñ bī-nazīri vü benāmi

Biri Behrām anuñ biri Keyvān
Biri Nīsān anuñ biri Bārān

3905 Nesīm anuñ biri vü biri Būstān
Birisi Müşteri şan māh-ı tībān

Biri Sunğur anuñ biri Şeh-bāz
Birinün Gonca adı bir ser-efrāz

İrişdi vuşlata çün şāh ile Şem^c
Nihāl-i hicr oldı aradan kam^c

3897b kavş-ı : kavş u D

3906b bir ser-efrāz : biri ser-firāz S

3907b oldı : odı N

- D.100b, S.160b Çıkardı Şemse'yi Keyvân'a virdi
Dağı Nev-rûzuñı Bārân'a virdi
Naşîbi Nev-bahâruñ oldu Nîsân
Dağı bağına bağıdı serv Bûstân
- B2.171a 3910 Virildi server-i Sunğur'a Kûmrî
Şikâr oldu o dem Şeh-bâ'za Tûtî
Getürdi virdi Mâhî Müşteri'ye
İrişdi müşteri ol hoş perîye
- B1.132a İdüp Behrâm ile Zühre kırâmı
Sa'âdet menzili oldu mekânı
- N.118a Nesîm ile gelüp bir yire Gülşâh
İkisi oldu vuşlat mülkine şâh
Hem oldu Goncenüñ Bülbul naşîbi
O bağuñ oldu Gonce 'andelîbi
3915 Vişâle irdiler oldu düğünler
Düğünler idevüz kanı o günler
İlâhî kulların maşşûda ırgür
Fırâk emvâtını vaşluñla dirgür
Bu ara vaşf-ı hatm-ı destândur
Temâşâ eyle zîbâ gülsitândur
Saña bir demde biñ biñ şükr İlâhî
Ki yirde komadun ben hâk-i râhî

3908b bārāna : yārāna S

3909b serv : servi B1

3910b şikār : nigār S

Naşīb itdüñ bu nazm-ı bî-naẓîri
Cihāna pādşāh itdün faķîri

3920 Baña virdüñ ki bu hoş gülsitānı
Dağı görmüş degül bir bülbül anı

B2.171b

Elifler şāh anda mîm gonca
Cihānda bir gülistān olmaz onca

Nedenlü nün ki var her biri bir gül
Olur anı gören der-ḥāl bülbül

S.161a

Ḥamide dāluñ olmuş ʿaynı lāmı
Gül-i zibā vü ter-rengin kelāmı

Dağı bir bāğdur mısr-ı cihānda
Suṭūruñ her biri ney-şeker anda

3925 O bir hoş ravzadur pāk u muḳaddes
Kim anuñ cümle nünü ʿayn-ı nergis

Yine yapdum ki bir kaşr-ı belāgat
Anuñ her küşesi cāy-ı letāfet

Kim ol kaşruñ feşāhatdur ruḥāmı
Letāfet sırçasından cümle cāmı

B1.132b

Görenler şād u ḥurrem olur anı
Suṭūr olmuşdur anuñ nerdubānı

D.101a

Kim anda ʿayn-ı şādurvān kamu nün
Elifler resm olunmuş serv-i mevzün

3920b bir : bu S
3921a şāh : şūh N
3923b gül-i : degül N
3829a anda : - N

N.118b

3930 Kemerlerdür anuñ içinde her rā
Cinānuñ ʿaynıdur ol ƙaşr-ı aʿlā

Ne nāzük ƙaşr olur ol ƙaşr-ı aʿlā
İdinmiş anı mesken şāh-ı maʿnā

Anuñ her mışraʿı bir serv-kad-ı yār
Boyınca yazılı şīrīnligi var

B2.172a

İlāhī māh-ı nazmum bedr itdüñ
Aña burc-ı tamāmı şadr itdüñ

Nihāyet buldı bu nazm-ı ƙarabnāk
Murādum ƙuṭbı üzre döndi eflāk

3935 Pür oldı nūr-ı şādī iç ü ƙaşum
İrişdüdüñ göge gün bigi başum

Sipās u şükr ü minnet saña yā Rab
Bu nüşha cümle ƙatm oldı müretteb

Senüñ aduñla başlanmışdı nāme
Yine anuñla āhir oldı hāme

Temmet bi-ʿavni'llahi'l-vehhāb

E K L E R

Fehmî'nin Süleymaniye kütüphanesi, Fatih 4002 numarada kayıtlı "Risâle-i Şem'ü Pervâne"sinin 1b-2a sayfaları

تشنه پیر دود اوست یبنا	پروا نه نور اوست از آب
نوشش هم روز برب شد	دودش پی عیش و نوش شد
افروخت چراغ آفرینش	شخی که برای اهل پیش
یک پر تو اوست شیخ خاؤ	آفاق ز نور او منور
صبح وجود یافت تو که	بنمود فروغ او ظهور ک
چون صورت مخلف در ا	از بهد زخمش نمود ذر ا
شد و پدید منور از سنایش	تا راه بر هم سوی تنایش
از عهد و نشا پ ما سبر	ای جلوه ذر ا است تو تقا
حد تو بود ترا پناوار	تو خالق خلق و انوار

چون نور شمع کشت پیدا	ان ذات تو از صفات و اسما
ظاهر ز صبا بعت صنایع	نورت شده لامع از لواع
قدیل فروز کشد ز کرب	لطف تو ز طاق عرش مر
پستی محمد نیست و نوستی	اتمار کجی تو پستی
ذکر تو بود دلیل روشن	جان بدرون خلوت تن
از اقسام نور الف چو شخی	باشد شب یزید بر حجه

پروا

Fehmî'nin Süleymaniye kütüphanesi, Fatih 4002 numarada
 kayıtlı "Risâle-i Şem' ü Pervâne"sinin 58b-59a sayfaları

اینها که شنیدید اربعمی	از هر چه شنیدید
چون که شنیدید	چون که شنیدید
روزی ز قنقاری سمانی	شاه از لطف و کاروانی
بر لب مراکش سوزان	میکرد به طرف نظاره
در پیش گرفته را درخت	در دست گرفته بود پیر
دامن زده حاجی بیاد	رفتی بعبان کشته بیاد
پروانه صفت بگرد خیره	می بود مدام در تنگ دور
رخساره چشمه جوشع بر نور	اندر خست بود دیدم از دور
حاجی جوی یار حاجی	کنتم بطریق مهر با سینه

پروانه و شمع را از امروز	بین و کنم بنظم دلروز
القصر و قلم کشید خام	کردید خام شوق نام
بانام خدا چو بود ز آغاز	بانام خدا خام کشد باز
باین دو حسیب این مقاله	ترتیب گرفت و شد رساله
تاریخ رساله که گفت ضامن	
کردید زمان بمن معکاون	

Süleymaniye U. Kütüphanesi
 Kısım: Fatih
 Yeri: İstanbul

<p>چرا غم روشن از شمع هدایت زمن این مجلس آرائی فزون بود تم پرورده شد در نعمت او که مغز استخوان از دولت اوست ۲۴۰۵ نعم بایستم از حق نعم گنت ز غواصان دریای حقیقت نه این گوهر به عیبی بشکنندش خطائی کرده است استغفرالله چو شمع از شرم در خود سر فرو برد ۱۲۴۱۰ شرابم جرعه‌یی از جام جامی است که شیرین خسرو و یوسف زلیخاست به یک فصل ربیع آخر سر آمد بنام حق هزار و یک فتادست که تصدیع آورد ناگه بتظویل^۳ ۱۲۴۱۵ که سوز وزاری خود خرج کردم بود تم الكتاب الله اعلم (۸۶۴) دعایی کن که این رسم گدائی است به لوح و کرسی و عرش عظیبت روان من بذکرش^۴ تازه گردان ۱۲۴۲۰ قبول خاطر صاحب‌دلان کن</p>	<p>سعادت کرد از عین عنایت درین مجلس که چندین ذوفنون بود ولی صاحب‌دلی کز دولت او دلم چون پسته شاد از نعمت اوست چو فرمود این گهر میایدت سفت توقع دارم از روی طریقت که سهو من قلم بر سر زبندش اگر تیر نی کلکم درین راه دلم کین نخل مومی را بر آورد که نظم رشحی از بحر نظامی است ولی در عاشقی اینجا تماشا است بهار من کزو گلها بر آمد چو از تعداد^۲ بر وفق مراد است به تخفیفش از آن کردیم تعجیل نه از پروانه مستی^۴ درج کردم سخن کز بهر تاریخش کنم کم بیا اهلی که اینها خود نمائی^۵ است خداوندا بمنشور قدیمت که نظم من^۶ بلند آوازه گردان نشاط افزای بزم مقبلان کن</p>
---	---

پایان مثنوی شمع و پروانه

- ۲- چو استعداد (س) ۳- ز تطویل
 ۵- خود ستائی (ب)
 ۷- بذکرت (س)

- ۱- از شعر (نسخه)
 ۴- هستی (س)
 ۶- که نظم را (س)

بخش هفتم

شمع و پروانه

- بنام آنکه ما را از عنایت
رگ جان را دهد چون شمع روشن
دلیل و رهنمای مقابلان است
زنورش آتش وادی ایمن
بهر یکذره نورش در ظهورست
زسنگ و آهن آن آتش که برخاست
چو شمع انوار او هر چند تابد
که جبریلی که عرشش زیر بال است
چو برق از تیغ قهرش میزنددم
سخن از آتش قهرش چه زانم
نسیم لطف او باهر که یار است
بصر کاینه قدرت نمایی است
بهفت اش پرده زان ترتیب کرده
چراغ جان به فانوس تن از اوست
چو او را بادل ما آشنائیت
اگر شمع مرادش بر فروزد
زند پروانه را آتش به هستی
بسا شمع قد خوبان دلکش
شب تیره بصحرا جای مهتاب
چنان شمع رخ گل بر فروزد
- دهد پروانه شمع هدایت
غذای زندگی از پهلوی تن
چراغ خاطر روشن دلان است
چراغ کارموسی ساخت روشن ۱۱۴۱۰
دلیل این سخن الله نورست
بود روشن که نور او در اشیاست
کجا پروانه اندیشه یابد
کمین پروانه شمع جمال است
بیکدم می فتد آتش بعالم ۱۱۴۱۵
چو شمع آتش ببارد از زبانم
در آتش گری بود در لاله زار است
درو از عکس رویش روشنایی است
که باشد نور او در هفت پرده
سرای دیده و دل روشن از اوست ۱۱۴۲۰
چراغ دل هزارش روشنائیت
ملك را بال چون پروانه سوزد
از آن غیرت که کرد آتش پرستی
که برق غیرتش در وی زد آتش
نماید شب چراغ از کرم شب تاب ۱۱۴۲۵
که چون پروانه بلبل را بسوزد

ای نوره زو منته نقصان دی و ابرو ز پیش نویکیان
 نه وجود آرد ایست نه بعلی ترا نهایت مست
 از نبود هانت پر روان از نبود دور و دور این خانه
 با برتسم عقل بر کردان شده دکنه ذات تو هیوان
 این قدر و انداز صفات کمال که همان برتری بجا و طلال
 بلکه غیر از تو خود همانی نیست لیکن این نکته در ایاتی نیست
 خواص آن سان شود لم بشن که شود روشن این سخن برین
 باشد از خویش بی نشان کرد که همان نور بیکران کردم
 • مناجات
 ای فریغ رخ تو شمع طهارت شع را بهرست سوز که در کوز
 است پروانه بر آن پر تو تنقل که در شمع رو تک و دو
 پرنوی از تو یافت بر کلسن کل از آن همه شمع شد روشن
 همچو پروانه زان بسبب بیل ست که در آن بگرد حاصل

• بسم الله الرحمن الرحیم •

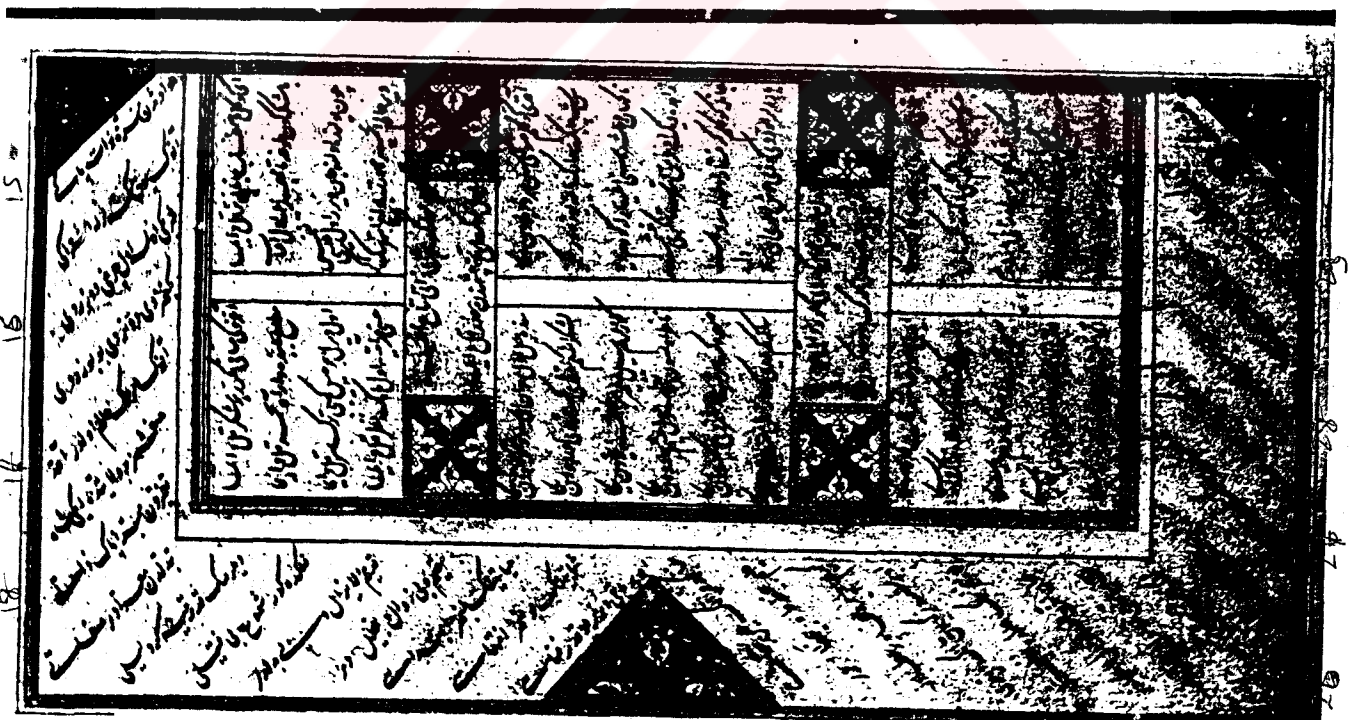
ای فریاد نده سپهر کبود بفسر زنده و باغ وجود
 شغل نشو روز که افلاک نور بخندند سراج خاک
 شمع ادش مجید تو سه و فخر کلن ز زنگارن دو سپهر
 شرب ز ممت درین خاک بفسر زری و باغ روشن آ
 دهی از همه صیغ را به شرب که شرب چراغ از کوکب
 کرده صیغ تو در سراج تن شمع دل از نور جان روشن
 ز کجی شام را برین خاک شمع انجم در می و شمع آه
 جان زین پروران همت مجبور وانه کرد در کلاحت
 بهر ز غم غمناک در محسوسه ای از آن شمع بزم آرا
 بیدار داده زبان و از آن کفنه همه تو با سزار زبان
 بیل از شکر تو فروش گمانند سوسن از خود تو زبان را نشند

Zatî'nin Nuruosmaniye kütüphanesi, 4080 numarada kayıtlı
 "Şem' ü Pervâne"sinin 118a-118b sayfaları

<p> کماله لکن لکنه هر دل نه نازکه قهر اولو اولو قهر اولو لکن هر چه معری بر سو قید لکنه ما، نظم بر لکنه نمایت ببلدی بو نظم لکنه پر اولدی نورت دیلیا و طایم سپاس و شکره منته کجا یارب سنکله کلمه بکنمده نام </p>	<p> هینانک عیندی در اولو قهر اولو لکنه آنی مکره است، معنی بو نیم یازیلو شیریندیلر اولر لکنه بره قان صدر لکنه ولهم قولین لکنه هینانک لکنه کوه کوه کوه بیکی بیستم بو شیخه علم فتم اولدی مراد یه لکنه رفو اولدی فام </p>
---	--

تحت الکتاب بعوضه ال الملک الوهاب
 فی ۹ رجب المرجب ۱۲۶۶ سنه
 لید الفقیه الحدیث
 مصطفی الفتوحه
 هم

Zatî'nin Süleymaniye kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, 443 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervâne"sinin 30b-31a sayfaları

اجنوبت کئی جانی ای ملک
 الای در علم بت برستی
 بود و در کلب بت پرست
 رفیع اصلک بخون سوسن لایق
 کوزاج ای فرزند جانی
 دیلم الله الخیر الذی
 دلک و از شع و شلله الله
 معانی شتمک پروانری اول
 او بر شوق آتشه شمع قویج
 اول فاونی ز طویب مشرق
 او شمع سقندر و شوق فاونی
 بولبی غیر عیقل اکله کورس
 خدانک بر کجی بله انبات
 خواد نندا منن ذات باکی

نرد در کله دوی بر اعظم
 فلک قاهر سلند زبر دست
 بت پرستکار و خود تدرست
 توحید با اول است اولان
 سکنی اولدی بدله هستی
 ون قادر سکا قدر عظیمی
 بوری دکلمه هر شایح کاه
 سخن و اسک دیوانی اول
 صیا اولسون اکا خمید زید
 اکا بر اصل اولسون بیخ طیب
 ملک اول شی و تفعلله ناون
 ککله دن ظلام سکی سون
 اکا شام کز اول کت فانت
 اولک یوق کسه لاله انشیر کجی

سوزکی

شویکی واسه اولجی خدی وری
 اکده رساک عاوردور الله
 تفریدن ستر ابات ذاتی
 در لوسک قدر نینه کز دلیلی
 قدیم بولزال و بی بر لدر
 حیا تینک بلغم اولداری
 او بر بلای در در عقده زنجاری
 علم بی خطوط بی خطا در
 او بر شهر کوریک و زری
 چها اوزن غول اولد کسک ندر
 شکر آشفانی عقل اولد کجک
 ککله دن سور لیا اولد فی شان
 اکرا اولی نشانی سن نشانی
 تو باشک آفتاب آتینه اول
 ربه و کدر دان کسک برده

کیم زدی دوزدی بو روزی
 صفتشور بولاین اکی شاه
 شه لاله معزاد صناعتی
 فلک کور شعوع فی نیلی
 مقیده بی زوال ذوق خلاد
 شای تینک بولغم انتقامی
 نشا کوروز اولک عینت جانی
 کوم بر بخا پور عطا در
 بولغم رساک عالمه نظری
 نشا دان ذوق اولدی نشا در
 صورت بولغم و نشا در اول
 ککله رساک کدر در لوسک فی
 دوسک بوری تولا جستم
 ایشده رساک دوسک سن اعال
 ول خاصورد اولجی بوری

Zati'nin British Museum kütüphanesi, OR 11375 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervâne"sinin 1b-2a sayfaları

سطلو اولمشه اناك نروباني	كورنلر شاد و خرم اولر اناي
القلر مرم اولمشه مرم و زونا	كمه آنده عيشاد و ران قونونا
جانا نك عيشه اولقصر اعالا	كمه لودر اناك ايچن عمر ا
ايونش اناي مسكن شاه معنا	نه ناك قصر اولر اولقصر اعالا
بو بجه يازلوشيرين لكا واد	انك مرمصرعي برسرو قديان
اكار برج تمامي صدر اناك	الهي ماه نظم بدمر اناك
مرادم قطبو اوزن دوندي افلاوك	هايت بولدي بو نظم طربالا
ارشده ريك كوكه كنيكي باشم	بر اولدي بو شادي ايج و طاشم
بو نسخه جمله ختم اولدي مرتب	سياس و شكر و منت ساكاليان
ينه انكله آخر اناي حامي	سناك اكله قتلتمري نامه

تمت بعون الله تم

[Handwritten signature or scribble]

Or. 7228

132, folios July 1909

۱۰۰

مخون من وبكى انكم اولاد ابن
ديكوت دور قبله اسم ذابن
خدايك ذكري ولورسه كادوك
زابان ناه حقه كاوله واخل
ديسما لله الرحيم الرحيمي
ذلك وارشع وشر الى محمد الله
معالي شمعك بزوادسي اول
اوتوش وانش كه شمع توحيد

لذره طله مبرين برج اعظم
ديك ديوشيب اسم اولاد ابن
بولادين خصم وشر ابي جاني
اولاد دين وشر حنن مقاران
قارسين وضعت مقصود وطليل
ورقادر كاقد عظمي
بوربي وطليله مشب تا سخراه
سخر سوزا ليك ديوانسي اول
ضيا اولسون اكا تجيد ووحيد

اولب قانوسن بطورب معتزلسن
اوشعيك شوقيه دوشون اوقانوس
بوليني عرب عقل اكله كوشون
خدايك بركيني ايله ايات
خادند منزه ذات ياك
شريك اولسه اولچوردور
اكدن لاف عاليزور
تغيزن مير ياك دانسته
درسهك قديميه كوكيلي
قدير لا يزال وبي بدلد
جيانينك بلغمز ايتديوي
اوتوز باقيدرد يوقدن فاني

اكايترا من اولسون برج طللسر
ماكلرا اولشور اولشعيله مانوس
كوكلار دن ظلام شرقي سورسون
اكا شهيد كوز افانوك فان
كوزون ووصيه كاله ايشاكي
كله موزون وزي بوزوردي
صغيشن بوزون و لايتة ايك شاه
تدلان مغزاد صفاتي
فلكه كوشوع بي فتيلور
مقيم بزوال وبي خللد
شبانينك بولغمز اننهايي
فلكوزم اولوك عين يقاسي

و

نفلر شاخ اندیم غنچه	جهاند برکت ایلر انچه
نکلو نو نکه وار هر بر کل	اوتور ای کورت در حال بلبل
خیمه دالک و نش عین لای	کل زیبا و تر تکین کلایم
دی بر باغدر مسرجه اند	سطورک هر بر نی شکرتی
و بر خوش روضه دریاک و منق	که انک جمله نوبی غیر بزرگ
سینه یاده رکه بر قصر بلا غن	انوک هر گوشه بیجا و الطاف
که او قصرک فصاحت در خا	لطاف سرحیه سندن جمله پی
کوزون شاد و خرم او لور لشته	ظور او لشک انوک نرد با
که اند عین شاد روان قونون	الفلر رسم اولنشر بر موزون
کمزرد انک بچند هزار	جنانک عین در او قصر
نه نازک فضا و لوز او قصر	ایدنم شایه مسکن شایه معنا
انک هر مصرعی بر سر قد یار	بو یغنه یاز لوشیر نیک یار

الکبری تمامی ضد تانک	المناه نظم بدر تانک
مله موطب وز بر دت افلاک	نهایت بوتک بو نظم طرناک
ایرشد در ک کوک که کون بکی نام	بر او ک نو شاد ایچ و طام
بو یغنه جمله ختم و کد مرتب	سپاس و شکر و شاکه یان

سنگ دکله بشلمه شری نامه
 یه انکه آخر ایته خاکه

حدیحد خدا و درود و وصولات رسول عبادن صکر
 معنی الصاد بضطی بن قباد بو کابی که در رفو ایلله
 ملود و اولاد اولاد اولاد منقوض اولغنه وقف
 ایدوب و بعد الاقر اض اوقافه ضبط و المال اولوب
 علماء طالبین قراءتله مستفید و مستفید اوله اولوب
 بیج و شر و تبدیل و تغییر ای ارتکا به اقدام واجتواد
 لغت حضرت باری کون اغالنه طوق اوله
 و رسول انقلنک نفاعتدن محروم اوله حضا
 الماد و عجب بو خدا حیل مقابله سنده ایچیز
 شایه و با حیر اوله یغنه وجود

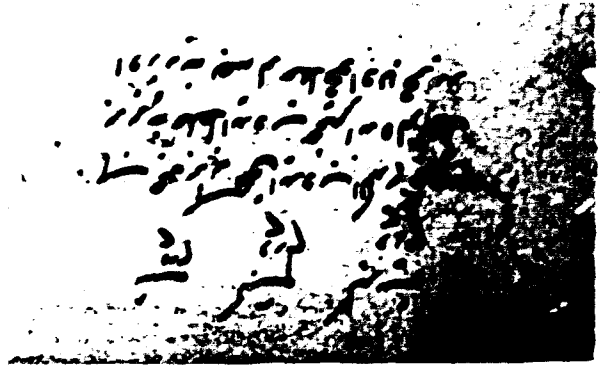
نه عصا اوز که از درها در بو
 آو آبچین مجال خوب یکی
 نجدهام ای صفت صفتیکند
 حال که در فترای چه میکنند
 چشم باز که او چوین کند
 دل که باج رحیم در ما نذر
 نوله طایق دانه ایچ چشم
 م را اولی ستمندی قشوع
 نورد بر سر بدشمنه ستم سرد
 نومه که بیا و کن فلان اولد
 بولده چوین شرف و فضل کمال
 دیوبوب چو سن ای صفا بک
 جنت یا نه، غیب و کائن
 وار سه طکینه اقد کت
 نوجبه در انجال زنده بر خست
 همه اکایم و جوی اوجیه
 کوه دانه زان طغنه چوین

Mu'idi'nin İstanbul Üniversitesi kütüphanesi Ty. 2255 numarada kayıtlı
 "Şem' ü Pervâne" mesnevisinin 78b-79a sayfaları

اولد بسم الله ابتدا ای سخن
 خوز جاندر حروف بسم الله
 اولن کلمه حروف بولده حروف کمال
 صدف عرش فرشته کوه چو
 باده در ایلی - داری
 اولد اغم کوندر کس
 سینی بدروز
 دیمه هر طره بولغ بول
 نوز بیکت بند ابرشت نی
 مکره در چشم
 بر عصفای کوی
 موم دوم از وزن اولور بهای سخن
 غنوه صغر خلال بسم الله
 اولن کلمه بیکت جهات نوز بوردی
 بهر کی بک باشند و افسرد
 بر دیوبوب جان بوزوک باری
 کتور روی باشن در سیر پیغمبر
 منکر اولان حسن زنده قدر
 سخن ناکلمه ستم نوز بوردی
 اولدی که صدف کس نی
 چشمه در بوم و آوی کون شده
 است صفت کج کتور اساور

خانی بر کمال رحمتسن رازق ذو الجلال مناسن
دیر میثم کرجه هر قضا به رضا بنه بار بسن ابد رفیع فنا
و بردن ایمانی چون بدین انه آخر جسد اشهاد من
نسیبهر اولد و فخر سیرتوز هریشم آخر ابد خیرتوز

نبی خور ز بلاک عالمون
دین آسین امین اولمون

Mu'idi'nin İstanbul Üniversitesi kütüphanesi Ty. 2255 numarada kayıtlı
"Şem' ü Pervâne" mesnevisinin 119a sayfası

Feyzi Çelebi'nin Gönül A. Tekin tarafından neşredilen
"Şem' ü Pervâne"sinin ilk sayfası

Kitāb-ı Şem' ü Pervâne yâ te'lif-i Feyzî Çelebî
Gufira zunübuhu temmet.

1^b

- 1 Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-rahīm
Cāmi'ü esmā'i'llāhi'lkerīm¹
- 2 Şecere-i buķ'a-i hikmet-i ilāh
Gülzār-i medd-i bi'smillāh
- 3 Bāsi oldu bereket-i cümle nās
Seyf-i kâti' sini vesvās-i ħannās²
- 4 Mîmi hem menba'ı enhār-ı 'ulüm
Hemîşe çeşme-i ħayāt-ı 'umüm
- 5 Lafzatu'llāh oldu kaşr-ı cennāt
Teşdidi şan anda eşcār <u> nebāt
- 6 <İ>sm-i Rahmān anda şan bāb-ı ihsān
Ĥaşīn rahīm penāh-i ehl-i 'işyān
- 7 Ĥamd ü şenā ol Ĥudāya kim ancak
Bu gül-zāre virdi bunca revnāk³
- 8 Fātiĥ-i cemāl-i 'arūs-ı vücūd
Şāhib-i 'ālem-i ma'düm <u> mevcūd
- 9 Kāşif-i sırr-ı nükte-i lâ-reyb⁴
Pādişāh-ı serā-yı 'ālem-i gayb
- 10 Ey Ĥālīk-i burc ile çarĥ-ı felek
Ĥārūna ħayrāndur üns <ü> melek⁵
- 11 Sehil şeydür yanuñda kevn <ü> mekān
Milletüñe nisbet zerredür cihān
- 12 Ĥikmetüñi niçe fehm ide 'uķül⁶
Evşāfuñ kıl <u> kâli itmez kabül
- 13 Bize bu yeter hemān iy zāt-ı pāk
Belki naşş-ı kâti'dur "mā 'arefnāk"⁷

¹ Vezin eksiktir, birinci mısradada 11 hece yerine 8 hece, ikincisinde ise 10 hece bulunmaktadır. Cāmi'ü esmā için bk. Ahmed Avni Konuk, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi** I. cilt Hazırlayanlar: Dr. Mustafa Tahralı-Dr. Selçuk Eraydın, Dergāh Yayınları (İstanbul 1987), s.11 vd.

² K 114:4. Kur'an'ın şu neşri kullanılmıştır: A. Fikri Yavuz, **Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâli Âlisi** (İstanbul 1967).

³ virdi, viripdi şeklinde okunursa vezin düzeliyor. İkinci mısra bir hece eksiktir.

⁴ sırr-ı, sırrı şeklinde yazılmıştır; lâ-reyb: K 32:4. Birinci mısradada bir hece eksiktir.

⁵ K 21:32,33; 25:61. ħayrāndur, ħayrāndurur şeklinde okunursa vezin düzeliyor

⁶ K 2:216

⁷ "mā 'arefnāk" hadîs-i kudsîdir; "lev-lāk" hadîs-i kudsîdir; bk. N. Dāye, **Mirşādü'l-İbād**, (Farsça neşir:M. Emin Riyâhî, Tahran 1973), s.679: fihrist-i ahadîs.

- 977 ʿĀlemde bir efsāne k'ola durūg
Fī'l-meşel oldu bir Şem'ci bī-furūg
- 978 Çün baş olındı bu kıssa-i cemīl
Lāzım oldu ma'nīsın etmek te'vīl
- 979 Evvelā dimiş idüm Şem'ci cihān
Andan murād olmışdı zātü'l-īmān
- 980 Ehl-i ʿışka nūri etse tecellī
Vucūdı maḥv ider anuñ ʿameli
- 981 Hem dinilmişdi Pervāne-i nā-şād
Bir dil-i bī-çāredür andan murād³¹³
- 982 Rūz <u> şeb ʿışk ile olmuşdı şeb-gīr
Pervāne-veş ol Şem'ce oldu dil-gīr
- 983 Bād-ı şarşar didük ehl-i zerāfet³¹⁴
Hevā vü hevese oldu işāret
- 984 Ol ki Fānūs dinmişdi Şem'ce nikāb
Fī'l-meşel insānda yetmişbiñ hicāb
- 985 Vucūd-ı insānda oluben ḥā'il
Māni' olur olmağa Ḥakka vāşıl
- 986 Şeb-i tārik dimişdüm Şem'ün yāri
Ḥakikatde oldu ʿināyet-i Bārī³¹⁵
- 987 ʿĀşıklara olupdur ecr-i Cemīl
Kim hidāyet rāhına oldu delīl

مستفی در آنک هر که من آنک بو خسته قصه خون و بر سر صلاه بو خسته قصه خون و کلد در غم اهل عشق اولون حسب حالدار آق ایل و دوان بل سن ختیق ولی نصیب اقلین اولدیر احق فی المنل اولدیر بر شیخ فی فرد لادم اولدیر منسب انک اول اند مزاج اولشدی ذات ایمان وجودی محو ایدر انک عمل برد اولی مجاده در اند مزاج بروانه و شوا و ن شمه اولدیر هوا و هو سه اولدیر شایر فی المنل انسا نه تمش بیک حجاب ما نغ اولدیر اولمتر حقه اول حقیقده اولدیر غنای بار کیم هالیمز اهنر اولدیر اول	971 آرد اولدیر انسا نه اول قصه در حصه در عارفه مقصود کامله قصه در حصه در مقصود قصه صمه بو فی بویر منالدر کیم کذب بویر انسا نه نصیب بلن صمه بو فی سن جمله سو حق عالم بر انسا نه ک اولدیر مرغ چو بر سطا اولدی بو قصه جمل اولاد بیش ایدر شیخ جضان اهل عشق نین رعانه خجالی بوم چاشنی و سولتر ناشاد روزیت حله اولشدیر شیکر باد صرعود بدق اولدیر طراف اولکی فالونی و تمشیدی شمه نصیب وجود انسا نه اولون جاشاد کیم ناریک یقیندم شمه ک بار عاشق اولدیر ابو جبر	974 977 980 983 987
---	---	---------------------------------

تمت الكتاب بعد
تم ۱۰۰